ATLAS DE ISTORIE MONDIALĂ

De la începuturi pînă la Revoluția Franceză

Volumul 1

enciclopedia rao

ATLAS DE ISTORIE MONDIALĂ

De la începuturi
pînă la Revoluţia Franceză

Volumul 1

enciclopedia rao

Alte ediţii ale acestei lucrări:

Bulgaria: Lettera Publishes Nadja Furnadjieva, Plovdiv
Cehia: The Lidové Noviny Publ. House, Praga (în pregătire)
Danemarca: Munksgaard International Publishers, Copenhaga
Estonia: Avita Publ., Tallinn (în pregătire)
Franţa: Librairie Academique Perrin, Paris
Germania: Deutscher Taschenbuch Verlag, München (25 de tiraje)
Italia: Garzanti Editore, Milano
Japonia: Heibonsha Limited, Publishers, Tokio
Liban: Librairie Orientale, Beirut (în pregătire)
Lituania: Alma Littera, Wilna (în pregătire)
Marea Britanie: The Penguin Group, Londra
Olanda: Ambo/Anthos, Uitgevers, Amsterdam
Polonia: Prószynski i s-ka, Varşovia
Portugalia: Paz Editora de Multimedia Lda, Lisabona (în pregătire)
Spania: Ediciones Istmo, Madrid
SUA: Doubleday & Co. Inc., New York
Suedia: Tiden, Stockholm
Ucraina: Znannia-Press Publ. House Ltd. Kiev (în pregătire)
Ungaria: Athenaeum Kiadó, Budapesta

Notă asupra ediţiei

Dorim să menţionăm că, atunci cînd în versiunea germană s-a preferat păstrarea denumirilor în forma lor originară (de exemplu toponime sau nume ale diferitelor formaţiuni tribale redate în limba latină), ediţia în limba română a respectat această opţiune.

Dorim, totodată, să beneficiem de înţelegerea cititorilor în ceea ce priveşte corpul de literă utilizat, multitudinea de abrevieri, precum şi cifrele arabe în locul celor romane; doar astfel a fost posibil ca scurtele explicaţii şi reprezentările de pe hărţi să poată fi întregite cu perspective istorice mai largi, în aşa fel încît textul să constituie un suport cu adevărat util.

ATLAS DE ISTORIE MONDIALĂ

De la începuturi pînă la Revoluţia Franceză

Volumul 1

de Hermann Kinder şi Werner Hilgemann

Traducere din limba germana
Mihai Moroiu

enciclopedia rao

Enciclopedia RAO, 2001
Grupul Editorial RAO
C.P. 2-124 Bucureşti, ROMÂNIA

dtv – Atlas Weltgeschichte
Von den Anfängen bis zur Französischen Revolution
© 1964 (Band 1) Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG,
München, Deutschland

Realizarea grafică a hărţilor
Harald şi Ruth Bukor
Macheta copertei
Balk & Brumshagen

Atlas de Istorie Mondială
De la începuturi pînă la Revoluţia Franceză
Volumul 1

© Enciclopedia RAO 2001,
pentru versiunea în limba română

Consultant de specialitate
pentru ediţia în limba română
Horia C. Matei

Orice reproducere, preluare parţială sau integrală, prin orice mijloc,
a textului, a indicelui sau a iconografiei lucrării de faţă sînt strict interzise,
acestea fiind proprietatea exclusivă a editorului.

ISBN 973-8175-15-1

Cuvînt înainte

Atlasul de Istorie Mondială reprezintă o încercare îndrăzneaţă de a îmbina în chip eficient hărţile şi indicaţiile cronologice pentru a-l aduce pe cititor, pe cale vizuală, cît mai aproape de situaţiile istorice. În alegerea faptelor nu ne-am lăsat conduşi de o preconcepţie asupra istoriei, ci am încercat să păstrăm o imagine cît mai obiectivă. Datorită formatului acestei lucrări, hărţile şi reprezentările noastre grafice diferă uneori de cele clasice; intenţia noastră a fost să prezentăm procesele istorice în esenţa lor, evitînd elementele secundare.

Schemele şi hărţile (cîte 128 de planşe color în fiecare volum) sînt puse faţă în faţă cu textul care le interpretează; ele se completează şi se potenţează reciproc.

Imaginea europocentristă, cu care am fost atît de obişnuiţi pînă acum, este întregită cu aspecte ale istoriei universale.

Paginile consacrate culturii, artei, religiei etc. sînt menite să rotunjească imaginea istorică. De regulă am renunţat la reprezentarea grafică a laturii spirituale, deoarece acest gen de demers nu este decît rareori mulţumitor.

Spre deosebire de lucrările de referinţă publicate pînă în prezent, *Atlasul de Istorie Mondială* reuneşte hărţi, genealogii şi reprezentări grafice cu o cronologie detaliată.

Cititorul interesat de istorie are la dispoziţie un instrument nou care îi permite să se informeze rapid şi temeinic asupra situaţiilor şi proceselor istorice.

Atlasul de Istorie Mondială este o lucrare de referinţă, cu un conţinut bogat în informaţii, dar şi un mijloc auxiliar preţios pentru studiu.

Adresăm mulţumirile noastre domnului şi doamnei Bukor, cei care au realizat hărţile şi reprezentările grafice cu multă înţelegere, precum şi domnului dr. Erhard Klöss, cel care a condus toate lucrările redacţionale.

Autorii

Cuprins

Cuvînt înainte 5

Semne convenţionale şi abrevieri 8

Preistoria şi istoria timpurie

Dezvoltarea vieţii 11
Paleoliticul 12
Mezoliticul şi Neoliticul 14
Orientul 16
Epoca Bronzului în Europa 18
Epoca Fierului, cimerienii şi sciţii 20

Imperiile timpurii

Egipt I (3000–1570 i.Hr.) 22
Egipt II (1570–332 i.Hr.) 24
Mesopotamia I (mil. 3 i.Hr.) 26
Mesopotamia II (mil. 2 i.Hr.) 28
Mesopotamia III (mil. 1 i.Hr.) 30
Indo-europenii, Creta (2600–1425 î.Hr.) 32
Asia Mică (cca 2000–546 i.Hr.) 34
Palestina I (1500–587 i.Hr.) 36
Palestina II (539 i.Hr.–133 d.Hr.), Fenicia 38
China (1500 î.Hr.–220 d.Hr.) 40
India (3000 î.Hr.–cca 700 d.Hr.) 42
Imperiul persan (559–330 i.Hr.) 44

Antichitatea: Grecia

Micene (2500–1150 i.Hr.), migraţiunile 46
Structura politică, religie 48
Colonizarea (750–550 i.Hr.), Ionia (pînă la 500 i.Hr.) 50
Pelopones (pînă la 500 i.Hr.) 52
Atena (pînă la 500 i.Hr.) 54
Războaiele medice, Liga de la Delos (sec. 5 î.Hr.) . 56
Cultura epocii clasice (sec. 5–4 i.Hr.) . . 58
Atena sub Pericle (462–429 i.Hr.) 59
Atena, Războiul peloponesiac (431–404 i.Hr.), Sicilia . 60
Destrămarea polisurilor, Macedonia (sec. 4 î.Hr.) . .62

Antichitatea: Perioada elenistică

Alexandru cel Mare (336–323 i.Hr.) 64
Razboaiele dintre diadohi (323–280 i.Hr.), Regatele diadohilor I . 66
Regatele diadohilor II 68
Economie, cultura 70

Antichitatea: Roma

Perioada timpurie, etruscii (1000–500 i.Hr.) 72
Statul 74
Framîntarile sociale (494–300 i.Hr.), Politica externa 76
Italia Centrala şi Sudica (348–272 i.Hr.) 78
Confruntarea cu Cartagina I (264–212 i.Hr.) 80
Confruntarea cu Cartagina II (212–202 i.Hr.) 82
Rasaritul (200–133 î.Hr.) 84
Familia, cetaţenia, dreptul, religia 86
Arta 87
Revoluţiile, Razboaiele civile I (133–77 i.Hr.) 88
Razboaiele civile II (74–44 î.Hr.) 90
Sfîrşitul razboaielor civile (44–30 i.Hr.), Principatul 92
Augustus (27 î.Hr.–14 d.Hr.), Literatura I 94
Epoca imperiala (14–96), Literatura II 96
Împaraţii adoptaţi (96–192), Dinastia Severilor (193–235) 98
Împaraţii soldaţi, Dominatul (235–305) 100
Constantin cel Mare, Succesorii (sec. 4) 102
Economia 104
Creştinismul timpuriu 106

Evul Mediu timpuriu

Triburile germanice 108
Slavii . 110
Popoarele stepelor 112
Migraţiunea popoarelor (375–568) 114
Primele state germanice (sec. 4–5) 116
Italia (568–1015) 118
Francii I (485–750) 120
Francii II (751–814) 122
Împarţirea Imperiului Carolingian (sec. 9) 124
Francii III: statul, economia, sistemul feudal 126
Francii III: biserica, dezv. culturii, feudalism 127
Anglia (pînă la 1066) 128
Normanzii 130
Rusia (sec. 9–13) 132
Islamismul I (pînă la 750 134
Islamismul II (750–sec. 13) 136
Imperiul roman de rasarit (Bizanţ, pînă la 867) 138
Biserica 140
Viaţa monahala 141

Evul Mediu dezvoltat

Imperiul german I (911–1024) 142
Imperiul german II, Imperiul Ottonilor 144
Imperiul german III (1024–1075), Papalitatea Reformei 146
Imperiul german IV (1075–1125) 148
Biserica, secte, filozofie (sec. 12–13) 149
Cruciadele 150
Cruciadele II 152
Evreii 154
Cultura 156

Statul 157
Franța (987–1270) 158
Anglia (1066–1272) 160
Scandinavia (sec. 10–13) 162
Imperiul german V (1125–1190) 164
Polonia (960–1320) 166
Moravia, Ungaria, Boemia (830–1306) 168
Colonizarea rasariteana a germanilor (sec. 12–13) 170
Imperiul german VI (1190–1268) 172
Bizanțul (867–1204) 174
China (sec. 4–13), Japonia (pîna în sec. 13) 176
Imperiile mongole (sec. 13–14) 178

Evul Mediu tîrziu

Universitățile, biserica (sec. 14–15) 180
Liga hanseatica, Veneția, Genova (sec. 13–15) 182
Scolastica, misticismul, Devotio moderna 184
Orașe, teritorii 185
Spania (sec. 11–15) 186
Anglia (1272–1485) 188
Franța (1270–1498) 190
Elveția, Burgundia (sec. 14–15) 192
Imperiul german I (1273–1378) 194
Imperiul german II (1378–1493) 196
Cavalerii teutoni, Scandinavia (sec. 14–15) 198
Lituania, Polonia, Ungaria (sec. 14–15) 200
Rusia (1325–1613) 202
Balcanii (sec. 13–15) 204
Bizanțul (1204–1453) 206
Imperiul otoman (1300–1660) 208
China (1264–1368), India (999–1526) 210

Epoca tranziției

Umanismul 212
Renașterea 213
Economia . 214
Italia (sec. 14–15) . 216
Imperiul german (1493–1519), Italia (1494–1516) . 218
Invenții, descoperiri, Africa (pîna în sec. 16) . 220
Vechi civilizații americane 222
America (sec. 16) 224
China (1368–1644), Japonia (1338–1639) 226
India (1526–1658) 228

Epoca schismei religioase

Condiția bisericii (sec. 15) 230
Începuturile Reformei (Luther, Zwingli) . 231
Anabaptiștii (sec. 16), Războiul țărănesc (pîna la 1525) 232
Imperiul german I (1521–1555) 234
Imperiul lui Carol V (1519–1556) . 236
Calvinismul, anglicanismul 238
Refacerea catolica (sec. 16) 239
Europa (sec. 16–17) 240
Spania (1556–1659) . 242
Țările de Jos (1477–1648) 244
Franța (1547–1610), Anglia (1485–1603) . 246
Polonia (1506–1621), Suedia (1513–1629) . 248
Imperiul german II (1555–1618) . 250
Razboiul de 30 de ani I (1618–1629) 252
Razboiul de 30 de ani II (1630–1648) 254

Epoca rațiunii

Barocul, raționalismul . 256
Iluminismul 257
Franța (1610–1697) . 258
Absolutismul francez (sec. 17) 260
Imperiul german (dupa 1648) . 262
Austria (1663–1740) 264
Anglia I (1603–1688) 266
Anglia II (1688–1742), Razboiul succesiunii spaniole (1701–1714) 268
Suedia (1632–1721) 270
Rusia (1613–1740) 272
China (1644–1796), India (1658–1750) . 274
America (sec. 17–18) 276
Descoperiri, invenții (sec. 17–18) 278
Franța, Prusia (1713–1748) . 280
Razboiul de 7 ani (1756–1763) 282
Rusia, Polonia (dupa 1763) 284
Despotismul luminat (sec. 18) 286

Semne convenţionale şi abrevieri

- Localitate, oraş
- Oraş mare sau centru cultural
- Capitală
- Arhiepiscopie
- Episcopie
- Fostă episcopie
- Mînăstire, abaţie
- Castel, palat
- Fortăreaţă, întăritură
- Asediu
- Locul unei conferinţe
- Locul unui tratat
- Oraş distrus
- Trecătoare montană

- Baraj, blocadă
- Zid defensiv
- Insurecţie, revoluţie
- Locul de desfăşurare a unui conflict, teatru de operaţiuni
- Cîmp de bătălie
- Monarh (împărat, rege, prinţ)
- Şef de stat, preşedinte
- Legislaţie
- Instituţie parlamentară
- Putere politică
- Ligă, alianţă
- Partener într-o ligă
- Uniune personală
- Căsătorie

admin. = administraţie
amer. = american
anon. = anonim
aprox. = aproximativ
art. = artistic
atr. = atribuit
aut. = autonom
b. = bătălie
balc. = balcanic
biz. = bizantin
cca = circa
cap. = capitală
carol. = carolingian
cart. = cartaginez
cat. = catolic
civil. = civilizaţie
col. = colonial
const. = constituţional
cult. = cultură, cultural
desc. = descoperit
din. = dinastie, dinastic
E = est
econ. = economic
ed. = ediţie
eg. = egiptean
eur. = european
f. = fondat
fr. = francez
g. = golf
geog. = geografic
germ.= german, germanic
guv. = guvern
guvl. = guvernamental
elen. = elenistic
elib. = eliberare
ered. = ereditar
evr. = evreiesc

imp. = imperial, imperiu
ind. = independent
inf. = inferior
int. = internațional
împ. = împărat
jap. = japonez
lit. = literar
M. = Marea
m. = mort
maced. = macedonean
medit. = mediteranean
mil. = mileniu
milit. = militar
moșt. = moștenire
mt(ți) = munte(ți)
N = nord
nat. = național
NE = nord-est
N.T. = Noul Testament
NV = nord-vest
occ. = occidental
or. = oriental
ort. = ortodox
ot. = otoman
palest. = palestinian
pen. = peninsula
pol. = politic
pop. = populație
prob. = probabil
prot. = protestant
prov. = provincial
r. = regat
recun. = recunoscut
relig. = religios
rest. = restaurație
rom. = roman
S = sud
SE = sud-est
sec. = secol
sep. = separat
sf. = sfîrșit
soc. = social
str. = strîmtoare
strat. = strategic
sup. = superior
SV = sud-vest
terit. = teritoriu, teritorial
v. = vezi
vict. = victorie
vol. = volum
V.T. = Vechiul Testament

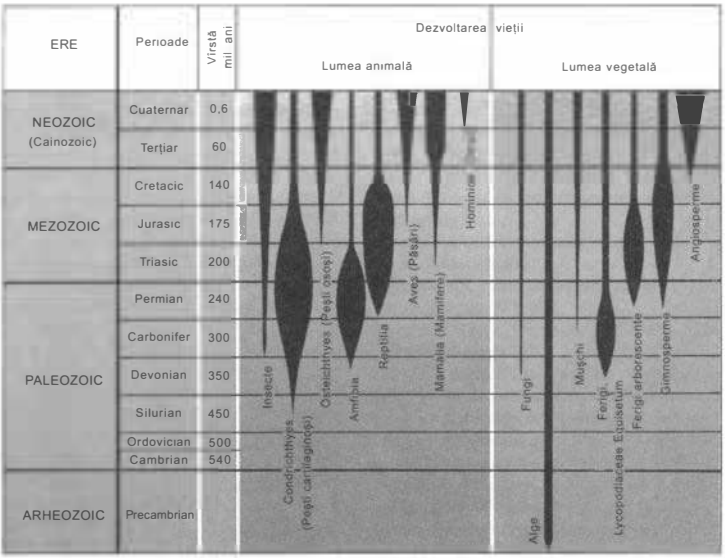

Istoria Pămîntului şi a vieţii

ERE	Australopiteci (Prehominide)	Pitecantropi (Homo erectus)	Neanderthal (Paleantropi)	Descoperiri neclasificate	Homo sapiens
PLEISTOCEN SUPERIOR		Ngandong	Monte Circeo Gibraltar Engis-Spy La Chapelle La Ferrassie Eyassie-See Tabun Krapina Saccopastore Ehringsdorf	Broken Hill Saldanha	Mt. Carmel Fontéchevade
PLEISTOCEN MEDIU		Chou Kou Tien Trinil Casablanca Ternifine Rabat Montmaurin Mauer Modjokerto Oldovai	Neanderthal	Swanscombe Steinheim	
PLEISTOCEN INFERIOR	China Africa de Sud			NOTĂ: Tabelele nu reprezintă o scară cronologică exactă, ci oferă doar o imagine temporală aproximativă.	

Importante descoperiri de hominide din Pleistocen

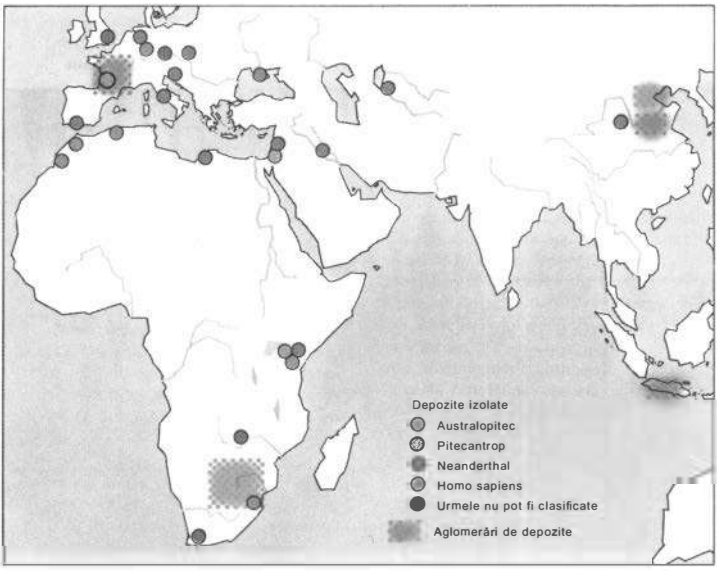

Depozite pleistocene

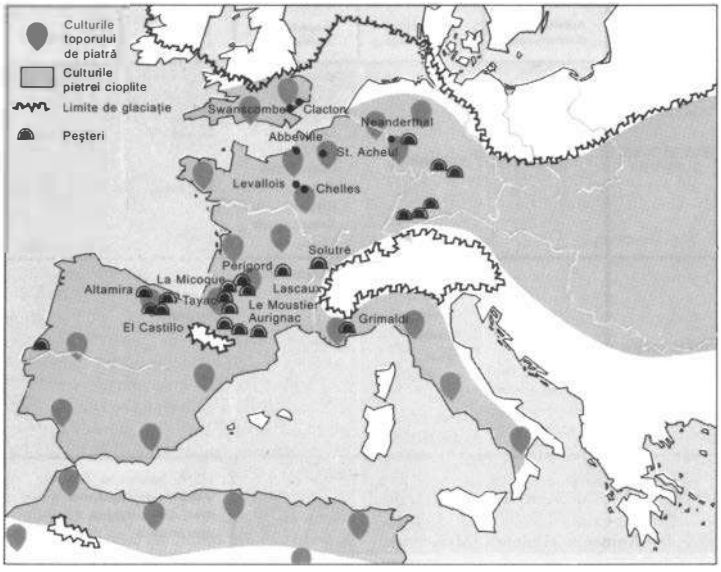

Culturi paleolitice

Omul în Paleolitic (Epoca Pietrei vechi)

Cele mai vechi vestigii omeneşti datează de la sf. Terţiarului, respectiv din Pleistocenul inferior şi mediu: **australopitecii** sau prehominizii (după descoperirea din Taung, Transvaal, de către DART, 1925). Dovezile de inteligenţa umană (confecţionarea şi utilizarea uneltelor) plasează prehominizii între animale şi om. Prehominizii sînt purtătorii culturii de prund *(Pebble-culture).* Omul evoluează în Pleistocen: **pitecantropii** (Homo erectus) sînt reprezentanţi ai culturilor omeneşti timpurii. Ei cunosc deja focul (China). În Pleistocenul mijlociu apare omul de **Neanderthal** *(H. sapiens neanderthaliensis)* ca exponent al culturii musteriene. Clasificarea altor vestigii (de ex. cele de la Broken Hill, Saldanha, Swanscombe şi Steinheim) este nesigură. Prehominizii sînt înlocuiţi în ultima glaciaţie de **Homo sapiens** (Cro-Magnon, Grimaldi, Chancellade, Oberkassel, Predmost, Lautsch, Combe-capelle, Brünn).

La sf. Pleistocenului se formează marile **rase umane:** mongoloidă (Asia), negridă (Africa Centrală), europidă şi australidă.

Pleistocenul (Epoca glaciară) se împarte în perioade glaciare (reci) şi interglaciare (blînde) (în mii ani î.Hr.):

600–540 I glaciaţie (Günz)
540–480 I interglaciaţie (Günz-Mindel)
480–430 a II-a glaciaţie (Mindel)
430–240 a II-a interglaciaţie (Mindel-Riss)
240–180 a III-a glaciaţie (Riss)
180–120 a III-a interglaciaţie (Riss-Würm)
120–10 a IV-a glaciaţie (Würm), urmată de perioada interglaciară.

Pleistocenul se împarte istoric şi antropologic în trei perioade:

600–100 Paleoliticul inferior (Epoca Pietrei vechi)
100–50 Paleoliticul mediu (Epoca Pietrei mijlocii)
50–10 Paleoliticul superior (Epoca Pietrei noi)

Culturile

Numele acestei epoci istorice provine de la cea mai importantă materie primă, **piatra** (de obicei silex), care este tratată prin lovire, obţinîndu-se unelte pentru prelucrarea lemnului şi a oaselor sau pentru a putea fi folosită ca armă (măciucă, topor, vîrf ascuţit). Prin tratarea pietrei rezultă patru categorii de unelte:

1. Unelte din piatră neprelucrată. **Cultura de prund** *(Pebble-culture):* Africa de S şi E, Thailanda, Birmania (Uniunea Myanmar), Malaya, Java, China. Prin lovirea şi spargerea pietrelor de rîu se obţin: unelte de lovit, cuţite grosolane, forme anterioare toporului de piatră.
2. Unelte derivate dintr-un miez iniţial de piatră, de obicei prelucrate bilateral (**toporul de piatră**).
   Abbevillian (Abbeville pe Somme), denumit mai devreme Chellean (Chelles pe Marna): Africa, India, Java, Europa Occ.
   Acheulian (St. Acheul, lîngă Amiens): Africa, India, Europa Centr. şi Occ. **Micoquean** (La Micoque, Dordogne): Africa, India, Europa Centr. şi Occ., Palestina, Siria.
3. Unelte obţinute prin cioplirea miezului de piatră cu unelte de lovit (fragmente prelucrate **unilateral**).
   Clactonian (Clacton, Essex): Europa Occ. şi Centr., Africa, India.
   Levalloisian (Levallois-Peret, lîngă Paris): Africa, Europa, N Indiei.
   Tayacian (Tayac, Dordogne): Palestina, Si N Africii, Europa Occ.
   Tradiţiile tehnice ale culturilor toporului de mînă şi cele ale uneltelor cioplite fuzionează în cultura **musteriană** (Le Moustier, Dordogne): cuţite de mînă, răzuitoare. Morţii sînt îngropaţi cu diferite obiecte; eventual **monoteism incipient**. – Nu s-au descoperit decît unelte; lipsesc indiciile unor îndeletniciri culturale.
4. Unelte obţinute din prelucrarea fragmentelor cioplite: **lame** (vîrfuri, unelte de găurit, răzuit).
   Perigordian (Périgord): „vîrful Chatelperron", mai tîrziu vîrful Gravette.
   Aurignacian (Aurignac): unelte din os, vîrfuri de armă, răzuitoare şi dălţi. – Apariţia artei din practicile magice vînătoreşti: idoli feminini („Venus de la Willendorf"); gravură în piatră, oase şi fildeş (stil liniar, modele geometrice); **picturi şi desene** în peşterile din Altamira, El Castillo ş.a. *Homo sapiens* pătrunde dinspre Orientul Apropiat spre N.
   Solutrean (Solutré): unelte cu suprafeţe finisate, vîrfuri în formă de frunză de laur; formele de cultură lipsesc.
   Magdalenian (Abri la Madeleine, lîngă Tursac): unelte din os, capete de lance şi de harpon, lame lungi.
   Apogeul culturii peşterilor (cca 120 de depozite) la Altamira (desc. 1879) şi Lascaux (desc. 1940), printre altele. – Obiecte artistice mai mici sînt confecţionate din os, corn, fildeş şi piatră (gravuri şi sculpturi). După sfîrşitul Magdalenianului nu se mai înregistrează dovezi ale activităţii artistice.
   Omul vieţuieşte în grupuri (îndeletnicindu-se cu vînătoarea prin capcane a animalelor mari şi mici şi cu culesul de hrană vegetală); locuieşte în peşteri, colibe, corturi sau adăpostit sub stînci. **Religie:** culturi de vînătoare, magie, credinţa într-o zeiţă a fertilităţii *(Magna mater).* Îngroparea morţilor împreună cu diferite obiecte. Vrăjitorii se bucurau de o poziţie importantă (reprezentări în peşteri, inclusiv cu „bagheta").

Cultura megalitică

Cultura cupei în formă de clopot

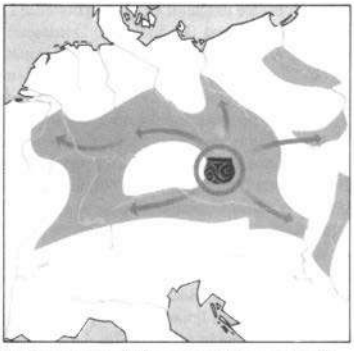

Cultura ceramicii ornamentate cu benzi

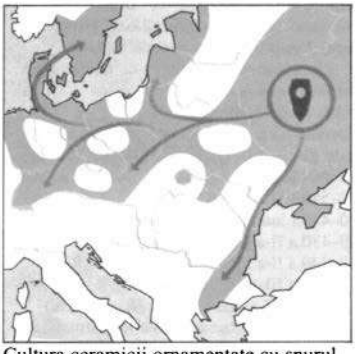

Cultura ceramicii ornamentate cu şnurul sau a toporului de luptă

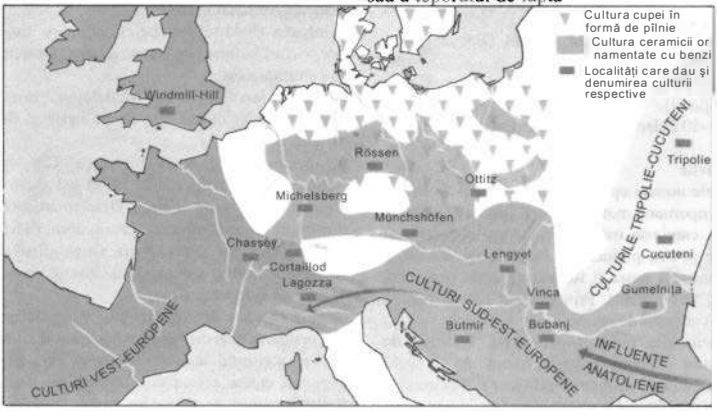

Neoliticul în Europa

Epoca Pietrei mijlocii (Mezoliticul)
Această etapă de cultură începe în cca 10000 î.Hr. în Mesopotamia, Egipt şi S Europei, în 8000 în N Europei; ia sfîrşit în 5000, respectiv 4000. **Forma de viaţă economică** a vînătorilor-pescarilor-culegătorilor mezolitici era similară cu aceea din Paleolitic. Dar clima mai favorabilă asigură acestor oameni condiţii de trai mai bune, prin lărgirea ariei pădurilor (mesteacăn, salcie, stejar). Baza alimentaţiei o constituie vînătoarea (şi de păsări) şi pescuitul. În Europa se populează în primul rînd zonele litorale, marea fiind sursă de hrană, dar şi malurile fluviilor, rîurilor, pîraielor şi lacurilor. Lipsa hranei permite exclusiv coabitarea în grupuri restrînse (schimbarea locului de tabără, adăpostitul sub stînci, în peşteri şi în colibe din crengi). Caracteristica Mezoliticului este prelucrarea cremenii: microlite (mici vîrfuri şi lame); inovaţiile tehnice sînt barda şi ciocanul (la început neşlefuite). Datorită prezenţei materiilor prime în anumite zone, începe comerţul şi, implicit, transportul (bărci şi sănii cu tălpică). Ornamentele constau din modele abstracte. Încep domesticirea animalelor (cîinele) şi adaptarea plantelor, iar la sfîrşitul epocii se trece la cultivarea pămîntului şi la olărit. Culturile mezolitice se raspîndesc în Europa, N Africii (capsian, oranian, sebilian) şi Palestina (natufian şi cult. Ierihon).
Cult. timpurii: azilianul, din care s-a dezvoltat apoi **sauveterrianul** (obiecte din silex).
Maglemosianul: concentrata pe malurile lacurilor interioare (pescuit pe lacuri şi rîuri, cu cîrlige încovoiate şi stăvilare, în canoe sau în bărci cu vîsle, căptuşite cu piei).
Cult. Ertebölle: răspîndită de-a lungul coastelor Scandinaviei (pescuit în larg şi, în legătură cu acesta, comerţ prin troc). Trecerea de la vînatul mare la cel de animale mici. **Diviziunea muncii:** femeilor le revenea probabil adunarea hranei vegetale (soiuri de graminee sălbatice, plante de apă). Animale de casă: cîini.
Tardenoisian: aşezări mici. Locuitorii se trag probabil din zona Egeei. Scule minuscule (microlite) de formă trapezoidală.
Natufian (El Natuf): unelte din silex. Microlite. Seceri (pentru grîne) din cremene. În stadiile ulterioare (cult. Ierihon) apar casele din cărămidă. La Qualat Jarmo (E Irakului), dovezi ale dezvoltării agriculturii primitive.

Epoca Pietrei noi (Neoliticul) în Europa
Europa Occ. Cult. megalitică se întinde asupra Spaniei, Franţei, Angliei, Irlandei, Elveţiei şi în anumite zone ale Italiei. Influenţe puternice N-africane. Caracteristici: dolmene, camere mortuare din piatră, construite în formă de masă, apoi şi gropi în formă de coridor, mai tîrziu morminte cu boltă. Centru: **Britannia,** unde apar şi menhire (al căror caracter antropomorf este sugerat prin diverse gravări), dispuse în alei de piatră (lungi de 200-1500 m la Carnac) sau circular (Stonehenge, S Angliei). Mai tîrziu se răspîndeşte din Spania spre Europa de V şi Centr. **cult. cupei în formă de clopot** (vase în formă unui clopot răsturnat).
Balcanii: locuinţe de suprafaţă, ceramică policromă, idoli (feminini). Se construiesc, sub influ. or., ziduri din cărămizi de lut şi fortificaţii. Apariţia cladirii rectangulare (de tipul **megaron,** cu încăpere principală şi pridvor). Domesticirea calului şi utilizarea toporului de lupta. **Cult. Tripolie** (între Carpaţi şi Nipru, în Ucraina): case rectangulare alungite dispuse în cerc în jurul unui spaţiu central gol. La E, **cult. pontic-aralică,** cunoscută prin descoperirea de morminte fără obiecte, în schimb colorate masiv cu ocru. **Cult. ceramicii ornamentate cu benzi:** benzi scrijelite pe vase (spirale, meandre, unghiuri), topoare din amfibolit. Zonă de concentrare: Boemia, Moravia, Germania Centrală, de unde s-a extins spre E (Tisa, Vistula), spre V (Rin), spre S (Drava) şi spre N (de-a lungul liniei Köln-Hanovra-Magdeburg). Tip de aşezări: sate protejate de ziduri şi şanţuri cu cladiri masive (de 30-40 m lungime, 5-7 m lăţime).
Europa de N: (Polonia, Germania Centrală, Danemarca, S Suediei). Două grupuri:
1. **Cult. cupei în formă de pîlnie:** originea populaţiei care folosea vase de forma unei pîlnii, care locuia în case alungite, cu subdiviziuni asemănatoare unor camere, rămîne necunoscuta.
2. **Cult. ceramicii ornamentate cu şnurul sau a toporului de lupta:** vase ornamentate prin imprimarea unui şnur (răspîndire în Saxonia, Thuringia, Schleswig-Holstein, zona de vărsare a Oderului). **Rezumat:** între diferitele cult. se stabilesc legaturi strînse, datorită unui comerţ activ şi extins (pietre de măcinat, chihlimbar, cremene). Călătoriile se fac de-a lungul rîurilor, în canoe scobite din trunchiuri sau bărci căptuşite cu piei, pe uscat de-a lungul drumurilor sau potecilor, întărite cu crengi şi buşteni în locurile umede, în căruţe cu roţi pline, trase de boi şi de reni, mai tîrziu de cai. Religie: credinţă în viaţa după moarte; teama de întoarcerea din mormînt (incinerarea sau legarea cadavrelor); cultul stramoşilor; culturi ale fertilităţii; credinţa într-un Dumnezeu ceresc (adesea identic cu zeul tunetului sau fulgerului), în magie şi în spirite rele. Economie: la început exclusiv vînătoare, apoi sporeşte importanţa creşterii animalelor (cornute mici) şi cultivării pămîntului. Agricultura intensiva provoaca saracirea terenului şi continua mutare a aşezarii; după regenerarea solului, locuitorii puteau repopula vechile gospodarii.

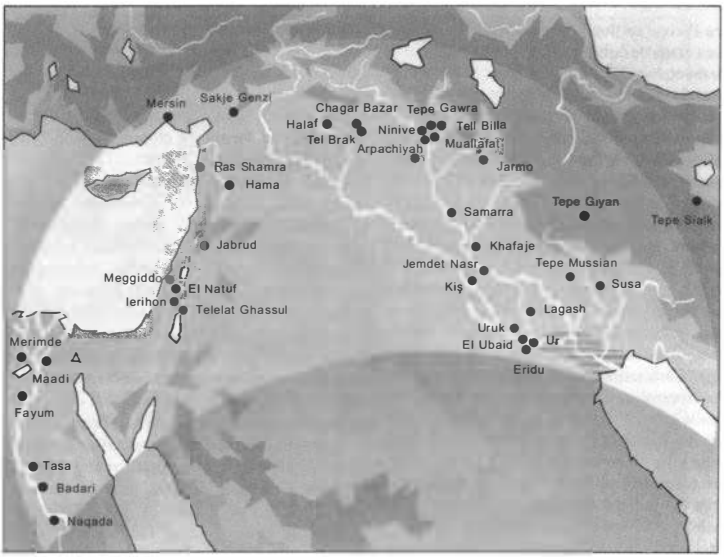

Centre de cultură din „semiluna fertilă" în perioada istoriei timpurii

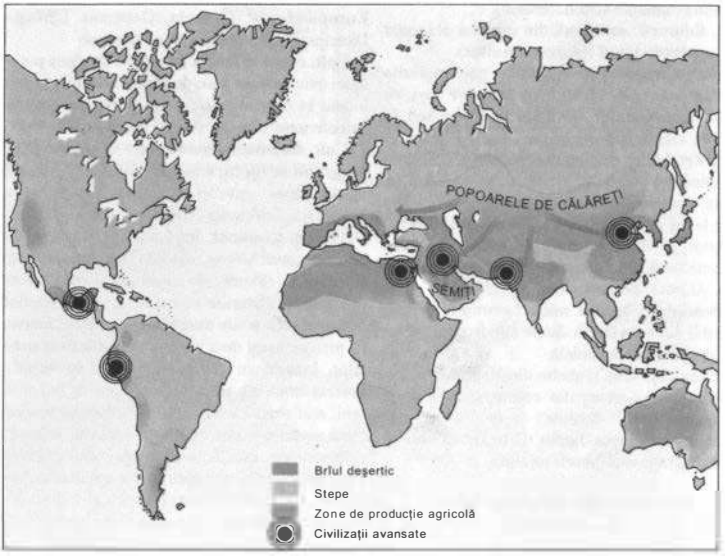

Centre de înflorire a civilizaţiei

Epoca Pietrei noi (Neoliticul)

În cadrul cult. neolitice caracterizate de așezări pe platouri dispuse în trepte sau la poalele munților, cu precipitații abundente, apar inovații importante (cărămizile, piatra șlefuită, ceramica, roata olarului) și schimbări economice: **tranziția către agricultura** ca mod de viață – și prin aceasta la economia productivă prin contopirea prelucrării pământului (cultivatori) cu creșterea animalelor (ciobani) la sfîrșitul Neoliticului („Revoluția neolitică", G. CHILDE). Se cultivă cereale sălbatice (grîu, orz, mei) și se domesticesc oi, capre, porci și măgari. Clanurile care iau astfel naștere se așază în sate, mai tîrziu în orașe fortificate cu ziduri. Ierihon (între 8000 și 6000? î.Hr.) poate fi considerat o etapă preliminară pe drumul către cult. orășenească dezvoltată. În afara caselor circulare, se construiesc case rectangulare, mai întîi din trestie peste care se arunca glod, apoi din cărămizi nearse, în cele din urmă din **cărămizi uscate**. Arta: la început podoabe din scoici și pietre, apoi din pietre și metale prețioase. Ceramica pictată, realizată pe roata olarului, este cu măiestrie decorată cu modele geometrice, cu reprezentări abstracte și realiste ale oamenilor și animalelor (punctul culminant: Susa, în Iran). Sculpturi de mici dimensiuni (idoli feminini). Apariția sigiliilor. Capătă importanță utilizarea cuprului (prelucrat cu ciocanul, apoi și turnat). – Ridicarea celor dintîi **clădiri sacre** la Eridu, Tepe Gawra și Uruk: templele sînt construite în zone largi libere, rezervate scopurilor sacre (cu ziduri exterioare artistic și proporțional împărțiți prin coloane proeminente).

Primele tăblițe de lut scrise (socotelile contabile ale templului) au fost descoperite la Uruk; scrierea ideografică evoluează spre scrierea bazată pe semne reprezentînd cuvinte și sunete. Grija față de morți se manifestă în toate culturile. Pentru perioada mai veche, este importantă cult. de la Hassuna, Qualat Jarmo (E Irakului), Sialk (I) în E. Iranului, Ierihon și Sakje Genzi (Siria); în cea mijlocie: Halaf, Samarra, Sialk (II), Arpachiyah, Tepe Gawra, Hissar, Tasa, Badari, Merimde și Fayum; în perioada nouă: El Ubaid, Susa (Elam), Telelat Ghassul, Sialk (III), Hissar (I B-C), Amrah și Gerzeh.

Cca 3000 î.Hr. „Marele potop" (prob. sub forma mai multor inundații și evenimente catastrofale). În Egipt (Nil) și în Mesopotamia (Tigru și Eufrat) se construiesc baraje și canale. Relatarea din *Biblie* corespunde celei din *Epopeea lui Ghilgameș*.

Dezvoltarea civilizațiilor avansate

O dată cu dezvoltarea civilizațiilor urbane avansate, care au urmat după „Revoluția neolitică", începe și **perioada istorică.** Culturile avansate se dezvolta în ipostaza de civilizații fluviale, Egiptul lîngă Nil și Mesopotamia de-a lungul Tigrului și Eufratului, India lîngă Ind, China pe malul Huanheului (vechile civilizații americane v. 223). Hotarîtoare este schimbarea de climat care începe în Mezolitic și duce la uscarea unor suprafețe vaste (brîul de deșerturi din Sahara și pînă în stepa kirghiza). Deoarece populația crește și pămîntul este secatuit, deșertul înaintînd tot mai mult, locuitorii zonelor afectate migrează în oazele din preajma fluviului. Premisa vieții din oazele fluviale este rezolvarea problemelor comune pe o bază socială. Cum o parte a populației se vede eliberată de constrîngerile producției de subzistență, grație schimbărilor economice, se poate dedica altor îndeletniciri (meșteșuguri, apărare, viața religioasă, administrație, tehnologie). Astfel apare o stratificare a societății pe mai multe niveluri ocupaționale și se dezvoltă o **societate diferențiată** – un proces favorizat de evoluția metodelor de producție și de diversificarea meseriilor.

Orașul – o importantă caracteristică a civilizației – devine un centru pentru producerea și schimbul de bunuri, pentru comerț și piețe. Puterea este deținută, în Mesopotamia, de preotul-rege (reprezentant al zeului căruia îi aparține orașul), în Egipt domnește faraonul, preamărit în chip de fiu al zeului, sau chiar ca zeu el însuși. Religia de stat reprezintă baza și sprijinul domniei lui. Centralizarea statului, organizarea ierarhică a societății pe clase net diferențiate (conducători, preoți, războinici, funcționari, meșteșugari, negustori, țărani, sclavi) și administrația bine organizată (de unde și necesitatea scrierii pentru a ține contabilitatea) au permis egiptenilor să rezolve problemele cu care se confruntă oricare societate fluvială: organizarea economiei prin diviziunea muncii (aprovizionarea populației, împărțirea corvoadelor și a impozitelor) și planificarea agriculturii. Dar cel mai important rol al administrației este pregătirea proiectelor de irigație și a lucrărilor de menținere sub control a inundațiilor: săparea de șanțuri și de canale, înălțarea de baraje și construirea de apeducte și rezervoare pentru apă potabilă. Toate civilizațiile au avut tendința de a-și extinde teritoriile; orașele-state au devenit imperii.

Limba, cult. și religia comune deschid drumul unor moduri de gîndire și simțire comune. Înflorirea relațiilor comerciale (orașele în postura de piețe) produce influențe reciproce, lărgind astfel orizonturile intelectuale.

Caracteristici comune ale acestor civilizații timpurii: tehnica prelucrării metalelor, cărămida, piatra cioplită cubic, construirea zidurilor în forma poligonala, prelucrarea metalelor și a pietrelor prețioase, confecționarea vaselor cu pereți subțiri, scrierea, plastica monumentala, șlefuirea pietrei.

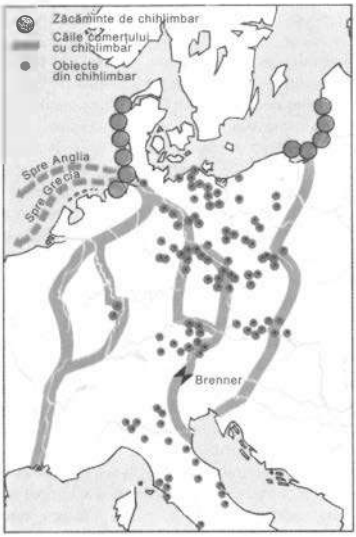

Comerțul și repartizarea obiectelor din chihlimbar

Epoca Bronzului dezvoltat

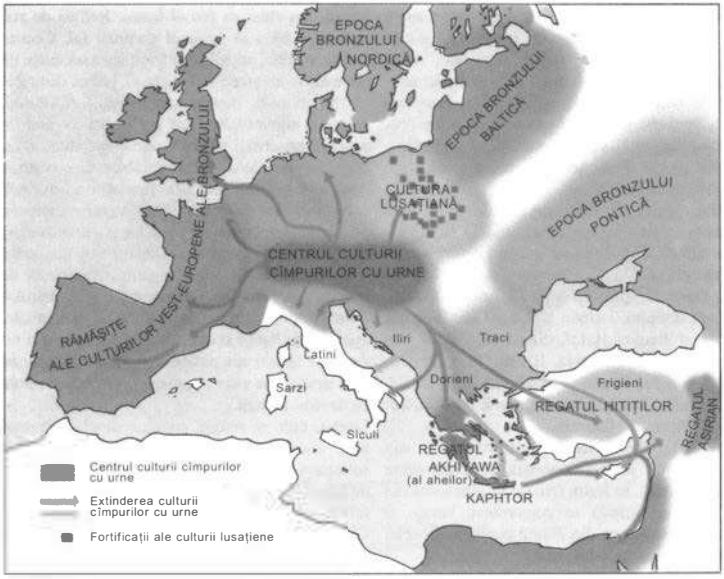

Cultura cîmpurilor cu urne

Epoca Bronzului (cca 1700–800)
Teritoriul iniţial al prelucrării minereului este Asia Mica (cupru în mil. 4, bronz începînd cu 2500 î.Hr.). Cele mai vechi cult. ale bronzului au apărut în Mesopotamia. De aici, cunoştinţele despre bronz pătrund spre N (Caucaz şi Anatolia), în Egipt, în spaţiul egean şi în Creta, care devine un important centru de influenţă pentru culturile Europei Occ. În a doua jumătate a mil. 2, Creta este înlocuită de Micene. Europa Centr. intră repede sub influenţa miceniană. Obiectele din aur descoperite în Irlanda indică şi ele o strînsă legătură cu Micene.
Influenţarea cult. a Europei de către marile culturi orientale din Epoca Bronzului se desfăşoară pe trei căi:
prin Anatolia în SE Europei (spaţiul balcanic). Consecinţa: începutul Epocii Bronzului timpuriu ceramica monocromă) în Europa Centr. Cult. importante sînt: Baden (Ungaria, Boemia, Moravia, Austria, Silezia), precum şi cult. de la Laibach/Craina şi Vucedol. Aceste cult. dunărene ale Epocii Bronzului timpuriu îşi extind influenţa şi asupra Peninsulei Italice (subordonîndu-şi cult. Remedello şi Rinaldone);
2. din Peninsula Iberica (cult. de la Almeria [bogaţii de argint şi cupru] şi Algar) se răspîndeşte cult. cupei în forma de clopot care indică începutul Epocii Bronzului în Europa;
3. prin intermediul cult. transcarpatice a tumulilor, care preia elemente ale cult. anatoliene (Alaca hüyük), prin dependenţa ei faţă de cult. caucaziana din Kuban (sacrificii rituale cu ocazia morţii conducatorilor, topoare ceremoniale). Purtătorii cult. toporului de lupta sînt influenţaţi de aceste cult. şi aduc cunoştinţele despre bronz în Europa Centr. şi de V.

Din 1700 î.Hr. se instaurează în Europa Epoca Bronzului. Centrele de radiaţie cult. coincid cu zonele miniere: Transilvania, Munţii Metaliferi slovaci, zona alpina austriaca (Salzburg, Tirol), Germania Centr., Spania, Anglia şi Irlanda. Asistam la apariţia unor spaţii cult. extinse, cu societăţi foarte bine articulate (pe lînga cultivarea pămîntului şi creşterea animalelor, apar acum şi industria, meşteşugurile şi comerţul).
Chihlimbarul descoperit în Jutlanda şi Samland devine obiect de schimb. Drumurile comerciale pornesc de la Dunăre pe Saale, Main şi Elba (spre Jutlanda) şi pe Oder (spre Baltica). Cum direcţia de expansiune este S-N, şi comerţul se desfăşoara în acelaşi sens. S-a descoperit chihlimbar în mormintele în forma de puţ de la Micene, dar şi perle de la Fayum (Egipt) în Anglia. – La început, morţii sînt îngropaţi cu precadere în poziţie ghemuită; după Epoca Bronzului mijlociu se prefera incinerarea.

Cele mai importante culturi
1. Cult. Aunetice din începutul Epocii Bronzului: Germania Centr., Boemia, Austria Inf. Sînt bine cunoscute „mormintele principale" din Germania (mai ales tumulul de la Leubingen cu bogatul său tezaur din aur). Datorită poziţiei geografice favorabile, în zona de tranziţie între Medit. şi N, cult. Aunetice se bucura de extinse relaţii comerciale. Cult. înrudite sînt puternic infl. de cult. cupei în formă de clopot: cult. Straubinger din Bavaria (unde se exploatau bogate zăcăminte de minereu) şi cult. Adlerberg de pe Rinul Mijl.
2. Cult. tumulilor din Epoca Bronzului mijlociu: aria de extindere este delimitată de Meuse, Sena, Alpi, Oder şi Saxonia Inf. Morţii (prob. doar cei aparţinînd claselor superioare) sînt înmormîntaţi sub movile funerare (tumuli), alaturi de arme şi podoabe. Baza econ.: creşterea animalelor domestice. Importanta poziţie pe calea economica N-S.
3. Cult. cîmpurilor cu urne după 1300 î.Hr. (incinerarea morţilor, îngroparea cenuşii în mari cimitire = „cîmpuri cu urne"): se extinde de la Dunărea Mijl. spre S, de-a lungul Dunarii spre Boemia, Polonia (cult. lusaţiana) şi Germania Centr.; de asemenea spre V Franţei, Italia Centr. si N Spaniei. Veneţii şi ilirii aveau trasaturi comune cu reprezentanţii cult. cîmpurilor cu urne. Oamenii duc o intensa activitate politica şi nu se dau în laturi nici de la activităţi războinice. Societatea capata o structura mai bine definită (despărţirea ţăranilor de meşteşugari, prin specializare crescînda). Relaţia de dependenţa faţa de Or. Apropiat scade treptat, iar Europa devine independenta economic şi cultural. Înaintarea cult. cîmpurilor cu urne spre S a avut următoarele consecinţe:
a) stingerea centrelor de la Micene şi a cult. minoice tîrzii din Creta;
b) invadarea Asiei Mici (sfîrşitul Regatului hitiţilor, p. 35) şi
c) a N Italiei şi Latiumului;
d) atacul „popoarelor mării" asupra Egiptului (p. 25; intrarea filistinilor în Palestina, p. 37).
4. Epoca Bronzului în N: în Germania N şi Scandinavia (pt. „Protogermani", v. p. 109), populaţia locuieşte în case rectangulare cu „pridvor" (gr. *megaron*). Dovezile artistice demonstreaza ca au existat legaturi cu Grecia, prin intermediul cult. cîmpurilor cu urne. Apoi apare o industrie proprie a bronzului. Există care de luptă trase de cai; înmormîntarea morţilor în tumuli (bogatele morminte de la Uppsala şi Seddin), apoi se practica incinerarea. Religie: cultul soarelui („carul solar de la Trundholm", „barcile soarelui" din aur şi reprezentarile săpate în piatra: nave, discuri solare şi imagini ale zeilor – cu lanci, topoare, ciocane etc.). – Navigaţie de-a lungul ţărmului şi răspîndire treptată spre S.

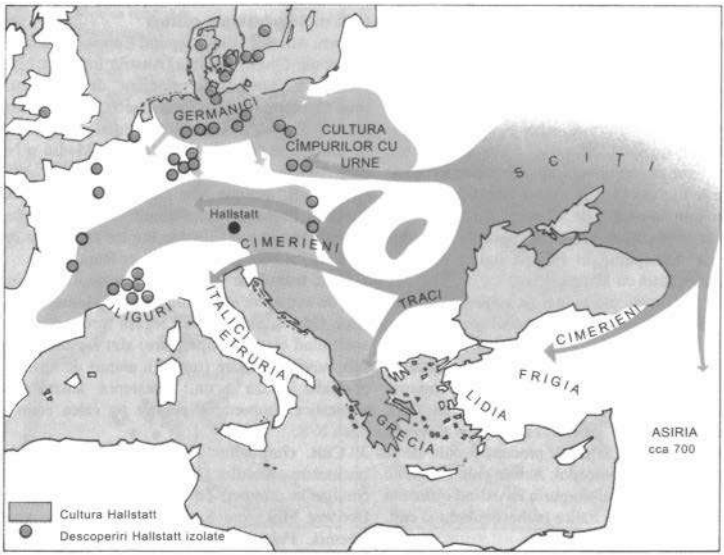

Culturi Hallstatt

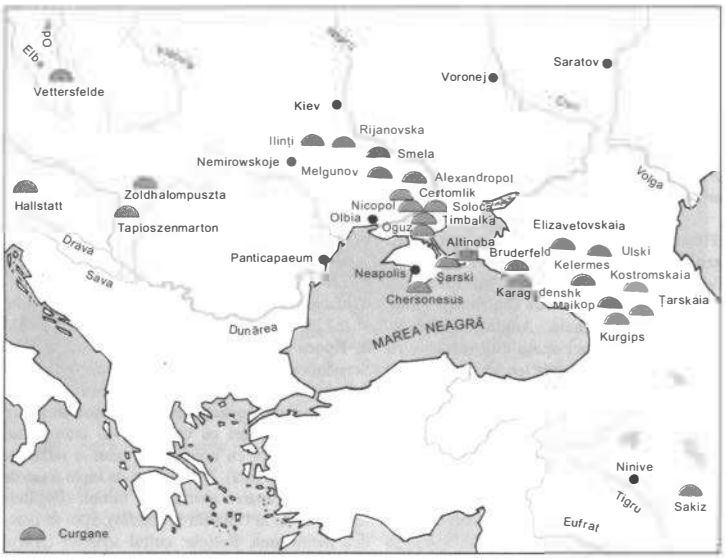

Curgane ale sciţilor în regiunea Mării Negre

Epoca Fierului (din 800)
Epoca Fierului în Europa este denumită şi Epoca Hallstatt, după cimitirul de lîngă Hallstatt, în Salzkammergut (pe bazele cult. cîmpurilor cu urne, Austria). Dezvoltarea ei este condiţionată de prezenţa multiplelor zăcăminte de minereu de fier, care permit apariţia siderurgiei şi a producţiei fierului. Cea de-a doua industrie importantă este **exploatarea sării** (Hallstatt, Dürnberg lîngă Hallein). În aceste centre economice, care cunosc o înflorire rapidă, apare o diferenţiere socială tot mai pregnantă între ţărani, meşteşugari şi negustori.

Aria de cuprindere a culturilor Hallstatt: Croaţia, Bosnia, Ger. de S şi V, zona Alpilor, Elveţia, Franţa de E şi S, N Spaniei. Cea mai importantă civilizaţie aristocratic-urbană s-a dezvoltat la Ateste (Veneţia) şi în N Adriaticii, unde se remarcă puternice influenţe corintice şi etrusce. În celelalte zone există încă forme târzii ale culturii cîmpurilor cu urne. – Trăsătura esenţială a cult. Hallstatt o constituie aşa-numitele „spade Hallstatt", spade lungi din bronz, mai târziu din fier. În locul acelor mari şi drepte ale cult. cîmpurilor cu urne, apare fibula (acul de siguranţă).
Obiceiuri mortuare: incinerare şi îngropare, mai ales în ultima fază a cult. cîmpurilor cu urne, apoi se trece la înhumare. Morţii sînt aşezaţi pe un car şi îngropaţi în tumul. În perioada târzie sînt ucişi şi femeile şi servitorii după moartea soţului sau stăpînului şi înmormîntaţi alături de el (probabil sub influenţa scitica). **„Mormintele princiare"** se găsesc întotdeauna în apropierea unor sedii fortificate (Heuneburg, Mont Lassoix-Vix). În NE Germaniei, urnele, acoperite cu vase de forma unor clopote întoarse invers (aşa-numitele „morminte-clopot"), sînt înmormîntate în cutii de piatră. Urnele au uneori forma de case sau hambare şi sînt decorate cu scene de vînătoare, călăreţi sau căruţe trase de cai.
Cult. La Tène (a doua Epocă a Fierului), începînd cu 450 î.Hr., constituie punctul culminant al Epocii Fierului. A fost influenţată de sciţi (prin cult. Hallstatt), de greci (prin Massilia în sudul Ronului) şi de etrusci (de-a lungul „drumului argonauţilor" = adică de-a lungul fluviului Po, prin trecătorile din munţii Elveţiei şi pînă la fluviile Ron şi Rin). Grupurile La Tène (probabil înrudite cu celţii) raspîndesc civilizaţia urbană în arii mai puţin dezvoltate cultural, ca Boemia, Insulele Britanice şi Peninsula Iberică (pentru expansiunea celtică, v. p. 77). În zonele invadate se înregistrează o puternică celtizare a populaţiilor indigene.

Cimerienii şi sciţii
În cursul Epocii Bronzului, doua popoare nomade indo-europene se răspîndesc dinspre stepele răsăritene către V şi S:
1. Cimerienii care la 750 î.Hr. patrund spre S din Crimeea, peste Caucaz, ameninţînd Asia Mică şi Asiria. Distrug regatul Urartu în alianţă cu asirienii (p. 35), iar după aceea sînt împinşi spre V şi străbat Asia Mică (victorie asupra regatului Frigia şi asupra lui GYGES DIN LIDIA, care piere în lupta împotriva lor).

2. Sciţii din Turkestan le urmează cimerienilor, îi alungă şi-i subjugă. Urmărindu-i pe cimerieni în Asia Mică, sciţii se luptă cu asirienii şi cu mezii şi sînt respinşi de regele med CYAXARES, în 628 î.Hr. CIRUS şi DARIUS (514–512) ai Persiei întreprind campanii împotriva sciţilor, stabiliţi în N Mării Negre. Traversînd Nistrul, sciţii avansează de-a lungul Dunării de Jos în Balcani, în Cîmpia Panonică şi în zona de la S Carpaţilor. O nouă campanie îi duce pînă în Brandenburg (vestigii la Vettersfelde). În afara pătrunderilor spre S, către zonele primelor civilizaţii fluviale, atacurile se îndreapta şi spre V. Sciţii şi cimerienii ajung în E Germaniei, Bavaria şi împreună cu tracii (descoperirea unor căpestre) – în N Italiei.
Superioritatea sciţilor provine din **tehnica de luptă din stepa:** călăreţi cu armament uşor, purtînd un arc scurt, din os şi tendoane, dublu curbat, şi săgeţi cu vîrful din trei muchii, din piatră, os, bronz sau fier. După cucerirea Asiei de către sciţi, în întreg Orientul Mijlociu se alcătuiesc armate de călăreţi, stabilindu-se astfel tehnica de purtare a bătăliei pentru multe secole.
Economia: creşterea animalelor domestice (pentru lapte şi lînă), comerţul cu piei prelucrate (piele în Bactria, Asiria şi Grecia) şi carne, grîne, sclavi (piele în zona pontică).
Religia: venerarea lui TABITI (marea zeiţă), a lui PAPEUS (zeul cerului), APIA (zeiţa pămîntului, OESTOSYRUS (zeul soarelui) şi a lui ARTIMPAASA (zeiţa lunii). Şamanism (magie, vrăjitorie, forţa magică a amuletelor: păcănitoare şi zornăitoare). Se practica ghicitul cu ajutorul mănunchiului de nuiele şi prin ruperea fibrei de rafie. Nu existau temple sau altare.
Cultul morţilor: conducătorii sînt înhumaţi sub movile mortuare (**gorgane** sau **curgane**); cele mai impresionante se găsesc în S Rusiei (descoperiri în V: Basarabia, Valahia, Dobrogea, Ungaria, E Germaniei). Femeile, servitorii şi caii sînt ucişi şi trupurile plasate în mormîntul princiar, alături de ofrande din metale preţioase, din abundenţă.
Adoptînd cult. taurică (crimeeana), cimerienii au avut o influenţă considerabilă asupra cult. Hallstatt din perioada ei veche, devenind astfel instrument de transmisie a elementelor culturale din Asia Mică; sciţii influenţează cult. Hallstatt nouă şi cult. La Tène.
Veneţii, ilirii şi tracii îşi ocupa şi ei habitaturile lor istorice.

Regatul Vechi şi Mijlociu

Egiptul (dupa HERODOT „darul Nilului") este situat în fertila vale a Nilului („pamînt negru"), lunga de cca 1000 km şi lata de 10-20 km, marginita la V şi la E de pustiuri („pamînt roşu"). Inundaţiile periodice, între iulie şi octombrie, cu bogate aluviuni, constituie baza fertilitaţii acestei ţari. Dupa perioada de înflorire a culturilor preistorice de la **Badari** („satele de la Badari"), **Merimde** şi **Negade,** se dezvolta regatele Egiptului de Sus şi de Jos (3000 i.Hr.). Cele doua regate s-au unit sub NARMER şi AHA (MENES, cf. tradiţiei greceşti). Se pun temeliile capitalei Memfis („Zidul Alb").

Regatul Vechi (2850–2052)

2850–2650 Epoca tinită (dinastiile 1 şi 2). Statul se izoleaza de alte popoare şi sînt eliminate influenţele straine. Se poarta lupte cu beduinii din Pen. Sinai. Se întreprind incursiuni la Biblos (Liban), de unde se obţine lemn de cedru. Construirea de morminte regale (*mastaba* = banca, în limba araba).

2650–2190 Epoca piramidelor (dinastiile 3-6). Centru politic: Memfis, sub primul rege, DJOSER, care este înmormîntat în piramida în trepte de la Saqqara (6 mastaba aşezate una peste alta), construita de medicul şi arhitectul IMHOTEP. Dinastia 4: **constructorii marilor piramide:** SNEFRU (piramidele de la Dahshur şi Medum), KEOPS, KEPHREN şi MYKERINOS (piramidele de la Gizeh, la V de Cairo). Dinastia 5: religia solara (RE din Heliopolis) devine religie de stat. Dinastia 6: slabeşte puterea favorurilor şi creşte cea a nobilimii locale. Schimbarile sociale grabesc prabuşirea statului unitar şi S îşi cîştiga independenţa. Luptele între nobilimea feudala locala provoaca subminarea crescînda a legii şi ordinii; se produc rascoale, distrugeri ale mormintelor. Criza intelectuala se reflecta în literatura vremii: „Învaţaturi pentru regele Merikare", „Jeluirea ţaranului limbut", „Sfatuirea unui om deznadajduit cu sufletul sau"

2190–2052 Prima perioadă interimară (dinastiile 7-10 = epoca de la Heracleopolis). Dintre nobilii locali, numai conducatorii regiunii Heracleopolis au mare importanţa. Virfurile nobilimii de la Teba încep lupta pentru unificare.

Statul: faraonul („casa mare", în limba egipt.) este rege absolut, ereditar, ca încarnare a zeului HORUS („şoim"). Începînd cu dinastia 4, este venerat în chip de fiu al zeului-soare RE. **Admin. centralizată a statului.** Funcţionarii (numiţi „scribi"), conduşi de un ministru suprem, sînt aleşi din rîndurile nobilimii de catre rege şi numiţi de el. Regatul e împarţit în regiuni, unde sint numiţi principii conducatori. Nu exista armata permanenta. Viaţa econ. se bazeaza pe schimbul de produse în natura. În afara de impozite (grîne şi animale domestice), supuşii sunt siliţi sa contribuie şi cu munca forţata (corvezi). Ordinea de drept e menţinuta cu ajutorul tribunalelor. Relaţii externe cu Siria şi Punt (Somalia). Campanii în Libia şi Palestina.

Religia: Multitudine de culte. Zeii sînt reprezentaţi ca animale sau capete de animal. În timpul perioadei istorice, religia solara capata o mare amploare. Apar centre de cult importante: RE-ATON la Heliopolis, PTAH la Memfis, THOT la Hermopolis. OSIRIS, zeul fertilitaţii, devine zeu al tarîmului morţilor. Exista credinţa într-o judecata şi viaţa dupa moarte, ceea ce explica ofrandele aduse celor morţi.

Scrierea hieroglifică însumeaza o scriere pictografica utilizînd simboluri pentru cuvinte, grupuri de consoane şi consoane izolate; nu exista vocale. În afara de aceasta, se dezvolta mai tîrziu forma cursiva, „hieratica", şi forma convenţionalizata, „demotica" (cca 700 î.Hr.). Calendarul (începutul anului la mijlocul lui iulie, adica la momentul marii inundaţii anuale) are 365 de zile (12 x 30 + 5). Anii bisecţi nu sînt cunoscuţi, ceea ce explica diferenţa faţa de anul solar. Mai tîrziu se fac observaţii asupra stelei Sothis (Sirius) şi se ajunge la „anul lui Sothis" = 365 şi 1/4 zile.

Regatul Mijlociu (2052–cca 1570)

Unificarea Egiptului porneşte de la Teba, fiind realizata de MENTUHOTEP II, dupa o campanie militara.

1991–1786 Dinastia 12: refacere a centralizarii administrative şi scaderea puterii nobililor din provincii. Construirea de fortificaţii în Delta Nilului şi la Cataracta II. Un mare complex de temple este înalţat la Karnak, sediul noului zeu imperial AMON. Apogeul este atins în timpul domniei faraonului

1878–1841 Sesostris III: influenţa egipteana se extinde pîna în Nubia Inferioara (cu minele de aur); se dezvolta caile comerciale spre M. Roşie, Pen. Sinai, Somalia, Creta şi Biblos (Liban). Sub AMMENEMES III – deschiderea oazei Fayum prin crearea lacului Moeris şi construirea piramidei şi templului funerar de la Hawara („Labirintul"). Sculpturi. Se desavîrşeşte un nou tip de statuie, figura ghemuita cu genunchii ridicaţi şi o camaşa lunga acoperind picioarele. Literatura: „Învaţaturile lui Ammenemes", „Povestea lui Sinuhe"

1778–cca 1610 A doua perioadă interimară (dinastiile 13-14). Tulburari politice interne, provocate de

cca 1650 invazia hicsoşilor („capeteniile ţarilor straine"), grup compus probabil din triburi de huriţi şi triburi semitice. Invazia e cauzata de patrunderea indo-europenilor. cca 2000 i.Hr. Invadatorii formeaza o elita conducatoare şi domina Egiptul de Sus din capitala lor Avaris, din Delta Nilului, datorita **noii lor tehnici de lupta, utilizînd cai** şi **care de lupta** (dinastiile 15-16).

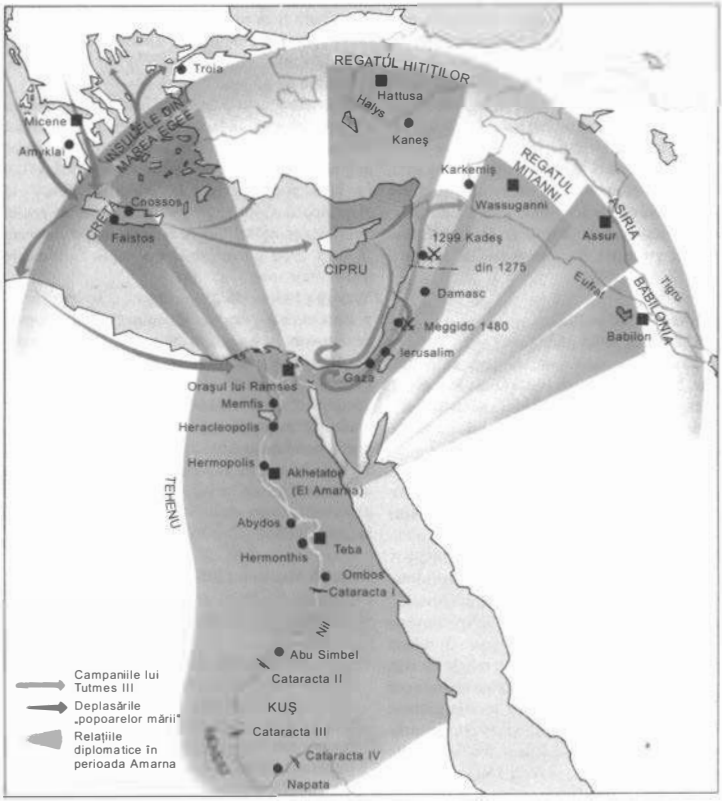

Regatul Nou

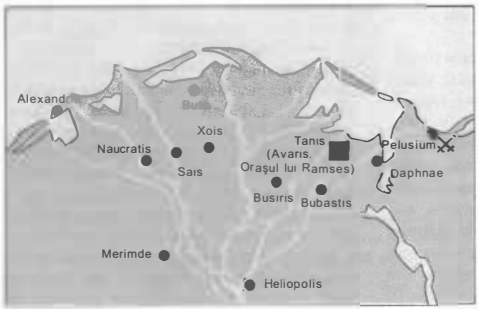

Zona Deltei în perioada târzie

Egiptul Mijlociu

Regatul Nou (1570–715)

AHMOSIS îi alunga pe hicsoşi, îi urmăreşte pînă în Palestina şi pune bazele Regatului Nou (dinastia 18). Sub urmaşii sai AMENOFIS I şi TUTMES I, Egiptul devine marele imperiu regional: se angajeaza campanii în Asia (pîna la Eufrat) şi în Nubia (pîna la Cataracta III). Apogeul este atins sub regina

1501–1480 Hatşepsut. Razboaiele sînt evitate. Expediţii comerciale spre ţinutul Punt şi o viguroasa activitate de construcţie (templul în terase de la Deir el Bahari) se desfaşoara sub conducerea ministrului şi favoritului ei SEMNUT.

1480–1448 Tutmes III. Imperiul egiptean cunoaşte întinderea cea mai mare (de la Eufrat şi pîna la Cataracta IV a Nilului).

1480 Dupa distrugerea armatei coaliţiei sirianopalestiniene la Meggido, folosindu-se în lupta trupe de mercenari şi care trase de cai, Fenicia şi Palestina sînt cucerite, iar Egiptul devine vecin cu Regatul Mitanni (p. 35). Succesorii continua politica externa a lui TUTMES III.

1413–1377 Amenofis III. În pofida încheierii unor casatorii dinastice inteligente, a unei diplomaţii active şi a relaţiilor comerciale cu Mitanni, Babilon, Creta, Cipru, Asiria, Regatul hitit şi insulele din Marea Egee (dovada „tăbliţele din lut de la El Amarna"), acum începe decaderea Egiptului din poziţia de mare putere.

1377–1358 Amenofis IV, „regele eretic", casatorit cu NEFERTITI, ridica la rangul de unica divinitate pe ATON, discul solar (monoteism solar). Imn: „Cîntecul soarelui". Capitala se muta la Akhetaton („sursa luminii lui Aton", astazi El Amarna), iar AMENOFIS adopta mai tîrziu numele de AKHENATON. Cum se acorda prea puţina atenţie politicii externe, scade şi autoritatea Egiptului în Asia. Reacţiunea venită la putere dupa moartea lui AKHENATON elimina inovaţiile religioase. Ginerii sai, SMENKHKARE şi TUTANKHAMON (faimos pentru mormîntul sau bogat amenajat, descoperit în 1922), se întorc la Teba. HOREMHEB, un fost general al lui AKHENATON, se ridica la rangul de rege, lupta cu succes în Siria împotriva hitiţilor şi stabileşte ordinea interna. Restaurarea religioasa e desavîrşită, revenindu-se la cultul lui Amon, condamnîndu-se perioada Amarna.

1345–1200 Dinastia 19. SETHI I şi RAMSES II lupta împotriva hitiţilor (recucerirea Siriei, batalia de la Kadeş, 1299).

Cca 1275 se încheie un tratat de pace între RAMSES II şi HATTUSILIS III. Se restabileşte echilibrul de forţe în Siria, graniţa este fixata pe Orontes. Noua capitala a Egiptului devine Oraşul lui Ramses din Delta Nilului.

1234–cca 1220 MERNEPTAH întreprinde o campanie în Palestina (numele de Israel este menţionat prima oara pe o stela a faraonului) şi lupta împotriva libienilor, aliaţi cu „popoarele marii" (printre alţii, greci şi filisteni).

1197–1165 Ramses III. Sînt respinse atacuri repetate ale „popoarelor marii" şi ale libienilor. Sub urmaşii lui RAMSES încep neliniştile interne. Palestina şi Nubia sînt pierdute, ţara saraceşte, apare totuşi **o concentrare de putere economica în jurul marilor temple**.

Arta: se construiesc temple enorme: templele închinate lui AMON la Karnak, Luxor, Medinet Habu. Ia naştere apoi „arta de la Amarna" (capetele sculptate ale lui AKHENATON şi NEFERTITI, realiste reprezentari „de familie"). În epoca ramesizilor se construiesc marea sala cu coloane (hipostila) de la Karnak, templul rupestru de la Abu Simbel, statuile colosale şi templul funerar de la Medinet Habu.

Plecînd de la Bubastis, în Delta, dupa lupte cu preoţii lui AMON la Teba şi cu comandanţii trupelor de mercenari libieni,

cca 950 **Şeşonk** (în Bibl. Şişak), comandant al mercenarilor libieni, reuşeşte sa obţina puterea. O parte a preoţimii emigreaza în Nubia, unde urmaşii lor întemeiaza un stat teocratic avînd capitala la Napata (cca 750).

cca 920 **Şeşonk** invadează Palestina şi devasteaza Ierusalimul.

Regatul Tîrziu (715–332)

715–663 Stapînire etiopiana, careia i se pune capăt prin incursiunile asirienilor, care, sub conducerea lui AŞARHADDON, patrund pîna la Teba (671), de unde sînt însa respinşi de etiopieni.

662 Cucerirea Egiptului de catre AŞURBANIPAL (p. 31). **Egiptul devine provincie asiriana**. Principii provinciali conduc în calitate de guvernatori, dintre ei distingîndu-se întemeietorul dinastiei 26.

663–609 Psametic elibereaza Egiptul de sub dominaţia asiriana şi înfrînge atît puterea preoţilor lui Amon, cît şi a mercenarilor libieni. **Colonizarea mercenarilor ionieni** în zona Deltei şi întemeierea unor factorii comerciale ioniene (**Naucratis**). – Ultima perioada de înflorire a imperiului sub

569–525 Amasis. Egiptul devine putere maritima în E Medit. şi întreţine relaţii cu grecii insulari şi cu coloniile greceşti din Cirenaica. Aliaţele defensive cu CRESUS AL LIDIEI şi POLICRAT DIN SAMOS împotriva perşilor dau greş. Fiul lui AMASIS, PSAMETIC III, este înfrînt în

525 la Pelusium de catre regele persan CAMBISE. **Egiptul devine provincie persana** (p. 45).

332 Alexandru cel Mare cucereşte Egiptul (p. 65).

Din 304, dinastia Lagizilor (Ptolemeilor) (p. 67).

30 i.Hr. începe dominaţia romana.

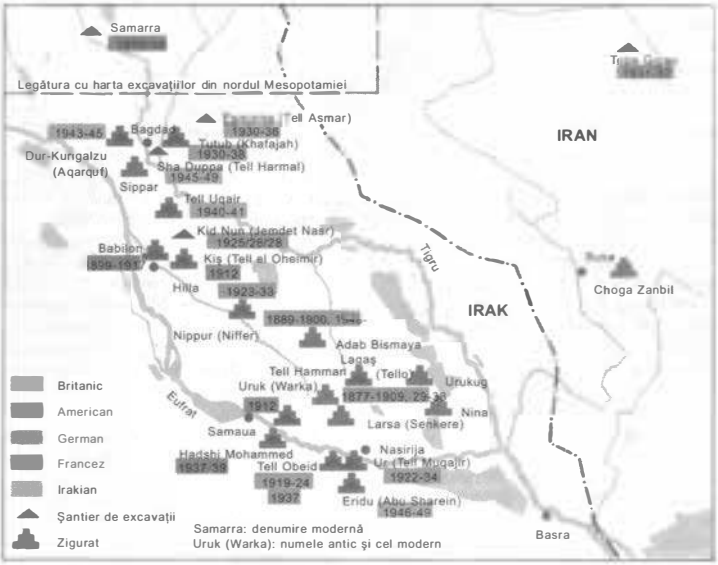

Excavații arheologice în sudul Mesopotamiei

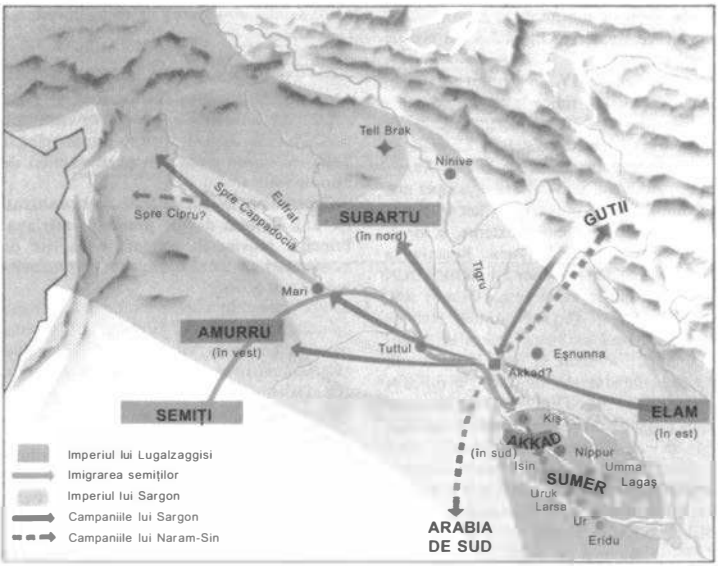

Imperiul lui Sargon din Akkad

Sumer

Cca 3200–2800 **sumerienii** se aşaza în S Mesopotamiei („ţara dintre cele doua fluvii"). Originea lor este necunoscuta. Teritoriul e împarţit în oraşe-stat. În centrul oraşelor se înalţa temple monumentale, construite pe terase din caramida, zidurile fiind decorate cu placi din argila colorata în chip de mozaic, în mijlocul unui cartier închinat zeului caruia îi aparţinea oraşul. **Principele oraşului** (**lugal** = „omul cel mare") concentreaza puterea politica locala şi funcţia de şef al marilor preoţi. Templul constituie un centru politic, religios şi economic. În administraţia templului se utilizeaza scrierea (cu ideograme, apoi cu simboluri abstracte, zgîriate cu stiluri de ardezie în tablite de argila moale = **scriere cuneiforma**).

Arta: sigiliile simple sînt înlocuite de ştampile-cilindru (pentru pecetluirea oficiala a vaselor din cartierul templelor, care conţin provizii); sculpturi de dimensiuni mici, din argila, piatra şi metal. **Începuturile manifestarii sculpturii monumentale. Religie:** cea mai veche trinitate sumeriana: ENLIL, ANU şi ENKI, lînga care apar zeul soarelui, UTU, zeiţa lunii, NANNA, şi zeiţa iubirii, INANNA (IŞTAR). Sistemul numeric sexagesimal împarte durata zilei (24 ore, 60 minute, 60 secunde) şi cercul (360°).

2800–2500 Perioada dinastiei timpurii. Infiltrarea treptata a semiţilor. MESILIM DIN KIŞ este primul rege. Nippur devine primul centru relig. Se renunţa la „socialismul religios de stat" (unitatea statului şi templului). Puterea politica (palatul) se separa de cea religioasa (a templului). Construirea de ziduri în jurul oraşelor (la Uruk de către GHILGAMEŞ). Din templu, ridicat pe terase suprapuse, ia naştere ziguratul (constînd din mai multe etaje, legate prin scari; edificiul din partea superioara formeaza „turnul-templu").

Din 2500 prima dinastie de la Ur, întemeiata de MESANNEPADDA. Se remarca prin faimoasele morminte regale, excavate în 1922: 16 cripte de regi şi prinţese, respectiv preotese, cu bogate ofrande. În morminte se afla şi cei care îi urmau în mod voluntar (prin otravire) pe stapîni dincolo de moarte. Acest obicei este probabil o consecinţa a „casatoriei sacre" dintre zeiţa INANNA şi iubitul ei, TAMMUZ, zeul infernului.

Cca 2500–2360 prima dinastie de la Lagaş, al carei întemeietor, URNANŞE, înlatura dominaţia celor din Kiş. Primul document istoric, aşa-numita „stela a vulturilor", consemneaza faptele fiului sau, EANNATUM. Succesorul lui EANNATUM, ENTEMENA, lupta împotriva influenţei preoţilor, care sprijina ascensiunea la tron a celui de-al patrulea conducator, UGALANDA. Uzurpatorul URUKAGINA introduce reforme sociale (printr-un „contract" cu zeitatea NINGIRSU, reduce venitul preoţilor şi protejeaza vaduvele şi orfanii). Cu ajutorul preoţimii nemulţumite, LUGALZAGGISI DIN UMMA („rege peste ţari") cucereşte Lagaş, apoi Ur, Uruk, Larsa, Kiş şi Nippur, patrunzînd pîna la M. Medit. Împotriva lui, ultimul stapînitor sumerian, se ridica Imperiul akkadian.

Imperiul akkadian

Cca 2350–2300 Sargon I, „stapînul celor patru parţi ale lumii", cucereşte Mesopotamia, zone din Siria şi Asia Mica şi Elamul. Tehnica de lupta noua, mobila, a akkadienilor (stilul de lupta din deşert), utilizînd lancea ca proiectil, precum şi arcul cu sageţi, este superioara celei a falangelor sumeriene, mişcîndu-se greoi cu lancile lor lungi şi scuturile grele. SARGON întemeiaza un mare stat centralizat şi construieşte o noua capitala la Akkad. Inscripţiile oficiale apar acum şi în limba akkadiana. **Conducatorul este considerat de sorginte divina**. Noile zeitaţi akkadiene: IŞTAR ANU şi zeul-soare, ŞAMAŞ. Dupa moartea lui SARGON izbucnesc rebeliuni.

2270–2230 Nepotul sau, NARAM-SIN, „zeul din Akkad", reface puterea imperiului. Lupte în Arabia Saudita şi în Mţii Zagros. Dupa moartea lui NARAM-SIN, imperiul decade.

2150–2050 Stapînirea gutilor, care navalesc din Iran, alungaţi la rîndul lor de regele UTUKHEGAL AL URUKULUI. Sumerienii revin la putere.

2050–1950 Dinastia 3 de la Ur (conducatori: URNAMMU, ŞULGI, BURSIN [= AMARSIN], ŞUŞIN, IBBISIN). Restaurarea imperiului şi a templelor sumeriene şi akkadiene. Sub ŞULGI, regii oraşelor-stat devin guvernatori provinciali ai noului imperiu. Prin „casatoria sacra", ŞULGI se transforma în zeu. – În timpul domniei lui ŞU-ŞIN, triburile semitice din V înainteaza şi construiesc o linie fortificata pe cursul mijlociu al Eufratului. Se stabilesc relaţii comerciale cu India. Imperiul se prabuşeşte ca urmare a luptelor împotriva Elamului şi a regelui din Isin. Deşi în **artele picturale** nu apar motive noi, **literatura** sumeriana cunoaşte apogeul în aceasta perioada. Puterea politica se sprijinea pe o foarte dezvoltata economie de templu şi de stat, cu ajutorul unui vast aparat birocratic. La începutul dinastiei a 3-a din Ur, **Gudea din Lagaş** încearca sa restaureze civilizaţia sumeriana clasica.

Dupa 2000 canaaniţii semiţi invadeaza imperiul, consecinţa fiind o semitizare considerabila. Se formeaza state la Isin, Larsa şi Babilon („Babili" = poarta lui Dumnezeu). Sumeriana supravieţuieşte totuşi ca limba de cult. Civilizaţia sumeriana cunoaşte o ultima perioada de înflorire politica şi culturala sub RIMSIN DIN LARSA [1758–1698].

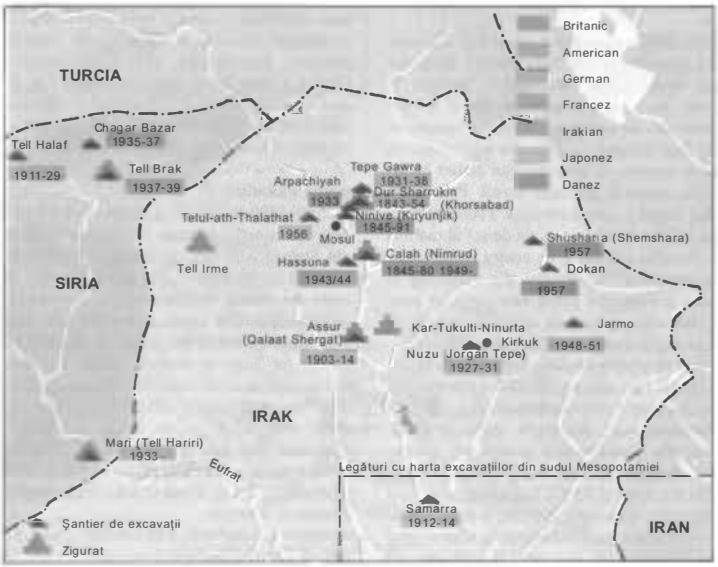

Excavații în nordul Mesopotamiei

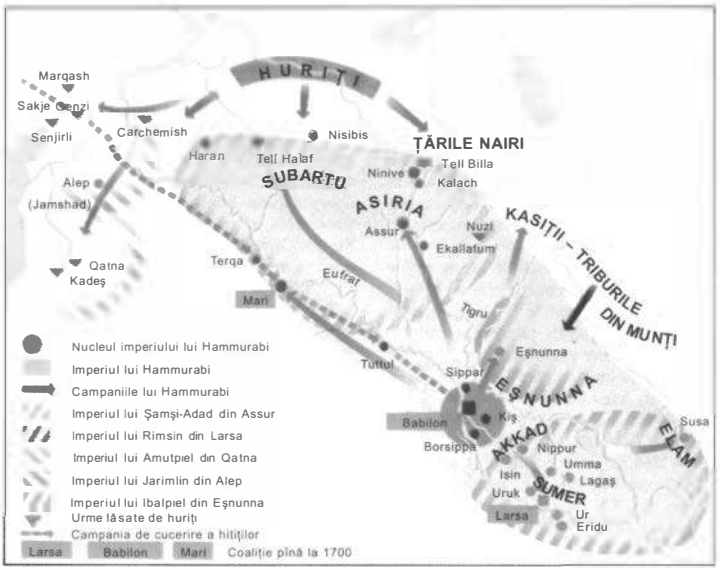

Imperiul de la Babilon al lui Hammurabi

Regatul asirian vechi (1800–1375)

Cca 2500 **Asirienii** se stabilesc pe cursul superior al Tigrului şi pe afluenţii lui rasariteni (Zabul Mare). Este un popor tenace şi razboinic, format din amestecul populaţiei originare, nesumeriene (culturile Tell Halaf şi Samarra), şi imigranţii semiţi, depinzînd cultural de S. **Assur** (Aşur), zeul suprem, împrumuta numele capitalei şi ţarii. Asirienii se ridică dupa caderea dinastiei a 3-a de la Ur şi cuceresc N Babiloniei (cca 1800). O invazie a hitiţilor întrerupe legaturile comerciale cu N şi NV, diminuînd veniturile statului şi făcînd să scadă puterea vechii Asirii. – Dupa o perioadă de domnie straina a lui NARAMSIN DIN EŞNUNNA (faimos datorita Codului sau de legi), tronul este recucerit de **Şamşi-Adad I** [1749–1717, „rege al întregului"]. Imperiul său cuprinde unele zone muntoase din Mesopotamia şi din Mari. Regimul său este un absolutism patriarhal. Fiul său IŞME-DAGAN este înfrînt de RIMSIN DIN LARSA, iar mai tîrziu recunoaşte vasalitatea lui HAMMURABI. Se ştie puţin despre istoria vechii Asirii pînă la 1450, cînd devine stat vasal al Regatului Mitanni.

Babilon

1728–1686 Hammurabi. Cînd ajunge la putere, 6 state rivalizeaza pentru a domina Mesopotamia: Larsa, Eşnunna, Babilon, Qatna, Alep si Asiria. Liga celor trei state, Larsa-Mari (Isin)-Babilon, rezista vreme de 15 ani, pentru a purta razboi cu Eşnunna, Elam, triburile din munţi şi Asiria. După victorie, HAMMURABI îşi învinge ambii parteneri de alianţă, RIMSIN DIN LARSA şi ZIMRILIM DIN MARI. În timpul domniei lui ZIMRILIM se desavîrşeşte construcţia renumitului palat de la Mari, în care s-a descoperit o arhivă formată din 20 000 de tablite de lut.

Grija lui HAMMURABI pentru viaţa şi proprietăţile supuşilor săi este demonstrată de **Codul lui Hammurabi,** care conţinea legi reformatoare, pe principiul „talionului" („ochi pentru ochi, dinte pentru dinte"). Pedepse: biciuire, mutilare, execuţie (prin tragere în ţeapă, ardere, înec). Limba administraţiei şi vieţii culturale este akkadiana. Marile opere ale vechilor literaturi mesopotamiene în ipostaza lor babiloniana: *Epopeea facerii lumii* şi *Epopeea lui Ghilgameş*, precum şi imnuri, psalmi, rugăciuni. Zeităţi importante: MARDUK din Babilon, zeul-soare ŞAMAŞ, zeiţa iubirii IŞTAR. În timpul urmaşilor lui HAMMURABI: o secesiune a sudului şi lupte cu huriţii şi kasiţii.

1531 Raid de devastare şi jefuire a Babilonului întreprins de regele hitit MURSILIS I. (p. 35).

Cca 1530–1160 Perioada kasiţilor (kasiţi = triburi din Iran).

1160 Jefuirea Babilonului şi prăbuşirea dominaţiei kasiţilor din cauza elamiţilor.

Din 1137 Babilonul îşi recapată temporar statutul de mare putere sub NABUCODONOSOR I (dinastia 4 babiloniana). El creeaza o monarhie naţionala şi elibereaza ţara de sub dominaţia Elamului. Dupa aceea, Babilonul intra sub influenţa asiriana.

Huriţii

În mil. 2, huritii migreaza din regiunea lacului Van în N Mesopotamiei. De aici întreprind campanii în Asiria, Mesopotamia, Asia Mica, Siria şi Palestina. Peste tot ei formeaza **o clasă superioară** (*marjanni* = cavaler, compară cu ind. *marja* = tînar erou). Pămîntul, transmis ereditar, nu poate fi vîndut, dar aceste reglementări sînt eludate prin intermediul „adopţiilor" şi „donaţiilor" Huriţii deţin superioritatea în lupta datorită carelor trase de cai.

Religie: principalii zei sînt TEŞUP (zeul vremii), CEPAT (zeiţa soarelui) şi KUMARBI (parintele zeilor). Clasele dominante ariene îi venereaza pe zeii indieni INDRA, MITRA şi VARUNA.

Arta: plăci de piatra ornamentate cu reliefuri şi dispuse în şiruri (ortostate). Case rectangulare lungi. Arta picturala monumentala.

Regatul asirian mijlociu (1375-1047)

1390-1364 ERIBADA-ADAD cîştiga, aliat cu hitiţii, independenţa Asiriei faţa de Mitanni (p. 35). Fiul sau AŞUR-UBALLIT I [1364–1328] se autointituleaza „frate al faraonului". Războaiele de cucerire în numele zeului ASSUR continua sub ŞALMANASAR I [1273–1244] şi TUKULTI-NIURTA [1243–1207]. **Tactică războinică brutală:** deportări în masa, pentru a distruge esenţa şi conştiinţa naţionala a popoarelor cucerite. Programe mari de construcţie la Assur şi Ninive. Puterea asiriana intra în declin la invazia arameilor şi prabuşirea Regatului hitit. Este restaurata sub

1112–1074 Tiglatpalasar I. Luptele împotriva ţarilor Nairi se extind spre N, pîna în zona M. Negre. Dinastiile asiriene se vad silite să plateasca tribut. Urmaşii lui TIGLATPALASAR lupta împotriva triburilor arameice, iar hotarele asiriene se reduc la teritoriile iniţiale.

Tactica războiului: elementul de forţa îl reprezintă carele de lupta; exista şi infanterie şi trupe de şoc echipate cu coifuri, platoşe şi scuturi. Fierul este introdus după 1200, prin aducerea forţată a fierarilor hitiţi (asirienii poseda depozitele de minereu de fier din Asia Mică).

Legislaţie: pedepse de o severitate barbară: tăierea urechilor, buzei inferioare şi degetelor; castrare; mutilare cu asfalt fierbinte.

Economie: pamîntul se află în posesiunea templului, a coroanei şi a nobilimii. Agricultura cunoaşte maxima dezvoltare (datorita plugurilor perfecţionate tehnic).

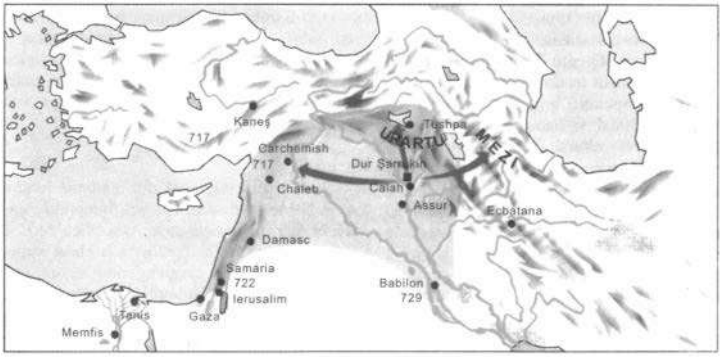

Imperiul lui Sargon II

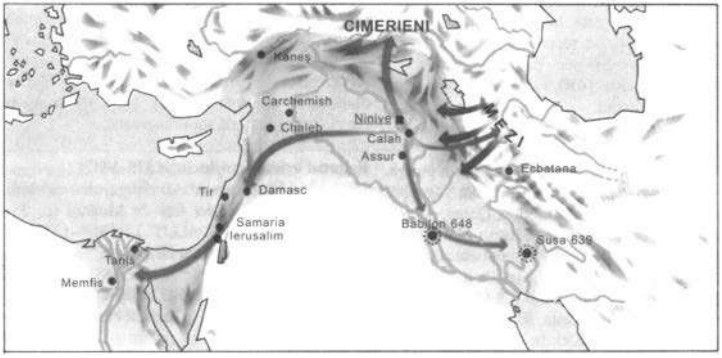

Imperiul lui Aşurbanipal

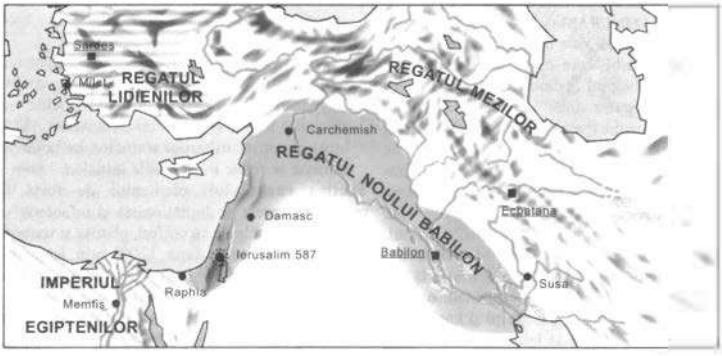

Regatul Noului Babilon

Regatul asirian nou (883–612)

După lupte purtate de ADAD-NIRARI II [909–889] în N Mesopotamiei, stranepotul său 883–859 AŞUR-NASIR-PAL II, **cel mai crud dintre regii asirieni,** creează un imperiu la fel de mare ca imperiul lui TIGLATPALASAR I. Rezistenţa popoarelor învecinate este înfrântă prin campanii anuale, în care se utilizează **cavaleria** pentru prima oară în istorie. Metodele crude de subjugare îi înfricoşează pe cei învinşi. Se construieşte o nouă capitală cu un palat gigantic la Calah, populata cu deportaţi. Fiul său 858–824 ŞALMANASAR III consolidează stăpînirea asupra Siriei şi Palestinei, pentru a putea controla drumurile comerciale legînd Tigrul şi Eufratul de M. Medit. – Prima menţionare a mezilor şi perşilor (835). – O rascoală de la sf. domniei lui ŞALMANASAR este înăbuşita de fiul său ŞAMŞI-ADAD V, cu ajutorul Babilonului. Şi tot cu ajutor babilonian va reuşi Asiria să le reziste mezilor, care se stabilesc în regiunea Lacului Urmia (p. 45).

810–806 ŞAMMURAMAT (grec. SEMIRAMIDA) duce o politică internă şi externă de succes în numele urmaşului la tron minor. Fiul ei, ADAD-NIRARI III, şi urmaşii lui au conflicte cu Babilonia, cu mezii şi mai ales cu Regatul Urartu (vechea Armenie, numita uneori Regatul Van, p. 35). – Comportamentului autocratic al guvernatorilor asirieni şi slăbiciunii coroanei li se pune capăt de către

745–727 Tiglatpalasar III, fondatorul Imperiului asirian mondial. SARDUR II DIN URARTU este înfrînt, iar N Siriei, Damascul şi Gaza sînt anexate. Sub numele de PULU, devine rege al Babilonului (729). În timpul domniei urmaşului său ŞALMANASAR V se petrec tulburări în Siria şi Palestina şi dispute cu preoţimea. ŞALMANASAR V este asasinat la asediul Samariei.

722–705 SARGON II (Şarrukin = „domn drept") restabileşte privilegiile aristocraţiei şi preoţimii. Sînt supuse ultimele state hitite; Regatul Urartu, mezii şi Babilonul sînt înfrînţi; egiptenii învinşi în batalia de la Raphia (Rafah). SARGON îşi construieşte o reşedinţa la Dur Şarrukin („Palatul lui Sargon"). Fiul său 704–681 SENNAHERIB este un despot fără asemănare. Subjuga Iudeea în 701 (asediul Ierusalimului) şi distruge Babilonul. Folosind enorme armate de oameni puşi la muncă silnică, transformă Ninive în capitala imperiului (ziduri duble, înalte de 25 m, cu 15 porţi; alimentare cu apă printr-un canal de 50 km şi apoi un apeduct lung de 280 m şi lat de 22 m). – Severitatea, risipa şi comportamentul brutal la Babilon provoacă asasinarea suveranului. Fiul lui mai mic 680–669 AŞARHADDON înăbuşa o revolta a fraţilor sai şi ordonă reconstruirea Babilonului. În alianţa cu sciţii, îi respinge pe cimerieni şi cucereşte Egiptul, cu excepţia Nubiei. **Se atinge expansiunea teritorială maximă a Imperiului asirian.**

668–626 AŞURBANIPAL distruge Teba. Sprijinit de toţi duşmanii Asiriei, fratele lui, ŞAMAŞ-ŞUM-UKIN AL BABILONULUI, se ridică împotriva sa, ceea ce-l împiedică să pastreze Egiptul. 648 cucerirea Babilonului. 639 distrugerea Susei (Elam). Constituirea marii biblioteci de la Ninive (peste 22 000 de tăblite de lut: poezie, literatura, texte de istorie, filozofie, medicina şi astronomie, precum şi înregistrarile diferitelor tranzacţii comerciale). Neliniştile interne şi incursiunile sciţilor slăbesc statul. CIAXARE AL MEDIEI şi NABOPALASAR AL BABILONULUI **cuceresc şi distrug toate oraşele asiriene** (Assur 614, Ninive 612, Charran [Haran] 608). Locuitorii sînt exterminaţi, iar pămîntul pustiit.

Artă: enorme palate cu sculpturi monumentale la Ninive, Dur Şarrukin şi Assur („pictografie istorică" reprezentata în scene de vînatoare, razboi şi cult lucrate în relief).

Regatul Noului Babilon (625–539)

Încercările caldeenilor de a ocupa Babilonul au succes după moartea lui AŞURBANIPAL.

625–605 NABOPALASAR este rege al Babilonului, Elamului, V Mesopotamiei, Siriei şi Palestinei.

604–562 NABUCODONOSOR II, diplomat remarcabil, asigura înflorirea statului. Lucrări de extindere a Babilonului: „calea procesiunilor", „poarta Ştar" şi templul central Esangila („Casa Înălţarii Capului") cu turnul în trepte „Etemenanki" („Casa Întemeierii Cerului şi Pamîntului" = legendarul Turn Babel, cu o înălţime totala de 90 m). – Se stabileşte un echilibru de forţe între marile puteri.

598 Ocuparea Ierusalimului, ca urmare a alianţei dintre Iudeea şi Egipt („robia babiloniana"). 587 distrugerea Ierusalimului (p. 37). Apar semnele decăderii şi conflicte cu preoţii lui Marduk, care îl ajuta pe

555–539 NABONID, „arheologul de pe tron", sa devina rege. Masuri lipsite de înţelepciune luate de rege împotriva preoţimii îl silesc sa plece din Babilon la Teima, oraş situat într-o oaza. În ultimii zece ani înainte de cădere, Babilonul se afla sub regenţa lui BELŞAZZAR.

539 Cucerirea Babilonului de regele persan Cirus II. **Babilonia devine provincie persană** (p. 45).

331 Alexandru cel Mare cucereşte Babilonia (p. 65).

Răspîndirea indo-europenilor. Creta

Indo-europenii

Atestați nu atît de dovezile arheologice, cît de cele lingvistice. Toate popoarele europene, cu excepția bascilor și a fino-ugricilor, vorbesc limbi indo-europene, cuprinzînd limbile celtice, germanice, latine, baltice și slave. Astăzi sînt dispărute limbile ilirica, veneta, traca, frigiana, hitita, tohariana și indiana veche. Limbile greacă, armeană și iraniană se păstrează pînă în zilele noastre. Limbile indo-europene se împart în **2 grupuri:** limbi satem și limbi centum (respectiv grupurile de E și de V). Diferența constă în modul de pronunțare a sunetului palatal „k", rostit " în anumite limbi (exemplu: numeralul 100 = ind. veche *sata*, în *vesta, satem;* grec. *hekaton*, lat. *centum*).

Patria indo-europenilor se situează probabil în aria dintre Europa Centr. și S Rusiei (se bănuiește că anterior locuiesc în stepele din V Kazahstanului, ceea ce ar explica legăturile cu grupul lingvistic uralo-altaic). Un spațiu inițial bine limitat nu este cunoscut. Prin urmare, este o greșeală să se simplifice, vorbindu-se despre indo-europeana ca despre o limbă primordială, sau despre poporul indo-european ca despre un popor primordial, ori despre caminul lor ca despre caminul inițial al omului. În schimb se poate face o distincție între grupul de E și cel de V. **Apariția limbilor indo-europene distincte** nu trebuie neaparat explicata ca o separare în unități, ci mai degrabă prin amestecul cu elemente lingvistice straine. Există probabil o comunitate indo-europeana în Neolitic; separarea în popoare distincte se petrece în jurul anului 2000.

Economie: o cercetare comparativa a perioadei timpurii a popoarelor indo-europene arată ca se cunosc aurul, argintul și cuprul. Indo-europenii cresc animale domestice. Mai tîrziu încep sa practice agricultura, pe măsură ce pătrund în spații în care întîlnesc un nivel de dezvoltare superior. Olăritul și țesutul sînt și ele practicate.

Societate: se organizează familii mari, patriarhale. O clasa inferioara larg reprezentata este dominată de o clasă de stăpîni și suitele lor; războiul și vînătoarea reprezintă preocuparea lor de căpătîi. Arme: toporul, arcul și sageata.

Religie: o ierarhie de zei, în care divinitatea Cerului reprezinta zeitatea suprema.

Raspîndire: patrunderea **fauritorilor toporului de luptă** (sau ai ceramicii ornamentate cu șnurul) în centr. Germaniei este probabil legată de expansiunea popoarelor indo-europene.

Cca 2000 Începe migrațiunea indo-europenilor, care duce la formarea primelor state indo-europene în Asia Mica și India (societate aristocratică posedînd care trase de cai).

Creta

Civilizația cretană este împărțita de descoperitorul ei, SIR ARTHUR EVANS, în perioadele minoice timpurie, mijlocie și tîrzie. Fiecare se subîmparte în alte trei segmente: minoicul timpuriu – I-III, minoicul mijlociu – I-III, minoicul tîrziu I-III. După Neolitic și sub-Neolitic urmează

2600–2000 Minoicul timpuriu (I-III), cunoscut datorită orașelor-port construite în E Cretei și mormintelor circulare din Mesara (*tholoi* = camere funerare). Descoperiri arheologice: sigilii, pumnale din cupru și bronz și podoabe din aur. Cult. minoică se caracterizează cca 2200 printr-o perioada de înflorire (în aceeași perioada este distrusa Troia II).

2000–1570 Perioada primelor palate nefortificate („vechi") (minoicul mijlociu I-II) la Cnossos, Faistos și Mallia. – Palatele sînt centre ale vieții economice (vaste spații de depozitare a uleiului, grînelor și vinului). Locuitorii desfășoara comerț cu zona continentală greceasca și cu porturile siriene și egiptene. Sub infl. egipteană, se dezvolta o scriere ideografica. Nu exista cuceriri teritoriale. **Arte aplicate:** producția de **ceramică** a cunoscut înflorirea la Kamares; vase din piatra și faianța. La momentul invaziei hicșoșilor în Egipt (p. 23) sînt distruse cele dintîi palate. – **Religie:** ritualuri extatice în altare naturale și grote sacre; nu apar imagini. Cultul zeiței-mama a pamîntului (în chip de stapînă a animalelor, zeița-șarpe, zeița-scut) și al zeilor masculini.

1570–1425 Perioada de înflorire a palatelor („noi") (minoicul mijlociu III – minoicul tîrziu II) la Cnossos („Labirintul"), Faistos și Hagia Triada (cu structuri grandioase înconjurînd o curte centrală). Această perioadă cunoaște întemeierea unui imperiu, o dată cu dezvoltarea și perfecționarea unei administrații centrale și a unei economii urmînd modelul egiptean. Incontestabilă **supremație maritimă** *(thalassocrație).* Troc activ cu Regatul Nou din Egipt. Scrierea ideografică este înlocuita cu scrierea liniara A (limba pre-greaca). – Femeile au o poziție privilegiata. – În sec. 16 i.Hr. palatul de la Cnossos este avariat în două rînduri de cutremure, fiind însa reconstruit de fiecare data. În sec. 15 se așază pe insulă aheii din zona continentala, care încep rapid sa-și exercite influența. Locuitorii își părasesc palatele de la Mallia, Hagia Triada și Faistos. Cuceritorii folosesc acum scrierea liniară B, deja utilizata pentru limba greaca pe continent.

Arta: schimbare în repertoriul formelor ornamentale (tektonică). Ultima înflorire a Cnossosului: „stilul palatului" folosit în ceramică și în pictura frescelor.

Cca 1425 Distrugerea palatului de la Cnossos din cauza unui incendiu. Consolidarea definitiva a dominației aheene (p. 47).

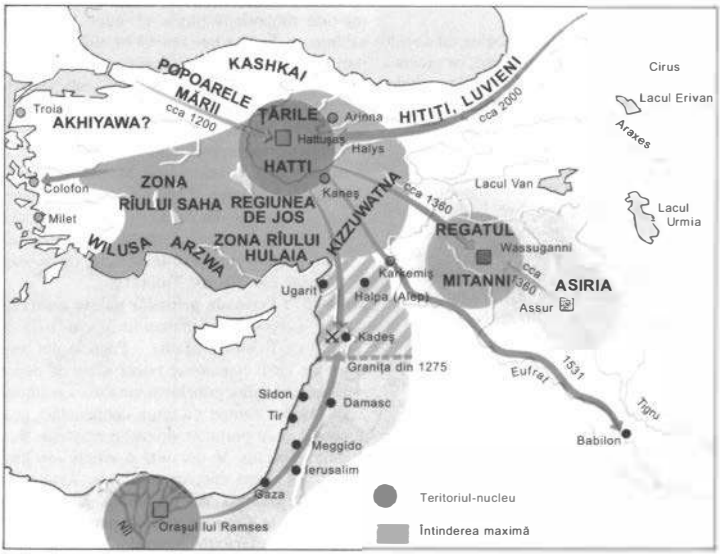

Regatul hitit

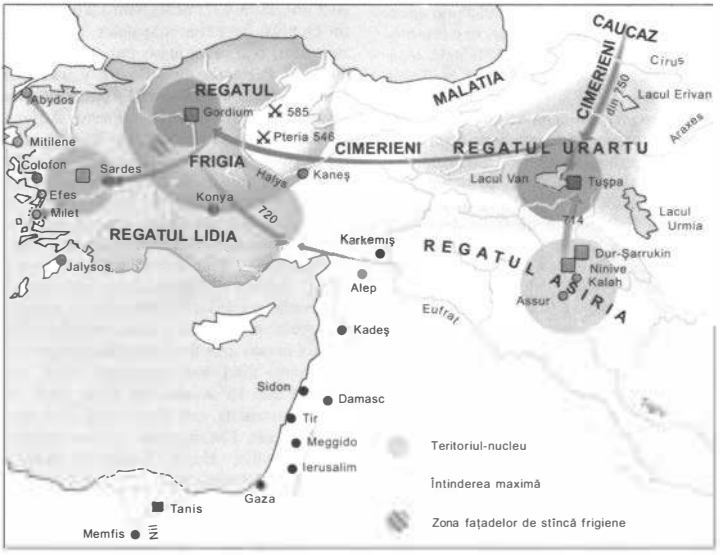

Regatul Urartu şi regatele lidienilor şi frigienilor

Hitiții

Hitiții, cel mai vechi popor aparținînd culturii indo-europene, invadează împreună cu luvienii centrul Asiei Mici (cca 2000 î.Hr.), ocupată atunci de popoarele proto-hatti. Începuturile politice ale regatului nu se cunosc. După ciocniri războinice dure cu populația localnică, se întemeiază în Podișul Anatoliei un regat cu capitala la Kussara.

1640–1380 Regatul hitit vechi, fondat de LABARNAS, al cărui nume a rămas titlu dinastic al următorilor regi hitiți. În timpul succesorului său HATTUSILIS I, centrul politic al statului se mută la Hattușaș. Expansiune în Siria. Urmașul său, MURSILIS I, înfrînge regatul de la Alep și cotropește Babilonul (1531). După asasinarea lui, regatul este măcinat de frămîntări interne (serie de regiciduri). Reforma lui TELEPIN (cca 1460) restaurează ordinea interioară: reglementarea pe calea legii a ordinii de succesiune; nobilimea își păstrează privilegiile. Urmașii lui sporesc forța regatului.

1380–1200 Regatul hitit nou

1380–1346 Sub SUPPILULIUMA, regatului hitit i se recunoaște statutul de mare putere. Subjugarea unor arii întinse din Asia Mică și distrugerea **Regatului Mitanni,** care cunoaște perioada lui de înflorire în perioada 1450–1350. Capitala statului Mitanni este la Wassuganni, iar cel mai important conducător e ȘAUȘTATAR, în vremea căruia teritoriul se întinde de la Mții Zagros la M. Medit și de la Lacul Van la Assur. În timpul regelui TUȘRATTA, asirienii și hitiții atacă Mitanni. Hitiții își extind dominația asupra orașelor Ugarit, Alep și Karkemiș din Siria. Regele hitit MURSILIS II [cca 1345–1315] luptă cu succes în E și V. MUWATALLIS [1315–1290] îi înfrînge pe egipteni la Kadeș în Siria (p. 25). Cca 1200 regatul se prăbușește sub atacurile „popoarelor marii". Începînd cu SUPPILULIUMA, legături cu **poporul akhiyawa** (în grec. **ahei**).

Religie: preluarea unor zeități hurite și protohitite (zeița soarelui din Arinna). De la babilonieni hitiții învață despre ritual, auguri, magie.

Societate: în fruntea statului feudal se află regele *(labarnas)*, a cărui succesiune la tron este întotdeauna hotărîtă de predecesorul lui; după moarte este zeificat. El îndeplinește funcțiile de judecător, preot și comandant militar suprem. Regina *(tawannanna)* se bucură de o poziție de frunte; exista și nobilime (o stare liberă de războinici), a cărei influență e mai tîrziu diminuată de funcționărime. Războiul este rareori purtat într-o manieră brutală. Legislație umană: amenzi bănești și condamnare la închisoare, apărarea drepturilor bărbatului și femeii.

Urartu, Frigia, Lidia

În sec. 13 se constituie regate urartice în Anatolia de E, avînd populație preponderent hurita. Încercările asirienilor de a cîștiga influență politică în aceste regiuni nu au succes. În perioada scăderii puterii asiriene

cca 835-825 Sardur I întemeiază Regatul Urartu sau Van (bibl. Ararat), în regiunea Lacurilor Urmia și Van. Bogăția țării se bazează pe producția de fier și cupru; comerț activ. Capitala e situată la Tușpa (mai tîrziu Van). Sub succesorii lui SARDUR, Urartu devine o mare putere. SARDUR II întreprinde o campanie dincolo de Tigru și de Eufrat, dar e înfrînt de TIGLATPALASAR III. Începînd cu 750, lupte împotriva cimerienilor care pătrund de dincolo de Caucaz.

714 victorie a asirienilor asupra Regatului Urartu. Din 620, incursiuni ale sciților din S Rusiei. După 600 imigrarea armenilor indo-europeni. Din 610, Urartu devine provincie a **Imperiului mezilor** (p. 45).

În fruntea statului administrat de funcționari se află regele, în serviciul lui CHALDI, zeitatea națională. Provinciile sînt conduse de guvernatori. – Construirea de fortărețe. Țara cea mai avansată în ceea ce privește prelucrarea metalelor. Cultivarea grînelor, a viței-de-vie și pomilor fructiferi, cu ajutorul sistemelor de irigație.

Cca 800 Întemeierea unui regat frigian în Anatolia (cap. Gordium). Cel mai important conducător este MIDAS (în asiriană MITA), faimos în mitol. greacă pentru legendarele sale comori de aur. Lupte cu asirienii, 709 încheierea păcii și plata de tribut lui SARGON II. În sec. 7 pătrund cimerienii și Frigia cade sub dominația lor (p. 21).

Religie: cultul orgiastic al „marii mame" (CYBELA) și al iubitului ei, ATTIS; venerarea lui SABAZIUS (DIONYSOS), zeul vinului.

După prăbușirea Regatului Frigia, cîștigă importanță **Regatul Lidia,** sub conducerea din. Mermnazilor.

680–652 GYGES îl înlătură pe CANDAUL și cucerește V Asiei Mici, se luptă însă zadarnic împotriva cetăților grecești. Moare în luptele de apărare împotriva cimerienilor. Fiul său ARDIS reface puterea lidiană și luptă împotriva orașelor grecești (cucerește Priene).

605–560 Alyattes aduce Lidia la rangul de mare putere, extinzînd hotarele regatului pînă la fluviul Halys (585). Cca 575 distrugerea Smirnei. Echilibru de forțe între Media, Babilonia, Lidia și Egipt între 585 și 546. Fiul lui,

560–546 Cresus, supune toate orașele grecești din Asia Mică, cu excepția Miletului. Eșec în războiul împotriva perșilor.

546 Înfrîngere la Pteria. **Lidia devine o provincie a Persiei** (p. 45). Cea mai importantă contribuție a lidienilor la dezvoltarea civilizației este **introducerea în circulație a banilor sub formă de monedă** (sec. 7).

Triburile cca 1200 î.Hr.

Regatul lui David

Regatele Israel și Iudeea

Palestina în vremea lui Iisus Hristos

După 1500 Patrunderea triburilor israeliților în Palestina, concomitent cu migrația arameenilor în regiune. Cca 1250, sub conducerea lui MOISE, o parte din triburi pleacă din Egipt (revelația de pe Muntele Sinai: legamîntul dintre Dumnezeu și triburile israelite alese: IAHVE este Domnul unic; punctul central al vieții religioase: chivotul Legii) și se stabilesc legături cu triburile deja existente în Palestina.

Cca 1200 formarea **Ligii celor 12 triburi** (amfictionie), în virtutea originii și credinței religioase comune. Judecatorii (liderii tribali) sînt garanți ai respectării ritualului religios și ai legii lui Dumnezeu (1200–1000).

Din 1200 începe popularea coastelor Palestinei de către triburile **filistenilor** (parte a navalnicelor atacuri ale „popoarelor marii") și se formează o alianță a orașelor-stat (Așdod, Așchelon, Ecron, Gaza, Gat). În sec. 11 filistenii și amoniții (E Iordaniei) fac puternice presiuni; **Regatul Israel** se constituie pentru înlăturarea acestui pericol.

Cca 1010 Saul, conducatorul luptei împotriva amoniților, este proclamat rege. După o scurtă domnie, e înfrînt de filisteni pe cîmpia Iesreel. În N domnește pentru scurta vreme fiul lui SAUL, ISBOȘET. În S,

cca 1006–966 David este uns rege la Hebron. Unirea lui Iuda cu Israel. Filistenii sînt înfrînți. Ierusalimul cucerit devine capitală relig. și polit. (aici se pastrează chivotul Legii) și centrul unei administrari stricte. Folosind mercenari, DAVID luptă cu succes împotriva moabiților, amoniților și edomiților. O dată cu ocuparea orașelor-stat canaanite rămase, ia naștere un mare stat palestinian. Succesorul lui DAVID este fiul soției sale, BATȘEBA.

Cca 966-926 Solomon, ginere al unui faraon și mare diplomat, devine rege. Pierde provinciile arameice. Mari proiecte de construcție sînt realizate la Ierusalim (palatul, Templul lui IAHVE), finanțate din bogățiile obținute din comerțul cu Arabia, în colaborare cu HIRAM AL TIRULUI (p. 39). Se creează un stat centralizat, cu un sistem de impozite și corvezi. Țara este împărțita în 12 provincii, fiecare asumîndu-și cheltuielile Curții o lună pe an. După moartea lui SOLOMON se produce

926 scindarea unității statale în Regatul Iudeii (Iuda, capitala la Ierusalim) sub ROBOAM (REHOBOAM) și Regatul Israel (Israel, capitala la Sichem, mai tîrziu Tirța și Penuel, apoi Samaria) sub IEROBOAM, care ridica vechile sanctuare Dan și Betel la rangul de lăcașuri de cult regale.

926–722 Regatul Israel. Dupa tulburări interne și lupte cu Egiptul, cu Damascul arameic și cu filistenii, armata îl ridică pe comandantul ei

878–871 OMRI la rangul de rege. Stabilizarea puterii interne. Samaria, punct de importanța strategic-militară, se transformă în capitala relig. și polit. Moabul este reîncorporat în regat.

871–852 lui OMRI îi urmează fiul său AHAB, căsătorit cu prințesa feniciană IZABELA. Fiica sa ATALIA se căsătorește cu regele IORAM AL IUDEII. Introducerea și venerarea zeităților feniciene. Luptă a profetului ILIE, conducătorul în numele lui IAHVE al unei contrareforme împotriva „casei lui OMRI"

845–817 IEHU. Este uns rege de un trimis al profetului ELISEI. Înlăturarea dinastiei întemeiate de OMRI și a cultului lui BAAL. Plata unui tribut asirienilor. Apar **Amos** și **Osea,** reprezentanți ai religiei lui IAHVE în forma ei pura, și prezic decăderea Israelului.

722 Distrugerea Samariei (dupa un asediu de 3 ani) de către SARGON II (p. 31). Mulți israeliți emigrează în Media și Mesopotamia. Israelul devine provincie asiriana. Populația rămasa se amesteca cu nou-sosiții: samaritenii.

925-587 Regatul Iudeii. Relația Iudeii cu primii conducatori ai regatul nordic este tensionată. O legătura strînsa apare sub IORAM [852-845]. ATALIA [845-839] a domnit tiranic după eliminarea urmașilor lui OMRI. Astfel se stinge dinastia lui DAVID. Introducerea cultului lui BAAL. Urmașul ATALIEI: IOAȘ (asasinat 839). Plata de tributuri Damascului de catre fiul acestuia, AMASIA. Este înfrînt de Israel (jefuirea odoarelor Templului). Apariția profetului **ISAIA,** care dă și sfaturi de natură politică.

725–697 IEZECHIA începarca, bazîndu-se pe o alianță cu Egiptul, sa înlăture dominația asiriana. SENNAHERIB (p. 31) îi înfrînge pe egipteni, supune Iudeea și amenință Ierusalimul (701). Fiul lui IEZECHIA, MANASE, devine din nou vasalul Asiriei. Sub stranepotul lui,

639–609 **Iosia,** regenerare spirituală, după descoperirea în Templu a unui vechi Cod de legi (probabil Deuteronomul). Templul este purificat și toate celelalte simboluri sacre distruse.

Apariția profetului **Ieremia,** dar mesajul lui despre iminenta decadere este ignorat. Contradicții interne și externe (lupte pentru succesiunea la tron și războiul dintre Egipt și Babilonia) conduc după un asediu de un an și jumătate purtat de NABUCODONOSOR II la

587 cucerirea și distrugerea Ierusalimului.

586–538 „Captivitatea babiloniană" (p. 31). „Răzletirea" (în grec. *diaspora*) va fi de acum soarta **evreilor** (denumire generica dată poporului în întregime, în loc de „israeliți" sau „ebraici").

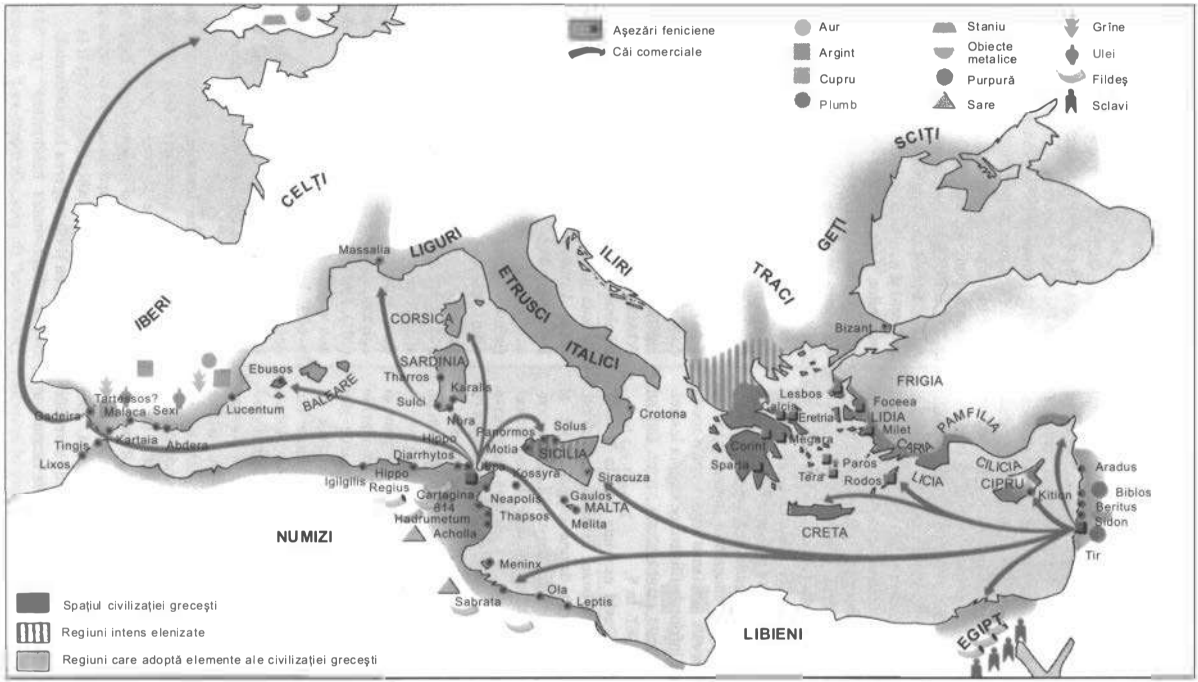

Colonizarca feniciană

Israel

539 După cucerirea Regatului Noului Babilon de către CIRUS II, **Palestina devine parte a Imperiului persan**. Templul este reconstruit (lucrări terminate în 515) şi o parte din cei deportaţi se întorc. O renaştere polit. şi relig. începe sub NEEMIA [445–433] şi EZDRA (reconstrucţia zidurilor cetăţii, strămutarea pop. agrariene, iertarea datoriilor, interzicerea căsătoriilor mixte între iudei şi aparţinătorii altor popoare). Ierusalimul devine nu numai centrul de cult al societăţii postexil, ci şi punctul politic focal al provinciei Iudeea (sediul guvernatorului). O lege promulgată de EZDRA în 458 (?) (Pentateuhul, Legea Sfîntă, Scrierile Preoţilor, primele 5 cărţi ale V.T.) pune bazele religiei Legii (darul lui Dumnezeu). Întreaga viaţă este guvernată de Lege, prin urmare cunoaşterea, expunerea şi interpretarea ei de către învăţaţi sînt necesare în sinagogi (şcoli). Se pune astfel baza unui **iudaism** relig. şi polit. activ. Marele preot conduce comunitatea religioasă. Ritualurile de sacrificiu sînt îndeplinite de preoţii zadochieni, iar serviciile mărunte de leviţi.

Din 332 Palestina se află sub dominaţia lui Alexandru cel Mare. Samaritenii se despart de evrei şi îşi creează propriul lor sanctuar pe Mt. Garizim (schisma samariteană). Preiau Pentateuhul drept sfîntă scriptură.

Cca 200 V.T. tradus în greacă („Septuaginta"). Un alt centru al iudaismului se dezvoltă în Egipt (Alexandria). Comunitatea se desparte sub influenţa elenistică într-o facţiune elenistică şi alta ortodoxă, aceasta din urmă rămînînd fidelă Legii.

168 Răscoala Hasmoneilor (Macabeilor) (MATATIA şi fiii săi, în primul rînd IUDA MACABEUL) împotriva seleucizilor, pentru obţinerea libertăţii relig. şi polit. (Războiul religios). Chiar dacă din 142 este recunoscută dominaţia seleucidă, evreii îşi menţin în mare măsură independenţa polit.

140–37 Regatul Hasmoneilor.

Formarea de grupuri religioase: fariseii, credincioşi Legii, considera viaţa comunităţii evreieşti ca pe un lucru aparte; **saduceii,** un grup extrem de conservator, respingea credinţa în nemurire; **esenienii** cred în pregătirea în vederea unui regat mesianic printr-o viaţă ascetică şi practica ritualuri de purificare, în comunităţi mînăstireşti (Chirbet Qumran, după 1947 descoperiri la Wadi Qumran – manuscrisele de la Marea Moartă).

63 Includerea Palestinei în Imperiul roman de către Pompeius (ocuparea Ierusalimului).

39–4 î.Hr. Irod cel Mare numit rege al evreilor de către Senatul roman. Cu aprobarea tacită a romanilor, el îi elimină pe cei din neamul hasmoneilor şi preia controlul asupra Ierusalimului (37). Regatul este împărţit între fiii săi: ARHELAU primeşte Iudeea, Samaria şi Idumeea (în 6 d.Hr. este surghiunit şi PONTIUS PILATUS numit guvernator roman); IROD ANTIPA primeşte Galileea şi Pereea. IOAN BOTEZĂTORUL este ucis în timpul domniei acestuia din urmă.

Apariţia lui Iisus Hristos. Anunţarea începutului Împărăţiei lui Dumnezeu. Hristos este condamnat pentru blasfemie şi apoi crucificat (cca 33 d.Hr.).

66–70 d.Hr. Răscoala evreilor (motivul: romanii pretind adoptarea cultului imperial şi înalţa un sanctuar imperial la Ierusalim).

70 Cucerirea şi distrugerea Ierusalimului de către TITUS, fiul lui VESPASIAN (p. 97).

133 Înăbuşirea revoltei evreilor de către HADRIAN. Evreii nu mai au dreptul de a locui la Ierusalim.

Fenicia

Fenicia este limitată la N de Kasios, de Karmel în S şi de Liban în E. Regatul e format din **oraşe-stat** cu independenţă polit., sub conducerea unui rege (familiile de frunte participau la guvernare). Cele mai importante oraşe: Aradus, Biblos, Beritus, Sidon şi **Tir,** puterea conducătoare între 1000-774.

969–936 HIRAM I. Comerţul pe scară largă în M. Roşie şi Medit. îi asigură bogăţia (în colaborare cu SOLOMON).

În sec. 8, oraşele feniciene sînt dependente de Asiria.

701 Cucerirea Feniciei – în afara de Tir – de către SENNAHERIB (p. 31).

Din 586 aparţenenţa la Regatul Noului Babilon; numai Tirul poate să reziste unui asediu de 13 ani (585–573). Sub dominaţia persană se constituie regate vasale, care i se supun lui ALEXANDRU CEL MARE fără a opune rezistenţă.

332 Cucerirea Tirului după un asediu de 7 luni.

Comerţ: după colapsul puterii cretano-miceniene (cca 1200), fenicienii preiau comerţul în Medit. Export: articole din sticlă, ţesături colorate cu purpură, articole metalice manufacturate în ateliere utilizînd motive create în Mesopotamia, Egipt şi Asia Mică (**cultură mixtă**).

Scrierea feniciană, adoptată de greci sub denumirea de „simboluri feniciene", apare în jurul anului 1000. Din scrierea greacă se dezvoltă alfabetul latin, baza literelor noastre actuale.

814 Întemeierea Cartaginei („Oraşul nou") de către Tir. Din 650, Cartagina deţine flota şi armata proprii (mai tîrziu formate din mercenari) şi devine protectoarea coloniilor feniciene din V. Cartagina are o Constituţie aristocratică; dar se nasc conflicte între consiliu şi comandanţii militari aleşi. Zeii supremi: BAAL-HAMMON şi ASTARTE; sacrificii umane.

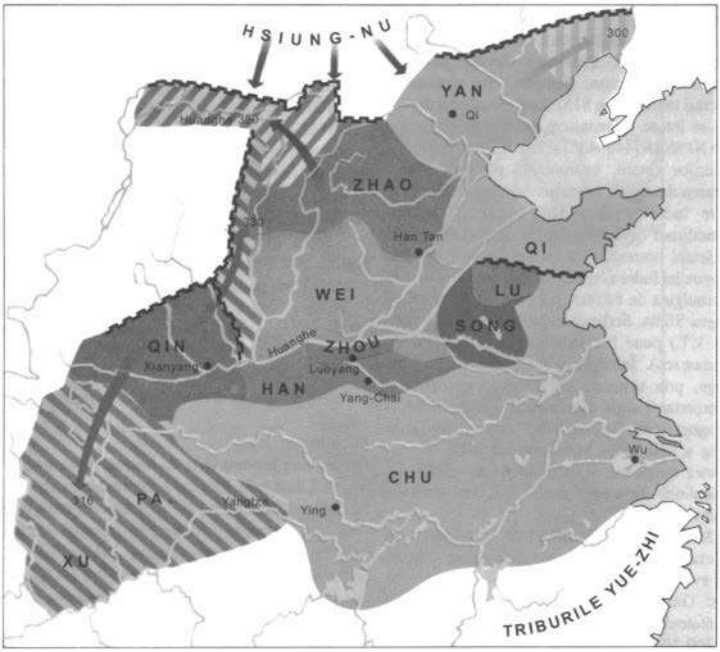

Epoca regatelor combatante

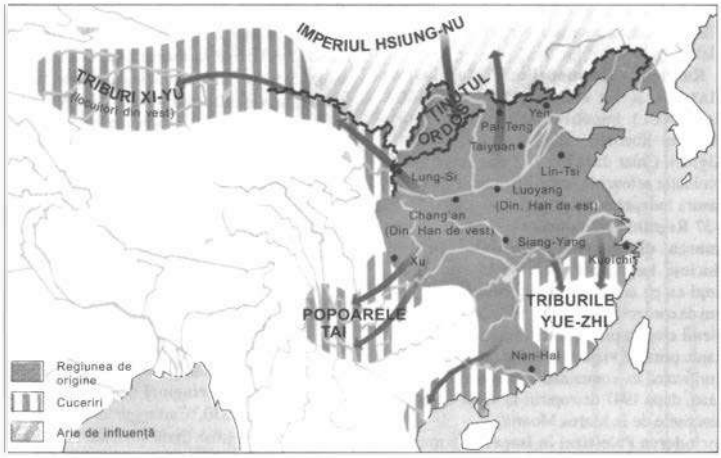

China în perioada dinastiei Han

După cult. neolitice de la Kansu, Yangshao (în V Henanului), Longshan şi cultura din N Hubeiului, nedefinita încă deplin, urmează legendara dinastie Xia (cca 1800–1500) şi apoi

1500–1000 din. Shang, în NE Henanului, care întemeiaza un stat feudal sub conducerea unui rege ce îndeplineşte şi funcţii preoteşti. Oraşele sînt fortificate cu ziduri. Se dezvoltă o scriere în simboluri, folosită de preoţii oraculari. Se utilizează carul de luptă.

Religie: în punctul central stă Tao (= calea), principiul care guvernează universul ordonat; mai sînt venerate „sublimele ceruri", natura şi sufletele strămoşilor; se practică şi un cult al sacrificiilor şi al oracolelor.

1000–770 Din. Zhou de V. Este un stat pur feudal: pămînturile regelui se situează în centru, înconjurate de domeniile vasalilor săi, marginite de state feudale mai mici. Urmare: puterea centrală nu are nici o posibilitate de extindere; vasalii dobîndesc mai multă forţă şi îi cheamă în ţară pe nomazi. O mare parte din domeniul regal se pierde prin mutarea capitalei la Luoyi (azi Luoyang), 770.

770–256 Din. Zhou de E. Puterea regelui este în scădere, crescînd în schimb independenţa marilor feudali. Se formează principate de dimensiuni mai mari, care se aliază între ele în vederea apărării împotriva nomazilor. Ţara este continuu tulburată de războaie, ceea ce duce la saracirea unei părţi a nobilimii. Importanţa ţăranilor creşte; ei devin acum factorul hotărîtor în purtarea războiului. Clasa negustorilor devine cel mai important element de susţinere a statului: ei strîng dările în natura de la vasali, atît de importante pentru subzistenţa oraşelor.

551–479 Confucius pune bazele unui sistem etic, întărît prin religie, care scoate în evidenţă încrederea în voinţa de umanitarism şi moralitate a omului.

În sec. 6 Lao-ţzî. Punctul central al învăţăturii mistice este Tao: originea şi izvorul a tot ce este fiinţă şi adevăr. Societatea omenească trebuie să fie condusa de înţelepţi.

În sec. 5, filozoful MOZI cheamă la „iubire universală". Condamnarea tuturor războaielor de agresiune.

403–221 Perioada Chan-kuo („Epoca regatelor combatante"). Împărţirea Chinei în state separate. Administrarea statelor de catre funcţionari profesionişti. Creşte importanţa admin. a oraşelor şi apare o clasă burgheză.

221 Yingzheng (Shihuangdi), rege în Qin, anexează celelalte 6 state: Han, Zhao (Chao), Wei, Chu, Qi şi Yan. Introducerea cavaleriei, adoptate din V; arme din fier în locul celor de bronz. În lupta pentru putere se impune statul de graniţă Qin, mai bine organizat.

221–206 Din. Qin. Titlul conducătorului: „Primul şi cel mai sublim conducător din Qin". Se întemeiaza un stat unitar şi centralizat, guvernat de funcţionari (împărţirea ţării în departamente şi prefecturi), se aplica o reforma de standardizare a greutăţilor, măsurilor, monedelor şi a scrierii; se înlătura astfel diferenţele regionale şi comerţul se poate desfăşura mai uşor. Cancelarul LI SI ordona „arderea cărţilor", pentru distrugerea tradiţiilor feudale (213). Se întreprind acţiuni militare la N (împotriva hunilor – construirea „Marelui Zid", care iniţial este format mai ales din movile de pămînt) şi la S. Opoziţia faţă de centralizare duce la lupte şi în cele din urmă la instaurarea

206 î.Hr.–9 d.Hr. din. Han de V, care preia sistemul administrativ al din. Qin, integrîndu-l însă cu organizarea feudală a din. Zhou. Constituţia şi admin. sînt democratizate şi se întemeiaza un stat birocratic, îndeplinind urmatoarele funcţiuni: strîngerea impozitelor, apărarea graniţelor, administrarea sistemelor de irigaţie şi supravegherea comerţului şi circulaţiei pe străzi. Obiectivul politicii externe este apărarea împotriva hunilor (Hsiung-nu), care îşi unesc triburile în sec. 3. Punctul de maxima putere este atins de

140–87 împăratul Wudi, care îi înfrînge pe huni. Imperiul ajunge astfel la întinderea teritoriala maxima. Puterea feudala a nobililor este eliminata. Înfloreşte comerţul transcontinental de-a lungul „drumurilor mătăsii". Apar totuşi dificultăţi economice interne, cauzate de războaie. Sub urmaşii lui WUDI, forţa hunilor se va frînge (migraţia acestora spre V). Marile familii de nobili se luptă între ele. Reprezentantul uneia din aceste familii,

9–23 d.Hr. Wang Mang, ajuns împărat, eşueaza in programul sau de reforma politica. Pierderea provinciilor din centrul Asiei şi catastrofele naturale provoacă numeroase rascoale, printre care revolta „sprîncenelor roşii".

25–220 Din. Han de E, întemeiată de LIU-XIU, un descendent al împăraţilor Han, care adoptă la urcarea pe tron numele de GUANGWU DI. Urmează o nouă înflorire a imperiului: comerţ de la Nan-hai (Canton). Mătasea chineză se exporta în Imp. roman. Pînă la sf. sec. 1 d.Hr., China redobîndeşte poziţiile de forţă de pe vremea împăratului WUDI: cucereşte Turkestanul, ajungînd la G. Persic. Descoperirea hîrtiei: cca 100. În sec. 1 se răspîndeşte budismul din India. În perioada ce urmează, luptele interne din cadrul Curţii imperiale (problemele de succesiune, puterea împărătesei şi a suitelor lor, influenţa politica a eunucilor) duc la revolta populara a „turbanelor galbene" (184).

220 CAO PI (fondatorul din. Wei) îl sileşte să abdice pe ultimul reprezentant al din. Han.

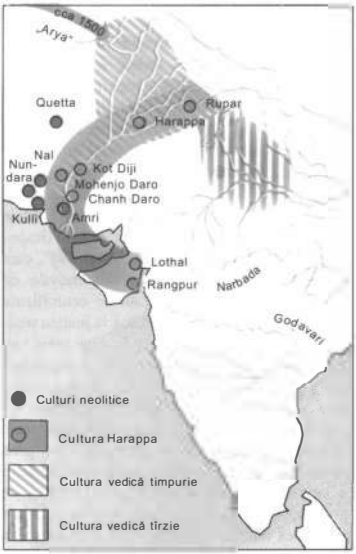

Perioada timpurie

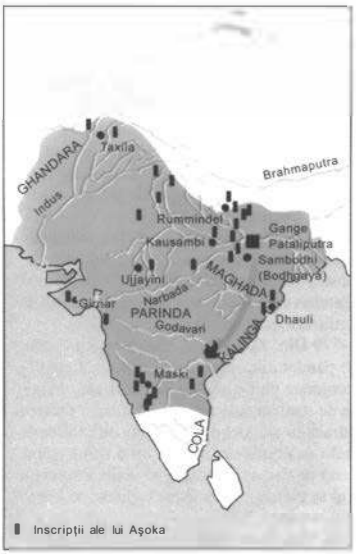

Imperiul lui Aşoka

India cca 150 d.Hr.

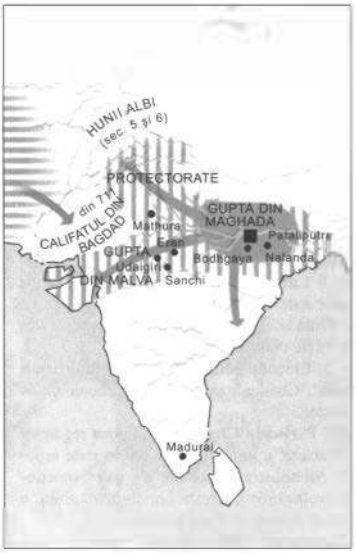

Imperiul Gupta cca 400 d.Hr.

Cca 3000 î.Hr. Cult. neolitice de-a lungul Indusului în NV Indiei. Cea mai importantă cult. a istoriei timpurii a Indiei este

2500–1800 cult. Harappa. Condusă de regi (rajahi) şi regi superiori (maharajahi), civilizaţia Harappa este caracterizată de oraşe construite în forma unei table de şah (castel înălţat pe un deal, dominînd oraşul) cu case de cărămidă şi sistem de canalizare. Comerţ de-a lungul fluviului. Se folosesc sigilii cu figuri de animale.

Cca 1500 **Migraţiunea arienilor** („Arya"), popor de origine indo-europeană, venind în valea Gangelui dinspre NV.

1500–1000 Perioada vedică timpurie. Arienii, care cunosc carul de luptă tras de cai, le sînt superiori din punct de vedere militar locuitorilor originari (dravidienii). Cultură ţărănească: gospodării individuale, turme de vite, cultura cerealelor slab dezvoltată.

1000–600 Perioada vedică tîrzie. Raspîndire treptată în regiunea Gangelui şi pătrundere spre regiunea actualului Delhi.

Religie: *Vedele* („cunoştinţe" sacre) reprezintă cele mai vechi scrieri sacre ale lumii, elaborate în sanscrită, limba indo-europeană. Cca 10 compun **Rig-Veda** (după care urmează *Sama-Veda*, *Yajur-Veda* şi *Atharva-Veda*). În afara forţei impersonale RITA (= adevărul), sînt adoraţi şi zeii VARUNA (zeul obligaţiilor omeneşti) şi MITRA (zeul contractelor); şi anumite forţe ale naturii sînt percepute ca zeităţi: UŞAS (aurora), AGNI (focul), SURYA (soarele). Zeitatea naţională este INDRA. Cea mai importantă sărbătoare sacrificială: *soma*. Există credinţa în viaţa de după moarte. Interpretarea *Vedelor* se face de către preoţi în scrierile brahmanice (o formă de comentariu „preştiinţific", în sec. 8) şi de către preoţi şi mireni în *Upanişade* (scrieri mistice), care sînt legate de textele brahmanice şi mai tîrziu conduc la practica yoga. În profunzime există o puternică năzuinţa spre salvare: unirea cu realitatea cea mai sublimă.

Dezvoltarea sistemului de caste (o „instituţie divină"): razboinicii (kşatriya), preoţii (brahmanii), ţăranii (vaisya), persoanele dependente şi cu sînge amestecat (sudra). Cei din afara castelor: paria.

Cca 560–483 Gautama Buddha („cel iluminat") vesteşte salvarea de la reîncarnare prin autodesăvîrşire. Urmînd „nobila poteca înnoptită", credincioşii, purificaţi prin comportament moral, pot să pătrundă în Nirvana.

Cca 540–468 Vardhamana, *mahavira* („mare erou") şi *jina* („învingator"). Învăţaturi: suferinţa lumii este o consecinţa a fuziunii dintre spirit şi materie. Eliberarea este obţinuta prin autopedepsire: viaţa ascetica, autoflagelare şi post. Adepţii se numesc *jaina* (de la *jina*).

512 Ghandara şi Sind sînt încorporate în Imperiul persan (DARIUS I).

327–325 Campania lui Alexandru cel Mare în India. Cucerirea Ghandarei, victorie asupra lui POROS pe malul lui Hydaspes (mod. Jhelum) şi drumul de întoarcere (p. 65). În perioada următoare, cult. greacă se transmite în India prin Regatul Bactria (arta Gandhara).

321–185 Din. Maurya, fondată de

321–297 Ciandragupta, care îl învinge pe ultimul rege din din. Nanda (Regatul Maghada), extinde dimensiunile terit. ale statului.

272–231 Aşoka, nepotul său, devine întemeietorul celui dintîi Imperiu indian (cap. Pataliputra). Impresionat de teribilele acte de cruzime ce însoţesc campania de cucerire a regatului Kalinga, AŞOKA îmbraţişează budismul. – „Prinţul păcii" se arata în domnia lui tolerant faţă de alte religii şi marcat de o profundă moralitate; face uz de un cuprinzător aparat administrativ. După moartea lui AŞOKA, imperiul este împărţit şi puterea lui intră în declin.

Din 170, mici principate greceşti sînt constituite în Punjab pornind de la Bactria, pentru a fi cucerite de triburile saca (saka, 75 î.Hr.), la rîndul lor înfrînte de parţi. Trei regate se formeaza în S Indiei: Kerala, Pandya şi Cola.

Cca 50 d.Hr. Invazia celor 5 triburi ale yuezhilor din Bactria şi unificarea lor au drept rezultat formarea **Imperiului Kuşana** din N Indiei, care cunoaşte apogeul sub KANIŞKA. Acesta promovează budismul şi combină extinderea comerţului cu activitatea misionara. Cca 240 d.Hr. imperiul intră sub dominaţia sasanizilor.

Cca 50 d.Hr. Începutul domniei **din. Satavahana** asupra regatului Andhra din NV Deccanului; decădere cca 195. – Nobilii saka, retrăgîndu-se din calea parţilor, fondează **statul Kşatrapa,** care dăinuie pînă aprox. în 405.

Cca 320–535 Imperiul Gupta (cap. Pataliputra) îşi cîştiga poziţia dominanta sub primii 3 conducători. Teritoriul este extins spre N şi S, iar viaţa culturală înfloreşte (KALIDASA, cel mai mare poet indian, creator de epopei şi lucrări dramatice).

Din 430, incursiuni ale hunilor albi (heftaliţi). Cucerirea şi împărţirea în regate de V şi de E duc la decăderea Imperiului Gupta.

Cca 527 Prăbuşirea hunilor albi. În afara de întemeierea unui imperiu Gupta tîrziu (Malva), în perioada următoare în N Indiei se constituie **Imperiul Kanauj,** condus de HARSHA. După 647, imperiul lui Harsha se fărîmiţează în mici state, conduse de clanurile Rajput.

Începînd cu 700, budismul este treptat înlăturat din India de hinduism.

Din 711, incursiuni ale arabilor

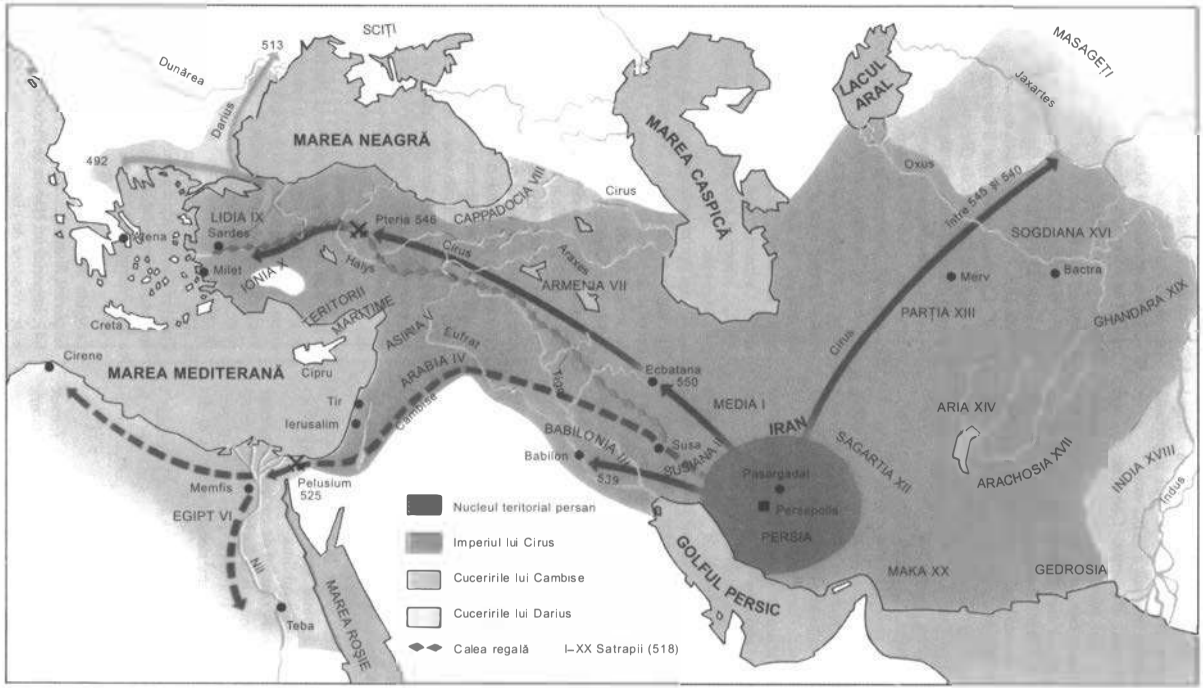

Apariția Imperiului persan

Iran („ţara arienilor"): geografic, podişul dintre vechile zone de civilizaţie din Irak şi Punjab. Dupa 1500, iranienii imigreaza în doua valuri: 1. bactrienii şi sogdienii; 2. mezii şi perşii.

Mezii

835 Regele asirian ŞALMANASAR III menţioneaza Persia (Parsua) şi Media (Mada). Mezii reuşesc sa rămîna stapîni asupra teritoriilor lor, într-o continua lupta cu asirienii.

715 Capturarea lui DEÏOKES, potrivit lui HERODOT întemeietorul Imperiului med.

Cca 700 Începutul din. Ahemenizilor în Persia, care trebuie sa recunoasca suzeranitatea Mediei.

647–625 FRAORTE (PHRAORTES). Cade în lupta împotriva cimerienilor şi sciţilor invadatori.

625–585 CIAXARE (CYAXARES), **care ridica Media la rangul de mare putere,** îi alunga pe sciţi şi pe cimerieni. Cu ajutorul Babiloniei (p. 31) distruge Asiria (614 caderea Assurului, 612 Ninive). Coplesit de impresia unei eclipse solare prezise de THALES DIN MILET, CIAXARE întrerupe batalia nedecisa cu ALYATTES AL LIDIEI (28.05.585). Regele persan vasal **Cirus II din Anşan,** fiul lui CAMBISE din dinastia Ahemenizilor, se ridica împotriva lui ASTIAGE [585–550], fiul lui CIAXARE.

Imperiul persan

559–529 CIRUS II cucereşte Regatul med şi îşi întareşte dominaţia asupra Iranului.

546 Îl înfrînge pe regele lidian CRESUS, supune oraşele greceşti din V Asiei Mici şi întreprinde campanii în E Iranului.

539 Cucerirea Babiloniei. Reîntoarcerea evreilor în Palestina (p. 39).

529 Moartea lui CIRUS II, în timpul luptelor împotriva massageţilor din E Iranului.

529–522 CAMBISE II îl ucide la urcarea pe tron pe fratele lui, BARDYA. În 525 cucereşte Egiptul şi înainteaza pîna în Nubia şi Libia. În perioada absenţei lui, magul GAUMATA, pretinzînd ca ar fi BARDYA, instiga la revolta.

522 CAMBISE II moare în Siria.

521–486 Darius I, ginerele lui CIRUS II (casatorit cu ATOSSA) şi descendent al unei ramuri secundare a familiei Ahemenizilor, îl ucide pe GAUMATA (16.10.521) şi potoleşte revolta. El este creatorul Imperiului persan. 518 campanie în Egipt. 512 supune regiunea fluviului Indus. În 513 întreprinde, fara succes, o campanie dincolo de Bosfor şi pe Dunarea de Jos, împotriva sciţilor; în schimb supune Tracia şi Macedonia.

500–494 Înabuşirea revoltei iniţial reuşite a cetaţilor greceşti din V Asiei Mici. 494 distrugerea Miletului. 490 eşecul expediţiei de pedepsire împotriva oraşelor greceşti, b. de la Maraton (p. 57). DARIUS moare în timpul pregatirilor unei campanii împotriva Greciei.

486–465 XERXES I înabuşa rascoalele din Babilonia şi Egipt.

480–479 Campania împotriva Greciei eşueaza. Ulterior se isca revolte în teritoriile supuse şi rascoale în satrapii.

387 V Asiei Mici revine sub dominaţia persana în virtutea „pacii regelui" (sau a lui ANTALCIDASA).

330 După asasinarea lui DARIUS III de catre satrapul BESSUS, Iranul devine parte a imperiului lui ALEXANDRU CEL MARE (p. 65).

Scopurile politicii persane: apararea graniţelor de NE împotriva popoarelor stepei care locuiau dincolo de fluviul Jaxartes; posesiunea malurilor opuse ale M. Egee şi M. Negre (teritoriile sciţilor). Aceste scopuri se dovedesc irealizabile.

Superioritatea armatei persane asupra popoarelor din Asia Mica se datoreaza unei tehnici razboinice adoptate de la popoarele stepei, adica atac executat de calareţi înarmaţi cu arcuri şi sageţi. Persanii constituie miezul armatei, dintre care se distinge faimoasa garda a celor „zece mii de nemuritori".

Administraţia şi Constituţia: împartirea ţarii în 20 de unitaţi administrative (satrapii). Cuantumul impozitului este fix. Etalonul monetar e dareicul de aur. Posturile înalte din administraţie sînt ocupate de membri ai familiei regale, dar şi de principi şi tirani localnici.

Sarcinile satrapiilor: menţinerea de armate permanente şi asigurarea de braţe de munca pentru lucrarile publice.

Transportul între provincii şi sediul administrativ se desfaşoara de-a lungul cailor regale, cel mai faimos fiind drumul dintre Sardes şi Susa.

Canalul care face legatura între Nil şi Marea Roşie este restaurat şi utilizat pentru traficul maritim dintre Persia şi Egipt.

Aramaica este limba folosita în administraţie. Sistemul birocratic e supravegheat de „ascultători" („urechile regelui").

Religia: Zarathustra (ZOROASTRU) apare în sec. 6, întemeind o noua religie bazata pe revelaţie. **Ahura Mazda** este creatorul şi stapînul lumii. Sta în puterea omului sa decida între bine şi rau, între adevar şi minciuna. La sfîrşitul lumii vine ziua Judecaţii de Apoi. – Învaţaturile lui sînt prezentate în cele 16 *Gatha* (imnuri). Concepţia despre conflictul dintre bine şi rau este ulterior exagerata. Legea morala se transforma în angajament politic (sub DARIUS, inamicii sînt prezentaţi drept mincinoşi, iar el ca reprezentant al adevarului). Persanii tolereaza religiile popoarelor subjugate.

Imperiul persan este prima putere indo-europeana importanta, care aluneca însa într-un **despotism oriental** (sub XERXES), prin introducerea ceremonialului de Curte oriental, a *proskynesis*-ului (prosternarii) şi prin transformarea supuşilor în sclavi.

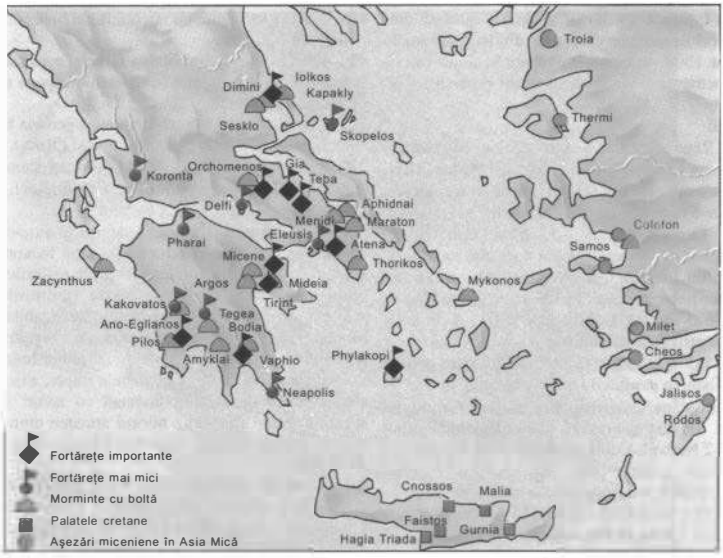

Epoca micenianã

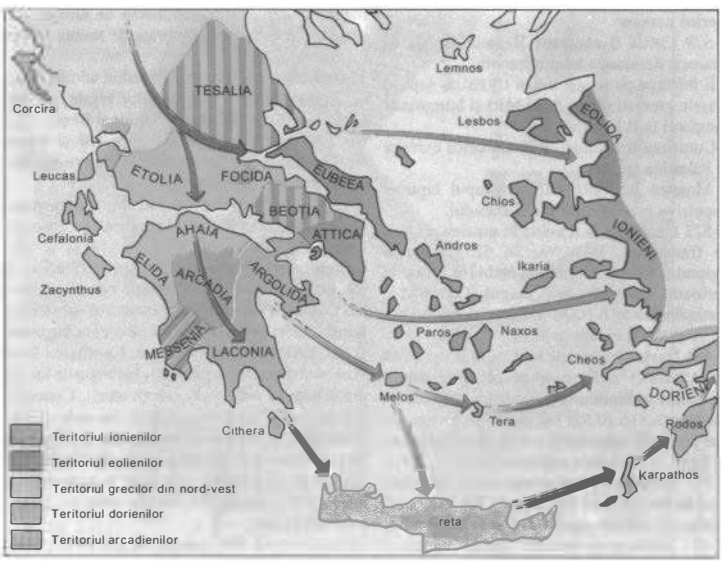

„Migrațiunea greacă"

Epoca eladică timpurie și mijlocie (2500–1600)

2500–1850 Epoca eladică timpurie. Se formează diverse culturi în regiunea M. Egee. În Grecia apare o **cult. țărănească,** cuprinzînd Tracia, Focida, Beoția, Attica, Argolida și Corint (tip special de olărie – *urfirnis* – și de ceramică străveche). Urmele acestei vechi populații medit. sînt susținute lingvistic: denumiri de localități terminate în „ntos" și „ssos" nu sînt de origine indo-europeană.

1850–1600 Epoca eladică mijlocie. **Imigrarea indo-europenilor** („protogreci"): ionieni și eolieni (ahei), prin infiltrarea treptată a triburilor și a fragmentelor de trib (coexistența pașnică alternează cu conflicte armate). Fuziunea cu pop. medit. originară pune bazele tranziției către

1600–1150 epoca eladică tîrzie (micenian ă). Societate: domni de origine nobilă *(aristoi),* luptători în care, locuiesc în fortărețe monumentale în centrul cărora se situează megaronul („ziduri ciclopice"). Există dovezi de conflicte armate între stăpînii micenieni (cantoanele cu sferă de influență), dar și de conviețuire pașnică sub comanda unui șef suprem (conducătorul „Micenei de aur" din Argolida). Viața nobililor se împarte între război, vînătoare și festivități de Curte. În

sec. 15 puterea Micenei se extinde pînă în Asia Mică (Milet), Melos și Creta (incursiuni de jaf). Tehnicile utilizate în fabricarea ceramicii și construirea cavourilor minoice cu boltă sînt adoptate pentru a servi cultului strămoșilor celor din clasa nobilimii. Distrugerea „palatelor noi" (p. 33). Colonizarea Cretei, Rodosului, Ciprului.

1400–1150 Perioada micenian ă tîrzie. Construcția de gigantice **morminte cu cupolă** și fortificații (Micene, Tirint, Atena). Faimoase sînt „Poarta cu lei" și „Tezaurul lui Atreu" (cu un dom de 14,5 m în diametru) la Micene.

În sec. 13, fortificațiile sînt extinse, cîpătînd dimensiuni monumentale, spre a servi la apărarea împotriva triburilor care patrund dinspre Balcani.

Cca 1250 Nou val de imigrări („migrațiunile egeene"). Consecințe: creșterea Imperiului asirian mijlociu și a orașelor-stat feniciene. Apariția etruscilor în Italia. Distrugerea cetății Troia VII.

Cca 1150 Distrugerea palatelor fortificate miceniene.

„Migrațiunea greacă" (1200–1000, numită și „migrațiunea doriană") este declanșată de avansarea ilirilor către M. Medit. Grecii de NV se așază în Epir, Etolia și Acarnania; dorienii ajung pînă în Creta și SV Asiei Mici pe mare și în Peloponeș pe uscat. Aheii sînt împinși pe insulele ioniene. Attica, Eubeea și Cicladele rămîn în mîinile ionienilor, neatinse de migrațiuni. Colonizare a coastei de V a Asiei Mici. Cursul urmat de migrațiuni se reflectă în răspîndirea celor mai importante grupe de limbi (dialecte) ale triburilor grecești: ionian, aheian (eolian) și dorian. Invadatorii sînt superiori militar, datorită noilor tehnici de luptă: **luptatori călare cu arme de fier împotriva celor din care de luptă, înarmați cu arme de bronz.**

Dezvoltarea treptată a unei noi ordini politice:

1. Stabilirea continuă în jurul vechilor castele miceniene *(polis)* determină dezvoltarea orașelor-stat.
2. Stabilirea în teritoriile proaspăt cucerite conduce la formarea de sate care renunță la vechea ordine militară (adunarea regelui și a luptătorilor liberi) și unde apare o nouă clasă de proprietari de pămînt (nobili).
3. Forma de guvernare monarhică se păstrează în regiunile de graniță ale Greciei (Epir, Macedonia).

Forma de **scriere** și **alfabetul** – adoptate de la fenicieni și dezvoltate în continuare – sînt **o bază a coeziunii culturale a grecilor.** Miturile epocii miceniene („Atrizii", „Perseu", „Oedip", „Cei șapte împotriva Tebei", „Elena" și „Menelau") sînt premergătoare epopeilor homerice. **Religia** greacă făcea uz de sanctuare sacre având semnificație pentru toți grecii (Delfi, Delos, Samos, Olimpia). **Jocurile** atletice derivate din cult fac din această religie o instituție panelenică (competiție = grec. *agon*): **jocurile olimpice** îi sînt consacrate lui ZEUS, **consemnarea învingătorilor începînd cu 776 î.Hr.;** jocurile pitice de la Delfi se țin în onoarea lui APOLLO; jocurile istmice se țin la Corint, în onoarea lui POSEIDON, iar jocurile nemeene se organizează la Nemea, în Argolida, în onoarea lui ZEUS. Apariția conceptelor antagonice: **eleni** (oameni care fac parte din civilizația greacă) și **barbari.**

Arta: două zone artistice mai vechi influențează epoca „geometrică" a artei grecești: arta cretano-micenian ă (de la începuturile mil. 3 – cca 1400) și arta micenian ă (cca 1600–1200). În perioada artei postmiceniene (sec. 12–11) se petrece o **degenerare** și **sărăcire a tezaurului de forme miceniene;** în perioada protogeometrică (1050–950) se continuă motivele tradiționale, dar se și inovează (arta geometrică). În perioada geometrică (950–700) se creează un **univers ornamental** din elemente geometrice simple (linii, meandre, semicercuri) pe amfore. Opera de artă este consolidată prin structurarea riguroasă (tectonică = relația dintre linia orizontală și cea verticală). Apar formele de reprezentare abstracte (statuete).

Oraşele-stat greceşti

Lăcaşuri de cult ale grecilor

Structura politică

Polisul, statul-oraș sau comunal, se dezvoltă din așezările urbane și terenurile comunale înconjurătoare. Polisul se caracterizează prin independență internă și externă (autonomie și eleuterie), autosuficiență economică (autarhie) și culturi locale (comunitate politică și religioasă). Relațiile politice dintre orașele-stat sînt reglementate prin tratate de pace și alianțe. Polisul este protejat de o zeitate și guvernat de legile decretate de aceasta. Suprafețe ale orașelor-stat: Attica 2550 km², Corint 880 km², Argos 1400 km², 22 de orașe din Focida totalizează 1650 km².

La început se adoptă forma de guvernămînt **monarhică** a celor cuceriți (*basileus* = „rege", cuvînt de orig. neelenică). Regele nu are puteri absolute de la sine, ci îi sînt transmise de ZEUS (imaginea ciobanului și a turmei ce i se încredințează). După cucerirea de către triburile grecești, puterea regală strictă și forma de conducere uniformă nu mai sînt necesare. Forma monarhică de guvernare cu puteri limitate continua să existe în Laconia, Argos, Arcadia, Elida și Macedonia. În celelalte regiuni, **nobilimea** preia puterea de la regi, bazîndu-se pe proprietățile de pămînt și pe suitele numeroase, compuse din servitori și sclavi: **aristocrația** este forma de dominație a unei caste reprezentate de mari proprietari de pămînt (casta războinicilor). Viața aristocrației constă din jocuri războinice, curse de care, vînătoare și alte distracții. Semnul lor distinctiv este creșterea de cai. Introducerea **oligarhiei** (conducerea de către cei puțini), dominația asupra „celor mulți" (oameni liberi, semiliberi și sclavi) și a saracilor. În sec. 7 și 6, uzurpatori, ajutați de cetățeni nemulțumiți, se ridică din mijlocul aristocrației și devin conducători autocrați (**tiranie**). În timpul luptei împotriva marilor proprietari de terenuri și a cetățenilor de vază, îi favorizează pe meșteșugari și țărani. Stadiul final al acestei dezvoltări este **democrația**, pe măsură ce straturi sociale tot mai largi primesc dreptul de cetățenie (drepturile sînt cerute în schimbul asumării unor obligații). Democrația este posibilă prin introducerea sclaviei, care oferă cetățenilor liberi răgazul necesar să desfășoare activitate politică.

Religia greacă

Două sfere cult. contribuie la formarea concepției religioase a grecilor:

1. **Vechea sferă medit. (țărănească):** zei ai fertilității și zeițe-mamă (apropiate de pămînt și de lumea de dincolo) și zeul muritor al primăverii; de asemenea, culturi țărănești.
2. **Sfera indo-europeană** (diferite valuri invadatoare, 2000–1100): ZEUS, zeul vremii și al luminii, protector al legii și creator divin; poate și HESTIA, zeița căminului (lat. VESTA).

Vechile concepții medit. și cele indo-europene despre religie fuzionează după 1600 în lumea aristocratică a Cretei și Micenei, puternic influențată de civilizația minoică. Zeii acestei perioade sînt: ZEUS, HERA, POSEIDON, ATENA, HERMES, ARTEMIS, PAN (APOLLO), ILITIA (ERLEITIA) și poate DIONYSOS. Dezvoltarea în continuare a acestei religii feudale, corespunzătoare societății aristocratice ierarhic structurate din palatele de la Micene, rezultă din răspîndirea **religiei aristocratice** de către **Homer** (zeii olimpieni): ZEUS, zeul cerului; soția sa, HERA, zeița căminului și a căsniciei; DEMETER, zeița agriculturii și a lumii subpămîntene; POSEIDON, zeul mărilor; HEFAISTOS, zeul focului și al fierarilor; ARES, zeul războiului; APOLLO, zeul luminii, purității și clarviziunii; sora lui, ARTEMIS, zeița vînătorii; AFRODITA, zeița iubirii; HERMES, zeul hoților și al negustorilor; ATENA, protectoarea meseriilor, artelor și științelor. Există și o **religie populară**, sub forma zeităților locale, vechi fetișuri, încarnări ale forțelor naturale, corpuri cerești (soare, lună) și concepte abstracte, cum ar fi cearta și speranța. Dogmele, magia, preoții și superstițiile nu sînt cunoscute. *Theogonia* lui HESIOD dezvăluie o moralitate profundă și credința naivă în justiție (ZEUS ca judecător divin). Noi concepții religioase sînt dezvoltate de adepții **cultului orfic** și de **pitagoreici** (despre recompensă și pedeapsă în viața de apoi) și prin culturile ce țin de **mister** (Eleusis), care promit celor inițiați *(mystes)* viața după moarte.

În sec. 7 pătrunde din Tracia conceptul de zeu al vinului, DIONYSOS. O dată cu preluarea sa de către APOLLO la Delfi, ultimul dintre zei e acceptat în panteonul olimpian.

În sec. 4 este introdus cultul lui ASCLEPIOS, zeul medicinei.

Sincretismul religios reprezintă **caracteristica perioadei elenistice** (dizolvarea comunității religioase și politice a polisului). Existența fizică a zeilor olimpieni și a mulțimii de zeități locale este pusă la îndoială, dar ateismul nu cîștigă teren; imaginația, împinsă spre speculație religioasă de problemele personale sau de cutremure politice (cum ar fi invazia celților), se împotrivește la aceasta. – Venerarea zeiței hazardului orb și crud TYHE, căreia toți îi sînt supuși. Pe lîngă vechile mistere (DEMETER și DIONYSOS), apar acum și noile culte misterice ale lui ISIS, BAAL și CIBELA.

Crearea artificială a unui cult: zeul imperial egiptean SERAPIS (din OSIRIS și APIS) este acceptat drept zeu al vindecării și oracolelor (mai tîrziu se stabilește o conexiune între el și ISIS, regina zeilor).

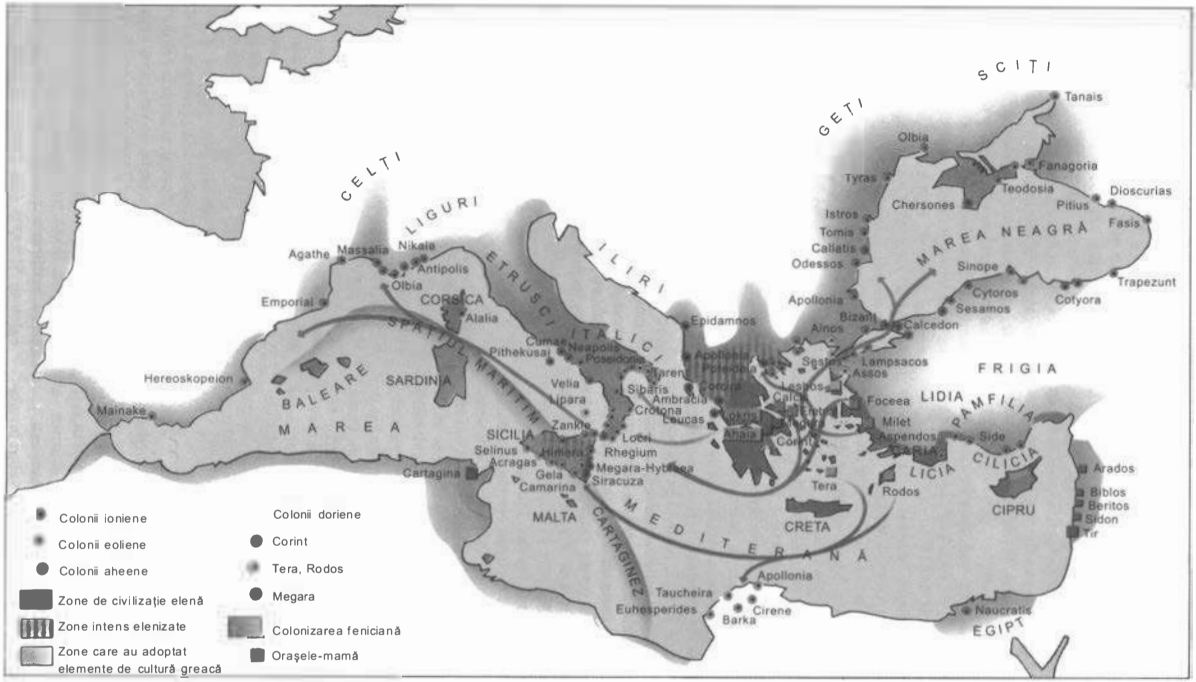

Colonizarea greacă, 750–550 î.Hr.

Colonizarea greacă (750–550)

constituie baza pentru dezvoltarea unei conștiințe panelenice; ea este motivată de: dezvoltarea meșteșugurilor, expansiunea comerțului maritim, surplusul de populație (HESIOD sfătuiește ca fiecare să se limiteze la un singur copil), datoriile țăranilor, emigrarea politică, conflicte sociale (Megara, Corint și Atena). Întemeierea unei colonii se face la inițiativa unei cetăți-mamă, care – adesea sub influența unui oracol – numește un fondator (oecist); coloniile mai sînt întemeiate și de porturi maritime cu o poziție centrală. Nu există o planificare centralizată.

Se structurează două tipuri de colonii: **piețe comerciale** și **colonii agrare**. Se bucură de autonomie politică, dar păstrează relația cu orașul-mamă prin cult și obiceiuri comune. **Țările limitrofe sînt elenizate**. Expansiunea începe spre V, din cauza înaintării asirienilor în E: Campania, Sicilia, S Italiei, S Galliei. Cu toate acestea, Cartagina obstrucționează colonizarea pașnică în V Medit. Centrele comerciale Cirene și Naucratis cîștigă importanță pe coasta de N a Africii (p. 25).

Ionia

Miletul capătă statutul de centru politic și cultural și de cel mai important port de tranzit pentru comerțul cu Orientul, fiind oraș-mamă pentru mai mult de 90 de așezări urbane de-a lungul coastelor M. Negre.

Cca 750 **Homer** prelucrează epopeile eroice mai vechi despre războiul troian, transformîndu-le în *Iliada* și *Odiseea*.

Din 700 relații cu regatele Frigia și Lidia. **Ionienii adoptă economia bazată pe schimbul monetar** (talant, mină). Războaie cu GYGES și ALIATE DIN LIDIA (p. 35).

Din 650 framîntările soc. și polit. în orașele ioniene conduc la **îndepărtarea nobilimii de sînge** și la ascensiunea marilor familii de negustori. Poporul începe să cîștige o influență tot mai mare, adesea sub conducerea tiranilor.

560 Subjugarea Ioniei de către CRESUS DIN LIDIA (p. 35). Consecință: orașele își păstrează autonomia. Se stabilesc legături comerciale pînă în interiorul Lidiei. Orașele-stat sînt obligate să contribuie cu serviciu militar.

546 Începutul dominației persane. Sardes devine capitala a satrapiei ioniene (517). Flota ioniană îl ajută pe DARIUS în campania împotriva sciților. Emigrarea filozofilor ionieni spre S Italiei este o consecință importantă a acestor evenimente.

537–522 Cu ajutorul lui LYGDAMIS DIN NAXOS se instaurează **tirania lui Policrate din Samos**. Înflorire cult. și polit. a Samosului, care domină M. Egee (talasocrație). Alianță cu regele AMASIS AL EGIPTULUI (p. 25).

Arta: 700–600 perioadă de orientalizare. Pătrunderea elementelor naturaliste (fibule, plante, animale) din Orient. Datorită comerțului cu Ionia, **Corintul** devine un important mediator. Alte centre artistice sînt Attica, Calcis și Rodos. Influența răsăriteană duce la construirea unor structuri monumentale. Temple geometrice tîrzii se construiesc la Sparta, pe Samos și Thermos (structura templului este derivată din vechea reședință a nobililor din Grecia, megaronul). Tot din această perioadă datează și primele **obiecte de artă de mici dimensiuni**. **Sculpturi timpurii:** statueta de la Auxerre; Kouros al lui POLYMEDES DIN ARGOS. Cretanul DEDAL este de fapt „inventatorul" sculpturii de mari dimensiuni. Plastica monumentală poate fi considerată reprezentarea simbolică a omului.

Lirica ioniană: 1. Poezie iambică, acompaniată de instrumente cu coarde: ARHILOC DIN PAROS; HIPPONAX DIN EFES. 2. Elegie, acompaniată de flaut (bocet): CALLINOS DIN EFES, TYRTAIOS, MIMNERM DIN COLOFON. 3. Lirica din Lesbos: TERPANDRU DIN LESBOS (inventatorul lirei cu 7 coarde), ALCAEU și SAPPHO DIN LESBOS, ANACREON DIN TEOS. 4. Lirică corală: ALCMAN DIN SARDES, STESICHOR DIN HIMERA.

Filozofia: separarea de tradiția mitică a Miletului aduce dezvoltarea unei **filozofii ioniene naturale**. Căutarea începutului, a lui **arché** = materie/principiu/cauză primordiale. Pentru THALES (cca 624–546), *arché* era apa; pentru ANAXIMANDRU (cca 611–546), *apeiron*, principiul lumii, reprezenta ceva fără limite și nesigur; la ANAXIMENE (cca 586–525), aerul *(aer, pneuma)* reprezenta o materie uniformă, infinită, indestructibilă. Fondarea unei școli de filozofie la Eleea (Italia de S) de către XENOPHANES DIN COLOFON (570–după 480): universul este unitar și are formă sferică; critica zeilor. Pentru PARMENIDE DIN ELEEA (540–470), în centrul gîndirii se situează ființa. Fondarea unei asociații asemănătoare unei fraternități la Crotona, de către PITAGORA DIN SAMOS (580–500): armonia și ordinea lumii trebuie să fie descoperite cu ajutorul matematicii, fizicii, acusticii și astronomiei. Teoria aritmeticii, muzicii și politicii. Învățătură despre metempsihoză. Pentru HERACLIT DIN EFES (cca 535–470), primul principiu al lumii nu este ființa, ci devenirea (schimbarea), însă potrivit unui ritm determinat, care trebuie definit drept ordine și rațiune a lumii.

Economia: extinderea comerțului ionian în Asia Mică. Monedele bătute înlocuiesc schimbul în natură cu o ecomomie bazată pe bani. Dezvoltarea unei clase a negustorilor. Comerțul cu sclavi (mai întîi la Chios).

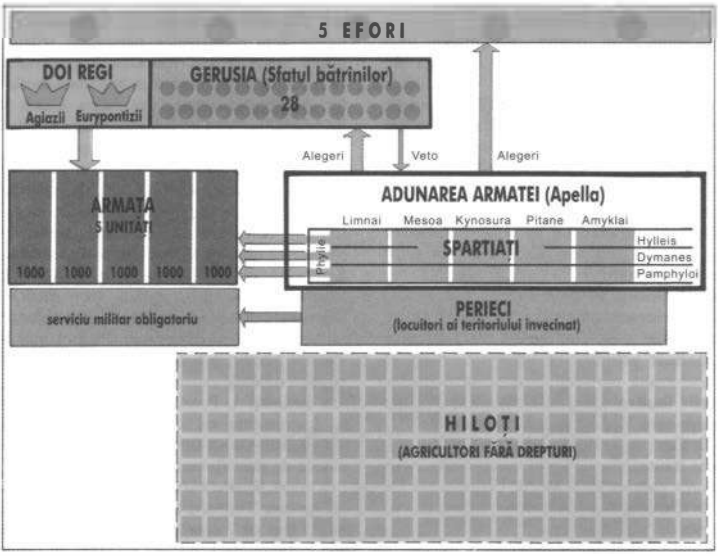

Constituția spartană („Universul spartan")

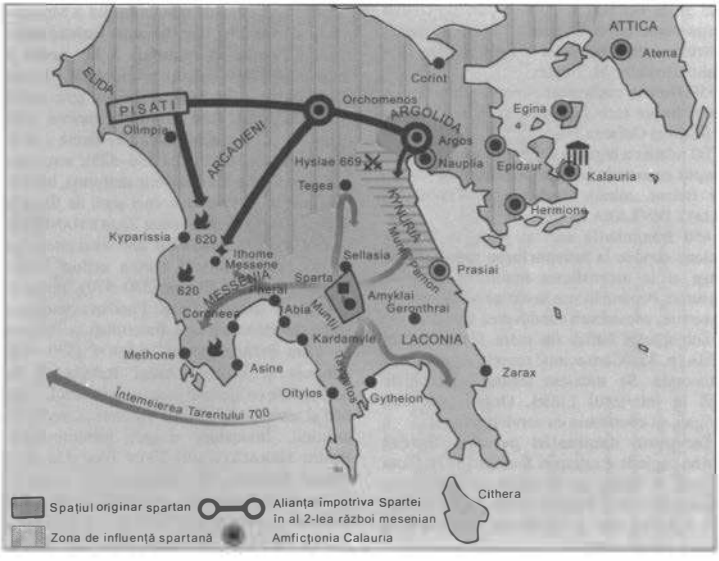

Peloponesul pînă la 500 î.Hr.

Sparta

Cca 900 Întemeierea Spartei prin unirea într-o singura așezare a 4 sate (Limnai, Mesoa, Kynosura, Pitane) de pe valea rîului Eurotas.

740–720 Primul război mesenian. Ocuparea fortăreței montane Ithome și cucerirea Messeniei de catre regele THEOPOMP.

700 Întemeierea Tarentului – Dupa lupte cu Tegea și Sparta (b. de la Hysiae 669), Argosul își impune supremația in NE Peloponesului, sub

680–650 regele Pheidon al Argosului. PHEIDON introduce greutați și unitați de masura normate (piciorul feidonic; obolul și drahma). Întemeierea amfictioniei Calauria îi consolideaza poziția.

660–640 Al doilea război mesenian. Rascoala mesenienilor, cu sprijin din Ahaia, Elida și Argos.

640 Utilizînd în lupta **noua tehnică de dispunere a hopliților în falange** (hopliți = pedestrași greu înarmați cu lănci, săbii, scuturi rotunde, cămașa de zale și pulpare), Sparta îi supune pe mesenieni. Devine un stat militar, un „regim al hoplitilor"

Consecințele războiului: exploatare nemiloasa a hilotilor, izolarea poporului din Sparta de lumea exterioara (bare de fier folosite drept moneda interna), decadere culturala și conducerea de catre o minoritate: cei 9000 de spartiați cu drepturi depline.

550 Constituirea Ligii peloponesiace, sub dominația militara a Spartei **(hegemonie)**. Toate statele din Peloponeș, cu excepția Ahaiei și Argosului, sînt obligate sa ofere asistența militara în schimbul autonomiei. Sparta devine ulterior cea mai mare putere milit. din Grecia. Cu toate acestea, Sparta nu face cuceriri după mijlocul sec. 5, iar *statu-quo*-ul se pastreaza (nu exista surplus de populație).

Constituția și statul

Cca 700 Constituția Spartei, potrivit legendei opera lui LICURG, de fapt rezultatul a secole de dezvoltare: în ea se prevad doi regi egali în drepturi, „sfatul batrînilor" *(gerusia)* și adunarea armatei *(apella)*. Dupa admiterea cetății Amicleea în Liga așezarilor spartane, se formeaza **statul lacedemonian;** Constituția este amendata prin înființarea eforatului, care limiteaza puterea regala la controlul asupra armatei. În a doua jumatate a sec. 6, eforii obțin controlul politicii interne și externe.

Organizați în 3 *phylii*, spartiații formează comunități masculine. Tinerii între 14 și 20 de ani sînt educați de stat; barbații între 20 și 30 de ani traiesc în comunități de razboinici, cei mai batrîni în comunități organizate în jurul unor cantine comune *(syssitia)*. Activitatea economica se bazează pe împărțirea pamîntului în domenii netransferabile, ereditare *(kleroi)* lucrate de hiloți (țarani șerbi). Hiloții sînt obligați sa predea jumatate din recolta; sînt spionați *(krypteia)* și în fiecare an li se declara razboi. Locuitorii de origine doriana ai Lacedemoniei și Messeniei (traind în cca 100 de orașe) aparțin categoriei periecilor (locuitori ai teritoriului învecinat), au drepturi limitate, fiind siliți sa presteze serviciu militar. Ei nu participa la Adunare și nu beneficiază de educația statului.

Cultura: influența puternica a cult. ioniene prin intermediul poeților lirici din E Greciei: TERPANDER DIN LESBOS, ALCMAN DIN SARDES, TYRTAIOS (cîntece, imnuri, coruri).

Dezvoltarea în restul Greciei

Cca 700 Hesiod din Ascra (Beoția): *Theogonia* (mituri ale zeilor, cu puternica orientare spre ZEUS); *Munci și zile* (descriind decaderea omenirii în decursul a cinci epoci, instrucțiuni pentru țarani și marinari).

Între sec. 7 și 6 – **înregistrare scrisă a legilor**, transmise pînă atunci oral, ceea ce contribuie la dezvoltarea instituțiilor și gîndirii juridice. Reglementarea vieții statului și a cetățenilor în conformitate cu legile (adesea împotriva voinței nobilimii).

În sec. 7 **se constituie tiranii** în diferite orașe-stat grecești, ca rezultat al conflictelor din interiorul aristocrației (mai întîi la Corint, Megara și Sikyon, mai tîrziu și în Ionia). Consecințe: creșterea puterii guvernamentale, energica politica interna și externa.

657–580 Tirania de la Corint: CYPSELOS, PERIANDRU și PSAMETIC. Perioada de înflorire maxima a Corintului, ca forță maritima de frunte a Greciei. Tratament preferențial pentru țarani, în detrimentul aristocrației (marii proprietari de domenii). Relațiile comerciale sînt extinse pînă în Milet, Lidia și Egipt.

600–570 Tirania de la Sicyon. Dupa reorganizarea politica, amfictionia delfica este ajutata în primul „razboi sfînt" împotriva Focidei. Taxele de tranzit percepute pelerinilor în drum spre Delfi sînt eliminate prin distrugerea Cirrhei. **Delfi devine cel mai important sanctuar din Grecia.**

582 Reorganizarea jocurilor delfice (pitice).

Arta: 600–500 epoca arhaica. Regiunile doriene (Corint) se afla la început în topul producției artistice; apoi zona ioniana (Atena) ajunge în frunte. Statui: **nuduri de tineri** *(kouroi)* și **tinere în veșminte** *(korai)* servesc drept simboluri sacre în timpul serviciului religios. Ceramica pictata cu figurine negre, reprezentînd scene mitologice; apogeu atins prin EXEKIAS (cca 550–520). Din 530 se dezvolta mult pictura cu figurine roșii, cel mai important reprezentant fiind EUPHRONIOS din Attica. Sculptura în temple (frontoane, metope, frize). **Momentul de perfecțiune și desăvîrșire al artei arhaice mature se petrece la Atena.**

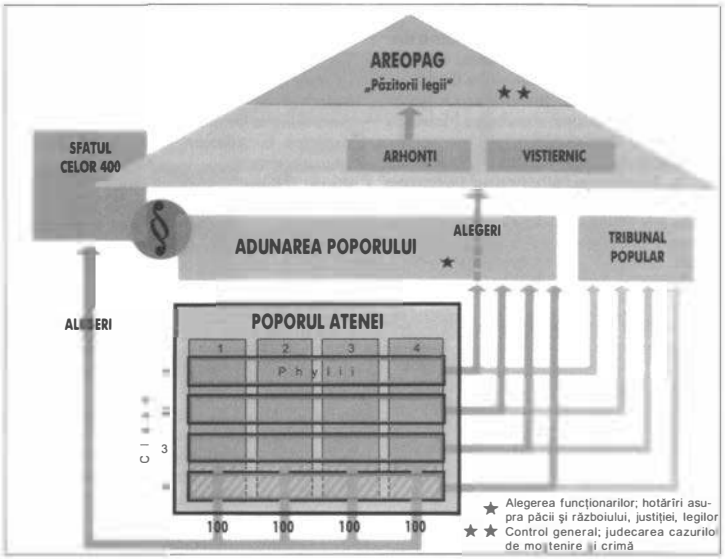

Constituția lui Solon

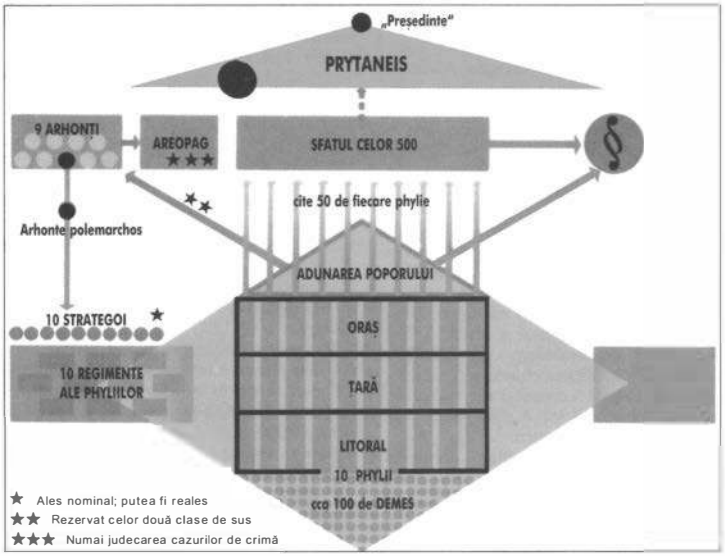

Constituția lui Clistene

La început exista un regat căruia i se supun nobilii din Attica. După stabilirea lor în oraşul Atena (transformîndu-se în aristocraţie citadină), puterea regală este treptat limitată.

683 Monarhia e înlocuită de conducerea prin **arhonţi,** funcţionari care servesc vreme de cîte un an. Competenţe: arhontele *basileus* răspunde de cultul lui DIONYSOS, arhontele *eponymos* este vechiul conducător al oraşului Atena, iar arhontele *polemarchos* comanda armata. – Datoriile ţăranilor provoacă o criză a întregului stat care trebuie să fie rezolvată prin

cca 624 legislaţia lui Dracon (cu ale sale „pedepse draconice"). Sînt numiţi 6 arhonţi suplimentari *(thesmothetai)* şi se scot vendetele în afara legii. **Tensiunile sociale** duc la agravarea situaţiei interne: ţăranii se află într-o situaţie dezastruoasă; comerţul maritim aduce o creştere a însemnătăţii clasei mijlocii, ceea ce determină susţinerea unor pretenţii politice potrivnice aristocraţiei.

594 Solon, ales arhonte cu puteri excepţionale, de dictator, spre a servi drept „conciliator", decretează:

1. **Emanciparea ţăranilor.** Datoriile *(hypotheca)* asupra terenurilor aflate în proprietate sînt şterse, iar robia personală *(seisachteia)* abolită; se stabileşte o limită maximă a dimensiunii proprietăţii.
2. **Limitarea puterilor aristocraţiei.** Cetăţenii proprietari de pămînt sînt împărţiţi în 4 clase: *pentakosiomedimnoi* (500 de banite de grîne), *hippeis* (300–500 de banite), *zeugitai* (ţărani care îndeplinesc munci cu ajutorul atelajelor) şi *theutes* (clasa lipsita de proprietăţi). **Timocraţie** = conducerea de catre avuţi (un sistem de clasă concentrîndu-se asupra producţiei agricole şi venitului funciar, denumit şi **plutocraţie**).
3. **Reforma monetară.** Se trece de la etalonul monetar din Egina la cel din Eubeea-Milet.
4. **Codificarea legii.** Fiecare cetăţean este îndreptăţit să aducă o acuzaţie publică înaintea tribunalului.

Principiile esenţiale ale Codului lui Solon:

1. Emanciparea individului, care nu mai este înrădăcinat în familia sa, ci se considera un membru al statului.
2. Încurajarea comerţului şi meseriilor.

Constituţia: Adunarea poporului *(ecclesia)* îi alege pe arhonţi şi pe vistiernic din membrii primei clase; „Sfatul celor 400" (corespunzător celor 4 *phylii* mai vechi) este ales dintre membrii primelor 3 clase. *Theutes* iau parte la Adunarea poporului şi la tribunalul popular *(heliaea).* Legile nu reuşesc sa impuna stabilitatea politica; mai degraba provoaca noi nelinişti şi împart poporul în doua faţiuni: aristocraţia din interior şi locuitorii de pe litoral (sub conducerea alcmaionizilor). Ţaranii munteni sprijina

560 instaurarea tiraniei lui Pisistrate. Atena trece printr-o perioadă de înflorire economică şi culturală. Ţaranii se bucura de tratament favorabil. Legile lui SOLON nu sînt abolite. Se bat monede de stat cu imaginea ATENEI şi a bufniţei. **Încurajarea cultului lui Dionysos.**

527–514 HIPPIAS şi HIPARH îi urmează lui PISISTRATE ca tirani.

519 Alianţa Plateei cu Atena împotriva Tebei.

514 HARMODIUS şi ARISTOGEITON (tiranohtonii = ucigaşii de tirani) îl asasinează pe HIPARH.

510 Tirania este răsturnată de alcmaionidul CLISTENE, cu sprijinul oracolului din Delfi şi al unei armate spartane comandate de CLEOMENE.

509–507 Reformele lui Clistene: printr-o nouă organizare a *phyliilor,* se instaurează o democraţie prin **izonomie** (egalitate a drepturilor politice pentru toţi cetăţenii). Cetăţenii sînt organizaţi în 10 *phylii,* compusă fiecare din cîte 3 grupuri *(trittys)* venite în număr egal din cele 3 regiuni (oraş, ţară şi litoral). Selecţia se face prin tragere la sorţi. Fiecare *phylie* trimite 50 de reprezentanţi la „Sfatul celor 500". Sfatul (ca şi *prytaneis*) se ocupă de afacerile oraşului-stat pe perioada unui sfat (36 de zile) sub conducerea unui „preşedinte" *(prytanus)* ales zilnic. Fiecare *trittys* înglobează comune *(demes)* – unităţi administrative autonome – care păstrează listele cetăţenilor şi formează baza locală a Constituţiei. Fiecare cetăţean este membru al Adunării poporului. Organizarea pe principiul *phyliilor* se aplica şi în armata: există regimente ale *phyliilor* comandate de cei zece strategoi aleşi, supuşi la rîndul lor comenzii arhontelui *polemarchos.* Torturarea oamenilor liberi este interzisa. **Introducerea ostracismului,** ca mijloc de exil, fără pierderea proprietăţii sau privilegiilor de cetăţean.

508 Ostracizarea lui CLISTENE, la instigarea Spartei.

507 După ce CLEOMENE şi conducătorul aristocraţiei ISAGORAS sînt aşezaţi pe Acropole de către poporul atenian, lui CLISTENE i se permite să se întoarcă.

506 Atenienii îi înfrîng pe spartani, beoţieni şi calcidieni. 4000 de colonişti din Attica (*cleruhi* = cei care trag lozul) sînt aşezaţi la Calcis. După înfrîngerea lui CLEOMENE de cetatea Argos, se introduce şi acolo democraţia.

Poezie: momentul de înflorire maximă a liricii arhaice. THEOGNIS DIN MEGARA: elegii. ANACREON DIN TEOS (570–488): cîntece de banchet şi erotice. ANACREON şi IBYKOS DIN RHEGIUM, poeţii dragostei pasionale. Scriitorii de poezie corală SIMONIDE (556–468) şi BACCHYLIDES (505–450) se afla la sfîrşitul vieţii lor la Siracuza, unde îl întîlnesc pe PINDAR DIN TEBA, cel mai mare poet li : cîntece de cult (peanuri, ditirambi, imnuri).

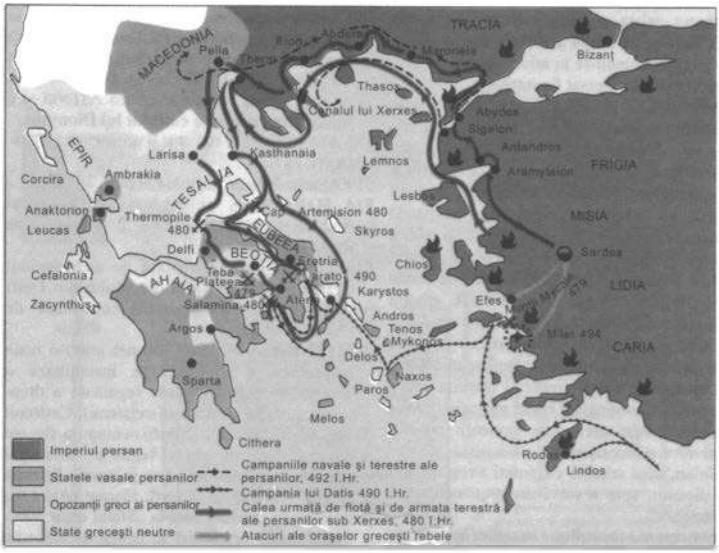

Războaiele medice

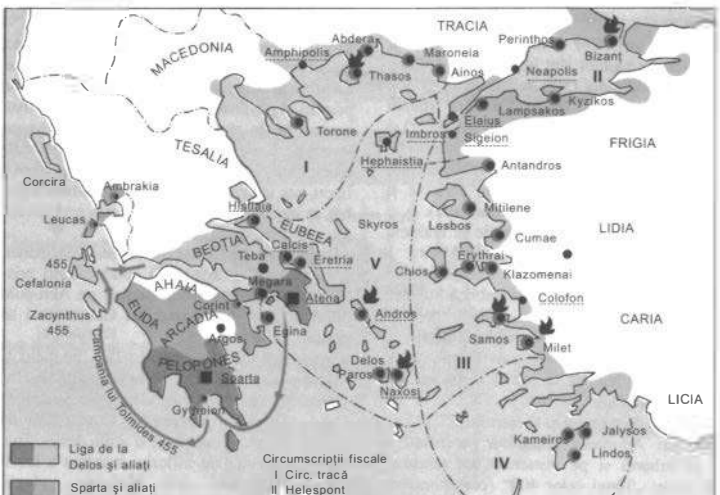

Liga de la Delos (delio-attică)

Războaiele medice (500–479)

500–494 Răscoala ioniană sub conducerea lui ARISTAGORAS DIN MILET – sprijinita doar de Atena și Eretria – este înăbușita de persani dupa o prima faza de succese (patrundere spre Sardes. Contraatacul persanilor: recucerirea Ciprului (497), nimicirea flotei ioniene lînga Lade și

494 distrugerea Miletului. Deportarea locuitorilor în Mesopotamia.

493 TEMISTOCLE devine arhonte.

492 Cucerirea Traciei și Macedoniei de catre persani, sub comanda lui MARDONIUS. MILTIADE CEL TÎNAR, tiran la Chersones, se refugiaza la Atena, unde este ales unul din cei 10 *strategoi*. O furtuna distruge flota persana pe un promontoriu stîncos al Muntelui Athos. Sparta și Atena resping pretenția Persiei, adresata tuturor orașelor-cetate grecești, de a se supune (trimițînd pamînt și apa).

490 Prima campanie persană condusă de Datis și Artaferne, însoțiți de HIPPIAS. Distrugerea Eretriei și deportarea locuitorilor.

Sept. 490 B. de la Maraton. Victorie a hoplitilor atenieni conduși de MILTIADE împotriva persanilor și întoarcerea flotei persane în Asia Mica. Dupa aceasta victorie Atena se afla în pragul de a deveni o mare putere. MILTIADE moare în închisoare (489), dupa o campanie ratata asupra Parosului.

487 Alegerea arhonților prin tragere la sorți din 500 de candidați din clasele 1 și 2. Funcția este astfel neutralizata din punct de vedere politic; primind și atribuții administrative și fiscale, influența politica a strategilor sporește (ceea ce se datora și faptului ca pot fi realeși și se bucura de anumite împuterniciri).

487–483 Prin ostracizarea inamicilor politici: HIPARH (487), MEGACLE (486), XANTIP (484) și ARISTIDE (483), TEMISTOCLE reușește sa puna în aplicare **planul de construire a flotei:** 180 de trireme terminate pîna în 481. Navele sînt construite de stat, finanțarea fiind efectuata cu ajutorul producției minelor de argint de la Laurium; echiparea o fac cetațenii bogați. Importanța polit. crescînda a teților, ca vîslași.

480 A doua campanie persană: XERXE I pornește din Sardes cu o armata de peste 100000 de soldați. Metropola Tir îi comanda Cartaginei sa-i **atace pe grecii din Sicilia**.

480 B. de la Himera. Cartaginezii sînt înfrînți de tiranul GELON DIN SIRACUZA; flota etrusca înfrînta de fratele sau, HIERON DIN SIRACUZA, în

474 b. navala de la Cyme (lat. Cumae, p. 73): se deschide astfel perspectiva dezvoltării Romei.

481 Încheierea unei alianțe defensive (symmachie elenica) sub conducerea Spartei. Dupa ce b. navala de la Cap Artemision se încheie nedecis, LEONIDA împreuna cu 300 de spartiați și alți 5600 de razboinici se sacrifica, murind pentru ca restul armatei grecești sa se poata retrage

aug. 480 din trecătoarea Thermopile. Persanii devasteaza Beoția și Attica și prada Atena.

Sept. 480 Victorie navală a grecilor la Salamina sub conducerea spartanului EURYBIADES, dupa planul lui TEMISTOCLE: limitata de îngustimea strîmtorii, flota persana nu are manevrabilitate înaintea celor 310 nave grecești. Flota persana se retrage în Asia Mica. MARDONIUS organizeaza tabara de iernare a armatei persane în Tesalia. Dupa cea de-a 2-a distrugere a Atenei în primavara lui

479 urmează victoriile de la Platea și din b. navala de la Milet, lînga **Mții Mycale**. La sfatul lui TEMISTOCLE, statele grecești care se aratasera favorabile persanilor nu sufera represalii și Grecia se bucura de 20 de ani de pace.

Semnificația războaielor medice: persanii renunța la tendințele lor expansioniste. Independența grecilor este salvata. Astfel devine posibila dezvoltarea civil. grecești.

479 Construirea zidurilor de cetate în jurul Atenei, în pofida obiecțiilor Spartei.

478 Eliberarea orașelor ioniene de catre flota greaca sub comanda spartanului PAUSANIAS. Sparta face apel la ionieni sa se mute în patria-mama greaca și se retrage din razboi. La rugamintea ionienilor, Atena devine protectoarea lor împotriva persanilor.

Liga de la Delos

477 Fondarea Ligii de la Delos (prima alianța maritima atica, formata din Atena și orașele ioniene) ca sistem de aparare împotriva primejdiei persane. Aliații contribuie cu bani (460 de talanți, așa cum stabilește ARISTIDE „cel drept"). Delos devine capitala ligii. Toți membrii au vot egal în consiliul ligii. Atena ajunge puterea economica cea mai de seama a Greciei. Între Sparta și Atena intervin dezbinari.

470 Ostracizarea lui TEMISTOCLE (el moare ca vasal al persanilor la Magnesia, pe Mendru). CIMON, fiul lui MILTIADE, continua razboiul împotriva persanilor, comandînd flota ligii.

465 Dublă victorie a lui Cimon asupra armatei și flotei persane la **Eurymedon,** în Asia Mica. Sparta devine tot mai ostila fața de creșterea puterii Atenei; populația Spartei se reduce numeric ca urmare a cutremurului catastrofic din 464 și a celui de-al treilea razboi mesenian (464–455).

461 CIMON, filospartan, este alungat de la Atena.

Arta clasica (sec. 5–4)
Punctele de vîrf sînt reprezentate de templul lui ZEUS de la Olympia şi de templul ATENEI (Partenonul) de pe Acropole (ICTINOS şi CALICRATE). Sculptorii cei mai importanţi sînt dorianul **Policlet** şi **Fidias**. Opera celui dintîi se distinge prin proporţie şi ritm (descoperirea „contrapunctului" *[contraposto]* = repausul şi mişcarea corpului omenesc reprezentate de piciorul „de sprijin" şi cel „liber", completîndu-se reciproc). Al doilea este creatorul sculpturilor Partenonului şi al reprezentărilor în fildeş şi aur ale lui ZEUS şi ATENEI. Nu se păstrează nimic din frescele monumentale ale lui POLIGNOT DIN THASOS. O premisă **a artei sec. 4** este dizolvarea polisului şi creşterea atitudinilor burgheze. Descoperirea vieţii sufleteşti personale (portretul). Marii artişti ai epocii: **Praxiteles** (AFRODITA DIN CNIDOS, HERMES), arătînd umanitatea zeilor; **Scopas**: manifestarea patosului; **Lisip**: creatorul tipului de om elenistic. Toţi cei trei artişti sînt marcaţi de preferinţa pentru motive contemporane.

Literatura
Tragedia greacă se dezvolta din cultul lui DIONYSOS (corul şi primul actor pus în dialog cu corul de THESPIS).
Eschil (525–456) introduce al doilea actor şi reduce dimensiunea corului, scazîndu-i importanţa în favoarea dialogului. Tragediile lui ESCHIL sînt profund religioase şi conţin elemente eroice ale perioadei arhaice: *Perşii* (472), *Cei şapte contra Tebei* (467), *Orestia* (458).
Sofocle (497–406) dă tragediei forma sa clasică prin introducerea celui de-al treilea actor în acţiune şi prin consolidarea rolului corului. Acţiunea dramatică se dezvoltă în piesele lui din vieţile interioare ale personajelor (tragedie de caracter): *Antigona* (442), *Oedip rege* (427), *Electra* şi *Filoctet*.
Euripide (480–406), folosindu-se de mijloacele psihologiei şi modificînd conţinutul epic al legendelor, încearcă să-i aducă pe eroi mai aproape de dimensiunile omeneşti obişnuite. Este precursorul dramei burgheze, ceea ce explică puternica sa influenţă asupra literaturii universale: *Medeea* (431), *Hippolit* (428), *Troienele* (415).
Apogeul satirei politice din **comedia** ateniană este atins de CRATINOS (520–423), EUPOLIS (446–411) şi **Aristofan** (445–385), principalul reprezentant al comediei ateniene vechi. Este preocupat de aspectele sociale, face critica politicii din oraşul său şi luptă împotriva sofiştilor: *Norii* (423), *Viespile* (422), *Păsările* (414), *Broaştele* (405).
Principalul reprezentant al comediei ateniene noi, nonpolitice, este MENANDRU (343–290), autor de comedii burgheze de critica sociala: *Împricinaţii*, *Ursuzul*.

Istoriografia
Herodot din Halicarnas (482–425), „părintele istoriei" (potrivit lui CICERO), descrie în opera sa capitala *Istorii* conflictul dintre Europa şi Asia (eleni şi barbari); concepţia istorica a lui HERODOT îşi găseşte rădăcinile în factori morali şi religioşi, şi nu în cei naţionali.
Tucidide (460–396), creatorul ştiinţei istorice obiective, scrie *Istoria războiului peloponesiac* ca lecţie practica pentru viaţa (istoriografie pragmatica). Procesul istoric determinat nu de zei, ci prin cauzalitate.
Xenofon (430–354) scrie *Anabasis* (descriind campania lui CIRUS şi retragerea grecilor) şi o istorie a timpului său *(Hellenika)*.

Filozofia
Sofiştii (= profesorii de înţelepciune) doresc să transmită educaţie generală spre a-i pregăti pe tineri pentru viaţa cu ajutorul retoricii, dialecticii şi educaţiei cetăţeneşti. Principalii reprezentanţi: PROTAGORAS DIN ABDERA: pregătirea unui subiectivism şi relativism („omul este măsura tuturor lucrurilor"), îndoieli în legătura cu capacitatea de a cunoaşte dreptul celui mai tare; GORGIAS DIN LEONTINOI: profesor de retorica, urmărind ca prin această ştiinţă „să transforme înfrîngerea în victorie"; PRODICOS DIN CHEOS: etica cetăţeneasca; HIPPIAS DIN ELIDA: independenţa omului faţă de mediul său.
Socrate (469–399) este fondatorul unei filozofii antropologice. Folosind metoda inductiva (ironie, maieutica = „tehnica moşitului"), încearca sa stabilească un determinism conceptual al universalului (natura virtuţii), astfel încît să-l aducă pe om în starea de contemplaţie şi gîndire, şi prin aceasta la acţiune gîndită (virtutea ca ştiinţă poate fi învăţată). Avertizeaza împotriva confuziei ce poate fi provocate de „vocea interioara" *(daimon)*.
Platon (427–347), fondator al Academiei din Atena (387), parcurge drumul dintre maniera socratica de conceptualizare („binele", „virtutea") pînă la teoria ideilor (= „substanţial", forma iniţiala). Face deosebirea dintre lumea existenţei şi aceea a aparenţei, care nu este decît o manifestare a ideilor. Proprii fiecărui individ, ideile ies la iveala prin amintire. Importanţa istorica a lui PLATON se datoreaza operelor sale politice programatice. În ele enumera înţelepciunea, curajul, chibzuinţa şi dreptatea printre virtuţile principale ce se pretind omului într-un stat construit pe legi. Lucrări: *Apologia*, *Criton*, *Banchetul*, *Phaidros*, *Republica*, *Legile* etc.
Aristotel din Stagira (384–322), întemeietorul Liceului de la Atena, cuprinde întreaga învăţatura a vremii sale; transforma anumite ramuri ale filozofiei în domenii independente şi deschide noi domenii ale ştiinţei. Scrierile sale sînt caracterizate de gîndire analitica, metodologie empirica (experiment) şi construcţie speculativa.

Desăvîrşirea democraţiei

462 La iniţiativa lui PERICLE şi EFIALTE, toate deciziile şi drepturile politice sînt lăsate în seama Sfatului *(Boule)*, a Curţilor cu juri *(heliaea)* şi a Adunării poporului *(ecclesia)*; puterile Areopagului rămîn astfel limitate la hotărîri ale tribunalului criminal. PERICLE continuă activitatea reformatoare şi după asasinarea lui EFIALTE în 461.

461 Introducerea plăţii *per diem* pentru membrii Sfatului şi pentru cei ai tribunalelor (din taxele plătite de Liga).

458 Desăvîrşirea democraţiei prin **acordarea** dreptului de a accede la funcţia de arhonte **clasei a 3-a** *(zeugitai)*. Clasa aristocraţilor pierzînd puterea, răspunderea politică trece în mîinile poporului, cu condiţia de cetăţenie.

451 Legea care guvernează dreptul la cetăţenie stipulează că ambii părinţi trebuie să fie din Attica. (Cetăţenia este un drept exclusiv: oricare atenian a cărui mamă are origine străină nu se bucură de acest drept. Egoism: de drepturile sociale – acordarea de bani şi grîne – nu beneficiază decît puţini, ceea ce reprezintă o excludere neorganică şi periculoasă.)

Lupta împotriva Spartei şi a Persiei

461 Atena rupe alianţa cu Sparta, încheind în schimb un tratat cu cel mai de seamă duşman al Spartei, Argos.

460–457 Construirea „zidurilor lungi", care transformă Atena în cea mai mare fortăreaţă a Greciei.

460 După aşezarea hiloţilor mesenieni la Naupactos, cu ajutor atenian, şi după ce Atena încheie o alianţă cu Megara, creşte influenţa spartană asupra Corintului, ceea ce duce, ca şi în cazul Eginei, la o alianţă cu Sparta.

457 Atena este ameninţată dinspre N de alianţa Spartei cu Teba. Spartanii şi tebanii ies învingători la Tanagra, atenienii la Oenophyta. Prin cooptarea Beoţiei, Locrisului şi Focisului în sistemul său de alianţe, **Atena îşi consolidează hegemonia în centrul Greciei**.

456 Egina este silită să se alăture Ligii de la Delos (prin capitularea flotei). Consecinţă: competiţia comercială este eliminată şi Pireul devine cel mai important port de tranzit.

Considerente comerciale şi politice împing Atena să sprijine rascoalele împotriva persanilor, cum ar fi cea a lui INAROS în Egipt. În conflictul rezultat, flota ateniană este distrusă şi în

454 vistieria Ligii de la Delos e mutată la Atena (a 6-a parte a contribuţiei îi revine zeiţei ATENA). Razboiul purtat pe două fronturi cu Sparta şi Persia sleieşte treptat Atena şi în

451 se încheie un armistiţiu pe 5 ani cu Sparta, negociat cu ajutorul lui CIMON.

449 CIMON moare în Cipru, la scurt timp după **dubla victorie a atenienilor** asupra persanilor **la Salamina.**

448 Se încheie pacea între Persia şi Atena (pacea lui CALLIAS). Rezultate: oraşele greceşti din Asia Mică şi Cipru rămîn în cadrul Imp. persan, dar îşi păstrează autonomia. Declaraţie de neamestec a ambelor părţi. M. Egee declarată o mare grecească.

448 Întemeierea Imperiului attic prin transformarea Ligii de la Delos – devenită inutilă. Toţi foştii membri ai Ligii de la Delos introduc treptat moneda, sistemul de măsuri şi greutăţi ateniene. Contribuţia se plăteşte în continuare.

447 Congresul de pace panelen convocat de Pericle la Atena (program: asigurarea păcii, siguranţa căilor maritime, reconstrucţia sanctuarelor distruse de persani) eşuează din cauza împotrivirii Spartei. Ulterior se isca mai multe revolte împotriva Atenei (rascoala oligarhică din Beoţia, 447, ieşirea Eubeei şi Megarei din alianţa ateniană, 446). O armată spartană invadează Attica.

445 Atena este astfel obligată să încheie **Pacea de 30 de ani** cu Sparta: recunoaşterea Imperiului attic de către Sparta şi a hegemoniei Spartei asupra Peloponesului de către Atena. Alături de **Persia şi Cartagina, Atena este acum cea de-a treia mare putere din Medit.**

443–429 Epoca lui Pericle. După eliminarea opoziţiei (ostracizarea adversarului său TUCIDIDE, 443) PERICLE, ca „demagog" („conducator popular"), este reales anual în funcţia de *strategos*, fundamentul legal al dominaţiei sale; dar adevărata sursă a puterii lui este influenţa asupra poporului atenian, care o depăşeşte pe aceea a celorlalţi *strategoi*. Atena este „o democraţie doar cu numele, în realitate ea este o monarhie a primului ei om" (TUCIDIDE). Întemeierea de colonii şi de cleruchii pentru aprovizionarea populaţiei nevoiaşe. Primejdie pentru statul attic: tranziţia de la un stat productiv la unul de binefacere (acordarea de gratuităţi). Atena urmează politici culturale, interne şi externe, coerente şi unitare. Hegemonia politică este legată de misiunea culturală a Atenei. Fondurile strînse de la membrii Ligii contribuie la construirea clădirilor de pe Acropole, ceea ce asigură muncă şi venituri pentru un mare număr de oameni, în schimb reprezintă o mare povară pentru finanţele Atenei. Cercul de oameni de cultură din jurul lui PERICLE şi ASPASIA: HERODOT DIN HALICARNAS, ANAXAGORA DIN CLAZOMENE, HIPODAM DIN MILET, SOFOCLE şi FIDIAS.

Reorganizarea Ligii maritime de la Delos prin împărţirea oraşelor în 5 zone fiscale şi instaurarea democraţiei în statele membre. Aliaţii, aduşi în stadiul de subordonaţi şi tributari, opun rezistenţa Atenei. (Samos părăseşte Liga, 440, şi este cucerit de PERICLE.) În anul 440, peste 400 de oraşe-stat sînt membre ale Ligii maritime.

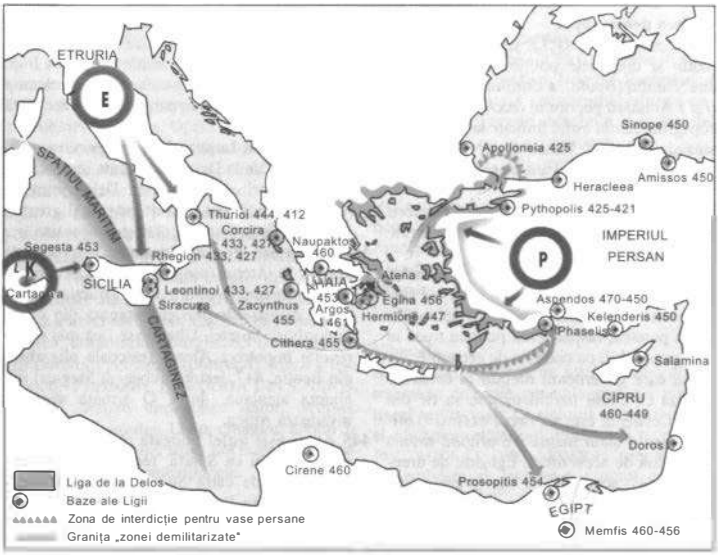

Politica ateniană de expansiune din sec. 5

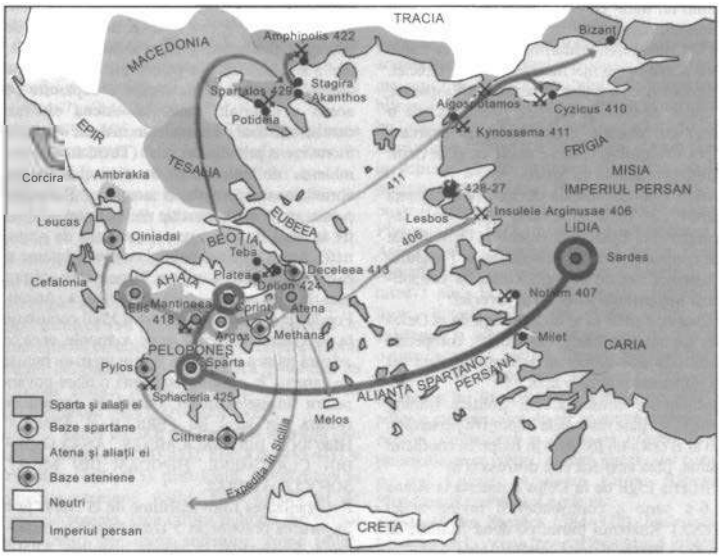

Războiul peloponesiac

Războiul peloponesiac (431–404)

Cauze: alianța Corcirei cu Atena împotriva Spartei, atacul Atenei asupra Potideei și blocada comerciala ateniana asupra Megarei; atunci Sparta cere autonomia tuturor orașelor din Liga.

432 Sparta și peloponesiacii se decid să înceapă razboiul.

Planul de război al lui Pericle: evacuarea populației din Attica în fortareața Atena-Pireu. Utilizarea flotei împotriva Peloponesului. Evitarea unei batalii terestre cu armata spartana superioara. De la edictul financiar al lui CALLIAS (434), vistieria Atenei adunase 6000 de talanți.

431–421 Războiul lui Arhidam

431–430 Doua incursiuni ale lui ARHIDAM în Attica. Operațiuni ale flotei ateniene de-a lungul coastelor Peloponesului.

429 Capitularea Potideei dupa un asediu de doi ani; armata de asediu a Atenei sufera o înfrîngere la Spartalos. **Izbucnirea ciumei** la Atena (moartea unei treimi din populația Atticii în patru ani), care îl ucide și pe PERICLE. CLEON devine liderul popular al Atenei. Conducatorul gruparii oligarhice este NICIAS.

429–427 Insula Lesbos parasește Liga de la Delos, fiind pedepsita. Doua noi incursiuni ale lui ARHIDAM în Attica. Platea cucerita de spartani, iar aparatorii ei executați.

425 Spartanii sufera o înfrîngere pe Insula Sphacteria (120 de spartiați luați prizonieri). CLEON respinge o propunere de pace spartana, facîndu-se în schimb avocatul unei tactici agresive de purtare a războiului. – După un șir de succese ale Atenei

424 reformă a armatei spartane întreprinsă de Brasidas și campanie a spartanilor în Tracia (orașele de pe coasta ies din Liga de la Delos). Flota ateniana comandata de CLEON vine în ajutorul inamicilor Spartei.

422 Înfrîngerea atenienilor la Amphipolis. Moartea lui CLEON și BRASIDAS.

421 O pace pe 50 de ani între Sparta și Atena este negociata de NICIAS („Pacea lui Nicias"). Se revine la *statu-quo ante*. Sparta intra într-o alianța defensiva cu Atena, spre a se opune alianței peloponesiacilor cu Argos. Relațiile Atenei cu Sparta se înrautățesc din cauza politicii lui ALCIBIADE, un dușman al lui NICIAS: Atena încheie o alianța cu Argos și Mantineia împotriva Spartei, silește Melos sa se alature (416) și întreprinde raiduri asupra coastelor Laconiei.

415–413 A 4-a expediție siciliană. Segesta este ajutata de Atena împotriva orașelor Siracuza și Selinus. NICIAS se împotrivește acestei politici. ALCIBIADE, acuzat de blasfemie; i se ordonă să se întoarca acasa; el fuge la Sparta. După succese inițiale ale Atenei, se ajunge la

413 distrugerea flotei ateniene în portul Siracuzei și a armatei la Asinaros: NICIAS este executat, iar prizonierii greci puși la munca silnica în carierele de piatra.

413–404 Războiul deceleean. Urmînd sfatul lui ALCIBIADE, spartanii ocupa cetatea Deceleea, astfel încît sa poata pustii pamînturile Atticii. Rezultat: o parte a aliaților ies din Liga.

412 Cedînd orașele din Ionia, Sparta își asigura ajutorul (financiar) al Persiei.

411 La Atena se introduce oligarhia (Sfatul celor 400, Adunare a poporului din doar 5000 de cetățeni cu proprietați). Urmări: revolta a armatei ateniene din Samos și răzgîndirea lui ALCIBIADE. Rasturnarea oligarhiei și largirea democrației (poporul de rînd primește dreptul de a deschide o acțiune judecatoreasca).

410 ALCIBIADE, ales *strategos* în 411, este victorios la Cyzicus. Respingerea propunerii de pace a spartanilor.

408 Întoarcerea lui ALCIBIADE la Atena. După înfrîngerea flotei ateniene la Notium, ALCIBIADE este înlocuit din funcție (407).

406 Victorie ateniană în b. de la Arginusae; dar, în ciuda protestelor lui SOCRATE, comandanții flotei sînt condamnați la moarte (pentru ca echipajele naufragiate nu fusesera salvate).

405 Victorie la Aigospotamos a spartanilor conduși de LISANDRU.

404 Asediul și capitularea Atenei. Condițiile pacii: „zidurile lungi" rase de pe fața pamîntului, desființarea Ligii maritime de la Delos. Hegemonie a Spartei. Introducerea oligarhiei (cei „30 de tirani") la Atena. De victoria finala în aceasta lupta mondiala pentru putere, în care sînt implicate Grecia, Macedonia, Tracia, spațiul Egeei, Asia Mica, Sicilia și Italia de Jos, se bucura nu Sparta, ci Imperiul persan.

Sicilia: după înfrîngerea atenienilor lînga Siracuza, cartaginezii intervin iarași în Sicilia.

409 Distrugerea orașelor Selinus și Himera. După victoria de la Acragas (405), cartaginezii avanseaza asupra Siracuzei, dar întîmpina rezistența datorită unirii orașelor grecești sub

405–367 Dionysios I. – După moartea lui, fiul sau, DIONYSIOS II, și varul acestuia, DION, elev al lui PLATON, încep sa se certe.

344 Rasturnarea lui DIONYSIOS II de către corintianul TIMOLEON. Aparare eficienta împotriva cartaginezilor (341) și introducerea unei Constituții democratice (337). O noua înflorire sub

307–288 Agatocle, devenit tiran cu ajutorul cartaginezilor, din 304 rege al Siciliei (urmînd exemplul diadohilor). Stapînirea lui se extinde și asupra Italiei de S. După moartea lui, Siracuza este protejata de atacurile cartagineze de către PIRUS (278).

274–215 HIERON II. După razboiul tarentin (p. 83) Italia de Sud devine provincie romana.

201 Siracuza intră în componența prov. romane Sicilia.

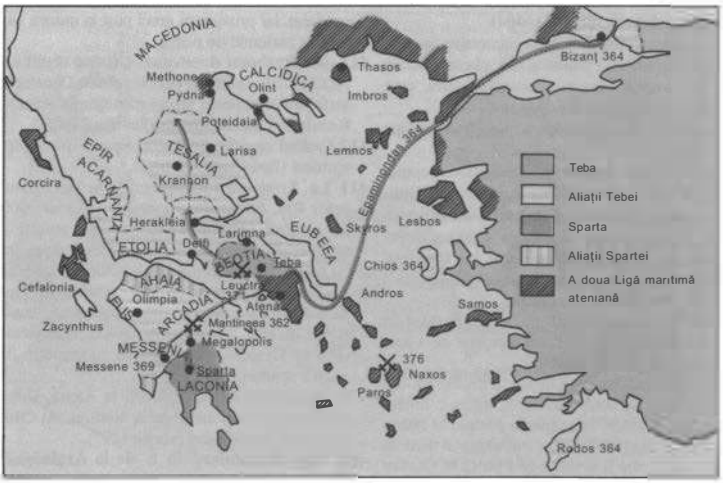

Hegemonia Tebei

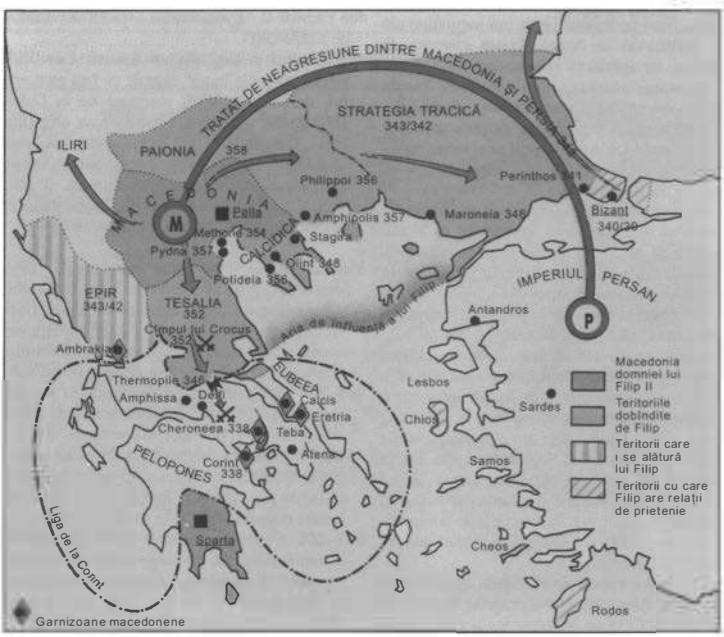

Macedonia sub Filip II

Atena, Sparta, Teba

Sparta controleaza oligarhiile întemeiate în Grecia (există garnizoane comandate de spartani = *harmost*-i). Cu ajutorul Spartei, cei **„30 de tirani" domnesc pentru scurtă vreme,** după care democrația este reinstaurată la Atena de TRASIBUL (indemnizații plătite pentru participarea la Adunările poporului și la reprezentațiile teatrale după 392).

399 Socrate este condamnat la moarte prin otrăvire cu cucută (acuzație: coruperea tineretului și introducerea unor noi zei).

401 B. de la Cunaxa. Moartea prințului persan CIRUS, care își încheie astfel revolta împotriva fratelui său, regele persan ARTAXERXE II, și repatrierea contingentului auxiliar grec („marșul celor 10000"), sub comanda ateniancului XENOFON.

399–394 Războiul spartanilor împotriva Persiei. Sub AGESILAU, Sparta reia războiul, cu intenția de eliberare a orașelor ioniene.

395–387 Războiul corintic: Atena, Teba, Corint și Argos lupta, cu sprijinul Persiei, împotriva Spartei. Flota persană, reorganizată de ateniancul CONON, îi înfrînge pe spartani în

394 b. de la Cnidos; cu toate acestea, atenienii și tebanii sînt înfrînți în același an de spartani în b. de la Coroneea. Din cauza încercărilor Atenei de a reorganiza Liga maritimă, Persia și Sparta intră în negocieri: Bosforul este pus sub blocadă de o flotă persano-spartană, pentru a stopa importurile de grîne ale Atenei din S Rusiei.

387 Pacea regelui („Pacea lui Antalcida") dintre Atena și Sparta este mediată de regele persan: orașele grecești din Asia Mică intră sub dominația Persiei; celelalte orașe grecești primesc autonomia, garantată de Sparta.

377 Organizarea celei de-a doua Ligi maritime ateniene (avînd drepturi egale, cele 60 de membre sînt autonome) împotriva abuzurilor spartane (ocuparea de către spartani a acropolei cetății Teba, Cadmea, în 382).

371 Pace totală între Atena și Sparta. Teba refuză să desfacă uniunea realizată în Beoția (379), și Sparta atacă.

371 B. de la Leuctra. Înfrîngerea armatei spartane de către EPAMINONDAS (utilizarea „ordinii oblice de bătaie"). Această primă înfrîngere a armatei spartane într-o bătălie deschisă marchează începutul declinului ei. Tebanii avansează în Laconia; eliberarea Messeniei și Arcadiei.

369 Alianța a Spartei și Atenei împotriva Tebei, care își construiește propria flotă.

362 B. de la Mantineea: tebanii înfrîng Sparta și Atena; dar EPAMINONDAS este rănit și moare. Sfîrșitul hegemoniei tebane.

Macedonia

359–336 Filip II din Macedonia

Organizare tripartită a statului: „regatul armatei", nobilimea *(hetairoi)* și adunarea armatei. Superioritatea militară reprezintă baza succeselor din afara graniței: împărțirea cavaleriei aristocraților în regimente *(iles).* Arma principală: lancea ținută în cumpănă. Formarea falangei macedonene („*hetarae* pedeștri"). Arme: *sarissa* (sulițe lungi) și scuturi mici și rotunde. Adoptarea „ordinii oblice de bătaie" și coordonării mișcărilor diferitelor corpuri de armată. **Strategie de distrugere.** Orașele sînt cucerite nu prin înfometare prelungită, ci cu mașini de asediu. Cucerirea minelor de aur din Mții Pangaeus de la E de rîul Struma (Strymon) oferă **mijloacele financiare** pentru pregătirile militare.

După **unificarea Macedoniei** (358), obiectivul politicii externe a lui FILIP devine obținerea unei ieșiri la mare pentru statul său. Incursiune spre Amphipolis și Calcidica (Pen. Calcidica) în 357. Chios, Rodos, Cheos și Bizanț ies din a doua Liga maritimă ateniană; dizolvarea ei definitivă se petrece ca urmare a **„Războiului aliaților" (357–355).**

356–346 Al doilea război sfînt împotriva Focidei, cetatea fiind ajutată de atenieni și de spartani, din cauza violării sanctuarului de la Delfi. Intervenția lui FILIP împotriva Focidei. Ocupă Potideia, Methone, Stagira și Olintul, un aliat al Atenei. DEMOSTENE cere zadarnic o intervenție energică.

352 Ocuparea Tesaliei.

348 Eubeea părăsește alianța ateniană, la insistențele lui FILIP.

346 Pacea lui Filocrate dintre Macedonia și Atena, bazată pe *statu-quo:* Atena rămîne cea mai mare putere maritimă, cu 350 de trireme. – Victorie a lui FILIP asupra foceenilor și **acceptarea în amfictionia de la Delfi.**

343/342 Cucerirea Traciei. La Atena, disputa între ISOCRATE (Grecia să fie unită sub FILIP împotriva persanilor) și DEMOSTENE (susținătorul luptei împotriva „barbarului" FILIP).

340 Formarea Ligii elenice împotriva lui FILIP, în urma amenințării circulației maritime pe M. Neagră și a noilor amestecuri în Grecia.

338 B. de la Cheroneea. Victoria lui FILIP asupra grecilor este decisa de cavalerie, comandată de fiul său, ALEXANDRU. Teba este sever pedepsită, dar Atenei i se oferă o pace mai blîndă („prietenie și alianță").

337 Liga de la Corint formată din toate orașele grecești (cu excepția Spartei), sub patronajul lui FILIP. **Organizare:** un Consiliu al Ligii la Corint, regele macedonean este numit conducător *(hegemon)* și general suprem al tuturor forțelor, autonomie pentru toți membrii (garantata de FILIP). **Hotărîrea de război împotriva Persiei.**

336 Asasinarea lui FILIP.

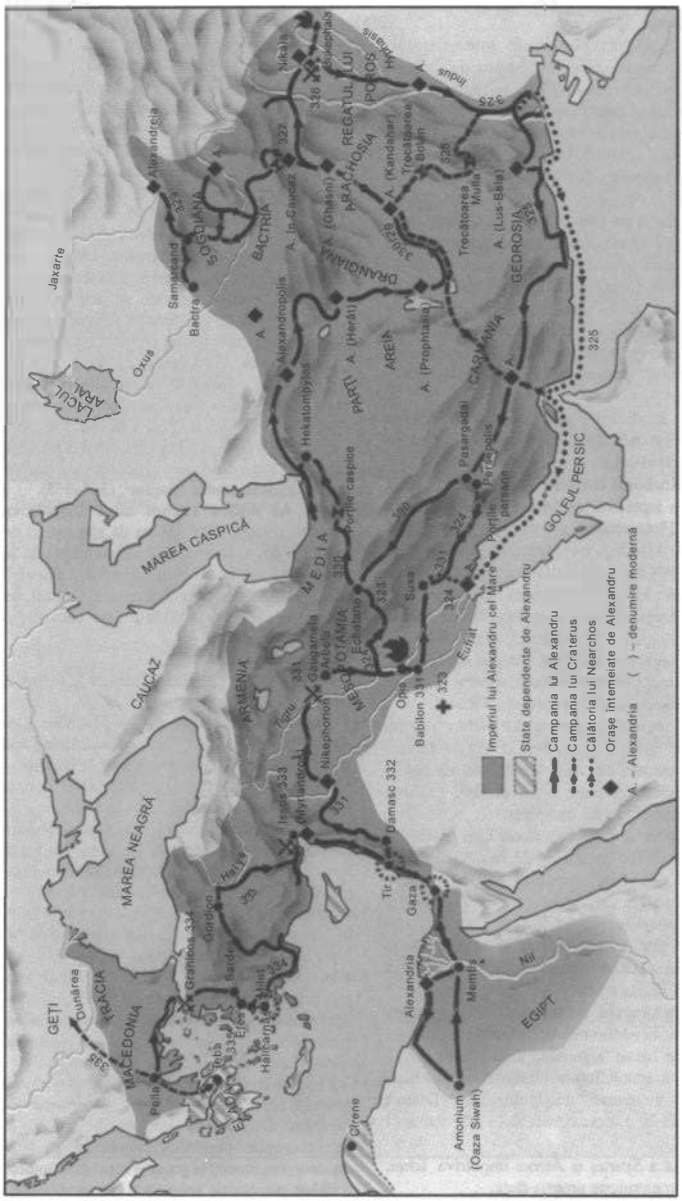

Campaniile lui Alexandru

Alexandru cel Mare (336–323)

După asigurarea dominației macedonene asupra tracilor și ilirilor, ALEXANDRU înăbușă revolta greaca (Teba, Atena, Pelopones).

335 Distrugerea Tebei și transformarea în sclavi a locuitorilor ei.

334 Începutul campaniei persane: un razboi grec de răzbunare și un război macedonean de cucerire (30000 de pedeștri și 5000 de călăreți). După traversarea Hellespontului

mai 334 satrapii persani din Asia Mică sînt înfrînți pe rîul **Granicos**. După cucerirea orașelor grecești de pe coastă, sînt ocupate Caria, Frigia (la Gordion, ALEXANDRU „desface" cu sabia „nodul gordian") și Cilicia. Ofițeri macedoneni numiți satrapi în teritoriile cucerite.

Vara 333 Persanii cuceresc Chios și Mitilene.

Nov. 333 B. de la Issos („ordine oblică de bătaie"). Victoria lui ALEXANDRU asupra persanilor conduși de DARIUS III CODOMANNOS. Persanii cer pacea, dar sînt refuzați.

332–331 Subjugarea Siriei (cucerirea Tirului, 332, după un asediu de 7 luni), Egiptului (întemeierea Alexandriei, campanie în oaza Siwah, sanctuarul lui ZEUS AMMON, și întîmpinarea lui ALEXANDRU de către preoți în chip de fiu al zeului) și a Mesopotamiei.

331 ANTIPATER înăbușă o revoltă a spartanilor în b. de la Megalopolis. Sparta se alătură Ligii de la Corint. – După traversarea fluviilor Eufrat și Tigru

1.10.331 b. de la Gaugamela („ordine oblică de bătaie", ca și la Granicos și Issos). DARIUS fuge; ALEXANDRU este proclamat rege al Asiei; pătrunde în Babilon și Susa. Capturarea tezaurului persan (50000 de talanți).

330 Persepolis este ars, ca răzbunare a distrugerilor de pe Acropole (480). Cucerirea orașelor Pasargadai și Ecbatana. Se renunță la serviciile grecilor participanți.

Imperiul lui Alexandru

După uciderea lui DARIUS, satrapul BESSUS își asumă titlul regal; simultan, ALEXANDRU se proclamă succesor legal al Ahemenizilor (adoptînd îmbrăcămintea ceremonială a regilor persani). Ca urmare, crește opoziția față de ALEXANDRU în Macedonia: FILOTAS este executat, iar tatăl lui, PARMENION, asasinat. Cucerirea satrapiilor Aria, Drangiana, Arachosia.

329 Supunerea E Iranului.

328 Bătălii în Sogdiana; căsătoria lui ALEXANDRU cu ROXANA, fiica a principelui din Sogdiana (începuturile politicii de reconciliere).

Introducerea ceremonialului de Curte persan, împotriva opoziției din partea suitei greco-macedonene: execuția istoricului CALISTENE, nepot al lui ARISTOTEL, după „conspirația pajilor" (327).

327–325 Campania din India pentru a ajunge la limitele sudice și răsăritene ale lumii locuite *(ecumene)*: **ideea de dominație mondială**.

326 Vict. asupra lui POROS și a elefanților de luptă ai acestuia în b. de la Hydaspes. POROS se transformă în vasal al lui ALEXANDRU. – O răzmeriță a trupelor pe fluviul Hyphasis îl silește pe ALEXANDRU să se întoarcă. Construirea unei flote cu care se pornește spre S, de-a lungul Indusului. Marș de întoarcere sub comanda lui ALEXANDRU și CRATERUS prin Gedrosia și Carmania pînă la Persepolis; întoarcerea flotei conduse de NEARCHOS de-a lungul coastelor Oc. Indian și ale G. Persic pînă la gurile Eufratului și Tigrului.

324 Plan de fuziune a macedonenilor și persanilor pentru formarea unei noi clase de stapînitori (aceasta politica reprezintă baza planurilor viitoare ale lui ALEXANDRU: cucerirea V și contopirea tuturor popoarelor prin recolonizari). Ceremonie de căsătorie în masă între macedoneni și iranience la Susa. ALEXANDRU se căsătorește cu prințese persane. Amnistie pentru exilații politici din Grecia. După revolta veteranilor lăsați la vatră de la Opis, **imperiul este reorganizat la Babilon**. Persanii și macedonenii primesc drepturi egale *(homonoia* = armonie; *koinonoia* = comunitate); persanii sînt acceptați în armată. Cele trei părți ale imperiului sînt reunite sub ALEXANDRU prin uniune personală: ca rege persan în Asia, ca hegemon al Ligii de la Corint în Grecia și ca rege al Macedoniei.

Separarea puterilor militară și civilă în satrapii, în schimb se menține o unică admin. financiară pentru întreg imperiul. **Introducerea unei unități monetare unice** (masura monetara din Attica). În locul unei economii monarhice orientale (acumularea de aur), introduce o economie mondială. Moneda de aur și de argint nu coexistă: baza monedei imperiale o reprezintă argintul, îndeplinind condiția inițială a întemeierii unei zone economice vaste. Greaca devine limba universală (*koine*). Expediții de planificare economică: studii asupra cauzelor inundațiilor Nilului, călătoria lui NEARCHOS și ONESICRITUS de la Delta Indusului la gurile Eufratului și Tigrului. – Sînt întemeiate cca 70 de orașe noi, spre a servi ca garnizoane și centre de răspîndire a civilizației grecești. În vreme ce se pregătește pentru alte campanii și în V Medit., ALEXANDRU moare de febra la

13.6.323 (în vîrsta de 33 de ani). „Numele de ALEXANDRU înseamna sfîrșitul unei epoci și începutul alteia noi" (J.G. DROYSEN).

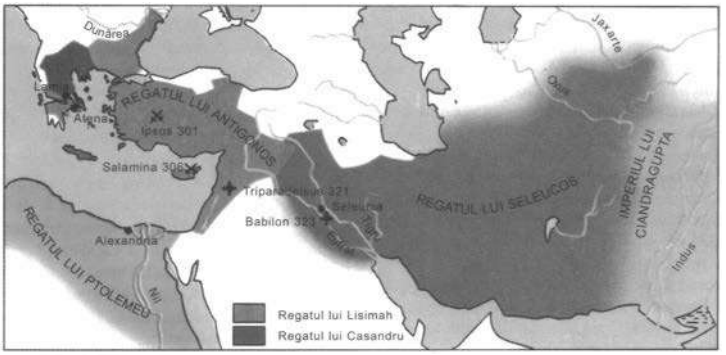

Regatele diadohilor, 303 î.Hr.

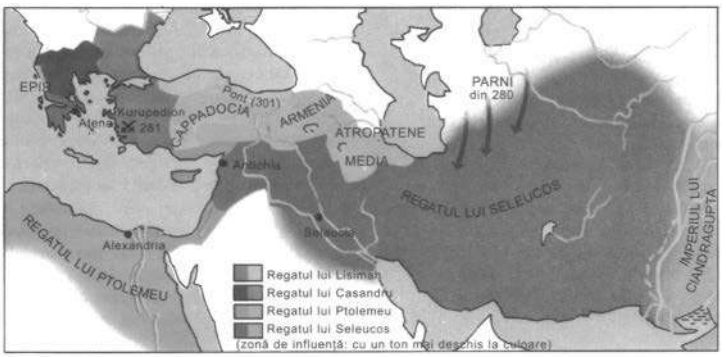

Regatele diadohilor, după 301 î.Hr.

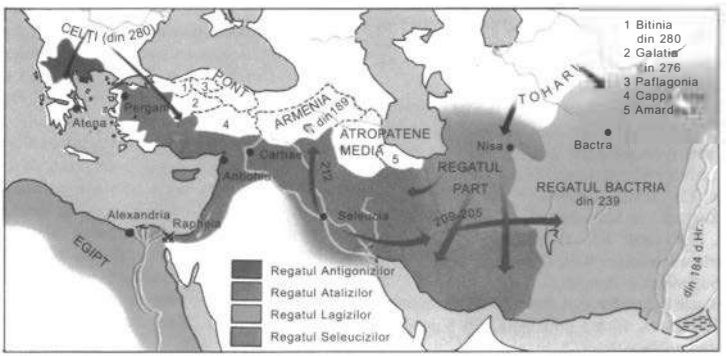

Regatele diadohilor, cca 180 î.Hr.

Războaiele dintre diadohi (323–280)

Dupa moartea lui ALEXANDRU, între succesorii sai (diadohii) izbucneşte lupta pentru tron.

323 Transferul autorităţii regale asupra potentaţilor macedoneni (regenţa în numele fiului minor şi al fratelui vitreg al lui ALEXANDRU). **Împărţirea zonelor de putere:** PERDICAS devine regent al imperiului, ANTIPATROS guvernator în Macedonia şi Grecia, ANTIGONOS în Frigia şi Licia. PTOLEMEU în Egipt şi LISIMAH în Tracia.

În anii urmatori (pîna în 281), luptele pentru putere se dau între diadohi. Unii încearca sa pastreze unitatea imperiului. Dupa uciderea lui PERDICAS în timpul unui atac asupra Egiptului, în

321 se redistribuie funcţiile la Triparadeisus: ANTIPATROS devine regent, ANTIGONOS şi CASANDRU generali imperiali (strategi).

316 Asasinarea mamei lui ALEXANDRU, OLIMPIA, de catre CASANDRU, care ajunge stapîn al Macedoniei.

316 EUMENE, care fusese numit general imperial de către succesorul lui ANTIPATROS, POLYPERCHON, moare în lupta cu ANTIGONOS „cel chior". CASANDRU, PTOLEMEU, LISIMAH şi SELEUCOS, guvernatorul Babilonului, se unesc împotriva lui ANTIGONOS, care urmăreşte sa devina unic conducator în

315–301 al 3-lea război dintre diadohi. Dupa interventia lui PTOLEMEU în Grecia, Atena este cucerita de DEMETRIU POLIORCETES („cuceritorul de oraşe"), fiul lui ANTIGONOS.

306 Victorie navala a lui DEMETRIU asupra lui PTOLEMEU la Salamina. Consecinţa: **preluarea titlului de rege de către Antigonos şi Demetriu,** mai tîrziu şi de PTOLEMEU, SELEUCOS, LISIMAH şi CASANDRU. **Dizolvarea imperiului.**

301 B. decisiva la Ipsos. Victoria lui SELEUCOS şi LISIMAH asupra lui ANTIGONOS, cel din urma reprezentant al puterii centralizate (în vîrsta de 81 de ani). Întemeierea a 4 regate: Tracia şi Asia Mica, sub LISIMAH, Macedonia sub CASANDRU, Egiptul sub PTOLEMEU, miezul teritoriului persan sub SELEUCOS.

În perioada urmatoare (295–285), DEMETRIU, fiul lui ANTIGONOS, obţine Atena, iar dupa moartea lui CASANDRU, şi Macedonia. LISIMAH, SELEUCOS şi PTOLEMEU încheie o alianţa împotriva lui DEMETRIU, pe care îl alunga din Macedonia.

281 B. de la Kurupedion. Înfrîngerea de catre SELEUCOS şi moartea lui LISIMAH.

Astfel se încheie războaiele diadohilor. Întemeierea a trei mari monarhii: Macedonia sub Antigonizi; **Asia Mica** sub Seleucizi; **Egiptul** sub Lagizi.

Statele elenistice

Faza 1: 304–220 Echilibru între marile puteri. Expansiunea şi acceptarea universala a civilizaţiei greceşti.

Faza 2: 220–30 Declinul statelor elenistice. Apariţia statelor şi culturilor orientale. Intervenţia romanilor. Supunerea şi exploatarea teritoriilor rasaritene de catre Roma (p. 85).

Egipt

304–30 Domnia dinastiei Lagizilor, fondata de PTOLEMEU I, istoricul şi generalul lui ALEXANDRU. Toţi succesorii sai poarta numele de PTOLEMEU. **Întemeierea Museionului cu biblioteca de la Alexandria** (PTOLEMEU II). – Urmaşii se lupta cu Seleucizii pentru posesiunea Siriei şi Palestinei (controlul asupra cailor comerciale); dar pîna la urma, doar Egiptul poate sa fie pastrat. Confuzia creata în jurul succesiunii la tron şi influenţa crescînda a Romei duc la

8 martie 30 căderea Alexandriei. Egiptul devine provincie romana (p. 93).

Statul: Alexandria („centrul pamîntului") reprezinta punctul focal al unui stat puternic centralizat. Pamîntul (aflat în posesiunea regelui) este administrat de o birocraţie oficiala, dupa modelul vechiului Egipt. Venitul regelui provine din monopolurile de stat (mine, grîne, ulei, fabricarea de bere, cladiri), export (papirus, sticla), arendarea perceperii impozitelor şi munca forţata a locuitorilor.

Macedonia

279–168 Domnia dinastiei Antigonizilor, întemeiata de ANTIGONOS GONATAS, fiul lui DEMETRIU.

215 Alianţa a Macedoniei sub FILIP V [221–179] cu Cartagina, ceea ce conduce la

215–205 primul razboi macedonean (p. 81), încheiat prin pacea de la Phoinike (restabilirea lui *statu-quo ante*).

202 Alianţa cu ANTIOH III împotriva Egiptului. La îndemnul Pergamului, Atenei şi Rodosului, Roma intervine

200–197 în al doilea razboi macedonean. Dupa înfrîngerea de la Kynoskephalai (197), toate teritoriile nemacedonene sînt cedate.

196 Autonomia tuturor oraşelor greceşti este proclamata de FLAMININUS cu prilejul Jocurilor istmice (p. 85).

179–168 PERSEU. Consolidare a puterii sale; conflict cu EUMENE II AL PERGAMULUI, care instiga Roma la razboi împotriva Macedoniei.

171–168 Al treilea război macedonean. Înfrîngerea lui PERSEU la Pydna de către romanii comandaţi de AEMILIUS PAULLUS (168). Împărţirea Macedoniei în 4 regiuni autonome. Persecutarea inamicilor Romei în Grecia (execuţii şi deportarea la Roma a 1000 de ostatici din Ahaia, printre care şi istoricul POLIBIU).

148 În urma unei revolte, statele macedonene separate sînt desfiinţate şi se **întemeiază provincia romană Macedonia** (p. 85).

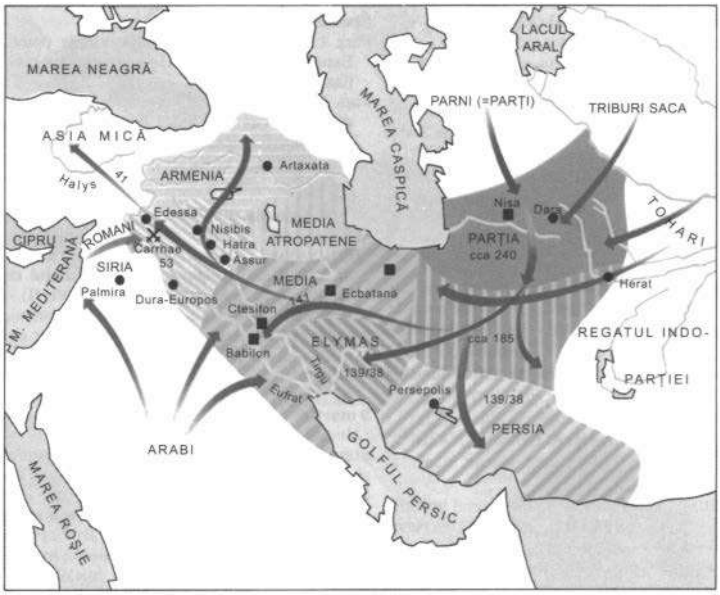

Regatul Parţiei

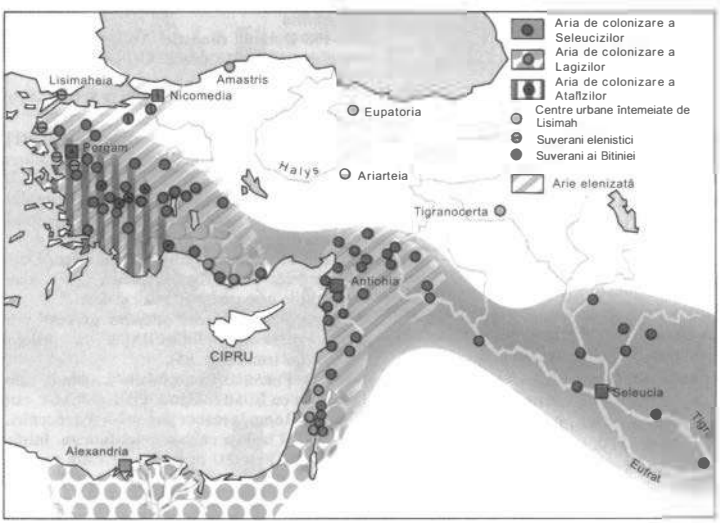

Centre urbane întemeiate în perioada elenistică

Grecia

323–322 Razboiul lamiac. Tentativa Greciei de a-şi menţine independenţa este zădărnicita de ANTIPATROS. Instaurarea timocraţiei; sinuciderea lui DEMOSTENE. Grecia este ocupata de garnizoane macedonene.

266–261 Razboiul chremonediac. Eşec al tentativei de eliberare a Atenei; dar, în urma negocierilor, trupele de ocupaţie sînt retrase (262). Atena devine liberă şi, deşi neimportantă politic, este recunoscută drept **capitala a civil. greceşti** (academii filozofice).

Noile forme politice sînt **ligile,** înlocuind vechile oraşe-stat:

1. Liga etoliană. Atinge cea mai mare extindere după respingerea atacurilor galilor la Thermopile şi Delfi (279), dar este slăbită de „razboiul aliaţilor" (220–217), cînd Macedonia intervine din cauza pirateriei etoliene din M. Egee.

2. Liga aheeană (cca 280: Sicyon, Corint, Argos, Egina), îndreptata împotriva Ligii etoliene şi Spartei, unde regele CLEOMENE III încerca sa introducă o reforma sociala (abolirea sistemului eforilor, periecii devin cetăţeni cu drepturi depline, eliberarea hiloţilor).

222 Înfrîngerea Spartei la Sellasia de catre Liga aheeana şi Macedonia (sfîrşitul regatului).

Lupta dintre ligi şi abila diplomaţie a Romei provoaca declinul politic al Greciei. După ce Liga aheeana se ridica împotriva romanilor şi este înfrînta la Isthmos

146 dizolvarea Ligii aheene şi **distrugerea Corintului.** Sparta, Atena şi Delfi îşi obţin autonomia.

145 Încorporarea oraşelor greceşti învi provincia Macedonia.

Mesopotamia, Persia, Asia Mică

304–64 Domnia din. Seleucizilor, întemeiate de SELEUCOS I NICATOR. Nu există o coeziune teritorială, prin urmare se formează unităţi conduse independent în Asia Mica şi în E, fenomen favorizat de admin. libera (federalista): se păstrează organizarea persana în satrapii, dar conduse de guvernatori greci şi macedoneni. Cap. la Seleucia (în loc de Babilon); multe alte centre urbane sînt întemeiate în Asia Mica şi Siria. Coexistă greci (se adoptă moneda attica şi limbajul administrativ grecesc), macedoneni (colonii militare) şi localnici (aramaica limba administrativa, alaturi de greaca).

Provinciile din India sînt cedate de SELEUCOS I suveranului CIANDRAGUPTA (p. 43), în schimbul a 500 de elefanţi de război, pentru luptele împotriva lui ANTIGONOS şi DEMETRIU. Sub urmaşul său ANTIOH I SOTER („salvatorul"), părţi din Asia Mică se separă din statul seleucid.

Cca 280 Întemeierea Regatului Pont la M. Neagra, de către MITRADATE. Elenizare treptată de-a lungul sec. 2. După cele 3 razboaie mitradatice cu Roma, din Pont nu mai rămîne decît Regatul Bosporan, sub FARNACE, care este înfrînt de CAESAR (*Veni, vidi, vici*, p. 91) la Zela (47).

279 Incursiunea celţilor (= galati) în Asia Mică, chemaţi în ajutor de NICOMEDE I, care, cu ajutorul lor, întemeiază **Regatul Bitinia,** cu cap. la Nicomedia. – 74 Bitinia intră în stăpînirea romana, prin moştenire.

275 Galatii sînt împinşi de ANTIOH I în zona Asiei Mici numită Galatia, după ei.

263–133 Regatul Pergam, întemeiat de EUMENE I. 230 victorie asupra galatilor a nepotului său ATAL I la Pergam („grupuri de gali").

Fondarea bibliotecii. Monumentalul altar închinat lui ZEUS de la Pergam (aflat la Berlin) este construit de urmaşii lui, EUMENE II şi ATAL II. ATAL III lasa prin testament regatul său romanilor, în 133.

Pierderea E sub ANTIOH II THEOS („zeul") şi SELEUCOS II KALLINIKOS („victoriosul"):

247–227 d.Hr. Regatul Parţiei, întemeiat prin navalirea tribului parţilor, din familia sciţilor, sub ARSACE I: **stat feudal care adoptă tradiţia Ahemenizilor.** Sub MITRADATE I [171–138] – după 140 „Mare Rege" – dominaţia se extinde asupra Iranului şi Mesopotamiei în întregime. Fiul său, FRAATE II, moare în lupta de aparare împotriva triburilor saca, pe care le chemase în ajutor în lupta împotriva Seleucizilor. Restabilirea puterii sub MITRADATE II [124–87]. În vremea urmaşilor lui, intervin tulburări politice interne şi conflicte cu romanii.

53 B. de la Carrhae. Victoria parţilor asupra romanilor comandaţi de CRASSUS, ca urmare a superioritaţii călăreţilor înarmaţi cu arcuri. Conflicte continue cu Roma şi Armenia.

227 Ardaşir din dinastia Sasanizilor îl înfrînge pe regele part ARTABAN V.

239–130 Regatul greco-bactrian. Lupte de-a lungul frontierei de N cu yuezhii şi toharii, împinşi la rîndul lor de huni. 130, prăbuşirea regatului, prin atacurile parţilor, triburilor saca şi toharilor.

223–187 Antioh III cel Mare, cel mai de seama dintre conducatorii seleucizi, după victoriile din Siria, Palestina şi în E (cucerirea unor teritorii din India), declanşează razboiul cu romanii (192–188).

190 B. de la Magnesia. ANTIOH este înfrînt. Prin tratatul de pace de la Apameia, pierde Asia Mică. Începuturile prăbuşirii puterii seleucide.

64 Sfîrşitul Imperiului seleucid, urmare a victoriei lui CNAEUS POMPEIUS (p. 91).

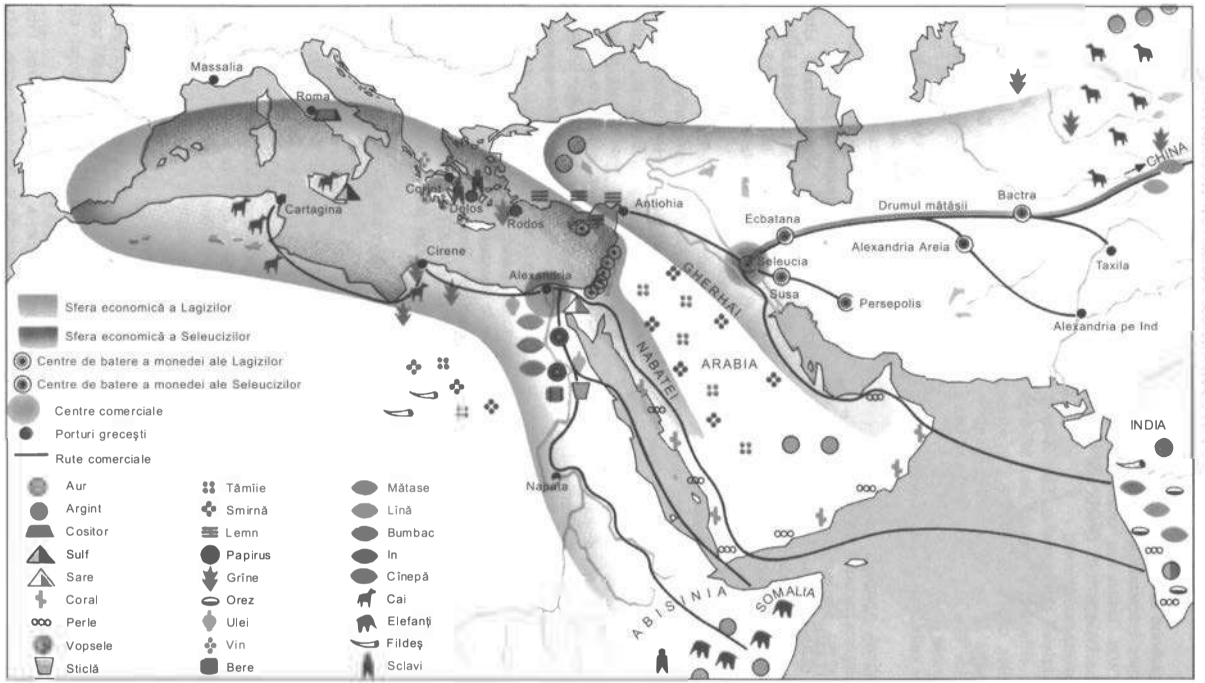

Economia în perioada elenistică

Răspîndirea culturii grecești
Victoriile lui ALEXANDRU și întemeierea regatelor diadohilor duc la patrunderea cult. grecești în Orient.

Purtatorii culturii grecești sînt negustorii, meșteșugarii și mercenarii migrînd din patria-mama în orașele nou întemeiate (o civil. urbana „metropolitana" elenistica înlocuiește cultura polisului, respectiv naționala).

Statul: stîlpii puterii diadohilor sînt: 1. funcționarimea; 2. admin. financiara; 3. armata de mercenari. În Macedonia continua să existe monarhia absoluta patriarhală; o restrînsa clasa superioara formata din macedoneni și greci domina statele care se dezvolta: **state de mari dimensiuni bazate pe naționalitate** (și în care pamîntul este proprietatea privata a conducatorului: „pamînt obținut cu lancea").

Caracteristici ale dinastiilor:
1. Adunarea armatei.
2. Legitimitatea conducatorilor pe baza realizarilor lor milit. și polit. individuale.
3. Relații dinastice (o politica a casatoriilor).
4. **Introducerea cultului conducatorului** în Egipt și în Imperiul seleucid.

Muzeionul de la Alexandria, cu biblioteca lui de mai multe sute de mii de papirusuri, reprezinta **centrul culturii** în sec. 3; mai tîrziu același rol este îndeplinit de biblioteca din Pergam. Caracteristica științei elenistice: specializarea crescînda. Om de știință important: ERATOSTENE DIN CIRENE (280–200): masuratori ale Pamîntului (forma sferica), geografie, cronologie istorica (1184 campania troiana, 844 LICURG, 776 prima olimpiada).

Matematica: Euclid (cca 300): manual de geometrie *(Elemente).* ARHIMEDE DIN SIRACUZA (280–212): descoperiri în matematica și fizica (anticiparea calculului integral, determinarea greutații specifice a corpurilor, mașinării pentru aruncat proiectile în vremea asediului roman asupra Siracuzei).

Literatura: (literatura sofisticata, adresata eruditilor și „cunoscatorilor fini") CALIMAH DIN CIRENE, bibliotecar la Alexandria (310–240): elegii, epigrame, poeme de curte *(Cosița Berenicei),* istoria cauzelor aparitiei obiceiurilor și sarbatorilor *(Aitia).* TEOCRIT DIN SIRACUZA (cca 270): poezie pastorala (bucolica) și idile. APOLONIU DIN RODOS (295–215): epopeea *Argonautica.*

Medicina: HEROFILOS, descoperitorul nervilor și al creierului ca organ central al sistemului nervos, și ERASISTRATOS DIN CEOS, care se ocupa de circulația sîngelui (teoria pneumei), efectueaza în sec. 3 și autopsii.

Filozofie: Atena este „academia lumii". Se înființeaza școli noi, în plus fața de vechea Academie și de școala peripatetica: **Epicur din Samos** (342–271): reticența fața de viața politica („trăiește retras"), neînfricat în fața morții și a zeilor, acceptarea durerii, lupta rațiunii împotriva pasiunilor. **Zenon din Cition** (336–263) este fondatorul **stoicismului:** etica sta în centrul filozofiei. Lumea *(ecumene)* este patria omului (cosmopolitism). Toate conflictele dintre oameni trebuie să fie înlaturate. Începuturile idealului umanist în Antichitate. Formarea unei personalitați echilibrate a individului. POSEIDONIOS DIN APAMEIA (130–50), întemeietorul unei școli în Rodos: fuziunea stoicismului cu misticismul și mantica. Istoric.

Astronomie: ARISTARH DIN SAMOS (320–250): univers heliocentric, rotația Pamîntului în jurul axei sale, mișcarea de revoluție a Pamîntului în jurul Soarelui. HIPARH DIN NICEEA în Bitinia (190–120): catalog stelar, calcularea eclipselor, descoperirea și descrierea precesiunii. În **astrologie,** legatura dintre soarta omului și poziția stelelor.

Filologie: ARISTOFAN DIN BYZANTION (257–180): editarea clasicilor, cu introduceri. CRATES DIN MALLOS (cca 170). În Pergam: interpretarea alegorica a lui HOMER. ARISTARH DIN SAMOTRACE (217–145): comentarii. DIONYSIOS THRAX (170–90): gramatica greaca elementara.

Economie: fuziunea dintre Orient și spațiul medit. într-o unica zona comerciala mondiala, cu centre de comerț internațional (Alexandria și Seleucia) și prețuri de piața internaționala. Comerț cu India, China, Arabia și în interiorul Africii. Începînd cu 200, creșteri de prețuri și neliniști sociale continue.

Arta: mutarea centrelor de arta spre periferia lumii grecești (Rodos, Alexandria, Pergam). **Arta realistă** (statuia lui DEMOSTENE) și noul **idealism** al artei de la Pergam (altarul de la Pergam). **Planuri urbane monumentale și riguroase** (sistem hipodamic, dupa HIPODAM) cu strazi intersectîndu-se în unghi drept și fortificații capabile sa reziste noilor mașinarii de razboi. Agora se afla în centrul orașelor, alaturi de gimnasium, teatru, primarie, sali publice și bai.

Sculptura: *Satirul barbar, Gal muribund, Nike din Samotrace, Luptatorul.* Dezvoltarea unei arte de Curte: busturile lui ALEXANDRU și ale altor conducatori.

Arhitectura: cladiri pompoase și enorme (pierderea simțului proporțiilor).

Începînd cu sec. 2, reacție intelectuala a populației locale împotriva elenizarii. Pastrarea culturii și limbii proprii. Opoziția orientala, puterea crescînda a statelor marginale (parții, indienii) și o criza econ. generala sînt cauzele declinului civil. elenistice.

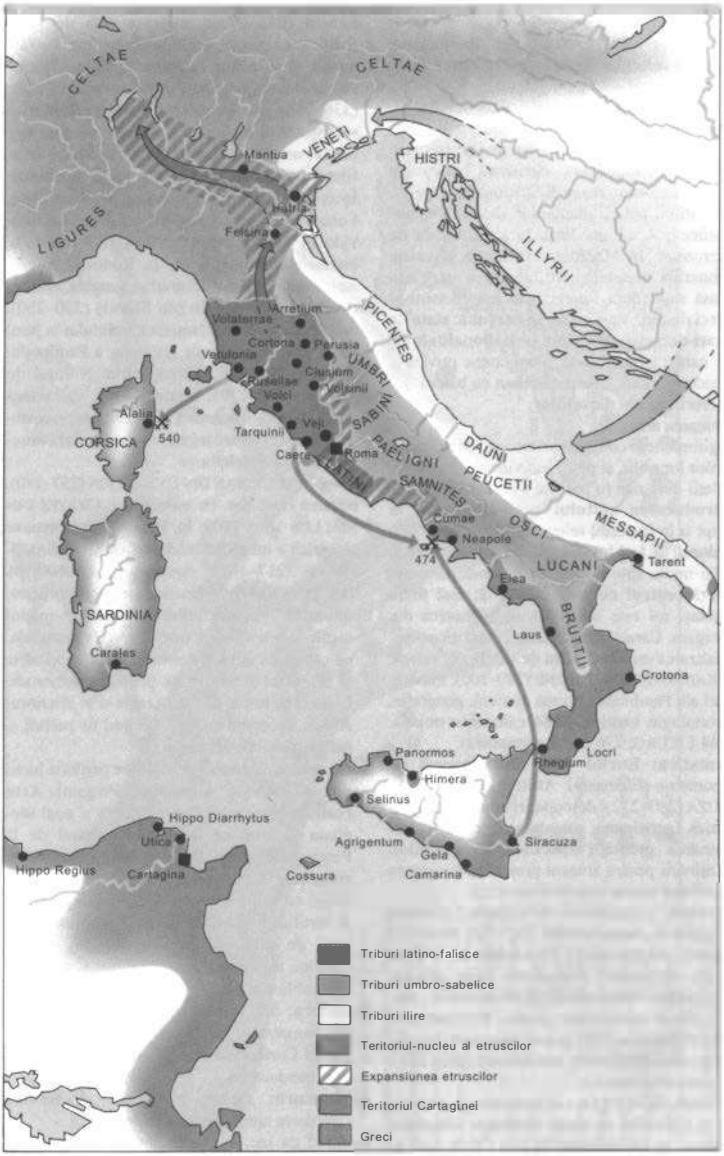

Vechea Italie

Italia în epoca timpurie

Culturile neolitice de la **Molfetta** și **Stentinello,** precum și **cult. Remedello** aparținînd epocii timpurii a prelucrarii metalului sînt urmate de **cult. Terramare** a Epocii Bronzului (*terra mara* = pămînt negru al așezărilor) – cu sate fortificate, alcătuite din locuințe lacustre *(palafitte)* în N – și **cult. Extraterramariculi** în centrul și S Italiei.

Cca 1000 î.Hr. începe Epoca Fierului: cult. Villanova, ai carei purtatori sînt italicii, aduși în Italia de „marea migrație" indo-europeana:

1. **grupul latino-falisc** în Latium, valea Tibrului și în zona Falerii („popoare italice practicînd incinerarea"; urnele funerare sînt pastrate în gropi săpate în pămînt: *pozzi*);
2. **grupul umbro-sabelic** sau **osco-umbric** în Umbria, Campania, S Italiei și în țara Sabinilor („popoare italice practicînd înmormîntarea"; trupurile sînt îngropate în morminte: *fosse*);
3. **triburile ilire** din regiunea danubiana, influențate de vecinii lor, tracii, aduc tehnica luptei călare și armele din fier folosite în Asia.

Denumirea **Italia** (de la *vituli* = tauri tineri, fii ai zeului-taur) se refera inițial doar la colțul de SV al peninsulei; mai tîrziu se extinde asupra întregii zone, pîna în Alpi.

Din 900 imigrarea **etruscilor** (tirenieni, tyrseni, poporul din Rasenna), probabil din Asia Mica. Supunere treptată a ariei cuprinse între Arno și Tibru (Toscana bogată în metale).

Cca 600 Întemeierea unei **„Ligi a celor 12 orașe"** (dupa modelul Ligii orașelor ioniene).

Sec. 6 Expansiunea puterii spre N, în valea fluviului Po și spre S, dincolo de Roma, în Latium și Campania. Comerț pe uscat cu centrul și N Europei, de la Felsina (Bologna).

Cca 540 Victorie navala a etruscilor în alianță cu cartaginezii asupra grecilor, la Alalia. Se asigura astfel supremația maritima a etruscilor în NV Medit. (comerț maritim).

Sec. 5 Declinul puterii etruscilor, urmare a alungarii Tarquininilor de la Roma și a

474 b. navale de la Cumae (Cyme), în care etruscii sînt înfrînți de flota din Siracuza condusă de HIERON (p. 57).

396 Cucerirea orașului Veji de catre romani și declinul puterii etrusce în valea Po, urmare a navalirii celților.

Stat și administrație: nu există **un sistem de stat închis,** totuși etruscii dețin o poziție preponderentă în Italia, datorită Ligii orașelor. Orașele sînt conduse de regi; ulterior, nobilimea cîștigă o puternica influență, grație nobililor aleși în funcții publice. Însemnele funcției lor: toga cu tiv de purpura *(toga praetexta),* scaunul din fildeș *(sella curulis);* apoi, sînt însoțiți de garzi oficiale *(lictores),* purtînd securea legata în manunchiul de nuiele *(fasces),* ca simbol al puterii.

Pregnant cult al morților: morții sînt așezați în morminte solide, mai tîrziu sub tumuli în adevărate „orașe ale mortilor", ritualuri însoțite de sacrificii și spectacole cu gladiatori. – Preoții ocupă o poziție de frunte; ei cerceteaza voința zeilor prin studiul măruntaielor pasărilor și al zborului lor. Un calendar lunar asociat cultului guvernează acțiunile oficiale ale regilor. – Sub infl. greaca, pictura în fresca și prelucrarea artistică a metalelor cunosc un înalt grad de perfecțiune. Contribuții originale: *canopi* (urne funerare cu capac în forma de cap de om) și arta portretistica realista. Importanța istorica a etruscilor deriva în primul rînd din rolul lor de mediatori culturali între Grecia și Roma.

Cca 750–550 Întemeierea coloniilor grecești în Italia de Sud (Magna Graecia) și în E Siciliei.

Cca 800 Întemeierea bazelor navale feniciene în V Medit. (V Siciliei și N Africii) pentru siguranța și controlul comerțului maritim. Dupa cucerirea Tirului de către asirieni, **Cartagina devine protectoarea coloniilor feniciene** din V Medit. Ocuparea Pityuselor, Sardiniei și V Siciliei. Dupa b. navala de la Alalia, distrugerea cetații Tartessus (S Spaniei) și blocarea Str. Gibraltar de catre cartaginezi, pentru a monopoliza comerțul cu staniu din Britannia. Balearele, Corsica și Sardinia controleaza țarmurile din S Galliei și Italiei, iar Sicilia, Malta și Pantelleria – trecerea spre V Medit.

Cca 750 Întemeierea Romei prin unirea latinilor (*„Roma quadrata"* de pe colina Palatina) și sabinilor (de pe Esquilin, Viminal și Quirinal), formînd o comunitate urbană unica, sub infl. etrusca (denumirea orașului este derivată din etruscul *gens ruma*). 21 apr. 753 este considerată mai tîrziu ziua întemeierii cetații și începutul timpului consemnat *(ab urbe condita).* Mituri privitoare la fondarea Romei: gemenii ROMULUS și REMUS sînt crescuți de o lupoaica, ENEA, rapirea sabinelor de către latinii lui ROMULUS și înțelegerea cu TITUS TATIUS, principele sabinilor.

750–510 Potrivit legendei, la conducerea Romei se succed **cei 7 regi:** ROMULUS, NUMA POMPILIUS, TULLUS HOSTILIUS, ANCUS MARCIUS, TARQUINIUS PRISCUS, SERVIUS TULLIUS, TARQUINIUS SUPERBUS.

Sub Tarquini, Roma ia locul Albei Longa ca forță politica dominanta în Latium. Construirea portului Ostia și extinderea salinelor de la gura Tibrului (Via Salaria). Populația este formată din țarani și proprietari de pămînt, precum și din ciobani și meșteșugari. Mijlocul de schimb sînt vitele (*pecus,* de unde *pecunia* = bani). Preluarea alfabetului de la grecii din Italia de Sud (alfabetul calcidic este premergator celui latin).

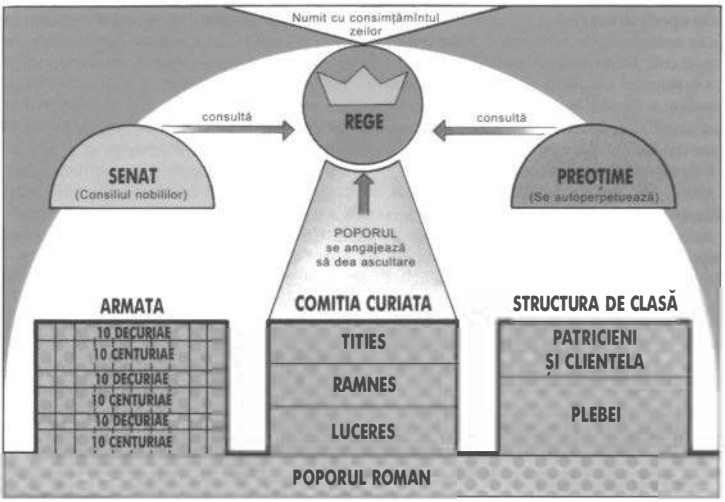

Constituția în perioada monarhică

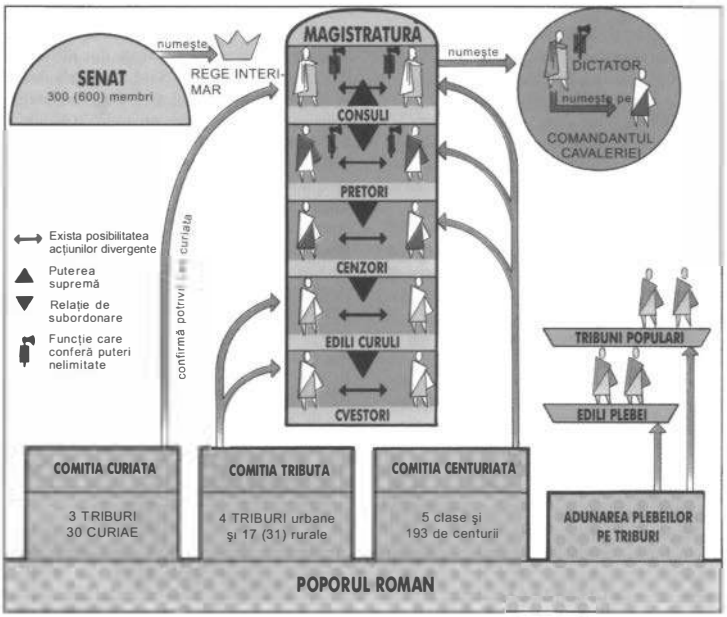

Constituția republicii („Senatus populusque Romanus")

Constituția monarhiei și a republicii

Întemeierea Romei este concepută ca un act politic conștient; slabesc legaturile tribale și crește autonomia familiilor. În locul triburilor *(gentes)* apare poporul *(populus)*.

În timpul **perioadei monarhice, regele** *(rex)*, numit cu aprobarea zeilor, este comandant militar, preot și judecator suprem. Bazele puterii regale sînt *imperium* (puterea supremă) și *auspicium* (recunoașterea voinței zeilor). Regele este asistat, cu rol consultativ, de Sfatul batrînilor (*senatus; senes* = cei batrîni), de conducatorii tribali *(patres gentium)* și de preoțime. Adunarea poporului este organizată în 30 de *curiae* (*curia* = *coviria* = comunitatea barbaților; *comitia curiata)*: cetățenii sînt împarțiți în trei districte (= *tribus* sau trib: tities, ramnes, luceres) avînd fiecare cîte 10 *curiae*. Fiecare *tribus* pune la dispoziție 100 de călăreți și 10 centurii de infanterie.

Reforma serviană (de la SERVIUS TULLIUS) **a armatei și Constituției** (sfîrșitul perioadei monarhice): cetățenii și suprafața statului sînt împarțiți în districte administrativ-teritoriale (*tribus*, trib): 4 urbane, 17 (ulterior 31) rurale; acestea formeaza premisele pentru ridicarea impozitelor și înrolarea în armata. Principiul gentilic este astfel înlaturat. În relație cu împarțirea în **triburi,** se constituie și *comitia centuriata*, ca bază pentru armată (timocrație/plutocrație: factorul determinant nu este relația de sînge, ci proprietatea de pamînt și avuția în general). Aceasta adunare a armatei (contingentul celor purtatori de arme) devine cea mai importantă adunare populara din epoca republicana („fiecare Constituție a statului este o Constituție a armatei"). Convocarea se face pe Cîmpul lui Marte, la ordinul consulilor, prin arborarea drapelului roșu de razboi pe Capitoliu. Adunarea armatei patricienilor și plebeilor este organizată în **193 de centurii** dispuse pe **5 niveluri de proprietate** *(classes)*: 18 centurii de cavaleri, 80 de centurii de soldați cu armament greu (hopliți), 90 de centurii de soldați înarmați ușor, 4 centurii de tehnicieni și muzicanți, o centurie de oameni fara proprietate *(capite censi)*. Cetățenii în vîrsta de pînă la 46 de ani *(juniores)* formeaza armata de luptă în cîmp și reprezintă jumătate din centurii; ceilalți cetățeni (pînă la 60 de ani) ramîn pentru apărarea orașului *(seniores)*. Competențe: hotărîrea asupra pacii și razboiului, alegerea oficialităților înalte (consuli, pretori, cenzori), hotărîri legislative, hotarîri de jurisdicție penală asupra cetățenilor. Decizia se ia pe categorii, prin apelul dupa lista și vot deschis. În caz de balotaj, centuriile calare și cele din prima clasă (18 + 80) sînt considerate majoritare (privilegiu acordat proprietarilor în schimbul contribuției lor în cadrul detașamentelor de hopliți).

O dată cu abolirea monarhiei, poziția de frunte din stat e ocupată de **funcționarul suprem al anului** (*praetor maximus*, deținatorul *imperium*-ului), ulterior de **consuli. Senatul, magistratura** și **Adunarea populară,** deși se afla tot timpul în relații tensionate, își mențin reciproc echilibrul și vor constitui stîlpii Republicii romane.

1. **Senatul** (300 de membri) este alcătuit din șefii clanurilor *(patres)* și foștii consuli *(consulares);* mai tîrziu li se adauga plebei. Competențe: consilierea magistraților *(senatus consultum)* – sfaturile se transformă ulterior în ordine absolute – și încuviințarea deciziilor populare *(auctoritas patrum)*. Alegerea unui rege interimar *(interrex)* care să conduca în cele 5 zile cît consulatul ramîne vacant.
2. **Adunarile populare:** *Comitia curiata, Comitia tributa, Comitia centuriata* (v. mai sus).
3. **Magistratura** (funcționari oficiali): durata este limitată la un an, iar cei doi deținatori ai funcției au puteri egale (anualitate și colegialitate), spre a preveni despotismul.

a) **Consuli** (*consules* = consilieri): competențe: conducerea în vreme de razboi, drept de decizie asupra finanțelor și justiției. La vreme de razboi, un consul numește un dictator (vechea denumire: *magister populi*), care beneficiaza de drepturi nelimitate (= *imperium*) fara să fie silit să dea socoteala și fara coleg de funcție, pentru o perioadă maximă de 6 luni; acesta îl numește pe ajutorul său, comandantul cavaleriei *(magister equitum)*. Ulterior se înființează și alte funcții (*honor* = post), datorită dezvoltării sarcinilor guvernamentale. Limitele de vîrstă și stabilirea termenelor de rămînere în funcție trebuie să împiedice abuzul personal.

b) **Pretorii:** drept de decizie în conflicte legale, mai întîi ca *praetor urbanus* (*collega minor* al consulilor), iar după 366 devin răspunzatori de rezolvarea disputelor legale dintre cetățenii romani. După 247, disputele dintre romani și straini, ca și cele dintre straini, sînt judecate de *praetor peregrinus*.

c) **Cenzori** (foști consuli – *consulares;* durata funcției: 18 luni), începînd din 443, pentru supravegherea respectării moralității și a impozitării proprietății (la fiecare 5 ani).

d) **Edili curuli:** începînd din 366, pentru supravegherea poliției, a piețelor, a serbărilor și a îngrijirii templelor.

e) **Cvestori:** începînd din 447, se ocupă de finanțele publice.

Dictatorul, consulii și pretorii au putere oficială nelimitată *(magistratus cum imperio)*. Toate celelalte oficialități sînt învestite doar cu puteri limitate *(magistratus cum potestate)*. Puterea oficiala este limitata prin supunerea fața de Lege și prin dreptul la intercesiune (opoziția unui oficial fața de acțiunea colegului său: *ius intercedendi*). Instanța de apel: *comitiae*.

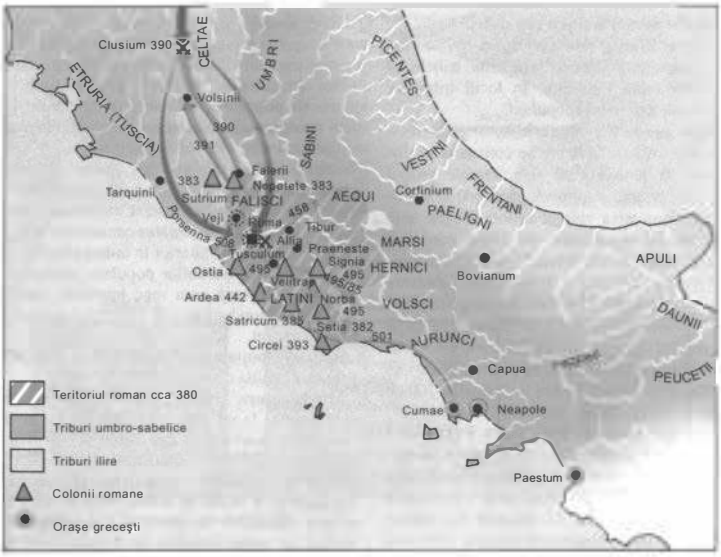

Roma şi Italia Centrală pînă la 380 î.Hr.

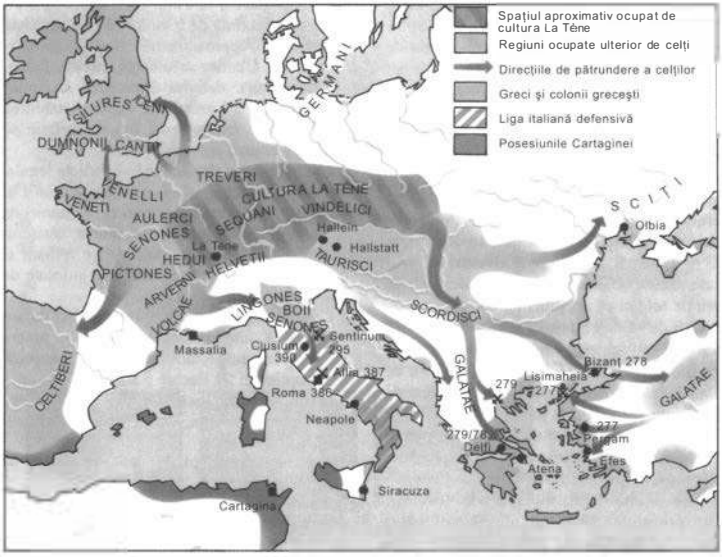

Răspîndirea celţilor

Frămîntările sociale

Contradicţia dintre patricieni, cu privilegiile lor polit. şi relig., şi plebei capătă proporţii. Situaţia se agravează şi prin datoriile tot mai mari ale plebeilor şi prin repetata neîndeplinire a promisiunii *(fides)* patricienilor de a îmbunătăţi statutul economic şi juridic al plebeilor.

494 Retragîndu-se pe Muntele sacru *(mons sacer)* sau Aventin şi jurîndu-şi credinţă reciproca *(lex sacrata)*, **plebeii formează o legiune** a lor. Poporul se întoarce după concesiuni făcute de patricieni: **se întemeiază *concilia plebis tributa*** (adunarea plebeilor pe triburi), sub conducerea tribunilor populari. Adunarea populară raspunde de alegerea tribunilor – la început 2, din 471, 4 (5), funcţie de numărul districtelor oraşeneşti *(lex Publilia)*, mai tîrziu 10 – şi de hotărîrile populare *(plebiscitae)*. Din **287 (Lex Hortensia),** hotărîrile Adunării populare devin obligatorii pentru întreaga populaţie. Drepturile şi obligaţiile „inviolabililor" *(sacrosancti)* **tribuni populari:** protejarea plebeilor de actele arbitrare ale magistraţilor *(iux auxilii)*, dreptul de apel în cazul pedepsirii sau arestării unui cetăţean *(ius intercedendi)*, dreptul de veto asupra actelor oficiale ale magistraţilor şi asupra hotărîrilor Senatului, cu excepţia situaţiei de război. În calitate de supraveghetori ai Templului Trinităţii CERES, LIBER, LIBERA, **edilii plebei** devin asistenţi ai tribunilor. Templul, desăvîrşit în 493 pe Aventin, este centrul vieţii relig. a plebeilor, cu tezaur şi arhive.

Reacţia patricienilor: cca 485 izolarea clanurilor. Continuarea conflictului dintre patricieni, care se bizuie pe *clientela* lor rurala, şi plebei, ai căror tribuni îi ameninţa cu condamnarea la moarte, după procese desfăşurate înaintea adunării plebeilor. Reconcilierea se petrece

cca 450 prin **Legea celor 12 table** *(leges duodecim tabularum)*: o comisie din 10 bărbaţi fixează în scris legea cutumiară *(decemviri legibus scribundis)*. Conţinut: drept civil, cod penal şi drept procedural, drept public şi legea religiilor (puternica infl. a dreptului grecesc: Codul lui SOLON). Interzicerea căsătoriei dintre patricieni şi plebei (interdicţie ridicată prin *lex Canuleia* în 445). Cele 12 table din bronz sînt expuse în Forum. **Conceptul de stat are întîietate asupra celui de clasă.**

367/66 Legile licinio-sextiene: 1. Scaderea datoriilor (scaderea dobînzii plătite din datorii). 2. Stabilirea unei limite maxime a proprietăţii dobîndite din terenurile publice (500 *iugera* = 125 ha). 3. Abolirea puterilor consulare pentru tribunii militari (practica existentă din 445); în locul lor sînt admişi plebeii în postul de consul. Se formează o **nobilime a deţinătorilor de funcţii** *(optimates, nobiles)* constînd din patricieni şi plebei. Reprezentanţilor stratului plebeu superior li se permite să ocupe orice funcţie (dictator 356, cenzor 351, pretor 337).

300 Evoluţia respectivă se încheie cu admiterea în funcţii religioase *(lex Ogulnia);* **sfîrşitul luptelor de clasă**.

Politica externă

Cca 510 Tratat între Roma şi Cartagina (primul contract public roman): Roma recunoaşte monopolul comercial al Cartaginei în V Medit.; aliaţii Romei nu vor avea de suferit din cauza Cartaginei.

498–493 **Războiul latin** se sfîrşeşte cu recunoaşterea de către Roma a autonomiei oraşelor latine. Roma va deţine comanda supremă în caz de război. Uniune comercială şi matrimoniala. 486 cooptarea hernicilor. După lupte cu aequi şi volscii coborînd dinspre munţi (legendele lui CORIOLANUS şi CINCINNATUS), Roma trece la ofensiva:

406–396 războiul de 10 ani cu Veji (cucerirea şi distrugerea acestui oraş.) Devine posibilă patrunderea romanilor spre N, dar se declanşează migraţiunea a două popoare:

1. Celţii patrund treptat dinspre Rinul Superior şi Dunarea Superioara spre Franţa, Spania, Insulele Britanice şi spre S, de-a lungul Dunarii (perioada La Tène). Posedînd arme din fier, se bucura de supremaţie militara. Triburile sînt conduse de o aristocraţie războinica. Mare influenţa a preoţilor (druizii): doar ei pot sa aduca ofrande şi sa hotarasca asupra tuturor chestiunilor juridice.

Cca 400 Navala celţilor în Italia şi aşezarea lor pe valea Po. Cea dintîi ciocnire cu romanii la **Clusium** (390) este urmata de

387 devastarea Romei de către gali: după o înfrîngere catastrofala în faţa celţilor conduşi de Brennus la Allia (18 iulie), cetatea „elenilor" Roma este cucerită şi incendiata. Asediul Capitoliului. După primirea unei rascumpărari, celţii se retrag cu prada bogata. Consecinţe: Roma îşi pierde puterea în Latium, din cauza atacurilor triburilor din afara regiunii.

Din 380 reconstrucţia oraşului. Ridicarea unui zid puternic, încercuind cele 7 coline („zidul servian").

358 Reînnoirea tratatului dintre romani, latini şi hernici, din cauza pericolului celt.

2. Samniţii avansează în 4 direcţii: Corfinium, Picenum, Apulia şi spre coasta de V a Italiei. Cucerirea oraşelor Capua, Cumae şi Posidonia. Formarea unei ligi.

354 Alianţa între romani şi samniţi, de aparare împotriva galilor şi pentru reprimarea vecinilor comuni (volscii, auruncii şi campanienii).

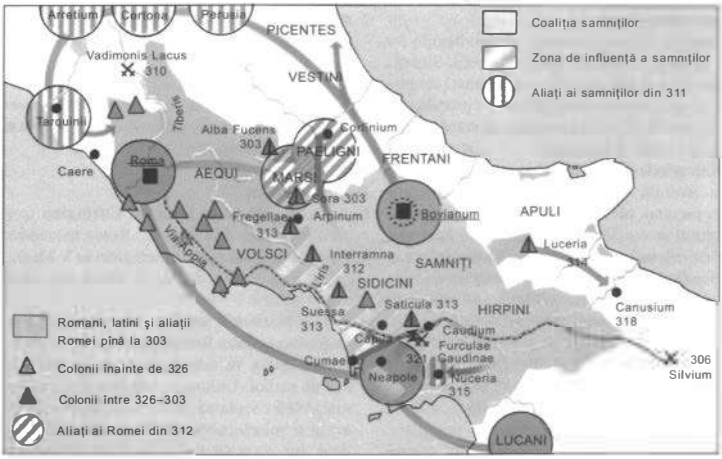

Al 2-lea război samnit, 326–304 î.Hr.

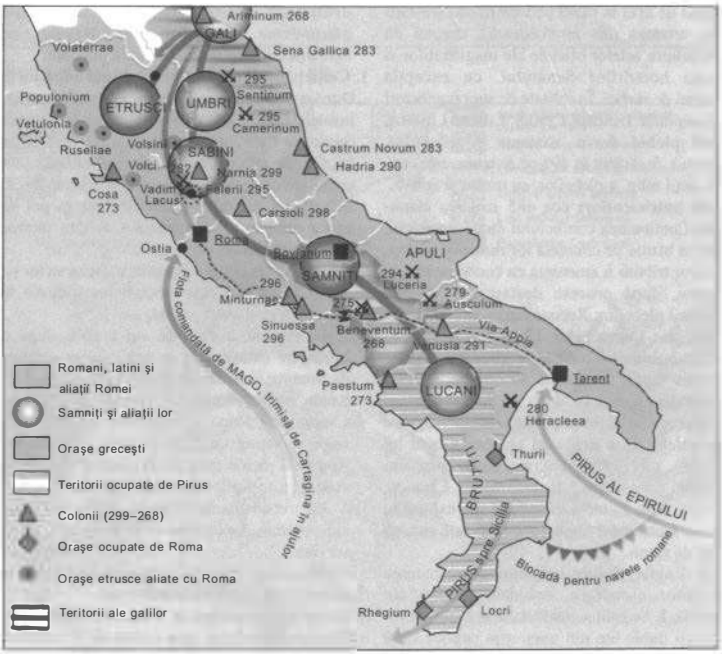

Al 3-lea război samnit, 298–290 î.Hr.; războiul cu Tarent, 282–272 î.Hr.

348 Al 2-lea tratat dintre Roma și Cartagina: comerțului roman și latin îi este închis V Medit., se poate practica în schimb comerțul liber în Sicilia și Cartagina.

345 Supunerea auruncilor. Sidicinii li se alatura samniților. Din cauza tratatului dintre Roma și Capua (*foedus aequum*, 343) se ajunge la

343–341 primul război samnit, care se încheie cu o pace de compromis: samniții sînt de acord cu anexarea orașului Capua de către Roma, romanii cu uniunea dintre sidicini și samniți.

340–338 Războiul latin. O revoltă a latinilor, care reînvie Liga latină independentă, este înfrînta de romani și de aliații lor samniți (340 b. de la Sinuessa). Liga latină se destramă. Comunitățile individuale devin dependente de Roma prin diverse reglementări juridice. – Bompresele capturate în cursul b. navale din 338 decorează tribuna oratorului *(= rostra)* din for.

338 Orașului Capua i se acordă drepturi civile egale cu ale Romei: armată, monedă proprie și autoadministrație.

329 Supunerea definitivă a volscilor, după capturarea Privernumului.

326–304 Al 2-lea război samnit cauzat de ajutorul dat de Roma orașului Neapole, aflat atunci sub presiunea samniților, și de ocuparea orașului Fregellae de către Roma (328), fortificat apoi împotriva samniților.

321 Armata romană este înconjurată la **Caudium** („Furcile Caudine"); i se permite retragerea în condiții umilitoare (ostaticii marșaluiesc pe sub un jug simbolic din sulițe). Construirea **Viei Appia,** cale de aprovizionare pentru Capua și mijloc de susținere a conflictului cu samniții. Înfrîngerea etruscilor, aliații samniților începînd cu 311, lîngă Lacul Vadimo (310), și încercuirea samniților prin instalarea de garnizoane. Campanie în Apulia și Samnium (ocuparea capitalei samniților, Bovianum).

304 Încheierea păcii: Campania îi revine Romei, Liga samnită ramîne intactă, dar se pune capăt expansiunii samnite.

306 Al 3-lea tratat dintre Roma și Cartagina.

298–290 Al 3-lea război samnit (coaliție: samniți, etrusci, celți, sabini, lucani, umbri). Victorie a Romei. Samniții reușesc să patrundă spre N și se unesc cu celții și cu etruscii în Umbria.

295 Victorie romană la Sentinum, se încheie pacea cu etruscii. Întemeierea coloniei Venusia (20000 de cetățeni romani) în Apulia (291).

290 Pace cu samniții, care sînt obligați să îndeplinească serviciu militar.

285–282 Lupte cu celții. Cucerirea teritoriului tribului galic al senonilor (*Ager Gallicus*, împreună cu colonia Sena Gallica). **Se asigură dominația Romei asupra centrului Italiei.**

282–272 Războiul Romei cu Tarentul. Ajutorul pe care Roma îl acordă orașelor Thurii (împotriva lucanilor), Locri și Rhegium lovește în sfera de interese a Tarentului. Războiul pe față începe după atacul asupra flotei romane în portul Tarent, pe care nu are dreptul să-l folosească, potrivit tratatului din 303. Tarentul se aliază cu regele PIRUS AL EPIRULUI, care preia comanda unei armate formate din 20000 de mercenari, 3000 de călăreți tesalieni și 26 de elefanți de război și îi înfrînge pe romani

280 în b. de la Heracleea. Bruttii, lucanii și samniții i se alătură.

279 Victoria lui Pirus de la Ausculum cu mari pierderi (victorie à la Pirus). Propunerea lui de pace este respinsă de Senat, care pretinde eliberarea Italiei de S. Alianța de război a Romei cu Cartagina, care trimite în ajutor o flotă la Ostia.

278–275 PIRUS obține victorii în luptele împotriva cartaginezilor din Sicilia pe care – chemat în ajutor de orașele grecești – o cucerește aproape în întregime (cu excepția cetății Lilybaeum). Eșec la întemeierea unui regat în Sicilia și Italia de S, din cauza dezertării orașelor grecești, aliate în secret cu Cartagina. PIRUS revine în Italia, după ce sufera mari pierderi.

275 Romanii îl învinge pe Pirus la Beneventum. Acesta se întoarce în Epir.

272 Pace după ce Tarentul se preda: concesii teritoriale ale Tarentului. Orașele grecești din Italia de S se aliază Romei. **Se asigură dominația Romei asupra Italiei de S.**

Statul și administrația

Succesele militare sînt consolidate prin **organizarea dominației romane** asupra Italiei Centrale și de S. Statul roman comunal se pastreaza prin trimiterea cetățenilor romani în toate coloniile. **Comunitatea defensivă italiană** constă acum din: 1. **cetățeni ai cetății Roma** și ai teritoriului roman, cetățenii romani din colonii și din grupările tribale cărora li se acordase cetățenia romană; 2. comunități care **au drepturile de cetățeni romani** cu excepția celui de vot *(civitates sine suffragio = municipia);* 3. **aliați** *(socii, civitates foederatae)*, fie autonomi, fie recunoscînd suveranitatea Romei. Teritoriul roman cuprinde 130000 km^2, cu 292000 de cetățeni romani înarmați. **Finanțe:** perceperea taxelor de război *(tributum)* și a taxelor indirecte (taxe vamale = *portoria*). **Sistem monetar:** la început cupru nebătut *(aes rude)*, în bare sau placi: mai tîrziu bare de cupru *(aes signatum)* cu imagine sau inscripții; dupa 300, monede grele de cupru *(aes grave)* avînd capul lui Ianus pe avers și prora unei nave pe revers. Începuturile monedelor din argint.

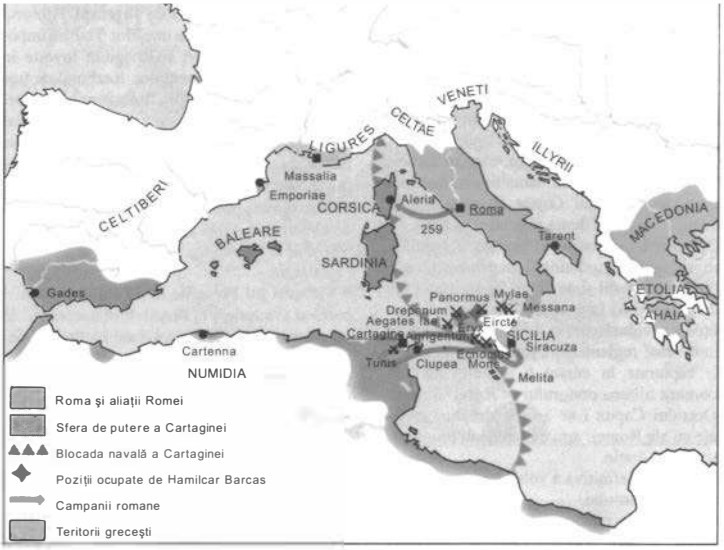

Primul război punic

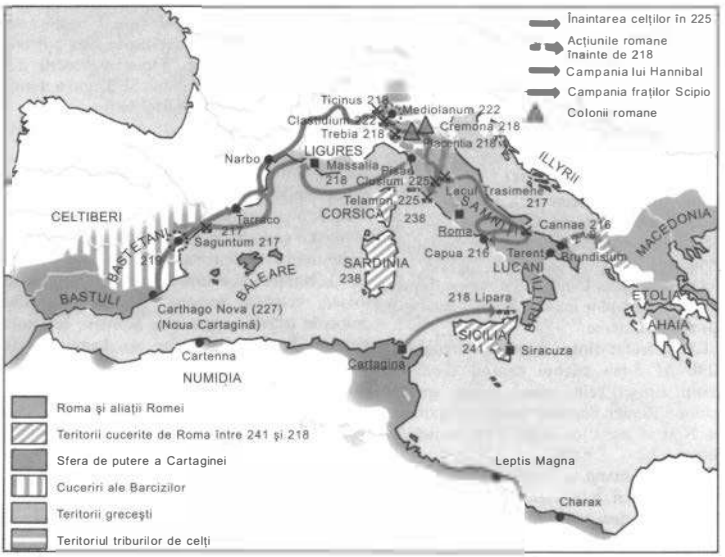

Al 2-lea război punic, pînă la 216 î.Hr.

Primul război punic (264–241)
Mamertinii (fiii lui MARTE), mercenari din Campania, aparînd Messana, fac apel la Roma şi la Cartagina, cerînd ajutor împotriva lui HIERON DIN SIRACUZA. Dupa debarcarea unei armate romane, Siracuza şi Cartagina formează o alianţă: dar dupa înfrîngerea armatelor lor la Messana, HIERON încheie alianţa cu Roma. Cucerirea Siciliei de E de catre romani pîna la Acragas (Agrigentum, 261).

260 B. navală de la Mylae. Vict. a romanilor cu nave nou construite (copii ale unui vas punic cu 5 vîsle pe care îl gasisera eşuat). Prin inventarea punţii de abordare, tactica luptei pe uscat se aplică şi luptei pe mare.

256 Victoria navala a romanilor lînga promontoriul Ecnomus le permite să debarce în Africa. Înaintare spre Cartagina, care cere pace, dar respinge pretenţiile severe ale Romei.

255 B. de la Tunis. Victoria cartaginezilor sub conducerea comandantului mercenar spartan XANTIP, cu ajutorul cavaleriei şi al elefanţilor. O flotă romană cu supravieţuitori este distrusa de furtuna. Romanii renunţă pentru moment la razboiul naval; cuceresc, totuşi, Sicilia, cu excepţia bazelor cartagineze de la Lilybaeum, Drepanum şi Eryx. O flota romana nou construita iese victorioasa la **Panormus** (250), pentru a fi apoi distrusa la **Drepanum** (249). Dupa ani de harţuieli marunte dar istovitoare cu HAMILCAR BARCAS *(FULGERUL)*, construirea unei noi flote romane este finanţata dintr-un împrumut impus membrilor Senatului.

241 Victoria navală a romanilor lînga insulele Aegates. Tratat de pace: Cartagina renunţa la **Sicilia (prima provincie romana)** şi plateşte o despagubire de razboi de 3200 de talanţi, în decurs de 10 ani.

Dupa revolte ale mercenarilor şi libienilor împotriva Cartaginei, mercenarii din Sardinia cer ajutorul Romei. Roma declară din nou razboi Cartaginei (238) şi obţine cedarea Sardiniei (238, unita cu Corsica, devine a 2-a provincie romana, 227) şi plata a înca 1200 de talanţi. Marea Tireniana devine *mare nostrum* a romanilor.

229–228 O flotă romană se luptă cu piraţii iliri. Eliminarea pirateriei, plata unui tribut din partea reginei ilirilor, TEUTA; din 219, litoralul ilir intra sub dominaţia romana. Dupa o incursiune a celţilor,

222 victorie a romanilor la Clastidium, cucerirea cetaţii Mediolanum, capitala celţilor razvratiţi. Întemeierea de colonii (Placentia, Cremona, Mutina), construirea Viei Flaminia.

Din 237 nouă orientare a politicii cartagineze (a familiei Barcizilor). Cartagina cucereşte Spania, ca sa compenseze pierderea Sardiniei şi a Siciliei, obţinînd în 236 regiunile din SE Spaniei, bogate în minereuri (Sierra Morena), şi astfel reuşeşte sa plateasca ultima rata a despagubirilor de razboi catre Roma (231). Întemeierea oraşului Carthago Nova (227).

226 Tratatul Ebrului: HASDRUBAL, ginerele lui HAMILCAR, promite sa nu treaca Ebrul în scopuri vrajmaşe. Romanii recunosc stapînirea cartagineza la S de Ebru. Dupa asasinarea lui HASDRUBAL (221), HANNIBAL (247–183), fiul cel mare al lui HAMILCAR, devine comandant suprem al cartaginezilor.

219 Conflict romano-cartaginez în jurul Saguntului. În ciuda intervenţiei Romei, este asediat şi cucerit de HANNIBAL. Pretenţiile Romei: cedarea Saguntului şi extradarea lui HANNIBAL. Cartagina refuza, Roma declara razboi.

Al 2-lea război punic (218–201)
Atacul surprinzator al lui HANNIBAL (traversarea Pirineilor şi Alpilor cu 50000 de oameni, 9000 de calareţi şi 37 de elefanţi de razboi) zadarniceşte planul de razboi al romanilor (de a ataca Spania şi Africa, din Sicilia). Batalii grele în Italia de N fac sa scada numarul luptatorilor lui HANNIBAL la 26000. Fratele lui HANNIBAL, HASDRUBAL, protejeaza Spania în fruntea unei armate. Consulul P. CORNELIUS SCIPIO îl trimite pe fratele sau CN. CORNELIUS SCIPIO CALVUS în Spania, care se întoarce de pe Ron în Italia şi este înfrînt de HANNIBAL în **vara lui 218 pe rîul Ticinus** (Tessin). Consulul TIB. SEMPRONIUS LONGUS, întorcîndu-se din Sicilia, i se alatura lui SCIPIO şi împreuna sînt înfrînţi în

dec. 218 în b. de pe rîul Trebia. Celţii se aliaza cu cartaginezii. Dupa ce HANNIBAL traverseaza Apenini în

217, înfrîngere a consulului C. FLAMINIUS lînga **Lacul Trasimene. Quintus Fabius Maximus** (*Cunctator* = zabavnicul) este **numit dictator.** Precaut, amîna ciocnirea în lupta.

2 aug. 216 B. de la Cannae, cea mai grava înfrîngere din istoria Romei. Învaluirea armatei romane de catre cavaleria cartagineza duce la pierderea a aproape 50000 de romani, dintr-un efectiv de 86000, printre care şi consulul AEMILIUS PAULLUS. Capua, samniţii, lucanii şi brutianii renunţa la alianţa cu Roma. Reluare a politicii romane defensive.

215 Alianţa lui Hannibal cu Filip V al Macedoniei (primul razboi macedonean, pîna în 205), a carui incursiune în Iliria da greş.

Spania: dupa victoria navala a fraţilor P. şi CN. CORNELIUS SCIPIO la gurile Ebrului (217) şi cucerirea oraşului Saguntum, urmeaza victoria asupra lui HASDRUBAL (216). Romanii înainteaza pîna la rîul Baetis (Guadalquivir) şi încheie o alianţa cu SYPHAX, conducator în V Numidiei (212).

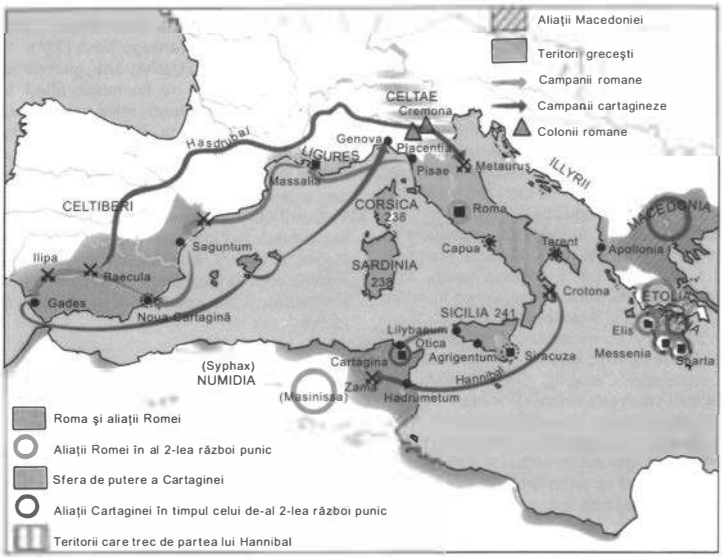

Al 2-lea război punic, pînă la 202 î.Hr.

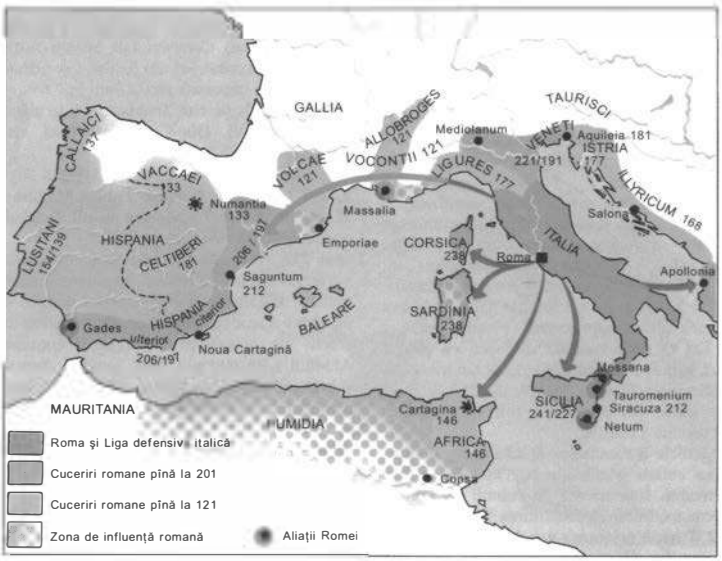

Zona de vest a Mediteranei în sec. 3–2 î.Hr.

Sicilia: După moartea lui HIERON DIN SIRACUZA (215), urmașii săi încheie alianța cu Cartagina. După un asediu al armatei romane conduse de consulul MARCELLUS (mașinile de război inventate de ARHIMEDE sînt folosite pentru apărare), care durează 2 ani

212 cucerirea și prădarea Siracuzei. Sicilia este recucerită de romani, fiind abandonată de cartaginezi (210).

212 Ocuparea Tarentului de către Hannibal (secesiunea orașelor grecești de pe coasta de S a Italiei) și victoria lui HANNIBAL la Capua.

212 Alianța între Roma și Liga etoliană, ca să facă față cu mai multă ușurință în războiul împotriva lui FILIP V AL MACEDONIEI (se alatura și Elida, Messena și Sparta, 211). ATAL I AL PERGAMULUI intră și el în alianță, 209.

211 Asediul și cucerirea orașului Capua de către romani sînt posibile datorită eșecului atacului diversionist al lui HANNIBAL asupra Romei *(Hannibal ante portas).*

Spania: după înfrîngerea și moartea fraților SCIPIO (211) în luptele cu HASDRUBAL și principele numid MASINISSA, romanii se retrag pînă la Ebru. Romanii îl trimit în Spania (210) pe PUBLIUS CORNELIUS SCIPIO (25 de ani), care nu îndeplinise în prealabil funcții importante; în 209 cucerește Carthago Nova. După b. de la Baecula (208), unde are mari pierderi, HASDRUBAL reușește să pătrundă în Italia. Roma își retrage trupele din Grecia. FILIP V încheie pacea cu Ligaetoliană (206).

207 B. de pe rîul Metaurus (lîngă Sena Gallica). Adoptînd de la cartaginezi tactica de învăluire a armatei dușmane și lăsînd legiunile să opereze independent, romanii obțin victoria sub comanda lui M. LIVIUS SALINATOR și C. CLAUDIUS NERO. Moartea lui HASDRUBAL.

După victoria lui SCIPIO de la Ilipa (206) asupra lui MAGO și MASINISSA, romanii pătrund pînă în S Spaniei, unde cuceresc Gades. Flota cartagineză se retrage sub comanda lui MAGO spre Ins. Baleare, și de acolo spre Genova, pentru a-i ridica încă o dată pe liguri și gali la lupta împotriva Romei. **Sfîrșitul dominației cartagineze în Spania.** SCIPIO se întoarce la Roma și este ales consul (205). Pace între Roma și FILIP V (205).

204 Traversarea lui Scipio în Africa. Victorie romană la Tunis (203) și negocieri de pace zadarnice. Cartagina îl recheamă pe HANNIBAL din Italia (203).

202 B. decisiva de la Zama. – Armata cartagineza este distrusă, HANNIBAL se refugiază la Hadrumetum și negociază pacea. **Tratatul de pace:** renunțarea la Spania, cedarea Numidiei lui MASINISSA, plata unor reparații de 10000 de talanți într-o perioada de 50 de ani, cedarea navelor de război, cu excepția a 10 trireme, interzicerea purtării războiului în afara Africii, iar în Africa doar cu permisiunea romanilor. Teritoriul Siracuzei este inclus în provincia Sicilia. – Înfrîngerea cartagineza demonstrează victoria cetățeanului roman (gata de sacrificiu) asupra negustorului cartaginez.

Lui SCIPIO i se acordă numele onorific de AFRICANUS și i se organizează sărbători triumfale. În perioada următoare în Spania au loc revolte continue. Înaintea celei dintîi (191–189), Spania era divizată în două provincii: Hispania citerior și Hispania ulterior (197). Revolta lusitanilor (începuta în 154), al cărei conducator este VIRIATHUS din 147 și pînă la asasinarea lui (139), și aceea a celtiberilor sînt înăbușite, după multe înfrîngeri suferite de romani, de P. CORNELIUS SCIPIO AEMILIANUS (134), prin

133 cucerirea orașului Numantia.

Urmările războaielor punice: formarea unui **partid al aristocraților** *(optimates),* sub conducerea familiilor faimoase, și a unui partid popular *(populares);* mandatul oficialităților alese anual este prelungit, ca să ducă la îndeplinire campanii militare de lungă durată. După extinderea puterii Romei dincolo de hotarele Italiei, se întemeiază provincii în teritoriile supuse, care sînt proprietatea poporului roman. În schimbul plății unei taxe *(stipendium),* terenul rămîne în administrarea foștilor proprietari. **Administrarea provinciilor** e îndeplinită de pretori, locțiitori ai poporului roman. Provinciile sînt **exploatate** prin cedarea dreptului de a strînge impozitele și dările unor arendași *(= publicani),* majoritatea aparținînd **clasei ecvestre** *(ordo equester),* ridicate la putere în timpul sec. 2. Roma devine cel mai mare centru bancar și de capital. Prin relațiile lor clientelare, multe state își pierd autonomia (NUMIDIA, BITINIA etc.): recunosc suzeranitatea Romei și acceptă controlul asupra politicii lor externe prin mijloace diplomatice. Intervenția Romei în E Medit. nu are inițial drept scop cucerirea statelor elenistice. Mai degrabă vizează considerentul politic al păstrarii echilibrului de forțe.

Economie: implicarea sclavilor în timpul celui de-al 2-lea război punic duce la dezvoltarea unei industrii de război; sclavia este introdusă și pe marile domenii *(latifundia)* în sec. 2. Războaiele pustiesc ținuturile din S Italiei; țăranii se mută în cetatea Romei. Sfîrșitul vechiului stat roman agrar și țărănesc. Cca 211 se bate dinarul roman din argint (4,55 g). Extinderea comerțului roman în întreg spațiul Medit.

Cultură: sub influența **cercului scipionic,** cuprinzîndu-i pe PANAETIUS (etica stoica), POLYBIUS (istoriografie), C. LAELIUS (retorica) și LUCILIUS (satira), este adoptat idealul grecesc de civilizație.

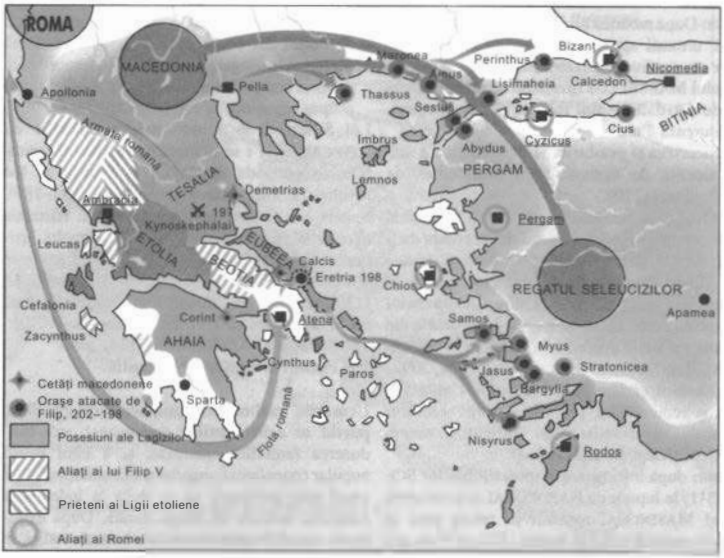

Al 2-lea război macedonean, 200–197 î.Hr.

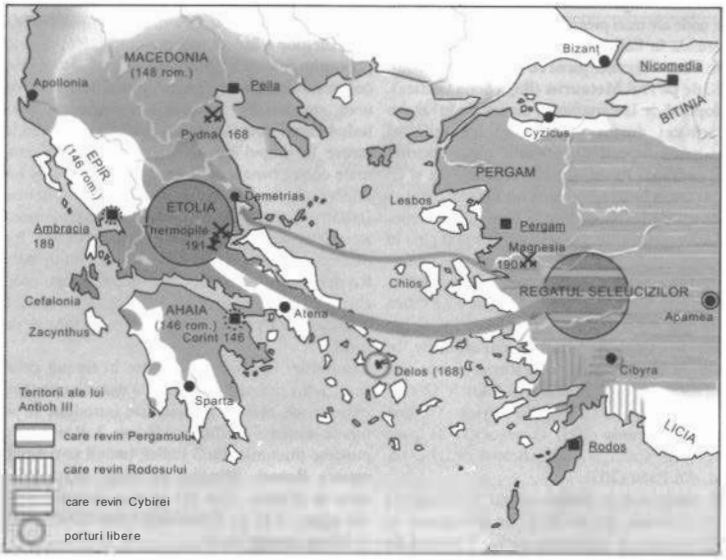

Războiul împotriva lui Antioh III, 192–188 î.Hr.

200–190 Războiul cu celții în Italia de Nord. Roma înăbușa rascoala boiilor și insubrilor, sprijiniți de cartaginezi. Se construiește Via Aemilia, prelungind Via Flaminia pîna la Placentia (187). Întemeierea coloniei Aquileia, ca metropola comerciala pentru N Europei (181).

200–197 Al 2-lea război macedonean. – Apeluri de ajutor din Pergam, Rodos și Atena împotriva tendințelor expansioniste ale lui FILIP V DIN MACEDONIA, care încheie o alianța cu ANTIOH III AL SIRIEI îndreptata împotriva Egiptului. O flota romana protejeaza Pireul și amenința Eretria, care este cucerita de romani (198). Dupa patrunderea romanilor în Tesalia sub comanda lui T. QUINCTIUS FLAMININUS, ei obțin victoria în

197 b. de la Kynoskephalai. Tratat de pace: FILIP V renunța la hegemonia asupra Greciei, plata a 1000 de talanți ca despagubiri de razboi. Cedarea flotei, cu excepția a 6 nave.

196 Declarație de independență a statelor grecești facuta de FLAMININUS la Jocurile istmice din Corint. Romanii se retrag din Grecia (194).

192–188 Războiul Romei cu Antioh III, care restabilește dominația seleucida în E (campania în Bactria), apoi îi alunga pe egipteni din Siria și Palestina. În alianța cu Liga etoliana, dorește sa obțina posesiunile ptolemeice din M. Egee. Poposește în Tesalia. Dupa înfrîngerea lui ANTIOH III la Thermopile (191)

190 b. de la Magnesia, pe Sipylus. Victorie a romanilor sub comanda lui L. CORNELIUS SCIPIO, cu ajutorul fratelui sau SCIPIO AFRICANUS, asupra lui ANTIOH. Liga etoliana este înfrînta prin

189 ocuparea Ambraciei.

188 Pacea de la Apamea. ANTIOH este obligat sa plateasca 15000 de talanți în 12 rate anuale și sa renunțe la navele de lupta (pastreaza doar 10). Posesiunile din Asia Mica revin Rodosului și Pergamului, transformîndu-le în state-tampon, factori de echilibrare a puterii regatului seleucid. **Roma devine stăpîna E Medit.**

Roma și Cartagina

HANNIBAL, ales în cea mai înalta funcție a Cartaginei (sufet, 196), fuge (195) la ANTIOH III, din cauza unei cereri de extradare a romanilor. ANTIOH respinge planul lui HANNIBAL de a purta razboiul în Italia. Dupa pacea de la Apamea, HANNIBAL se refugiaza la regele PRUSIA AL BITINIEI, caruia romanii îi cer sa-l extradeze. **Sinuciderea lui Hannibal (183).** Marele sau adversar, SCIPIO AFRICANUS, este acuzat de înalta tradare, iar L. SCIPIO – care dupa înfrîngerea lui ANTIOH III fusese întîmpinat în triumf și primise titlul onorific de ASIATICUS – de delapidare. Conducatorul partidei antiscipionice, CATO, cenzor din 184, se angajeaza în lupta împotriva coruptiei din rîndurile nobilimii. SCIPIO AFRICANUS se autoexileaza și moare în 183.

171–168 Al 3-lea război macedonean. PERSEU, fiul lui FILIP V, începarca sa recîștige hegemonia asupra Greciei, dar este denunțat la Roma de EUMENE DIN PERGAM. La început Roma înregistreaza eșecuri, iar Rodos și Pergam adopta poziții ambigue.

22 iunie 168 B. de la Pydna, victoria Romei sub conducerea lui L. AEMILIUS PAULLUS, fiul consulului cu același nume cazut la Cannae. Dupa capturarea lui PERSEU în Samotrace se stabilește pacea: împartirea regatului macedonean în 4 teritorii autonome. 1000 de ostatici ai Ligii aheene (printre care istoricul POLIBIU) sînt aduși la Roma (p. 95). **Delos devine port liber** și intra în concurența cu Rodos (cucerit în 166 de Atena). Datorita prazii enorme, cetațenii romani sînt scutiți de plata contribuției pentru razboi. Dupa o revolta, Macedonia devine provincie romana (148; p. 67). Ca urmare a intervenției romane dupa b. de la Pydna, ANTIOH IV este nevoit sa paraseasca Egiptul. Rascoala Ligii aheene este înăbușita dupa

146 distrugerea Corintului. Teritoriile Ligii aheene intra sub administrația provinciei Macedonia. Se construiește Via Egnatia, de la Dyrrhachium la Salonic.

149–146 Al 3-lea război punic. – Conflicte neîntrerupte ale Cartaginei cu MASINISSA, care, la instigarea Romei, își mareste regatul pe seama Cartaginei, o împing într-un razboi care nu fusese aprobat de Roma (150). Atunci Roma declara razboi (CATO: *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam*). Cartaginezii capituleaza dupa debarcarea a 2 armate romane, dar apoi refuza sa paraseasca orașul. Lupta reîncepe. Trimis la Cartagina, P. CORNELIUS SCIPIO AEMILIANUS (147) reușește sa

146 ocupe Cartagina, distrusa apoi în pofida interventiei lui P. CORNELIUS SCIPIO. Supraviețuitorii sînt vînduți ca sclavi. Teritoriul Cartaginei devine provincia romana Africa. SCIPIO AEMILIANUS se bucura de primire în triumf (titlu onorific: AFRICANUS MINOR).

136–132 Primul război al sclavilor. Sirianul EUNUS aduna sclavii de pe latifundiile din Sicilia și îi conduce în lupta împotriva Romei (în anumite momente, 200000 de sclavi rasculați). EUNUS își asuma titlul de rege, în stil elenistic. Este luat prizonier dupa ocuparea orașelor Enna și Tauromenium: 20000 de sclavi sînt rastigniți pe cruce.

133 Atal III al Pergamului lasă romanilor moștenire regatul său, care în 129 devine provincia romana Asia.

Familia: în fruntea familiei se află stăpînul casei *(pater familias)*, deținătorul autorității atotcuprinzătoare, nelimitate și indivizibile *(patria potestas)* asupra soției *(mater familias)*, copiilor *(liberi)*, sclavilor *(servi)*, animalelor domestice și proprietăților mobile și imobile. O dată cu moartea tatălui, *patria potestas* începeează și fiii devin stăpîni asupra vieții și averii lor. Disciplina casei *(disciplina, potestas)* este menținută de tată prin autoritate *(auctoritas)*, care decurge din experiența *(sapientia)*, judecata matură *(consilium)* și probitatea sa *(probitas)*. Prudența *(diligentia)*, severitatea *(severitas)* și stăpînirea de sine *(continentia, temperantia)* caracterizează acțiunile sale întreprinse cu noblețe și demnitate *(gravitas)*. Își atinge scopul prin hărnicie *(industria)* și tenacitate *(constantia)*. Generația tînără este educată prin exemplul celor bătrîni *(mos maiorum)*. Bună-cuviința *(modestia)* și veneratia *(reverentia)* reprezintă trăsăturile relației dintre generația mai tînără și cea matură, care pretinde ascultare *(obsequium)*, respect *(verecundia)* și puritate *(pudicitia, integritas morum)*. Acest comportament familial *(disciplina domestica)* constituie baza disciplinei militare *(disciplina militaris)*, și astfel a puterii și măreției Romei.

Cetățenia: virtutea *(virtus)*, libertatea de conștiință și de acțiune *(libertas)*, gloria *(gloria)*, veneratia și cucernicia *(pietas)*, loialitatea și seriozitatea *(fides)* și o poziție publică *(dignitas)* sînt măsura valorilor cetățeanului roman, pus în serviciul comunității *(res publica)*, străduindu-se să contribuie la puterea și măreția poporului său *(maiestas populi Romani)*. Bunăstarea poporului reprezintă pentru el legea supremă *(salus populi suprema lex)*. Viața romanului, în a cărui gîndire și acțiune statul ocupă locul cel mai important, se derulează între 2 sfere: *res publica* (statul) și *res privata* (problemele personale); acestea din urmă trebuie să fie mereu subordonate statului. Este vorba despre un stat de drept, în care legea *(lex)* ia locul regelui *(rex)*. Individului nu i se permite să iasă din anonimat decît în următoarele 2 situații:

1. marșul triumfal al comandantului victorios,
2. funeraliile unui nobil.

Nu există o Constituție scrisă. Experiența acumulată de generațiile mature *(mos maiorum)*, cel mai important factor educativ la Roma, constituie baza gîndirii și acțiunii publice.

Legea: cea mai mare contribuție a poporului roman („mîndrul legiuitor al națiunilor", potrivit lui HERDER) se regăsește pe tărîmul legilor. La *ius civile* (sistem de drept moștenit din surse de drept civile: lege și cutumă) se adaugă, după expansiunea Romei dincolo de Italia, *ius gentium* (legea popoarelor), ca o adaptare a unor prevederi din *ius civile;* poate fi aplicată și neromanilor, fără modificări. *Ius civile* și *ius gentium* constituie părți ale *ius publicum (= ius populi):* legea hotărîtă de popor. Aceasta este diferită de *ius privatum (= ius singulorum)*, aplicată relațiilor legale dintre familii, iar mai tîrziu dintre cetățeni *(cives)*. În perioada imperială tîrzie, intervin justificat măsuri guvernamentale coercitive bazate pe *ius publicum*. În virtutea poziției sale oficiale, pretorul introduce *ius praetorianum*, mai tîrziu *ius honorarium*, consemnat într-un edict oficial publicat de pretor la preluarea funcției sale și în care prezintă principiile care stau la baza instrucțiunilor sale către judecători *(iuris dictio)*. Edictul este valabil pe durata mandatului pretorului; după examinare, poate fi adoptat de succesor (*edictum perpetuum*, apărut la sfîrșitul Republicii).

Ocrotirea legii este la început încredințata preoților, de vreme ce e considerată parte a ordinii divine. După instituirea Legii celor 12 Table, rămîne tot în mîinile preoților; de-abia după publicarea formularului de „plîngere" și a calendarului de către notarul CN. FLAVIUS, la îndemnul cenzorului APPIUS CLAUDIUS CAECUS, fiecare cetățean capătă dreptul să obțină informații despre legile aflate în acel moment în vigoare (consecință: plebeilor li se permite să ocupe funcții preoțești). În afara normelor de drept *(lex)* și a materialelor juridice păstrate în scris *(ius scriptum)*, există *mores*, legile cutumiare nescrise *(ius non scriptum)*. Legile Republicii sînt propuse de magistrat și aprobate de Adunarea poporului.

Începutul **activității juriștilor,** cu rolul de consultanți. Mai tîrziu ei pun bazele jurisprudenței ca știință, dezvoltate la maxim în timpul perioadei imperiale, prin formarea unor școli de drept *(sectae)*: sabinienii și proculienii. În virtutea unui privilegiu acordat de împărat, juriștilor importanți le e permis să emită opinii legale *(responsa prudentium)*, avînd caracter obligatoriu pentru judecători. Legislația imperială capătă importanța, completînd dezvoltarea sistemului legal. Legile sînt adunate în *Corpus Iuris*.

Codul roman de legi este preluat de către popoarele europene, rămînînd la loc de cinste pînă în zilele noastre.

Religia: (din lat. *religio* = grija față de voința zeilor, care se revelează prin sentințele lor [*fatum*] indicînd calea și direcția; *negligentia* = neglijarea voinței zeilor): trinitatea divina supremă: 1. JUPITER *(Optimus Maximus)*, mai înainte „stralucitorul tată al cerurilor", apoi zeul ploii și vîntului, furtunii și tunetului; 2. MARTE, mai devreme zeul agriculturii, apoi zeul războiului și stăpîn asupra vieții și morții; 3. QUIRINUS (îndeplinind aceleași funcții ca MARTE). Ulterior (din 506) este venerată trinitatea divină JUPITER, JUNONA și MINERVA.

Începutul cultului lor marchează începutul unei

noi epoci: Republica. Alți zei importanți sînt: IANUS, zeul trecerii pragului și al începutului (ianuarie), LIBER (DIONYSOS) și VULCAN (HEFAISTOS), zeul focului, MERCUR (HERMES), zeul negoțului; zeițe importante: VESTA, zeița căminului, și CERES (DEMETER), zeița fertilității; mai exista și zeități speciale pentru izvoare, dumbravi și peșteri. Revelațiile și acțiunile zeităților impersonale *(numina)* sînt decisive în anumite situații istorice, deoarece ofereau semne divine *(prodigia)*.

Noii zei sînt adoptați prin apelul adresat lor *(evocatio:* rugă către zeii unui alt oraș ca să părăsească lăcașul lor de cult și să se mute la Roma) și prin introducerea de culte cu ajutorul *interpretatio Romana*. Printre acestea se numără cultul lui CYBELA DIN FRIGIA (205), preluat de romani sub denumirea de *Magna Mater* (Marea Mamă).

În timpul perioadei imperiale: veneratia față de împărat, care întruchipează statul, și o proliferare a cultelor bazate pe mistere (de ex. ATTIS și MITHRAS).

Religia romană este religie de stat (magistrații supraveghează; ritualul este îndeplinit de preoți ca reprezentanți ai statului). Separarea dintre cultele publice *(sacra publica pro populo Romano)* și cultele private *(sacra privata)* ale familiei *(gentes),* exercitate de *pater familias*. Zeități ale vieții particulare: PENATES (protectori ai proviziilor), GENUS (potența barbatului), LARES (protectori ai ogorului și casei), *Di parentes* (strămoșii), *Di manes* (zeități ale morților).

Collegia ale preoților: *pontifices* conduși de *pontifex maximus, vestales și augures,* care cercetează voința divină prin observarea zborului păsărilor, de asemenea *haruspices* (studiul măruntaielor, mai ales al ficatului). *Duumviri* se îngrijesc de cărțile sibilinice; un *flamen* este răspunzător de fiecare zeitate în parte.

Arta: fundamentele artei romane sînt:

1. arta greacească, venită la Roma pe două căi: prin Italia de Sud și Sicilia (Magna Graecia) și prin intermediul etruscilor (primele sanctuare și reprezentări ale zeilor sînt „toscane"). Romanii fac cunoștință prin intermediul etruscilor și cu formele orientale ale naturii, pe care le imită, subordonîndu-le însă legilor proprii;

2. vechile culturi italice (cult. Terramare și Villanova) și caracterul roman. Simțul roman al formei se exprimă prin:

I. Simetrie și axialitate (accentuarea axei principale), întîlnite deja în așezările culturii Terramare, probabil construite potrivit unui plan de măsuratori. Aceeași tehnică este folosită ulterior în taberele romane, concepute să pornească de la încrucișarea celor două axe principale (*cardo* și *decumanus*).

II. Structurarea spațiului (zidul nu mai este corp, ci un recipient de spațiu). „Stilul corporal" grecesc (templul este o unică sculptură imensă circulară) se transformă în „stilul spațial" roman (fațada și spațiul interior devin principalii purtători ai formei artistice).

Realizarea creatoare a artei romane:

Arhitectura: spre deosebire de arhitectura greacă, al cărei punct central e templul închinat zeilor, arhitectura romană monumentală apare din necesități practice (arhitectura profană și cea religioasă capătă drepturi egale).

Tehnica nouă: utilizarea turnării, respectiv a mortarului; cărămizi; arcuri și bolți. Printre cele mai importante proiecte se disting cele inginerești (instalații hidrotehnice și apeducte cum este cel de la Pont du Gard, S Franței); casa romană cu mai multe etaje (din cauza lipsei de spațiu) prezentînd o arhitectură a fațadei (balcoane și sali cu coloane); palate (derivînd din vila italică), la care planul arhitectonic e legat de o foarte dezvoltată artă a grădinăritului. Forul imperial, cu temple (fundament = un podium cu scară în față, accentuîndu-se astfel intrarea) și cu sălile hipostile, se evidențiază prin monumentalitate și coerență compozițională. Încorporarea unei multitudini de încăperi în unitatea arhitecturală devine posibilă prin planificarea sistematică (termele imperiale, cu bolți în cruce, bolți cilindrice drepte, cupole, semicupole). Basilica, în formă de hală cu mai multe nave și bolți în cruce grele, servește drept piață și judecătorie; în Antichitatea tîrzie devine lăcașul creștin al comunității, fiind prevăzută cu acoperiș plan, apside și navă centrală supraînălțată. În afara structurilor longitudinale, există și structurile în formă de dom, cu **plan central** (Panteon), derivate din vechile construcții italice; anunță construcțiile creștine cu plan central (Sf. Sofia din Constantinopol).

Sculptura:

1. Portretul (busturi pe soclu înalt, portrete reflectînd cu fidelitate trăsăturile, în contrast cu idealizarea și cultul eroilor ale reprezentărilor grecești) trimite la imaginile în ceară ale strămoșilor *(imagines maiorum)* păstrate în atriumul casei romane. Contactul cu arta elenistică face să sporească gradul de sofisticare, iar mai tîrziu duce la puternice efecte iluzioniste. Spre sfîrșitul Antichității, reorientare de la lumea de aici spre cea de dincolo.

2. Relieful istoric, imitat după imaginile purtate în timpul procesiunilor triumfale, iar mai tîrziu păstrate în temple sau în casele celor care se bucurasera de onoruri. Cel dintîi exemplu reprezentativ este altarul păcii *(ara pacis)* al lui AUGUSTUS, inaugurat pe 9 ianuarie 9 i.Hr. Urmează apoi așa-numitele arcuri de triumf. Punctul culminant îl reprezintă columnele lui TRAIAN și MARCUS AURELIUS.

Pictura murală decorativă (Pompei) lasă locul mozaicului, în Antichitatea tîrzie (Ravenna).

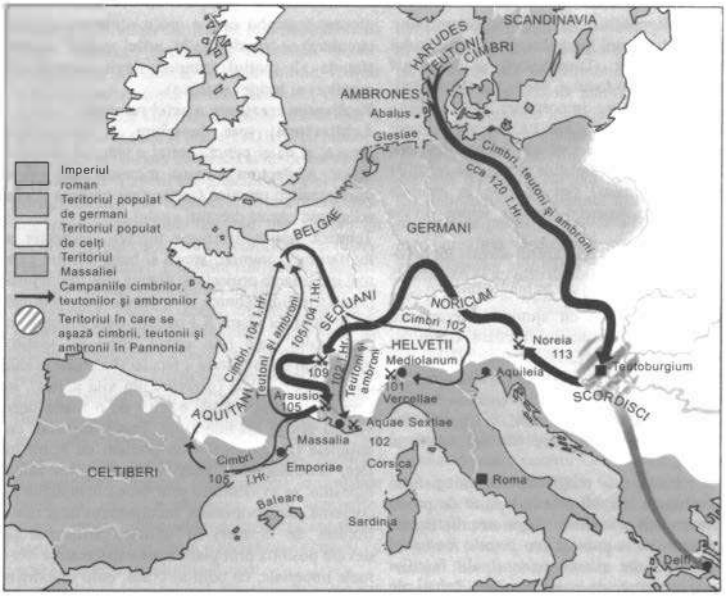

Campaniile cimbrilor, teutonilor și ambronilor

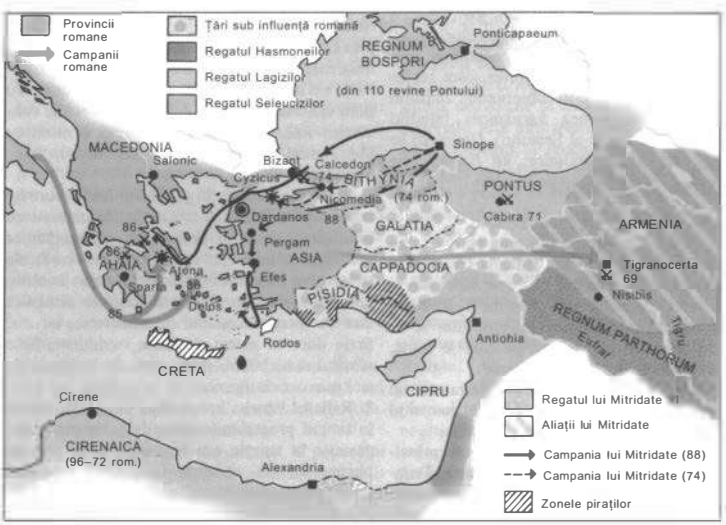

Războaiele mitridatice, 88–64 î.Hr.

Mişcarea reformistă a fraţilor Gracchus (133–121)

133 Ca tribun al poporului, TIB. SEMPRONIUS GRACCHUS încearca să-i colonizeze pe proletari, prin alocarea de teren din domeniul public *(ager publicus);* proprietatea dobîndita din domeniul public este limitata la 1000 de *iugera* (250 de hectare), iar tezaurul regal de la Pergam se împarte noilor coloniști. Colegul sau M. OCTAVIUS, care se opune masurii, este scos din funcţie abuziv de catre *comitia tributa.* Pe cînd încearca sa-şi asigure realegerea ilegala, TIBERIUS GRACCHUS este ucis.

123 Reluarea planurilor de catre fratele sau mai tînar, GAIUS SEMPRONIUS GRACCHUS: **legea reformei agrare este reînnoita** *(lex agraria),* iar anumite posturi de judecatori sînt ocupate de cavaleri *(lex iudicaria),* pentru a obţine sprijinul acestei stări. Eşueaza din cauza propunerii de a acorda cetaţenie deplina latinilor şi cetaţenie tuturor aliaţilor italici (întîmpinînd opoziţia partidului senatorial şi a poporului de rînd). Aventinul este ocupat de GRACCHUS şi de partizanii sai, iar Senatul declara stare de necesitate. Dupa uciderea sprijinitorilor sai, GRACCHUS îşi pune sclavii sa-l omoare (121).

111–105 Razboiul cu Iugurta. Dupa împarţirea regatului Numidiei de o comisie a Senatului, IUGURTA devine unic conducator, ca rezultat al ataculul sau asupra coregelui ADHERBAL şi al ocuparii Cirtei (112). Razboiul (dupa ce romanii sînt mituiţi de IUGURTA şi dupa eşecuri romane) se termina (106) prin victoria lui **Marius** (156–86); în 105, IUGURTA îi este predat lui **Sulla** (138–78). O parte a Numidiei este transformata în provincie romana.

113–101 Razboi împotriva cimbrilor şi teutonilor care – împreuna cu ambronii sositi din Iutlanda – îi înfrîng pe romani în

113 b. de la Noreia (Carintia). Alte doua armate romane sînt învinse în Gallia, din care una la Arausio (105): panica la Roma („a doua navala a celţilor"). Ales consul, MARIUS (104) introduce o **reformă a armatei:** formarea unei armate profesioniste din proletari, cu drept de pensie dupa 16 ani de serviciu; împarţirea legiunii (cca 6000 de oameni) în 10 cohorte a cîte 6 centurii sau 3 manipule. Aliaţii pun la dispoziţie cavaleria. Victorie a lui MARIUS asupra teutonilor în

102 b. de la Aquae Sextiae; şi asupra cimbrilor în

101 b. de la Vercellae.

100 Îndeplinirea unui program de colonizare iniţiat de tribunul popular L. APULEIUS ajutat de MARIUS, care fusese ales consul pentru a 6-a oara, eşueaza din pricina împotrivirii optimaţilor. Revolta e înabuşita de senatori şi cavaleri.

91 Propuneri ale tribunului M. LIVIUS DRUSUS: reintroducerea legilor agrare ale fraţilor Gracchus, permisiunea ca posturile judecatoreşti sa fie ocupate de cavaleri şi acordarea cetaţeniei catre aliaţii italici. DRUSUS este asasinat şi se ajunge la

91–89 razboiul aliaţilor. Aliaţii *(socii)* întemeiaza un nou stat (cap. Corfinium = Italia) şi aleg un Senat italic (500 de membri). O concesie a Romei pune capat razboiului civil: aliaţilor li se acorda cetaţenia (89: *lex Plautia Papiria*).

88–84 Primul razboi mitridatic (începutul razboaielor civile). Atacul lui MITRIDATE VI AL PONTULUI împotriva teritoriilor romane din E; apel catre greci sa se ridice împotriva Romei.

88 „Vecerniile de la Efes": uciderea a 80000 de romani în Asia Mica. SULLA, caruia Senatul îi încredinţeaza conducerea razboiului, este înlaturat de la comanda de popor, care îl prefera pe MARIUS. SULLA cucereşte Roma şi restabileşte autoritatea Senatului. Dupa plecarea lui SULLA spre Asia, MARIUS şi susţinatorii lui se întorc la Roma. Regim de teroare împotriva optimaţilor instituit de CINNA şi de MARIUS, care moare în timpul celui de-al 7-lea mandat de consul (86). Dupa cucerirea Atenei, SULLA îl înfrînge pe MITRIDATE (Cheroneea 86, Orchomenos 85), silindu-l sa încheie

84 pacea de la Dardanos: cedarea teritoriilor cucerite şi a flotei, plata a 3000 de talanţi. Prin **al 2-lea razboi mitridatic** (83–81), sub propretorul L. LICINUS MURENA, se impune îndeplinirea condiţiilor de pace. SULLA se întoarce în 83 la Roma şi îi distruge pe marieni şi pe aliaţii acestora, samniţii şi lucanii, în

82 b. de la Poarta Colliniana (SULLA primeşte porecla de FELIX = fericitul); urmeaza cucerirea provinciilor Sicilia şi Africa de catre POMPEIUS, care este primit în triumf şi i se atribuie numele de MAGNUS (cel Mare).

82–79 Dictatura lui Sulla: publicarea de liste de proscripţie: 90 de senatori şi 2600 de cavaleri sînt ucişi. **Restaurarea dominaţiei senatoriale:** în curţile cu juraţi nu mai sînt acceptaţi decît senatorii (nu şi cavalerii). Numarul senatorilor, în rîndul carora sînt incluşi şi cvestorii, creşte la 600. Consulii şi pretorii se întorc în provincie dupa expirarea mandatelor *(pro consule, pro praetore).* Puterea funcţiei de tribun este redusa: iniţiativa legislativa a Adunarii poporului nu e posibilă decît cu aprobarea Senatului; tribunul poporului nu are voie sa deţina nici o alta funcţie oficiala.

79 SULLA renunţa de bunavoie la dictatura şi moare un an mai tîrziu.

77–71 Lupta lui POMPEIUS în Spania împotriva ultimilor marieni conduşi de SERTORIUS. Dupa asasinarea lui SERTORIUS, supunerea şi reorganizarea Spaniei.

Împărţirea provinciilor între Caesar, Pompeius şi Crassus

Reorganizarea Răsăritului

Cucerirea Galliei de către Caesar

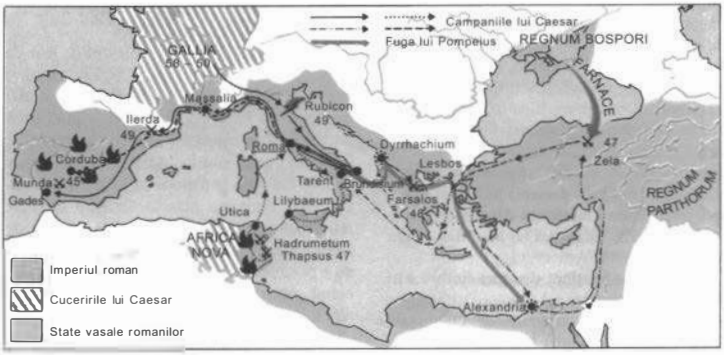

Războiul civil

74–64 Al 3-lea război mitridatic. După succese inițiale ale lui L. LICINUS LUCULLUS, armata se revoltă, iar LUCULLUS este rechemat de Senat (68).

73–71 Răscoala sclavilor conduși de Spartacus, care este ucis în lupta împotriva lui M. LICINUS CRASSUS, în Apulia. POMPEIUS înfrînge restul armatei de sclavi.

70 Consulatul lui Pompeius și Crassus: abolirea legilor lui SULLA: restaurarea puterilor tribunului; funcțiile de judecători sînt ocupate de senatori, cavaleri și cetățeni de rînd; plebiscitul recapătă forța de lege.

67 POMPEIUS pune capăt campaniei împotriva piraților din Medit. pe baza unui ordin cu puteri excepționale *(imperium extraordinarium)*, și i se încredințează

66 comanda razboiului împotriva lui MITRIDATE VI, pe care îl înfrînge lîngă Eufrat. După supunerea Regatului Pont

64 reorganizare a Răsăritului de către Pompeius: Pontul, Siria și Cilicia devin provincii romane; Armenia, Cappadocia, Galatia, Colchida și Iudeea – regate clientelare Romei.

63–62 Conjurația lui Catilina este descoperită și lichidată de CICERO, care fusese ales consul. CATILINA și 3000 de partizani ai săi mor la Pistoia (62).

După întoarcerea sa din E, POMPEIUS își sărbătorește triumful. Senatul nu aprobă reorganizarea facută de el în E și împărțirea de pămînt veteranilor; ca urmare, se ajunge la

60 primul triumvirat al lui Pompeius, Crassus și Caesar (înțelegere particulară de sprijin politic reciproc, fără confirmare pe cale legală).

59 Consulatul lui Caius Iulius Caesar (100–44): îndeplinirea cererilor lui POMPEIUS, fixarea impozitelor pentru populația din provincii. CAESAR primește provinciile Gallia Cisalpina, Illyricum și Gallia Narbonensis pentru 5 ani.

56 Conferința de la Lucca: reînnoirea triumviratului, urmată de

55 consulatul lui Pompeius și Crassus. Împărțirea provinciilor: CAESAR primește Gallia pentru încă 5 ani, POMPEIUS Spania, iar CRASSUS Siria.

53 Înfrîngerea și moartea lui CRASSUS în luptele împotriva parților, la Carrhae.

58–51 Caesar cucerește Gallia: victorie asupra helveților la Bibracte și asupra lui ARIOVIST în Alsacia (Mülhausen, 58), supune triburile de belgi, și în primul rînd pe nervi (57), pornește împotriva triburilor din Bretannia și-i înfrînge pe aquitani (56). Alungă triburile germ. de tencteri și usipeți. Prima traversare a Rinului și campanie în Britannia (55). A 2-a traversare în Britannia și lupte cu armata britanică sub comanda lui CASSIVELLAUNUS. Răscoale în Gallia ale eburonilor sub AMBIORIX, ale nervilor și trevilor (54); înăbușirea revoltei și a 2-a traversare a Rinului (53); răscoala a galilor conduși de VERCINGETORIX; CAESAR cucerește Cenabum, Avaricum și Lutetia Parisiorum, în schimb Gergovia rezistă. Asediu și predare a Alesiei (52); cucerirea întregii Gallii în 51.

52 Din cauza anarhiei ce domnește la Roma, POMPEIUS, care trece de partea Senatului, este ales consul fără coleg *(sine collega)*, pentru a restabili ordinea. După ce Senatul respinge propunerea lui CAESAR de a lăsa la vatră simultan cele două armate, îi pretinde lui CAESAR să-și dizolve armata și să renunțe la poziția sa oficială, emițînd

7 ian. 49 o decizie „ultimativa" *(Senatus consultum ultimum):* POMPEIUS este însarcinat să apere Republica împotriva lui CAESAR.

49–46 Război civil cu POMPEIUS.

CAESAR trece Rubiconul și cucerește Roma și Italia. POMPEIUS și o parte a Senatului se refugiază în Grecia. CAESAR supune Spania (victoria de la Ilerda) și traversează în Epir.

9 aug. 48 Înfrîngerea lui Pompeius la Farsalos. 20000 de partizani ai lui POMPEIUS se predau: acesta se retrage în Egipt, unde este asasinat.

48–47 Razboiul alexandrin. CAESAR este încercuit la Alexandria (incendierea marii biblioteci); ulterior iese victorios pe Nil și o instalează pe CLEOPATRA regină.

47 Victoria lui Caesar la Zela asupra lui FARNACE AL PONTULUI (*veni, vidi, vici* = am venit, am vazut, am învins). Se întoarce în Italia, pleacă din nou în Africa.

46 Victoria lui Caesar la Thapsus asupra partizanilor lui POMPEIUS (sinuciderea lui CATO la Utica). CAESAR își sărbătorește triumful la Roma, fiind numit dictator pe 10 ani și *praefectus moribus* (cenzor al moravurilor și moralității).

Reorganizarea statului: recensământul cetățenilor, limitarea celor care primesc grîne gratuit la 150000 de persoane, reformă municipală pentru Italia *(lex Iulia municipalis)*.

45 Victoria lui Caesar la Munda în Spania asupra fiilor lui POMPEIUS. CAESAR devine dictator pe viață *(dictator perpetuus)* și ***imperator,*** consul pe 10 ani, comandant suprem al armatei, *Pontifex Maximus* și deținător al puterilor de tribun. Are dreptul de a-i propune și numi în funcții oficiale pe funcționari. Împărțirea de pămînt către soldați, grija față de provincii, lărgirea Senatului la 900 de membri. Reforma calendarului.

15 febr. 44 MARCUS ANTONIUS îi oferă lui CAESAR coroana regală, dar acesta o refuză.

15 martie 44 (Idele lui martie) Caesar este asasinat ca urmare a unei conspirații senatoriale conduse de C. CASSIUS și M. IUNIUS BRUTUS.

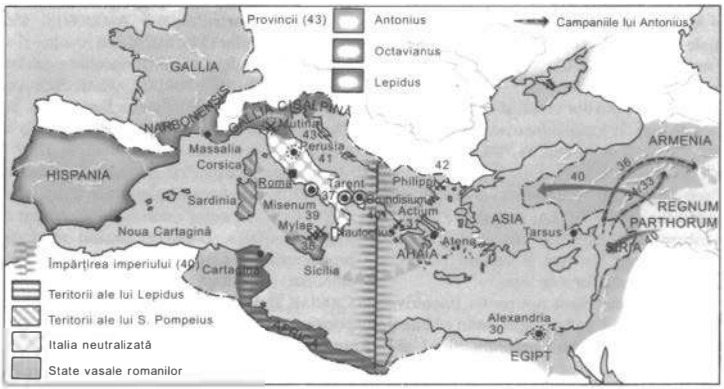

Sfîrşitul războaielor civile, 44–30 î.Hr.

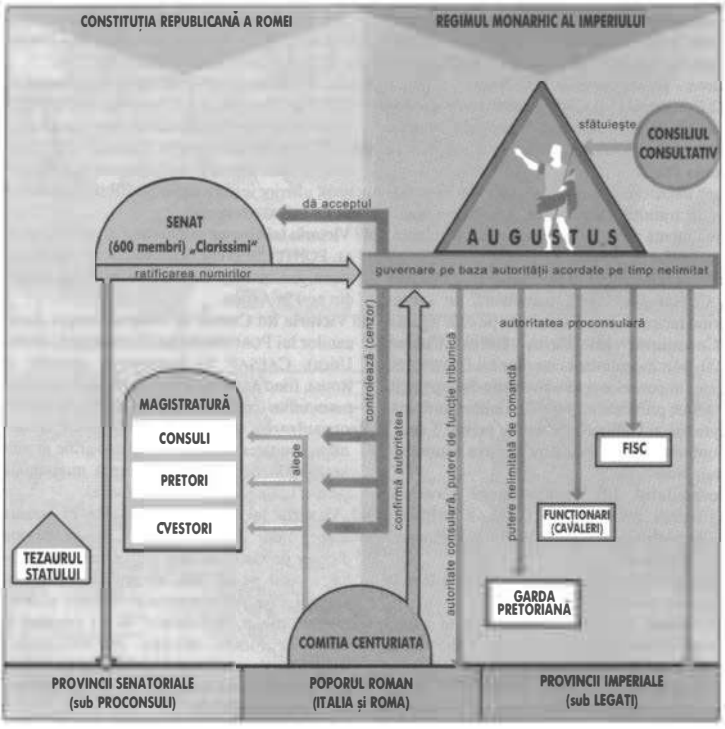

Constituţia principatului

Sfîrşitul războaielor civile

După moartea lui CAESAR, Senatul îşi asumă conducerea statului. Deşi **C. Octavius** (OCTAVIANUS, 63 i.Hr.–14 d.Hr.), nepotul lui CAESAR, fusese adoptat şi desemnat succesor de acesta, ANTONIUS se substituie ca moştenitor. Dictatura este abolita.

44–43 Războiul de la Mutina. M. BRUTUS se duce în provincia Macedonia, CASSIUS în Siria şi DEC. BRUTUS în Gallia Cisalpina, unde este asediat de ANTONIUS la Mutina. OCTAVIANUS, în fruntea armatei sale personale, primeşte mandat de propretor şi îl înfrînge pe ANTONIUS în b. de la Mutina (Modena; consulii HIRTIUS şi PANSA mor în lupta) şi obţine consulatul pentru anul 43. Sînt numite tribunale speciale, care să se ocupe de asasinii lui CAESAR.

11 nov. 43 Al 2-lea triumvirat (Antonius, Lepidus şi Octavianus), recunoscut prin legea publica *(Lex Titia)* şi limitat la 5 ani. Provinciile Sicilia şi Africa îi revin lui OCTAVIANUS, Gallia Cisalpina lui ANTONIUS, Gallia Narbonensis şi Spania lui LEPIDUS. Regim de teroare la Roma prin proscripţii (peste 200 de senatori, 2000 de cavaleri, printre care şi CICERO).

42 Dubla b. de la Philippi. CASSIUS şi, 20 de zile mai tîrziu, M. BRUTUS sînt înfrînţi de ANTONIUS. ANTONIUS pleaca în E (Atena, Siria, Egipt). Dupa razboiul perusin (41–40), provocat de modul brutal în care OCTAVIANUS îi colonizeaza pe veteranii sai, şi dupa o lupta cu L. ANTONIUS, consul şi fratele lui ANTONIUS, survine

40 înţelegerea de la Brundisium, prin medierea lui MECENA. **Împărţirea imperiului:** ANTONIUS a primit E, OCTAVIANUS partea de V, LEPIDUS Africa.

39 Tratatul de la Misenum: S. POMPEIUS primeşte Sicilia, Sardinia, Corsica şi Ahaia, în schimbul livrarii de grîne la Roma.

38 Înnoirea triumviratului pe 5 ani.

37 Pactul de la Tarent. ANTONIUS îi lasa flota sa lui OCTAVIANUS şi continua lupta împotriva lui S. POMPEIUS.

36 Victoria lui VIPSANIUS AGRIPPA asupra lui S. POMPEIUS la Mylae şi Naulochus. LEPIDUS este ales *Pontifex maximus*. Dupa despartirea de OCTAVIA, sora lui OCTAVIANUS,

36 căsătoria lui Antonius cu Cleopatra VII. ANTONIUS întreprinde, fara rezultate, o campanie împotriva parţilor, şi ocupa Armenia (34). Încearca sa întemeieze un regat elenistico-oriental (îi daruieşte Cleopatrei teritorii romane, coregenţa a lui CAESARION). Publicarea (32) de catre OCTAVIANUS a testamentului lasat de ANTONIUS vestalelor este urmata de izbucnirea

32–30 războiului iagid, încheiat prin

2 sept. 31 b. de la Actium: victorie navala a lui AGRIPPA asupra flotei CLEOPATREI.

3 aug. 30 Ocuparea Alexandriei (sinuciderea lui ANTONIUS şi a CLEOPATREI). **Egiptul devine provincie romana.**

După succesul reorganizarii din Rasarit, primirea în triumf la Roma şi colonizarea a 120000 de veterani, puterile extraordinare *(potestas omnium rerum)* ale lui OCTAVIANUS sînt treptat reduse în timpul celui de-al 6-lea consulat al sau.

16 ian. 27 OCTAVIANUS primeşte din partea Senatului titlul onorific de **Augustus**.

Principatul

(de la *Princeps*, primul dintre egali) se bazeaza pe *consensus universorum* (consens general) şi reprezinta un compromis între forma monarhica şi cea republicana. Puterea este delegata de Senat şi popor. Caracteristici ale principatului: putere autoritara *(auctoritas)* şi respect faţa de formele tradiţionale *(mores maiorum)*.

Lui AUGUSTUS i se acorda în statul comunitar Roma consulatul (27–23), iar în cadrul imperiului o enorma forţa dominanta *(Imperium)*: comanda suprema asupra armatei, conducerea politicii externe; mai primeşte un *imperium pro consulare* pentru provinciile imp., care sînt administrate de legaţi numiţi de el *(legati Augusti pro praetore provinciae)*.

1 iulie 23 După ce renunţa la pastrarea în continuare a funcţiei de consul, lui AUGUSTUS i se acorda **puteri de tribun** *(tribunicia potestas)* pe viaţa, fara a fi tribun popular; intervenţia tribunilor poporului împotriva masurilor legislative ale lui AUGUSTUS devine astfel imposibila.

22 AUGUSTUS refuza sa-şi asume consulatul şi îndatoririle legate de aceasta funcţie, în schimb preia anumite domenii: aprovizionarea cu grîne *(cura annonae)* şi sistemul de drumuri *(cura viarum)*.

19 Lui AUGUSTUS i se acorda puteri consulare pe viaţa *(imperium consulare)* şi supravegherea moravurilor pe 5 ani *(cura morum)*: deci deţine atribuţiile funcţiilor respective, fara sa deţina şi funcţiile.

Din 12 i.Hr., **Augustus** devine **pontifex maximus;** în 2 i.Hr. i se acorda titlul de *pater patriae* (parinte al patriei).

Senatul administreaza provinciile pacificate (provincii senatoriale) şi tezaurul statului *(aerarium populi Romanum)*; administraţia financiara *(fiscus)* este totuşi preluata de *princeps*. Ordinul cavalerilor devine o aristocraţie de serviciu (comanda asupra garzii personale imperiale garda pretorienilor –, prefecţi şi funcţionari); prietenii *(amici Caesaris)* îl sfatuiesc pe *princeps*.

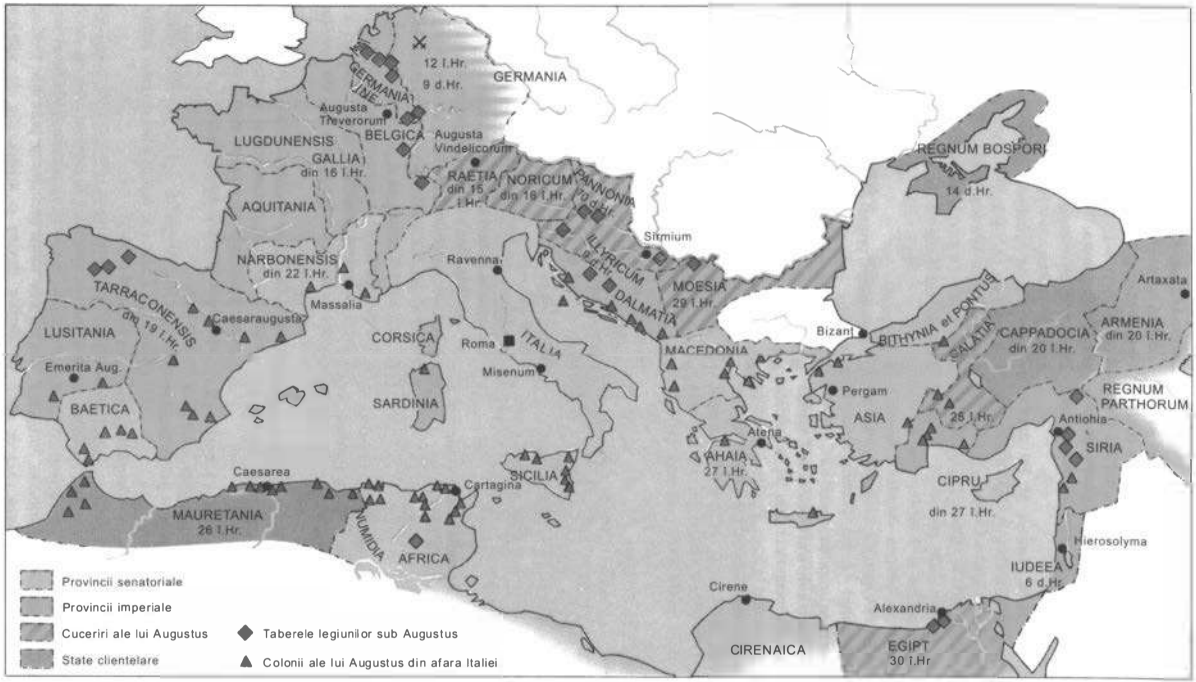

Imperiul lui Augustus

Augustus şi urmaşii săi

27–25 Reorganizarea provinciilor Gallia şi Spania. Galatia, moştenită de la regele AMINTAS, devine provincie romană.

20 Retrocedarea însemnelor legiunilor, capturate de la CRASSUS şi ANTONIUS de FRAATE IV, regele parţilor, pe baza unei înţelegeri paşnice; Roma renunţă la continuarea expansiunii în E.

18 Legislaţie în domeniul moravurilor: interdicţia căsătoriei dintre senatori şi oameni dezrobiţi, pedepse pentru adulter. AGRIPPA devine coregent vreme de 5 ani.

17 Sărbătorirea centenarului cetăţii Roma (*Carmen saeculare* de HORAŢIU) şi proclamarea păcii mondiale *(pax Augusta).*

16–13 AUGUSTUS în Gallia. Reorganizarea provinciilor: Aquitania, Lugdunensis, Belgica.

15 Campanie întreprinsă de TIBERIUS şi DRUSUS, fiii vitregi ai împ., pe Dunărea Superioară: întemeierea provinciilor Raetia şi Noricum.

13–9 Supunerea pannonienilor de către AGRIPPA (m. 12) şi TIBERIUS, ajungînd pînă pe Dunărea Mijlocie. După întărirea graniţelor cu Eufratul şi Dunărea, înaintarea spre Elba, în cadrul a 4 campanii:

12–9 războaiele germanice ale lui Drusus: supunerea batavilor, frisilor şi chaucilor. După lupte cu quazii şi marcomanii, ajunge pe malul Elbei şi moare acolo.

30 ian. 9 Inaugurarea altarului păcii de pe Cîmpul lui Marte *(Ara pacis Augustae).*

8–6 Prima incursiune a lui TIBERIUS în Germania, ajungînd pînă la Elba.

6 i.Hr. TIBERIUS primeşte puteri de tribun, dar se cearta cu AUGUSTUS şi, în loc sa reorganizeze Armenia, pleacă la Rodos în postura de simplu cetăţean, în exil autoimpus (5 i.Hr.).

Succesiunea lui Augustus: din cauza morţii celor aleşi sa-l urmeze, AUGUSTUS îşi asigură succesiunea prin adoptarea lui TIBERIUS (26 iunie 4 d.Hr.).

4–6 A 2-a incursiune a lui Tiberius în Germania. Întreruperea războiului împotriva marcomanilor din cauza revoltei pannonienilor (6–9); revolta se încheie prin victoria asupra dalmaţilor. Pannonia devine provincie rom. (10). **Frontiera dunăreană este astfel asigurată.**

9 B. din Pădurea Teutoburg. 3 legiuni comandate de VARUS sînt distruse de cheruscii conduşi de ARMINIUS. Provincia Germania este abandonată, în schimb se menţine graniţa de pe Rin.

19 aug. 14 Moartea lui Augustus la Nola (în vîrsta de 76 de ani). Deificarea *(consecratio).* O cronică a domniei lui AUGUSTUS, compusă de el însuşi *(res gestae),* este expusă pe 2 plăci de bronz prinse pe coloane în Mausoleum Augusti (Cîmpul lui Marte). (O copie în greacă şi latină s-a descoperit la Ancyra – *Monumentum Ancyranum,* Ankara.)

Literatura: Livius Andronicus (cca 284–cca 204), „inventatorul artei traducerii", iniţiază literatura în limba latină (traducere a *Odiseei* = *Odussia* şi a unor tragedii greceşti). GNAEUS NAEVIUS (cca 270–cca 201) scrie comedii în lat. (critică a vremii), *Praetexta* (drame naţionale) şi *Bellum punicum,* o epopee despre primul război punic (235). **Titus Maccius Plautus (Plaut,** cca 254–184) compune comedii caracterizate de un stil popular, cu imagini obscene şi burleşti. ENNIUS (239–169) scrie o epopee în hexametri despre istoria Romei *(Annales).* Întemeietorul istoriografiei rom. este FABIUS PICTOR, ale cărui *Annale* (analistică = prezentarea evenimentelor ordonate pe ani) apar în greacă cca 200. LUCILIUS (180–102) – membru al cercului familiei Scipio – scrie satiră, contemporanul său P. TERENTIUS AFER (TERENŢIU) comedii, lipsite de grosolănia lui PLAUT. **Cato** (234–149) lasă o istorie a Romei şi Italiei *(Origines)* şi cel mai vechi manual de agricultură. **Polibiu,** adus din Grecia la Roma ca ostatic (168), compune a sa *Istorie universală.* **M. Terentius Varro** (116–27), bibliotecarul lui CAESAR şi cel mai mare învăţat al Romei, scrie o istorie a culturii, dar se ocupă şi de limba latină şi de agricultură.

Cicero (106–43) elaborează discursuri rostite în public şi în tribunal, tratate de retorică şi filozofie *(De re publica = Despre stat; De legibus = Despre legi* etc.) şi multe epistole către prieteni, către fratele său QUINTUS şi către editorul său, T. POMPONIUS ATTICUS (109–32).

Cornelius Nepos (100–27) scrie biografii, **C. Sallustius Crispus** (86–35) *Conjuraţia lui Catilina* şi *Despre războiul cu Iugurta.* T. LUCRETIUS CARUS (98–55) încorporează filozofia lui EPICUR într-un poem didactic: *De rerum natura (Despre natura).* Neotericii introduc poezia elenistic-alexandrină: **C. Vallerius Catullus (Catul,** 87–54), epigrame şi poeme de dragoste; **Quintus Horatius Flaccus (Horaţiu,** 85–8), *Epode* şi **P. Vergilius Maro (Vergiliu,** 70–19), *Bucolica* (poezie pastorală).

Caesar (100–44) scrie comentarii despre campaniile din Gallia *(Bellum Gallicum)* şi despre războiul civil *(Bellum civile).* În cadrul procesului de înnoire a vieţii culturale a statului, literatura este încurajată de AUGUSTUS, de prietenul său MAECENAS (MECENA), ASINIUS POLLIO şi MESSALLA. VERGILIU scrie *Georgicele* şi *Eneida,* prin care justifică ascensiunea poporului roman. Profundul său umanism îl întîlnim şi la HORAŢIU: satire, ode *(Carmina),* epistole.

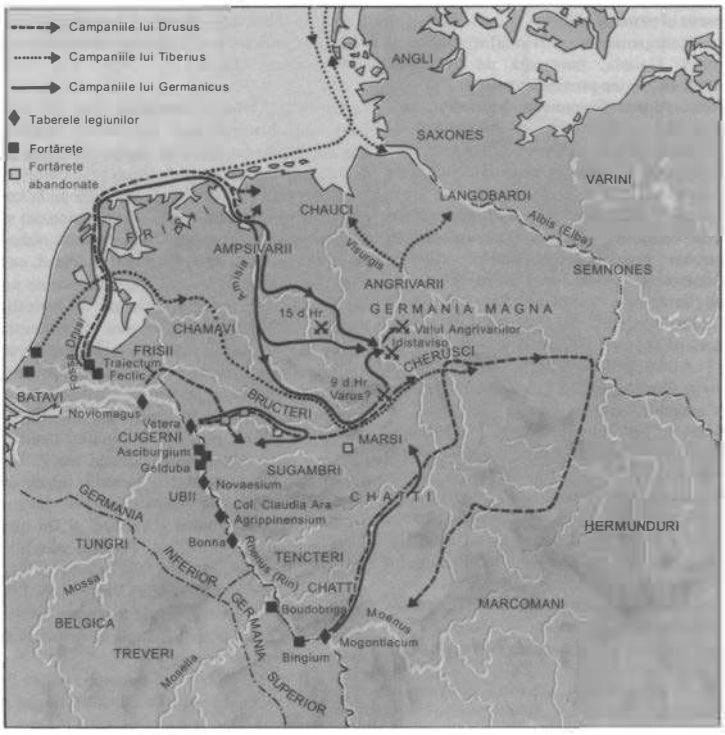

Romanii în Germania

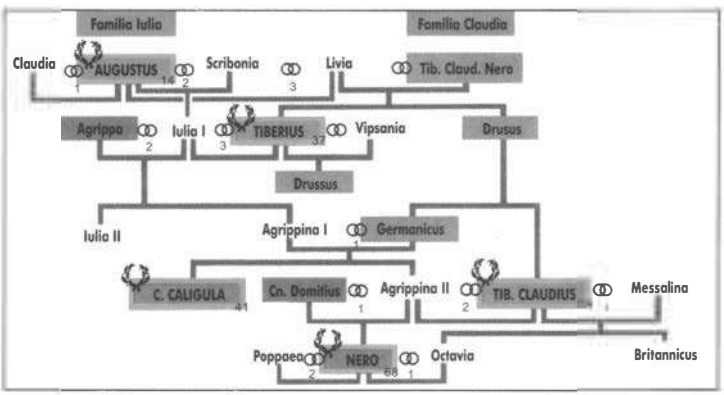

Dinastia imperială Iulio-Claudică

Dinastia Iulio-Claudică (pînă în 68 d.Hr.)

14–37 Tiberius. Dreptul de a alege funcționari oficiali este transferat de la popor la Senat. Rebeliunea legiunilor din Pannonia și cea de pe Rin sînt înăbușite de GERMANICUS.

14–16 Campanie întreprinsă de Germanicus împotriva triburilor germanice, întrerupta din cauza costurilor prea ridicate.

17 Întemeierea provinciilor Cappadocia și Commagene.

22–31 Ambițiosul și influentul prefect al pretoriului SEIAN concentrează cohortele gărzii într-o singură tabără de lîngă Roma. Acuzațiile sale duc la procese de lezmaiestate, execuții și sinucideri. Copleșit de mizantropie, TIBERIUS se retrage la Capri (27).

31 Căderea și executarea lui SEIAN sub acuzația de conspirație; șirul proceselor continuă.

37 Moartea lui Tiberius la Misenum.

37–41 Caligula („Cizmulița") = **Gaius Caesar Germanicus.** Abolește procesele de lezmaiestate și reda poporului dreptul de a-i alege pe magistrați. **Principatul lui Augustus se transformă în monarhie divină după stilul elenistico-oriental (Caesar și zeu):** introducerea ceremonialului elenistic de Curte și a venerării împăratului ca divinitate (CALIGULA se considera ALEXANDRU, CAESAR și zeu). Campanii de parada în Germania și Britannia.

41 Asasinarea lui CALIGULA de către prefectul pretoriului CASSIUS CHAEREA.

41–54 Claudius. Întoarcere la tradiția lui AUGUSTUS (ordine administrativă), în schimb cresc rolul libertilor cancelariei imperiale (NARCISSUS) și influența femeilor.

43 Ocuparea S Britanniei.

46 Întemeierea provinciei Tracia.

54 CLAUDIUS este asasinat de AGRIPPINA, al carei fiu urcă pe tron.

54–68 Nero Claudius Caesar. Primii ani de domnie, în care NERO se afla sub influența filozofului SENECA și a prefectului pretoriului BURRUS, sînt *ani de aur* pentru Roma.

58–63 Recucerirea Armeniei de către CORBULO și încheierea unei paci de compromis cu parții.

Prin asasinatele carora le cad victime BRITANNICUS, mama sa, AGRIPPINA, soția sa, OCTAVIA, și BURRUS, prin reînceperea proceselor de lezmaiestate (62) și prin incendierea Romei (64), domnia lui NERO devine un act pur arbitrar **(„demența lui Caesar").**

După eșecul conspirației lui Piso (65), în care își pierde viața și SENECA, urmeaza rebeliunea lui C. IULIUS VINDEX, guvernatorul Galliei, căruia i se alatura guvernatorii S. SULPICIUS GALBA din Hispania citerior și M. SALVIUS OTHO din Lusitania.

68 Sinuciderea lui NERO.

68–69 Anul celor 4 împărați: GALBA, VITELIUS, OTHO și VESPASIAN.

Dinastia Flaviilor (69–96)

69–79 T. Flavius Vespasianus (Vespasian). După urcarea pe tron a lui VESPASIAN, se pune capat rascoalelor batavilor de pe Rin și a evreilor din Palestina (revolta lor începuse în 66).

70 Cucerirea Ierusalimului (Arcul lui Titus de la Roma). Asigurarea frontierelor.

74 Supunerea regiunii Neckar: *Agri decumates.* Creșterea numarului membrilor Senatului la 1000, prin includerea nobilimii municipale plebee a Italiei, căreia îi aparținea VESPASIAN. Cetățenii orașelor din Spania primesc cetățenia romana. Se construiește *Amphitheatrum Flavium (Colosseum).* În vremea fiului sau

79–81 Titus erupția Vezuviului: Pompei, Stabiae și Herculaneum sînt acoperite de lava. C. PLINIUS SECUNDUS (PLINIU CEL BATRÎN), unul din primii naturaliști, moare în acest dezastru.

81–96 Domițian. Cucerirea provinciei Britannia, reluata în 78, se încheie în 84 prin instalarea de fortificații de frontiera în Scoția (84).

83 Campanie împotriva chatilor. Se începe construirea *limes*-ului. Lupte aprige împotriva dacilor de pe Dunarea de Jos, uniți sub regele lor DECEBAL (85–9). Domnia inițial binevoitoare a împăratului se degradeaza, transformîndu-se în despotism (revendicarea titlului de *Dominus et Deus*), ceea ce conduce la o conspirație de palat și în cele din urmă la

96 asasinarea lui DOMIȚIAN.

Literatura: A. TIBULLUS (TIBUL, 55–19) și S. PROPERTIUS (PROPERȚIU, 50–15) sînt, împreuna cu **P. Ovidius Naso (Ovidiu,** 43 i.Hr.–17 d.Hr.), creatorii elegiei augustane (cu caracter autobiografic). OVIDIU scrie, printre altele, *Amores, Metamorphoses*, poeme mitologice.

Titus Livius (59 i.Hr.–17 d.Hr.) este marele istoric care, mîndru de unitatea Italiei și plin de patriotism, elaborează istoria Romei în 142 de volume *(Ab urbe condita = De la întemeierea orașului).* În perioada Iulio-Claudica se disting **L. Annaeus Seneca** (4 i.Hr.–65 d.Hr.), tutorele lui NERO – influențat de stoicism (dialoguri și tragedii) – și PETRONIUS *(Satiricon).* În timpul domniei lui DOMIȚIAN își cîștiga renumele satiricii D. IUNIUS IUVENALIS (IUVENAL, 58?–140?) și M. VALERIUS MARTIALIS (MARȚIAL), maestrul epigramei. Cel mai mare istoric al epocii este **Cornelius Tacitus (Tacit,** 55?–117?), fin analist psiholog, care așaza în centrul operelor sale marile personalități: *Historiae, Annales, Germania.* **G. Suetonius Tranquillus (Suetoniu,** 70–146) scrie biografii *(De viris illustribus).* **L. Apuleius** este autorul *Metamorfozelor (Măgarul de aur).*

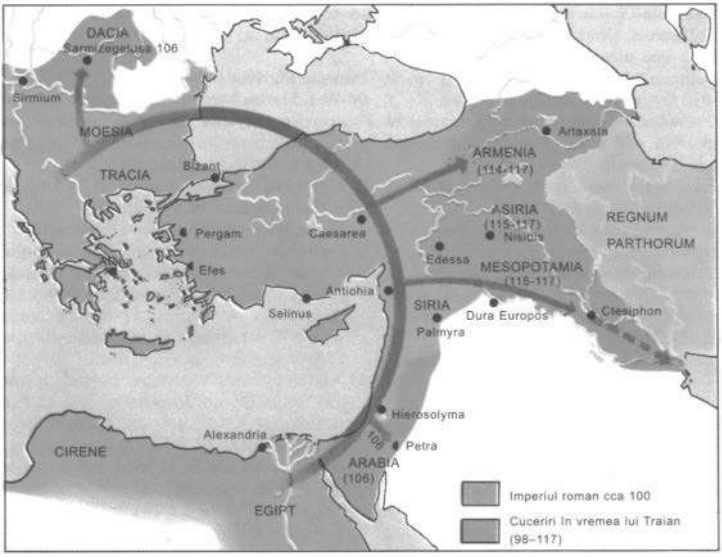

Cuceririle lui Traian în Est

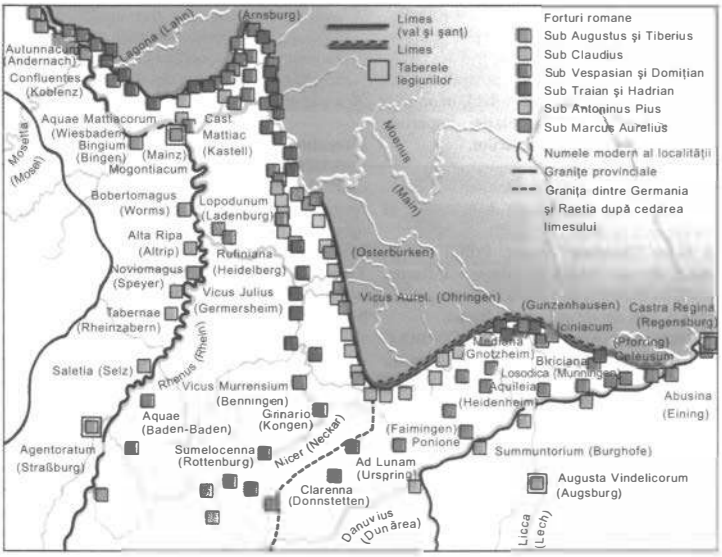

Limesul din Germania Superior şi Raetia

Împăraţii adoptaţi (96–192)

Împăraţii care urmeaza urca pe tron ca urmare a adopţiei. **Se renunţa la principiul dinastic în favoarea împăraţilor adoptaţi (alegerea celui mai potrivit să conduca).**

96–98 M. Cocceius Nerva. Numit *princeps* de Senat, el îl adopta dupa revolta garzii pretoriene (97) pe spaniolul

98–117 Traian, primul împarat roman de origine provinciala. Senatul îi acorda în 114 titlul de *Optimus*. El îi supune pe daci prin mai multe campanii (101–102, 105–106), întemeind provincia Dacia, regatul Nabateilor din N Arabiei (106), formînd provincia Arabia şi, dupa un razboi victorios împotriva parţilor (114–117) şi cucerirea Armeniei şi Mesopotamiei, provinciile Armenia, Asiria şi Mesopotamia: **cea mai mare întindere a Imperiului roman.**

117–138 Hadrian, guvernator al Siriei din 116, încheie pace cu parţii, renunţînd la teritoriile cucerite. Refacerea graniţei de pe Eufrat; în acelaşi timp, se construiesc fortificaţii *(limes)* pentru a consolida graniţele din Anglia (valul lui Hadrian) şi de-a lungul Rinului, Dunarii şi Eufratului. Dupa extinderea aparatului birocratic din cancelarie, HADRIAN (împaratul „calator") întreprinde îndelungate calatorii pentru supravegherea administrarii imperiului (121–125, 126–129). Reconstrucţia Ierusalimului sub denumirea de colonia Aelia Capitolina şi a unui templu al lui Jupiter duce la

132–135 revolta evreilor sub conducerea lui Bar Kochba, soldata cu ocuparea Ierusalimului de catre HADRIAN.

138 Moartea lui HADRIAN la Baiae şi înmormîntarea în monumentul circular Mausoleum Hadriani (Castel Sant' Angelo).

138–161 Antoninus Pius continua politica de pace a predecesorului sau. Construirea de *limes*-uri este extinsa, armata este întarita prin trupe auxiliare formate din localnici. În Britannia, frontiera e împinsa pîna la Firth of Forth (valul antonin).

161–180 Marcus Aurelius (Marc Aureliu), „împaratul filozof", la început domneşte alaturi de fratele sau, coîmparatul LUCIUS VERUS (pîna în 169): principatul dualist.

162–165 Razboiul împotriva parţilor, care cuceresc Armenia, Cappadocia şi Siria, încheiat prin victoria romanilor la Dura Europos (163) şi ocuparea Mesopotamiei. Din cauza ciumei care se întinde de la E spre V peste întreg imperiul, se încheie pacea. Dupa traversarea graniţei dunarene de catre marcomani, quazi şi sarmaţi, începe

167–175 primul razboi marcoman. O ofensiva a lui MARC AURELIU pentru asigurarea graniţei dunarene (171) aduce pacea. În timpul campaniei, MARC AURELIU îşi scrie opera cea mai de seama, *Catre sine însuşi*, în greaca.

146 Ridicarea unei columne triumfale (Columna lui Marc Aureliu) cu reprezentari din razboiul cu marcomanii. **Commodus devine coîmparat: renunţarea la principiul adopţiunii în favoarea succesiunii dinastice.**

178–180 Al 2-lea razboi marcoman. Romanii construiesc tabara Castra Regina (Regensburg, 179). Dar dupa moartea lui MARC AURELIU (180) la Vindobona (Viena), romanii sînt siliţi sa renunţe la politica lor ofensiva. Aceasta hotărîre este luata de

180–192 Commodus, care se considera o reîncarnare a lui HERCULE şi a lui MITHRAS („iluzia cezarului"). Razboaie între bandele de briganzi din Italia (186) şi revolte în Africa şi Britannia. COMMODUS cade victima unui complot de palat.

193 Al 2-lea an al celor 4 împaraţi: DIDIUS IULIANUS (Roma), P. NIGER (Siria), CLODIUS ALBINUS (Britannia) şi SEPTIMUS SEVERUS (Pannonia).

Dinastia Severilor (193–235)

193–211 Septimius Severus (Septimiu Sever) îi înfrînge pe rivalii sai. Dupa un razboi victorios împotriva parţilor (197–199), ramîne o vreme în provinciile din E. Prefera Siria (Palmyra) şi Africa (importanţa crescînda a Cartaginei). Din armata de graniţa se dezvolta, prin aşezarea familiilor în afara taberelor, **o miliţie. Sever desconsidera şi limitează drastic puterile Senatului,** aboleşte arendarea impozitelor şi înlatură privilegiile Romei şi Italiei.

208–211 Campania britanica a lui Sever. El este însoţit de IULIA DOMNA („mama taberei") şi de fiii sai CARACALLA (din 198 coîmparat) şi GETA (al 3-lea coîmparat din 209). Moare la Eburacum (York).

211–217 CARACALLA. Pune sa fie ucişi coîmparatul GETA şi majoritatea susţinatorilor acestuia în 212.

212 Constitutio Antoniniana: toţi cetaţenii liberi ai provinciilor primesc drepturi de cetaţenie romana deplina: **unitatea imperiului.** Dupa lupte de-a lungul Rinului (alamani) şi Eufratului (parţi), împaratul este asasinat. Scurta domnie a lui MACRINUS este urmata de proclamarea de catre armata ca împarat a nepotului lui CARACALLA, ELAGABAL DIN EMESA, preot al zeului-soare sirian.

218–222 Elagabal domneşte sub influenţa funesta a bunicii sale, IULIA MAESA. **Introducerea cultului lui Baal la Roma.** Dupa asasinarea lui ELAGABAL şi a mamei sale, SOEMIAS, de catre pretorieni, la tron îl urmeaza varul sau.

222–235 Sever Alexandru se afla sub influenţa mamei sale IULIA MAMAEA, care conduce regenţa. Dupa lupte nedecise cu parţii (231) şi incursiunea marcomanilor (232), armata comandata de C. IULIUS VERUS MAXIMUS se revolta la Mainz. Împaratul şi mama lui sînt ucişi de soldaţi.

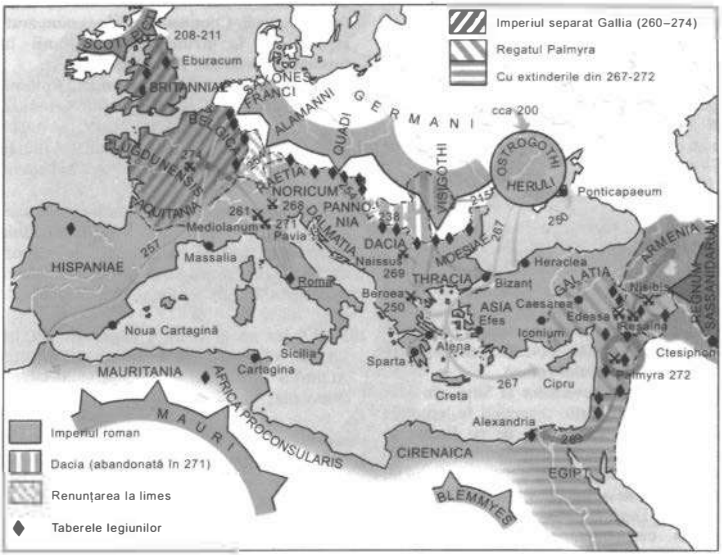

Imperiul roman în sec. 3

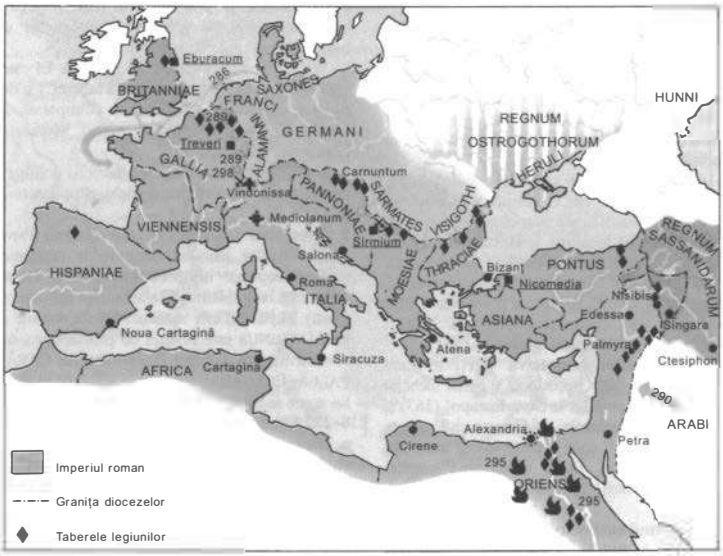

Imperiul roman sub Diocleţian

Ameninţarea din afara

„Criza lumii antice" se instalează ca rezultat al navălirilor popoarelor călare de la marginea imperiului (germani, sarmaţi, persani, berberi, mauri). Lipsa unui cordon de state clientelare este motivul cedării provinciilor şi formarea unor state separate. Cel mai periculos şi mai puternic adversar al Imperiului roman este în perioada următoare **Imperiul** neopersan al **sasanizilor.**

227–241 Ardaşir I se consideră urmaş al Ahemenizilor (p. 45). Revitalizarea învăţăturilor lui ZOROASTRU, care devin religie de stat, pe lîngă care se răspîndesc însă şi învăţăturile sincretice, gnostice, ale lui MANI (217–277). În sec. 3-4 poartă neîncetat lupte cu romanii în Mesopotamia, Siria şi Armenia. De la sfîrşitul sec. 4 lupte cu „heftaliţii" (hunii albi). Tensiunile constante dintre monarhia centralizată (birocraţie de cancelarie) şi nobilimea feudală, care nu permite o politică externă hotărîtă, provoacă reforma socialist-religioasă a lui MAZDAK (marele preot) în vremea suveranului KAWADH I [488–531], îndreptata împotriva nobilimii: proprietatea şi nevestele sa fie un bun comun. Reprimarea susţinătorilor sectei mazdakiţilor şi **reforma a statului sub Chosroe I** [531–579]: reformă fiscală după modelul roman. În perioada următoare, statul reuşeşte sa se menţină împotriva Imperiului roman de răsărit şi îi înfrînge pe heftaliţi. Expansiune teritorială sub CHOSROE II PARVIZ [590–628] pînă în Egipt (614 răpirea relicvei Crucii de la Ierusalim).

628 Pace cu împăratul roman de E, HERACLIU, (retrocedarea relicvei Crucii, p. 139).

637 Sfîrşitul Imperiului sasanid sub loviturile arabilor (p. 135).

Împăraţii soldaţi (235–305)

Aceştia sînt generali încercaţi, deşi provinciali, care, proclamaţi împăraţi de armată, elementul decisiv de putere, sînt aproape fără excepţie asasinaţi după perioade scurte de domnie.

235–238 Maximin Tracul îi înfrînge pe alamani.

238–244 Gordian III îi înfrînge, cu ajutorul trupelor auxiliare, de goţi, pe persanii care invadează Mesopotamia sub conducerea lui ŞAPUR I [241–272], în b. de la Resaina (242).

244–249 Filip Arabul, fiul unui şeic arab, sărbătoreşte aniversarea a 1000 de ani de la întemeierea Romei.

249–251 Decius (de origine ilira) încearca să revitalizeze Roma şi religia ei. Măsurile sale dezlănţuie cea dintîi prigoană generală împotriva creştinilor (p. 107). Moare în luptele cu goţii.

251–253 Trebonianus Gallus încheie pacea cu goţii.

253–260 Valerian preia apărarea E şi îşi numeşte fiul, GALLIENUS, coîmpărat în V. – Frontierele imperiului sînt ameninţate: atacuri lansate de goţi, quazi şi sarmaţi (254) şi de parţi (256). Francii şi alamanii străpung limesul; triburile mauritane fac presiuni asupra graniţelor din Africa de N. VALERIAN este luat prizonier de ŞAPUR I la Edessa (260), murind în captivitate.

260–268 Gallienus întreprinde o **reformă a armatei:** organizarea unei armate de rezervă şi a unui corp călare, pentru intervenţia rapidă în regiunile ameninţate de la graniţe.

268–270 Claudiu II Goticul îi înfrînge pe alamani (268) şi pe goţi în b. de la Naissus (269).

270–275 Aurelian îi înfrînge pe alamani la Pavia (271), supune **statul Palmyra al împărătesei Zenobia** (272) şi Imperiul separat al Galliei (274), întemeiat în 260 („cei 30 de tirani"); restabileşte unităţii imperiului.

274 Asumarea titlului de „Domn şi zeu" *(Dominus et Deus)* şi introducerea cultului soarelui de la Emesa *(Sol invictus)* care, legat de cultul împăratului, este transformat în cult de stat. După **Tacit** (275–276) urmează

276–282 Probus, care consolidează graniţele de pe Rin şi Dunăre.

283–284 Carus luptă cu succes împotriva persanilor, dar el şi fiii săi, CARINUS şi NUMERIAN, sînt asasinaţi.

284–305 Diocleţian întreprinde o vastă **reforma a imperiului,** în vederea slăbirii puterii administraţiei imperiale prin descentralizare (293). DIOCLEŢIAN şi MAXIMIAN (coîmpăratul numit de el în 286) îi adoptă ca *Augusti* pe cei 2 prefecţi ai pretoriului, GALERIU şi CONSTANTIUS CHLORUS, şi desemnează succesori *(Caesares):* **introducerea tetrarhiei.** DIOCLEŢIAN primeşte E (Nicomedia), MAXIMIAN Italia şi Africa (Milano), CONSTANTIUS Spania, Gallia şi Britannia (Trier şi York) şi GALERIU Illyricum, Macedonia şi Grecia (Sirmium). După o domnie de 20 de ani, urmează să se petreacă retragerea din funcţie a celor doi Augusti în favoarea celor doi *Caesares,* care la rîndul lor să numească alţi *Caesares* ca ajutoare *(apparitores).*

297 Împărţirea imperiului în 12 regiuni administrative (dioceze), conduse de responsabili ai diocezelor *(vicarii),* şi 101 de provincii. Imperiul devine o monarhie absolută = **Dominat** (împărat de drept divin, înveşmîntat în purpură şi ajutat de un consiliu de coroană). Cetăţenii se transformă în supuşi *(subiecti)* şi sînt la dispoziţia conducătorului; ţăranii sînt legaţi de glie *(coloni),* iar breslele obligatorii (corporaţiile) de meşteşugari sînt silite să asigure aprovizionarea cu materiale a armatei.

301 Introducerea preţurilor maximale împotriva tendinţelor inflaţioniste crescînde.

305 Abdicarea lui Diocleţian şi Maximian.

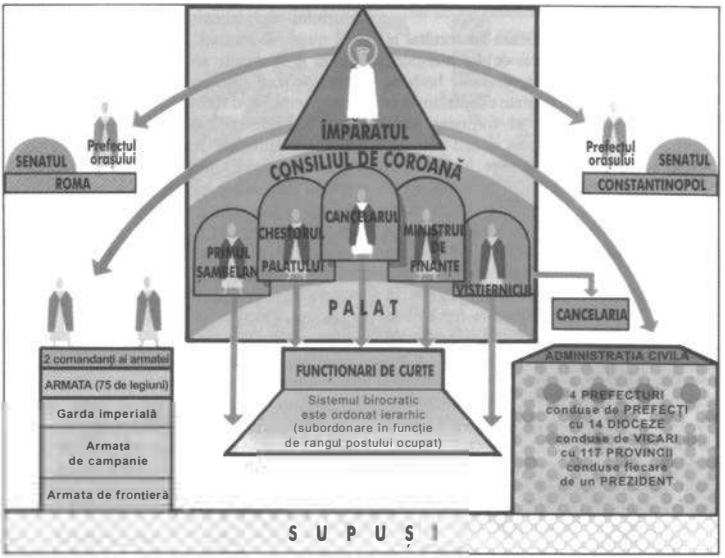

Constituția lui Dioclețian și Constantin

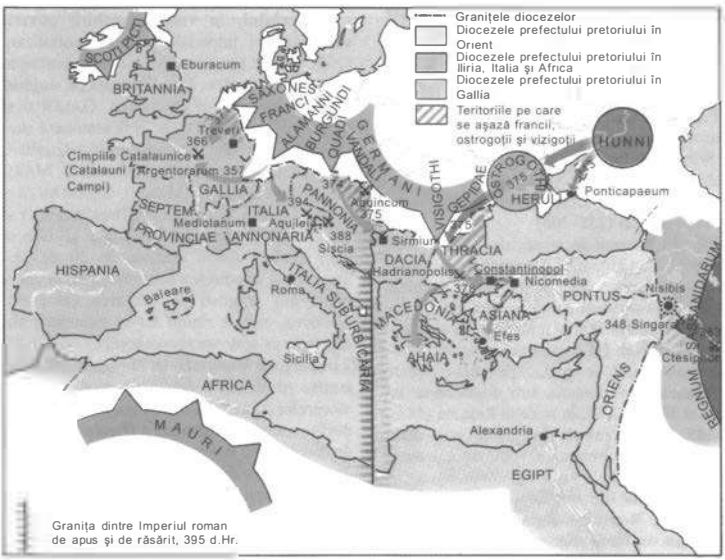

Imperiul roman în sec. 4

Constantin cel Mare

Noii *Augusti*. GALERIU şi CONSTANTIUS. îi numesc *Caesares* pe SEVERUS şi pe MAXIMINUS DAIA; sistemul tetrarhic da greş din cauza ambiţiilor dinastice ale fiecarui conducator în parte (CONSTANTIN, fiul lui CONSTANTIUS, la York; MAXENTIUS, fiul lui MAXIMIAN, la Roma).

308 Conferinţa imperiala la Carnuntum: LICINIUS este numit *Augustus* în V, în schimb DIOCLEŢIAN refuza titlul imperial.

312 CONSTANTIN îl înfrînge pe MAXENTIUS la Podul Milvius; CONSTANTIN devine conducator al V.

313 LICINIUS îl înfrînge pe MAXIMINUS DAIA la Adrianopole (Tzirallum).

324–337 Constantin cel Mare.

324 Victorie a lui Constantin asupra lui Licinius la Adrianopole şi Chrysopolis: **Constantin rămîne unic conducător**.

11 mai 330 Vechiul Bizanţ (Byzantion), redenumit Constantinopol, devine capitala creştina a imp. (a 2-a Roma).

Desăvîrşirea statului absolutist prin extinderea reformelor impuse de DIOCLEŢIAN. Ceremonial de Curte strict, pentru a accentua natura divina a împaratului (straie de aur, diadema, *proskynesis*). Împaratului i se subordoneaza armata, prin intermediul „maeştrilor armatei" *(magistri militum)*, prefecţii celor 4 parţi ale imp., consiliul de coroana *(Sacrum consistorium)* şi prefecţii *(Praefectus urbi)* de la Roma şi Constantinopol.

1. Armata, sporita la 75 de legiuni (900000 de oameni), este formata din armata de campanie *(comitatenses)*, armata de frontiera *(limitanei)* şi garda imperiala *(candidati)*. Vecinii *(foederati)* îşi asuma apararea frontierelor.

2. Împarţirea imp. în 4 prefecturi: Orient (Constantinopol), Illyricum (Sirmium), Italia (Milano), Gallia (Trier), cu 14 dioceze şi 117 provincii.

3. Consiliul de coroana este format din miniştri *(comites)*. Lui i se subordoneaza cancelaria şi funcţionarii de la Curte. Doi comandanţi ai garzii palatului (calare şi pedestra) raspund de protecţia împaratului.

4. La Roma şi la Constantinopol Senatul se transforma în consiliu oraşenesc.

Separarea puterii milit. de cea civila (abandonarea tradiţiei vechi de 1000 de ani a Romei). Moştenirea din tata în fiu a ocupaţiilor. Introducerea unui impozit pe cap de locuitor şi pe teren.

337 Moartea lui Constantin cel Mare dupa primirea botezului, pe patul de moarte. – Dupa lupte de succesiune între fiii sai, unic conducator ramîne, dupa moartea fraţilor sai, CONSTANTIUS II.

Succesorii lui Constantin

337–361 Constantius II. Arianismul devine obligatoriu pentru întreaga biserica.

357 B. de la Argentoratum (Strasbourg): restabilirea graniţei de pe Rin. – În timpul luptei împotriva persanilor în E, moare IULIAN (361–3), nepotul şi succesorul lui CONSTANTIUS. Ultimul membru al dinastiei lui CONSTANTIN este denumit APOSTATUL, din cauza preferinţei lui pentru religii şi culte necreştine. Razboiul este încheiat de IOVIAN (363–4).

364–375 Valentinian I, ales împarat de Curte, îl ridica pe fratele sau, VALENS, la rangul de Augustus şi coîmparat în E, unde acesta poarta razboi împotriva goţilor. VALENTINIAN îi înfrînge pe alamani.

Cca 375 Distrugerea regatului ostrogot în S Rusiei de catre huni. Moartea lui ERMANERIC. **Începutul migraţiunii barbarilor.** VALENTINIAN I e urmat de

375–378 Valens şi, pîna în 383, de **Graţian**. Vizigoţii, care în 376 primesc dreptul de a se aşeza în imperiu, se revolta. VALENS este înfrînt şi moare în

378 b. de la Adrianopole (Hadrianopolis).

379 Teodosiu I este numit coîmparat în E de catre GRAŢIAN. Aşezarea ostrogoţilor în Pannonia şi a vizigoţilor în Macedonia.

380 Edictul de la Salonic interzice arianismul în E. Atanasianismul devine religie de stat (catolicismul).

382 Tratat de colonizare şi pace cu vizigoţii (p. 115).

384 Tratat (de pace şi prietenie) între TEODOSIU şi ŞAPUR III [384–388]: împarţirea Armeniei. GRAŢIAN moare în lupta împotriva uzurpatorului MAGNUS MAXIMUS (383). Fratele lui GRAŢIAN, VALENTINIAN II, se refugiaza la TEODOSIU. TEODOSIU îl recunoaşte vremelnic pe MAGNUS MAXIMUS, apoi

388 îl înfrînge la Aquileia.

391 Creştinismul devine religie de stat (interzicerea tuturor cultelor pagîne).

392 VALENTINIAN II este ucis de ARBOGAST, comandantul franc al armatei lui TEODOSIU. EUGENIU [392–394] este numit împarat în V. Reintroducerea cultelor pagîne.

394 Înfrîngerea şi moartea lui EUGENIU pe Frigidus, lînga Aquileia.

394–395 Teodosiu cel Mare rămîne unic conducător. Dupa moartea sa, imperiul este împarţit între fiii lui. ARCADIU primeşte E, HONORIU partea de V: **sfîrşitul unităţii imperiului.** Întemeierea unui Imp. roman de rasarit, care îşi urmeaza cursul, şi a unui Imp. roman de apus (dupa 404, cu capitala la Ravenna) care, deşi ameninţat de germani şi de huni şi condus de împaraţi slabi, continua sa mai dainuie vreme de 80 de ani.

476 O data cu destituirea lui Romulus Augustulus de către Odoacru, Imp. roman de apus îşi încetează existenţa.

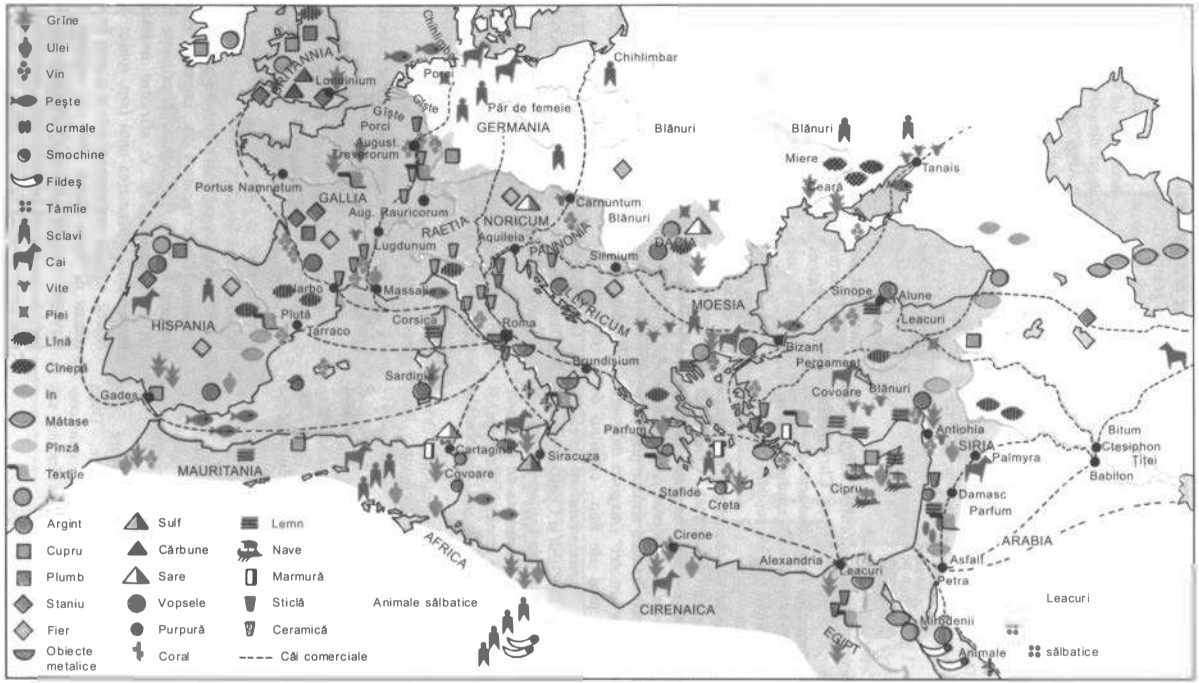

Economia în Imperiul roman

Viața economică în perioada imperială

Moneda: din vremea lui CAESAR, **moneda de aur** începe să fie utilizată pe lîngă vechea monedă republicană de argint (1 aureus = 25 dinari de argint). Prin aceasta se instituie un **etalon monetar dublu,** care rămîne stabil pînă la sfîrșitul sec. 2, în ciuda unor semne de decădere; aureusul devine principal mijloc de schimb – în primul rînd în țările neromane. O inflație a dinarului apare la începutul sec. 4, din cauza deteriorării treptate a monedei, începute în sec. 3 timpuriu (prețurile se triplează); moneda de argint a Antichității este astfel eliminată. După încercările lui DIOCLEȚIAN de a stabiliza moneda de argint (1 aureus = 20 de piese de argint [*argentei*]), CONSTANTIN trece la o politică monetară bazată exclusiv pe aur: o piesă de aur *(solidus)* = 25 dinari de argint *(siliquae)*.

Zone economice: pe teritoriul Imp. roman apar în sec. 1 mari regiuni economice: Italia cu Sardinia, Corsica și regiunea sud-alpină; Gallia, Britannia, Irlanda, Scoția și V Germaniei; Africa (din Maroc pînă la Tripoli); zona Alpilor și Balcanii; Grecia, Asia Mică, Creta, Cirenaica, S Rusiei și zona M. Negre; Palestina, Siria și Mesopotamia; Egiptul și Nubia. Aceste mari regiuni, subordonate încă Italiei în sec. 1, își cîștigă treptat autonomia în sec. 2. Italia cunoaște o scădere a prețurilor, ba chiar pustiirea terenurilor agricole. În sec. 3, **marile regiuni economice devin complet autonome,** lipsind Italia de piețele ei de desfacere.

Comerțul: pacea lui AUGUSTUS **(pax Augusta),** de care beneficiază întreaga lume civilizată (ecumena), este baza activității comerciale. Roma, capit. a imp., devine centrul unei excelente rețele de drumuri. Pentru a menține unitatea politică și strategică, statul construiește căile de legătură pe apă și pe uscat (stații de poștă și de schimb). Apar faruri de-a lungul țărmurilor și instalații portuare și docuri în orașele de coastă. În interior, rețelele de canale extind sistemul de comunicație naval natural. Statul devine astfel garantul menținerii coeziunii economice a lumii medit.

De la începutul epocii imperiale se înregistrează o dezvoltare a comerțului la mare distanță, care cuprinde Irlanda, Scoția, Germania, N și SE Europei. Africa romană este legată de Africa Centr. și de V, Egiptul de Africa de E și Abisinia. Caravanele stabilesc legătura și cu Orientul: S Indiei, China, Siberia și Ceylon. **Comerțul la mare distanță** nu mai e în mîinile unor oameni care practică niște meserii specifice, ci în acelea ale **comercianților la mare distanță nespecializați** *(pragmatheutes)*, asistați de un contoar, contabili și agenți. Palmyra devine un important centru al comerțului la mare distanță cu E. Bazîndu-se pe bogăția lui, orașul încearcă să-și creeze un imperiu (p. 101). Protecția și ajutorul statului reprezintă premisele funcționării comerțului la mare distanță. **Comerțul local** continuă, cu excepția întreruperilor provocate de briganzi și de invaziile triburilor, începute în sec. 3.

Meșteșugurile: 1. atelierele mai mari le înlocuiesc treptat pe cele cu un singur meșteșugar, mai ales pe domeniile particulare și publice. Statul construiește pentru necesitățile armatei, flotei și birocrației **ateliere de stat** *(fabricae* = întreprinderi de meșteșugari), deoarece numărul atelierelor independente scade continuu în orașe, în sec. 2. Meșteșugarii, care la început se unesc de bunăvoie în **corporații,** sînt siliți să livreze statului produse în sec. 3. Mai tîrziu statul trece la obligarea practicării anumitor meserii, o dezvoltare pe care o duce pînă la capăt DIOCLEȚIAN, prin instituirea **corporațiilor forțate** pentru meșteșugari (297): **economia dirijată** este folosită pentru asigurarea aprovizionării armatei.

Agricultura: tehnicile agrare uniforme, dezvoltate în perioada imperială (plante agricole, mașini, îngrășăminte), sînt repede adoptate de culturile sătești neromane din Eurasia și Africa. De la sfîrșitul sec. 2, prin oferta lor deosebit de mare, reprezintă o concurență primejdioasă pentru agricultura romană. – Cu toate că rata de creștere a marilor orașe sporește în sec. 2 (Cartagina, Milano, Lyon), dispare în schimb tot mai mult diferența de civilizație dintre oraș și sat. **Vilele** marilor proprietari de pămînturi se transformă în importante focare de cultură. Ponderea sclavajului scade, dar scade și numărul țăranilor liberi, care nu se pot apăra împotriva bandelor bine înarmate etc. Țăranii liberi își cedează pămînturile marilor proprietari, care le oferă în schimb protecție în curțile lor împrejmuite de ziduri, inclusiv împotriva acțiunilor arbitrare ale funcționarilor fiscali. **Țăranii liberi se transformă în coloni,** care, deși se bucură de libertate personală, sînt legați de glie prin măsurile lui DIOCLEȚIAN. Începînd din sec. 3, și o parte a proletariatului urban migrează la țară, pentru a deveni *coloni* și a-și asigura astfel strictul necesar pentru trai, pe care orașul nu-l mai poate oferi. – Din cauza reducerii comerțului (nesiguranța căilor de transport), reapare economia naturală (trocul, plata în natură).

Spre sfîrșitul perioadei imperiale, centrul de greutate al vieții economice se mută de la oraș, unde bunăstarea scade și adesea se instaurează anarhia, la sat. Această direcție de dezvoltare este legată de o **descentralizare** crescîndă, care sub DIOCLEȚIAN (introducerea tetrarhiei; împărțirea responsabilităților pe criterii regionale) și CONSTANTIN (organizarea celor 4 prefecturi) se extinde și în domeniul politic.

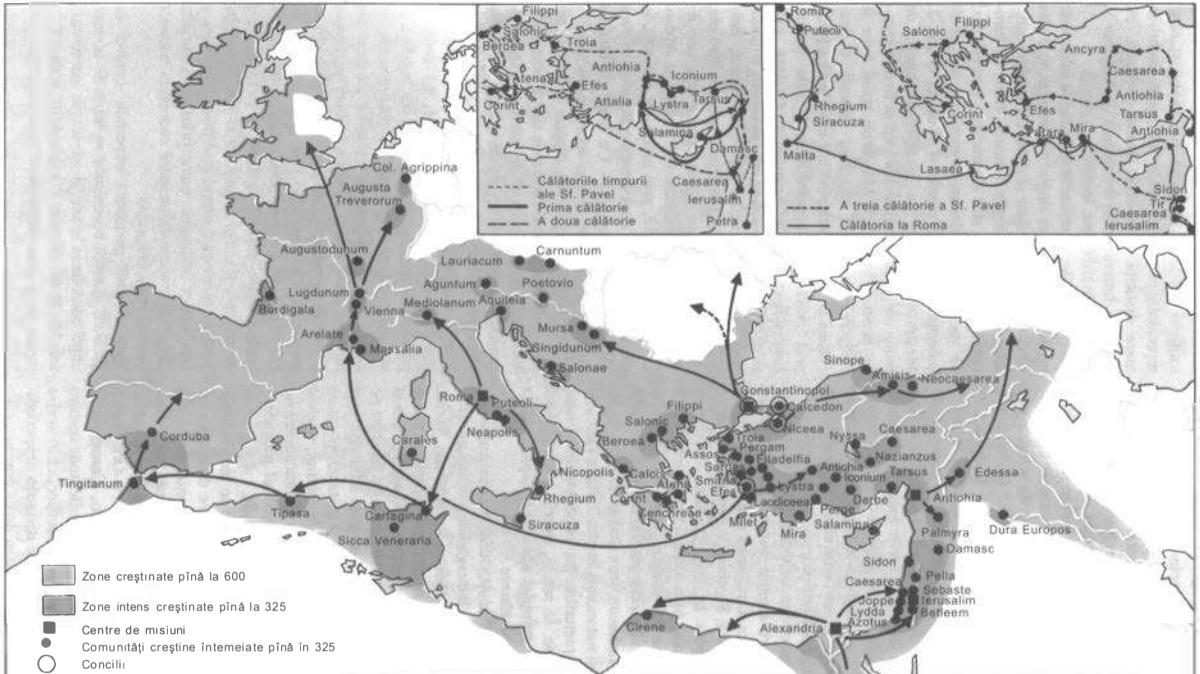

Răspîndirea creştinismului (în medalion: călătoriile Sf. Pavel)

Răspîndirea creştinismului

La 50 de zile dupa Învierea lui IISUS (de Rusalii) se formeaza cea dintîi comunitate (botez şi împartaşanie). Comunitatea iudeo-creştina este condusa mai întîi de IACOB CEL MARE (executat în 44), apoi de IACOB FRATELE DOMNULUI (rastignit în 62). Primul martir al comunităţii creştine din rîndurile celor convertiţi de la pagînism este ŞTEFAN.

SAUL, trimis de Sanhedrin la Damasc, este convertit. Începearca zadarnic sa faca misionariat în Arabia; se întoarce la Tarsus, de unde este adus în Antiohia de BARNABA.

45–48 Prima calatorie misionara a lui PAVEL şi BARNABA: botezarea dupa ritul creştin a pagînilor, renunţînd la circumcizie şi la respectarea legilor de dieta ale evreilor.

48 Conciliul Apostolilor la Ierusalim: recunoaşterea supremaţiei Bisericii de la Ierusalim, împarţirea zonelor de misionariat (PETRU şi apostolii iniţiali îşi asuma misionariatul în rîndurile evreilor, PAVEL şi BARNABA în rîndul pagînilor), recunoaşterea învaţaturii lui PAVEL (independenţa faţa de legea evreiasca şi propovaduirea Milei lui Dumnezeu [*Gratia Dei*]).

49–52 A 2-a calatorie misionara a lui PAVEL; ramîne o perioada mai îndelungata la Corint (prima şi a 2-a epistola catre tesaloniceni).

54–58 A 3-a calatorie misionara a lui PAVEL la Efes (epistole catre galateni, corinteni [prima şi a doua] şi romani) şi la Corint. În timp ce merge cu colecta spre Ierusalim, PAVEL este arestat şi ţinut prizonier la Caesarea (58–60). Face apel sa fie judecat de împarat şi porneşte

60–61 calatoria spre Roma (epistole catre filipeni, coloseni şi efeseni).

64 Decapitarea lui Pavel pe drumul catre Ostia şi **rastignirea lui Petru** pe Mons Vaticanus.

Creştinismul se raspîndeşte din **Antiohia** spre Siria şi Edessa, de la **Efes** în Asia Mica, de la **Alexandria** spre S şi SE Imp. roman, de la **Roma** încet spre Italia/Africa şi Spania. **Constantinopol** este centrul creştinării goţilor şi slavilor.

În sec. 2, **creştinismul trece prin crize interne:**

1. **Gnosticismul:** încercarea de a modifica învaţatura creştina într-o cosmologie mistica şi doctrina a mîntuirii.
2. **Marcionismul:** o fuziune a ideilor pauli ice şi irano-dualiste (biserica separata).
3. **Montanismul:** asceza şi revenirea la extazul creştin timpuriu, proclamîndu-se noi revelaţii.

Consolidarea creştinismului

Criza provocata de gnosticism este depaşita prin întemeierea **Bisericii Catolice timpurii** (formarea de sinoade şi înţelegerea asupra anumitor norme fixe): regulile credinţei *(regula fidei)* ca marturisire a botezului, canonul Sfintelor scripturi cca 180 (includerea V.T.), dezvoltarea episcopatului monarhic (prin teoria numirii şi succesiunii apostolice). Unirea comunităţilor în asociaţii. Principiul de conducere democratica este înlaturat printr-o **constituţie ierarhica:** episcopii şi preoţii *(clerus)* se separa de profani. Biserica devine un instrument de mîntuire organizat ierarhic şi vizibil (CYPRIAN). **Conflictul dintre statul roman şi biserica creştină** este provocat de doctrina creştina referitoare la contradicţia dintre Împaraţia lui Dumnezeu şi împaraţiile acestei lumi, de refuzul creştinilor de a oferi sacrificii împaratului şi de pretenţiile divine ale celor din urma împaraţi. Dupa primele persecuţii, limitate, din vremea lui NERO (64), DOMIŢIAN [81–96] şi TRAIAN [98–117], se dezlanţuie

249–251 prima prigoană generală împotriva creştinilor sub DECIUS.

257–258 Prigoana de sub Valerian (moartea lui CYPRIAN DIN CARTAGINA, mitropolit primat al Africii din 250).

260 Edict de toleranţa al lui GALLIENUS şi 40 de ani de pace.

303–311 Prigoana lui Diocleţian, careia îi pune capat

311 edictul de toleranţă al lui GALERIU şi LICINIU. Dupa convertirea lui CONSTANTIN

313 edictul de toleranţă de la Milano: libertate şi egalitate relig. absoluta pentru creştinism.

Dupa **apologetica creştină** din prima jumatate a sec. 2 (IUSTIN MARTIRUL) urmeaza marii parinţi ai bisericii IRINEU, TERTULLIAN, HIPPOLYT, CYPRIAN, CLEMENT DIN ALEXANDRIA şi ORIGENE (logocristologie: conexiunea dintre gîndirea greaca şi conceptul oriental al *logosului*). **Monarhianiştii** devin oponenţi ai logocristologilor (monoteism pluralist): 1. adopţionişti: Hristos este om; 2. modaliştii: Hristos este o modalitate de apariţie a lui Dumnezeu.

318–381 Controversa ariana: pentru ARIUS, presbiter al Alexandriei, Hristos este creat – deci nu este veşnic –, fiind diferit de Tata.

325 Conciliul de la Niceea, convocat de CONSTANTIN CEL MARE, formuleaza crezul în conformitate cu doctrina lui ATANASIUS: Fiul este egal cu Tatal (*homousie* = la fel ca Dumnezeu).

381 Al doilea conciliu ecumenic de la Constantinopol confirma credinţa niceeana.

Răspîndirea teologiei greceşti în V:

1. **Ieronim** (cca 345–420) traduce Biblia în latina *(Vulgata).*

2. **Ambrosius** (cca 340–397), episcop de Milano, scrie (dupa modelul lui CICERO) instrucţiuni referitoare la îndatoririle creştineşti.

3. **Augustin** (354–430) devine, dupa convertire (386), episcop în Hippo Regius (395): *Confessiones, De civitate Dei (Despre cetatea lui Dumnezeu).*

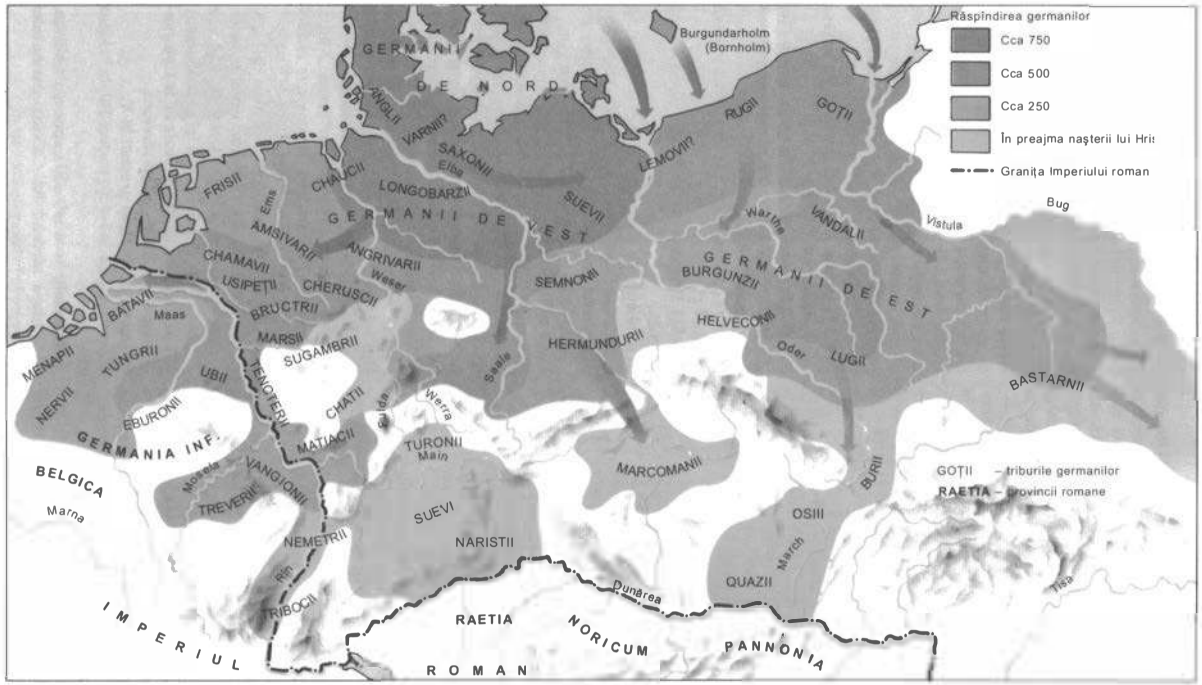

Zonele originare şi de aşezare ale germanilor

Triburile germanice, aparținînd familiei de limbi indo-europene, apar la sfîrșitul Neoliticului din purtatorii cult. megalitice, ai cult. cupei în forma de pîlnie și ai ceramicii ornamentate cu șnurul sau a toporului de lupta, care patrund spre V Europei. Aceștia locuiesc în S Scandinaviei, Danemarca și Schleswig. Numele de „germani" este menționat pentru prima oară de POSEIDONIOS (cca 90 i.Hr.) și introdus în literatura romana de CAESAR. Informații importante referitoare la triburile germanice în PLINIU CEL BATRÎN (m. 79 d.Hr.), *Naturalis Historia*, TACITUS în *Germania* (98 d.Hr.) și PTOLEMEU, *Îndreptar geografic*. Se deosebesc trei grupuri:

1. **Triburile germ. de N** îi cuprind pe cei rămași în Scandinavia.
2. **Triburile germ. de E,** strîns înrudite cu germ. de N, migrează din Scandinavia în terit. de la E de Elba (vandalii, burgunzii, goții, rugii ș.a.).
3. **Triburile germ. de V** (germ. de pe Rin, Weser, Elba și de la M. Neagră) sînt împărțite de PLINIU în trei grupuri (nu e vorba de unități etnice, ci asocieri de cult): **ingevonii** (pe coasta M. Nordului), **istevonii** (de-a lungul Rinului) și **hermionii** (în interior); ele își revendica descendența din cei trei fii ai lui MANNUS. Din cele trei grupuri fac parte cheruscii, ubii, batavii, chatii, francii, chaucii, frizii, saxonii, suevii, semnonii, hermundurii, longobarzii, marcomanii, quazii și alții.

Așezări și economie: există fie gospodării izolate, fie sate de mici dimensiuni. Casele dreptunghiulare din Epoca Fierului construite pe stîlpi din lemn unesc vatra, planșeul vetrei și grajdul sub un unic acoperiș în două ape. La început se practica **agricultura** (grîu, orz, ovăz, secară, in, mei, legume) și **creșterea animalelor,** mai tîrziu se raspîndesc și **viticultura** și **pomicultura,** datorită romanilor. Așezarea se constituie pe principiul **gintei** (identitate a gintei cu comunitatea sătească): împărțirea terenului arabil în ogoare către membrii gintei, cu obligativitatea de a-l lucra; utilizarea obștească a bunurilor comune (pădurea, pașunea, apele etc.). Proprietatea împrejmuită (casa și curtea) are un statut special și e considerată sfîntă, fiind sediul zeilor casei și mormîntul strămoșilor.

Comerțul dintre triburile germanice și ținutul medit. se desfășoară încă din Epoca Bronzului.

Societatea: exista 3 clase. 1. **Nobilimea** e formată din familiile care își revendica descendența din zei. 2. **Oamenii liberi**: masa celor capabili să poarte arme și se bucura de drepturi politice. 3. **Clasa celor semiliberi,** formată din oameni eliberați *(liberti)* și liți *(laeti, lassi)*. Aceștia din urmă se afla în stare de supunere, fiind de multe ori membri ai unui trib înrudit. – Sclavii sînt prizonieri de razboi, cei nascuți sclavi sau care își pierd libertatea ca urmare a incapacității de a plati datoriile (jocuri de noroc). **Tribul germanic,** separat de vecinii săi de mari teritorii necultivate, este organizat în districte *(gau)*, subîmpărțite la rîndul lor în „centurii". **Ginta** (clanul) reprezintă unitatea cea mai importantă; membrii ei sînt legați prin strămoșii comuni. Ginta oferă pace, protecție și dreptate membrilor ei. Repararea onoarei unui membru este datoria sacră a gintei (vrajba, vendeta, iar mai tîrziu plata unor sume de bani, *wergilt*), și nu a individului.

Armata: toți bărbații capabili să poarte arme, organizați pe ginte, alcătuiesc trupele de luptă, organizate în formații triunghiulare.

Legislația: nu existau coduri scrise, ci doar o lege bazată pe o ordine rațională, transmisă prin tradiție orală.

Constituția: autoritatea supremă este deținută de adunarea generală *(thing, ding)*, convocată la intervale regulate **(adunarea armatei).** Principii fac propuneri pe care poporul le accepta sau le respinge. Votarea (în unanimitate) se face în chestiuni de pace și de razboi și atunci cînd e vorba de libertatea individuală; **adunarea generală** acționează ca organ de judecată în cazurile de încălcare a cultului, trădare, crime de razboi și comportament dezonorant. Vinovații sînt excluși din comunitate („proscriere"), condamnați la moarte, adunarea hotărînd modul de execuție. Triburile germ. de E sînt conduse de **regi** (îndeplinind funcții relig., milit. și juridice). Triburile fără regi (germ. de V, care adopta monarhia de-abia mai tîrziu) își aleg la vreme de razboi **duci** din rîndul nobilimii: factorul determinant este capacitatea, nu originea. Regii, ducii și nobilii au dreptul să mențină o suită *(gefolgschaft)*, constînd la început din tineri războinici care efectuează pregătire militară, mai tîrziu din razboinici încercați, ce depun un jurămînt de fidelitate care îi obliga să servească pînă la moarte.

Religie: alaturi de zeitățile fertilității, NJÖRD (identic cu NERTHUS, zeița-mama), FREYR și FREYJA, stau Asenii. Se remarca trei: **Wodan** (ODIN), însoțitorul morților și maestru al magiei, mai tîrziu zeu al războiului (cultul extatic indica proveniența răsăriteană – călăritul pe cal); **Thor** (DONAR), protectorul țăranilor împotriva uriașilor, și **Tiwaz** (ZIU, TYR), zeul războiului, care în N se afla în concurență cu WODAN. Zeii sînt cinstiți în cadrul unor **festivaluri de cult,** sărbători ale triburilor organizate periodic sau după victorii în luptă în anumite **zone de cult:** sacrificare de animale și ospețe sacre, însoțite de cîntec și dans. Zonele de cult sînt **dumbrăvi sacre,** munți și locuri din apropierea arborilor, izvoarelor și stîncilor sfinte. Există și **temple** cu idoli din lemn sau metal, unde mai tîrziu, prin influența străina, apar și imagini ale zeilor. Voința zeilor este ghicită prin **oracole.** Funcțiile politice și de cult sînt îndeplinite de una și aceeași persoană; nu există preoțime.

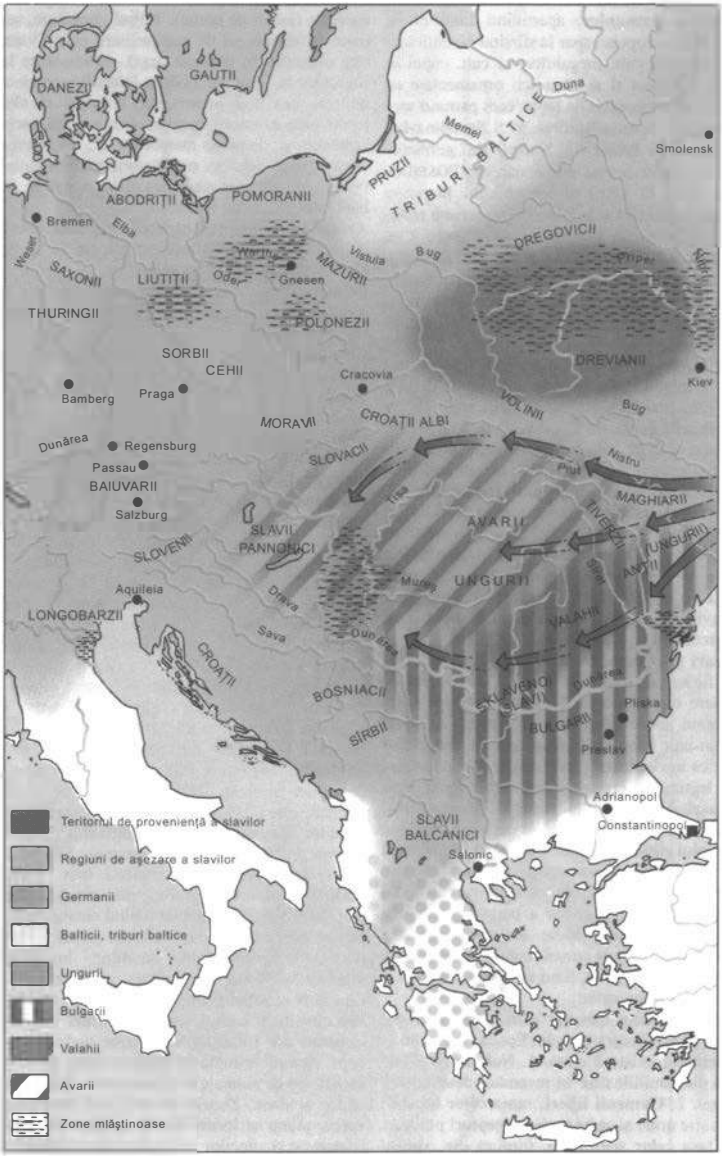

Expansiunea slavilor

Teritoriul de proveniență a slavilor (de la *slovo* = cuvînt), ramura principală a familiei popoarelor indo-europene, este zona mlaștinilor Pripet. Slavii se așaza mai tîrziu în zone ale Poloniei, Bielorusiei și Ucrainei. În primele secole, istoria slavilor este strîns legata de aceea a vechilor germani (goți), a hunilor, alanilor și popoarelor turanice, cu care slavii intra adesea în relații reciproc avantajoase (= simbioza). PLINIU CEL BATRÎN, TACIT și geograful PTOLEMEU îi denumesc **venedi** sau **veneți;** germanii îi numesc **wenden;** din sec. 6, scriitorii bizantini (PROCOPIU și IORDANES) vorbesc despre *sklavenoi*, plasîndu-i de-a lungul Dunarii Inferioare, dar și în Alpii de E. Începînd cu 600, popoarele slave (abodriții, sorbii, veneții și pomoranii) se așaza la E de Elba, în regiunile lasate libere de triburile germanice. Așa cum se întîmpla, de ex., cu cehii: ei nu sînt consemnați istoric decît începînd cu perioada Carolingiana (805, construirea de catre CAROL CEL MARE a lui *limes sorbicus*).

Împarțirea triburilor slavilor: slavii de E (rușii, mai tîrziu subîmpartiți în ucraineni, bieloruși și ruși mari), slavii de V (polonezii, pomorenii, abodriții, sorbii, cehii și slovacii) și slavii de S (slovenii, sîrbii, croații și bulgarii).

Unitatea lumii slave este întrerupta de colonizarea germ. în zona danubiana și în Alpii de E, după distrugerea regatului avar și prin migrațiunea maghiarilor în Cîmpia Ungara (datorită presiunii dinspre E a pecenegilor): separarea slavilor de V (din nord) de slavii de S.

Societate: inițial, slavii traiesc în ginți (venerarea strămoșilor), constînd din mari comunități de familie (așa-numite „familii mari"). Mai multe asemenea ginți formeaza o uniune, condusă de cel mai batrîn membru. Din uniunea de ginți se naște tribul, cu organizarea sa militara (centuria ca unitate de baza a contingentului, apoi mia) și cultul religios comun. Conducatorii de ginta formeaza treptat o suprastructura aristocratica. Particularismul triburilor împiedica obținerea statutului de mare putere de catre slavi. – Titlurile de conducători folosite ulterior sînt împrumutate din alte limbi: *kunedzi* (cneaz, principe) din germana (*König*, rege); *korlji* (în ceha *kral*) deriva din numele lui CAROL CEL MARE; titlul de țar din Caesar.

Viața economica: în întinsul teritoriu populat de slavi, aceștia se ocupa cu agricultura, vînatul, pescuitul, creșterea animalelor și apicultura. Pe lînga acestea mai exista, cu precadere în orașe, meșteșugari (specialiști): dulgheri, țesători, olari, tabacari, blanari. Un comerț activ se dezvolta de-a lungul fluviilor. Materiile prime (mierea, ceara, blanurile) sînt schimbate pe țesaturi, arme, unelte, podoabe, aur și argint. Comerțul este monopolizat în prima instanță de evrei, germani și greci, apoi participa și slavii. Centrele comerciale ale slavilor de E devin orașe.

Religie: sursele istorice vorbesc despre nume și imagini ale zeilor, despre templele slavilor de V (templul de la Arkona, pe Insula Rügen, sanctuarul zeului TRIGLAW de la Szczecin și al zeului SVAROCIC de la Rethra), despre culte ale arborilor și oracole. Utilizarea de amulete și simboluri sugereaza contactul cu iranienii și cu popoarele turanice. Cunoscut este zeul tunetului și al fulgerului, PERUN (la slavii de E). Zeitatea suprema a vechilor slavi e SVAROG, un zeu timpuriu al cerului și tunetului. Slavii din ținutul Havel îi venereaza pe DAZBAG (zeul soarelui) și JAROWIT (zeul primaverii). În cadrul ginților sînt preamariți ROD și ROZANICY (zei ai fertilității). Toate triburile se închina naturii.

Creștinarea slavilor începe prin patrunderea civilizației romane și bizantine spre Europa de E și Centrala: în sec. 6 activitate misionara de la Aquileia printre croați, în sec. 8 de la Salzburg în rîndul slovenilor. În vremea lui CAROL CEL MARE se inițiaza acțiuni misionare în rîndurile venzilor, cehilor (de la Regensburg), abodriților și slavilor de pe Elba (de la Verden pe Aller). Cca 850 sîrbii se unesc cu Biserica rasariteana. Din 863, CONSTANTIN (CHIRIL) și METODIU, apostolii slavilor, desfașoara activitați de misionariat în cadrul regatului Moravia Mare; mai tîrziu se alatura Romei.

864/65 Convertirea bulgarilor (prima biserica rasariteana autocefală).
866 Creștinarea unei părți din populația rusă.
948 Întemeierea episcopatelor Havelberg, Brandenburg și Oldenburg.
966 Botezul cneazului MIESZKO AL POLONIEI.
968 Întemeierea arhiepiscopiei Magdeburg, cu episcopiile sufragante Meißen, Merseburg și Zeitz (1032 mutată la Naumburg), de catre OTTO I (pentru convertirea slavilor de pe Elba).
973 Întemeierea episcopiei Praga.
983 Distrugerea activității misionare creștine în timpul rascoalei slavilor (Havelberg, Brandenburg).
988 Botezul cneazului vareg VLADIMIR.
1000 Întemeierea arhiepiscopiei Gnesen și
1001 a arhiepiscopiei Gran (Esztergom). Astfel biserica polona și ungara ies de sub influența bisericii germane.

Toate statele slave încearca să-și formeze biserici autonome (episcopii autocefale sau patriarhii). Slavona derivată dintr-un dialect macedonean devine limba a bisericilor slave și limba scrisă a slavilor din Balcani și de E. O dată cu acceptarea lor în comunitatea popoarelor creștine, slavii evolueaza pe plan cultural; noua credință comuna a statelor slave în curs de formare contribuie și la fuziunea elementelor etnice și culturale eterogene. În pofida scindarii lor în state romano-catolice (slavii de V) și greco-ortodoxe (slavii de E), ambele grupuri aparțin cercului cultural european, de la creștinarea lor.

Hunii

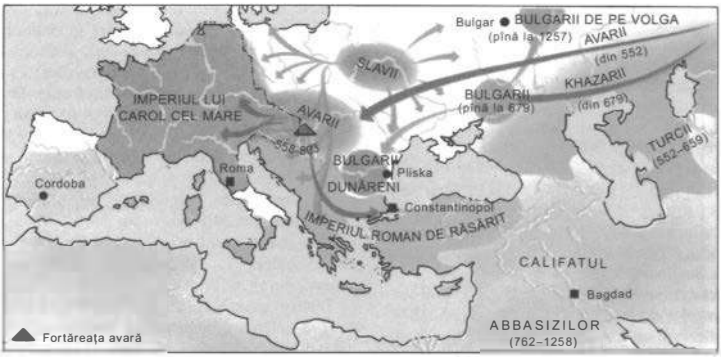

Bulgarii și avarii

Khazarii, pecenegii, cumanii și ungurii (maghiarii)

Popoare nomade din N Eurasiei
Întinzîndu-se din Europa Răsăriteană (Polonia) și pînă în E Asiei (Marea Galbenă), **stepele** cu pășuni sînt zona de origine a **popoarelor nomade** crescătoare de vite, a căror **bază economică** este proprietatea în comun asupra vitelor. Interesele comune (apărarea împotriva forțelor naturii și a triburilor dușmane) determină ca familiile, în centrul cărora se află *pater familias*, să se unească în comunități de interese, acestea în triburi, iar triburile în hoarde. Caracteristicile tuturor călăreților nomazi, avînd aceeași cultură și concepție despre viață, sînt aspirația de a-i domina pe alții, talentul organizatoric și formarea unor imperii mondiale, pe baze federaliste. Orice dușman învins se transformă în prieten (nu există prejudicii rasiale), dacă se identifica cu interesele hoardei.
Religie: orizontul vast al stepelor face ca privirea popoarelor „mînuitoare de arcuri" să se înalțe către cer, de unde cade ploaia binefăcătoare pentru turmele de vite. Acolo se află sediul **omniscientului Tată Ceresc.** Șamanii stabilesc legătura cu zeii prin jertfe; tot ei călăuzesc, în stare de extaz, sufletele celor morți în lumea de dincolo. Religia șamanică respinge de mai multe ori pătrunderea marilor religii (iudaism, creștinism, islamism și budism) în spațiul stepelor, sau continuă să coexiste alături de ele.
Societate: în fruntea războinicilor liberi și cu drepturi egale formînd hoarda stă **principele,** care devine han (kagan) în imperiul nomad. Îndeletnicirea de fierar, producătorul de arme, reprezintă pentru mulți dintre acești principi baza ascensiunii la putere. Fierarul are contacte cu zeii, care îl învață meșteșugul său; adesea este ales de zei **(monarhia fierarilor).** Ideea de monarhie e adesea contopită cu conceptul de zeu; astfel, GINGHIS HAN („cel trimis de soartă") devine după moarte „cel puternic din ceruri".
Concepția despre imperiu: singura posibilitate de orientare în întinderile fără sfîrșit ale stepelor este cerul. Universul se rotește în jurul Stelei Polare, „axa Pămîntului", sub care se află reședința stăpînului mongol al lumii („buricul" lumii; identitatea dintre „lume" și centrul „etnic" al poporului). Din această concepție asupra lumii rezultă datoria nomadului de a subjuga și pacifica toate popoarele din cele „patru colțuri" (= cele patru puncte cardinale). Toți conducătorii ratează îndeplinirea acestui proiect de îndată ce ies în fruntea popoarelor lor din stepe și se ciocnesc de culturile urbane ale Occidentului.

Hunii avansează spre V, în stepa rusă de S, după ce sînt alungați din China, iar cel de-al 2-lea imperiu al hunilor din Turkestan și Djungaria (36/35 î.Hr.) este distrus de chinezi.
375 Nimicirea regatului ostrogot din S Rusiei.
Popoarele germ. și germ.-sarmat sînt supuse.
441–453 Attila (m. 453) rămîne unic conducător după înlăturarea fratelui său BLEDA și întreprinde incursiuni spre Bizanț, care este obligat să-i recunoască statutul de partener cu drepturi egale, și spre V. După un raid pe valea Podului și
451 b. de pe Cîmpiile Catalaunice (Châlons), ATTILA se retrage în centrul imperiului său (Cîmpia Tisei din Ungaria) și moare, fără să fi introdus în prealabil la huni ordinea politică corespunzătoare relațiilor existente în V (funcționari, nobili, ofițeri). Triburile germanice conduse de ARDERIC, rege al gepizilor, distrug imperiul hunilor.

Bulgarii: resturi ale cetelor hunilor se retrag în stepele din S Rusiei și fondează – amestecați cu uigurii – un regat bulgar, care cunoaște maxima înflorire sub KUVRAT (m. 679). După distrugerea statului său de către khazari, un grup întemeiază un stat bulgar dunăbian, celălalt un stat bulgar pe Volga, distrus de mongoli (sec. 13); cei rămași se supun dominației khazare.

Avarii, întăriți cu huni și bulgari, migrează în Cîmpia Tisei, după ce statul lor din E Asiei este distrus de triburile turcomane (552). Împreună cu anții și sklavinii, **se formează o comunitate slavo-avară** (p. 111). După o perioadă de înflorire sub hanul BAIAN [565–602], statul se prăbușește sub atacurile lui CAROL CEL MARE, între 791 și 796.

Khazarii sînt seminomazi (agricultură, comerț), care întemeiază un regat la N de Caucaz. Statul lor, care intră în relații strînse cu Bizanțul, își obține veniturile din taxele vamale și întreține o armată permanentă. Se prăbușește din cauza atacurilor varegilor.
965 Cucerirea orașului Sarkel, de la gurile Donului – cea mai de V fortificație de frontieră – de către SVIATOSLAV AL KIEVULUI (p. 133).
969 Căderea capitalei Itil, de la gurile Volgăi.

Pecenegii avansează în Balcani începînd cu sec. 10, pînă ce
1091 suferă o înfrîngere decisivă în b. de la Lebunion în fața lui ALEXIE COMNENUL (p. 175).

Cumanii fondează un stat în S Rusiei, care există între 1154–1222. Relații bune cu regatul (cnezatul) de la Kiev. Statul este distrus de mongoli.

Maghiarii pătrund spre V în sec. 9. Spre deosebire de huni și de avari, ei pun stăpînire nu numai asupra zonei de stepă din S *(deserta Avarorum),* ci asupra întregului arc carpatic. După distrugerea regatului khazarilor, ei pierd contactul cu viața nomadă din stepe și stabilesc noi relații în V (preluarea culturii și religiei V; p. 169).

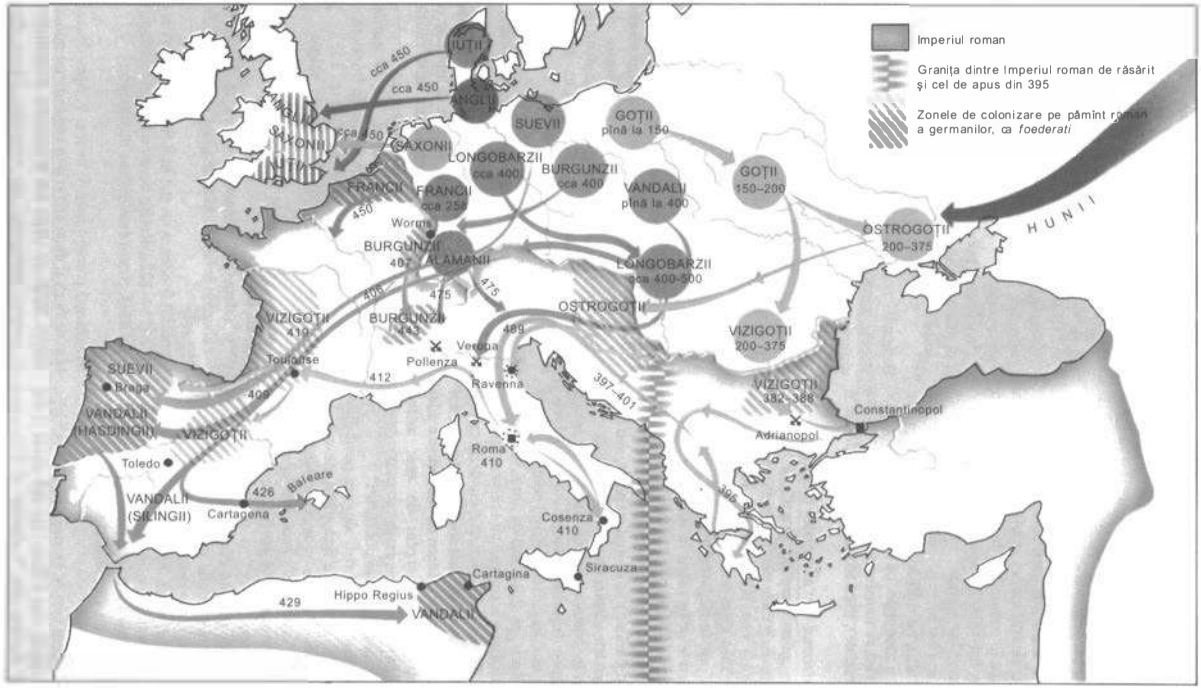

Migrațiunea și colonizarea triburilor germanice, sec. 4–5

Migrațiunea popoarelor (375–568)

Primele deplasări: între 230 și 200 i.Hr., se pun în mișcare bastarnii și skirii (spre M. Neagră), mai tîrziu urmeaza cimbrii, teutonii și ambronii (p. 89). CAESAR îi înfrînge pe suevii care invadadeaza Gallia conduși de ARIOVIST (58). Succesele romanilor în vremea lui AUGUSTUS (p. 95) sînt zadărnicite prin înfrîngerea suferită de VARUS (9 d.Hr.), cu toate acestea granița Rin-Dunare este pastrata, iar mai tîrziu este cucerit chiar și teritoriul dintre Dunare și Rinul Superior (*agri decumates*, 74) și asigurat prin *limes*. Dupa primele lupte cu marcomanii (166–180) urmeaza incursiunile chattilor (171), alamanilor (începînd cu 213), goților (236) și francilor (din 257). Dupa cedarea *limes*-ului de granița de pe Rinul Superior-Reția (260), încep atacurile alamanilor la granița Rinului, dupa renunțarea la provincia Dacia (271) incursiunile goților la granița dunareana. În sec. 4, triburile germanice sînt așezate pe granițe ca **foederati** (federați); aceștia primesc anual sume de bani *(annonae foederatae)* și preiau apararea granițelor. În sec. 5 apar **așezări germ. pe teritoriul roman.**

Germanii de E devin cei mai importanți reprezentanți ai **„migrațiunii popoarelor"**, limitate în timp între anii 375 (navalirea hunilor) și 568 (așezarea longobarzilor în Italia).

Cauze: triburile sînt silite să migreze din cauza schimbarilor climatice, a creșterii populației și a lipsei de pamînt. Nu în ultimul rînd le mîna și dorința de razboi și de aventura.

Prilejul este oferit de navalirea hunilor (p. 113), care distrug regatul ostrogoților conduși de ERMANARIC la M. Neagra (375).

Urmări: Partea de V a Imp. roman dispare. În locul lui apar regatele germ. – Germanii sînt convertiți la varianta ariana a creștinismului de catre gotul WULFILA (cca 310–382/3), care traduce Biblia în gotica (*Codex Argenteus* de la Uppsala). – Pe teritoriul de la E de Elba, parasit de germani, se așaza slavii.

Vizigoții sînt acceptați în imp. de împaratul VALENS (376). Într-o revolta provocata de lipsa de provizii, ei îi înfrîng pe romani în

378 b. de la Adrianopol. TEODOSIU îi colonizeaza din nou în Tracia și Moesia (382). Sub ALARIC, care își asuma titlul regal, vizigoții își cauta noi teritorii. Dupa o campanie de jaf prin Balcani, ALARIC primește titlul de *magister militum per Illyricum* (= stăpîn al armatei din Illyricum). De acolo întreprinde

401–403 atacul asupra Italiei. Înfrînți de generalul STILICO la Pollenza (Pollentia; 402) și Verona (403), vizigoții asediaza Roma dupa moartea lui STILICO (408). Retragerea goților, dupa plata unei contribuții imense. Asediul asupra lui HONORIU la Ravenna ramîne fara rezultate.

410 Cucerirea și jefuirea Romei. ALARIC moare în S Italiei (Cosenza), înaintea planuitei traversari în Africa.

410–415 ATHAULF, succesor și cumnat al lui ALARIC, se casatorește cu GALLA PLACIDIA, sora vitrega a lui HONORIU. Dupa moartea sa, fratele lui, WALLIA, întemeiaza **regatul tolosanian** al vizigoților (Tolosa = Toulouse).

Vandalii, împinși de vizigoți, se așaza în Slovacia și în Transilvania. Împreuna cu quazii, suevii și alanii trec dincolo de granița Rinului (406), lasata descoperită de STILICO prin retragerea legiunilor romane; apoi strabat Gallia și ajung în Spania (409), unde sînt colonizați ca *foederati*. Sub GENSERIC [428–477] traverseaza în Africa (429) și întemeiaza regatul vandal.

Burgunzii migreaza în zona Rin-Main cca 400 și fondeaza un regat pe cursul mijlociu al Rinului (potrivit legendei, cu capitala la Worms) sub conducerea lui GUNDAHAR (= Gunther), distrus de trupele auxiliare ale hunilor, chemate de comandantul armatei romane de V, AETIUS (436).

443 Așezarea burgunzilor pe Saône și Ron, pentru apararea trecatorilor din Alpi. Burgunzii întemeiaza aici un regat.

Ostrogoții. În jurul anului 1, goții se așaza la gurile Vistulei, migreaza în sec. 2 spre SE și se despart în vizigoți și ostrogoți. Regatul ostrogot de la M. Neagra este nimicit de huni. Dupa moartea lui ATTILA (p. 113), ostrogoții se așaza în Pannonia. Conduși de TEODORIC din familia regala a Amalilor – crescut ca ostatic la Curtea romana rasariteana ostrogoții prada Pen. Balcanica. Dupa numirea sa ca *magister militum* și *patricius* al Italiei (488), el pleaca în fruntea goților în Italia și îl înfrînge pe ODOACRU, care fusese proclamat „rege al armatei" de catre mercenarii germanici (476), cucerise Sicilia și Dalmația și cotropise regatul dunarean al rugilor. Dupa capitularea Ravennei (asediu de trei ani: „batalia corbilor"), ODOACRU a fost asasinat de TEODORIC. Întemeierea regatului ostrogoților.

Iuții, anglii și **saxonii** (p. 129); **francii** (p. 121); **longobarzii** (p. 119).

Triburile germanice de N nu parasesc așezarile lor din Scandinavia și Iutlanda. În spațiul dintre Rin și Elba se formeaza urmatoarele neamuri germanice: **alamani, saxoni, franci** (salieni, ripuarieni, franci de Mosela și Main, chatti), mai tîrziu **thuringi** și **bavarezi.**

Statele germanice pînă în 486

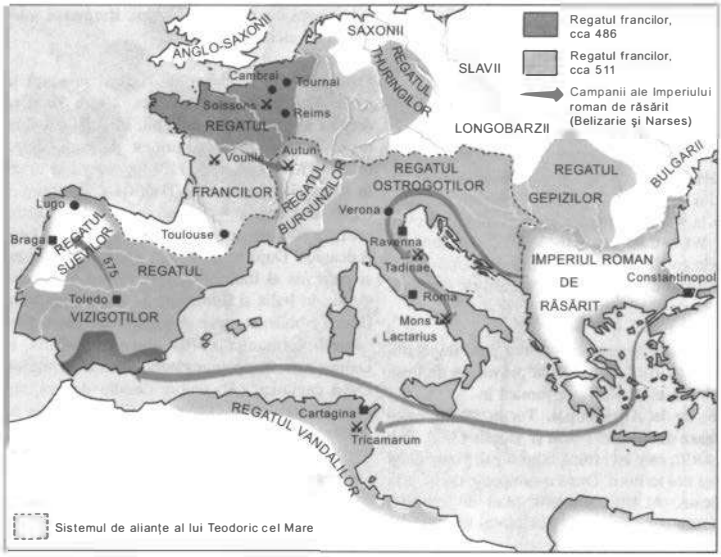

Statele germanice, cca 526

Triburile germanice sînt admise în Imp. roman ca *foederati* şi aşezate pe domenii de *coloni*. Pămînturile repartizate lor sînt localizate în regiuni locuite de romani; are loc curînd o fuziune între germani şi romani. Cu toate acestea, germanii renunţă curînd la obligaţiile lor de *foederati* şi întemeiază pe teritoriul Imp. roman de V monarhii suverane. Civilizaţia romană nu este distrusă de germani. Întemeierea statelor germanice fusese pregătită de descentralizarea Imp. roman a lui DIOCLEŢIAN.

Regatele germanilor de E nu sînt de durată, deoarece triburile respective pierd legătura cu regiunile lor de origine, şi prin urmare cuceritorii, rămaşi prea puţini, sînt insuficienţi. Mai intervine şi contradicţia religioasă: cuceritorii sînt arieni şi fondează biserici naţionale sub conducere regală, în vreme ce populaţia supusă este de religie romano-catolică.

Regatul vandal din Africa (429–534)

După cucerirea oraşului Hippo Regius (moartea lui AUGUSTIN, în perioada asediului, 430), vandalii se aşază în apropierea Tunisului şi sînt recunoscuţi de romani ca *foederati* (435). După cucerirea Cartaginei (439), romanii recunosc statutul de stat suveran al teritoriului cucerit (442): **întemeierea de către GENSERIC a primului stat germanic pe teritoriul Imp. roman de V.** Flota vandalilor domină Medit. de V, supunînd la presiune Roma, care depinde de importurile de grîne din Africa. Cucerirea provinciei romane din Africa este recunoscută de împ. ZENO (474).

455 Cucerirea Romei de vandali. După moartea lui GENSERIC, regatul este slăbit de luptele dintre nobili şi rege şi de disputele religioase.

534–535 Distrugerea regatului vandal de către BELIZARIE (p. 139).

Regatul tolosanian al vizigoţilor (419–507)

Vizigoţii obţin în Aquitania două treimi din pămînt, ca proprietate scutită de taxe; în schimb regele şi armata îşi asumă rolul de protectori; regele conduce ca guvernator imperial. Apogeul puterii vizigote este atins

466–484 sub Euric, cel care pune bazele dominaţiei vizigote asupra Spaniei. În vremea sa se elaborează **cel mai vechi cod germanic de legi** în limba latină (*Codex Euricianus*, cca 470).

484–507 ALARIC II moare în timpul luptelor împotriva francilor conduşi de CLOVIS, la Vouillé (p. 121).

Regatul vizigot din Spania (507–711)

Noul regat este slăbit de neînţelegerile dintre rege şi nobilime.

551 Bizantinii chemaţi în ţară cuceresc partea de S.

568–586 LEOWGILD, care transformă Toledo în capitală, îi respinge pe bizantini şi cucereşte regatul suevilor (575), veniţi către 409.

586–601 REKHARED I trece la catolicism. Aliindu-se cu marea nobilime germanică, biserica va căpăta o mare influenţă. **Conciliile regale de la Toledo** sînt în acelaşi timp adunări ale regatului, în cadrul cărora hotărîrile regale devin obligatorii, iar cei care le încalcă pot fi supuşi excomunicării.

633 Introducerea monarhiei elective.

649–672 REKISWINTH compilează un cod de legi comun pentru goţi şi romani (*Lex Visigothorum*, cca 654).

711 Victorie a arabilor asupra vizigoţilor conduşi de RODERIC (p. 135).

Regatul burgunzilor (443–534)

Colonizaţi de generalul AETIUS pe malul Lacului Geneva, burgunzii îşi extind regatul în bazinul Ron şi Saôn. Înflorire

cca 480–515 sub GUNDOBAD, cînd se elaborează şi codul de legi burgund (*Lex Burgundium*, 516). După încercări zadarnice (523–524), francii reuşesc, după moartea lui TEODORIC,

534 să cucerească regatul burgund, în urma victoriei de la Autun.

Regatul ostrogot din Italia (493–553)

493–526 Teodoric cel Mare îi desparte pe goţi de romani (interzicerea căsătoriilor). Goţii obţin o treime din pămînturile disponibile în schimbul serviciilor de războinici. Administraţia civilă şi economia rămîn în mîinile romanilor. Nici contradicţiile religioase nu permit existenţa unei bune înţelegeri între goţi şi romani.

Scopul politic al lui TEODORIC este un sistem de alianţe între statele germanice îndreptat împotriva Bizanţului, pe care încearcă să-l întărească prin căsătorii dinastice. Eşecul acestei politici (adversarul său este CLOVIS, regele francilor), grijile prilejuite de succesiunea la tron şi tensiunile dintre goţii arieni şi romanii catolici întunecă ultimii ani ai regelui. – BOETHIUS, care scrie *De consolatione philosophiae* în închisoare, împreună cu socrul său, SYMMACHUS, sînt executaţi din cauza opoziţiei lor faţă de Senat.

526 Moartea lui TEODORIC la Ravenna.

535–553 Războiul cu goţii al lui Iustinian. VITTIGES, ridicat pe tron de goţi [536–540], este luat prizonier de BELIZARIE după asediul Ravennei.

542–552 TOTILA, pornind de la Verona, recucereşte Italia (cu excepţia Ravennei), se remarcă între 544 şi 549 împotriva lui BELIZARIE, dar moare la Tadinae, în b. cu NARSES. Succesorul său, TEJA, moare după doar cîteva luni, la Mons Lactarius.

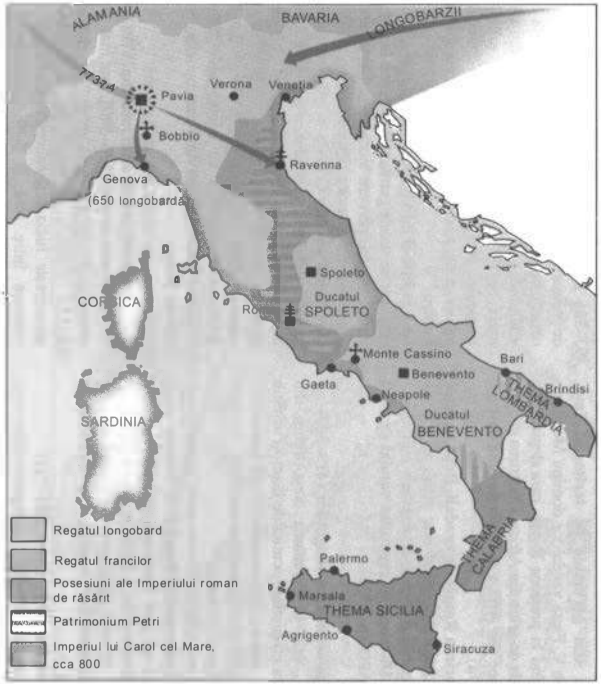

Regatul longobard din Italia

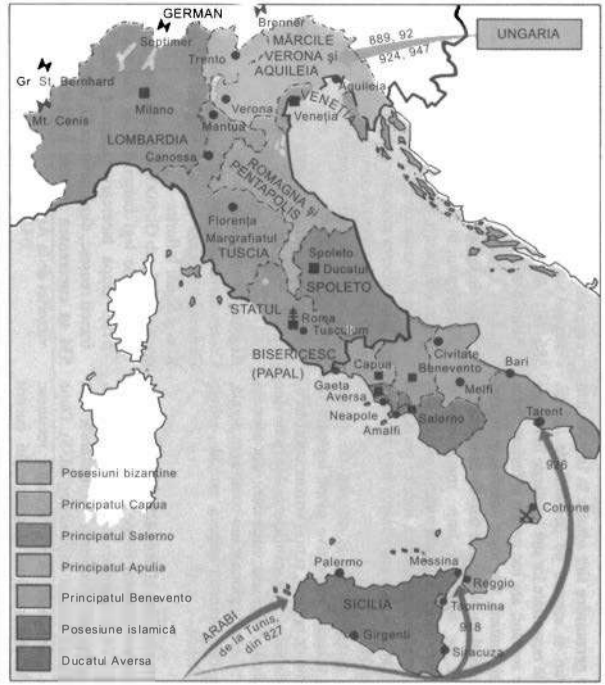

Italia în sec. 9–10

Regatul longobard din Italia (568–774)
Longobarzii se muta din regiunea lor originara, Scandinavia, în Elba de Jos, de acolo în Moravia, întemeind primul lor regat în regiunea dunareana (Pannonia). Dupa distrugerea regatului gepid, în timpul regelui ALBOIN, longobarzii, împreuna cu o parte din gepizi, invadeaza Italia şi întemeiaza un al doilea regat (568). Pavia este cucerita (572). Longobarzii se aşaza în Cîmpia Padului, dar şi în Toscana de N, în Umbria, Spoleto şi Benevento. Dupa terminarea cuceririi (cca 650), exista în afara de regat (cap. la Pavia) un numar de ducate aproape autonome: Trento, Friuli, Spoleto, Toscana, Benevento. Bizantinii pastreaza exarhatul de Ravenna, Istria, ducatele Roma şi Neapole, extremitatea sudica a Italiei şi Sicilia. Consecinţa: Italia se scindeaza într-o zona longobarda (mai tîrziu franca, apoi imperiala) şi una bizantina (mai tîrziu normanda, parţial papala). Conducerea de catre duci este înlaturata dupa restaurarea regalităţii (584). Prin deposedarea de drepturi politice a romanilor supuşi şi prin înlaturarea administraţiei romane, regatul longobard devine un stat germanic din toate punctele de vedere. Sub
584–590 AUTHARIC, casatorit cu THEUDELINDE, fiica ducelui de Bavaria, începe bunele relaţii politice cu Bavaria. Dependenţa de regatul franc (plata unui tribut).
590–615 AGILULF încheie pacea cu francii, iar cu bizantinii stabileşte o încetare a ostilităţilor.
636–652 Sub ROTHARI, sistemul legal popular este transformat în cod: *Edictus Rothari* (643). Succesorii lui trec la catolicism. Poporul se converteşte treptat la catolicism, începînd cu 600. Apogeul este atins sub
661–671 Grimoald I, prin unirea cu ducatul Benevento. Lupte victorioase împotriva francilor, bizantinilor, avarilor şi slavilor. – Dupa moartea lui GRIMOALD, încep conflictele cauzate de succesiune (puterea aristocraţiei).
712–744 LITPRAND încearca o unire a Italiei prin supunerea ducilor de Spoleto şi de Benevento şi atacuri asupra Ravennei şi Romei.
751 Cucerirea Ravennei de catre AISTULF [749–756]: sfîrşitul exarhatului Ravenna şi a dominaţiei bizantine în centrul Italiei.
756–774 DESIDERIUS, duce al Tusciei, devine rege.
773–774 Cucerirea regatului longobard (ocuparea Paviei) de catre CAROL CEL MARE (p. 123). DESIDERIUS nevoit sa abdice. Regatul longobard fuzioneaza cu cel franc, totuşi ducatul Benevento îşi menţine independenţa.

Italia sub Carolingieni (774–887)
În afara ducatului Benevento, se întemeiaza şi alte domenii „longobarde" la Neapole, Salerno şi Capua. Arabii încep sa se amestece în politica Italiei de S (827); prima incursiune a ungurilor pe Cîmpia Padului. Margrafii de Friuli, Tuscia şi Spoleto, ale caror teritorii de frontiera devin mai puternice, cîştiga mai multa independenţa.

Regii naţionali italieni (888–962)
888–924 Margraful BERENGAR DE FRIULI este încoronat rege al Italiei dupa moartea lui CAROL III (p. 125); iniţial, este fortat sa stea deoparte de catre ducii de Spoleto, WIDO [891–894] şi LAMBERT [892–898], care se considera moştenitori ai regatului longobard şi-i silisera pe papi sa-i încoroneze împăraţi.
894 ARNULF DE CARINTHIA este recunoscut rege şi încoronat împarat (896), dar se întoarce în Bavaria. Dupa moartea lui LAMBERT în anul
900, LUDOVIC DE PROVENCE este încoronat rege la Pavia; apoi este încoronat împarat la Roma, ca LUDOVIC III (901). Înfrînt de BERENGAR la Verona (905), LUDOVIC se întoarce în Provence, unde moare în 928.
915 Încoronarea lui BERENGAR ca împarat. Dupa înfrîngerea suferita în faţa ungurilor pe Brenta (899), urmeaza un şir de raiduri de jaf din partea ungurilor, carora BERENGAR trebuie sa le plateasca tribut. Atacuri ale arabilor în Reggio, Oria şi Tarent.
922–926 Regele RUDOLF II DE HOCHBURGUND este chemat în Italia şi îl rastoarna pe BERENGAR (asasinat în 924). Dupa moartea socrului sau BURKHARD II DE SUABIA, îi lasa domnia în Italia lui
926–947 HUGO DE VIENNE (Provence), care reuşeşte sa se impuna în faţa lui EBERHARD DE BAVARIA, alesul partidei adverse. Dupa moartea lui HUGO, urca pe tron fiul sau, LOTHAR (încoronat coregent în 931 şi casatorit cu ADELHEID, fiica lui RUDOLF II DE HOCHBURGUND). Dupa moartea lui
950 este încoronat BERENGAR II DE IVREA.
951 Otto cel Mare, chemat în ajutor de ADELHEID, obţine supremaţia asupra Italiei de N. Îl reinstaleaza pe BERENGAR, ca rege vasal, dar acesta, împreuna cu fiul sau, ADALBERT, intra în conflict cu statul papal. IOAN XII îl cheama în ajutor pe OTTO CEL MARE, care îşi consolideaza dominaţia asupra Italiei de N în a doua campanie italiana (961–965). BERENGAR este luat prizonier, ADALBERT moare în exil. Regii germani se considera dupa încoronarea lor şi stapîni ai regatului longobard (Italia imperiala), ce face parte din Imperiului creştin. Dupa moartea lui OTTO III, notabilităţile Lombardiei îl aleg rege pe
1002–1015 ARDUIN DE IVREA, care va fi înfrînt de HENRIC II. Se formeaza în Italia doua partide: ghibelinii (de la Waiblingen, castelul familiei Staufen), susţinatori ai stapînitorilor germani, şi guelfii (Welfii, partida papala), adversari ai împăraţilor germani.

Poziția ocupată de triburile francilor, cca 260

Francii ca *foederati,* în nordul Brabantului, 358

Zona ocupată de franci, cca 460

Regatul francilor și Regatul lui Syagrius, cca 480

Regatul lui Clovis

Regatele sub fiii lui Clovis

Regatul franc sub Merovingieni

Francii (salieni, ripuarieni) înaintează încet dinspre granița Rinului spre SV, însă păstrează legătura cu patria lor. În sec. 5 ajung la Somme. Numeroșii regi provinciali sub care trăiesc francii sînt eliminați cu forța și se realizează unitatea politica a întregului trib prin

482–511 Clovis, care înlătura ultimele rămășițe ale dominației romane de apus prin

486 victoria asupra lui Syagrius, general roman și *dux*. CLOVIS obține teritoriul dintre Somme și Loara.

Cca 496 Victorie asupra alamanilor, rămășițele armatei acestora fiind protejate de TEODORIC CEL MARE. Se pare că soția catolică burgundă a lui CLOVIS, CLOTILDA, îl convinge pe acesta, chiar în timpul bataliei, să se convertească la catolicism. Este botezat de episcopul REMIGUS la Reims, în ziua de Crăciun a anului 497 sau 498. Consecință: spre deosebire de sistemul lui TEODORIC (existența separată a goților și romanilor), CLOVIS și urmașii săi izbutesc să fondeze un corp statal omogen, prin fuziunea galoromanilor și francilor.

Cca 500 Victorie asupra burgunzilor la Dijon. Cu ajutorul vizigoților, regele burgund GUNDOBAD reușește să-și mențină pozițiile.

507 B. de la Vouillé (Vouglé): cu ajutorul burgunzilor, CLOVIS cucerește regatul vizigoților pînă la Pirinei (p. 117). Din cauza intervenției lui TEODORIC, nu ajunge la Medit. (Septimania rămîne în continuare vizigotă). După moartea lui CLOVIS, la Paris, regatul este împărțit între fiii săi.

531 Cucerirea regatului Thuringia (regele ERMINFRIED) cu ajutorul saxonilor.

532–534 Supunerea regatului burgunzilor (b. de la Autun, p. 117) de către CHLOTHAR I, CHILDEBERT I și THEUDEBERT I [534–548], nepotul lui CLOVIS.

535–537 Pentru a le asigura neutralitatea, francii primesc de la ostrogoți resturile Alamaniei și Provence (gurile Ronului: ieșirea la Medit.).

539 Victoria lui THEUDEBERT asupra ostrogoților și bizantinilor, cu toate acestea nu reușește să cucerească Italia de N. Bavaria devine dependentă de regatul franc.

558–561 CHLOTHAR I unește regatul franc; după moartea lui regatul va fi din nou împărțit: începutul conflictelor interne (regii și aristocrațiile locale se află în contradicție). Se **formează 3 regiuni ale regatului:** Austrasia (Champagne, bazinul rîurilor Maas/Meuse și Mosela) cu capitala la Reims, Neustria (V romanic, dintre fluviile Schelde/Escaut și Loara) cu capitala la Paris, și Burgundia (în bazinul Loarei și Ronului) cu capitala la Orléans.

613–629 Chlothar II unește întreg regatul, după ce aristocrația din Burgundia și Neustria sub conducerea episcopului ARNULF DE METZ [614–629] și PEPIN CEL BĂTRÎN (m. 640) trece de partea lui;

614 Edictum Chlotarii: regele se angajează să-i aleagă pe oficialii regali (conți) dintre proprietarii de pămînt ai comitatului (eliminarea unei funcționărimi dependente de conducator și cedarea autorității publice aristocrației proprietare de pămînt). Provinciile centrale, Austrasia, Neustria și Burgundia, primesc o anumită autonomie, sub autoritatea unui *maior-domo*, aflat în fruntea administrației casei regale; este în același timp și șeful suitei regale și prin urmare conducatorul întregii nobilimi.

629–639 DAGOBERT I unifică încă o dată întreg regatul. După moartea lui, regatul va fi împărțit din nou: decaderea statului Merovingian. Începutul perioadei de ridicare la putere și domnie a majordomilor palatului.

Ascensiunea Carolingienilor

679–714 PEPIN DE HERISTAL devine majordom al Austrasiei, iar după

687 vict. de la Tertry asupra majordomului Neustro-Burgundiei, majordom al întregului regat. Consecința: **păstrarea unității regatului;** mutarea centrului de greutate politic în regiunea Mosela, Maas și Rinul Inferior.

689 Vict. asupra lui **Radbod** și a frisilor. Unirea V Frisiei cu regatul franc. Întemeierea episcopiei din Utrecht și a Mînăstirii Echternach, pentru convertirea frisilor (cca 690, WILLIBRORD). Nu reușește și alipirea Alamaniei la regat (709–712). După Aquitania (672), și bavarezii, thuringii, alamanii și bretonii devin aproape independenți.

714–741 Carol Martel, fiu nelegitim al lui PEPIN II, se luptă să acceadă la poziția de majordom și restaurează regatul după conflicte cu Neustria și Aquitania. Supunerea alamanilor și thuringilor; poartă războiu împotriva saxonilor. Bavaria își pierde independența. În

732 b. dintre Tours și Poitiers, CAROL MARTEL îi înfrînge pe arabii conduși de ABD AR-RAHMAN (p. 135). Continuă să domnească după 737 în lipsa unui rege Merovingian și

741 împarte regatul între fiii săi, care fuseseră educați la Mînăstirea St. Denis: CARLOMAN primește E (Austrasia, Suabia, Thuringia); PEPIN CEL SCURT partea de V (Neustria, Burgundia, Provence); Aquitania și Bavaria rămîn sub autoritate comună. Mai multe campanii conduc la supunerea Aquitaniei, Bavariei, Saxoniei și Suabiei.

751 Detronarea ultimului rege-fantomă Merovingian (CHILDERICH III). După retragerea lui CARLOMAN într-o mînăstire, PEPIN devine singurul conducător al Regatului franc.

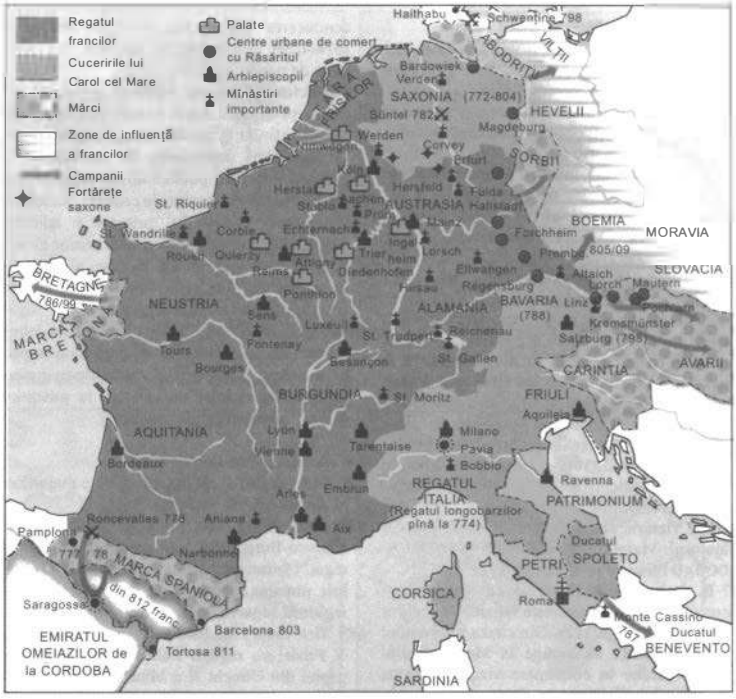

Imperiul lui Carol cel Mare

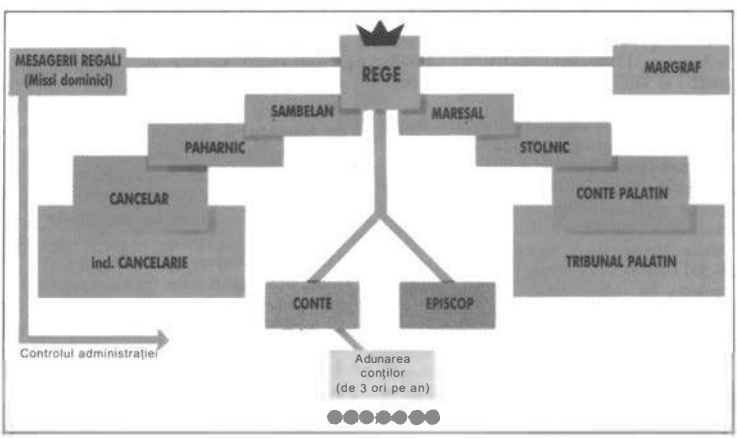

Administrația lui Carol cel Mare

Carolingienii (751–814)

751–768 Pepin cel Scurt. Papa ZAHARIA [741–752] îşi dă consimţămîntul la detronarea ultimului rege Merovingian.

751 PEPIN este ridicat la tron de „toţi francii", la Soissons, şi uns cu mir sfînt primul rege al francilor de catre legatul papal, arhiepiscopul BONIFACIU.

754 Convenţiile de la Ponthion şi Quierzy: papa ŞTEFAN II [752–757] cere ajutorul lui PEPIN împotriva regelui longobard AISTULF (p. 119), pune Roma sub protecţia regelui franc şi îl unge încă o data pe PEPIN la St. Denis. PEPIN şi fiii sai primesc titlul de *Patricius Romanorum* (Protector al romanilor). După 2 campanii victorioase (754, 756), PEPIN îl sileşte pe AISTULF să retrocedeze teritoriile cucerite (Exarhatul Ravenna, Pentapolis), pe care le daruieşte papei (Donaţia lui Pepin). Aceste teritorii, împreuna cu Ducatul Romei, formeaza Statul Papal (p. 140).

760–768 Dupa campanii victorioase, anexarea Principatului Aquitania.

768 Pepin împarte regatul între fiii sai CAROL şi CARLOMAN; acesta din urma moare înainte de izbucnirea unui conflict deschis (771).

Carol cel Mare (Charlemagne, 768–814)

772–804 Războaiele saxone încep cu cucerirea Eresburgului şi distrugerea trunchiului sfînt (Irminsul). Botez în masa al nobilimii. WIDUKIND şi ţaranii liberi se opun nobilimii, favorabila unirii cu regele francilor. Înabuşirea rascoalei lui WIDUKIND (779–780). După distrugerea unei armate france în Mţii Süntel (782).

782 masacrul de la Verden pe Aller: execuţia a 4500 de saxoni rebeli (numarul exact este pus la îndoiala), care îi sînt predaţi de nobilii saxoni lui CAROL. Izbucneşte o noua revolta (783–785) şi CAROL înainteaza pîna la Elba.

785 Pace între WIDUKIND şi CAROL şi botezul lui WIDUKIND în reşedinţa imperiala temporara Attigny. Dupa un nou şir de revolte ale ţaranilor (792–799), ca protest împotriva „dijmei" percepute de biserica, saxonii sînt deportaţi pe teritoriul franc şi francii aşezaţi pe teritoriul saxon. Supunere definitiva a saxonilor, dupa o campanie decisiva (804). Reconciliere a francilor şi saxonilor în virtutea lui *Lex Saxonum* (Legea saxona, 802), care se bazeaza pe Legea franca *(Lex Ripuaria)*, dar ţine cont şi de vechiul drept popular saxon. Creştinarea porneşte de la episcopiile Bremen, Verden, Minden, Münster, Paderborn şi Osnabrück, dependente de arhiepiscopiile Mainz şi Köln, fondate de CAROL. LUDOVIC (LUDWIG) CEL PIOS întemeiaza Hildesheim şi Halberstadt. Corvey pe Weser, fondata de un ordin de la Corbie, în N Franţei (822), devine cea mai importanta mînastire saxona.

773–774 Cucerirea Regatului longobard. Dupa cucerirea Paviei (p. 119), CAROL adopta titlul de „rege al francilor şi longobarzilor", reînnoieşte Donaţia lui PEPIN şi pune Statul Papal sub protecţia (dominaţia) franca.

789–812 Dupa mai multe razboaie cu slavii, vilţii, sorbii şi cehii devin tributari. Se înfiinţeaza marci de frontiera, nu şi misiuni religioase.

788 Destituirea ducelui TASSILO DE BAVARIA: eliminarea ultimului ducat tribal.

791–796 Dupa atacuri la Friuli şi asupra Austriei, avarii (p. 113) sînt înfrînţi în 3 campanii: distrugerea fortareţei avarilor (822 ultima menţionare a „inelului"). Ca urmare a campaniilor împotriva saxonilor, slavilor şi avarilor, regiunea de la gurile Oderului şi pîna la M. Adriatica este inclusa în imperiul lui CAROL. Dupa înfrîngerea armatei france de catre arabi în valea Roncevalles (778; moartea contelui ROLAND, *Chanson de Roland*) şi incursiunea araba în Narbonne (793) are loc

795 întemeierea marcii spaniole.

23/24 decembrie 800 Carol cel Mare primeşte coroana imperiala de la papa LEON III [795–816]. Convenţia de la Aachen (Aix-la Chapelle). Împaratul roman de E MIHAIL I (p. 139) îl recunoaşte pe CAROL împarat, în schimbul cedării Istriei, Venetiei şi Dalmaţiei („problema dualitaţii imperiale"). LUDOVIC, fiul lui CAROL, îşi pune singur coroana pe cap (fara participarea papala; *a Deo coronatus*).

28 ian. 814 CAROL CEL MARE moare la Aachen, fiind înmormîntat în dom.

Imperiul Carolingian

Guvernarea regala se bazeaza pe **curtea regala, jurisdicţia palatina** şi pe **cancelaria** condusa de un **cancelar** (un cleric educat), care este şi capelan (diacon) pentru chestiunile spirituale. Postul de majordom se desfiinţeaza; şambelanul este conducatorul administraţiei regale; exista seneşalul, paharnicul şi mareşalul. În afara de conte, care nu mai este funcţionar, ci mare nobil, apare **domnul suveran cu drept de imunitate,** în schimb nu se bucura de drepturi judecătoreşti supreme. Administratorii seculari ai clericilor suverani cu drept de imunitate sînt **starostii. Mesageri regali** (*missi dominici:* cîte un dregator bisericesc şi unul laic), investiţi cu drepturi speciale, asigura controlul asupra conţilor, clerului şi administraţiei. Marcile de la frontiere cuprind mai multe comitate şi adesea teritoriile unor populaţii tributare; imperiul mai cuprinde şi regate subordonate (de ex. Aquitania). – Anual au loc 3 adunari ale întregii comunităţi (participare obligatorie); în procesele speciale, verdictul este pronunţat de 7-12 juraţi.

Imperiul Carolingian, 829

Tratatul de la Verdun, 843

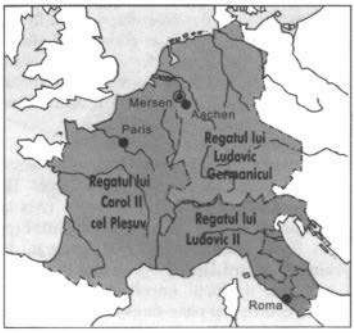

Tratatul de la Mersen, 870

Tratatul de la Ribemont, 880

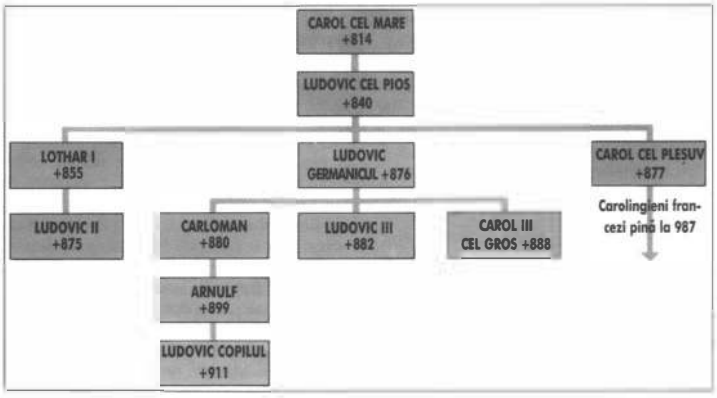

Carolingienii

Imperiul Carolingian (814–843)

814–840 Ludovic cel Pios se află sub influența consilierilor bisericești.

816 Încoronarea lui LUDOVIC de papa ȘTEFAN IV [816–817] la Reims.

817 Ordinatio imperii: transmiterea demnității imperiale fiului cel mare, LOTHAR; fiii mai mici primesc părți ale imperiului (PEPIN: Aquitania; LUDOVIC GERMANICUL: Bavaria). LOTHAR devine coîmpărat. LUDOVIC CEL PIOS violează această ordine prin crearea unui stat adițional (Alamania, 829) pentru CAROL CEL PLEȘUV, fiul celei de-a doua soții, JUDITH.

830 Revolta fiilor PEPIN, LUDOVIC și LOTHAR. LOTHAR îl determină pe papa PASCAL I [817–824] să-l încoroneze ca regent în Italia și obține, în virtutea **Constitutio Romana** (824), puteri imperiale în Statul Papal (controlul asupra curților de justiție, jurământ de credință al papilor nou-aleși, înainte de ungere).

833 A 2-a revoltă a fiilor, după ce LUDOVIC CEL PIOS îi ia Aquitania fiului său PEPIN. Pe **Lügenfeld** (Cîmpia minciunilor) de lîngă **Colmar,** armata lui LUDOVIC trece de partea celei a fiilor. Împăratul este detronat, dar curînd repus pe tron de LUDOVIC GERMANICUL și de PEPIN, care urmaresc să restrîngă puterea lui LOTHAR.

838 După moartea lui PEPIN, lui CAROL CEL PLEȘUV îi revine Aquitania.

840 Război fratricid al lui LUDOVIC GERMANICUL și CAROL CEL PLEȘUV împotriva lui LOTHAR, înfrînt în

841 b. de la Fontenoy (lîngă Auxerre). LUDOVIC și CAROL își întăresc alianța prin

842 Jurămîntul de la Strasbourg (cel mai vechi document în vechea germană și franceză veche). Împărțirea imperiului prin

843 tratatul de la Verdun în Regatul franc mediu (Francia Media), de E (Francia Orientalis) și de V (Francia Occidentalis). Împăratului LOTHAR I îi revine Francia Media. LUDOVIC GERMANICUL primește regatul franc de E, CAROL II CEL PLEȘUV regatul franc de V. Teoretic și nominal se păstrează unitatea imperiului.

Francia Media (843–875)

843–855 LOTHAR I. După moartea sa, regatul este împărțit între fii: LUDOVIC II (m. 875) primește Italia și coroana imperială. LOTHAR II (m. 869) zona cuprinsă între M. Nordului și izvoarele rîurilor Maas (Meuse) și Mosela (*Lothari regnum* = Lotharingia = Lorena), CAROL (m. 863) Burgundia și Provence. După moartea lui CAROL, frații își împart teritoriul lui.

870 Tratatul de la Mersen: după moartea lui LOTHAR II, lui LUDOVIC GERMANICUL îi revine jumătatea de E a Lorenei, cu Aachen. După moartea lui LUDOVIC II, CAROL II CEL PLEȘUV obține Italia și este încoronat împărat de către papa IOAN VIII [872–882].

Francia Orientalis (843–911)

843–876 LUDOVIC GERMANICUL. Atacuri ale normanzilor și ale ungurilor. După moartea sa, Bavaria și mărcile de SE îi revin lui CARLOMAN (m. 880), Franconia, Thuringia și Saxonia lui LUDOVIC III (m. 882), Alamania (Suabia) lui CAROL III CEL GROS (m. 888).

876 B. de la Andernach: CAROL II CEL PLEȘUV este înfrînt de LUDOVIC III în cursul tentativei sale de a dobîndi jumătatea de E a Lorenei, după moartea lui LUDOVIC GERMANICUL.

880 Tratatul de la Ribemont: LUDOVIC III primește de la nepoții lui CAROL CEL PLEȘUV jumătatea de V a Lorenei. Frontiera de V a Franciei Media rămîne, cu modificări minore, granița dintre Germania și Franța, în tot decursul Evului Mediu.

881–887 Împ. CAROL III CEL GROS dobîndește Italia cu forța, este încoronat împărat de către papa IOAN VIII și devine unic conducător după moartea fraților săi (882). Obține controlul asupra regatului franc de V (cu excepția Burgundiei Inf.).

887 Dieta de la Tribur: CAROL III abdică.

887–899 ARNULF DE CARINTIA, fiul lui CARLOMAN, este ales rege de toate triburile germane. Încoronare imperială făcută de papa FORMOSUS (869).

900–911 Regatul franc de E se destramă din cauza feudelor interne, în timpul domniei lui LUDOVIC COPILUL. Incursiuni neîntrerupte din partea ungurilor (p. 169). Puterea regală centralizată nu reușește să facă față atacurilor inamicilor din afară (unguri, normanzi) și se ajunge la **întemeierea ducatelor tribale:** Saxonia, Thuringia, Bavaria, Suabia, Lorena și Franconia.

Francia Occidentalis (843–987)

843–877 CAROL II CEL PLEȘUV este încoronat împărat în 875. Din cauza morții timpurii a fiului său LUDOVIC CEL GÎNGAV [877–879] și a celor doi fii ai lui, regatul se destramă.

877 Burgundia Inf. (Cisjurania) devine regat autonom, sub BOSO DE VIENNE.

888 Burgundia Sup. (Transjurania) devine regat autonom, sub guelful RUDOLF I [888–912]. Fiii ambilor conducători ajung regi în Italia (p. 119). După îndepărtarea de la tron a lui CAROL III, EUDES (ODO), conte de Paris [888–898], este ales primul antirege. Deși Carolingienii mai domnesc nominal vreme de 100 de ani, puterea se află de fapt în mîinile dinastiei Capețienilor (Robertinilor), urmașii lui EUDES. Ca și în Germania, și în Franța se cristalizează mari teritorii.

Statul şi Constituţia: în fruntea statului franc se află **regele;** puterea lui se bazeaza pe harisma ereditară (sacralitatea monarhică), pe forţa economică ce decurge din proprietatea asupra terenurilor (teritorii regale, domenii regale, domenii ale bisericii) şi pe suită. El domneşte prin **suveranitate regală** (*imperium* = autoritate), prin **suveranitatea armatei** în chestiunile externe şi **suveranitatea judecătorească** în cele interne. Succesiunea la tron este reglementată de **principiul dinastic:** ridicarea regelui din familia care se bucură de sacralitatea monarhică (moment electoral şi ereditar). **Nobilimea** se plasează treptat între rege şi popor şi devine antagonista regelui. **Poporul** (ţărani-razboinici liberi, cu drepturi politice) trateaza direct cu regele în **Adunarea poporului** (adunarea anuală a armatei); totuşi, dupa b. dintre Tours şi Poitiers, ţăranii, care lupta pe jos, devin neglijabili din punct de vedere militar şi politic. Adunarea armatei se pastrează în Austrasia, în schimb este înlocuita de o adunare a notabilităţilor în Burgundia şi Neustria.

Administraţie: în punctul central se afla **Curtea regală** *(palatium).* În fruntea casei regale este **majordomul; contele palatin** e judecătorul curţii *(comes palatii).* **Cancelaria** cu scriitorii *(notarii)* se afla sub conducerea consilierilor referenţi *(referendarii)* din rîndul mirenilor. Funcţionari numiţi de rege, **conţii** *(comes),* care ulterior devin stăpîni feudali, oficiaza în oraşe *(civitates)* şi în districtele administrative regale, care pornesc din nucleul Regatului franc („administraţia comitatelor"). Contele îşi exercită autoritatea în chestiunile de recrutare pentru armată, în domeniul administraţiei şi cel judecătoresc. În teritoriile mai întinse de la granite şi în regiunile alamanilor, thuringilor şi bavarezilor, regele numeşte **duci** *(dux).*

Biserica: sub CLOVIS ia naştere o biserica naţională a francilor. Regele, şef al acestei biserici graţie caracterului sacru al regalităţii, emite legi ecleziastice *(capitularia ecclesiastica),* numeşte episcopi şi exercita o puternică influenţa asupra sinoadelor bisericeşti ale regatului. Felul cum procedeaza CAROL MARTEL cu biserica este determinat de interese de stat: împărţirea de domenii bisericeşti ca fiefuri pentru vasalii săi, numirea de mireni demni de încredere în posturi de episcopi şi abaţi, sprijinirea misiunii din teritoriile de E pentru întărirea influenţei france. Sub CARLOMAN şi PEPIN, **Bonifaciu** reorganizeaza biserica în regatul franc (742–747): ordonarea domeniilor ecleziastice, disciplinarea clerului şi înfiinţarea de noi arhiepiscopii (Reims, Sens, Rouen). Episcopii franci recunosc autoritatea Romei şi se supun papei (747).

Comerţul: comerţul cu Orientul, desfăşurat încă în vremea Merovingienilor, este întrerupt din cauza incursiunilor arabilor. Dispare şi economia bazata pe bani. Zona dintre Rin şi Loara devine noul centru al comerţului.

Agricultura: din cauza declinului comerţului şi meşteşugurilor, precum şi a scaderii masei monetare, creşte importanţa agriculturii, a marilor domenii şi a economiei naturale. Un nou sistem economic ţaranesc se dezvoltă între Sena şi Loara: **sistemul pogonului** *(Hufensystem,* unitatea casei, curţii, terenului arabil ale ţaranului „posesor al unui pogon", cu dreptul de a folosi şi padurea şi păşunea), legat de împărţirea ogorului, comunitate sătească cu proprietate în devalmăşie şi sistemul rotaţiei pe trei parcele, înlocuieşte vechea agricultură. Consecinţe: cultivarea grînelor devine principala preocupare în agricultura; creşterea populaţiei. **Marile domenii** (fostele terenuri publice, paduri care nu se afla în proprietate privată) intră în posesiunea regelui, care face cadou o parte din ele notabilităţilor ecleziastice sau laice *(potentes).* Caracteristic pentru aceste mari domenii este modul de dispunere: în jurul curţii *(salhof)* şi pămîntului stapînului sînt raspîndite curţile celor dependenţi de el. Pe aceste mari domenii (în parte ale bisericilor şi mînastirilor) se continua practicarea tehnicilor agricole romane (cultivarea pomilor fructiferi, viilor şi legumelor), iar autarhia este asigurata prin existenţa diferitelor ateliere şi meşteşuguri (fierărie, moara etc.).

Sistemul seniorial se dezvoltă din fuziunea dintre economia agricolă a Antichităţii tîrzii, în care proprietarul roman al domeniului conduce clientela sa formata din coloni (cu obligaţia de a strînge impozitele şi de a recruta soldaţi), şi sistemul german de proprietate: casa stăpînului reprezinta o zona cu statut special, în care stăpînul exercita personal funcţia de conducere: autoritate deplina asupra persoanelor *(munt)* – libere, dependenţi şi suita de razboinici cît şi asupra lucrurilor *(gewere)* – case, gospodariile ţaraneşti, bisericile parohiale. Domeniile senioriale primesc **imunitate** (scutirea de anumite îndatoriri publice), aşa cum se întîmplase în Antichitatea tîrzie cu trezoreria imperiala, proprietăţile bisericeşti şi anumite bunuri particulare ale nobilimii senatoriale. Imunitatea extinsa a francilor se refera la interzicerea intrarii libere, impunerii arbitrare sau la folosirea forţei *(introitus, exactiones* şi *districtio)* împotriva conţilor. Dezvoltarea treptata a unor **privilegii judiciare,** nu numai asupra celor parţial sau total lipsiţi de libertate, ci şi asupra dijmaşilor şi ţaranilor liberi, care se pusesera sub „protecţie" personala (reprezentare în faţa judecaţii şi în armata, asumarea obligaţiilor publice de către senior), conduce la intrarea lor sub jurisdicţia seniorului, care îi transforma pe ţaranii şi pe dijmaşii liberi în şerbi. Procesul este grabit de utilizarea intensiva a corvezilor şi a muncii forţate.

Oraşul: pierde poziţia politica privilegiata şi de centru economic şi demografic; ramîne sediu al episcopului şi centru al diocezei, iar în S şi reşedinţa a contelui (al carui district administrativ era în N). Oraşele sînt reşedinţele regale ale Merovingienilor, iar palatele Carolingienilor sînt situate la ţara.

Biserica, dezvoltarea culturii, guvernarea

Biserica: după ruptura dintre Roma și Bizanț cauzată de disputa iconoclasmului (p. 139), papalitatea stabilește o legatura strînsa cu dinastia francilor (protecția împotriva longobarzilor). Astfel este legitimata noua dinastie Carolingiana, iar papalitatea va fi ferita de atacurile longobarzilor. La încoronarea lui PEPIN (p. 123), caracterul sacru al regalității este garantat nu de dreptul dinastic (reverența pagîna fața de dinastia care își revendica descendența de la zei), ci de miruire (autoritate religioasa: *Dei gratia* = prin mila Domnului).

Concepția lui CAROL CEL MARE asupra demnității imperiale nu se întemeiaza pe tradiția cezarilor, ci pe concepția germanica a preotului regal luata în considerare împreuna cu ideea augustiniana a unei *Civitas Dei* (Cetatea lui Dumnezeu). Demnitatea imperiala este conferita de papa ca *translator imperii* (pe baza concepției papale a vacanței tronului imp. de la Bizanț). – În postura de protector al bisericii desemnat de Dumnezeu, CAROL CEL MARE pretinde poziția suprema și autoritatea în interiorul și asupra bisericii (teocrație: biserica de stat). Grija fața de biserica este obligația impusa lui prin statutul de rege dat de Dumnezeu. Sinoadele regatului se desfașoara sub conducerea lui CAROL, regele și adunarea populara se ocupă de probleme bisericești: despagubirea pentru domeniile ecleziastice confiscate prin dijma, asigurarea independenței economice a bisericilor parohiale, întemeierea diocezelor metropolitane (12 arhiepiscopii franceze, 5 italiene și 4 germane), ridicarea nivelului de educație a clericilor (*vita canonica:* viața în comunitate a clerului), unificarea liturghiei, supravegherea comportamentului etic al laicilor. CAROL intervine și în disputele doctrinare ale bisericii (adopționism, iconoclasm, controversa *filio-que*). Episcopii sînt numiți tot de conducator.

Cultura (Renașterea Carolingiana): aduși de CAROL CEL MARE din Anglia, Irlanda, Spania, Lombardia și Italia, „învățații de la Curte" formeaza centrul intelectual pentru îndeplinirea misiunii cultural-politice a epocii. **Alcuin** (cca 730–804) vine de la York ca să conduca școala superioara (781, din 796 stareț la St. Denis). Alaturi de el funcționeaza **Paulus Diaconus** (cca 720–795), istoriograful longobarzilor, PETRU DIN PISA, PAULINUS DIN AQUILEIA și TEODULF, episcop de Orléans. Printre laicii franci se numara și **Einhard** (cca 770–840), biograful lui CAROL CEL MARE *(Vita Caroli).* Școala palatului *(schola palatina)* devine modelul școlilor din catedrale și mînastiri, întemeiate în întreg regatul. Prin dispozițiile lui CAROL, comunitațile monastice, pîna atunci înclinate spre antiintelectualism, asceza și pustnicie, întemeiaza instituții de învațamînt, încurajeaza dezvoltarea științelor și devin transmițatoarele tradițiilor literare ale Antichității clasice și creștine. Cultura este raspîndita prin **Artes liberales**: gramatica, retorica, dialectic *(trivium);* aritmetica, geometria, astronomia, muzica *(quadrivium).*

Guvernarea: se îngrijește de îndepartarea poverii apasatoare a serviciului militar asupra țaranilor avînd mijloace limitate, adunarea colecției de legi tribale și aplicare a legii prin intermediul ordonanțelor *(capitularia).* **Tribunalul popular** este reformat prin instituirea sistemului juraților. Anual nu mai au loc decît 3 adevarate adunari ale *ding*-ului. Ele cuprind întreaga comunitate judecatoreasca și sînt conduse de conte. Juriații (7) observa desfașurarea corecta a adunării și pronunța verdictul.

Dezvoltarea feudalismului

Premisa dezvoltării feudalismului este existența cavaleriei (cavalerul în armura), care capata preponderența începînd cu mijlocul sec. 8. Prin **acordarea de feude** (înzestrarea cu fiefuri), razboinicul devine independent din punct de vedere economic și își permite sa se echipeze (cal, armura). **Commendatio** (supunere în vederea obținerii protecției), aparuta la sfîrșitul epocii romane, prin care o persoana se pune în serviciul unui domn ca vasal, intra în fuziune cu **tradiția germanica a ascultarii întemeiate pe credința**. Datorita loialității, serviciul obligatoriu al unui cavaler se ridica la rangul de onoare. Loialitatea reciproca a seniorului și vasalului și obligația de a asculta din partea vasalului definesc personalitatea feudalismului; la aceasta se adauga latura materiala: **feuda,** terenul dat cu împrumut de senior, se transforma într-o condiție inițiala a serviciilor vasalului. Serviciul și credința sînt justificarile legale ale feudei, pentru care vasalul își asuma obligații personale. De vreme ce vasalitatea și acordarea unui beneficiu sînt concepute ca relație personala, feuda este inițial înapoiata atunci cînd moare seniorul sau vasalul, dar feudele ajung curînd sa fie lasate moștenire. În ordonanța de la Quierzy (877) se stabilește ca feudele urmeaza sa fie acordate din nou urmașilor legali ai tatalui. Dar sistemul feudal nu se limiteaza doar la patura cavalerilor. Și cei puternici *(potentes)* își obțin dregatoriile (ducate, comitate) împreuna cu alte domenii, ca feude, care se adauga la proprietațile lor alodiale (*allod* = proprietate libera), pentru ca legatura personala dintre rege și deținatorul funcției sa se întareasca prin credința (subordonare politica).

Feudele și funcțiile feudale devin la început ereditare *de facto,* mai tîrziu *de jure:* în consecința, slabesc legaturile dintre nobilime și conducatori. Din feudele de care dispune nobilimea (cu drept de cumparare, vînzare, împartire) se formeaza statele teritoriale incipiente.

Anglia în perioada romană

Cucerirea iuților, anglilor și saxonilor

Lupta anglo-saxonilor împotriva danezilor și norvegienilor în sec. 9

Anglia, cca 1066

Cuceririle iuților, anglilor, saxonilor și danezilor

Iuții, anglii și saxonii vin în Anglia cca 450, care fusese abandonată de romani cca 400, îi alunga pe britani în Țara Galilor (Wales; legenda regelui ARTHUR), Cornwall, Scoția și în Bretagne (Aremorica) și formează 7 state: Kent (iuții); Northumbria, Mercia, East Anglia (anglii); Essex, Sussex, Wessex (saxonii). Dominația Northumbriei în sec. 7 este urmată de cea a Merciei, care cuprinde și Cornwall și Țara Galilor în sec. 8.

793 Prădarea Mînăstirii Lindisfarne (p. 131) de către normanzi: începutul „erei vikingilor".

802–839 Regele EGBERT DE WESSEX, crescut la Curtea lui CAROL CEL MARE, obține dominația asupra statelor anglo-saxone; se mărește numărul incursiunilor vikingilor (danezilor 838), care

866 încep cucerirea sistematică a Angliei, dinspre Ins. Thanet (vărsarea Tamisei) și Londra. Anglia devine o țară colonizată de danezi la N de Tamisa *(Danelaw)*.

Anglia (871–1066)

871–899 Alfred cel Mare, rege al Wessexului, izbutește să-i înfrîngă pe danezi, după lupte grele (construirea de cetăți și a unei flote), la

878 Edington. După ocuparea Londrei (885), pe care ulterior o fortifică, obține o împărțire a teritoriului, de-a lungul liniei Londra-Chester. Importanța lui ALFRED CEL MARE constă în activitatea lui de legiuitor (adunarea și ordonarea de legi) și traducerea de lucrări istorice și de etica (BEDA; BOETHIUS; OROSIUS). Statele daneze sînt supuse de către succesorii lui, EDUARD CEL BATRÎN [899–924] și ATHELSTAN [924–939].

937 Vict. lui ATHELSTAN asupra danezilor (de la Dublin), scoțienilor și velșilor aliați, la Brunanburh (nelocalizat). ATHELSTAN, care stabilește relații diplomatice cu Germania și Franța, organizează o administrație de Curte și cancelarie.

959–975 Edgar, conducator al întregii Anglii, este încoronat și uns prim rege de către SF. DUNSTAN, arhiepiscop de Canterbury, potrivit unui ritual inspirat de la francii de V (973). Sub influența ideilor de la Gorze și Cluny (p. 141), începe o reformă a bisericii.

978–1016 ETHELRED încearcă zadarnic, prin tributuri mari percepute ca *danegeld* de la supușii săi (prima impozitare generalizată), să împiedice atacurile danezilor, care cuceresc întreaga Anglie (1013).

1016–1035 Knut cel Mare este ales rege de englezi și transformă Anglia în centru al imperiului său din M. Nordului (p. 163). Se căsătorește cu vaduva lui ETHELRED și se creștinează. Împarte domenii la oamenii din suita sa, dar nu trece la o confiscare generală. Lasă la vatră armata, cu excepția gărzii personale, și renunță la unitatea de stat (se întemeiază noi ducate, în care sînt numiți duci rudele regelui, dar și englezi). După moartea lui KNUT, fiii săi domnesc pînă la 1042.

1042–1066 EDUARD CONFESORUL, fiul lui ETHELRED, intră în conflict cu partidul național anglo-saxon condus de GODWIN DE ESSEX, din cauza organizării unei administrații centrale formate din normanzi. După moartea lui EDUARD, este ales rege HAROLD, fiul lui GODWIN. El îi înfrînge pe norvegieni la Stamfordbridge (p. 163), dar este învins de ducele WILLIAM DE NORMANDIA, sosit în Anglia în fruntea unei armate la

14 oct. 1066 în b. de la Hastings (în care moare și HAROLD).

Stat și Constituție

Poporul anglo-saxon se împarte în „notabilități" (*thengs* = sabii, *thanes*), războinici liberi și cei neliberi. O nouă împărțire a statului are loc în sec. 10, prin **stabilirea unor centurii teritoriale,** dar se păstrează unitățile teritoriale mai mari. Mai tîrziu se înființează **shires** (comitate cu cetăți în centrul lor), pornind din Wessex și acoperind treptat întreaga țară. Marile **earldoms** *(earls)*, dezvoltîndu-se prin încorporarea unor principi independenți de mai mică importanță și prin unirea mai multor comitate sub un singur stăpîn, constituie o ameninţare la adresa monarhiei; fenomenul este contracarat prin numirea unor funcționari regali dependenți. **Șeriful** (*shiregerêfa* = conte al shire-ului), funcționarul regal însarcinat cu controlul earl-ului, cîștigă treptat influența asupra centuriilor, prin calatoriile și prezența în tribunalele locale („turn", apariție a șerifului).

Creștinare

În jurul anului 660 în Anglia există trei biserici: vechea biserica a britanilor în Țara Galilor, cea irlandezo-scoțiană în Irlanda și Scoția (biserica monastică în care se practică o stricta asceză) și cea anglo-saxonă, care se află în strînsă legătură cu Roma. Convertirea anglo-saxonilor este îndeplinită de abatele AUGUSTIN, primul arhiepiscop de Canterbury (p. 140), trimis de papa GRIGORE CEL MARE. THEODOR DIN TARSUS, arhiepiscop de Canterbury [669–690], organizează biserica anglo-saxonă (centre mitropolitane: York și Canterbury). În sec. 7 se încorporează biserica irlandezo-scoțiană, iar vechea biserică a britanilor începînd cu sec. 8. BEDA (Beda *Venerabilis*, 673–735) este marele istoric al anglo-saxonilor *(Historia ecclesiastica gentis Anglorum)*. Autorul anonim al lui *Beowulf* este membru al clerului.

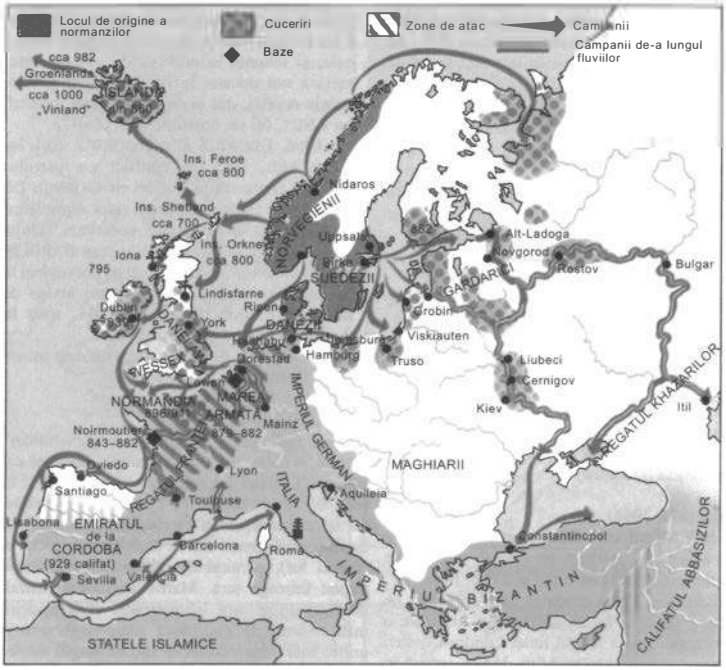

Campaniile normanzilor în sec. 8, 9 şi 10

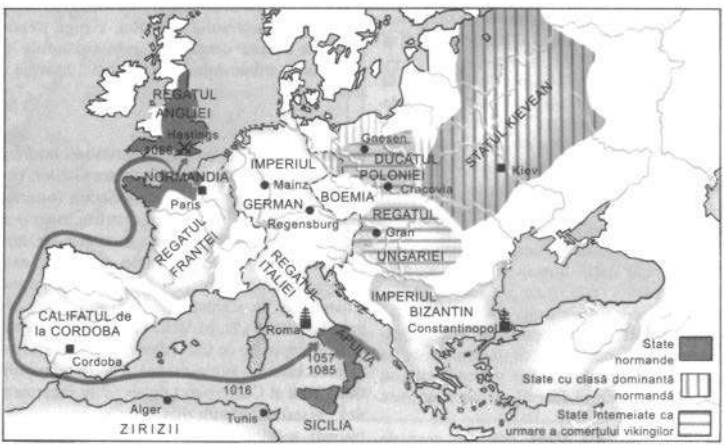

State întemeiate de normanzi în Europa

Danezii, suedezii şi norvegienii sînt **normanzi** (= oameni ai N) sau **vikingi,** iar în Rusia sînt cunoscuţi ca **varegi**. **Expansiunea** normanzilor este declanşată de suprapopulare, de dragoste de luptă şi aventură şi de dorinţa de a obţine faimă, precum şi de nemulţumirea stîrnită de situaţia politică de acasă (apariţia domeniilor regale îi împinge pe nobilii iubitori de libertate şi războinici să migreze). Baza tehnologică a expansiunii o constituie barcile lungi cu chilă, cu placă întărită pentru chilă şi catarg cu pînză, în locul bărcilor clasice, cu vîsle.

Perioada timpurie

Cca 500 danezii locuiesc în insulele daneze, Schonen, mai tîrziu Iutlanda.

Cca 600 Regii din Svear îşi extind dominaţia de la Uppsala asupra întregii Suedii, iar după 650, împreună cu locuitorii din Gotland, controlează întregul spaţiu al Balticii (Finlanda, Kurlanda, E Prusiei): în sec. 8, M. Baltică este o *mare nostrum* suedeză, închisă comerţului frisilor. În Norvegia există mici regate, dar şi republici ţărăneşti.

790–840 Jafuri şi raiduri de-a lungul coastelor – în primul rînd în zonele celtice: Lindisfarne (793); Jarrow, Monkwearmouth (794); Rechru, Skye, Iona (795). Din 799 jafuri pe coasta frizo-saxonă, ceea ce îl determină pe CAROL CEL MARE să instituie o pază de coastă. Caracteristică: atacurile vikingilor încep primăvara, iarna se întorc acasă.

Din 840 (m. lui LUDOVIC CEL PIOS), aceste campanii sînt întreprinse de armate enorme, care-şi construiesc tabere fortificate la gurile apelor şi iernează acolo.

1. Vikingii danezi (marea armată) prădă în fiecare an oraşele france din apropierea apelor, întreprind raiduri de jaf în Asturia şi Portugalia (844), în Baleare, în Provence şi Toscana (859–862) şi supun după întoarcerea lor în Anglia Northumbria şi East Anglia = Danelaw (teritoriul în care domneşte legea daneză). Numai ALFRED CEL MARE (p. 129), rege al Wessexului, reuşeşte să se impună înaintea lor, prin construirea unei flote. Campaniile susţinute mai tîrziu (980–990) se fac sub comanda regilor danezi. Unirea Angliei cu Danemarca sub KNUT CEL MARE (p. 163).

2. Vikingii norvegieni ocupa în sec. 8 Insulele Shetland şi Orkney; mai tîrziu Ins. Feroe, Hebride şi Irlanda. După unificarea Norvegiei (872) sub HARALD I CEL BALAI [cca 860–933], mulţi norvegieni părăsesc ţara (din 874) şi se aşază în Islanda, descoperită în 860. **Epoca de cuceriri** se încheie cu stabilirea legii şi **ding**-ului (930). Groenlanda este descoperita în 982, America (Vinland) cca 1000 (p. 225).

3. Vikingii suedezi întreprind campanii în zona europeana de E. Chemaţi de triburi slave şi finlandeze, ei pătrund în regiunea Novgorod conduşi de RURIK (p. 133). Cca 1000 creştinarea şi aşezarea vikingilor.

Formarea regatelor (sec. 9–12)

Normandia:

896 Vikingii danezi se aşază la gurile Senei.

911 Înţelegerea de la Saint-Clair-sur-Epte dintre vikingii de pe Sena conduşi de ROLLON şi regele franc CAROL CEL SIMPLU [898–923]: ROLLON primeşte pămîntul ca feudă şi preia în schimb apărarea ei. După botezul său (912), devine duce şi vasal al regelui, iar fieful ducat.

Italia de Jos:

1059 Normanzii recunosc la sinodul de la Melfi autoritatea feudală a papei. ROBERT GUISCARD a devenit duce *(Dux Apuliae et Calabriae)*. Normanzii pun capăt dominaţiei bizantine în Italia de Jos, de asemenea celei a arabilor în Sicilia: cucerirea Messinei (1061) şi Palermoului (1072).

1130 Roger II [1105–1154] uneşte Sicilia cu Apulia şi Calabria *(Rex Siciliae, Calabriae, Apuliae)*, cu capitala la Palermo. Cucereşte apoi Amalfi (1137), Neapole (1139) şi Gaeta.

1186 Henric VI se căsătoreşte cu moştenitoarea normandă CONSTANCE, fiica lui ROGER II, moştenind regatul normand (1194).

Anglia: v. p. 129.

Rusia: între 800 şi 850, vikingii suedezi – negustori războinici – întemeiază zone de dominaţie *(Gardarike)* în regiunea lacului Ladoga, ridicînd reşedinţe fortificate în mijlocul triburilor slave. Cele din nord sînt unite de RURIK în statul Novgorod (p. 133).

Statele normande sînt întemeiate de o clasă dominantă războinică, asimilată în scurt timp de populaţia pe care o subjugase.

Comerţul: dominat de evrei (Medit. şi Orientul) şi de frizi (Europa) în sec. 8 şi 9, este preluat de vikingi, cu reţelele lor vaste. Schimbul de bunuri se desfăşoară pe ape curgătoare şi pe mare (navele sînt trase pe uscat, acolo unde distanţele scurte dintre ape o permiteau). Deoarece controlează căile comerciale ruseşti (Niprul, spre Bizanţ, Volga spre lumea araba), centrul de greutate al comerţului mondial se mută în Suedia (Birka); după 900 s-a deplasat spre Haithabu, oraş întemeiat pentru a controla şi scurta distanţele dintre SE şi V. Mai important decît comerţul cu Grecia este cel cu arabii (argint din Turkestanul de V şi Afghanistan: descoperirea a 40000 de monede de argint în Gotland). Vikingii livrează blănuri, sclavi (din zona baltică, slava şi finlandeză) şi podoabe din metale nobile. Comerţul viking înceteaza cca 1050. Argintul extras din Mţii Harz ia locul celui din Arabia. Slavii preiau comerţul din M. Baltica.

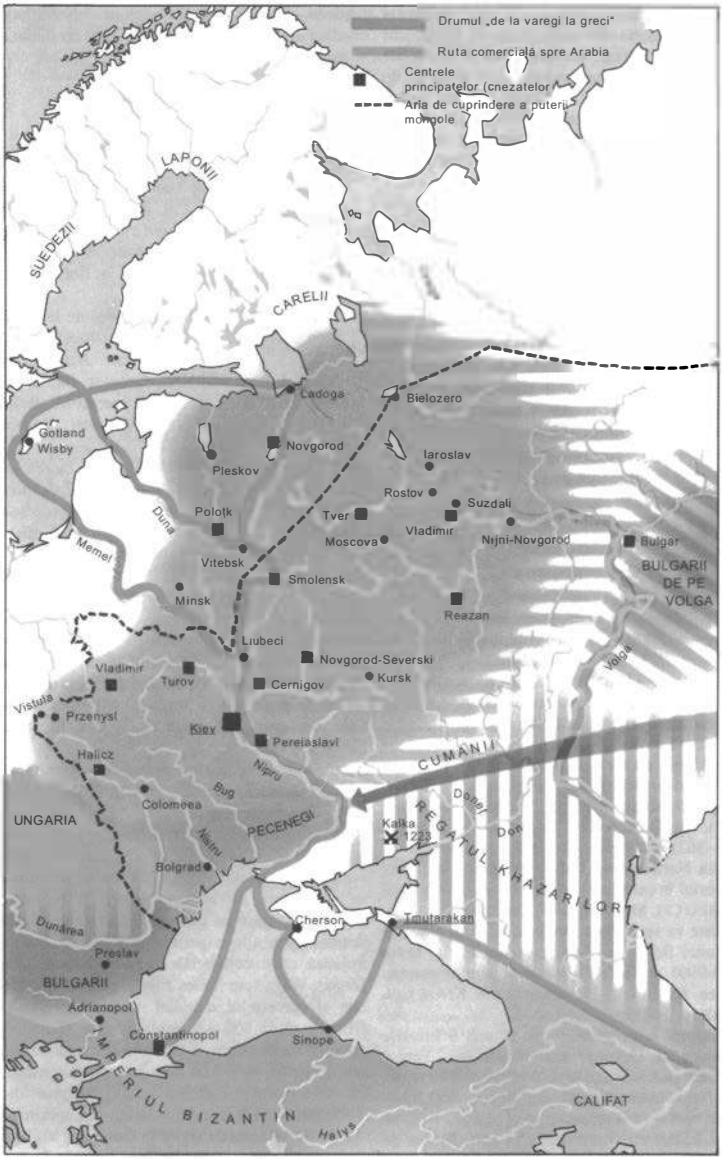

Statul kievean, cca 1000

Epoca varegilor

Statul rus este întemeiat prin **„chemarea varegilor (suedezi)"** (RURIK), invitați în țara de triburile slave și finlandeze, care pun bazele primelor forme de stat în mijlocul teritoriului slav. RURIK unește N Rusiei, pornind de la Novgorod. Doi dintre oamenii din suita lui,

858 ASKOLD și DIR, își croiesc drum spre Kiev de-a lungul rutei „de la varegi la greci". Primul lor asalt asupra Constantinopolului este respins în 860.

882 Oleg cel Înțelept [879–912] unește partea de N (Novgorod) cu sudul (Kiev); Kiev devine capitala statului rus, expus atacurilor nomade din regiunile de stepă din SE.

Statul de la Kiev (Rusia kieviană)

944 IGOR [912–945] încheie după un atac eșuat asupra Constantinopolului un tratat comercial cu Bizanțul și deschide statul său influențelor creștine.

957 Botezul vaduvei sale, OLGA.

961(?)–972 Sveatoslav stăpânește căile comerciale interne. El distruge statul khazar (până la 966) și Regatul bulgarilor dunăreni (967–972), intrînd în conflict cu Bizanțul, ai cărui aliați, pecenegii, îl ucid pe SVEATOSLAV (972). Succesorii săi, rurikizii, domnesc asupra cnezatelor rusești. Unul dintre ei,

978–1015 VLADIMIR I CEL SFÎNT („Soare strălucitor"), ramîne unic conducător (980), cu ajutorul varegilor. După căsătoria cu principesa bizantină ANA, sora lui VASILE II, și botezul lui (988), Kiev devine centrul vieții religioase (sediul mitropolitului).

1019–1054 Iaroslav cel Înțelept îi urmează lui VLADIMIR după ani lungi de razboaie fratricide (cu sprijinul varegilor). Luptînd împotriva polonezilor, cucerește cetățile din Czerwin, însă îl sprijină, împreună cu împ. HENRIC III (p. 147), pe CAZIMIR I să restaureze domnia Piastilor (1039). Îi înfrînge pe pecenegi în 1036. Atacul naval asupra Constantinopolului (1043) da greș.

După eliminarea coregenților lor, VLADIMIR și IAROSLAV CEL ÎNȚELEPT creează un stat rus unitar, a cărui pătură superioară varega este asimilata de slavi în sec. 10. După atacuri împotriva regatului bulgarilor de pe Volga (965 și 985), a cărui prosperitate provine din comerțul dintre Rusia de N și de E, se îmbunătățesc relațiile dintre cele două state. Kievul devine centrul artistic și intelectual al Rusiei. Sub IAROSLAV CEL ÎNȚELEPT se realizează cea dintîi compilație a codului de legi rus – o combinație de legi bizantine și tradiții slave (în care vendeta este stăvilită prin introducerea unui sistem de masuri punitive).

Principatele (cnezatele)

După 1054, Rusia se destrama în cnezate. Fiecare noua reîmpărțire a puterii după moartea unui cneaz de Kiev (pe principiul senioratului) slăbește și mai mult statul. Întîlnirea de reconciliere a cnezilor de la Liubeci din 1097 (o noua împărțire a puterii) și conducători puternici ca VLADIMIR MONOMAHUL [1113–1125] și MSTISLAV CEL MARE [1125–1132] nu pot stăvili decăderea. Conflicte și rivalități domină evoluția dinastiei rurikizilor. După întemeierea Imp. latin (1204), comerțul rusesc pe M. Neagră se pierde în favoarea Veneției.

În sec. 12 și 13 decădere politica, economica și culturală a Kievului. Micile cnezate se destramă, cu excepția Marelui Cnezat Novgorod și Pskov. Totuși, este colonizat bazinul Volgăi Superioare și se întemeiază un „stat al satelor", cu regim absolutist.

Statul rurikizilor: statul este condus de cneaz, care nu se bucură de puteri absolute, în schimb e judecător suprem. Misiunea lui principală este apărarea orașului și a țării. Este asistat de adunările consultative ale boierilor (nobilime de țară) și de adunările orășenilor (combinație de elemente monarhice, aristocratice și democratice).

Realizare a statului de la Kiev: fuziunea dintre slavi și varegi prin creștinism și cultură bizantină.

Stăpînirea mongolă

1223 Victorie a mongolilor, denumiți de ruși *tatari*, în bătălia de pe rîul Kalka; fără urmări, din pricina morții lui GINGHIS-HAN în 1227.

Din 1245 dominație a mongolilor asupra întregii Rusii. Karakorum se transformă în sediu al marelui han OGODAI (p. 179), iar subordonatul său BATU pune bazele dominației „Hoardei de aur" la Sarai (1251), care se separă de puterea centrală a statului după 1260.

Administrație: recensământ al populației platitoare de impozit. Impozitele sînt colectate de „numărători" („arendași de impozite" particulari). Încorporarea de recruți ruși și deportarea de mînă de lucru. Cnezii ruși își continuă domnia, dar la curți sînt prezenți trimiși ai hanului („bascazi"). Cnezii trebuie să recunoască suveranitatea „Hoardei de aur" și să ceară o scrisoare de grație *(jarlik)*. Biserica rusă continuă să ocupe o poziție privilegiată, datorită politicii religioase tolerante a mongolilor: preoții sînt scutiți de impozite, proprietățile bisericești nu sînt confiscate; în schimb, biserica se supune de bunăvoie dominației prin forță.

Consecințele stăpînirii mongole: distrugerea demnității personale a omului (supusul cădea în genunchi și săruta poalele hainei conducătorului); poziție sociala umilă a femeii. Pedepse crude (tortura, mutilare). **Întrerupere a contactelor cu Occidentul și izolare a Rusiei ortodoxe.**

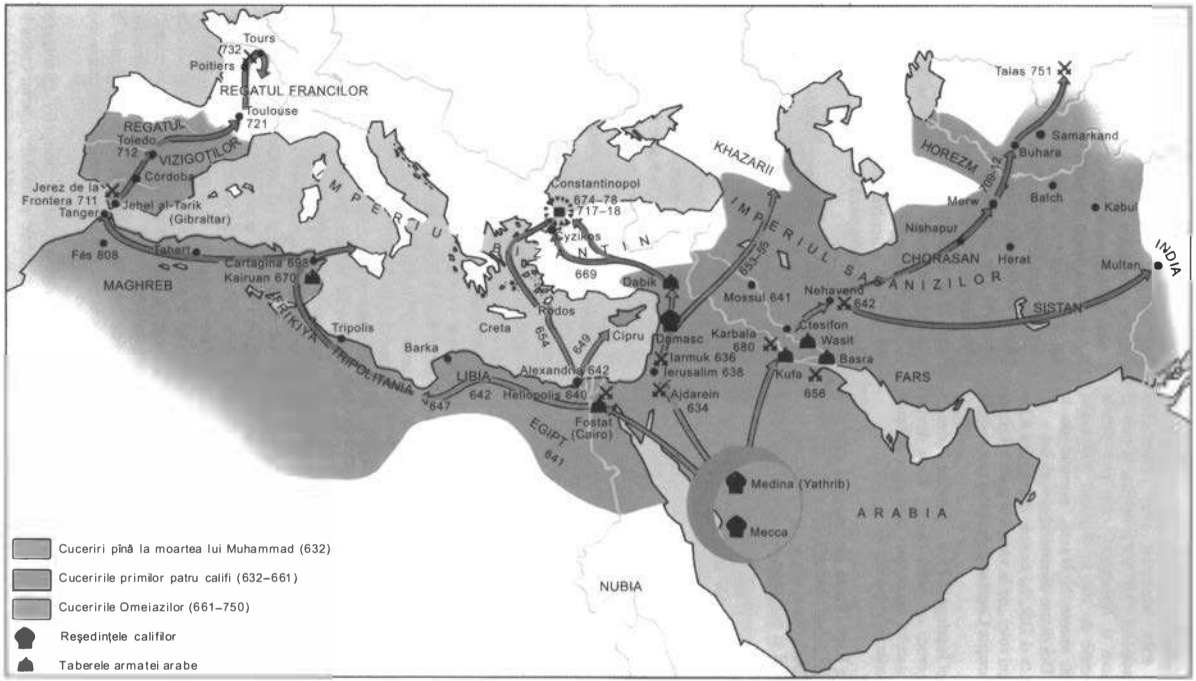

Expansiunca islamismului pînă la 750

Învățătura islamului (= „supunerea la voința lui Dumnezeu") este propovăduită de MUHAMMAD după revelația sa (610): venirea iminentă a Judecății de Apoi (aducînd răsplată și pedeapsă pe măsura faptelor) și învățăturile lui ALLAH, creatorul și judecătorul, cel care hotărăște soarta omului. Cele **5 principale obligații ale musulmanului** sînt mărturisirea credinței („Nu există alt Dumnezeu în afara lui ALLAH, iar MUHAMMAD este profetul lui"), rugăciunea obligatorie (de 5 ori pe zi), datul de pomană (impozit în favoarea săracilor), postul din luna ramadan și pelerinajul la Mecca. Cele 3 **temelii ale credinței** sînt **Coranul** (cuvîntul Domnului, format din 114 *sure*), fixat în formă scrisă de OSMAN, **sunna** (tradiții despre obiceiurile și învățămintele profetului) și **ijma** (= înțelegerea dintre credincioși). Sub ALI se produce o schismă între sunniți și șiiți (care resping sunna). Șiiții îl consideră pe ALI succesorul legitim al profetului (partidul legitimist); lor li se opun kharidjiții, considerînd că oricare credincios poate fi ales conducător al comunității.

Profetul

Cca 570–632 Muhammad. După propovăduirea noii religii, este silit să părăsească Mecca:

15 iunie 622 „hegira" (fuga la Medina, „orașul profetului", începutul calendarului islamic).

1 nov. 630 Întoarcerea lui MUHAMMAD la Mecca. Purifică orașul și Kaaba, vechiul lăcaș sfînt al arabilor, de idolatrie. Noua învățătură se impune în Arabia.

632 Moartea lui MUHAMMAD la Medina.

Califii aleși (632–661)

632–634 Califul (= succesorul) ABU BAKR supune triburile arabe răzvrătite și pătrunde în Siria și Persia.

634–644 Umar, „stăpînul credincioșilor", transformă statul național arab într-un imperiu mondial teocratic și întemeiază o administrație militară: comandantul trupelor de ocupație arabe devine în același timp guvernator civil reprezentîndu-l pe calif, conducător religios și judecător laic. UMAR cucerește Siria și Palestina (Damasc 635, Ierusalim 638), Persia (Ctesifon ocupat în 636, b. de la Nehavend 642); comandantul său AMR IBN AL-AS ocupă Egiptul (Alexandria este abandonată de bizantini în 642).

644–656 USMAN (Osman) din familia Omeia este ales calif și continuă politica de cuceriri: pătrunderea arabilor spre Barca (642–645). Guvernatorul Damascului, MUAUIA, luptă împotriva Bizanțului. După ce o flotă bizantină amenință Alexandria, se construiește și o flotă arabă. Arabii devin putere maritimă. USMAN îi favorizează pe Omeiazi (Umaiazi) și este asasinat de adversari.

656–661 ALI, văr și ginere al profetului, mută capitala la Kufa după lupte cu văduva lui MUHAMMAD, AIȘA (primul război civil), și vict. în „bătălia cămilei" (656, lîngă Basra): Medina își pierde import. polit. MUAUIA, guvernatorul Siriei, vrea să răzbune moartea vărului său USMAN. ALI este ucis după b. nedecisă de la Siffin (657) și arbitrajul de la Adhruh (658). (O parte a susținătorilor, nemulțumită de arbitraj, îl părăsește pe ALI: **kharidjiții**.)

Dinastia Omeiazilor (661–750)

661–680 Muauia îi despăgubește pe incompetenții fii ai lui ALI pentru pierderea puterii. Damascul devine capitală. Refacerea administrației, sist. de finanțe și impozite. Atacurile asupra Bizanțului (începînd cu 667) dau greș. În E sînt cucerite Kabul, Buhara și Samarkand.

680–683 IAZID I îi înfrînge pe fiul lui ALI, HUSSAIN, și pe susținătorii acestuia la **Karbala** (10 oct. 680 = **ziua patimilor la șiiți**), care devine punct de pelerinaj pentru șiiți.

685–705 ABD AL-MALIK reface unitatea imperiului, după suprimarea revoltelor șiiților și kharidjiților și eliminarea califului rival de la Mecca. Asigurarea dominației asupra N Africii (cucerirea Cartaginei 698). **Introducerea unei monede arabe.** Sub

705–715 AL-UALID, apogeul puterii Omeiazilor: cucerirea Transoxaniei, a regiunii Indului (711) și Spaniei: TARIK traversează Str. Gibraltar (= Jebel al-Tarik) și distruge armata vizigotă comandată de RODERIC (p. 117).

718 Eșec în asediul Constantinopolului.

732 Bătălia dintre Tours și Poitiers împiedică continuarea pătrunderii arabilor spre V. Criza soc. și econ., revoltele șiiților și kharidjiților și conflictele dintre Omeiazi și Abbasizi duc la prăbușirea din. Omeiazilor.

750 MARUAN II [744–750] este zdrobit în b. de pe Zab (un afluent al Tigrului). Supraviețuiește doar ABD AR-RAHMAN, care întemeiază **emiratul Omeiazior din Córdoba** în Spania (756).

Stat, societate

Puterea mondială a arabilor unește popoare avînd cele mai diverse origini și religii. Se dezvoltă extrem de rapid o **cultură arabă unitară** datorită religiei (islamice) și limbii (arabe), predominantă peste tot, deoarece traducerea Coranului este interzisă. Popoarele supuse nu sînt nici convertite, nici supuse unei islamizări forțate, ci obligate să plătească impozite. Mai tîrziu apare un antagonism între casta de războinici arabi (care nu plătesc impozite) și supușii care se convertiseră la islamism. În cele din urmă se acordă egalitatea cerută de segmentul nearab al populației.

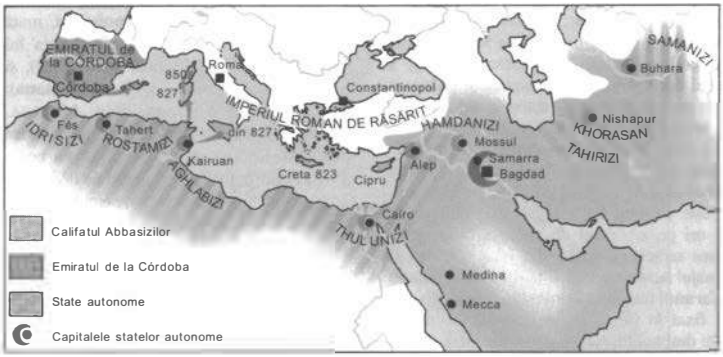

Răspîndirea islamismului în sec. 8, 9 şi 10

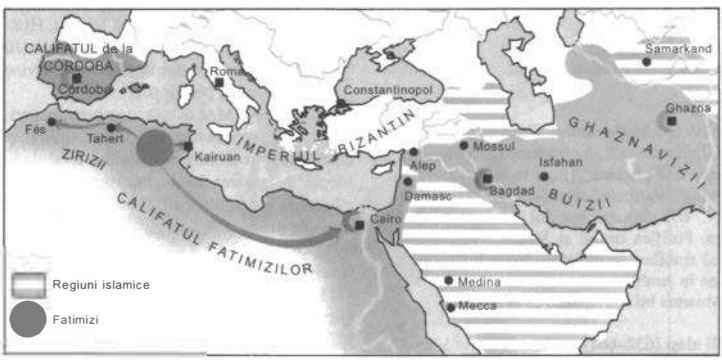

Statele islamice, cca 1000

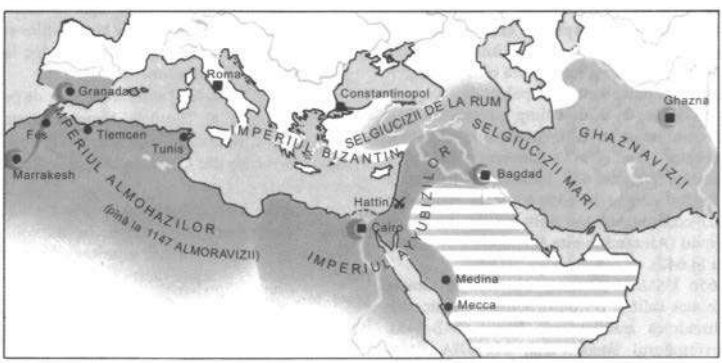

Statele islamice, cca 1180

Dinastia Abbasizilor (750–1258)

Dupa primul calif, ABUL-ABBAS (m. în 754), urmeaza

754–775 al-Mansur (= Biruitorul), adevăratul fondator al din. Abbasizilor, care își creează bazele de forță ale noului stat cu ajutorul trupelor persane auxiliare (762 întemeierea cap. Bagdad). Arabii își pierd poziția predominanta; **conducerea trece în mîna persanilor:** introducerea ceremonialului de Curte persan, conducerea statului prin viziri, reorganizare a administrației dupa modele persane și bizantine. Califul, înconjurat de Curte, devine inaccesibil publicului. Marea înflorire a califatului sub

786–809 Harun al-Rashid (cunoscut din *O mie și una de nopți*). Deși înfringe Bizanțul, începe destrămarea imperiului: din. Idrisizilor în Maroc (788) și a Aghlabizilor din Kairouan (Tunisia, 801) își cîștigă independența. Imp. este la un pas de prăbușire dupa moartea sa, din cauza luptei între fiii lui.

Conflictele interne, răscoalele șiite, creșterea dinastiilor autonome (Tahirizii din Khorasan) duc în sec. 9 la **pierderea puterii pol. de către calif;** el se limitează la rolul de lider spiritual al tuturor credincioșilor, în vreme ce guvernarea este lasata în mîinile lui **Amir al-Umara** („marele emir", dupa 936).

940–1256 Califatul Abbasizilor este lipsit de importanță politica.

1256 Invazia mongolilor în Persia.

1258 Cucerirea și distrugerea Bagdadului de mongoli (p. 179).

Dezvoltarea interna

În ciuda marilor succese din politica externa (dominația Mediteranei pînă în sec. 11 și cucerirea Indiei în sec. 11), începînd cu sec. 9 se instalează **curente distincte** de dezvoltare relig. (secte), politică interna și relații etnice (state separate sub domnia despotica a unor dinastii proprii). Influența decisivă asupra tuturor statelor constă în **infiltrarea popoarelor turcice** începînd cu sec. 8, care în sec. 9 formează **garda palatului** la toate curțile islamice. Conducătorii lor devin guvernatori, dobîndesc și își exercită puterea. Ghaznavizii din Afghanistan reprezinta prima din. turca (962–1186). Islamul suferă pierderi ca urmare a *reconquistei* spaniole (p. 187) și a recuceririi Siciliei.

Cultura: în centrele cult. islamice (Bagdad, Damasc, Cairo, Mecca, Samarkand), se realizează o fuziune a moștenirii intelectuale orientale și elenistice, pusă la bazele unei științe islamice care atinge apogeul în sec. 9–10, și infl. Apusului creștin, ajungînd în Europa în primul rînd prin Spania.

State islamice autonome

Spania trece printr-o perioadă de mare înflorire sub din. **Omeiazilor** (755–1031). Cel mai de seamă suveran este ABD AR-RAHMAN III [912–961], care refăce puterea centralizată a emiratului în lupta cu aristocrația, revendicînd califatul (929). După ce AL-MANSUR [977–1002] reinstituie dominația arabă asupra întregii Spanii, apar aproape imediat conflicte legate de succesiunea la tron (1008–1031), ducînd la fragmentarea Andaluziei. Almoravizii berberi sînt chemați să facă față ofensivei creștine lansate de regele ALFONSO VII DE CASTILIA (1086–1147, p. 187); almoravizii sînt înlocuiți de almohazi (1150–1250). Ultima rămășiță a puterii maurilor, Emiratul Granada, dispare prin cucerirea acestuia de către Castilia (p. 187).

Africa de N: cca 800 apar 3 din. mai mici: Rostamizii de la Tahir, Idrisizii de la Fes (808–930) și Aghlabizii de la Kairouan (801–909). Cedează toate înaintea **Fatimizilor,** care, ca descendenți ai fiicei profetului, FATIMA, și ai soțului ei, ALI, își revendică autoritatea asupra tuturor credincioșilor (909–972) și cuceresc curînd Egiptul (969). Zirizii (972–1167) conduc mai întîi ca guvernatori în admin. Fatimizilor în Ifrikiya, dar devin repede independenți (1041). În sec. 11, N. Africii și Spania intra sub dominația Almoravizilor (1061–1163), a caror putere este anihilată de Almohazi (1147–1269) conduși de ABD AL-MURMIN, cel mai important conducător musulman din N Africii. Statul Almohazilor este distrus de atacurile creștine și arabe.

Egipt: dinastiile Tulunizilor (868–905) și Ikșidizilor (935–969) sînt urmate de **Fatimizi** (969–1171), care refuză să recunoască autoritatea califilor Abbasizi (anticalifi). Ei fac loc din. Ayyubizilor (1171–1250), al carei fondator, kurdul SALAH AD-DIN (SALADIN), îl înfrînge pe regele Ierusalimului la Hattin (1187).

Rasăritul: Mesopotamia de N este dominata de Ramdanizii de la Mosul și Alep (890–1003), în vreme ce Samanizii (819–999), inițial guvernatori în administrația Tahirizilor din Transoxania, conduc independent din 875 (dezvoltarea unei literaturi persane naționale). Cel mai întins stat se formează sub Buizi (932–1055). Acum se dezvoltă și sentimentul identității politice iraniene. Deși nominal nu sînt decît cei mai înalți funcționari (AMIR AL-UMARA), Buizii, avînd din 945 reședința la Bagdad, sînt de fapt deținatorii puterii. Conducerea politica a lumii islamice este apoi preluată de turci; statul Marilor Selgiucizi devine cea mai importanta structura politica.

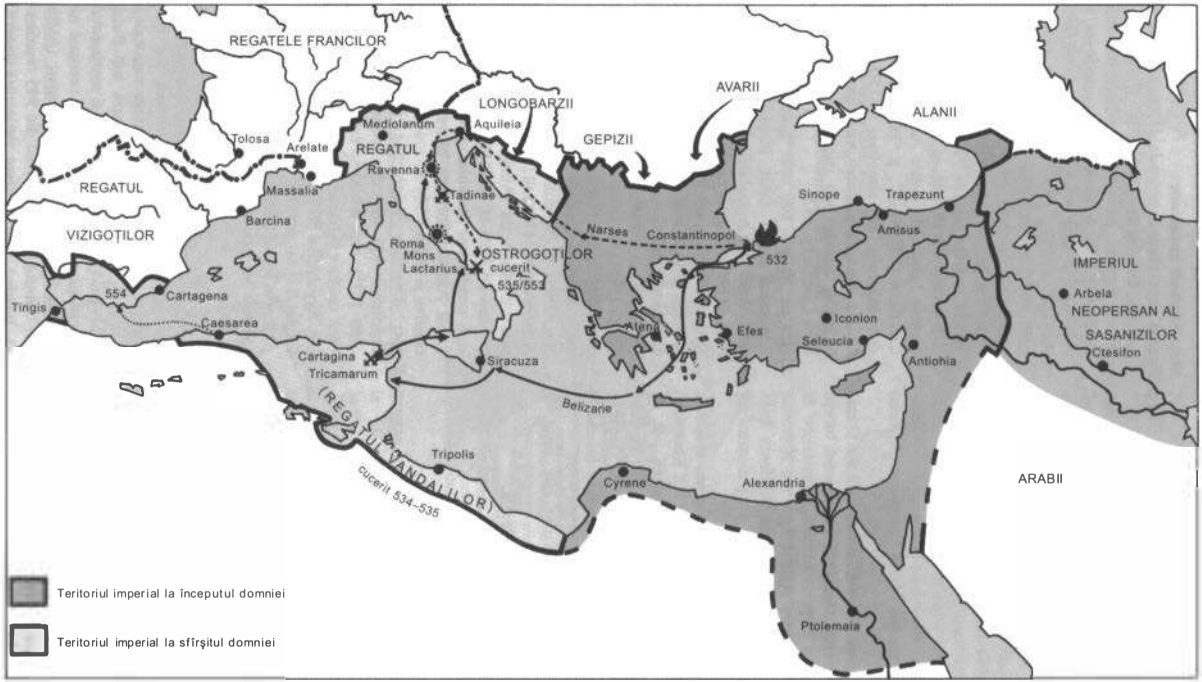

Imperiul lui Iusti

Perioada bizantină timpurie

Legislația și admin. romane, limba și civil. greacă și credința și moralitatea creștina constituie **fundamentele Imperiului bizantin**. Un factor principal de putere este biserica, de la care împăratul primește coroana (din 479). Conflictul dogmatic din cadrul bisericii (cristologie = relația dintre Hristos și umanitate); forța imperiului slabește. Cearta se încheie prin

431 al 3-lea conciliu ecumenic de la Efes: doctrina lui NESTOR (accent asupra naturii omenești a lui HRISTOS) e respinsă, fiind recunoscută cea a lui CIRIL DIN ALEXANDRIA (accent asupra naturii divine a lui HRISTOS).

451 Al 4-lea conciliu de la Calcedon: doctrina monofizita este condamnata ca erezie; învățatura despre natura duală *(duae naturae, una persona)*, formulată de papa LEON I potrivit interpretării lui AUGUSTIN, este declarată obligatorie.

Influența germanicilor la Curte în prima jumătate a sec. 5 este înlăturata de împ. LEON CEL MARE [457–474] cu ajutorul isaurilor din Asia Mică.

476 ODOACRU este recunoscut *patricius* roman în Italia.

527–565 Iustinian, casătorit cu TEODORA (m. 548), pune capăt războiului cu Persia printr-o „pace veșnică" (532). Recucerește jumătatea de V a imp.: Africa de N 535, Italia, 553, S Spaniei 554, grație lui BELIZARIE și NARSES. Prin suprasolicitare economica și financiară statul se înglodează în datorii. După reprimarea răscoalei Nika a partidelor din circ (532), împăratul își asigură puterea autocratică *(cezaropapism)*.

528–535 Cuprinderea într-un cod a dreptului roman *(Corpus iuris civilis): Institutes* (manual), *Digest* sau *Pandect* (scrierile juriștilor clasici), *Codex Iustinianus* (culegerea legislației imperiale) și *Novellae* (legile promulgate de IUSTINIAN după 534).

568 Pierderea Italiei în favoarea longobarzilor.

582–602 Mauriciu (Maurikios) fondează exarhate (unități administrative) la Ravenna și Cartagina, în vederea consolidării imperiului, după patrunderea avarilor și slavilor în Balcani. Exarhul are putere militară și civilă. 591 MAURICIU cucerește Armenia.

Dezvoltarea Imperiului bizantin mijlociu

610–641 Heracliu (Herakleios) adoptă titlul de Basileus în locul celui de *Imperator*. Limba oficială: greaca. Prin **legea themelor** HERACLIU desăvîrșește opera lui MAURICIU: împărțirea teritoriului Asiei Mici în circumscripții militare (theme) conduse de strategi, cu putere militară și civilă. Prin așezarea soldaților se creează o miliție țărănească *(stratioti)*. Fiecare stratiot este obligat să îndeplinească serviciul militar; primește în schimb o proprietate pe care o poate lăsa moștenire, care îi asigură mijloacele de echipare și traiul.

628 După atacul avaro-slav și persan asupra Constantinopolului (626), persanii sînt înfrînți, iar Imp. sasanid se prăbușește. Din cauza atacurilor neîncetate ale arabilor, după cele ale persanilor, Pen. Balcanică trebuie să fie cedată slavilor, care recunosc totuși suveranitatea bizantină sub CONSTANS II POGONATUL [641–668]. Se resping atacurile arabilor asupra Constantinopolului (674–678, 717–718).

717–802 Dinastia siriană (isauriană). Statul slăbește din cauza **disputei iconoclasmului** provocate de sectele din E, ostile icoanelor, de evrei și de islamici. Sprijiniți de papa GRIGORE III, susținătorii icoanelor – considerîndu-le simboluri și instrumente de mijlocire – se apără cu hotărîre împotriva iconoclaștilor.

740 Victorie asupra arabilor la Akroïnon. Campaniile ulterioare ale lui CONSTANTIN V [741–775] transforma lupta pentru existența a bizantinilor într-un război de graniță. Expansiunea arabilor spre Africa de N și Spania.

751 Căderea Ravennei (prăbușirea dominației bizantine asupra Italiei) și

800 încoronarea lui CAROL CEL MARE ca împărat, pe care împărăteasa IRINA nu poate să o împiedice, **fac posibile relațiile dintre papalitate și franci.**

820–867 Din. armoriană (frigiană). Arabii ocupă Creta. După terminarea disputei iconoclasmului (843) urmează o nouă perioadă de înflorire sub

842–867 Mihail III. Misionariat în rîndul slavilor: CONSTANTIN (CHIRIL) și METODIU pornesc spre Moravia. Hanul BORIS al bulgarilor [852–889] primește botezul (865): se recunoaște dreptul suveran al patriarhului bizantin (870).

863 Începutul pol. bizantine ofensive în Asia.

867 Patriarhul FOTIOS separa Biserica Ortodoxă de Roma.

Armată, Constituție și viață economică: organizația în *theme* face să sporească forța de acțiune militară. Armata de uscat se compune din contingentele recrutate în *theme* și din regimentele de garda *(tagmata)* staționate la Constantinopol, flota din escadrele *theme*-lor și flota imperială a capitalei. Împărțirea adm. centrale în *logotheze* sub conducerea *logothe*ților (cel mai important: *dromos*, conducatorul politiei de stat). **Procesul de feudalizare** prin formarea unei nobilimi locale în theme și prin creșterea proprietăților monastice îi transforma pe țăranii liberi și pe *stratioți* în șerbi ai marilor proprietari de pămînturi, care nu mai pot fi supuși controlului autorității centrale. Bizanțul trebuie să angajeze mercenari. – Controlul statului asupra economiei urbane se păstrează, grație organizării în bresle. Lupta între nobilimea birocratica din capitală și nobilimea militară din provincii. Intrigi de Curte.

Ascensiunea papalității

După intervenția părinților bisericii IRINEU și TERTULLIAN în favoarea acordării statutului de oraș apostolic Romei, CALIXTUS I [217–222] proclamă **poziția extraordinară a episcopului din Roma** cu toată împotrivirea lui TERTULLIAN și ORIGENE, devenind astfel creatorul **conceptului de papalitate**. Părintele bisericii CYPRIAN apără ideea că lui PETRU i se cuvine întîietatea onorifică, fiind altfel convins de **egalitatea de drept a tuturor episcopilor.**

325 Cele 4 patriarhii de la Ierusalim, Antiohia, Alexandria și Roma (singura patriarhie din V) sînt plasate la nivel de „egalitate spirituală" de Conciliul de la Niceea.

Cca 375 După ce DAMASUS I [366–384] afirmă **autoritatea didactică a episcopului de la Roma** pe baza tradiției lăsate de PETRU (utilizarea termenului de „scaun apostolic"), începe evoluția episcopului de la Roma spre calitatea de papă, iar TEODOSIU CEL MARE îl recunoaște pe episcopul de Roma apărator al dreptei credințe și autorităte supremă. SIRICIUS [384–399] redactează scrisori papale *(decretalia constituta)*, împrumutînd forma decretelor imperiale, în care se mărturisește **identitatea dintre papă și Petru.**

440–461 Leon I cel Mare, „împăratul secret al Imperiului roman de V", este cel dintîi papa autentic și fondatorul primatului roman.

445 Edictul lui VALENTINIAN III: confirmarea primatului episcopului roman asupra Occidentului (Italia, Spania, N Africii și S Galliei). În calitate de succesori ai lui PETRU, episcopii de la Roma sînt locțiitorii lui HRISTOS *(vicarii Christi)*, cărora li se transmite rolul de judecători supremi, de administratori supremi al bisericii și de învățători supremi.

Protestul lui LEON I împotriva declarației conciliului de la Calcedon referitor la egalitatea dintre episcopii Romei și Bizanțului. Urmașii lui LEON continuă să pretindă puteri sporite.

492–496 Gelasius I afirmă într-o scrisoare către ANASTASIU I **„doctrina celor 2 forțe":** răspunderea episcopilor înaintea lui Dumnezeu pentru conducătorii seculari și subordonarea conducătorilor seculari față de preoți, în calitatea lor de oficianți ai sfintelor taine (ca membri ai congregației bisericești, conducătorii se supun disciplinei bisericești).

498–514 SYMMACHUS. În timpul pontificatului său se stabilește că papa nu poate fi judecat de nici o instanță omenească *(Constitutum Silvestri)*. – În perioada următoare, papii depind din punct de vedere politic de ostrogoți, apoi de longobarzi.

590–604 Grigore I cel Mare, primul papă călugăr, se autointitulează *Servus Servorum Dei* („servitorul servitorilor lui Dumnezeu", devenită mai tîrziu titulatura oficială). El simplifică doctrina lui AUGUSTIN elaborînd un „catolicism vulgar"; prin centralizarea administrării proprietăților papale (patrimonii = *latifundiae* ale bisericii romane), el devine **fondatorul puterii lumești a papalității în Italia** și, treptat, conducătorul secular al cetății Roma (asumarea funcțiilor politice și tehnic-administrative). Îndepărtarea de civilizația bizantină și orientarea spre popoarele germanice, a caror importanță o recunoaște: vizigoți, suevi și longobarzi trec la catolicism. **Convertirea anglo-saxonilor** de către călugărul AUGUSTIN, trimis în 596 la regele ETHELBERHT DE KENT (întemeierea arhiepiscopiei Canterbury). Anglo-saxonii se pun sub jurisdicția papală.

664 Sinodul de la Whitby îi acordă papei următoarele drepturi în Anglia: întemeierea de episcopii și numirea de episcopi. Influența irlandezo-scoțiană este respinsă. Roma își reînnoiește pretențiile la întîietate față de E.

680–681 Al 6-lea conciliu ecumenic de la Constantinopol condamnă doctrina monoteletică, proclamată de împ. HERACLIU I (2 naturi ale lui HRISTOS, dar o singură voință) cu aprobarea papei HONORIUS I [625–638]; HONORIUS este condamnat ca promotor al ereziei: **demolarea pretenției de hegemonie a Romei.**

722 După ungerea sa ca episcop, BONIFACIU îi jură credință papei GRIGORE II [715–731] și pleacă în Germania ca misionar. În 732 este uns arhiepiscop; un sinod general al francilor din 747 se pune sub autoritatea papei.

752–757 ȘTEFAN II se îndeparteaza de Roma de Răsărit și stabilește **legături cu Regatul francilor** (p. 123): întemeierea Statului Papal („Donația lui PEPIN", p. 123). Papa revendica domnia independenta asupra unui ținut, justificînd-o printr-un document falsificat, **„Donația lui Constantin"** *(Donatio Constantini)*, potrivit căruia independența Romei față de Rasarit este înfăptuită încă din vremea lui CONSTANTIN CEL MARE, care ar fi dăruit papei cetatea Romei și partea de V a imp.

800 LEON III [795–816] îl încoronează împărat pe CAROL CEL MARE (p. 123).

847–852 Scrisorile papale pseudoisidorice (canoane papale falsificate), produse în dioceza Reims, menite să consolideze poziția episcopilor față de mitropoliți, sinoade și puterea laică; independența bisericii urmeaza să fie realizată de papa ca garant al libertății bisericești. De aceea se proclama supremația papei pe pământ *(Papa caput totius orbis)*.

858–867 NICOLAE I. Din cauza scaderii puterii imperiale a Carolingienilor, papa, ca reprezentant al pretențiilor de putere ale bisericii, face apel la scrisorile papale pseudoisidorice, cu intenția de a înlocui sistemul bisericilor naționale printr-o adm. romana centralizată.

867 O noua schisma cu biserica din rasarit, din cauza procesului lui FOTIOS, patriarhul Constantinopolului.

Expansiunea vieții monahale

Monahismul se dezvoltă în Orientul Apropiat, mai ales în Egipt și Siria. Scop: păstrarea unei forme austere de creștinism, cu ajutorul idealurilor ascetice și de pustnicie. ANTONIE CEL MARE pleacă în singurătatea deșertului cca 300 (viața de anahoret sau ermit). PAHOMIE (292–346) întemeiază cea dintîi mînăstire (cenobitism sau viață monahală). Scopul vieții monahale: realizarea perfecțiunii prin cel mai sever ascetism. În sec. 4, monahismul se răspîndește din Egipt în întregul Orient Apropiat. VASILE CEL MARE, din 370 mitropolit la Caesarea în Cappadocia, elaborează regulile obligatorii pentru viața monahală greacă. După

451 Conciliul de la Calcedon, episcopii își asumă supravegherea mînăstirilor din diocezele lor; jurămîntul monastic devine obligatoriu pe viață.

Din 370 expansiune a vieții monahale în Occident, sub influența lui *Vita Antonii* (traducere latină de EUAGRIUS DE ANTIOHIA).

480–543 Benedict din Nursia (Norcia, E de Spoleto) întemeiază cca 529 Mînăstirea Monte Cassino din Campania, punînd bazele vieții monahale occidentale prin *regula Benedicti*. Regula benedictină combină disciplina romană și vechile tradiții monastice: *stabilitas loci* (statornicia în mînăstire), în opoziție conștientă cu asceții itineranți; *conversio morum* (sărăcie și abstinență), *oboedientia* (ascultare față de staret). Accent asupra muncii fizice *(ora et labora* = rugaciune și muncă) și respingerea ascetismului exagerat. Îndatoririle mînăstirii: ospitalitatea, grija față de săraci, întemeierea unei școli mînăstirești. **Mînăstirile devin centre de cultură** (adunarea și păstrarea literaturii antice, istoriografie; se practica de asemenea creșterea animalelor, agricultura și viticultura). Prin aprobarea lui GRIGORE CEL MARE și a lui CAROL CEL MARE, regula benedictină devine preponderentă în Occident, iar din

743 este obligatorie în tot regatul franc.

816/817 Prima reformă monastică inițiată de BENEDICT DE ANIANE.

Sec. 10/11 A 2-a mișcare de reformă. **Mișcarea cluniacensică** apare ca reacție împotriva laicizării vieții Monahale, rezultînd din apariția unei puteri ecleziastice a principilor, și împotriva amestecului stăpînitorilor laici, care pretind privilegiul unei biserici parohiale; ea pornește de la Mînăstirile Cluny (f. 910) și Gorze. Revendicări: reforma administrării mînăstirești, așezarea mînăstirilor sub protecția papei (și nu sub dominația episcopatului), disciplină monastică severă și ascultare față de staret. Cca 200 de mînăstiri se unesc într-o congregație (ordin) condusa de starețul de la Cluny. – Alte mișcări de reformă sînt inițiate de **Ordinul camaldulezilor** (1012, ROMUALD DE RAVENNA), de **Ordinul carthusienilor** (1084, BRUNO DIN KÖLN), și de **hirsaurienii** (Mînăstirea Hirsau, reformată în 1069).

1098 F. **Ordinului cistercienilor** de către starețul ROBERT DE MOLESME (m. 1100). Influența puternică a lui BERNARD, care vine la Citeau în 1112 și devine în 1115 primul staret de la Clairvaux *(Clara vallis)*.

1119 **„Charta caritatis":** completarea regulilor benedictine de către al treilea staret de la Clairvaux, STEPHEN HARDING. Ordinul cistercienilor este reorganizat prin apariția unor mînăstiri-fiice. Capitulul general al abaților, convocat anual, este autoritatea supremă. Mînăstirile sînt supravegheate de mînăstirea-mamă, mînăstirea-mamă de cele mai vechi 4 mînăstiri-fiice (La Ferté, Pontigny, Clairvaux, Morimond). Semnele distinctive ale cistercienilor: ascetism sever, simplitate (bisericile mînăstirești fără turlă), cucernicie mistică, activitate economică. Colonizarea E Germaniei.

1120 Fondarea **Ordinului premonstrantencienilor** la Prémontré, de către NORBERT DE XANTEN, care devine arhiepiscop de Magdeburg în 1126. Membrii nu sînt călugări, ci preoți care se dedică acțiunilor de caritate, trăind sub o regulă.

Ordinul călugărilor-cerșetori: idealul lor este *Imitatio Christi* – imitarea vieții lui IISUS. Spre deosebire de vechile ordine aristocratice așezate în zone rurale, aceste ordine se dezvoltă în orașe, devenind organe auxiliare conduse centralizat și disciplinate ale papalității.

Tentativa de reformă a lui **Francesco d'Assisi** (1182–1226) – răspîndirea spiritului creștin inițial în întreaga creștinătate – are drept rezultat, după piedicile puse de curie, fondarea **Ordinului franciscanilor** sau **minoriților** (O.F.M.).

1223 Ordinul lui FRANCESCO este confirmat de HONORIUS III. Îndatoriri: să trezească pietatea poporului și a muncii științifice, îngrijirea sărăciei absolute.

1216 Fondarea **Ordinului dominicanilor** (O.P.) de DOMINIC DE CALERUEGA (1170–1221). Este întemeiat în vederea acțiunii împotriva ereticilor (în primul rînd împotriva albigenzilor), pentru răspîndirea dreptei credințe prin misionari și aducerea ereticilor în cadrul ierarhiei bisericești. Principala îndatorire: predicatul itinerant; din 1231 devine **ordin al Inchiziției.**

Din 1227, **clarisele** formează ramura feminină (al 2-lea ordin) al cerșetorilor. În cel de-al „3-lea ordin" sînt incluși laicii (terțiarii), fiind controlați de primul ordin. **Ordinul carmeliților** apare în 1156 pe Mt Carmel din Palestina, din comunități de ermiți. În 1256 se întemeiază în Italia **Ordinul eremiților augustini.**

Europa în perioada împăraților saxoni

După stingerea ramurii de E a Carolingienilor franci, notabilitățile regatului, adunate la Forchheim, îl aleg rege pe

911–918 Konrad I de Franconia – se străduiește zadarnic să impună regatul în înfruntarea cu ducii. Lorena se alipește regatului de V.

Împărații saxoni (919–1024)

919–936 Henric I adus rege de franci și de saxoni. **În lupta împotriva ducilor** îl supune pe

921 ARNULF DE BAVARIA, ridicat ca antirege.

925 Lorena revine la regatul de E. Ducele GISELBERT se căsătorește mai tîrziu cu fiica lui HENRIC, GERBERGA.

926 După moartea lui BURKHARD II DE SUABIA, contele franc HERMANN este înălțat la rangul de duce de Suabia.

928/29 În **lupta împotriva slavilor** sînt supuși hevellerii (la Brennaburg pe Havel) și sorbii (ambele popoare de venzi). O răscoală a liuticilor și abodriților este înăbușită la Lenzen. **Pentru a se putea apăra de unguri,** HENRIC obține contra unei răscumpărări un armistițiu (9 ani), folosindu-se de răgaz pentru construirea cetăților de apărare și crearea unei armate de cavaleri în armură. Cu ajutorul ei obține

933 vict. asupra ungurilor la Riade.

936–973 Otto I cel Mare, fiul lui HENRIC și succesorul lui desemnat, este ridicat pe tron de notabilitățile laice la Aachen și, în aclamațiile poporului, este uns și încoronat de arhiepiscopi. Fiecare duce își îndeplinește funcția la banchetul de încoronare: EBERHARD DE FRANCONIA stolnic, GISELBERT DE LORENA șambelan, HERMANN DE SUABIA paharnic, ARNULF DE BAVARIA mareșal.

936–937 Organizarea marcilor sub HERMANN BILLUNG și margraful GERO (asigurarea frontierei de E).

938 THANKMAR, fratele vitreg al lui OTTO, moare în luptă. EBERHARD silit să renunțe la pretențiile de putere ecleziastică.

939 Revolta ducilor EBERHARD DE FRANCONIA și GISELBERT DE LORENA împreună cu HENRIC, fratele lui OTTO, este înăbușită de HERMANN DE SUABIA (b. de la Andernach). EBERHARD moare în luptă, GISELBERT se îneacă în Rin. Iertat, HENRIC mai face zadarnic o conspirație și apoi se supune definitiv (941). OTTO le acordă rudelor sale ducate: Franconia este confiscată, KONRAD CEL ROȘU obține Lorena (944), HENRIC Bavaria (947), LIUDOLF Suabia (950).

950 Înfrîngerea ducelui (cneazului) BOLESLAV DE BOEMIA.

951–952 Chemat în ajutor de ADELHEID DE BURGUNDIA, OTTO pleacă spre Pavia (prima campanie italiană) și se proclamă rege al francilor și longobarzilor. Se căsătorește cu ADELHEID.

953–954 Revolta lui Liudolf și Konrad cel Roșu este înfrîntă după respingerea unei incursiuni a ungurilor: Suabia îi revine lui BURKHARD III, Lorena lui BRUN, arhiepiscop de Köln, fratele lui OTTO.

10 aug. 955 Vict. lui Otto asupra ungurilor la Lechfeld. Oct. 955 vict. asupra slavilor, obținută pe rîul Recknitz.

Activitatea de misionariat în rîndul slavilor are succes ca urmare a înființării episcopiilor Schleswig, Oldenburg, Havelberg, Brandenburg (948), Meissen, Merseburg și Zeitz (mai tîrziu Naumburg), care sînt subordonate arhiepiscopiei Magdeburg; Praga (973) și Olmütz (975) sînt conduse de la Mainz.

961–965 A 2-a campanie a lui OTTO în Italia.

2 febr. 962 Otto încoronat împărat la Roma.

966–972 **A 3-a campanie în Italia:** principii longobarzi din Italia de Sud îi jură credință lui OTTO. Lupte nedecise împotriva Calabriei bizantine; Bizanțul îi recunoaște lui OTTO titlul de împărat.

973–983 Otto II, căsătorit cu THEOPHANO, nepoata împ. roman de E, întreprinde campanii împotriva lui HARALD I BLAATAND („Dinte albastru") în Danemarca (974) și împotriva Boemiei.

976 Depunerea lui HENRIC CERTAREȚUL (de Bavaria): Carintia devine ducat independent, Nordgau (Regiunea de N, p. 144) și Marca de E sînt obținute de BERCHTOLD și LUITPOLD din fam. Babemberg.

980–983 Campanie în Italia, provocată de atacurile arabilor fatimizi asupra pricipatelor longobarde și de tensiunile cu Bizanțul.

982 Înfrîngere la Cotrone, în Calabria, în b. împotriva arabilor.

983 Marea răscoală a slavilor: pierderea teritoriilor la E de Elba.

983–1002 Otto III, pînă în 995 sub regența mamei, THEOPHANO, și a bunicii sale, ADELHEID, întreprinde o campanie în Italia în 996, îl face papă pe vărul său BRUNO (GRIGORE V) și este încoronat împărat.

999 GERBERT DE AURILLAC devine papa SILVESTRU II.

1000 Întemeierea arhiepiscopiei Gnesen ca teritoriu ecleziastic independent și proclamarea regelui BOLESLAW I CEL VITEAZ (CHROBRY) AL POLONIEI „frate și ajutor al imperiului".

1001 Fondarea arhiepiscopiei Gran pentru Ungaria.

1002–1024 Henric II. Poarta fără efect razboaie cu BOLESLAW CHROBRY 1003–1018 și cucerește în 1004 Boemia; totuși în 1018, prin **pacea de la Bautzen,** BOLESLAW păstrează Lusatia și teritoriul Milzen (p. 167).

1007 Fondarea episcopiei Bamberg: acțiuni misionare printre slavii de pe Main.

Trei campanii în Italia: HENRIC este încoronat rege la Padua (1004) și împ. la Roma (1014). Prin campaniile sale, împiedică expansiunea Bizanțului în Italia de Sud (1021–1022).

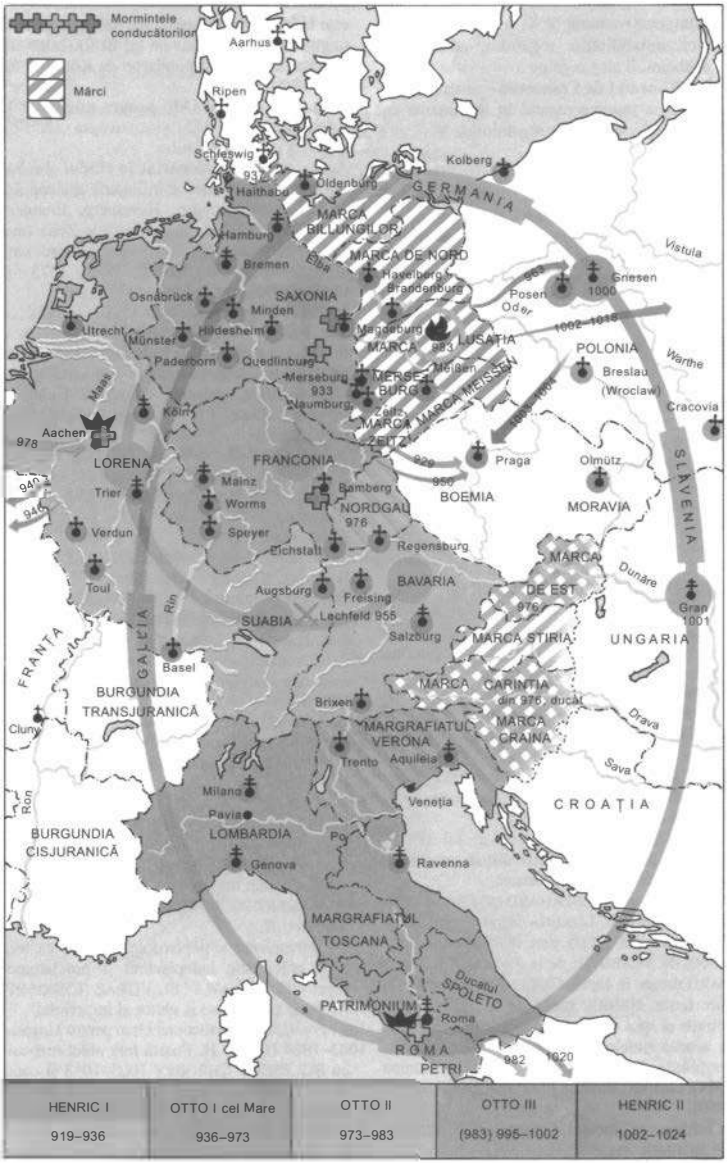

Imperiul german, 919–1024

Statul şi politica

În fruntea **regatului** indivizibil (*Reich; Regnum Francorum;* de la sfîrşitul sec. 11 şi *Regnum Teutonicum*) stă **regele** (*Rex, Rex Francorum*), care respectă legea francilor. După încoronarea imperială de la Roma, îşi asumă denumirea de *Imperator Augustus* (din 982 *Imperator Romanorum Augustus*); pînă la încoronarea imperiala regele ales poartă titlul de *Rex Romanorum* (începînd cu HENRIC III).

Hotărîtoare pentru obţinerea tronului este **alegerea** (alegerea candidatului şi ridicarea formală la rangul de rege, mai tîrziu procesul fiind împărţit în două etape: alegere şi *Kür* = acordarea acestor onoruri) de către „cei mari" (adică notabilităţi) ai regatului. **Desemnarea** (nominalizarea de către predecesor cu aprobarea notabilităţilor) este guvernată de **dreptul de sînge** (alegerea din cadrul stirpei regale), iar „celor mari" le revine datoria de a-l urma pe rege. **Încoronarea** de la Aachen cuprinde următoarele ceremonii: alegerea şi **omagiul** din partea mai-marilor laici urmate de întîia urcare pe tron, apropierea lorzilor de mîna regelui, juramîntul de credinţă şi **binecuvîntarea bisericească** cu înmînarea însemnelor (sfînta lance, coroana şi spada regatului), ungerea, încoronarea şi a doua urcare pe tron (aşezarea pe scaunul lui CAROL CEL MARE).

Puterea regelui, altfel comandant suprem al armatei şi judecător suprem de pace, se bazează pe domeniile personale şi regale, pe autoritatea asupra bisericii (*regalia* şi *spolia*) (regalia: privilegiile asupra vînătorii, mineritului, sării, pieţelor, liberei treceri şi evreilor, dreptul de a bate monedă şi de a percepe vamă) şi pe demnitatea lui sacră şi pe credinţa suitei.

Noile **ducate tribale** (Saxonia, Bavaria, Suabia şi Lorena) se constituie în perioada de decadere carolingiana, în sec. 9, în timpul luptelor de apărare. Lorena, locuită de francii renani, este rămăşiţa regatului lui LOTHAR (*Regnum Lothari*). Francii („poporul *Reich*-ului") şi thuringii nu formeaza ducate tribale separate. În vreme ce KONRAD I se bizuie pe episcopi în lupta împotriva triburilor, HENRIC I refuză ungerea şi încoronarea după alegerea sa şi are intenţia să domnească în colaborare cu ducii. Recunoscut în primă instanţă doar de franci şi saxoni, înlătură trepiat şi opoziţia triburilor germ. din S. Urma să călătorească la Roma şi să fie încoronat împărat, dar moartea îl împiedică.

Otto I: neizbutind să întemeieze o monarhie patriarhală, regele se apropie de unica instituţie care se înalţa mai presus de triburi: biserica.

Politica bisericească a Ottonilor: domeniul ecleziastic, facînd parte din domeniul regal, este sporit şi se pun bazele puterii laice a episcopilor şi stareţilor, care, în postura de cei mai înalţi oficiali ai regatului, devin stîlpii puterii regale. În schimbul darurilor bogate şi al imunităţii depline (autoritatea judecătorească supremă este exercitată de un administrator bisericesc de origine nobiliară), episcopatul este silit să presteze servicii militare şi financiare (*servitium regis:* două treimi din armata şi cheltuielile regale). **Biserica devine o aparatoare a unităţii regatului.**

Politica în V: conflictele cu Franţa se centrează în jurul posesiunii ducatului **Lorena**, bogat, foarte dezvoltat cultural şi dens populat.

942 LUDOVIC IV AL FRANŢEI trebuie să renunţe la Lorena după campania lui OTTO I (940).

946 A 2-a campanie în Franţa îi conferă lui OTTO I rolul de mediator.

978 Regele LOTHAR AL FRANŢEI încearcă prin atacul său asupra regelui OTTO II la Aachen să cucerească Lorena.

980 OTTO II conduce o campanie de răzbunare pînă aproape de Paris; pace încheiată la Margut pe Chiers: încetarea luptelor pentru Lorena, totuşi în înţelegerea dintre francii de V şi francezi se prevede o supraordonare a Franţei asupra Lorenei, prin urmare nu este cedată definitiv Germaniei.

Burgundia: după încheierea unui tratat de prietenie între HENRIC I şi RODOLPHE II AL BURGUNDIEI (935), OTTO I îl protejează de atacul regelui HUGO DE PROVENCE şi ITALIA (946) pe KONRAD III, fiul lui RODOLPHE II (m. 937), crescut la curtea saxonă.

1006 Contractul de succesiune dintre RODOLPHE III AL BURGUNDIEI, care nu are copii, şi HENRIC III, desemnîndu-l pe acesta moştenitor, pregăteşte terenul pentru încorporarea Burgundiei în imperiu, sub împăratul KONRAD II (p. 147).

Politica imperială şi italiană: decurge din tradiţia carolingiană. OTTO I se considera succesor legal al Imp. franc, pe care nu este totuşi în măsură să-l restaureze complet. O dată cu demnitatea imperială, primeşte şi dominaţia asupra *Patrimonium Petri* şi protectoratul asupra bisericii. Se pune capăt politicii italiene independente a principilor din S Germaniei. Posesiunea Italiei de N – prosperă economic – înseamnă nu în ultimul rînd o creştere a puterii. Tradiţia carolingiană explica încoronarea lui OTTO la Aachen, politica faţă de Franţa şi Burgundia, ca şi politica italiană: OTTO I se considera succesor legitim al împăraţilor franci.

OTTO III încearcă *Renovatio Imperii Romanorum* (restaurarea Imp. roman): Roma urmează să devină capitala imperială.

1001 Asumarea titlului de *Servus apostolorum* (servitor al apostolilor), care să-i permită să cîştige influenţa asupra Poloniei şi Ungariei, care se aflau sub autoritatea Sfîntului Scaun.

Politica în E: decurge din datoria *Res Publica Christiana*: raspîndirea credinţei şi subjugarea păgînilor (barbarilor). În sec. 9-10 încă nu apare colonizarea ca atare.

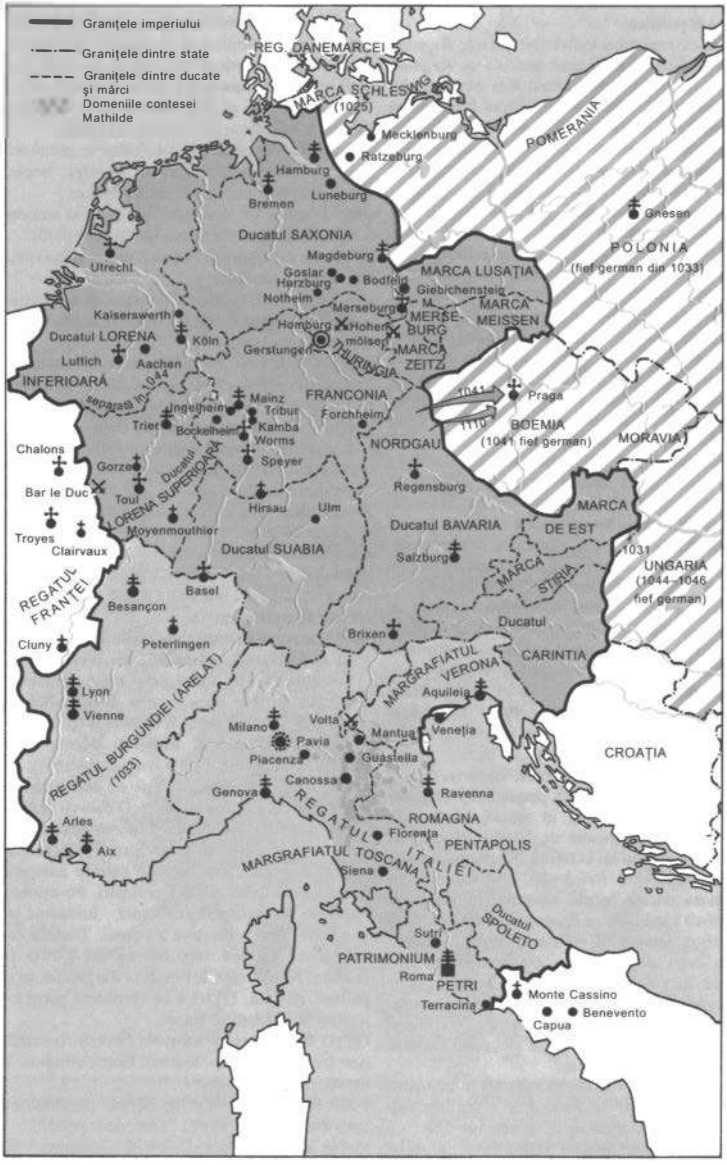

Imperiul german sub împăraţii din dinastia Franconia (saliană), 1024–1125

Împăraţii dinastiei de Franconia sau saliană (1024–1125)

1024–1039 Konrad II, strănepot al ducelui KONRAD CEL ROŞU, este ales la Kamba pe pământul Franconiei (principiu dinastic) şi încoronat la Mainz. Le acordă vasalilor drepturi ereditare şi inalienabilitatea feudelor (1037). Îi cedează marca Schleswig lui KNUT CEL MARE (1025), regiunea dintre Fischa şi Leitha Ungariei; MIESZKO II (p. 167) renunţă la Lusatia şi la zona Milzen (1031).

1033 Unirea Regatului Burgundia cu Imp. german. Legătura cu Italia imperială este asigurată prin controlul asupra importantelor trecatori de V din Alpi. „Imperium" este creat din „triada": Germania-Italia-Burgundia.

1026–1027 Prima campanie italiană a lui KONRAD. Încoronarea cu „coroana de fier" la Milano.

1027 Încoronarea imperială la Roma.

1037–1038 A 2-a campanie italiană: în lupta împotriva lui ARIBERT DIN MILANO, care este sprijinit de burghezia în ascensiune, un împărat german este înfrînt pentru prima oară de oraşele lombarde. ARIBERT dăruieşte milităţii din Milano carul cu drapele (*carroccio*), simbolul libertăţii oraşelor.

1039–1056 Henric III, căsătorit cu AGNES DE POITOU, se străduieşte să realizeze o reformă a bisericii. După supunerea lui BRETISLAV AL BOEMIEI (1041) şi victoria asupra Ungariei (1044), Boemia şi Ungaria devin domenii feudale germane.

1046 Sinoadele de la Sutri şi Roma: HENRIC III schimbă 3 papi şi înlătură infl. factiunilor nobiliare romane în alegerea papilor.

1047 Încoronarea imperială a lui Henric III.

După împărţirea Lorenei (1044) continuă luptele între împărat şi ducele GODEFROI CEL BARBOS, căsătorit cu BEATRICE DE TOSCANA (1054); aceasta şi fiica ei MATHILDA sînt arestate şi duse în Germania.

1045 ADALBERT devine arhiepiscop al Bremenului. Activitate de misionariat în N. Încercarea de a ridica Bremen la rangul de patriarhie a N eşuează.

1056–1106 Henric IV. Puterea principilor sporeşte în timpul regenţelor mamei sale AGNES DE POITOU (pînă în 1062), a arhiepiscopului ANNO DIN KÖLN (pînă în 1063) şi a lui ADALBERT DIN BREMEN (pînă în 1065). După ce HENRIC preia puterea, ADALBERT este înlăturat din funcţia sa de principi (1066). – În lupta cu principii, HENRIC se sprijină pe nobilimea măruntă, pe ministeriali şi pe cetăţenii din oraşele imperiale, care tind să se dezvolte. Purtarea sa lipsită de scrupule în cursul rotunjirii posesiunilor lui în zona Harz are ca efect răscoala saxonilor, asaltul asupra lui HENRIC la Harzburg, distrugerea castelelor (1073); urmează pacea de la Gerstungen. Saxonii se supun definitiv după

1075 **victoria lui Henric la Homburg pe Unstrut.**

Papalitatea Reformei (1046–1075)

Din mişcarea de reformă cluniacensică, de esenţă pur religioasă (p. 141), ia naştere în sec. 11 cerinţa **reformei generale bisericeşti.** Efortul reformatorilor împotriva simoniei (cumpărarea pe bani a funcţiilor şi onorurilor bisericeşti) şi a căsătoriei preoţilor (cerinţa ca preoţii să rămînă celibatari). Partidul reformei cîştigă teren în Franţa prin mişcarea *Pax Dei* („Pacea Domnului").

1040 Proclamarea Pax Dei de către clerici: protejarea preoţilor, ţăranilor, călătorilor şi femeilor. *Treuga Dei* (*trêve* = armistiţiu): interzicerea luptelor de miercuri seara pînă luni dimineaţa şi în toate zilele de sărbătoare (adică luptele sînt permise doar 90 de zile pe an).

1046 Sinodul de la Sutri: papa CLEMENT II [1046–1047] urmează să purifice biserica de simonie şi căsătoriile preoţeşti, conform dorinţei împ. – Numit de împ. episcop, BRUNO DE TOUL devine

1049–1054 papa Leon IX, care face eforturi pentru reforma bisericească. Chemarea reprezentanţilor partidei reformatoare la Roma: HUMBERT DE SILVA-CANDIDA, PETRUS DAMIANI, FRIEDRICH DE LORENA, HUGO CANDIDUS şi HILDEBRAND.

1054 Schisma dintre biserica latină şi cea greacă (p. 175).

1057 Cardinalul HUMBERT scrie *Libri tres adversus simoniacos,* în a cărui a 3-a carte se contestă dreptul laic în cadrul bisericii.

1059 Decretul de alegere emis de papa Nicolae II [1058–1061]: episcopii-cardinali îl numesc pe papă. Se exclude astfel infl. nobilimii romane şi a împ. german. Interzicerea învestiturii laice. Forţa papalităţii creşte prin alianţa cu normanzii din S Italiei (1059 ROBERT GUISCARD primeşte ca feude Apulia, Calabria şi Capua), cu contesa MATHILDA DE TOSCANA şi cu *Pataria* milaneză, o mişcare revoluţionară socială şi ecleziastică.

1073–1085 Grigore VII (Hildebrand). *Dictatus Papae* exprimă victoria conceptului de papalitate construit în jurul ideii monarhice şi centraliste: în calitate de conducător suprem şi absolut al bisericii universale, papa are dreptul să schimbe nu numai episcopi, ci şi regi, care, ca reprezentanţi ai lui Dumnezeu, sînt şi reprezentanţi ai bisericii. Lupta se dă pentru „dreapta ordine a lumii" şi „libertatea bisericii". Caracterul sacru al regalităţii (rege = *Vicarius Dei*) nu mai este acceptat.

Lupta pentru învestitură

1074 Sinodul postului mare: interzicerea căsătoriei preoților (ordinul de celibat).

1075 Sinodul postului mare: **interzicerea învestiturii laice** deschide lupta cu monarhia germană. **Începerea luptei pentru dreptul de învestitură.** GRIGORE VII îl amenință pe HENRIC IV cu excomunicarea.

Ianuarie 1076 Sinodul de la Worms: HENRIC IV și episcopii germani îl declară pe papa depus.

1076 Sinodul postului mare: **depunerea și excomunicarea regelui german** de către GRIGORE VII (comanda pedepsei papale), eliberarea supușilor de jurământul de credință.

Oct. 1076 Adunarea principilor la Tribur (Trebur): principii germani hotărăsc în prezența legaților papali să-l depună pe rege, dacă excomunicarea nu este ridicată în termen de un an.

25-28 ianuarie 1077 Canossa. HENRIC îndeplinește gestul de penitență, silindu-l pe papa să-i ridice excomunicarea; trebuie să-l recunoască pe papă arbitru în conflictul cu principii. Umilirea regelui face să scadă prestigiul autorității laice. Principii nu așteaptă hotărîrea regelui și îl aleg pe RUDOLF DE SUABIA ca antirege: alegere liberă, fără respectarea dreptului de sînge. Războiul civil (1077–1080) se încheie cu moartea antiregelui (b. de la Hohenmölsen, 1080).

1080 HENRIC este excomunicat a 2-a oară de papa GRIGORE. Alegerea arhiepiscopului WIBERT DE RAVENNA ca antipapa. Victorie a lombarzilor asupra armatei MATHILDEI. După cucerirea Romei (1083), în vremea primei campanii italiene,

1084 Henric IV este încoronat împărat de antipapa CLEMENT III.

Rezistînd asediului în castelul Sant'Angelo, GRIGORE VII este despresurat de normanzi sub ROBERT GUISCARD. HENRIC IV este forțat să părăsească Roma. Și GRIGORE VII trebuie să plece de la Roma, după ce normanzii prădă orașul. GRIGORE VII moare la 25 mai 1085 la Salerno. Tentativa lui GRIGORE VII de a realiza unitatea bisericii și a lumii sub conducerea papalității (subordonarea monarhiei față de papalitate) eșuează; conceptul despre natura divină a monarhiei nu era încă zdruncinat.

1085 Proclamarea „Păcii Domnului" la Mainz, de către HENRIC IV.

1088–1099 URBAN II salvează prin atitudinea sa concilianță opera lui GRIGORE VII. La sinodul de la Clermont (1095) se reînnoiește interzicerea învestiturii laice, iar clericilor le este interzis să depună jurămînt de credință înaintea laicilor.

1090–1097 A 2-a campanie italiană a lui HENRIC IV. Datorită politicii lui URBAN II, se realizează fondarea unei ligi lombarde, razvrătirea fiului împ., KONRAD, și alianța dintre guelfi și Toscana. WELF I ridică blocada asupra trecătorilor din Alpi după confirmarea de către împ. a posesiunii Bavariei. După proclamarea pacificării generale (*Landfrieden*), fiul lui

1104 HENRIC (V) se răzvrătește și se pune în fruntea unei conspirații a principilor care obține aprobarea papei. Motive: teama lui HENRIC de a-și pierde dreptul la succesiune din cauza conflictelor împ. cu biserica și a favorizării de către împ. a micii nobilimi și ministerialilor în dauna marii nobilimi.

1106 HENRIC IV este silit să abdice și moare la Liège înainte de luarea deciziei definitive.

1106–1125 Henric V oferă Saxonia lui LOTHAR DE SUPPLINBURG. Restaurarea suveranității imperiului asupra Boemiei (1110).

1110–1111 Prima campanie italiană.

1111 Tratatul de la Sutri dintre PASCAL II [1099–1118] și HENRIC V: regele renunță la dreptul de învestitură, biserica la domeniile imperiale pe care le deținuse de pe vremea lui CAROL CEL MARE. Tratatul nu intră în aplicare din cauza împotrivirii episcopilor și prelaților. Luat prizonier, papa confirmă drepturile regelui de a învesti, prin pacea de la Mammolo. – După luptele dintre HENRIC și principi, mai ales împotriva lui LOTHAR DE SUPPLINBURG și o a 2-a campanie italiană, care se soldează cu confiscarea domeniilor contesei MATHILDA, se ajunge la

23 sept. 1122 Concordatul de la Worms dintre HENRIC V și CALIXTUS II [1119–1124], pe baza distincției făcute de teologi și juriști francezi (IVO DE CHARTRES) dintre *temporalia* (domenii laice acordate ca feude) și *spiritualia* (onoruri ecleziastice). Regele renunță la învestitura cu „inel și toiag". Urmează alegerile canonice din Germania, desfășurate în prezența regelui sau a trimisului său, apoi învestirea cu sceptrul, înainte de ungere; în Italia și Burgundia. în schimb, la șase luni după ungere.

Consecințe: din cauza slăbirii dependenței față de împărat se înlătură biserica imperială a Ottonilor; episcopii sînt transformați din oficiali imperiali în vasali imperiali. Întărire a principilor din Germania și a orașelor din Italia Superioară.

Franța: deoarece numai cîteva dintre episcopate sînt subordonate coroanei, învestitura nu este o chestiune vitală pentru regele francez. Prin urmare, nu apare un conflict ca acela din Germania. Printr-un tratat cu PASCAL II, regele FILIP I cedează dreptul la învestitura cu „inel și toiag" și acordă *temporalia* în schimbul jurămîntului de credință din partea episcopului.

Anglia: refuzul arhiepiscopului ANSELM DE CANTERBURY de a depune jurămîntul de credință provoacă exilarea lui de către HENRIC I [1100–1135] și lupta pentru învestitura din Anglia. 1107 „alegere liberă" a episcopilor la Curtea regelui, urmată de confirmarea acestuia; regele confera apoi înainte de învestire celui ales *temporalia*, sub forma unui document; alesul este obligat în schimb să aducă omagiu regelui. Regele

recunoaște dreptul de apel la Roma.
Polonia: prin arhiepiscopul HENRIC KIETLICZ DE GNESEN [Gniezno; 1199–1219] se obține libertatea bisericii prin alegerea canonică a episcopilor în majoritatea ducatelor.

Dominația universală a papalității (sec. 12/13)
În ciuda schismei lui ANACLETUS II [1130–1138] și a neliniștilor apărute din cauza cererii lui ARNOLD DIN BRESCIA de întoarcere a bisericii laicizate la sărăcia apostolică, papalitatea atinge apogeul puterii datorită activității lui BERNARD DE CLAIRVAUX (credința câștigă în profunzime) în sec. 12/13 (biserica germană își pierde poziția predominantă). Papalitatea este sprijinită de Franța. În lupta pentru dobîndirea conducerii creștinismului occidental (dominația mondială imperială sau curială), FREDERIC I (p. 165) se lovește de pretențiile de dominație ale lui
1159–1181 Alexandru III, pe care trebuie să le accepte.
1179 **Al 3-lea conciliu ecumenic lateran** hotărăște ca pentru alegerea unui papă este obligatorie o majoritate de două treimi din numărul cardinalilor.
1198–1216 Inocențiu III se consideră nu numai succesor al Sf. Petru, ci și locțiitor al lui HRISTOS sau DUMNEZEU (*Vicarius Christi*), de la care conducătorii laici își primesc regatele ca feude. Limitarea puterii episcopale, centralizarea puterii prin mijlocirea legaților papali. Sicilia, Anglia și Portugalia devin vasale feudale. Amestec în afacerile interne ale Germaniei (p. 137), Franței (p. 159) și Norvegiei (p. 163). Trimiterea de legați în Serbia și Bulgaria. Întemeierea unei biserici latine în Imperiul latin (1204).
1215 Al 4-lea conciliu ecumenic lateran: decizii în legătura cu inchiziția episcopală; interzicerea întemeierii de noi ordine. GRIGORE IX [1227–1241] și INNOCENȚIU IV [1243–1257] continuă lupta pentru dominație universală (p. 173). Desăvîrșirea bisericii papale universale se realizează prin
cca 1140 Decretum Gratiani (culegere a legilor canonice): legea canonică devine independentă. Împreună cu adaugiri ulterioare, constituie **Corpus iuris canonici.**

Inchiziția
Pînă în sec. 12, biserica pedepsește erezia prin excomunicare și detenție în mînăstiri. După introducerea inchiziției episcopale (1215), GRIGORE IX creează inchiziția papală (1231). Pedeapsa cu moartea pentru erezie este simultan introdusă în Germania și Franța.

Sectele
Contopirea bisericii cu lumea după eliberarea ei de legăturile cu aceeași lume (*libertas ecclesiae*) are ca efect **fondarea de secte,** care contestă drepturile bisericii de a conduce și de a deține proprietăți, cerînd în schimb sărăcie apostolică. **Secta catarilor** apare din aceea a bogomililor bulgari (doctrina radical dualistă, asceza severă, imitarea vieților apostolilor) și mișcarea de migrațiune a ereticilor (erezie = opinie separată). Fondarea bisericilor episcopale. La **Conciliul ereticilor de la St. Felix-de-Caraman** (1176) iese învingătoare doctrina radical dualistă a lui NICETAS DIN BIZANȚ. Cea mai importantă secta este a **albigenzilor** (de la orașul Albi) din S Franței. – Secta **waldensienilor,** întemeiată de negustorul lionez **Petrus Waldes** (idealul sărăciei: perfecțiunea evanghelică), se răspîndește rapid. În afara waldensienilor francezi (*pauperes spiritu*), un al 2-lea grup se dezvoltă prin legătura cu *humiliates* (umilii) din Italia Superioară (*pauperes Lombardi*), care își asumă independența în 1210. Predica se ține în limba poporului (traducerea Sfintei Scripturi în provensală). Interpretarea textuală a Predicii de pe munte duce la contestarea jurămintelor, condamnarea pedepsei cu moartea, dezaprobarea unei biserici ierarhice, respingerea ideii de purgatoriu, a indulgențelor și a adorației sfinților. Biserica Catolică luptă împotriva sectelor prin ordinele nou înființate (p. 141), prin „cruciade" și inchiziție.
1209–1229 Războaiele albigenzice (p. 159).

Filozofia
Scolastica (*scholasticus* = aparținător școlii) se referă la știința și teologia Evului Mediu care, folosind o metodă logică, reconsideră teologia tradițională precedentă, dezvoltă metoda dialectică și țintesc să dobîndească o mai profundă înțelegere a credinței.
Scolastica timpurie: pornind de la credința, **Anselm de Canterbury** (1033–1109) se străduiește să-i cuprindă esența; el devine întemeietorul „teoriei satisfacției" și introduce argumentul ontologic al existenței lui Dumnezeu. **Pierre Abélard** (1079–1142) este creatorul metodei dialectice. **Cearta universaliilor** este principala problemă filozofică a epocii: realismul afirmă existența conceptelor generale (*universalia*), nominalismul le consideră abstracțiuni ale minții. PETRUS LOMBARDUS (m. 1160) compune manualul dogmei din Evul Mediu: *Sententiarum libri IV.*
Scolastica dezvoltată: cunoașterea operei lui ARISTOTEL, prin mijlocirea filozofilor evrei și arabi, și în primul rînd AVERROES (IBN-ROȘD, 1126–1198), constituie baza sistemelor de gîndire (*summae*) ale scolasticilor. ALEXANDRU DIN HALES (m. 1245): *Summa Universae Theologiae,* ALBERTUS MAGNUS (1193?–1280): *Comentarii asupra lui Aristotel* și **Toma d'Aquino** (1225–1274): *Summa contra Gentiles, Summa Theologiae, De regimine principum.* Natura și supranaturalul (rațiunea și revelația) se unesc într-un măreț sistem armonios. Spre deosebire de intelectualismul lui TOMA D'AQUINO, **Duns Scot** (m. 1308) reprezintă concepțiile SF. AUGUSTIN.

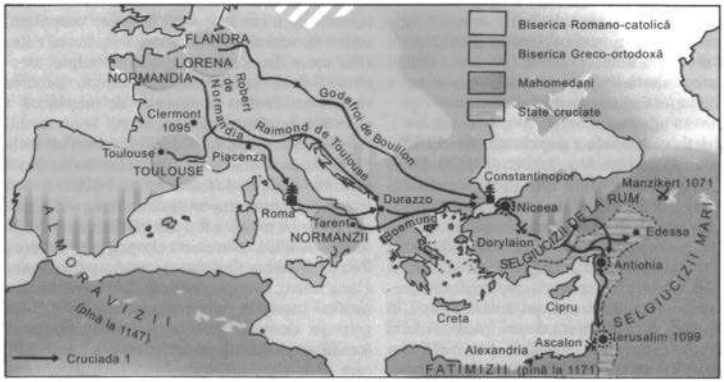

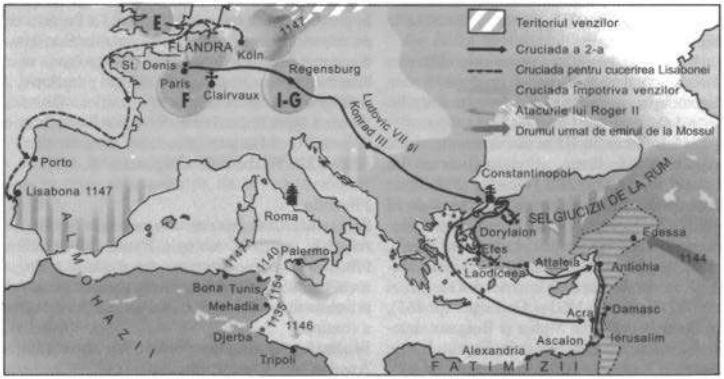

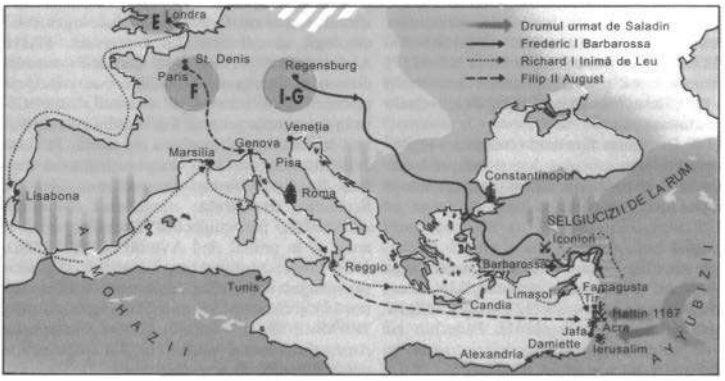

Cruciadele 1, a 2-a şi a 3-a

Cauzele primelor 3 cruciade

Mișcarea cruciată, o **consecința a regenerării bisericești** și a **spiritului religios mai interiorizat,** se declanșează datorită patrunderii turcilor selgiucizi; sub conducerea lui ALP ARSLAN, succesorul lui TOGHRUL BEG (încoronat calif la Bagdad în 1055), cuceresc Ierusalimul și Siria, de la califii fatimizi ai Egiptului, și zdrobesc armata bizantină în b. de la Manzikert (1071; p. 175).

1074 Grigore VII planuiește să vină în ajutorul creștinilor din Orient în fruntea unei armate de cavaleri occidentali (ca *Dux* și *Pontifex*). În afară de eliberarea Sf. Mormînt și a teritoriilor ocupate de selgiucizi, vrea să unească biserica romană cu cea greacă. După fondarea sultanatului de la Rum (sau Iconion) din Asia Mica,

1095 ALEXIE I COMNENUL trimite, cu scopul de a cere ajutor, o legație la papa URBAN II, care participa la sinodul de la Piacenza.

26 nov. 1095 Sinodul de la Clermont: URBAN II îi convinge pe cavalerii și pe principii din V cu faimoasa și entuziast receptata sa cuvîntare în sprijinul cruciadei (*Deus lo volt* = Dumnezeu o dorește). Cuvîntul de ordine devine Ierusalim, iar simbolul – crucea alba.

Două tendințe spirituale se întîlnesc și dau avînt și forță ideii de cruciada:

1. Ideea de pelerinaj în Țara Sfîntă: numărul pelerinajelor, întreprinse – fără arme – în chip de calatorii meritorii încă de la începuturile bisericii, crește în sec. 11 ca urmare a adîncirii cucerniciei creștine, întîlnind însa rezistența și ostilitate tot mai mari din partea turcilor selgiucizi.

2. Ideea necesității și justeței unui Război Sfînt împotriva pagînilor devine extrem de puternica, mai ales de cînd Ierusalimul nu mai reprezinta unicul obiectiv al cruciaților din V, care au de luptat și împotriva islamului și a venzilor.

1096 Prima campanie neorganizată a aventurierilor sub conducerea ermitului PETER DE AMIENS, care inspiră masele prin predicile sale în favoarea cruciadei, se destramă sub atacurile bulgarilor și selgiucizilor.

1096–1099 Cruciada 1 (în absența lui HENRIC IV și a lui FILIP I al Franței, excomunicați) este condusa de ROBERT DE NORMANDIA (francezii din N), GODEFROI DE BOUILLON, BALDUIN DE FLANDRA, ROBERT II DE FLANDRA (loreni și flamanzi), RAIMOND DE TOULOUSE (francezii din S), BOEMUND DIN TARENT și nepotul său TANCRED (normanzi). ADHEMAR, episcop de Puy, este legatul papal al cruciadei. După asediul și cucerirea Niceei și victoria asupra sultanului din Rum la Dorylaion, cade și Antiohia după un asediu de șapte luni, din cauza tradarii. O armata trimisa în ajutor, comandata de KETBOGA, emirul de la Mosul, este înfrînta prin ieșirea din cetatea asediată a cruciaților (descoperirea Sfintei Lancii).

15 iulie 1099 După 5 săptămîni de asediu, **cucerirea Ierusalimului**. Se întemeiază state feudale creștine cu vasali independenți, după modelul francez.

Întemeierea **Regatului de Ierusalim** de către GODEFROI DE BOUILLON, „Protectorul Sfîntului Mormînt". După moartea lui îl urmează fratele său BALDUIN [1100–1118], care își asumă titlul de rege. Slăbiciunea internă și conflictele legate de succesiunea la tron duc la dezintegrarea regatului în 1187. Principatul Antiohia și comitatele Edessa și Tripoli sînt **state feudale** de mici dimensiuni. Antiohia și Ierusalimul devin sedii de patriarhii. Statele cruciate sînt slăbite de luptele continue dintre principii normanzi de la Antiohia și bizantini, ca și de luptele statelor creștine între ele. Se adaugă și contradicțiile dintre diferitele grupuri de populații. Un mare avantaj pentru cauza creștină îl constituie vrajba dintre selgiucizi și fatimizi. Castelele cruciaților sînt monumente care rezistă vremurilor.

1144 Cucerirea Edessei de către IMADEDDIN ZENKIS, emir de Mosul, duce la

1147–1149 cruciada a 2-a sub comanda lui KONRAD III DE HOHENSTAUFEN și a regelui Franței, LUDOVIC VII, sub influența spirituala a lui BERNARD DE CLAIRVAUX. Colaborarea germano-franceza este afectată de alianța dintre LUDOVIC VII și ROGER II AL SICILIEI (politica de forță antibizantina) și de contraalianța dintre MANUEL COMNENUL și cumnatul său KONRAD III. După înfrîngeri la Dorylaion și Laodiceea, KONRAD și LUDOVIC, care își unesc forțele la Ierusalim (1148), întreprind campanii fără efect la Damasc și Ascalon.

1187 Cucerirea Ierusalimului de către sultanul SALADIN, care anterior îi înfrînge pe creștini în **b. de la Hattin.**

1189–1192 Cruciada a 3-a. Patruns de un autentic entuziasm cruciat și acționînd în conformitate cu concepția sa despre funcția universala a împaratului, FREDERIC I BARBAROSSA se pune în fruntea unei acțiuni ce antrenează tot V; dar după vict. strălucită de la Iconion, se înecă pe 10 iunie 1190 în rîul Kalykadnus (Saleph). Fiul său, ducele FREDERIC DE SUABIA, conduce o parte a armatei pînă în fața Acrei, unde moare în 1191. Acra este cucerită în 1191 de RICHARD I INIMA DE LEU, regele Angliei, și de FILIP II AUGUST al Franței. RICHARD încheie un armistițiu cu SALADIN: creștinilor le este cedata fîșia de țarm dintre Tir și Jafa și li se permite sa meargă în pelerinaj la Ierusalim. RICHARD îi cedează ca feuda lui GUI DE LUSIGNAN Ciprul, cucerit de el în 1191.

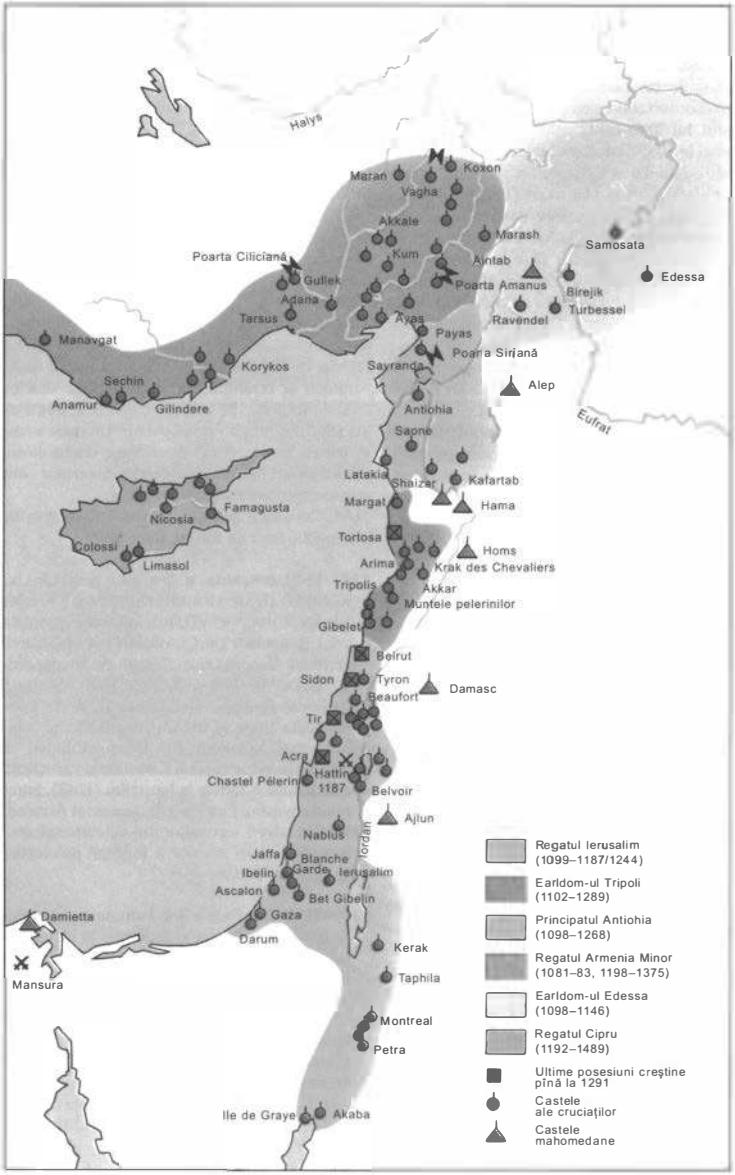

Statele cruciate

Cruciadele 4–7

1197 Cruciada bine pregatita a împ. HENRIC VI vizeaza cucerirea Ţarii Sfinte, dar serveşte şi politicii normande în E: ocuparea Imp. bizantin. Din cauza morţii împ., nu este ocupata decît o îngusta fişie litorala lînga Antiohia.

1202–1204 Cruciada a 4-a. Papa INNOCENŢIU III [1198–1216] cheama nobilimea europeana la o noua cruciada, a carei ţinta este Egiptul. O mare parte a nobilimii franceze da curs chemarii (margraful BONIFACE DE MONTFERRAT, BALBUIN DE FLANDRA ş.a.). Pentru ca Veneţia sa asigure transportul trupelor, cruciaţii trebuie sa cucereasca Zara în Dalmaţia. Dînd curs rugaminţii principelui bizantin ALEXIE ANGHELOS şi ţinînd seama de interesele comerciale ale Veneţiei în Levant, dogele ENRICO DANDOLO îndreapta armata cruciata spre Constantinopol şi îl cucereşte (p. 175). Uniunea dintre bisericile romana şi greaca nu reuşeşte. Alungaţi pentru scurta vreme, cruciaţii („latinii") recuceresc oraşul: dupa pradaciuni nemiloase, se întemeiaza **Imp. latin** (harta, p. 206), desfiinţat în 1261 de MIHAIL VIII PALEOLOGUL, conducatorul partidei imperiale greceşti, care porneşte de la Niceea, cu ajutorul Genovei (p. 207).

1212 Cruciada copiilor. Mii de baieţi şi fete sînt duşi de negustori corupţi de la Marsilia la Alexandria, unde sînt vînduţi ca sclavi.

1228–1229 Cruciada a 5-a. Excomunicat de papa, împ. FREDERIC II conduce o campanie la Acra şi primeşte prin contract din partea sultanului AL-KAMIL Ierusalimul, Betleemul şi Nazaretul.

1244 Cucerirea Ierusalimului de catre musulmani: pierderea definitiva a oraşului.

1248–1254 Cruciada a 6-a. LUDOVIC IX CEL SFÎNT, regele Franţei, vrea sa distruga Egiptul, cea mai mare putere islamica. Cucereşte Damietta (1249), este însa înfrînt la Mansura şi luat prizonier împreuna cu întreaga armata. Eliberat în schimbul unei rascumparari ridicate, fortifica Acra şi se întoarce în Franţa (1254).

1270 Cruciada a 7-a. LUDOVIC IX porneşte în expediţie la Tunis, unde moare de ciuma.

1291 Acra, ultimul bastion creştin, este cucerita de mameluci. Tirul, Beirutul şi Sidonul sînt abandonate de creştini. Dinastia Lusignan continua în Cipru pîna la 1489; Rodosul ramîne sub controlul cavalerilor ioaniţi pîna la 1523.

Consecinţe ale cruciadelor

Cruciadele eşueaza fiindca interesele naţionale ale naţiunilor implicate nu pot fi împacate cu ideea universala care le inspira. Bizanţul cauta ajutor din V, ca sa-şi apere frontierele. Interesele comerciale ale Veneţiei şi ambiţiile politice ale regatului normanzilor fac din aceste state adversare permanente ale Imp. bizantin; în lipsa colaborarii lor (transport şi siguranţa aprovizionării), operaţiunile militare nu sînt posibile.

Urmari: porturile maritime din Italia de N şi oraşele din S Franţei se dezvolta intens datorita comerţului cu Orientul. Economia înfloreşte şi se dezvolta o clasa mijlocie bogata; standardul de viaţa creşte (cerere mare de marfuri orientale). – Deşi dezbinata politic, se dezvolta conştiinţa naţionala a Franţei (*Gesta Dei per Francos*). Conştiinţa culturala occidentala sporeşte prin contactul şi comparaţia cu civilizaţiile superioare ale bizantinilor şi arabilor, iar nivelul cultural evoluează. Papalitatea cunoaşte punctul ei maxim de putere; totuşi, tocmai aceasta expansiune a puterii submineaza veneraţia religioasa faţa de Sfîntul Scaun în rîndurile maselor largi ale populaţiei. Teribila catastrofa suferita de cruciada a 2-a dauneaza reputaţiei papalitaţii, BERNARD DE CLAIRVAUX apare multora ca un fals profet şi se raspîndesc curente intelectuale laice şi anticlericale. Cruciadele nu pot fi privite şi înţelese decît în contextul atacurilor care au loc împotriva islamului (în Pirinei; cucerirea Lisabonei, 1147; N Africii) şi împotriva popoarelor necreştine din Orient (cruciada fara succes lansata de BERNARD DE CLAIRVAUX împotriva venzilor).

Ordinele militar-religioase cavalereşti, unind idealul de asceza cu cel cavaleresc (legămîntul monahal: saracia, castitatea, obedienţa; îndatoririle cavalereşti: protejarea celor napastuiţi), sînt întemeiate în vremea cruciadelor.

1. Cavalerii Sfîntului Ioan (ioaniţi). Provenind din fraternitatea Spitalului Sf. Ioan din Ierusalim, sînt confirmaţi de papa PASCAL II în 1113 şi transformaţi în ordin de RAYMOND DU PUY în 1120. Scop: îngrijirea bolnavilor şi serv. milit. Ţinuta: mantie neagra cu cruce alba, în razboi haina roşie de lupta. Ordinul este transferat în Cipru (1291), în Rodos (1309), apoi în Malta (1530 pîna în 1798; de aceea numiţi cavaleri „de Malta").

2. Cavalerii templieri. Ordinul este întemeiat de HUGO DE PAYENS, care aduna mai mulţi cavaleri francezi pentru a apara, cu arma în mîna, Ţara Sfînta, şi pentru a-i proteja pe pelerini (1120). Ţinuta: mantie alba cu cruce roşie. CLEMENT V dizolva ordinul la conciliul de la Vienne, în 1312.

3. Cavalerii teutoni, ordin fondat în 1190 la Acra, ca fraternitate de îngrijire a celor bolnavi, se transforma în ordin militar cavaleresc în 1198. Ţinuta: mantie alba cu cruce neagra. Dupa ce se aşaza în Transilvania, sînt alungaţi de ANDREI II AL UNGARIEI (1225) şi trec în Prusia (HERMANN DE SALZA). Sediile marelui maestru: Acra, din 1291 la Veneţia şi din 1309 la Marienburg (p. 199).

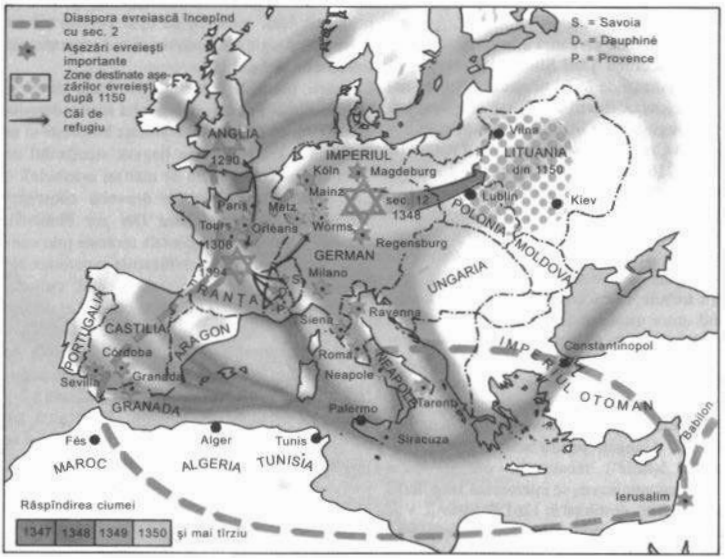

Răspîndirea ciumei şi alungarea evreilor din Europa Centrală, legată de această epidemie

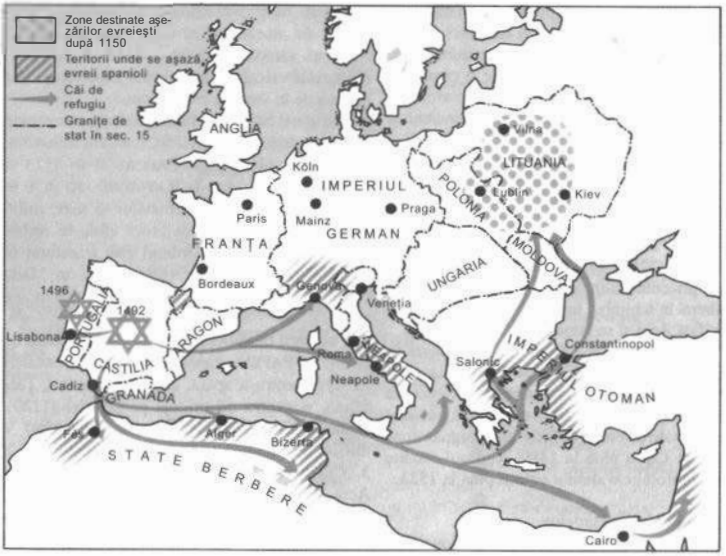

Expulzarea evreilor din Spania

Sfîrşitul statului naţional evreu

După revolta nereuşita a lui BAR KOCHBA (p. 99), evreilor le este interzis să intre în Ierusalim (colonia romană *Aelia Capitolina*), sub ameninţarea cu moartea. Statul naţional evreu (**„Naţiunea de cult"**) ia sfîrşit prin pierderea centrului politic şi cultural. Începe **viaţa în diaspora,** al carei punct central spiritual este **sinagoga** (locul de adunare a comunităţii).

Mesopotamia: mulţi din cei alungaţi se îndreaptă spre Babilon, unde reuşesc sa-şi asigure prosperitatea economică în mijlocul parţilor. În vremea sasanizilor suferă persecuţii din partea castei magicienilor-preoţi, situaţia lor devine totuşi mai buna sub domnia arabă (p. 135). Religia iudaica (religia „Cărţii") afirmă un monoteism strict, la fel ca islamul.

Cca 500 Desavîrşirea Talmudului babilonean, alcătuit din *Mişna* (legile, învăţăturile) şi *Ghemara* (comentarii referitoare la *Mişna*).

De la Babilon, evreii emigrează în Afghanistan, Persia, India, Armenia şi în Caucaz.

Evreii în Imp. roman

Sub CARACALLA, evreii obţin cetăţenia (212), ca şi toţi ceilalţi locuitori ai Imp. roman. Ei se aşază în toate regiunile imp. (în primul rînd în Asia Mica, în spaţiul balcanic, în N Africii şi Spania). Dezvoltarea **urii faţă de evrei** este pusă de autorii romani pe seama separatismului religios, a pretenţiei de exclusivism a lui IEHOVA, a venerarii religioase în lipsa icoanelor şi a poruncilor pentru purificare rituală. **Legile iudaice** ale împăraţilor creştini CONSTANTIN, TEODOSIU (417, 423) şi IUSTINIAN (534) le acordă evreilor drepturi de cetăţeni de rang inferior. Biserica de stat creştina urmăreşte aceleaşi scopuri (conciliile din sec. 4-7).

Evreii în Evul Mediu

Grigore cel Mare [590–604], cel care stabileşte direcţiile politicii papale faţa de evrei în Evul Mediu, respinge botezul silit şi vrea să-i cîştige pe evrei prin favoruri. Evreii sînt consideraţi straini lipsiţi de apărare, care trebuie sa se pună sub protecţia personala a regelui *(Königsmunt)*, practicată pentru prima oară de LUDOVIC CEL PIOS [814–840]. Ulterior, le acorda privilegii şi regii germani. Interzicerea de către biserică a cametei îi forţeaza pe evrei să adopte comerţul cu bani ca îndeletnicire (evreul în postura de creditor, creştinul debitor). Aceasta şi pogromurile care au loc în timpul cruciadei 1 (p. 151) fac necesare legile de protecţie a evreilor ca necreştini (şi nu ca negustori sau oraşeni).

1103 Pacea generală de la Worms sub HENRIC IV: alaturi de clerici, femei şi negustori, evreii sînt menţionaţi în rîndul celor „pacificaţi". Din cauza interdicţiei de a purta arme, evreii au nevoie de protecţie; incapabili să mînuiasca armele (semn distinctiv al celor liberi), ei devin neliberi.

1096–1215 În vremea cruciadelor (p. 150 şi urm.) au loc primele mari persecuţii ale evreilor. **Principalele acuzaţii** sînt profanarea ostiei şi omorul ritual.

1236 Sub FREDERIC II evreii sînt numiţi slujitori ai casei regale (*Kammerknechte = servi camerae nostrae*). Conceptul de „servitute a evreilor" – gîndit de biserica în termeni spirituali – primeşte o interpretare juridica sub influenţa dreptului roman: *Servitus camerae* (dependenţe personala şi economica de împărat).

1215 Al 4-lea conciliu lateran: interdicţia ocuparii de funcţii şi ordonanţa privitoare la ţinuta evreilor.

Expulzări: evreii sînt alungaţi din Franţa în 1306, definitiv în 1394 (excepţii: Provence, Dauphiné, Avignon), din Anglia în 1290. În timpul epidemiei de pesta („ciuma neagră", 1347–1354), comunităţile evreieşti sînt afectate la fel de rău ca toate celelalte din Europa. Acest dezastru, combinat cu pogromuri (350 de comunităţi evreieşti sînt distruse în Germania), impulsionează migraţia spre E, începută în timpul cruciadelor. În cartierele evreilor se vorbeşte idiş. Se poartă ţinuta evreiasca din Evul Mediu. Lupta declanşata de Biserica Catolică din Spania în 1391 se soldează cu expulzarea lor la stăruinţa marelui inchizitor TORQUEMADA (1492). 1496 alungarea din Portugalia.

Evreii în sec. 16, 17 şi 18

Umanism şi reforma: datorită faptului că ştie ebraica, REUCHLIN este ales purtătorul de cuvînt al evreilor (lupta cu dominicanii şi cu evreul convertit PFEFFERKORN, care cere arderea Talmudului). Pentru REUCHLIN, „sinagoga" nu mai este o sclavă înfrîntă, ci soră cu „ecclesia". În *Oglinda pentru ochi* (1511) încearcă să refacă sensul iniţial al dreptului roman (evreii sînt supuşi ai imperiului) şi al dreptului canonic (evreul este aproapele tău). Reforma nu îmbunătăţeşte soarta evreilor. După apărarea pe care o ia LUTHER evreilor („Domnul nostru Iisus Hristos era născut evreu", 1523) urmează – cînd speranţa lui LUTHER ca ei se vor converti nu se împlineşte – scrierea polemică *Despre evrei şi minciunile lor* (1542).

Politica evreiasca a **statului absolutist** (sec. 17/18) este guvernată de principiul mercantilismului: obţinerea unei balanţe comerciale pozitive. După 1648, nevoile financiare ale principilor germani, în vederea menţinerii armatelor permanente şi a desfăşurarii politicii externe, fac necesară descoperirea de noi surse financiare (monopoluri, manufacturi, perceperea de taxe, loterie etc.). Principele se bizuie pe evreii de la Curtea sa, care formează o mică aristocraţie, aparte de ceilalţi evrei – care trăiesc din comerţul de vechituri şi din comerţul ambulant, din schimbul de bani şi amanet – prin „privilegii generale", bogaţie şi influenţa.

Arta: arta carolingiana se dezvolta sub infl. Bizanţului (din întîlnirea cu Antichitatea orientală tîrzie): **capela palatului din Aachen** (construcţie centrală), cu dispunerea plină de efect a sălii de intrare, al cărei spaţiu central supraînălţat este flancat de două turnuri. Bazilica romană devine model al bisericilor episcopale şi mînăstireşti, dezvoltat prin adăugarea **motivului turnurilor** şi prin accentul pus pe faţada de V (pentru alungarea demonilor). – Se păstrează **decoraţiunile cărţilor** şi plastica miniaturală (reliefuri în fildeş); numai resturi ale arhitecturii palatelor şi picturilor murale. **Nu există plastică monumentală.**

Stilul romanic (termen lansat de romanticul francez De Gerville, prin analogie cu „limbi romanice", 1818) este cel dintîi stil de construcţie monumentală în Occidentul creştin, urmînd după stilul artistic al Imp. carolingian (cca 950). Cea mai mare realizare a arhitecturii bisericeşti este **bazilica;** în afara laturii de E (transept, absida), se dezvoltă partea de V (faţade, naos dublu). Liniile orizontale sînt întrerupte prin turnuri înălţate deasupra intersecţiilor dintre naos şi transept, deasupra intrării din V şi de-a lungul laturilor navelor (turnuri multiple). Echilibrul dintre dimensiunile orizontale şi cele verticale conferă unitate masivei **structuri romanice,** cu alternanţa ei caracteristică de forme rotunde (cilindrice) şi rectangulare (cubice). **Bolta,** introdusă cca 1100, da unitate spaţiului şi integrează peretele cu acoperişul. **Sculptura** prin obţinerea **corpului plastic** pornind de la suprafaţa plană, realizîndu-se figuri libere. Aceste lucrări de plastică monumentală caracterizate de severitate arhaică armonizează cu structura (**sculptură constructivă**). Apogeul este atins în reliefurile de pe timpan (reprezentări ale Judecăţii de Apoi) şi în figurile care încadrează portalurile. **Pictura murală** (lipsită de mijloace care să sugereze spaţialitatea sau tridimensionalul) ilustrează scene din Vechiul şi Noul Testament şi scene din Vieţile sfinţilor. Stilul sever al romanicului timpuriu în **Germania** (arta ottoniană: domul de la Magdeburg, St. Cyriacus din Gernrode) este urmat de structurile mature, cu bolţi monumentale (domurile din Speyer, Mainz şi Worms). În **Franţa** se dezvoltă şcoli regionale: Normandia, Burgundia, Provence.

Stilul gotic, cu inovaţiile sale tehnice (ogive, contraforturi, grinzi cu nervuri transversale), se dezvoltă în Isle de France, domeniile coroanei franceze, Champagne, Picardia, şi se răspîndeşte în întreaga Europa. **Catedrala gotică** este cea mai de seamă realizare a acestui stil bisericesc universal: o structură longitudinală, cu mai multe nave, cu transept şi un naos înconjurat de un culoar circular şi coroana de capele (punctul focal de cult). **Dispunerea proiecţiei generale** este hotărîtoare: datorită redispunerii greutăţii bolţii graţie grinzilor şi a stîlpilor multipli pe contraforturi aflate în afara structurii, zidurile înalte ale navei centrale pot fi sparte în porţiuni portante aidoma unor coaste şi zone neportante de umplere (pereţi de sticlă). Verticalismul noului stil duce la înlăturarea fîşiei de zid orizontal dintre arcade şi ferestre a bazilicii cu trei naosuri.

În **Franţa,** goticul timpuriu (St. Denis, sfinţirea naosului în 1144; Sens, începută în 1142) este urmat de goticul dezvoltat (Chartres, înc. 1194; Reims, înc. 1211; Amiens, înc. 1220; Beauvais, înc. 1272, înălţimea navei: 48 m). Goticul tîrziu (goticul liniar) se mulţumeşte cu simple modificări ale marilor modele.

Catedralele din **Anglia** (abaţii; în Franţa: biserici episcopale) pun accent pe axa longitudinală; dispunerea spaţială (naos, transept, Capela Sf. Maria: Lady Chapel). Dupa „early English" (stilul englez timpuriu; York, Salisbury, Lincoln) urmează „decorated style" (stilul decorat), marcat de navele alungite pentru călugări şi de adoptarea ferestrelor cu ornamente din figuri geometrice din Franţa. În sec. 15 apare „camera capitulului englez", zona sacră a „stilului perpendicular" („perpendicular style"; King's College Chapel, Cambridge). Tributar goticului anglo-normand este domul din Drontheim, în **Norvegia.**

Goticul este introdus în **Germania** prin Liebfrauenkirche (Biserica Sf. Fecioare) de la Trier (structura centrală) şi Elisabethkirche din Marburg (*Hallenkirche* = biserică cu mai multe naosuri de aceeaşi înălţime). Domurile de la Strasbourg şi Köln conduc spre goticul dezvoltat. În N apare *Backsteingotik* (goticul în cărămidă aparentă, stil de construcţie al călugărilor cistercieni, la Chorin, Doberan). Importanţa devine forma spaţiala a bisericii cu mai multe naosuri (Wiesenkirche la Soest, Marienkirche la Gdansk) în N Germaniei şi Scandinavia. În goticul tîrziu se încearcă efecte picturale prin jocul de umbre şi lumini (Lorenzkirche din Nürnberg). Goticul se răspîndeşte în Olanda (bolţi cilindrice drepte din lemn), în Pen. Iberică şi în Italia.

Asociaţiile zidarilor (*Bauhütten*) îi cuprind pe meşterii pietrari care lucrează la o anumită clădire, formînd „comunităţi de muncă" (*Hüttenordnung* = preceptele asociaţiei) prin care se transmit de la o generaţie la alta, ca „secret al asociaţiei" (*Hüttengeheimnis*), experienţa tehnică, elementele esenţiale ale proporţiilor şi metode de lucru, creînd de asemenea sculpturile pentru catedrale (*Hüttenplastik*).

Sculptura gotică, tinzînd spre interiorizare şi umanizare, se află în strînsă interdependenţă cu arhitectura (Senlis, Chartres). Caracteristicile ei sînt idealismul (crearea frumuseţii omeneşti după modelele clasice în Franţa) şi naturalismul, în care se constată tendinţa de spiritualizare (reprezentarea lui Hristos chinuit de suferinţă şi a Mariei ca mamă: Madona). Fresca este tot mai

puțin utilizată (doar în clădirile laice). Crește importanța **picturii pe sticlă,** vitraliile umplînd spațiul interior cu lumină colorată (Chartres: 146 de ferestre cu 1359 de scene). Începuturile picturii pe lemn.

Statul în Evul Mediu dezvoltat: în vreme ce în Franța (p. 159) și Anglia (p. 161) puterea regelui este sporită de credința ligică (angajament față de un suzeran), de jurămîntul de credință și prin revenirea feudelor vacante la coroană, puterea regelui german scade din cauza legilor feudale (KONRAD II, 1037; LOTHAR III, 1136), care acordă vasalilor drepturi ereditare și inalienabile asupra proprietății, a **înfeudarii obligatorii** (acordarea unui alt vasal a feudei vacante a unui principe laic în termen de cel mult un an, prin urmare nu se produce o creștere a domeniilor regale) și a extinderii proprietății alodiale (feudele acordate de rege devin adesea proprietate particulară, din cauza absenței unui registru feudal). Centralizarea tot mai mare din Anglia și Franța contrastează cu fărîmițarea feudală din Germania, careia nu i se poate pune capăt nici prin **ierarhia militară**. Potrivit acesteia, regele are rangul 1, principii ecleziastici al 2-lea, principii laici al 3-lea, seniorii liberi al 4-lea, cei cu prerogative juridice și ministerialii al 5-lea, oamenii lor al 6-lea, toți ceilalți nobili al 7-lea.

Nobilimea: puterea marilor seniori feudali ereditari (**marea nobilime**), provenind din vechile familii germanice nobile, din oficialitățile regilor franci și din vasalii coroanei, se bazează pe asocierea dintre comitat și seniorie. Pe lîngă vechile comitate – transformate în feude ereditare și ale căror granițe nu mai corespund, din cauza situațiilor de succesiune, împărțire și cucerire, cu acelea ale districtelor (*gau*; destrămarea districtelor) – apar noi comitate alodiale și senioriale (avînd un castel în centru), a căror putere se bazează pe imunitate și prerogative juridice; conducatorii respectivi doresc să-și sporească această putere, la fel ca și episcopiile și mînăstirile. În afara marii nobilimi exista o **mică nobilime:** în Anglia și Franța **ligesse** (*homines ligii*), în Germania **ministeriales.** Inițial neliberi, ministerialii (funcționari subordonați regelui și vasali ai marilor proprietari de domenii și ai vasalilor regelui) devin liberi prin elaborarea unei legi proprii, prin intrarea oamenilor liberi în rîndurile lor, prin exercitarea și îndeplinirea conștiincioasă a funcțiilor lor și prin participarea la serviciile de Curte și la campaniile militare (fără a executa muncă fizică). Prin moștenirea feudelor și aptitudini cavalerești, o clasă de razboinici de profesie se transforma în nobilime de sînge (în perioada Hohenstaufenilor), generînd un ideal de viață comun: **cavalerii**. Nobilimea europeană se desparte în mare și mica nobilime: *Herren* și *Ritter* în Germania, *lords* și *gentry* în Anglia, *barons* și *chevalliers* în Franța și *grandes* și *hidalgos* în Spania.

Cavalerii: BONIZO DE SUTRI întocmește un cod al cavalerului creștin (*miles Christianus*, cca 1090), care îi îndeamnă pe cavaleri să fie devotați seniorilor lor, să nu se dedea la prădăciuni, să-și dea viața pentru senior, să se bată pentru bunul mers al *res publica*, să lupte împotriva ereticilor, să-i apere pe săraci, văduve și orfani și să respecte credința jurată seniorului. Creația epică exprimă misiunea bărbatului ca faptă cavalerească (în turnir, festivități de Curte sau plecat în *âventiure*), iar lirica (*Minne:* dragoste cavalerească) jurămîntul de iubire al cavalerului către doamna sa (*frouwe*). Între ideal și realitate apare o contradicție de netrecut. Poeții (*troubadors* în Provence, *trouvères* în N Franței și *Minnesänger* în Germania) aparțin și ei tagmei cavalerești, audiența este formată din seniori și femei căsătorite.

În **Franța, Chrétien de Troyes** compune marile sale romanțuri de curte (*romans courtois*) între 1160 și 1190: *Erec*, *Cliéges*, *Lancelot*, *Yvain*, *Perceval* (tratînd incomplet tema Graalului). Cel dintîi trubadur este WILHELM IX DE POITIERS (1071–1127).

Apogeul *Minnesang*-ului german este atins prin REINMAR VON HAGENAU, HEINRICH VON MORUNGEN (între 1190–1200) și **Walther von der Vogelweide** (cca 1190–1230). Reprezentanții cei mai importanți ai epicii de curte sînt HEINRICH VON VELDEKE (*Servatius,* cca 1170; *Eneit,* cca 1190), **Hartmann von Aue** (*Gregorius, Armer Heinrich,* 1190–1200; *Iwein,* cca 1205), **Wolfram von Eschenbach** (*Parzifal,* cca 1210), **Gottfried von Straßburg** (*Tristan,* cca 1210). Cca 1200 apare *Nibelungenlied,* cca 1220 *Klage* („lamentația") și cca 1240 *Kudrun.* Epopei în a 2-a jumătate a sec. 13: *Hugdietrich, Wolfdietrich, Rabenschlacht, Rosengarten, Laurin* etc.

Dreptul: EIKE VON REPKOW înregistrează în **Sachsenspiegel** (1220–1230) dreptul cutumiar din Germania, inclusiv cel de proprietate asupra pămîntului și feudal. *Deutschenspiegel* (traducere a *Sachsenspiegel* în germana din S), rămasă neterminată, este continuată cca 1275 prin **Schwabenspiegel. – Bologna** devine cca 1088 centrul de predare a dreptului roman. Formarea unei școli de drept. Reintroducerea dreptului roman începe în sec. 13, cu precadere în Anglia, Franța și Germania (p. 185). În **Germania** capătă importanță prevederile **păcii publice** (HENRIC IV, FREDERIC I BARBAROSSA, FREDERIC II). Prevederile pacii publice servesc și drept cod penal.

Franța sub dinastia Capețienilor

Ascensiunea Capețienilor

987–996 Hugo Capet (de la *cappa*: capă), fiul lui HUGO CEL MARE, este ales și încoronat rege sub infl. arhiepiscopului ADALBERT DE REIMS, conducatorul partidei progermane, și cu ajutorul împărătesei THEOPHANO. Succesorii săi, ROBERT CEL PIOS [996–1031], HENRIC I [1031–1060] și FILIP I [1060–1108], poartă titlul de *Rex Francorum* (rege al francilor), dar nu sînt decît niște regi-fantoma. Ascensiunea capețienilor începe cu

1108–1137 LUDOVIC VI CEL GROS, care îi supune pe vasalii insubordonați ai domeniilor coroanei. El reglementează procesul de învestitură și, în calitate de coregent al lui FILIP I, stabilește legatura dintre monarhia franceză și papalitate (protecția împotriva Germaniei). Consilierul său, abatele SUGER DE ST. DENIS [1122–1151], întemeiază o administrație centrală și – prin intermediul prietenului său BERNARD DE CLAIRVAUX – relații între rege și noile ordine călugărești. Sentimentul **conștiinței naționale franceze** se dezvoltă ca urmare a cruciadelor și a

1124 atacului împăratului HENRIC V (p. 148), aliatul socrului său HENRIC I AL ANGLIEI. Instituirea flamurii regale aurii, *auri flamma*.

1137–1180 LUDOVIC VII (căs. cu ALIÉNOR DE POITOU, moștenitoare a Aquitaniei) ia parte la cruciada a 2-a (p. 151). Abatele SUGER îi ține locul regelui pe durata absenței și introduce un impozit direct, care să acopere cheltuielile cruciadei. – După anularea căsătoriei cu LUDOVIC VII (1152), ALIÉNOR se căs. cu HENRIC, duce de Normandia și conte de Anjou, Maine și Touraine, la care ea adaugă Aquitania (Poitou, Guyenne, Gascogne). 1154 HENRIC devine rege al Angliei (HENRIC II).

1180–1223 Filip II August pune capăt conflictului cu statul angevin condus de IOAN I (p. 161).

1202 IOAN I FĂRĂ DE ȚARĂ își pierde domeniile într-un proces intentat de FILIP II. FILIP II cucerește regiunile de la N de Loara. Rouen capitulează în 1204.

1212 Alianță cu FREDERIC II DE HOHENSTAUFEN (p. 173) împotriva lui IOAN I, a împăratului OTTO IV din dinastia Welfilor și a ducilor Flandrei.

1214 B. de la Bouvines: FILIP II își înfrînge adversarii. Încheie o pace pe 5 ani cu IOAN I, la Chinon: posesiunile engleze la N de Loara rămîn în mîinile lui FILIP II (o treime din Franța reprezintă pămîntul coroanei).

1202–1229 Războaiele albigenzice din S Franței (p. 149): după asasinarea legatului papal PETER DE CASTELNAU de către un paj al contelui RAIMOND DE TOULOUSE, papa INOCENȚIU III lansează chemarea la cruciada. Armata cruciată, comandată de SIMON DE MONTFORT, Earl de Leicester, cucerește Provence (1209–1218) și Béziers (1209). Victorie asupra lui RAIMOND VI și cumnatului acestuia, PETRU DE ARAGON, la Muret (1213). SIMON moare în lupta (1218), RAIMOND VI își recucerește țara.

1223–1226 LUDOVIC VIII. Franța devine teritoriu ereditar (locul de încoronare: Reims). El cucerește de la englezi Poitou și Saintonge (1224), ocupă Avignon (1226) și Languedoc.

1226–1270 Ludovic IX cel Sfînt.

1229 Tratatul de la Paris pune capăt războaielor albigenzice.

RAIMOND VII DE TOULOUSE cedează coroanei zona din Albigeois dintre rîurile Tarn și Agout, partea de N din Quierzy și ducatul Narbonne. Restul posesiunilor sînt moștenite după moartea lui (1249) de fiica sa, JEANNE, care se căsătorește cu al 3-lea fiu al lui LUDOVIC VIII, ALPHONS DE POITIERS. Posesiunile ei revin coroanei în 1271: teritoriul coroanei se întinde acum pînă la Medit. – După întoarcerea sa din cruciadă (p. 153), LUDOVIC IX înăbușă o revoltă a baronilor sprijinită de Anglia și îl înfrînge pe HENRIC III (p. 161).

1259 Pacea de la Paris: HENRIC III este silit să renunțe la Normandia, Maine, Anjou și Poitou, iar pentru ducatul Guyenne (Aquitania) să-l recunoască suzeran pe regele Franței. După moartea împ. FREDERIC II (1250), LUDOVIC IX rămîne cel mai puternic conducator al Occidentului („arbitru").

Stat și Constituție

Forța regelui francez provine din domeniile coroanei. După o perioadă de dezintegrare feudală, în sec. 11 se dezvoltă state cu teritorii mari, cu o funcționărime bine structurată și administrație eficientă. Această concentrare servește monarhiei, care instituie treptat o conducere centralizată puternica („concentrare concentrica"). Prin desăvîrșirea legii feudale, regele se plasează în fruntea piramidei feudale. Aceasta se realizează prin feudalizarea țării, prin întoarcerea feudelor libere la coroana și prin obligația de fidelitate a vasalilor exclusiv față de seniorii lor (*homines ligii, ligesse*), totuși numai în măsura în care aceasta nu intră în contradicție cu datoria lor de credință față de rege (*Rex: Dominus ligius ante omnes*). Administrația centrală este consolidată prin formarea unui **Parlament** (curte suprema) și a unui corp de funcționari.

Primul pas în instituirea impozitării directe este **taille** (plata unei taxe în schimbul unor servicii obligatorii). Se planifica un buget. Din motive financiare și militare, orașelor li se acordă privilegii comunale, ceea ce duce la întărirea lor.

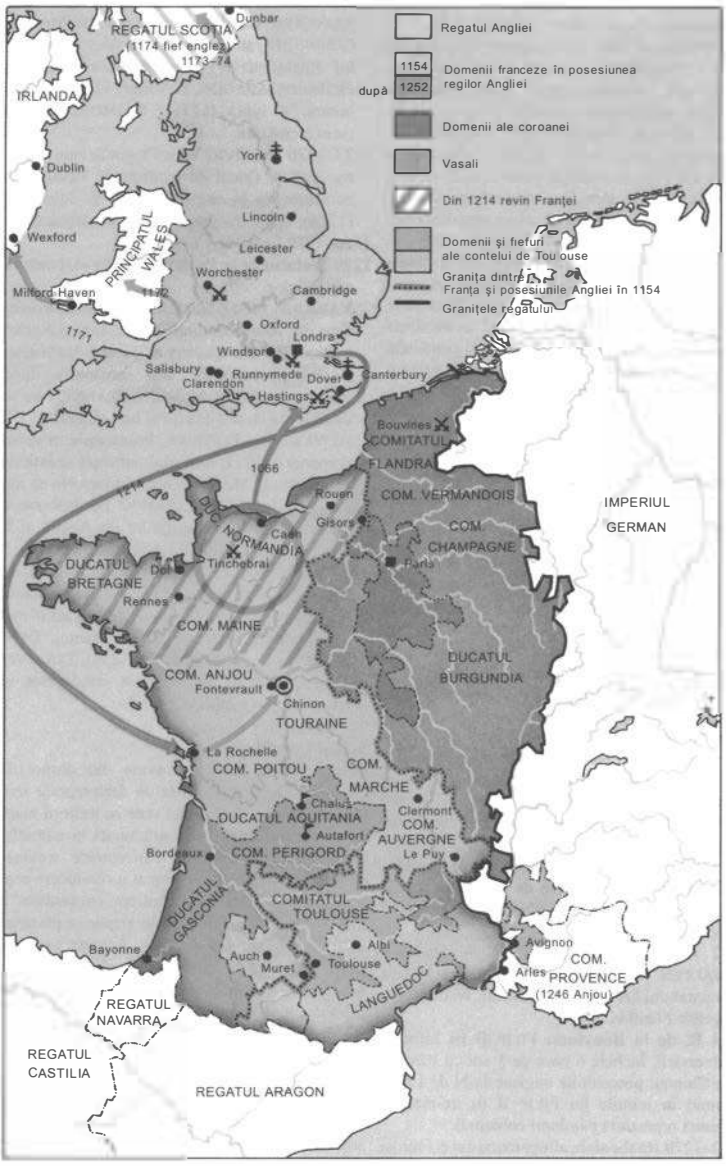

Anglia și Franța, sec. 11–13

1066–1087 Wilhelm (William) Cuceritorul este încoronat la Westminster după b. de la Hastings (1066) și cucerește întreaga Anglie până în 1071. După mai multe răscoale, nobilimii anglo-saxone i se iau posesiunile.

1086 Domesday Book (*Domesday:* ziua Judecății de Apoi), un cadastru general cuprinzînd toate proprietățile din regat și venitul lor anual.

1086 Jurămîntul de la Salisbury: jurămîntul de credință al vasalilor subordonați este condiționat de îndeplinirea obligațiilor ligice față de rege (v. și p. 159). Regele se află în fruntea piramidei feudale, fiind sfătuit de *curia regis* (consiliul lorzilor).

1087–1100 WILHELM (WILLIAM) II RUFUS. Fratele sau mai mare, ROBERT CURTHOSE, moștenește ducatul Normandiei. După moartea lui WILHELM II se încoronează rege fratele său mai tînăr,

1100–1135 HENRIC I BEAUCLERC. Îl înfrînge pe ROBERT CURTHOSE la Tinchebrai (1106) și reunește Normandia cu Anglia.

1107 Concordatul de la Westminster pune capăt luptei pentru învestitură (p. 148). Regele obligă nobilimea

1127 să o recunoască pe fiica sa MATHILDA (văduva împ. HENRIC V; p. 148) succesoare la tron. Ea se căsătorește cu contele GEOFFROI DE ANJOU (1128), poreclit „Plantagenet" din pricina ramurii de grozămă care îi împodobește coiful (p. 159).

În vremea lui HENRIC I ia ființă un **departament al finanțelor** (*scaccarium, exchequer*), înaintea căruia șerifii (p. 129) din *shires* trebuie să prezinte, de Paște și Sf. Mihail (29 sept.), veniturile (arende și cîștigurile feudale) prin registre (*pipe rolls*: suluri cu situații anuale, din 1130/31). Tributul plătit vikingilor (*danegeld*) se transformă într-un impozit general de stat.

1135–1154 ȘTEFAN (STEPHEN) DE BLOIS. După sosirea MATHILDEI în Anglia (1139) urmează o perioadă de anarhie (războaie civile), care consolidează poziția nobilimii și bisericii.

1154–1399 Dinastia Anjou-Plantagenet

1154–1189 Henric II, recunoscut de ȘTEFAN moștenitor al tronului (1153), devine rege. Feudele sale regale franceze (Normandia și Bretagne de la mama sa; Anjou, Maine, Touraine de la tată; Aquitania de la soția sa ALIÉNOR; p. 159) formează împreună cu Anglia Imp. angevin. Restaurarea prerogativelor regale prin

1164 Constituțiile de la Clarendon: judecarea clericilor vinovați de infracțiuni de către tribunale ecleziastice, dar pedepsiți de tribunale laice, limitarea dreptului de apel al clericilor la Roma. THOMAS BECKET, cancelarul lui HENRIC II (1155), arhiepiscop de Canterbury (1162), opune rezistență și este ucis (1170). Penitența a lui HENRIC II (1174).

1171 Începutul cuceririi Irlandei.

1173–1174 Revolta fiilor lui HENRIC II. Realizările lui HENRIC: dezvoltarea **tribunalului regal** (*curia regis*: de la HENRIC III, *bancum regis*, banca regelui) și întemeierea la Westminster (1178) a unei curți permanente cu 5 asesori, în care se îndeplinește procedura ordonată de anchetă și probatoriu. Membrii juriului sînt aleși de popor. Dezvoltare treptată a jurisprudenței engleze *(common law)*.

1189–1199 RICHARD I INIMA DE LEU, întors din cruciadă (p. 151), înăbușă revolta fratelui său IOAN I FĂRĂ DE ȚARĂ. După moartea lui RICHARD, tronul este ocupat de

1199–1216 IOAN I FĂRĂ DE ȚARĂ; el pierde teritoriile din Franța, exceptînd Guyenne (p. 159) și, intrînd în conflict cu INOCENȚIU III (p. 149), este excomunicat (1209). Din cauza amenințării de invazie a lui FILIP II AUGUST în Anglia, IOAN se răzgîndește (recunoaștere lui STEPHEN LANGTON ca arhiepiscop de Canterbury) și primește Anglia ca feudă din partea papei (1213). După supunerea dinastiei Lusignan din Poitou,

1214 în b. de la Bouvines (p. 159) sînt înfrînți aliații lui IOAN. După pacea de la Chinon (pierderea terit. la N de Loara), nobilimea se revoltă. IOAN este silit să accepte la Runnymede, lîngă Windsor,

15 iunie 1215 Magna Charta Libertatum: regele obligat să respecte „legea veche" și să confirme privilegiile baronilor (dreptul acestora de a opune rezistență în cazul abuzurilor de aplicare a privilegiilor feudale). În afara principiilor fundamentale (apărarea drepturilor bisericești, respectul față de lege etc.) apar revendicări și clauze referitoare la dreptul feudal. Magna Charta devine „Biblia Constituției".

1216–1272 Henric III. Creșterea puterii ecleziastice, impozitarea nemiloasă prin *curia*, chemarea la Curte a favoriților (*poitevins*) din S Franței în cele mai înalte funcții de stat și marea povară a taxelor impuse de ambiția lui HENRIC de a obține coroanele Siciliei și Germaniei duc la

1258–1265 răscoala baronilor. SIMON DE MONTFORT, al treilea fiu al învingătorului din războaiele albigenzice (p. 159), HENRIC II, este silit să fie de acord cu

1259 dispozițiile de la Oxford: 15 baroni urmează să-l sfătuiască pe rege și să controleze administrația. HENRIC III se aliază cu LUDOVIC IX (1259 pacea de la Paris, p. 159) și cu papa (1261). După ce LUDOVIC IX, ca arbitru, declară nule „dispozițiile" (înțelegerea de la Amiens, 1264), SIMON DE MONTFORT îl înfrînge pe rege în

1264 b. de la Lewes: întemeierea unui consiliu de regență și convocarea unui Parlament. EDUARD, fiul lui HENRIC III, îl înfrînge pe SIMON DE MONTFORT în

1265 b. de la Evesham (SIMON moare în luptă).

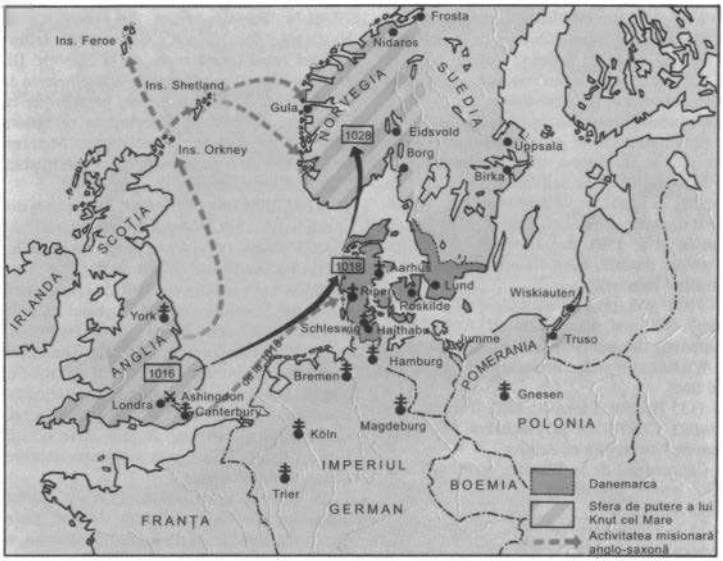

Regatul Mării Nordului al lui Knut cel Mare în sec. 11

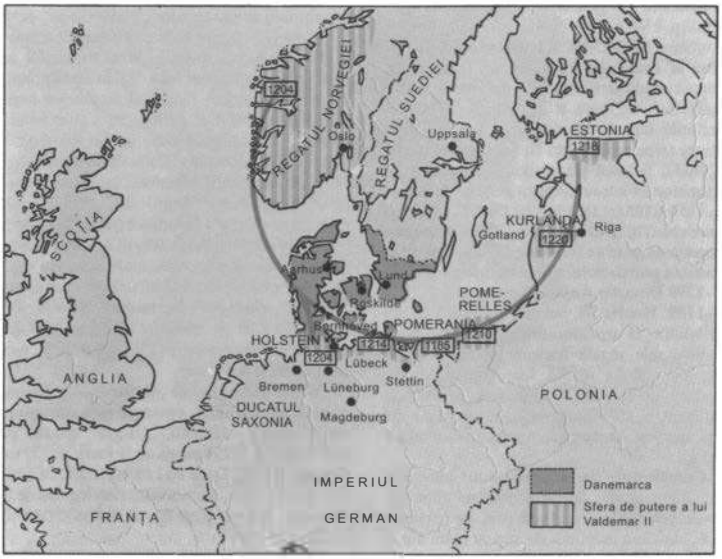

Regatul lui Valdemar II Victoriosul

Cca 900 se formează în Scandinavia primele regate, ai caror regi se convertesc la creştinism, pentru a-şi înalţa şi consolida poziţiile.

Danemarca (935–1286)

Cca 935-945 Regele GORM CEL BATRÎN. Pornind din Iutlanda, cucereşte regatul vikingilor suedezi Haithabu (Schleswig). Episcopiile Ripen, Aarhus şi Schleswig sînt întemeiate (948) sub fiul său HARALD I BLAATAND (botezat cca 960). După înfrîngerea sa de OTTO II (974), HARALD este alungat de fiul său

985–1014 SVEN TVESKAEG („Barbă Spintecată"), care creştineaza Danemarca şi conduce o armată daneză împotriva anglo-saxonilor (994). Fiul său

1016–1035 Knut cel Mare este recunoscut rege la Londra după victoria asupra lui EDMUND (p. 129). După moartea fratelui său HARALD, devine rege al Danemarcei (1019). Cucerirea Norvegiei (1028). Misiunea de răspîndire a credinţei şi de întemeiere a bisericii este îndeplinită de preoţi anglo-saxoni.

1104 Întemeierea arhiepiscopiei Lund. În sec. 11–12, Danemarca este adesea dependentă din punct de vedere feudal de Imp. german şi slăbită de luptele pentru succesiune.

1157–1182 VALDEMAR I CEL MARE. Începutul ascensiunii Danemarcei la rangul de mare putere. Cu ajutorul lui ABSOLON, episcop de Roskilde, el supune provinciile (construirea de castele); întreprinde alături de HENRIC LEUL

1160–1164 campanii împotriva venzilor. Cucerirea Rügenului (1168). Ridicarea bisericii şi nobilimii în dauna ţăranilor.

1182–1202 KNUT IV, căsătorit cu GERTRUDE, fiica lui HENRIC LEUL, refuză să depună jurămîntul de vasal înaintea împăratului şi cucereşte Pomerania (1184). Primeşte omagiul de vasal al lui BOGISLAV DE POMERANIA (1185). Fratele său VALDEMAR, duce de Schleswig, cucereşte Lübeck şi Hamburg (1201).

1202–1241 Valdemar II Victoriosul. Cucereşte Lauenburg şi Norvegia, Pomerelles, Estonia şi Kurlanda. De la FREDERIC II obţine suzeranitatea asupra teritoriilor de la E de Elba. În timpul prizonieratului (1223–1225, la contele HENRIC DE SCHWERIN) cuceririle Danemarcei se pierd.

1227 B. de la Bornhöved: VALDEMAR II este înfrînt de principii din N Germaniei şi de oraşul Lübeck. Consecinţa: dezvoltarea comerţului german în M. Baltică, prăbuşirea dominaţiei daneze. VALDEMAR renunţă la alte planuri de expansiune. Nepotul său

1259–1286 ERIK V KLIPPING este obligat în virtutea Magnei Charta daneze (1282) să convoace adunarea *Danehof* (prelaţi, baroni şi funcţionari de Curte), întrunindu-se anual în scopuri legislative: limitarea puterii regale şi a adunarilor provinciale autonome (*Dings*).

Norvegia (cca 900–1280)

Cca 900 HARALD CEL BĂLAI din familia Yngling întemeiază un regat mare, prin unirea unei serii de mici regate. Convertirea la creştinism – în parte forţată – sub OLAV I TRYGGVESSON [995–1000] şi SFÎNTUL OLAV [1016–1028].

1035–1047 MAGNUS I CEL BUN devine rege după expulzarea lui SVEN, fiul lui KNUT CEL MARE. Unchiul lui

1047–1066 HARALD HARDRAADE cade în b. de la Stamfordbridge, în cursul tentativei de a cuceri Anglia (p. 129).

1130–1240 Războaie civile.

1152 Fondarea arhiepiscopiei Nidaros (Drontheim).

1164 Dieta de la Bergen: episcopii revendică dreptul de a-l alege pe rege. Împotriva clerului se ridică partidul „picioarelor de mesteacăn" sub

1184–1202 Sverrir, care se impune în faţa partidei Baglar (a „toiegelor strîmbe"), silindu-i pe episcopi să-l încoroneze, în ciuda unui *interdictum* al papei INNOCENŢIU III. Fondarea unei monarhii ereditare puternice. Nepotul său

1217–1263 HAAKON IV HAAKONSSON este ucis pe Insula Man.

1261 Cucerirea Groenlandei; 1262-64 Islanda.

1263–1280 MAGNUS LAGABOETIR (Reformatorul de legi) vinde Hebridele Scoţiei (1266) şi încheie cearta cu biserica (1277), căreia i se acordă dreptul de jurisdicţie şi de a face numiri în posturile ierarhiei ecleziastice.

Suedia (995–1290)

995–1022 Olof Skötkonung din dinastia Uppsala este botezat în 1008. După moartea fiilor săi, urmează din. Stenkil, şi se ajunge la lupte nesfîrşite între *gautes* (goţii) creştini şi *svear upplands* (suedezi) păgîni, care nu se termina decît cca 1125 (stingerea din. Stenkil).

1130–1156 SVERKER CEL BATRÎN este primul rege al din. Sverker. Chemarea Ordinului cistercienilor. *Upsvear* îl înlătură de la tron pe SVERKER CEL TÎNĂR şi îl proclamă rege pe ERIK KNUTSSON (1208).

1164 Fondarea arhiepiscopiei Uppsala.
Lupta dintre dinastiile lui SVERKER şi ERIK se încheie prin stingerea ambelor (1222, 1250).

1250–1266 Birger, jarl de Suedia, membru al fam. Folkung, cîştiga puterea. Relaţii de prietenie cu Norvegia şi Danemarca. Cucerirea S Finlandei. Privilegii comerciale acordate Ligii Hanseatice germane. Întemeiere de oraşe. Elaborarea unor legi în varii domenii.

1275–1290 MAGNUS LADULAS. Formarea unei nobilimi din familiile de ţarani cu mari proprietăţi. Formarea unei clase ereditare de cavaleri datorită

1279 Statutului de la Alsnö: cei care lupta calare sînt scutiţi de obligaţiile fiscale.

Imperiul Hohenstaufenilor, 1125–1254

1125–1137 LOTHAR II DE SUPPLINBURG este ales rege în competiție cu FREDERIC II DE SUABIA din familia Hohenstaufen. Familiile conducatoare din teritoriile de la frontiera de E sînt favorizate (p. 171). Familia Welfilor din Saxonia se consolideaza prin casatoria lui HENRIC CEL TRUFAȘ cu GERTRUDE, fiica lui LOTHAR. INNOCENȚIU II îl încoroneaza împ. la Roma (1133). După moartea lui, domeniile alodiale și ducatul Saxonia îi revin lui HENRIC CEL MÎNDRU.

Imperiul Hohenstaufenilor

1137–1152 KONRAD III. Saxonia îi revine ca feuda lui ALBRECHT URSUL, iar Bavaria lui LEOPOLD IV, margraf al Austriei, din familia Babenberg. În virtutea

1142 pacii de la Frankfurt, HENRIC LEUL primește principatul Saxoniа, iar ALBRECHT URSUL Marca de N, ca despăgubire; margraful HENRIC II („JASOMIRGOTT" = fie ca Domnul sa vrea) al Austriei primește Bavaria. Final nefericit al cruciadei a 2-a (p. 151) și împacare a lui KONRAD cu HENRIC LEUL, care îi silește pe abodriți sa plateasca tribut (1147) în cruciada împotriva venzilor (p. 171).

1152–1190 Frederic I Barbarossa mediaza un compromis între Welfi și Hohenstaufeni. Îi investește pe unchiul sau WELF IV cu margrafiatul Toscanei și ducatul Spoleto, iar pe varul sau HENRIC LEUL cu ducatul Bavaria. Pentru a-l compensa pe HENRIC II („JASOMIRGOTT") Austria este transformata în ducat.

Politica italiana a lui Frederic I

1153 Tratatul de la Konstanz: FREDERIC I îi promite papei EUGENIU III ajutor împotriva romanilor (comuna romana și ARNOLD DE BRESCIA) și a normanzilor; papa îi promite încoronarea imperiala.

1154–1155 Prima campanie italiana. FREDERIC I îl extradeaza pe ARNOLD DE BRESCIA și este încoronat împarat (1155) de papa ADRIAN IV [1154–1159]. Papa ajunge la o înțelegere cu WILHELM I AL SICILIEI [1154–1166] prin pacea de la Benevento (1156): WILHELM este învestit cu Sicilia, Apulia și Capua.

Oct. 1157 Dieta de la Besançon: conflict între legatul papal cardinalul ROLAND BANDINELLI și cancelarul RAINALD VON DASSEL [1156–1167, 1159 arhiepiscop de Köln], dupa ce legatul numește coroana imperiala „beneficium" (*feudum:* învestitura cu, sau *bonum factum:* beneficiu).

1158–1162 A 2-a campanie italiana: FREDERIC I pretinde la

nov. 1158 dieta de pe Cîmpiile Roncaliene retrocedarea domeniilor și drepturilor imp. (*regalia*), violate de către orașele-stat devenite între timp autonome.

1159 Alegeri papale: ALEXANDRU III [1159–1181] și VICTOR IV [1159–1164], recunoscut de împ. la sinodul de la Pavia (1160). Occidentul se împarte în 2 tabere (pîna la 1177). Întîlnirea dintre LUDOVIC VII AL FRANȚEI și FREDERIC I la St. Jean de Losne nu rezolva schisma.

1163–1164 A 3-a campanie italiana: formarea ligii orașelor veroneze.

1165 Dieta de la Würzburg.

1166–1168 A 4-a campanie italiana: vict. a lui RAINALD VON DASSEL în Toscana. Izbucnirea unei epidemii (RAINALD moare) silește armata sa se retraga. Formarea **Ligii lombarde,** unita cu Liga veroneza (cetatea Ligii: Alessandria).

1174–1178 A 5-a campanie italiana: asedierea zadarnica a Alessandriei; HENRIC LEUL refuza sa-și îndeplineasca îndatoririle militare (întîlnirea de la Chiavenna). După eșecul pacii separate cu Liga lombarda și dupa

1176 înfrîngerea de la Legnano, FREDERIC încheie pacea preliminara de la Anagni cu papa ALEXANDRU III, după care urmează imediat

1177 pacea de la Veneția: armistițiu cu Lombardia și Sicilia. Uzufruct al domeniilor MATHILDEI.

1183 Pacea de la Konstanz cu Lombardia: recunoașterea Ligii lombarde. Învestirea funcționarilor aleși de catre împarat.

1178–1180 Procesul lui Henric Leul: nobilii din Saxonia îl pun sub acuzație înaintea Curții imperiale, pentru tulburarea ordinii publice. Pentru ca nu se înfățișeaza la proces, este supus exilului imperial, iar în al 2-lea proces judiciar feudal, își pierde feudele imperiale (ducatele Bavaria și Saxonia). Saxonia îi revine lui BERNHARD, conte de Anhalt, Bavaria lui OTTO VON WITTELSBACH. Stiria devine ducat autonom. Arhiepiscopul de Köln primește titlul ducal al Westfaliei și o parte din Engern (dieta de la Gelnhausen). După un razboi civil în imperiu (1180–1181), HENRIC se supune (1181) și i se acorda domeniile ereditare Braunschweig și Lüneburg (exil în Anglia). Vasalele sale, Mecklenburg și Pomerania, devin vasale directe ale împaratului, iar Lübeck oraș imperial.

1184–1186 A 6-a campanie italiana: alianța a lui FREDERIC I cu Milano. Încoronarea la Milano a lui HENRIC VI ca rege al Italiei și casatorie cu CONSTANCE DE SICILIA. Papa URBAN III [1185–1187] se aliaza cu principii din N Germaniei, care se opun împaratului.

1187 Alianța a lui FREDERIC I cu FILIP II AUGUST AL FRANȚEI (p. 159) la Toul: începutul legaturii dintre Hohenstaufeni și Capețieni împotriva Welfilor și Angevinilor.

1188 Dieta de la Worms. FREDERIC I pleacă în cruciadă (p. 151).

Fundamentul puterii lui Frederic I: domeniile Hohenstaufenilor, domeniile imperiale Burgundia Superioara (Arelat). Este încoronat ca rege al Burgundiei la Arles (1178).

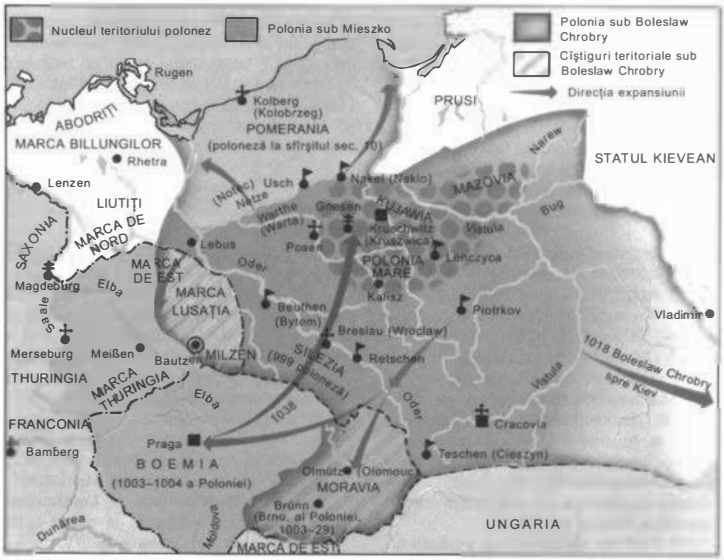

Polonia în sec. 10–11

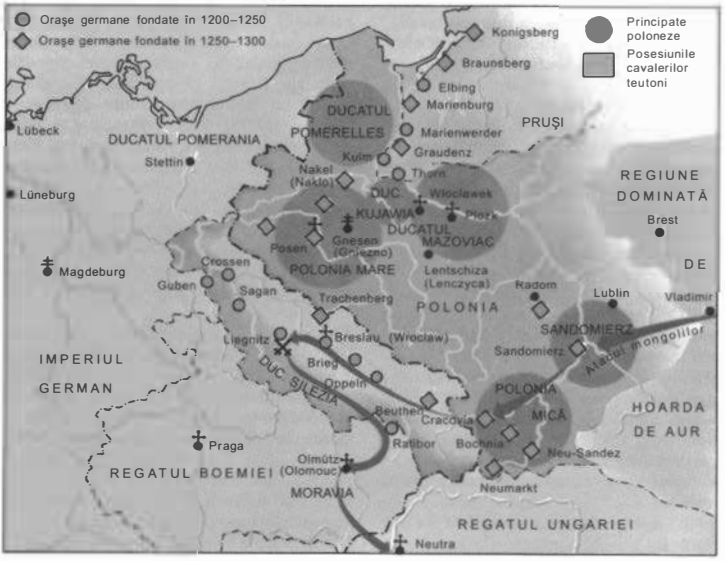

Principatele poloneze şi colonizarea germană în est din sec. 12 şi 13

Polonia pînă la 1320

Teritoriile tribale poloneze se încheagă de timpuriu într-un stat polonez independent (*poleni* = locuitori ai cîmpiilor), care intră în contact şi în conflict cu politica germană răsăriteană.

960–992 Mieszko I, din dinastia Piastilor. După căsătoria lui cu principesa cehă DUBRAVKA, se converteşte la creştinism (966). Polonia devine un stat creştin, cu propria sa episcopie (Poasen = Poznan). După incursiunile lui WICHMANN (963 şi 967), unul din vasalii renegaţi ai lui OTTO I, se ajunge la înţelegere şi pace. MIESZKO devine „prieten al împăratului" (credinţă personală, fără dependenţă feudală). 985 îi jură credinţa lui OTTO III, dar îşi pune ţara sub protecţia papei. Sub fiul său

992–1025 Boleslaw I cel Viteaz (Chrobry) se instituie o relaţie de prietenie cu imperiul. Fiica sa REGINLINDIS se cas. cu margrafui HERMANN I VON MEISSEN (Misnia). Poziţia de frunte a Poloniei peste slavii de V se asigură prin cucerirea Cracoviei şi supunerea triburilor slave de V.

1000 Întemeierea arhiepiscopiei Gniezno (Gnesen) ca provincie ecleziastică polonă autonomă, cu episcopiile Wroclaw (Breslau), Cracovia şi Kolobrzeg (Kolberg). OTTO III ia parte ca pelerin la ceremonia canonizării episcopului ADALBERT DE PRAGA de la mormîntul acestuia (la Gniezno).

1002 BOLESLAW I CEL VITEAZ abandonează concepţia universalistă a unui imp. creştin şi iniţiază o politică propolonezâ, îndreptată împotriva Boemiei şi a imp.

1003–1018 Conflicte cu imp. Planul unui stat unitar al slavilor de V sub conducerea polonezilor intră în contradicţie cu politica estică a Germaniei. Se isca războiu pentru stăpînirea ţării liutiţilor, Lusaţiei (Lausitz), a Mărcii Meien (Misnia) şi a Boemiei.

1013 BOLESLAW I CEL VITEAZ recunoaşte suzeranitatea regelui german.

1018 **Pacea de la Bautzen** (Budziszyn): BOLESLAW obţine Lusaţia şi teritoriul Milzen ca feude imperiale (p. 143).

1024 După ocuparea Kievului în timpul luptelor pentru tronul rusesc, BOLESLAW se încoronează rege.

1025–1034 Mieszko II, cas. din 1018 cu o nepoată a lui OTTO II, este silit, din cauza opoziţiei faţă de KONRAD II, să renunţe la coroana regală şi să recunoască suzeranitatea regelui german (1033). Pierderea Pomeraniei, Lusaţiei şi a unui teritoriu întins, dintre Vistula şi Bug.

1037–1058 Cazimir. Răscoale ale păgînilor şi incursiuni ale boemienilor (p. 169), care răpesc moaştele SF. ADALBERT la Praga şi anexează Silezia (Schlesien, 1038). După expulzare, CAZIMIR se întoarce în ţara cu ajutor german. Reconstrucţia bisericii (cler german) şi a statului (tranziţie a puterii din Polonia Mare spre cea Mica) se îndeplineşte de la Cracovia, noua capitală. HENRIC III retrocedează Silezia (1054).

Pînă în 1138, ducatul Polonia este complet centralizat şi condus de reprezentanţii ducelui (castelani), care au puteri depline. Sub infl. legii germane, se acordă imunităţi bisericii, apoi şi nobililor, adică fostelor oficialităţi şi curteni ai ducelui. Nobilimea este formată din **magnaţi** şi **şleahtă,** mica nobilime cavalerească.

1058–1079 Boleslaw II. Din cauza coaliţiei îndreptate împotriva lui (HENRIC IV, Boemia, Rusia) BOLESLAW trece de partea lui GRIGORE VII în lupta dintre imperiu şi papalitate. Este încoronat rege în 1076, dar alungat curînd de pe tron de nobilimea ecleziastică şi laică.

1079–1102 VLADISLAV HERMANN.

1102–1106 ZBIGNIEV.

1106–1138 Boleslaw III. O nouă perioadă de expansiune şi putere, prin cucerirea Pomeraniei (1121) şi a terit. dintre Oder şi Elba (misiunea episcopului OTTO VON BAMBERG 1124/25 şi 1128). 1135 recunoaşterea suzeranităţii regelui german şi primirea învestiturii asupra Pomeraniei de V.

1138 Introducerea „senioratului": cel mai bătrîn dintre Piasti, în calitate de conducător suprem, urmează să se afle în posesia Micii Polonii, cu capitala şi locul de încoronare la Cracovia; ceilalţi membri ai dinastiei conduc în Silezia, Mazovia, Kujawia, Polonia Mare şi Mica Polonie de E cu Sandomierz, ca duci. Luptele continuă încă un secol şi jumătate; statul este format din mai multe subunităţi statale. Conceptul unirii poloneze se păstrează prin organizarea unitară a bisericii şi prin tradiţiile marilor familii de nobili.

1146 VLADISLAV, fiul cel mare al lui BOLESLAW III, este alungat de fratele său, cu ajutorul nobilimii. Se refugiază la cumnatul lui, KONRAD III.

1180 Adunarea ducilor şi episcopilor polonezi de la Lenczyca (Lentschiza). „Senioratul" este abolit şi se confirmă privilegiile clerului. Nu se realizează unirea poloneză; principatele Piastilor coexistă mai departe. Stăpînirea asupra Cracoviei rămîne însă premisa restaurării unităţii regatului polonez.

1241 Invazia mongolilor, care, în ciuda victoriei în **b. de la Liegnitz,** se retrag.

1295 Przemysl II, duce al Poloniei Mari, încearcă refacerea unităţii prin încoronarea ca rege la Gniezno. Dar este asasinat în 1296.

1300–1305 VACLAV (WENCESLAS) II AL BOEMIEI devine rege cu ajutorul bisericii şi al oraşenilor germani. După stingerea dinastiei Przemysl (1306) şi înfrîngerea conducatorilor principatelor,

1320 VLADISLAV CEL SCURT (LOKIETEK) este încoronat rege la Cracovia. Refacerea uniunii statului polonez, totuşi fără ducatele din Silezia. care revin Boemiei (p. 201).

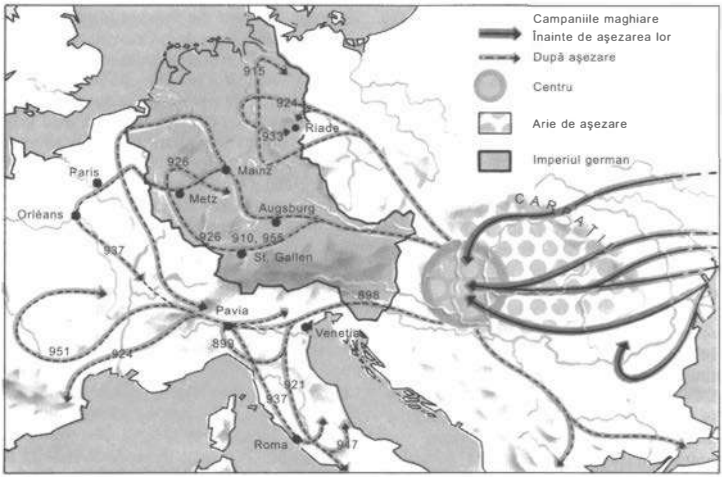

Raidurile ungare din sec. 10

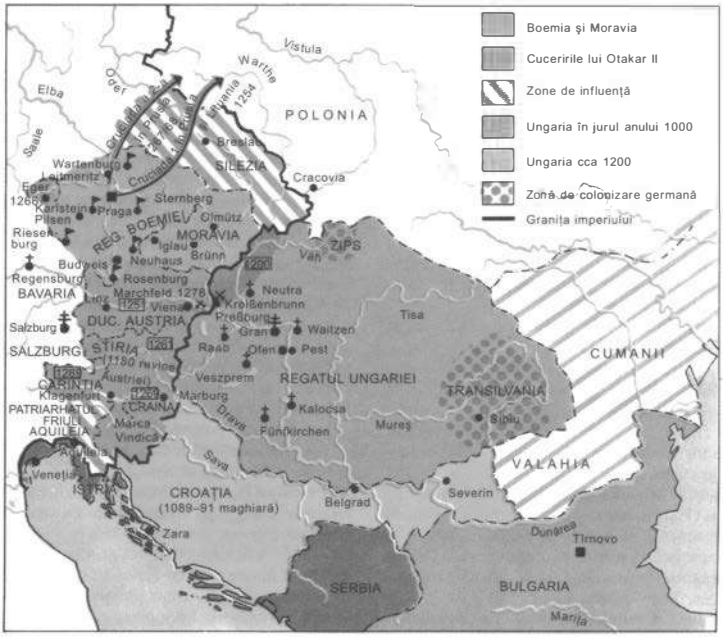

Ungaria şi Boemia în sec. 13

Moravia (830–906)

Dupa imigrarea slavilor (cca 600), negustorul franc **Samo** elibereaza triburile slave de V de sub dominatia avara (dupa 626) si de infl. Regatului franc de E (631 b. de la Wogastisburg). Dupa moartea lui statul se destrama si devine tributar lui CAROL CEL MARE (805). Dupa întemeierea **statului morav** de catre MOJMIR [830-846], nepotul sau, **Rastislav** [846-870], pune capat dependentei de Regatul franc de E, orientîndu-se catre Bizant. Cu aprobarea Romei, apostolii slavi CHIRIL si METODIU întemeiaza o organizatie ecleziastica independenta, cu limba liturgica si literara distincta, slava, care îsi pierde însa independenta dupa moartea lui METODIU (885), care fusese numit arhiepiscop de catre Roma. Dupa mai multe campanii zadarnice ale lui LUDOVIC GERMANUL împotriva marii rascoale a lui RASTISLAV, acesteia îi pune capat

870–894 Svatopluk, nepotul lui RASTISLAV, care îsi captureaza unchiul si îl preda regelui franc de E, si dupa înca 4 ani de razboi, prin negocierea

874 pacii de la Forchheim: SVATOPLUK pierde Pannonia Inferioara, dar continua politica expansionista si cucereste tarile sudetilor, Slovacia, Boemia, Ungaria de V si Silezia.

880 Moravia Mare este cedata SF. PETRU si vicarului sau de la Roma.

906 Distrugerea Moraviei de catre unguri.

Ungaria sub dinastia arpadiana (896–1301)

Sapte triburi de maghiari (nomazi din stepe) iau în posesie Cîmpiile Tisei si ale Dunarii Mijlocii sub conducerea lui ARPAD [896–907]. Între 899 si 955 întreprind campanii împotriva Occidentului: în Regatul franc de E, Italia, Franta, Lorena, Burgundia, Spania si Bizant. Dupa înfrîngerea suferita la Augsburg (955), GEZA [972–997], nepotul lui ARPAD, consolideaza puterea principilor si încurajeaza crestinarea si stabilizarea ungurilor.

997–1038 Stefan cel Sfînt pune bazele suveranitatii regale crestine. Datorita prezentei cavalerilor germani la Curte si acordarii de domenii benedictinilor, Ungaria devine un stat crestin.

1001 Fondarea arhiepiscopiei Gran si încoronarea lui STEFAN cu o coroana trimisa de SILVESTRU II. Regele este asistat de un consiliu alcatuit din clerici si conti ai *comitatus* (ordine constitutionala bazata pe comitate). Tara este slabita de luptele de succesiune, rascoalele pagînilor si incursiunile din afara.

1077–1095 LADISLAU I alipeste Croatia prin uniune personala cu Ungaria. Succesorul sau COLOMAN I devine rege al Croatiei.

1173–1196 Béla III realizeaza anexarea Dalmatiei, Croatiei si Bosniei (p. 175) prin conflictul cu Bizantul. Se stabilesc relatii culturale cu Franta prin chemarea în tara a cistercienilor si premonstratencienilor. **Transilvania** este colonizata prin aducerea „sasilor", carora li se acorda autonomie locala (1224).

1205–1235 Andrei II.

1222 ANDREI emite **Bula de aur:** înaltei nobilimi si clerului li se garanteaza scutirea de confiscarea bunurilor si de plata impozitelor si ca nu vor suferi arestari; li se acorda dreptul de decizie nelimitata asupra domeniilor micii nobilimi, care nu mai reprezinta de acum un sprijin pentru coroana. Obligatia de serviciu militar gratuit se aplica doar pentru zona rurala. Adunarea nationala primeste dreptul de apel si împotrivire (dreptul de rezistenta) fata de rege.

1241 Pustiirea Ungariei de mongoli, dupa înfrîngerea de pe rîul Sajo. Urmeaza conflicte cu OTAKAR II al Boemiei. Din. arpadiana se stinge cu ANDREI III [1290–1301].

Boemia

Particularismul tribal este depasit în sec. 9 de dinastia Przemysl, cu resedinta linga Praga. Fondarea unui stat independent si puternic este posibila datorita prezentei unei cavalerii princiare – un corp de elita alcatuit din razboinici profesionisti platiti de domnitor – si prin transformarea castelelor servind de adaposturi temporare în baze întarite permanente. Dupa asasinarea lui WENCESLAS, proclamat mai tîrziu sfînt al natiunii, în sec. 10 Boemia este inclusa în imperiu, sub conducerea dinastiei proprii.

973 Fondarea episcopiei Praga sub jurisdictia Mainzului. Dupa lupte cu Polonia se produce

1054 cedarea Sileziei catre Polonia. Moravia ramîne alaturi de Boemia.

1061–1092 VRATISLAV este ridicat la rangul de rege de HENRIC IV (1086). Dupa lupte de succesiune în prima jumatate a sec. 12, consolidarea nobilimii prin instituirea „senioratului" si introducerea primogeniturii (1158).

1140–1173 Vladislav II devine rege ereditar. O data cu începutul miscarii catre E a germanilor (1170 privilegiu pentru negustorii germani) apar orase si se dezvolta o clasa burgheza.

1198–1230 Przemysl Otakar I. Privilegii din partea conducatorilor germani si a papei.

1253–1278 Przemysl Otakar (Ottokar) II. Îi sprijina pe cavalerii teutoni (asezarea acestora de pe rîul Pregel este denumita Königsberg în onoarea sa, 1225), cucereste Austria (1251) si, dupa vict. asupra Ungariei de la Kroißenbrunn, Stiria (1261), parti ale Slovaciei (1260), precum si Carintia si Craina. În

1273 este înfrînt de RUDOLF DE HABSBURG în cadrul alegerilor pentru tron. Cade în

1278 b. de la Marchfeld. Boemia si Moravia, obtinute de VACLAV II, devin domenii imperiale dupa m. lui VACLAV III (1306; p. 195).

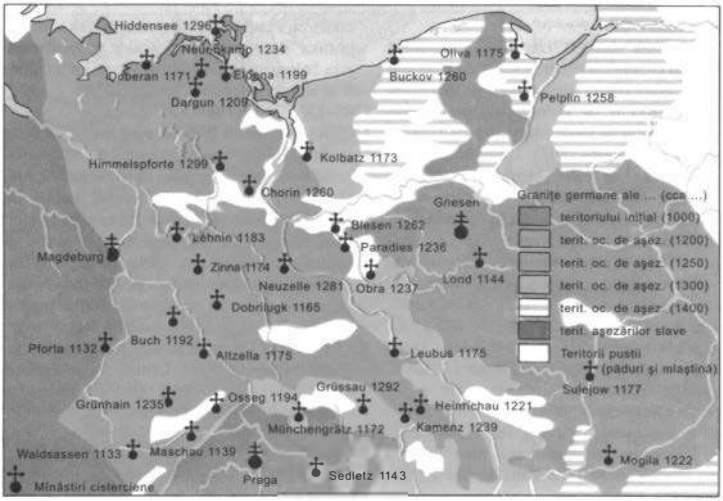

Mișcarea spre est a germanilor în sec. 12 și 13

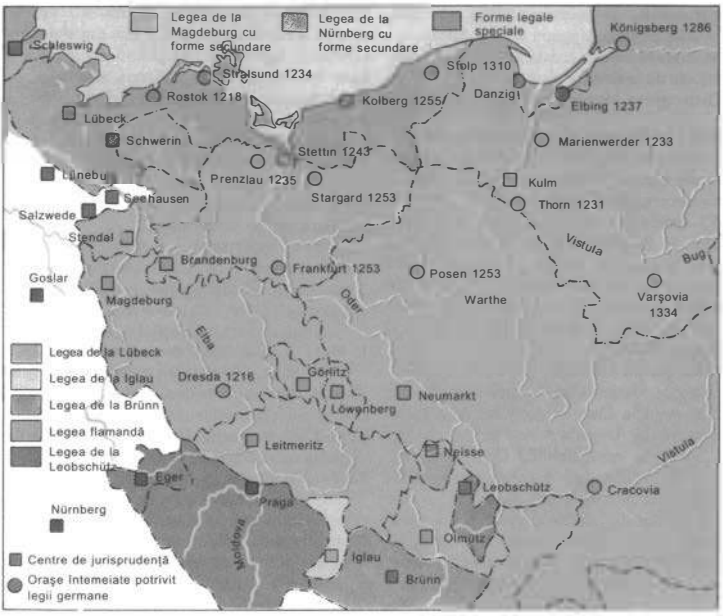

Sistemul de drept în centrele urbane din estul Europei Centrale

Expansiunea spre E a germanilor

1125–1137 Împ. LOTHAR II (von Supplinburg) da un nou impuls mişcării spre E. Avîntul mişcării de misionariat şi factorii de politica a puterii îl determina pe împ. sa-i numească pe principii din teritorii executori ai politicii răsăritene:

1110 dinastia Schauenburg (ADOLF VON SCHAUENBURG) în comitatul Holstein;

1123 dinastia Wettin (KONRAD VON WETTIN) în Marca Meißen, 1136 în Marca Lusaţia;

1134 dinastia Askaniana (ALBRECHT URSUL, contele de Ballenstedt, din 1150 margraf de Brandenburg) în marca de N (Altmark).

1139–1195 HENRIC LEUL îl înfrînge pe principele abodrit PRIBISLAV (1167) şi îi transformă pe ducii de Pomerania în vasali feudali.

1178–1180 Procesul teritorial şi feudal (p. 165).

Valul de colonizare început în sec. 11, prin care se realizează colonizarea regiunilor pustiite de războiul din Franţa, iar în Germania se cîştigă noi suprafeţe de teren arabil prin defrişări şi asanări, este posibil prin **asolamentul pe cîte o treime a cîmpului** dezvoltat în N Franţei (alternarea de recoltă de iarnă, de vara şi pîrloaga). În comparaţie cu sistemul cu două ogoare, această metoda, în care predomină producţia de cereale (construirea de hambare), face să crească productivitatea muncii. **Îmbunătăţirea tehnicii agrare:** perfecţionarea plugului şi grapei, confecţionarea coasei în forma actuală, răspîndirea îmblăciului, măcinarea grînelor cu moara de apă, începînd din sec 12 cu moara de vînt. Calul înlocuieşte boul ca animal de tracţiune.

Dezvoltarea agriculturii aduce o oferta mai bogată de alimente; rata natalităţii creşte. Daca în sec. 9 populaţia din Regatul franc de E este simţitor mai redusă, ea creşte în sec. 12, încît numarul de locuitori din Franţa şi Germania devine sensibil egal. În locul vechilor sate de mici dimensiuni apar sate mai mari, cu case dispuse neregulat; numărul şi dimensiunile oraşelor cresc, efectul fiind scumpirea produselor agrare. Principii germani şi slavi din teritorii din Pomerania, Polonia, Silezia, Boemia, Moravia şi Mecklenburg, ca şi nobilimea şi clerul local îi invită pe ţăranii şi pe oraşenii germani să se aşeze în regiune. Graniţa de E a imperiului (Elba, Saale, Padurea Boemiană) este depăşită: călugări şi călugăriţe migrează spre Răsărit: printre ei canonici augustini, premonstratencieni, cistercieni, cavaleri teutoni, ioaniţi şi cavaleri spanioli din ordinul de la Calatrava.

Stabilirea se face

1. în **sate mari** planificate unitar (de-a lungul drumului, luncii sau padurii), cu o suprafaţă de proprietate egală pentru toţi coloniştii, în bloc sau în fîşii de ogor (cu unitatea de masura *Hufe* franca = 24 ha, sau flamandă = 16,8 ha), de către un antreprenor (*Lokator*), care primeşte în schimbul muncii lui funcţia ereditară de *Schulze* (primar rural, şoltuz). Fondarea de parohii separate, cu *Widmut* (1-4 *Hufen*). Deoarece îşi părăsesc căminele şi suferă privaţiuni, coloniştilor li se acordă o poziţie sociala mai bună: bunurile pot fi lăsate moştenire, de obicei în schimbul unei taxe de succesiune care, dupa primii cîţiva ani de gratuitate, se plăteşte în bani sau grîne (norme de drept care reglementează succesiunea asupra moşiilor ţărăneşti indivizibile). Sistemul în 3 ogoare înlocuieşte agricultura extensivă: creştere a suprafeţei arabile şi îmbunatăţire considerabila a producţiei;

2. în **oraşe** planuite de principii teritoriali slavi (autonomie judecătorească, dreptul de a construi fortificaţii şi administraţie municipală autonomă) într-un sistem regulat, de tablă de şah, în jurul unei pieţe centrale (planificare cu piaţa centrala). Oraşele sînt aşezate în mijlocul provinciei slave. Sub conducerea unor supraveghetori (*Vogt*), ele se transformă în centre economice, culturale şi religioase, baze ale comerţului la mare distanţă. „Dreptul german" are o poziţie privilegiată;

3. în aşezări rurale sau citadine slave deja existente, în cadrul carora locuitorii traiesc fie conform legii proprii, fie prin extinderea dreptului german şi asupra celorlalţi locuitori, negermani;

4. în conformitate cu dreptul german, dar în localităţi în care există colonişti slavi, de ex. în regiunea de E a Poloniei, în Lituania, Ucraina şi în Bielorusia.

După 1250 începe un nou val de colonizare a Răsăritului.

1253–1278 Regele OTAKAR II AL BOEMIEI fondează mai mult de 60 de oraşe germane în regatul său.

Sec. 14 Sfîrşitul colonizarii răsăritene. Nu mai există suficiente resurse umane pentru continuarea colonizării; populaţia agrara migrează spre oraşe („procesul de păraginire").

Consecinţe: colonizarea răsăritului are ca urmare o infiltrare culturală paşnică în teritoriul respectiv: urmînd îndemnul lui BERNARD DE CLAIRVAUX, populaţia slavă nu este supusă sau exterminată. Se formează comunităţi rezidenţiale şi economice de slavi şi germani; are totuşi loc germanizarea unor teritorii întinse între Elba/Saale şi Oder. Populaţia şi producţia de alimente cresc de cinci ori. Comerţul, aflat pînă în sec. 12 în mîinile slavilor şi scandinavilor (Haithabu/Schleswig), trece în cele ale germanilor (1158 a 2-a întemeiere a Lübeckului) prin intermediul cogilor, vase încăpătoare, cu vele. Introducerea formelor constituţionale, economice şi juridice occidentale (legislaţie municipala şi *Burgfreiheit*, autoritatea juridica a castelului asupra teritoriului din jur).

Dominația mondială a lui Inocențiu III

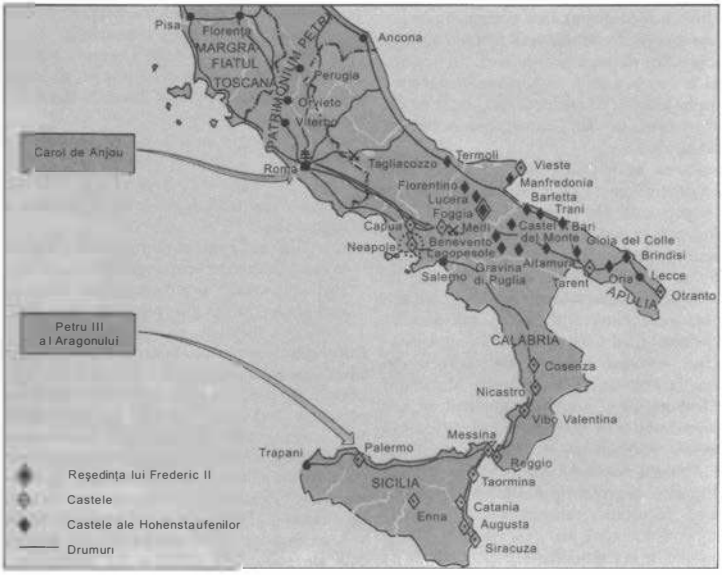

Italia Centrală și de Sud în sec. 13

Imperiul Hohenstaufenilor

1190–1197 Henric VI are 2 adversari: HENRIC LEUL şi TANCRED DIN LECCE, fratele vitreg al lui WILHELM II AL SICILIEI, ales rege de o partidă normandă.

1191 Prima campanie italiană: încoronare imperială de catre papa CELESTIN III [1191–1198]. Papa îl învesteşte pe TANCRED în Sicilia.

1192–1194 Opoziţia principilor germani se prăbuşeşte după ce RICHARD INIMA DE LEU este luat prizonier în timpul întoarcerii din cruciadă. RICHARD depune jurămînt de credinţă şi plăteşte o răscumpărare enormă. HENRIC LEUL se reconciliază cu împăratul (1194).

1194–1195 A 2-a campanie italiană: încoronarea lui HENRIC VI rege al Siciliei la Palermo (1194) şi **unio regni ad imperium** (uniune personală a Siciliei cu Imp. german). HENRIC VI moare la 32 de ani, fără să întemeieze un imp. ereditar. Văduva sa, CONSTANCE, asigură regenţa pentru FREDERIC II. După moartea ei (1198), papa INNOCENŢIU III (p. 149), care întreprinde **„recuperări"** (cuceriri) ale domeniilor regale (ducatul Spoleto, marcile Ancona şi Toscana) devine epitrop al lui FREDERIC II. Monarhia este slabită de luptele pentru succesiune dintre FILIP DE SUABIA [1198–1208] şi OTTO IV [1198–1218].

1201 Prin tratatul de la Neuß, OTTO IV renunţă la privilegiile imperiale în teritoriile „recuperate", iar prin

1209 tratatul de la Speyer abandonează privilegiile obţinute potrivit Concordatului de la Worms. După restaurarea privilegiilor imperiale în Italia, OTTO este încoronat împărat la Roma, pentru a fi apoi excomunicat, din cauza campaniei sale în Italia de Sud.

1210–1250 Frederic II îi promite papei să nu unească Sicilia cu imperiul.

1213 Bula de Aur de la Eger: confirmarea concesiunilor făcute de OTTO IV (1201, 1209).

1214 B. de la Bouvines: FILIP II AUGUST (p. 159) înfrînge opoziţia anglo-guelfă condusă de OTTO IV. – În vederea alegerii fiului său HENRIC (VII) ca rege, FREDERIC II îi cîştigă pe principii ecleziaşti prin

1220 Confoederatio cum principibus ecclesiasticis: renunţarea la *regalia* importante (piaţa, dreptul de a bate monedă, de a percepe vamă şi de a ridica fortificaţii şi autonomie judecătorească) în favoarea principilor ecleziastici.

Nordul şi estul

1214 Prin tratatul de la Metz, FREDERIC II cedează terit. germane de la E de Elba lui VALDEMAR II al Danemarcei (p. 163), în schimbul ajutorului împotriva guelfilor.

1226 Bula de Aur de la Rimini: cavalerii teutoni sînt delegaţi să cucerească Prusia păgînă (p. 199).

1227 B. de la Bornhöved (p. 163).

Împărat şi papă

După încoronarea lui ca împărat la Roma (1220), FREDERIC II ajunge la o înţelegere cu papa; prin tratatul de la San Germano (1226) se arată de acord să organizeze o cruciadă, ceea ce şi face în 1227. Dar este silit să se întoarcă din cauza izbucnirii unei epidemii; din aceasta cauza este excomunicat de papa GRIGORE IX [1227–1241].

1228–1229 FREDERIC II îşi îndeplineşte cruciada, în pofida excomunicării sale. După înapoiere

1230 pacea de la Ceprano: împăratului i se ridică excomunicarea, papa obţine privilegii ecleziastice speciale în Sicilia. Împăratul este excomunicat din nou în 1239 şi declarat detronat şi eretic la primul Conciliu de la Lyon (1245).

Reorganizarea Siciliei (1221–1231)

Eliminarea anarhiei feudale şi urbane. Întemeierea unui stat modern: funcţii administrative (funcţionari plătiţi), legislaţie, monopoluri de stat şi sistem fiscal (impozite directe şi indirecte). Legile siciliene sînt adunate în

1231 Constituţia de la Melfi.

Germania

După ce îşi asumă guvernarea ca rege german (1228), HENRIC VII încearcă să consolideze puterea imperială prin alianţa cu ministerialii şi cu oraşele; este totuşi obligat să acorde în cadrul adunării Curţii de la Worms

1231 Statutum in favorem principum, prin care principii laici primesc aceleaşi drepturi de suveranitate teritorială ca şi cei ecleziastici. Cînd FREDERIC II confirmă *Statutum* (1232), HENRIC IV se revoltă împotriva lui şi se aliază cu oraşele lombarde. FREDERIC II se întoarce în Germania, îl ia prizonier pe HENRIC IV şi îl trimite în Apulia (m. 1242).

1235 Marea pace (*Landfriede*) de la Mainz. Împăcarea cu guelfii (OTTO COPILUL, nepotul lui HENRIC LEUL, devine duce de Braunschweig-Lüneburg). Se ia hotărîrea pornirii unui război împotriva oraşelor lombarde înfrînte în

1237 b. de la Cortenuova. – HENRIC RASPE şi WILHELM DE HOLLAND sînt aleşi antiregi.

1250 Moartea lui FREDERIC II în Apulia.

1250–1254 Konrad IV. Moare la scurt timp după cucerirea Neapolelui (1253).

Declinul din. Hohenstaufen (1254–1268)

Curia îi transferă Sicilia lui CAROL DE ANJOU, fratele lui LUDOVIC IX AL FRANŢEI (p. 159), care îl înfrînge pe MANFRED, regentul Siciliei, în

1266 b. de la Benevento (MANFRED este ucis în luptă), iar în

1268 b. de la Tagliacozzo pe KONRADIN, fiul lui KONRAD IV (KONRADIN este executat).

1282 Vecerniile siciliene: alungarea tuturor francezilor din Sicilia (p. 187).

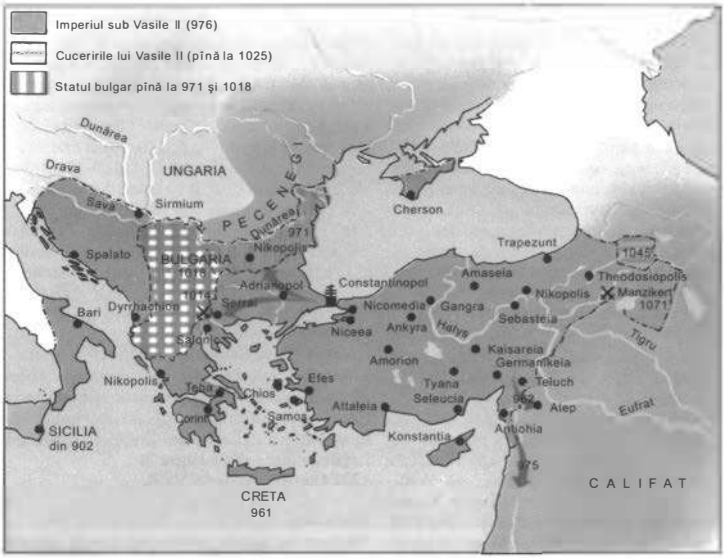

Bizanțul în sec. 10–11

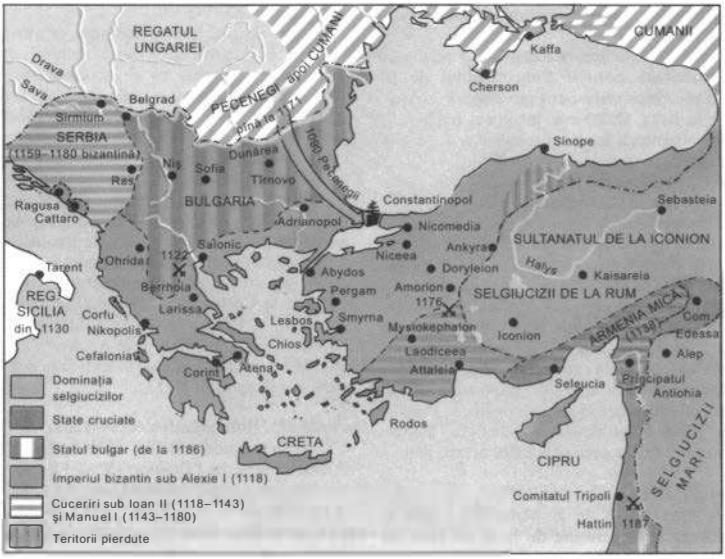

Bizanțul în sec. 12

Dezvoltarea Imp. bizantin mijlociu (867–1025)

867–1056 Din. macedoneană. Sub împărații VASILE I [867—886] și LEON IV [886–912] are loc o renaștere a dreptului roman (coduri de legi: cele trei *Basilicale*). **Punctul maxim al puterii imperiale:** împăratul este alesul lui Dumnezeu. Birocratizare integrală a aparatului statal. Refacerea dominației bizantine în Italia prin cucerirea orașelor Benevento (873) și Bari (876). Între timp, și arabii obțin succese: ocuparea Siciliei (902) și a Salonicului (904).

907 Atacul rușilor asupra Bizanțului. Încercările țarului bulgar SIMEON [893–927] de a cuceri Bizanțul eșuează în vremea lui ROMAN I LECAPENUL [920–944], care îi înfrînge pe ruși (941) și pe arabi (943).

963–969 Nicefor II Focas recucerește ca general Creta (961) și Alep (962), iar ca împărat întreprinde campanii victorioase împotriva arabilor, ocupînd Cipru și Cilicia.

969–976 Ioan I Tzimiskes îi înfrînge pe ruși într-un „război pe 2 fronturi" (971) și transformă Bulgaria de E în provincie bizantină (971). Cucerirea Siriei și Palestinei. **Apogeul expansiunii puterii bizantine** este domnia lui

976–1025 Vasile II Bulgaroctonul („Omorîtorul de bulgari"). Prin căsătoria surorii sale cu marele duce rus VLADIMIR (989), care se boteaza, credința ortodoxă se răspîndește în Rusia. Biserica rusă se pune sub autoritatea patriarhului de la Constantinopol. După ce consolidează cuceririle predecesorilor săi în Siria împotriva fatimizilor, înfrînge statul bulgar de V al lui SAMUIL în lupte care durează mai multe decenii (991–1014).

1014 Înfrîngerea bulgarilor în regiunea Struma: 14000 de prizonieri sînt orbiți, Bulgaria de V devine provincie bizantină (1018).

Declinul Imp. bizantin mijlociu (1025–1204)

Inexorabilul proces de feudalizare subminează bazele fiscale și militare ale imperiului (dizolvarea organizării în *themes*): acordarea **imunității fiscale** (libertate deplină de impozitare) marilor proprietari de pămînturi, arendarea strîngerii impozitelor. Introducerea **sistemului pronoia** (domeniile cu toate veniturile lor sînt acordate ca răsplată a serviciilor, pe perioade fixe de timp), ca și **sistemul charisticarius** (transferarea, și de către împărat, a mînăstirilor și averilor mînăstirești către administratori laici *charisticarii*, în chip de beneficii). Formarea unui puternic **corp funcționăresc birocratic** în capitală. După

1054 cucerirea Armeniei (ultimul teritoriu dobîndit de bizantini în E) se produce

1054 schisma dintre Biserica Răsăriteană și cea Apuseană (marea schismă), din cauza pretențiilor universaliste ale ambelor biserici.

1059–1078 Dinastia Ducas: atacuri ale normanzilor, pecenegilor (p. 113) și ungurilor, dar mai ales ale turcilor selgiucizi, care după

1071 vict. de la Manzikert asupra împ. ROMAN IV DIOGENES fondează sultanatul de la Iconion. (Rum, 1080).

1081–1185 Dinastia Comnenilor.

1081–1118 ALEXIE I COMNENUL. Lupte de apărare cu normanzii, conduși de ROBERT GUISCARD, împotriva pecenegilor, care la 1090 pătrund pînă la Constantinopol, și împotriva selgiucizilor.

1082 Veneției obțin, în schimbul ajutorului lor împotriva normanzilor, dreptul de a face comerț pe tot teritoriul Imp. bizantin fără a plăti taxe vamale (începutul dominației veneției asupra Levantului). În 1111 urmează un tratat cu Pisa.

1096 Începutul trecerii cruciaților și al întemeierii statelor cruciate. ALEXIE I obține recunoașterea suzeranității bizantine asupra Antiohiei (1108) și cucerește V Asiei Mici.

1118–1143 Ioan II îi distruge pe pecenegi (Berrhoia, 1122), luptă cu Ungaria (1124–1128) pentru păstrarea supremației asupra Serbiei, Dalmației și Croației (cu Veneția) și supune Armenia Mică (Antiohia 1138).

1143–1180 Manuel I duce o politică de restaurație în Italia: declin economic al Bizanțului. Apărarea împotriva atacurilor normanzilor sub ROGER DE SICILIA, ale sîrbilor și ungurilor.

1158 Suzeranitate feudală asupra statelor cruciate din Siria.

1159 Datorită reluării ofensivei împotriva Ungarei, Croația, Bosnia și Dalmația reintră în zona de influență bizantină.

1175 Alianța a Veneției cu regele normand WILHELM II împotriva Bizanțului.

1176 Înfrîngere în fața selgiucizilor la Mysiokephalon.

1185 Cucerirea Salonicului de către normanzi.

1185–1204 Din. Anghelos. Imp. bizantin în declin.

1187 Recunoașterea celui de-al 2-lea țarat bulgar (p. 205). Pierderea Dalmației, Croației și Serbiei.

1203 Prima cucerire a Constantinopolului de către cruciați.

1204 A 2-a cucerire a Constantinopolului de către cruciați. Fondarea Imp. latin (p. 207).

Importanța Bizanțului, bastionul Occidentului, consta în lupta de apărare împotriva persanilor, arabilor și turcilor. În această perioadă, popoarele din V Europei au răgazul să-și dezvolte viața lor independentă națională. Marea realizare culturală a Bizanțului este creștinarea slavilor, în primul rînd a rușilor. Teologia greacă, mistica răsăriteană și monasticismul influențează Occidentul. Bizanțul păstrează și transmite moștenirea intelectuală a Antichității.

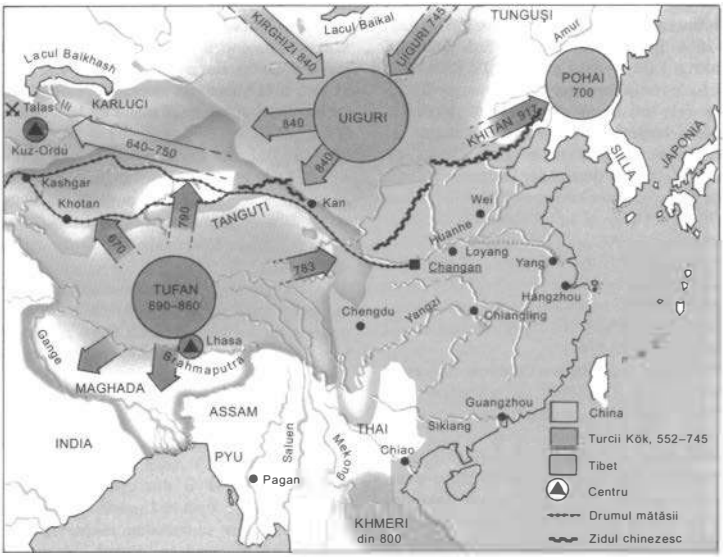

China în perioada dinastiei Tang, 618–907

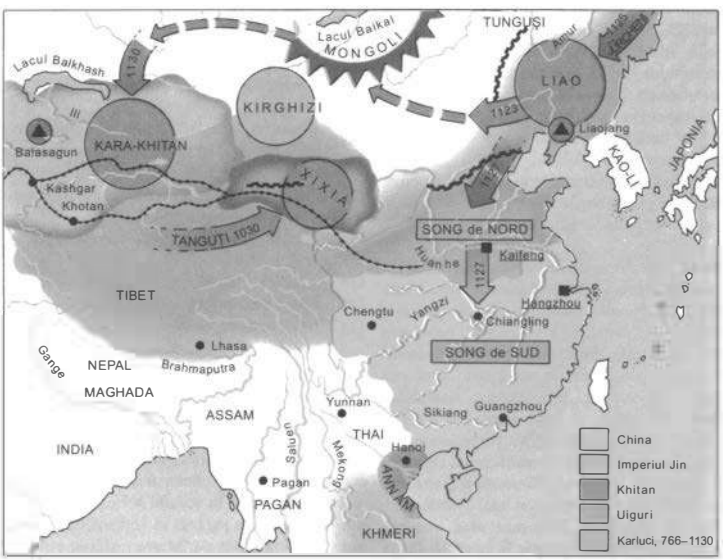

Chi în perioada dinastiei Song, 960–1279

China în perioada dinastiilor Tang şi Song

220–265 Epoca celor „3 imperii" (Wei, Wu, Shu). Dupa unificare temporară

317–589 separarea între China de N şi de S. În vreme ce N a fost invadat de popoare străine (huni, turci), care întemeiază 16 regate după modelul administrativ şi cultural chinez,

222–589 cele aşa-numite **6 dinastii** continuă tradiţia chineză în S. LIANG WUDI [502–550] promovează **budismul mahayana,** care se răspîndeşte în întreaga China. Hegemonia politică este preluată de Imperiul turc

420–588 **Tuoba** (din. Wei). Contemporan cu declinul imp., generalul YANG JIAN reunifică prin luptă întregul imp. sub numele de

580–604 împăratul WENDI (**din. Sui**). YANGDI (pînă la 618) îşi alege funcţionarii potrivit unui **606 sistem de examinare literar** (valabil pînă în sec. 20). „Canalul Imperial" face legătura între fluviile Yangzi şi Huanhe. Eşecurile militare (cu turcii, coreenii) provoacă răscoale, ca urmare se ridică **din. Tang (618–907).** Sub

627–649 Taizong, China atinge apogeul istoriei sale: organizarea unor districte militare autonome care să apere frontierele; nimicirea turcilor din E (Kök); atac asupra Coreei. 88 de popoare asiatice recunosc suveranitatea chineză. – Înflorirea economiei, a comerţului maritim arab şi a celui chinez pe uscat.

Cultura: culme a liricii chineze prin WANG WEI (699–759), **Li Tai-Pe** (699–762), DU FU (712–770), PO CH-I şi HAN-Y. *Culegerea de poeme Tang* cuprinde 48900 de poezii scrise de 2200 de poeţi.

725 Înfiinţarea **Academiei Han-lin,** pentru pregătirea înalţilor funcţionari. **Răspîndirea budismului** influenţează literatura şi arta.

În sec. 8 **primele regrese,** care prevestesc prăbuşirea imperiului:

751 înfrîngere la Talas în faţa arabilor; revolte ale militarilor.

790 Cucerirea părţii de V de către **regatul Tufan,** care se destrama în sec. 9; **persecutarea budiştilor** (844) slăbeşte imp. Dizolvarea totală se petrece

907–960 în perioada „celor 5 dinastii". O înnoire a imperiului, dar în condiţiile în care

960–1127 din. Song de N plăteşte tribut **mongolilor khitan** (sau **qidan**, fondatori ai din. Liao) şi **statului Xixia.** Pentru a-şi menţine controlul asupra comandanţilor,

1068–1085 SHENZONG separa admin. civilă de cea milit. şi formează o miliţie populară. **Jurchenii** cuceresc China de N şi întemeiază **Imp. Jin** (1125).

1127–1279 Din. Song de S îşi menţine cu dificultate independenţa, plătind tribut, pînă la invazia mongola (p. 211). Asistam la **a 2-a perioada de înflorire cult. şi econ.** (salpetru, praf de puşca, rachete, **tipar, porţelan**).

Cultura: dezvoltarea **prozei** (istorie şi geografie, enciclopedii); eseişti importanţi: OU-YANG SIU şi SU TUNG-PO. Deschiderea unor academii de pictură. **Filozofia Song** transformă confucianismul într-o dogmă, făcîndu-l sistem moral de stat şi întemeiază astfel **civilizaţia chineză unitara.** – Creatorul limbii chineze noi este „scolasticul" **Chu-hi** (1131–1200).

Regatul insular japonez

Două valuri de imigranţi din Coreea şi din S se aşaza în arhipelag, formează clanuri, care îi împing pe baştinaşi (ainu) spre N. Se dezvoltă un cult al naturii (*kamimomishi* = „calea zeilor") şi al strămoşilor. „Nepotul zeiţei soarelui *Amaterasu*", care poarta titlul de *tenno* (rege ceresc), considerat fondatorul mitic şi primul *mikado* („portalul înalt") al statului este

660 î.Hr. Yamato: regatul Yamato este de fapt întemeiat

cca 120 î.Hr. de **Jimmu-tenno,** care cultural depinde de China, fiind dominat politic de Coreea (363-662 d.Hr.).

Sec. 5 d.Hr. Introducerea scrierii chineze. În lupta dintre clanurile **Omi** şi **Muraji** pentru **introducerea budismului** (adus de KIMEI în 552 din China) sînt înfrînţi susţinatorii **şintoismului.**

593-628 Împărateasa SUIKO şi prinţul **Shotoku Taishi** propovăduiesc „calea lui Buddha" (*butsudo*) prin înălţarea de temple.

645–1192 Epoca statului birocratic, introdus după modelul chinez prin

645 reforma Taika (legiferat prin „Taiho", 702): oficiali imperiali (cu domenii ereditare) înlocuiesc vechea orînduire a clanurilor, întărind astfel puterea imp. absolută. – O primă înflorire culturală în jurul mînăstirilor budiste în

710-782 perioada Nara. Influenţa chineză scade, ca urmare a fuziunii dintre şintoism şi budism. Dezvoltarea unei aristocraţii de funcţionari oficiali (*kuge*) şi razboinici (*buke*) împreună cu o cultura specifică de Curte în

749–1192 perioada Heian (cap. la Kyoto). Dominanta politic este

697–1068 familia Fujiwara. Lupta dintre familiile *buke* **Taira** şi **Minamoto** pentru postul şi demnitatea de comandant militar suprem este pierduta de Taira în

1185 b. de la Dan-no-ura. Minamoto Yoritomo (1148–1199) îl determina pe *tenno* să-l numească **şogun** (învingător al barbarilor) ereditar, avînd Curtea la Kamakura.

1192–1333 Şogunatul Kamakura. În vreme ce *tenno* (adesea copil sau calugăr) rămîne nominal conducător şi numeşte oficialităţile, adevarata guvernare este exercitata de şogun.

1219–1333 Familia **Hojo** obţine demnitatea ereditara de regenţi politici (**shikken**).

1274 şi 1281 Incursiuni mongole, respinse de armatele cavalereşti (samurai, p. 211).

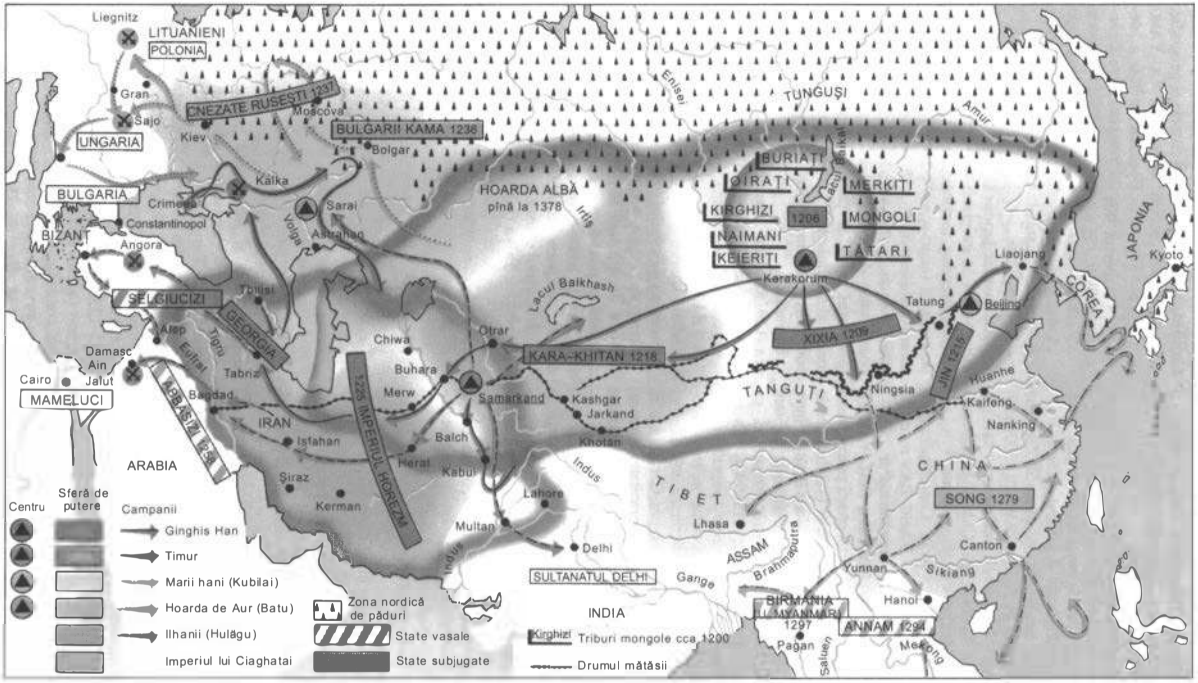

Imperiile mongole (sec. 13–14)

Năvălirea mongolă din sec. 13

1196 După eliminarea adversarilor săi, şeful tribal TEMUGIN (Fierarul; 1155/67–1227) este ridicat la rangul de **Ginghis Han** şi proclamat „conducător suprem"

1206 în cadrul unei *kuriltay* (dietă imperială) a tuturor popoarelor mongole, turce şi tatare ale stepelor (p. 113). **Legea Jasa** transformă contingentele armatei (*ulus*) într-o unitate naţională: popoarele sînt organizate în cca 130 de grupuri de cîte o mie de luptători şi o gardă, conduse de comandanţi ereditari, care îl aleg întotdeauna pe **marele han** din „familia de aur" a lui TEMUGIN.

1205–1209 Supunerea regatului Xixia, care serveşte drept bază a atacului asupra Chinei;

1211–1215 Pustiirea Imperiului Jin. – Mongolii îşi dezlănţuie forţa militară (atacuri din flanc, încercuire, taierea căilor de retragere, maceluri şi masacre) în 2 campanii grijuliu pregătite pe an, utilizînd mai tîrziu tehnologia inginerilor chinezi (sisteme de semnalizare, tehnica de asediu).

1219–1225 Atac asupra **imperiului condus de dinastia Horezm-şahilor.** „Biciul lui Dumnezeu" reuşeşte să subjuge „din şaua calului" un imperiu cuprins între N Chinei şi M. Neagră, care nu poate fi însă guvernat eficient de stratul subţire al clasei conducătoare mongole. Culturile înfloritoare din Asia Centr. decad; comerţul se mută de pe rutele asiatice străbătute de caravane, fiind efectuat de arabi pe rutele maritime. – Comandantul SUBOTAI ocoleşte M. Caspica şi distruge o armată rusă în b. de pe rîul Kalka.

1227 Moartea lui Ginghis Han şi **împărţirea imperiului** între cei 4 fii ai săi: DJUCI, CIAGHATAI, TOLUI şi OGODAI. **Karakorum** devine capitala permanentă.

1229–1241 Marele han **Ogodai** desăvîrşeşte cucerirea N Chinei (Împ. Jin pînă la 1234) şi a Persiei. În virtutea ordinelor de la *kuriltay*

1236–1255 Batu (nepotul lui GINGHIS HAN) cucereşte V împreună cu **Subotai:** distrugerea **bulgarilor de pe Kama** (1236); caderea Kievului (1240); invadarea Valahiei şi Poloniei.

1241 B. de la Liegnitz (p. 167): înfrîngerea armatei de cavaleri germano-polone.

1241 B. de pe rîul Sajo (p. 169): armata maghiară sub BELA IV este şi ea înfrîntă. **Europa este salvată** prin retragerea neaşteptată a mongolilor, provocată de moartea marelui han. BATU pune bazele

1251 dominaţiei Hoardei de Aur (Imp. kîpceak, apoi Hoarda lui NOGAI). Rusia trece prin exploatare, decadere culturală şi izolare de Europa şi de Baltica (cu excepţia Novgorodului).

1251–1259 Marele han Möngke trimite doua armate de cîte o jumătate de milion de războinici fiecare, comandate de fraţii săi:

1258 atac concentrat al lui **Kubilai**, mare han (1260–1294), asupra S Chinei (p. 211).

1251–1265 HULAGU cucereşte Persia şi întemeiază **Imperiul Ilhanilor**.

1258 Distrugerea Bagdadului, oraş de un milion de locuitori; desfiinţarea califatului abbasid; ocuparea Alepului şi Damascului. – Înaintarea mongolilor este oprită datorită vitejiei **mamelucilor** (sclavi mercenari din zona M. Negre), care la rîndul lor instituie o dominaţie militară asupra Egiptului (pînă la 1517).

1260 Înfrîngerea mongolilor de către mameluci la Ain Jalut (izvorul lui Goliat). – Imperiul Ilhanilor nu se întinde dincolo de Eufrat. Cca 1300 se islamizează şi cuceritorii sînt asimilaţi de populaţia locală, superioară cultural.

1336 Dizolvarea Imp. Ilhanilor în dinastii separate: Djalairizii (Bagdad), Musaffarizii (Shiras, Asfahan), Sarbedarizii, Gurizii (Herat, Balch).

Al 2-lea Imperiu mongol (Timur)

Cca 1360, făcînd apel la Coran, pretinsul moştenitor al lui GINGHIS HAN, **Timur Lenk** (cel Şchiop) sau **Tamerlan** (1336–1405), se proclamă înnoitor al Imperiului mongol. Recunoscut drept mare han de imperiile jagatai şi kîpceak, TIMUR, folosind drept bază **Samarkand,** supune regiunea Ili în 36 de campanii purtate cu cruzime, apoi

1370–1380 Horezmul, din 1380 Iranul şi Imperiul Hoardei de Aur cu Sarai.

1398–1399 Patrundere în India (Delhi, p. 211). Otomanii trebuie să i se supună după

1402 b. de la Angora (p. 209).

1405 TIMUR moare înainte de începerea unui „război sfînt" împotriva Chinei. Conflicte de familie duc la prăbuşirea rapidă a Imp. Timurizilor.

Iran: ultima unificare sub

1452–1469 ABU SAID, sultanul mogul, care este totuşi înfrînt de „Hoarda oii albe" turcmena. Din. locală a Safavizilor înlătură dominaţia străină. Cel dintîi şah al **Imp. neopersan** şiit (pînă la 1722) devine

1500–1524 ISMAIL I, încoronat în 1502 la Tabriz.

Hoarda de Aur (Hanatul kîpceak): tatarii nu sînt asimilaţi de civilizaţia ruso-bizantină şi nu trec la islamism decît în forme superficiale.

1258–1267 Berke îi sprijină în 1265 pe bulgari împotriva Bizanţului şi se aliaza cu mamelucii împotriva Ilhanilor. – Sub

1267–1280 Mengü-Timür statul devine independent (emiterea de monedă proprie), dar aluneca pe panta decadenţei.

1390–1395 **Atacurile lui Timur.** Desfacerea în hanatele **Crimeea** 1430–1783; **Kazan** 1445–1552; **Astrahan** 1466–1556. – IVAN III elibereaza Moscova

1480 de sub dominaţia tatară.

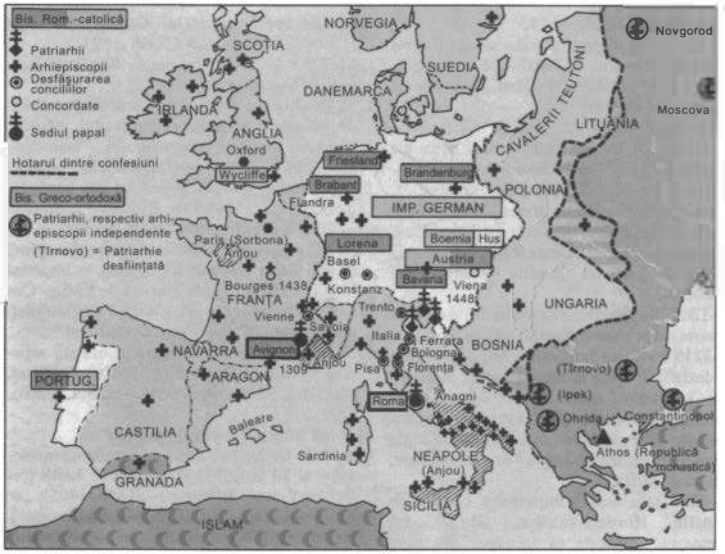

Schisma (Roma-Avignon) 1378–1417

Universități înainte de sec. 15

Începuturile universităților

Pe lîngă școlile mînăstirilor și catedralelor se formează în sec. 12 corporații de profesori și studenți (*Universitas magistrorum et scholarium*). Grupate pe națiuni (de studenți itineranți) și clasificate după grade academice (bacalaureat, licențiat, magister – mai tîrziu doctor), acestor corporații li se acordă autonomie administrativă și juridică. Metoda de instrucție constă în cursuri (în lat.) și dispute științifice. Universități vechi sînt **Salerno** (medicină) și **Montpellier** (drept). Modele devin **Paris** (studenții sub controlul corpului profesoral bisericesc) și Școala de drept de la **Bologna** (corp profesoral laic, sub controlul studenților). Noile universități se fondează: 1. prin migrație de la cele existente (de ex. Oxford, Palencia de la Paris; Padova, Siena de la Bologna); 2. de către împărați sau papi (mai tîrziu și de către principi).

Sfîrșitul dominației mondiale papale

Din. Hohenstaufen este înfrîntă cu ajutorul francez (p. 173). Chiar și așa,

1294–1303 BONIFACIU VIII revendică scutirea bisericii de impozitare și de suveranitatea laică. Juriștii (legiștii) francezi resping, la rîndul lor, orice limitare a puterii „celui mai creștin dintre regi" BONIFACIU răspunde prin

1302 Bula „Unam Sanctam", care formulează în cei mai aspri termeni revendicarea de către papă a dominației mondiale. – FILIP IV (p. 191) plănuiește un conciliu general împotriva „simoniacilor și ereticilor"; cancelarul său, NOGARET, îl atacă pe papă la Anagni.

1303 Papa este luat prizonier și moare la scurt timp după eliberare.

1305–1314 CLEMENT V (înainte arhiepiscop de Bordeaux), primul dintr-o serie de papi francezi, pecetluiește dependența de Franța a curiei.

1309 Mutarea la Avignon. Procesul împotriva templierilor (p. 191) îi este retras

1311–1312 conciliului de la Vienne. – În timpul „robiei babiloniene", biserica își pierde mare parte din autoritate, din cauza coruptiei și nepotismului (numirea în funcții a rudelor papii).

1316–1334 În conflictul cu franciscanii 1323 pe chestiunea săraciei, IOAN XXII condamnă învățătura despre sărăcia lui Hristos și a apostolilor. – Ultimul amestec papal în succesiunea tronului german (p. 195):

1324 excomunicarea lui LUDOVIC DE BAVARIA.

Îndemnat de SF. BIRGITTA DIN SUEDIA *(1303–1373), URBAN V* se reîntoarce *la Roma* în 1367, dar de-abia SF. CATHERINE DIN [illegible] p. 184) îl convinge pe GRIGORE XI să [illegible] acolo definitiv (1377). Noua [illegible] devine Vaticanul.

[illegible] și decăderea bisericii

[illegible] la Avignon, papii întreține o Curte și administrează un [illegible] bisericesc

împovărează lumea creștină, curia pretinde *spolia* (domeniile personale ale clerului), **annates** (venitul anual pentru o funcție), taxe pentru confirmarea în funcție și acordarea de *pallium* (învestitura arhiepiscopilor de către papă); percepe taxe pentru favoruri și scrisori de grațiere, pentru învestituri și „rezervări" pentru învestituri viitoare. **Indulgențele** aduc venituri foarte mari. „Piatra lui Hristos" se divide prin alegerea lui URBAN VI (Roma) și CLEMENT VII (Avignon).

1378–1417 Marea schismă. Europa se împarte în două tabere. Erezia și superstițiile (teama de vrăjitoare) iau amploare (p. 230).

Mișcarea de reformă din interiorul bisericii

Profesorii parizieni D'AILLY și GERSON pretind să se organizeze un conciliu general pentru „reforma capului și membrelor bisericii", deoarece nu papa, ci „totalitatea" credincioșilor reprezintă voința lui Dumnezeu. Această **„teorie conciliară"** cîștigă adepți.

1409 Conciliul de la Pisa; cardinali din ambele tabere aleg un al 3-lea papă.

1414–1418 Conciliul de la Konstanz (33 cardinali, 900 episcopi, 2000 doctori). Prezidat de împărat, conciliul votează potrivit celor 4 „națiuni" (franceză, engleză, italiană, germană). Conciliul se declară responsabil de

1. unitatea bisericii (*causa unionis*): depunerea papilor existenți și alegerea lui MARTIN V [1417–1431];
2. reforma bisericească (*causa reformationis*), care trebuie să fie amînată;
3. puritatea învățăturii (*causa fidei*): în pofida existenței unei escorte imperiale

1415 JAN HUS (p. 184) și IERONIM DIN PRAGA (1416) sînt arși pe rug sub acuzația de eretism.

1431–1449 Conciliul de la Basel se împotrivește dizolvării de către papă.

1433 Contractele de la Praga: compromis cu husiții. Decretele reformei (sistemul fiscal al curiei) sînt acceptate de Franța prin

1438 sancțiunea pragmatică, ceea ce pune bazele bisericii naționale franceze (gallicane). – EUGENIU IV [1431–1447] inițiază victoria **ideii supremației papale** prin

1438 contraconciliul de la Ferrara (din 1439 la Florența). În vreme ce reformatorii extremiști îl aleg pe FELIX V ca (ultim) antipapa în 1439 (pînă în 1449), moderații conduși de NICOLAUS CUSANUS i se alătură lui EUGENIU (p. 184).

1439 Decret de unire cu Biserica Răsăriteană *(p. 207). – Principilor li se asigură drepturi* ecleziastice prin concordate.

1448 Prin **concordatul de la Viena,** FREDERIC III renunță la reformele din Germania (p. 197).

Rezultatele mișcării de reformă: 1. eliminarea schismei; 2. eșecul reformelor interne; 3. consolidarea unei papalități laicizate (p. 217); 4. apariția bisericilor teritoriale (ale principilor) și naționale.

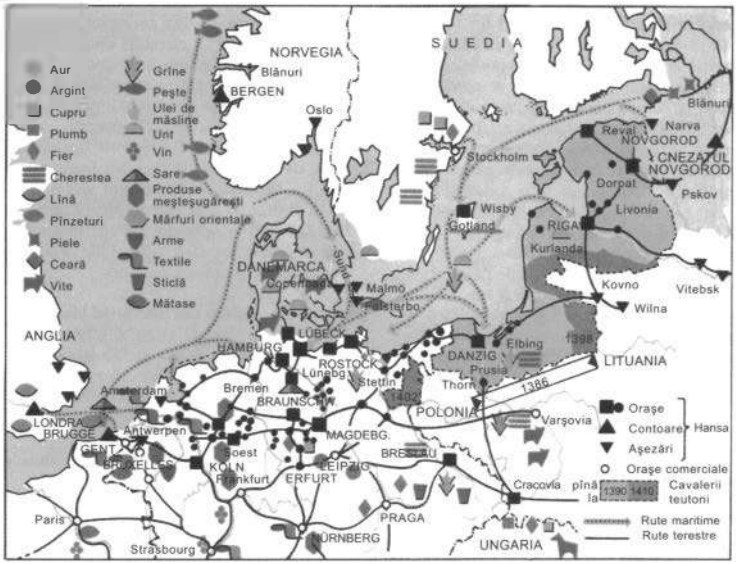

Comerțul în Marea Baltică, cca 1400

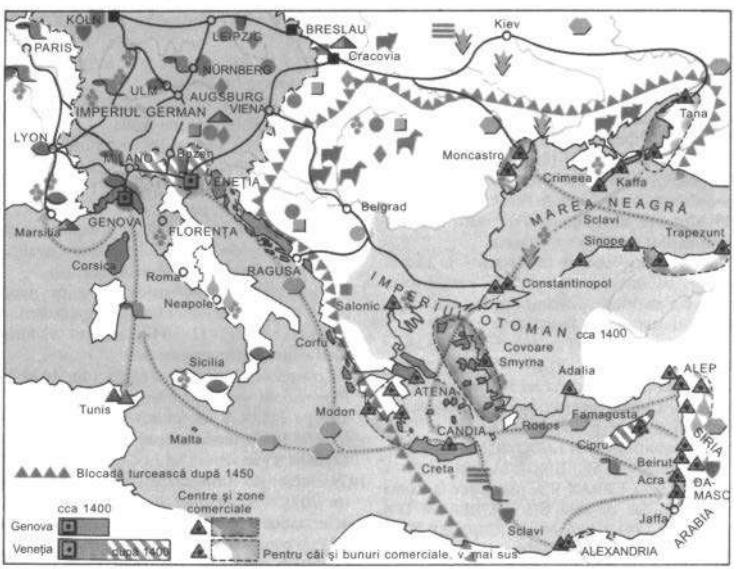

Comerțul în Levant, cca 1400

Comerțul din M. Baltică al Ligii hanseatice
Asociații de cooperare ale negustorilor germani (*Osterlinge*) în străinătate există încă din sec. 11. Principala lor contribuție constă în

1150–1250 fondarea unei sfere econ. a țărilor din jurul M. Baltice. Cogile lor (de 100 de tone registru bruto) sînt superioare navelor scandinave cu rame.

1161 Formarea unei **Hanse** (grup) germane la **Wisby.** Cînd vechea metodă a comerțului itinerant este înlocuită de metodele moderne bazate pe corespondența comercială (contabilitate, vînzare pe credit și în consignație), activitatea comercială se mută la **Lübeck** (f. 1158), port de tranzit între E și V și de îmbarcare pentru emigranții în Livlanda și Prusia.

1259 Liga comercială între Lübeck, Hamburg, Wismar, Rostock. – Întemeierea unei

1281 Hanse a negustorilor din Köln și din V la Londra. – Asociere generală în

1358 Liga „van der düdeschen hanse" (= a Hansei germane) spre asigurarea avantajelor comerciale: dreptul de depozitare pentru mărfurile proprii; depozitarea obligatorie pentru negustorii străini și alte privilegii. – Cea mai eficientă armă se dovedește **Verhansung** (boicotarea mărfurilor unui port sau ale unei țări), decisă pe baza de **Rezessen** (hotărîri) luate în cadrul adunărilor **orașelor** din liga (**Hansetage**). Orașele sînt organizate în **cartiere;** orașele au sub control alte orașe subordonate (numite *Vororte* = suburbii). Cartierul conducător este cel al venzilor, avînd în frunte orașul Lübeck. – Totuși nu există o constituție a acestei ligi, ea avînd o organizare lipsită de strictețe; componența (peste 200 de orașe) se schimbă periodic. Birouri în străinătate (**contoare**): Novgorod (Peterhof); Londra (Steelyard); Bergen (Deutsche Brücke) etc.; tîrguri anuale de heringi la Schonen (Falsterbo). – Principalul adversar este Danemarca:

1361–1362 VALDEMAR IV (p. 199) înfrînge Liga hanseatică. În alianță cu Mecklenburg, Holstein, Iutlanda și **Köln**

1367–1370 contraatac victorios.

1370 Pacea de la Stralsund: alegerea regelui danez doar cu acceptul Ligii. Luptă împotriva ligii piraților (**Vitalienbrüder,** sau *Likendeeler* = cei care egalizează), care

1389–1395 aprovizionează Stockholmul aseditat cu alimente, iar în 1392 prada Wisby.

1402 Vict. a Hamburgului lîngă Helgoland și executarea liderului KLAUS STÖRTEBECKER. După un nou război cu Danemarca (1420–1435)

1435 pacea de la Vordingborg: eliberarea orașelor venzice de îndatorirea de a plăti **taxe vamale** danezilor (**Sundzoll**).

1468–1474 Sprijinirea pretendentului englez EDUARD IV (p. 189) în schimbul confirmării privilegiilor comerciale. În 1470 Danemarca este silită să interzică navigația olandeză și engleză prin Sund.

Sec. 15/16 Declinul Ligii hanseatice; cauze: consolidarea statelor naționale din N după uniunea de la Kalmar 1397 (Suedia, p. 199; Rusia, p. 203); heringul migrator nu se mai întoarce în M. Nordului; căile comerciale se mută în Atlantic (p. 225).

Comerțul levantin al Veneției și Genovei

Din sec. 11, dominația arabă asupra Medit. ia sfîrșit prin *Reconquista* (p. 187) și cruciade (p. 153). Comerțul cu V revine orașelor Genova, Pisa, Neapole; comerțul levantin din E Siciliei și Veneției. **Marfuri orientale** căutate: mătase, brocart, damasc și voal, bumbac, păr de cămilă, fildeș, porțelan, coloranți, mirodenii, parfumuri, medicamente, perle, pietre prețioase. Acestea sosesc în Levant *via* căile asiatice străbătute de caravane (Drumul mătăsii), controlate de arabi, sau pe calea comerțului din Oc. Indian, fiind obținute în schimbul textilelor și al altor produse ale zonelor europene manufacturiere (Milano, Florența, S Germaniei, Flandra, Brabant).

Orașele-republică **Veneția** și **Genova** cîștigă bogăție și putere prin 1. transportul din timpul cruciadelor; 2. nevoia crescută de masă monetară (afaceri bancare și de credit); 3. experiența în comerțul cu bizantinii și arabii (metode comerciale raționale, bazate pe acte); 4. prăbușirea Siciliei (p. 173) și declinul Bizanțului (p. 207).

Amîndouă puterile comerciale pierd din cauza pătrunderii otomanilor; la început evită conflictul armat, negociind privilegii. Importanța lor scade cu mutarea comerțului în Atlantic (p. 225).

Veneția: datorită poziției-cheie pe care o ocupă între V (controlul trecătorilor din Alpi) și E (legătura cu Bizanțul, p. 175), această republică aristocratică devine **prima putere maritimă și comercială.** Monedele de argint de la sf. sec. 12 și cele de aur bătute cca 1280 au circulație internațională.

1192–1205 Dogele (ducele) **Enrico Dandolo** preia transportul cruciadei a 4-a și, o dată cu întemeierea Imp. latin (p. 207), obține porturi și baze de aprovizionare între M. Adriatică și M. Neagră, care devin oarecum un principat al clasei de *nobili*. – Genova rivală este scoasă din competiție prin

1376–1381 Razboiul de la Chioggia. Baza de aprovizionare din zona italiană continentală este asigurată împotriva intervenției orașului Milano prin

1406–1428 construcția **Terra Ferma.**

Genova: împreună cu Pisa eliberează V Medit. de blocada islamică. Extinderea infl. genoveze pînă în Levant, în alianță cu Imp. de la Niceea; intră în rivalitate comercială cu Veneția.

1284 Vict. asupra Pisei: Corsica, Elba, Sardinia (pînă la 1326) revin Genovei. Duşmănii între familiile nobiliare Doria, Fieschi, Grimaldi şi Spinola.

1381 Înfrîngere în „războiul de 100 de ani" împotriva Veneţiei. Dependenţă politică de Milano sau de Franţa.

1407 Fondarea băncii *Casa di San Giorgio*, prima bancă publică din Europa. Pentru împiedicarea declinului economic, marinarii genovezi participă la descoperirea rutelor maritime spre India.

Scolastica tîrzie

Scolastica îşi găseşte simbolul poetic în epopeea religioasă a florentinului **Dante Alighieri** (1265–1321). Creatorul limbii literare italiene descrie în *Divina Commedia* (1311–1321) călătoria de la iad (*Inferno*) la paradis ca viziune a unei judecăţi de apoi universale.

În cadrul scolasticii se înfruntă **tomiştii** (*via antiqua:* dominicanii) şi **scotiştii** (*via moderna:* franciscanii). Un efect dizolvant îl are conflictul asupra **săraciei** dintre spirituali (minoriţi extremişti) şi curie. În 1323, papa IOAN XXII declară eretic conceptul săraciei pămînteşti a lui Iisus Hristos (idealul SF. FRANCESCO D'ASSISI, p. 141). Superiorul ordinului, MICHAEL DIN CESENA, WILLIAM OCCAM şi alţii scapă din captivitatea papală şi se refugiază la LUDOVIC DE BAVARIA (p. 195). În *Defensor pacis* (*Apărătorul păcii,* 1324), consilierul lui LUDOVIC, **Marsilius din Padova** (1290–1343), împreună cu IOAN DIN JANDUN sînt avocaţii unei concepţii pur laice asupra statului: suveranitate populară, separarea dintre stat şi biserică, existenţa unui consiliu superior papei (p. 181). **Roger Bacon** (1214–1294) propune o examinare critică a autorităţilor învăţăturii scolastice (ARISTOTEL) şi o observare mai liberă a naturii, prin experiment şi experienţă.

Cel mai de seamă reprezentant al „moderniştilor" este **William Occam** (cca 1285–1349). Elev al lui DUNS SCOT, el consideră conceptele generale (*universalia*) nişte simple „nume" (*nomina*) lipsite de realitate. **Nominalismul** face o distincţie limpede între adevărurile nedemonstrabile ale credinţei, considerate manifestări ale Voinţei Divine, şi ştiinţa (cunoaştere). – Din şcoala nominalistă franceză fac parte JEAN BURIDAN (m. 1358) şi filozoful naturii NICHOLAS DE ORESME (m. 1382).

Nicolaus Cusanus (= Krebs, 1401–1464) cuprinde toate curentele spirituale ale vremurilor sale. Opera sa de capătîi, *De docta ignorantia* (1440), înfruntă scolastica. Universul infinit nu are nici centru (pămîntul), şi nici nu poate fi înţeles pe cale raţională; fiecare religie reflectă o parte a Adevărului Divin. Religia nu Îl poate explica pe Dumnezeu decît în mod relativ, pentru că în El sînt unite toate contradicţiile (*coincidentia oppositorum*).

Misticismul

Ca reacţie la scolastica raţionalistă şi laicizarea bisericească (p. 181), mistica (din gr. *mystein* = a închide ochii) este o încercare de a trăi experienţa lui Dumnezeu prin viziune interioară şi de a te contopi cu El (*unio mistica*). Mişcarea este stimulată de neoplatonici (prin operele filozofilor arabi AVICENNA şi AVERROES, p. 149) şi de scrierile lui DIONYSIUS AREOPAGITA (cca 500) şi AUGUSTIN (p. 107). Mistici timpurii sînt: BERNARD DE CLAIRVAUX (1090–1153), HUGO DE ST. VICTOR (m. 1141), HILDEGARD DIN BINGEN (m. 1179), MECHTHILD DIN MAGDEBURG (m. 1280). Misticismul capătă forme mai profunde în special în Germania. **Meister Eckart** (m. 1327) răspîndeşte prin scrieri şi predici (în germană) ideea „ne-devenirii" omului; „scînteia sufletului" omenesc se uneşte cu Dumnezeu în solitudine. Opera sa îi influenţează pe olandezul RUYSBROEK (1293–1381), pe JOH. TAULER (1300–1361) şi pe HEINRICH SEUSE (1295–1366), liricul misticii germane.

Noua evlavie (Devotio moderna)

Sub infl. mistica se dezvoltă curente de interiorizare a existenţei: **„prietenii Domnului"** (călugări, oraşeni, nobili de pe Rinul Superior), conduşi de TAULER şi de negustorul RULMAN MERSWIN, vor să se „dezlege" de lume prin „linişte şi calm". Cea mai importantă scriere: *Theologia deutsch* (cca 1400). – Stimulaţi de GEERT GROOTE (1340–1384), clerici şi laici care nu depuseseră jurămîntul se angajează să studieze Sf. Scripturi şi să desfăşoare activităţi misionare în popor şi în şcoli, în calitate de **Fraţi ai vieţii în comun** (Rinul Inf., Deventer). Opera capitală a cercului, *De imitatione Christi*, atribuită lui THOMAS VON KEMPEN (de fapt HAMERKEN; 1380–1471), se bucură de o circulaţie largă.

O precursoare a curentului laic este **Mişcarea Beginen** din Olanda. Forme exagerate de asceză religioasă se manifestă cca 1350 în segmentele largi ale populaţiei, ca urmare a ciumei (p. 154): **flagelanţii** bîntuie prin Ungaria, Europa Centrală, Anglia şi Suedia; cca 1400, prin ţările latine.

Mişcări de reformă în afara bisericii

Opunîndu-se papalităţii şi bisericii papale dominate de cler din motive naţionale şi religioase, în Anglia se dezvoltă secta **lollarzilor** (p. 189), susţinători ai lui **John Wycliffe** (m. 1384), care nu acceptă decît Biblia ca autoritate pentru dogma şi ritualul creştin. Din acest motiv traduce Biblia (*Vulgata*), denunţă ierarhia, celibatul, indulgenţele şi împărtăşania şi propune o biserică naţională fondată pe „sărăcia creştină". Învăţăturile lui sînt reprimate în Anglia; propovăduite în Boemia de **Jan Hus** (p. 181), ele îşi găsesc însă noi aderenţi. Martiriul lui şi excomunicarea husiţilor (p.197) provoacă poporului ceh o criză naţională, religioasă şi socială.

Viața urbană în Evul Mediu

Puncte speciale fortificate de vamă și schimb comercial (*wiks*) pentru comerțul la mare distanță cu bunuri de lux (desfășurat de corporații negustorești sub protecție regală) există încă din vremea francilor. O dată cu progresul economic al Europei începînd cu sec. 11 (creșterea populației, comerțului, a diviziunii muncii pe meserii), **castelul** (**burgul**) se transformă în **oraș** cu **cetățeni** (*Bürger, burgess, bourgeois*). **Orașe întemeiate** de regi, episcopi și principi sau rezultînd din „creșteri neplanificate" („rădăcini sălbatice") se adaugă așezărilor urbane existente (orașe romane, vechi localități cu palate, castele sau sedii episcopale). Dezvoltarea unui oraș depinde de așezarea lui avantajoasă din punct de vedere economic și geografic, la intersecția căilor terestre, maritime și fluviale, pentru că, în pofida migrației meșteșugarilor sătești și agricultorilor, orașul rămîne **o așezare de negustori cu o piață permanentă** pentru schimbul bunurilor de consum (economie urbană). Zilele de tîrg sînt importante pentru comerțul la mare distanță dintre **corporații** (*gilde*; Liga hanseatică, p. 183). Fondatorii promovează dezvoltarea orașelor prin **privilegii** (libertăți: „aerul orașelor te face liber"). Așteptîndu-se la venituri mari, ei renunță la drepturile de suveranitate (cele referitoare la organizarea unei piețe, de fortificare, baterea de moneda și perceperea de vamă – *regalia*). Orașul devine cea mai importantă resursă de venit a stăpînului, care este reprezentat de un supraveghetor (*Vogt, Burggraf castellan, Schultheiß*). **Privilegiile urbane** (piața, comerțul, mai tîrziu și cele de chirie, poliție, apărare, financiare etc.) se dezvolta cu timpul într-o **guvernare urbană** (tribunale și administrație orășenești) asigurată de consilii conduse de funcționari superiori (*podesta, Bürgermeister, maire, mayor*, primar).

Din sec. 12 se formează **breslele**, organizații obligatorii menite să controleze, planifice și să coordoneze producția meseriilor (calitate, preț, distribuire, profit) și pentru supravegherea pregătirii, utilizării profesionale și asistenței sociale a meseriașilor. După **lupte** cu patricienii, aceste bresle își cîștiga adesea (sec. 14/15) participarea la conducerea orașelor, își sporesc libertățile și își extind suveranitatea teritorială (raza orașului, limită marcată cu țaruși, p. 195). După gradul lor de libertate, ele se împart în 1. orașe autonome politic: **comune** (orașe-republici suverane, p. 183) și **signoria** (p. 217) în Italia; orașe consulare în Provence; **orașe imperiale libere** în Germania și centre industriale în Flandra, Artois și Picardia; 2. orașe cu autoadministrare limitată: orașe regale în Europa de V și de E, orașele statelor teritoriale în Germania.

Importanța: legislația, viața economică, cultura și organizarea administrativă indică drumul dezvoltării statului modern princiar-teritorial sau național, care ridică **orașul-reședință** la rangul de centru guvernamental și de cultură.

Statele teritoriale germane

Tendința de a forma „state în stat" provine din „imunitățile", sistemul feudal și politica imperiului. Treptele de dezvoltare spre atingerea stadiului de **suveranitate teritorială princiară:** acordarea obligatorie a feudelor și caracterul lor ereditar; transferul privilegiilor imperiale (*regalia*), în special prin **decretele consacrate principilor din 1220 și 1232** (p. 173); independența tribunalelor teritoriale față de imperiu în perioada de interregnum; acceptarea jurisdicției și suveranității absolute a principilor electori prin **Bula de Aur din 1356** (p. 195). Prin **Pacea din Westfalia** (p. 225), stările din imp. primeau suveranitate statală deplină. **Importanța**: statele teritoriale ale principilor iau locul statelor bazate pe uniune personală, dizolvă Imp. german, determină structura federală a Germaniei și constituie modelul unui organism de stat modern.

Administrație: oficiile feudale (prin care principii înșiși se ridică la putere) sînt înlocuite de circumscripții jurisdicționale, administrate de ministeriali care pot fi schimbați din funcție, mai tîrziu **funcționari** (administratori, prefecți, curatori). Aceștia sînt supraveghează de administrația centrală a țării, cu funcții la curte sub controlul cancelarului. Din sec. 13, principele se înconjoară de juriști (**consilieri aulici**). În cadrul statelor teritoriale există zone sau imunități subordonate direct autorității imperiale (mînăstiri, orașe, teritoriile cavalerilor imperiali etc.).

Sistemul judecătoresc: se dezvolta încet, devenind cu timpul o organizație închisă, avînd în vîrf tribunalul curții (curtea de apel), curtea superioară teritorială (judecătorie permanentă pentru nobilime) și curtea teritorială inferioară. Există și tribunale particulare locale ale pieței, satului, minelor etc. (conduse de șoltuz). Se instituie **recepția** (preluarea) **dreptului roman,** care este acum predat în universități. Poporul îl respinge, considerîndu-l străin (p. 233).

Sistem fiscal: pe baza precedentului bisericesc sau din orașe, se instituie impozite regulate, adunate de perceptori pe baza unor liste de impozite (de aceea se folosesc numele de familie), cheltuite pentru întreținerea curții, oficialităților, judecătorilor, mercenarilor și pentru dezvoltarea țării.

Stări: o dată cu **dreptul de percepere a impozitelor,** proprietarii de pămînturi nobili (cavaleri), clerul înalt și orașele își asigură în cadrul **dietelor teritoriale** dreptul de a participa la decizia politică și privilegii (dreptul de a conduce tribunale speciale, scutirea de impozite). Puterea acestora crește și mai mult în sec. 14/15, prin **înțelegeri** (alianțe împotriva principelui; uneori au propriile lor trupe, administrații și sisteme financiare). Prin urmare se constituie un sistem de **stat dualist al stărilor,** care funcționează pînă în sec. 17.

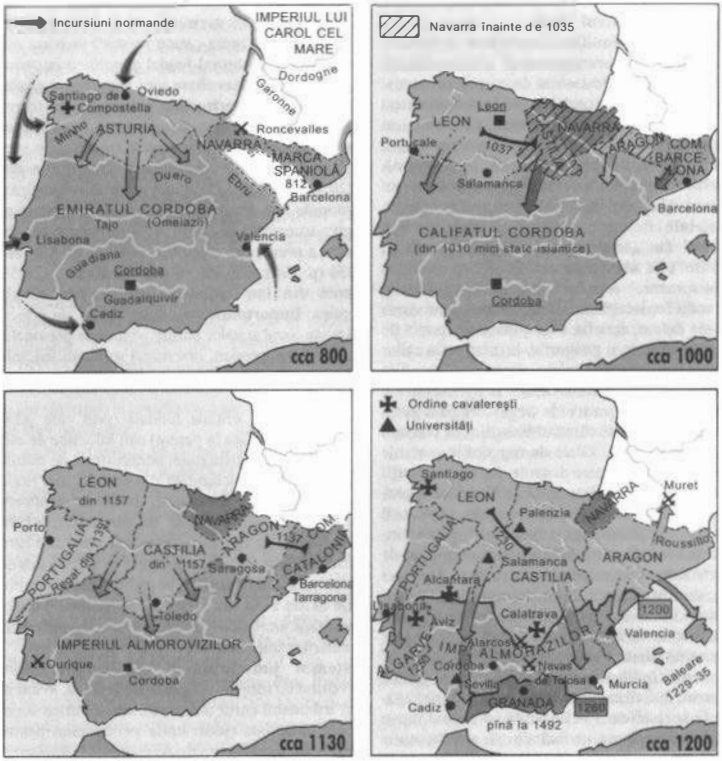

Reconquista spaniolă

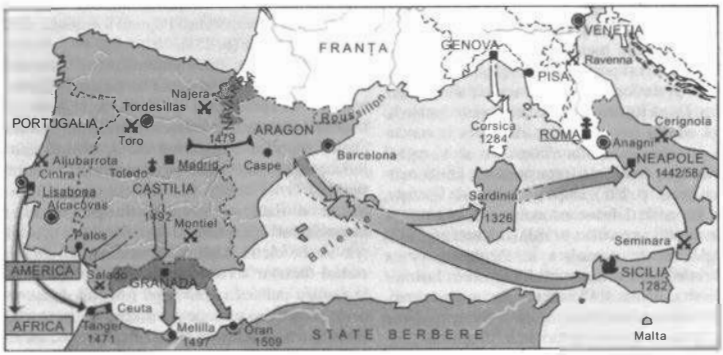

Peninsula Iberică în sec. 14–15

Statele creştine de graniţă

În N Spaniei persistă mici state independente:

Regatul Navarra: SANCHO III [1000–1035] moşteneşte

1029 comitatul **Castilia** şi împarte regatul în **Aragon, Castilia** şi **Navarra** (din 1234 în sfera puterii franceze).

Comitatul Barcelona se dezvoltă din marca spaniolă a lui CAROL CEL MARE (p. 123).

Regatul Asturia (numit şi **Leon**). – După războaiele califului ABD AR-RAHMAN III [912-961], vizirul **al-Mansur** (Biruitorul) cotropeşte aceste state slăbite de neînţelegeri în 978.

Reconquista (Recucerirea) 1031–1260

1008–1028 Mare război civil al arabilor (dizolvarea Califatului Omeiazilor); începutul atacurilor creştinilor.
Papii (GRIGORE VII, INOCENŢIU III) sprijină cruciadele prin propagandă şi fonduri; ordinele de cavaleri (templierii, ioaniţii) îi ajută.

Aragon: ALFONSO I BATAIOSUL [1104–1134] cucereşte Saragosa în 1118.

1137 Uniune cu Catalonia. – Desăvîrşirea reconquistei (cu exc. Granadei, v. mai jos) o dată cu

1229–1235 cucerirea Ins. Baleare şi 1238 a Valenciei de catre IACOB I [1213–1276].

1276–1285 Sub PETRU III Aragonul îşi extinde puterea pînă în Italia; dupa

1282 Vecerniile siciliene (p. 173), el obţine **Sicilia.** Sub IACOB II [1286–1327] se încheie un compromis cu suzeranul feudal papal prin

1295 pacea de la Anagni.

1323–1325 Lupte cu Pisa şi Genova pentru **Sardinia** şi Corsica. „Uniunea" nobilimii domină statul şi transfera succesiunea la tronul Aragonului lui FERDINAND DE CASTILIA prin

1412 dictatul de la Caspe. Fiul acestuia, ALFONS [1416–1458] primeşte **Neapole** ca feudă.

Portugalia: comitatul din jurul oraşului Porto îşi cîştiga

1094 independenţa. După victoria de la

1139 Ourique, ALFONSO I se proclama rege.

1179 Papa recunoaşte regatul.

1279–1325 DIONIS I AGRICULTORUL lanseaza reconstrucţia ţării prin dezvoltarea ind. forestiere, minerităului, comerţului şi navigaţiei. – Lupte pentru succesiune împotriva Castiliei pînă la

1385 vict. de la Aljubarrota. Dupa venirea la tron a lui JĂO I [1385–1433], extindere în Africa:

1415 cucerirea Ceutei (p. 243).

Castilia: FERDINAND I CEL MARE [1035–1065] obţine în 1037 **Leon.**

1085 Cucerirea oraşului Toledo. Eroul luptelor este RODRIGO DIAZ, supranumit **Cidul** (arab. = domn). El intra în serviciul maurilor şi devine în 1094 stapîn al Valenciei.

1126–1157 ALFONSO VII îşi exercita – ca împarat – suveranitatea asupra tuturor statelor creştine din Pen. Iberica, dar aceasta uniune nu rezista.

1185 Înfrîngerea de la Alarcos are ca efect formarea unei noi coaliţii. Dupa

1212 Vict. de la Navas de Tolosa, se destrama Imperiul Almohazilor (existînd din 1145).

1217–1252 FERDINAND III CEL SFÎNT cucereşte S, incl. Cordoba (1236), terminînd reconquista. – Sultanul Marocului este înfrînt

1340 în b. de pe rîul Salado. Intervenţie în Războiul de 100 de ani (p. 191).

1369–1379 HENRIC II DE TRASTAMARA încheie cu Franţa o alianţa trainica.

Granada: Ultimul stat arab pe pamînt european trece printr-o perioada de stralucire culturala în sec. 14 (Alhambra).

Rezultatele reconquistei

Moriscii (maurii convertiţi) nu îşi pierd în întregime drepturile, ci sînt plasaţi în cartiere separate ale oraşelor. Evreii se bucura de protecţia legii, în schimbul unor dări; creşterea sclavajului (mauri, nord-africani). Împotriva monarhiei se ridica înalta nobilime (granzii), reprezentata politic în **Cortes.** Coroana are sprijinul oraşelor, care primesc suveranitatea asupra provinciilor urbane şi constituie ligi (*hermandades*).

Biserica şi cultura: influenţa puternica a bisericii bogat înzestrate (franciscani, dominicani); arhitectura gotica (catedralele de la Toledo şi Burgos); ştiinţa araba (matematica, medicină, filozofie) influenţează nou-înfiinţatele universităţi.

Dezvoltarea statului spaniol

Casatoria dintre „monarhii catolici" (1469)

Isabela de Castilia (1474–1504)

Ferdinand II de Aragon (1479–1516) deschide o noua epoca.

1474–1479 Razboiul castilian de succesiune împotriva Franţei şi Portugaliei. Portugalia este înfrînta in 1476 în b. de la Toro.

1479 Pacea de la Alcacovas: **Unirea dintre Castilia şi Aragon,** ambele state menţinînd în prima instanţă instituţiile lor specifice.

Castilia: regele deţine şi demnitatea ereditara de mare maestru al ordinelor cavalereşti; dezvoltarea unui stat modern prin reforma a legilor, obligaţia de a îndeplini serviciu pentru nobilime; miliţii oraşeneşti; granzii îşi pierd puterea şi sînt obligaţi să serveasca la Curte. **Consiliul regal** (juriştі) şi comisarii oraşeneşti conduc statul.

Biserica: deşi i se recunosc privilegiile, se păstrează şi în acest domeniu întîietatea absoluta a coroanei. Cardinalul JIMENEZ DE CISNEROS (1436–1417) reformeaza clerul.

1481 Înnoirea Inchiziţiei. Sub marele inchizitor TORQUEMADA [1483–1498] Spania devine o ţara a religiozităţii fanatice; munca agricola şi meseriile sînt considerate nevrednice de un creştin. Expulzarea evreilor şi moriscilor dupa

1492 cucerirea Granadei.

1496 FILIP CEL FRUMOS din din. Habsburg se casatoreşte cu IOANA CEA NEBUNA. Fiul lor CAROL (CARLOS) urmeaza la tron în 1516 (p. 237).

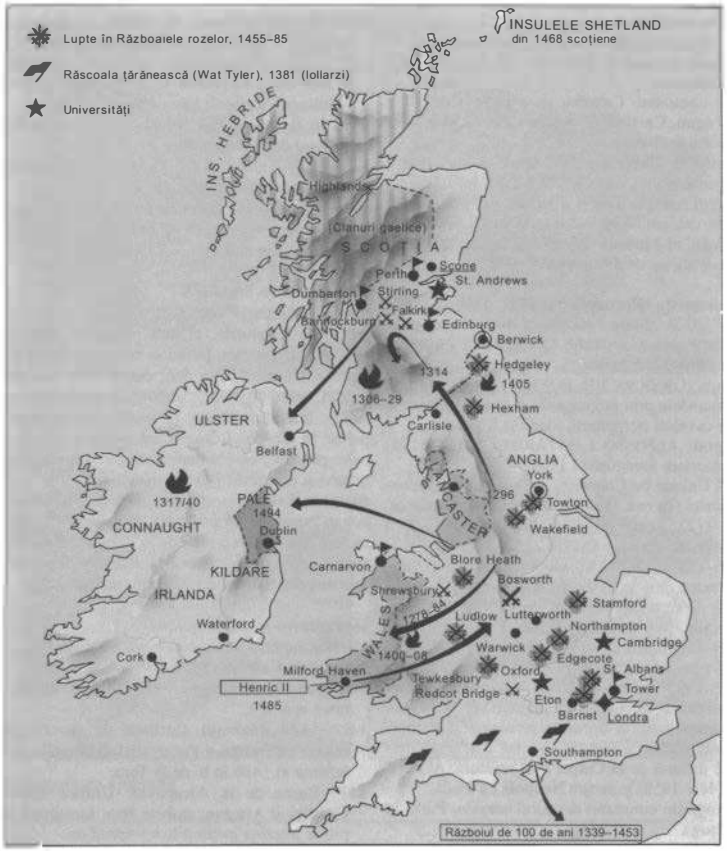

Insulele britanice în sec. 14–15

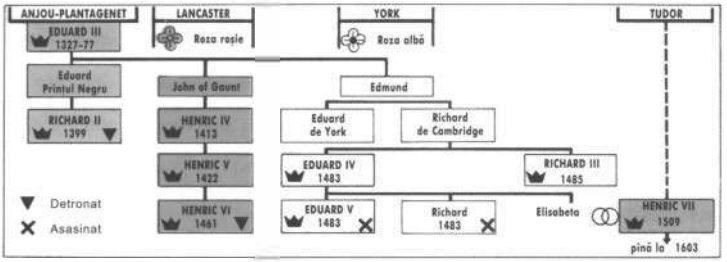

Lupta pentru coroana engleză

Politica externă şi internă sub Eduard I

1272–1307 **Eduard I** consolidează coroana prin reforme.

1290 Expulzarea evreilor; în schimb primesc privilegii negustorii străini (Liga hanseatică). Două campanii duc la anexarea

1284 **Walesului** (Ţara Galilor), care devine principatul prinţului de coroană englez (din 1301 titlul de prinţ de Wales).

Scoţia: conflicte legate de succesiunea la tron după stingerea din. regale. Recunoscut suzeran, EDUARD I îl numeşte domnitor pe JOHN BALLIOL [1292–1296]. Mai tîrziu EDUARD pretinde tronul şi ocupă ţara.

1297 Revoltă populară: eroul naţional scoţian WILLIAM WALLACE (cca 1270–1305) obţine o victorie la Stirling, iar după înfrîngerea sa la Falkirk continuă războiul de hartuială.

1306–1329 **Robert Bruce** obţine independenţa naţională a poporului scoţian după vict. în

1314 b. de la Bannockburn. – ROBERT II întemeiază

1371–1714 Din. **Stuart**.

Anglia în timpul Războiului de 100 de ani

1327–1377 Eduard III începe

1339 războiul împotriva Franţei cu succese militare (p. 191), dar lipsa de fonduri îl obligă la concesii faţa de Parlament. Gravă criza economică din cauza

1349–1350 ciumei negre (p. 154).

1369 Reluarea războiului de către EDUARD PRINŢUL NEGRU.

1377–1399 Conflicte prelungite pentru tron încep sub RICHARD II. – Eşecuri în Franţa, introducerea unei capitaţii, ura la adresa unei guvernări corupte (JOHN OF LANCASTER) declanşează marea

1381 rascoala populara a lui WAT TYLER şi JOHN BALL, înfrînta după un asalt asupra Londrei. RICHARD II este detronat de Parlament.

1399–1413 HENRIC IV, din dinastia **Lancaster.**

1403–1405 Revolte ale nobilimii din N (HENRY PERCY, zis HOTSPUR). Regele este ajutat de cler (persecuţie a **lollarzilor**).

1413–1422 HENRIC V reîncepe razboiul cu Franţa în 1415, acţiunea încheindu-se cu un eşec (p. 191). Totuşi, Razboiul de 100 de ani consolidează conştiinţa naţionala engleză: cultura engleza se desparte de cea franceză.

1362 Introducerea englezei ca limbă oficială în tribunale.

1387 *Canterbury Tales (Povestirile din Canterbury)* de **Chaucer** (1340–1400) reprezinta începutul literaturii engleze propriu-zise.

Biserica: Respingerea „papilor francezi" şi a pretenţiilor fiscale ale curiei (p. 181).

1351 Statutul administratorilor: acordarea de beneficii papale şi apelurile juridice la curie sînt interzise (1353 statutul de *Praemunire*). JOHN WYCLIFFE, profesor la Oxford, luptă împotriva secularizării bisericii (p. 184).

1380 Prima traducere integrală a Bibliei de către WYCLIFFE.

Dreptul: procesele, care pînă atunci se judecă oral, încep să fie consemnate începînd din vremea lui EDUARD I, „Iustinian al Angliei", în

1292 *Yearbooks* (anuare); astfel, legea engleză *(common law)* devine drept cutumiar.

1327 Pe lîngă şerifi (funcţionari regali din comitate), se instituie **judecătorii de pace** aleşi din *gentry* (mica nobilime) cu autoritate poliţienească şi judiciară (baza administraţiei locale engleze).

Parlamentul: SIMON DE MONTFORT (p. 161) lărgeşte consiliul baronilor (*curia regis*) cu 2 cavaleri de fiecare comitat (37) şi cîte 2 reprezentanţi din fiecare oraş creînd

1265 primul Parlament. Excepţia devine regulă sub EDUARD I prin

1295 Parlamentul model, deoarece mica nobilime şi oraşele percep taxele, iar regele are nevoie de consimţămîntul lor. **Commons** (reprezentanţii comunităţilor) se întrunesc cu baronii.

1297 Confirmarea dreptului Parlamentului de a aproba impozitele şi taxele vamale. Petiţiile parlamentare aprobate de rege devin lege (iniţiativă legislativa). Din vremea lui EDUARD III, convocare la intervale regulate şi separare treptată a Parlamentului în **House of Lords** (Curtea Supremă) şi **House of Commons** (Camera inferioara).

Activitatea militară: arma nou-inventată, arcul lung, este mînuita de *yeomen* (ţărani liberi). Războiul devine o preocupare naţională a întregului popor.

1455–1485 Războaiele rozelor dintre casele Lancaster şi York. Ordinea publică şi cea de stat dispar cu desăvîrşire. „Companiile" din războiul francez pun la dispoziţie soldaţii; poporul practic nu are de suferit. Dezvoltarea comerţului şi meşteşugurilor stagnează, poziţia Parlamentului este slăbită din cauza mituirilor. – Regentul RICHARD DE YORK revendică tronul şi îl arestează pe

1422–1461 HENRIC VI, cel suferind de demenţa.

1461 Prin vict. de la Towton, tronul îi revine lui

1461–1483 **Eduard IV de York**. RICHARD NEVILLE, earl de Warwick, îl readuce pe tron pe HENRIC, dar „facatorul de regi" moare

1471 în b. de la Barnet. HENRIC şi susţinatorii casei Lancaster sînt ucişi.

1483 RICHARD III (pînă în 1485) uzurpă tronul, punînd să fie sugrumaţi nepoţii săi, EDUARD V (12 ani) şi RICHARD, în Turnul Londrei.

1485–1509 HENRIC VII, moştenitor al familiei Lancaster, îl înfrînge pe RICHARD în

1485 b. de la Bosworth şi întemeiază dinastia **Tudor** (pînă la 1603).

Războiul de 100 de ani în Franța

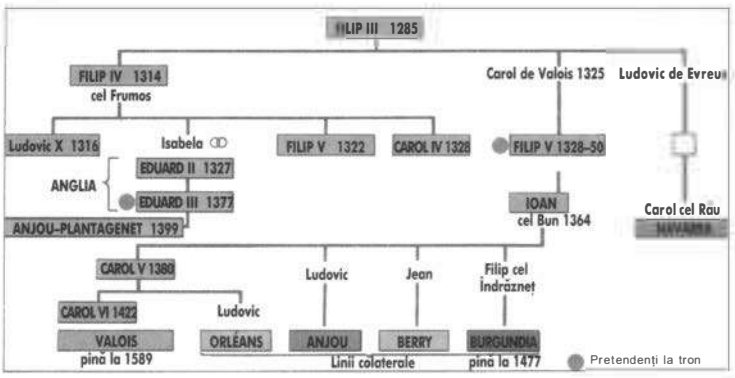

Pretendenții la tronul Franței, 1328

Dezvoltarea statului național francez

1285–1314 FILIP IV CEL FRUMOS consolidează monarhia printr-o înțeleaptă politică financiară: întemeierea unei curți de conturi.

1307 Dizolvarea Ordinului cavalerilor templieri, a căror avere este confiscată de „regele-calpuzan". Acesta îl obligă pe papa să

1309 stramute reședința papală la Avignon (p. 181) și extinde domeniile coroanei spre E.

1297 Ocuparea Flandrei. Orientata spre Anglia datorită importurilor de lînă, aceasta zonă industrială, cu o prospera civilizație urbană, se apără. Locuitorii orașelor înfrîng pentru prima dată o armată formată din cavaleri în

1302 b. de la Kortrijk (Courtrai). După confirmarea drepturilor sale asupra fiefului regal francez Guyenne (Aquitania) prin

1303 tratatul de la Paris, EDUARD I AL ANGLIEI înceteaza să mai sprijine Flandra, care trebuie să capituleze înaintea lui FILIP în 1305. Dualismul între monarhia franceză și cel mai puternic vasal al său capătă dimensiuni de criză atunci cînd

1328 dinastia capețiană se stinge o dată cu CAROL V. Potrivit dreptului salic (succesiune pe linie bărbătească) urmează

1328–1498 Casa de Valois. EDUARD III ridică pretenții împotriva lui

1328–1350 FILIP VI care, deși depune juramîntul de vasal, caută apoi să se folosească de o mișcare populară antifranceză din Flandra.

1339–1453 Războiul de 100 de ani începe cu victorii ale armatei populare engleze (arcași și „bombarde" – primele tunuri) asupra trupelor de cavaleri ale Franței. Francezii nu pot alcătui o armată similară, deoarece le lipsesc:

1. impozitele fixe: de aceea frecvent moneda se devalorizează și se convoacă stările generale;
2. recolte suficiente: din 1348 serie de crize econ. cauzate de ciuma neagră (p. 154); primii mercenari (din Armagnac) comit prădăciuni și devin o pacoste pentru țară;
3. sentimentul conștiinței naționale: regele și seniorii intervin doar pentru propriile domenii.

1340 Distrugerea flotei la Sluis.

1346 Înfrîngere la Crécy. După o apărare eroică a cetățenilor de acolo

1347 Calais cade, devenind bază de operațiuni a armatei engleze pînă în 1559. – Prințul de coroană francez obține prin moștenire

1349 Dauphiné (de unde denumirea de Delfin). Victoria **Prințului Negru** și capturarea lui JEAN LE BON în

1356 b. de la Maupertuis împing Franța într-un șir de grave conflicte interne.

1358 Răzmerița la Paris (ÉTIENNE MARCEL). Stările pretind Delfinului să cedeze controlul asupra administrației regale.

1358 Răscoala țărănească (*Jacquerie*, derivat de la Jacques Bonhomme), provocată de povara impozitelor și corvezilor. Ambele mișcări sînt înăbușite de nobilime.

1360 Pacea de la Brétigny: EDUARD III renunță la coroana franceză, în schimbul suveranității asupra SV Franței.

1364–1380 CAROL V CEL ÎNȚELEPT. În 1369 războiul izbucnește din nou. Evitînd bătălii decisive, francezii își slăbesc inamicul englez hărțuindu-l (BERTRAND DU GUESCLIN) și îl silesc să se retragă în baze întărite. Dar după

1378 se ișcă neliniști în orașele Flandrei, în care se aplică impozite considerabile (PHILIPP VAN ARTEVELDE). Cetățenii sînt înfrînți în

1382 b. de la Roosebeke. FILIP II DE BURGUNDIA, învingătorul, primește Flandra (p. 193).

1415 B. de la **Azincourt;** Normandia și Parisul sînt ocupate; Burgundia se aliază cu Anglia; HENRIC V este cooptat la guvernarea Franței. Totuși, mercenarii din Armagnac și clerul îl proclamă rege pe Delfin.

1422–1461 CAROL VII pierde domeniile coroanei din jurul Parisului. Acum apare salvator **„Fecioara din Orléans": Ioana d'Arc** (cca 1412–1431), fiică de țărani din Domrémy (Lorena), urmează inspirația divină, traversează Franța și, prin credința ei, stimulează spiritul național de luptă, obligîndu-i pe englezi să

1429 ridice asediul orașului Orléans; ea îl însoțește pe CAROL VII la Reims, la ceremonia de ungere. Luată prizonieră de burgunzi lîngă Compiègne și predată englezilor, eroina este condamnată ca eretică de către Inchiziție și

30 mai 1431 este arsă pe eșafod la Rouen (zi solemnă a Franței). – 1456 revizuire a sentinței; 1920 canonizare.

1435 Tratatul de la Arras: reconcilierea regelui cu Burgundia (p. 193);

1436 cucerirea Parisului. – În conf. cu voința națiunii, se pun bazele statului unitar francez.

1438 Sancțiunea pragmatică de la Bourges (p. 181): fondarea **„bisericii naționale gallicane".** – Stabilirea unor venituri regulate ale statului pentru întreținerea unei armate permanente din beneficiile domeniilor coroanei.

1439 Introducerea unui impozit direct asupra proprietății și a unei capitații. – Armata este repartizată în **„Companii de ordonanță"** pe teritoriul întregii Franțe.

1449–1453 Invazia Normandiei și Guyennei; războiul se potolește după

1453 vict. de la Castillon.

Urmări: în ciuda faptului că „prinții de sînge" (linii colaterale regale) se bucură încă de o mare putere, prin război ia naștere statul național. CAROL TEMERARUL AL BURGUNDIEI rămîne o amenințare pentru

1461–1483 LUDOVIC XI pînă în 1477.

1483–1498 CAROL VIII declanșează din cauza pretențiilor din Anjou asupra orașului Neapole

1494 războaiele italiene (p. 219).

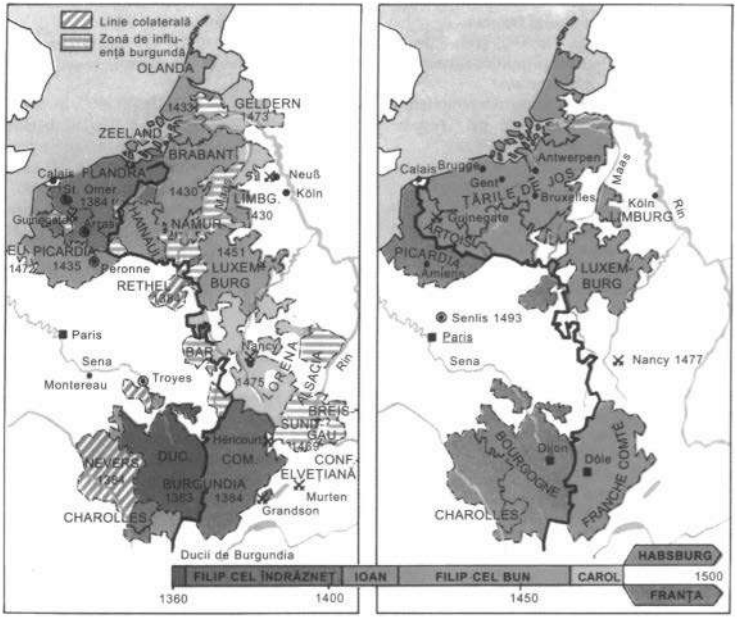

Interregnul Burgundia, 1363–1477

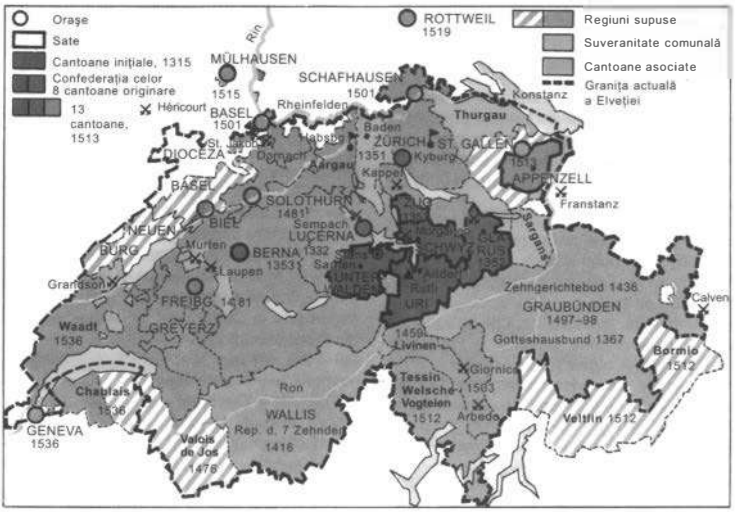

Confederația elvețiană, 1315–1513

Confederația elvețiană (1291–1513)

Dupa stingerea familiei Zähringer (1218), regiunea alpină elvețiană se dezintegrează în teritorii mici, autonome. În procesul de extindere a autorităţii lor teritoriale (conectarea posesiunilor lor de pe Rinul Superior cu Tirolul), Habsburgii se confruntă după 1278 (p. 195) cu rezistența țaranilor din **Uri** (care intrase sub jurisdicția directă a imp. din 1231) și **Schwyz** (1240). Împreună cu Unterwalden, **cele 3 cantoane inițiale** se unesc în

1291 „Alianța eternă" pentru protejarea libertăților lor. **Confederația** este recunoscută de adversarii Habsburgilor (ADOLF VON NASSAU, 1297; HENRIC VII, 1309). Țaranii resping atacul unei armate de cavaleri conduse de LEOPOLD I DE AUSTRIA în

1315 b. de la Morgarten.

1332 Lucerna este primul oraș ce se alătură confederației, care în

1353 se extinde devenind „Confederația celor 8 cantoane originare". Armata populară a Elveției iese învingatoare în „războiul orașelor" împotriva Austriei, după

1386 b. de la Sempach și 1388 Näfels.

1415 Cucerirea regiunii habsburgice Aargau, care devine prima zonă de ocupație elvețiană; expansiunea spre S în vederea controlului asupra trecătorilor către Italia continuă pînă la

1422 înfrîngerea de la Arbedo. – Colaborarea dintre cantoanele sătești (țarani) și cele orașenești (patricieni, bresle) este pusă în primejdie de conflictul dintre Schwyz și Zürich.

1440–1446 Primul razboi de la Zürich („cel vechi"): orașul se aliază cu împaratul FREDERIC III, care îi aduce în țară pe mercenarii din Armagnac (p. 191); se ajunge la un compromis între confederație și Franța, în ciuda

1444 înfrîngerii de la St. Jakob pe Birs. Zürich reintră în alianță; orașul și Mînastirea St. Gallen se alătură în 1451, în calitate de cantoane asociate.

Habsburgii pierd ulterior posesiunile (Thurgau), cu excepția Rheinfeld, și încearcă să-și asigure ajutorul lui CAROL TEMERARUL. Neliniștiți de acțiunile acestuia, inamicii se reconciliază prin mijlocirea francezilor, recunoscîndu-și posesiunile și angajîndu-se să-și acorde asistență reciprocă prin

1474 „Pacea veșnică". – În campania sa împotriva Bernei, CAROL TEMERARUL suferă

1476 înfrîngerile de la Grandson și Murten; acesta cade în 1477 în b. de la Nancy. Încrezatori datorită succeselor lor, membrii confederației se împotrivesc reformei imperiale a lui MAXIMILIAN I (p. 219). „Razboiul suab" se încheie prin

1499 pacea de la Basel: tehnic „înrudită cu imperiul", Elveția primește independența politică și se separa de imperiu. Extindere în

1513 „Confederația celor 13 cantoane" și expansiune spre S (Veltlin, Bormio, Tessin) pînă la

1515 înfrîngerea de la Marignano. „Detașamentele de luptă" elvețiene introduc prin luptătorii lor un nou stil de luptă. Mercenarii elvețieni devin cei mai căutați soldați.

Interregnul Burgundia (1363–1477)

O ramură a Casei de Valois adună granița germano-franceza un complex de teritorii semănînd cu Lorena carolingiană (p. 125).

1363–1404 FILIP CEL ÎNDRĂZNEȚ este învestit cu ducatul Burgundia (Bourgogne) de către tatăl său IOAN CEL BUN (1363). El și urmașii săi obțin prin moștenire și cumpărare

1384 comitatul Burgundia (Franche Comté), de asemenea moștenirea familiilor Wittelsbach (Holland pînă la 1433) și Luxemburg.

Vasali simultan ai coroanelor Germaniei și Franței, ducii de Burgundia se numără printre cei mai bogați principi europeni, deoarece, împreuna cu Flandra și Brabantul, controlează cea mai importantă regiune economica a Europei (p. 245). Curtea lor este martora unei înfloriri tîrzii a culturii cavalerești; ceremonialul de Curte al burgunzilor devine un model al principatului absolutist (p. 243). Teritoriile dobîndite își păstrează drepturile proprii. În Țarile de Jos ia naștere școala picturii realiste flamande, reprezentată, printre alții, de JAN VAN EYCK (1386–1440) și ROGIER VAN DER WEYDEN (1400–1464).

1419–1467 FILIP CEL BUN se aliază cu partida engleza prin

1420 acordul de la Troyes (p. 191); dar

1435 pacea de la Arras, care pune capăt dependenței feudale de Franța, aduce împăcarea cu CAROL VII. – O poziție politic independentă dorește să susțina și fiul sau

1467–1477 CAROL TEMERARUL. Convinge Anglia, Castilia și Aragonul să i se alieze spre a-l înconjura pe dușmanul său îndîrjit LUDOVIC XI (p. 191). SIGMUND DE AUSTRIA îi zălogește posesiunile habsburgice de pe Rin (Alsacia) în speranța unui ajutor burgund împotriva Confederației elvețiene. În schimbul acordării coroanei regale lui CAROL, împăratul îi cere mîna MARIEI, moștenitoarea Burgundiei, pentru fiul sau.

1475 După cucerirea Lorenei, Berna (NIKOLAUS VON DIESSBACH) trage după sine Elveția în război (v. mai sus). CAROL este ucis în

1477 b. de la Nancy. – MARIA se căsătorește cu MAXIMILIAN (I) AL AUSTRIEI. În conflictul asupra moștenirii Burgundiei cu LUDOVIC XI, MAXIMILIAN iese învingator în

1479 b. de la Guinegate. De-abia în

1489 recunoaște și Flandra drepturile lui MAXIMILIAN. O dată cu împărțirea moștenirii în

1493 pacea de la Senlis, începe conflictul secular dintre Franța și Habsburgi (Austria).

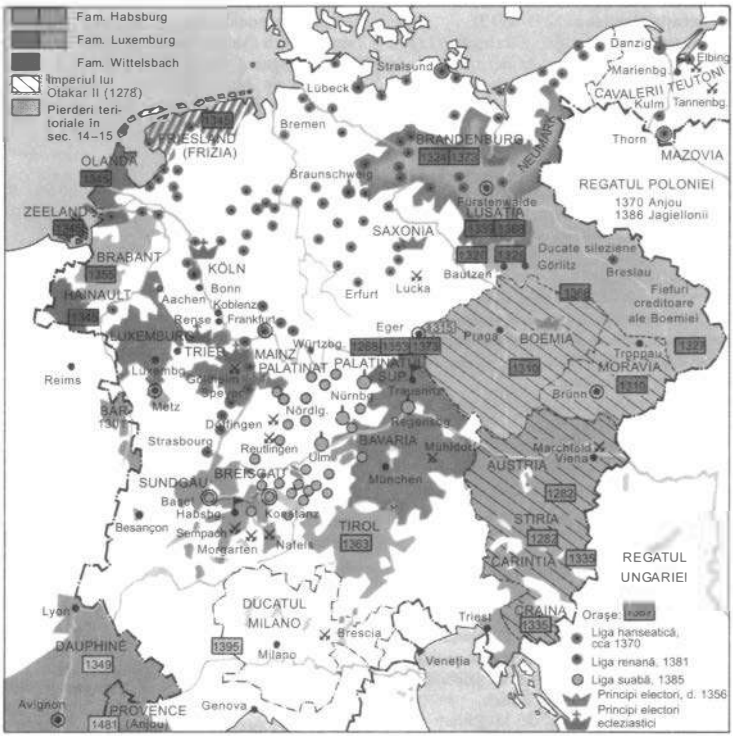

Politici dinastice şi ligi ale oraşelor în Evul Mediu tîrziu

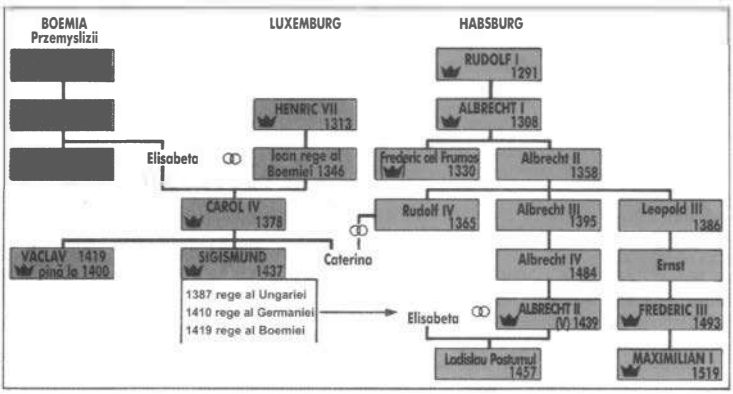

Dinastiile Przemysl, Luxemburg şi Habsburg în sec. 13–16

Monarhia germană electivă (1273–1356)
Neliniști continue și încălcări ale dreptului (legea celui mai tare) în perioada interregnului fac necesara impunerea din nou a autorității imperiale prin intermediul **monarhiei elective libere,** al cărei principiu se impune definitiv cu ocazia dublei alegeri din 1257 (ALFONS DE CASTILIA pîna la 1284; RICHARD DE CORNWALL pîna la 1272). **Consecințe: formarea unei caste a principilor electori:** dreptul electiv se restrînge la 3 principi electori ecleziastici și 4 laici, care pretind candidaților privilegii speciale (capitulații) și drept de decizie politică, își doresc o monarhie slabă; se produce și o alternanță a dinastiilor.
Politica dinastică a regilor: puterea lor depinzînd de domeniile personale, regii cauta să le sporească: apare astfel conflictul între interesele imperiului și politica puterii dinastice.
Separarea de papalitate: ca urmare a politicii sale italiene, „Sfîntul Imperiu roman de **națiune germană**" (pp. 145, 217) renunță la ideea de imperiu universal, dar nu găsește forța pentru a realiza un stat național.

1273–1291 Rudolf de Habsburg – ales împotriva lui OTAKAR II DE BOEMIA (p. 169) – cere retrocedarea domeniilor imp. înstrăinate. OTAKAR îi jura credința regelui, dar refuza retrocedarea, este proscris și cade în
1278 b. de la Marchfeld. Fiul sau WENZEL (VÁCLAV) II păstreaza doar Boemia și Moravia. – **Instaurarea puterii Casei Habsburg** prin
1282 învestirea fiilor lui RUDOLF cu Austria și Stiria (Craina ca garanție și Carintia lui MEINHARD DE TIROL, 1335 Habsburgilor).
1287 Dieta de la Würzburg: decretarea unei paci generale. Politica dinastica a lui
1291–1298 ADOLF DE NASSAU dă greș. Este detronat și cade în
1298 b. de la Göllheim împotriva lui
1298–1308 Albrecht I de Habsburg. Fiul lui RUDOLF înfrînge
1301 opoziția principilor electori renani și confisca Boemia ca fief expirat al coroanei. O dată cu asasinarea regelui de către nepotul său JOHANN PARRICIDA, planul unei monarhii ereditare a Habsburgilor eșuează. Este ales vasalul francez și frate al arhiepiscopului BALDUIN DE TRIER [1307–1354]
1308–1313 Henric VII de Luxemburg (p. 217), al cărui fiu, IOAN [1310–1346], obține Regatul Boemiei prin casatorie.
1314–1347 Ludovic Bavarezul lupta împotriva oponentului sau habsburgic cu ajutorul elveților (p. 193) și învinge în
1322 b. de la Mühldorf: capturarea lui FREDERIC CEL FRUMOS (coregent pînă în 1330). Apelurile papale sînt respinse prin
1324 apelul de la Sachsenhausen; excomunicarea lui LUDOVIC își pierde efectul (p. 181).
1327–1328 Campanie în Italia și încoronare imp. La insistența lui BALDUIN DE TRIER,
1338 uniunea principilor electori (*Kurverein*) **de la Rense** stabilește că alegerea unui rege nu mai trebuie confirmată de papa. Puterea dinastiei crește nemasurat, facînd necesara
1346 contraalegerea lui CAROL DE MORAVIA din familia Luxemburg, unanim recunoscut după moartea lui LUDOVIC.
1346–1378 Carol IV transforma Boemia, regiune bine administrată, în baza a puterii sale. Capitala Praga se extinde (castelul Hrad, Catedrala Sf. Vit);
1348 fondarea primei universități germane. Cancelaria imp. promovează limba scrisă (germana din cancelaria praghezã). CAROL ajunge prin negocieri la reconciliere cu curia (1355 încoronare imperială) și cu principii electori:
1356 Bula de Aur: în virtutea alegerii sale printr-un vot majoritar la Frankfurt și încoronarea la Aix-la-Chapelle, se considera ca regele este și „împărat roman ales" (titlu folosit din 1508). Principatele electorale indivizibile obțin dreptul de lezmaiestate, cel judecatoresc suprem și de suveranitate.
Semnificația legii fundamentale a imperiului: asigurarea alegerii ereditare în favoarea familiei Luxemburg (din 1437 a Habsburgilor) și a **statului dualist al stărilor,** cu împărțirea puterii între „împărat și imperiu". Principii aspira la privilegiile rangului de principe elector.
Politica dinastică: CAROL IV dobîndește în 1353 Palatinatul Superior, și pînă în 1368 Silezia și Lusația. În virtutea tratatului de la Fürstenwalde, cumpara în 1373 **Brandenburgul.**

Ligile orașelor germane din S în sec. 14
1254 Liga orașelor renane, fondata pentru asigurarea pacificării generale în interregnum. Ligile sînt ulterior întemeiate pentru a apara libertățile orășenești. Ele se îndreapta împotriva: **cavalerilor, principilor și regilor.**
1356 Bula de Aur interzice crearea de alianțe ale orașelor. Cu toate acestea, 14 orașe fondeaza
1376 Liga orașelor suabe (împotriva contelui EBERHARD CEL NEMULȚUMIT).
1377–1389 Razboiul orașelor din S Germaniei, orașele dobîndind
1377 victorii la Ulm asupra lui CAROL IV și la Reutlingen asupra lui EBERHARD din Württemberg. – O ligă suabo-renana se transforma în
1381 Liga orașelor germane din S, care se unește cu Confederația elvețiana (1385). Armata principilor înfrînge liga în
1388 b. de la Döffingen (și Worms). – O data cu renunțarea la formarea de alianțe prin
1389 pacea de la Eger, ia sfîrșit politica independenta a orașelor imperiului, care în schimb iau parte din 1489 cu regularitate la dietele imperiale, sub titulatura de „al 3-lea colegiu", separate într-o banca suabă și una renana.

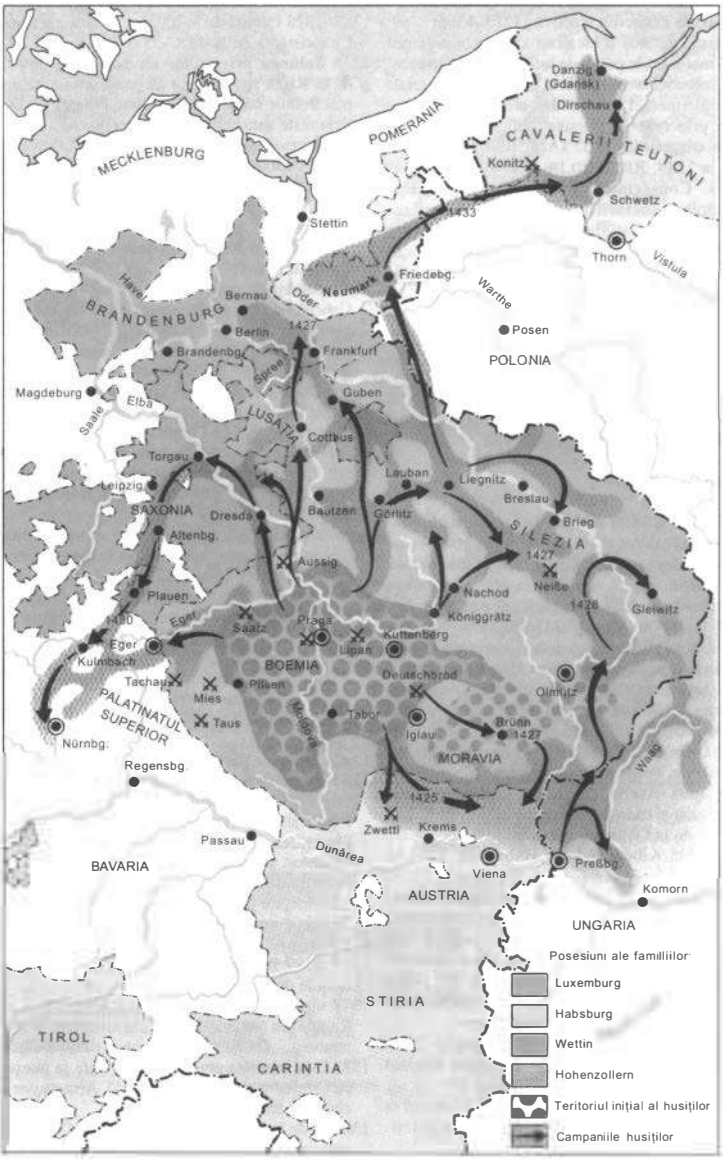

Războaiele husite, 1419–1436

Germania sub fiii lui Carol IV

Pentru realizarea planuitului Imperiu slav mare, **Sigismund** obține Brandenburg 1378 (rege al Ungariei, 1387), **Wenzel** (**Václav**) Boemia, Silezia și coroana germana (1378).

1373–1419 Wenzel, regele Boemiei. Din cauza stilului sau arbitrar de conducere – pune sa fie înecat IOAN NEPOMUK, vicar al arhiepiscopiei din Praga, ulterior sanctificat – se alcatuiește împotriva lui o liga a baronilor condusa de varul sau JOBST DE MORAVIA [1375–1411]. Dupa succese asupra lui WENZEL (prizonier: 1394 și 1402), ordinea de stat din Boemia se dezintegreaza.

Imperiul german: WENZEL [cel Lenes, 1378–1400] se preocupa în prima instanța sa instaureze

1383 pacea imperiala de la Nürnberg; se dovedește însa neputincios înaintea principilor, ligilor cavalerilor și orașelor (p. 195) și este detronat (din lipsa de eficiență).

1400–1410 Nici RUPRECHT DE PALATINAT nu este capabil sa refaca prestigiul pierdut al coroanei. Pretențiile la tron ale lui JOBST DE MORAVIA sînt respinse în favoarea lui

1410–1437 Sigismund, care convoaca conciliul de la Konstanz (p. 181). – **Creșterea noilor puteri teritoriale:**

1415 burggraful Frederic I de Hohenzollern primește principatul electoral de Brandenburg.

1423 Înfeudarea lui FREDERIC CEL CERTAREȚ din **Casa Wettin** cu principatul electoral de **Saxonia. Razboaiele husite** (1419–1436) împiedica o reforma a imperiului.

Husiții în Boemia în sec. 15

Jan Hus (1369–1415) devine dupa

1415 execuția sa (p. 181) martirul național al Boemiei. Atunci cînd „ucigașul" sau, SIGISMUND, pretinde coroana Boemiei, **husiții** își varsa furia asupra germanilor printr-o

1419 revolta (prima defenestrare de la Praga). Principiile credinței lor sînt cuprinse în

1420 Articolele de la Praga: libertatea de a predica; cuminecatura *sub utraque* (în ambele ipostaze); saracie apostolica a clerului. Separare pe motive religioase în **calixtini** (utilizatori de potir) sau **utraquiști** (universitate, nobilime, burghezie) și **taboriți,** discipoli ai lui WYCLIFFE (p. 185), care resping toate formele de cult și dogma lipsite de autoritate biblica (țarani, clerul de jos, mica burghezie). – Sub conducerea lui **Jan Zizka** (1360–1424) și **Andreas Prokop** (1380–1434), armata populara husita respinge cinci asalturi ale armatelor imperiale și pornește cu carutele echipate cu tunuri la raiduri de prada în țarile vecine. Dupa dezastrul suferit de

1431 FREDERIC DE BRANDENBURG la Taus, conciliul ajunge la un compromis cu utraquiștii prin

1433 contractele de la Praga (p. 181). Utraquiștii îi înfrîng pe taboriții radicali în

1434 b. de la Lipan și

1436 îl recunosc pe SIGISMUND rege la dieta de la Iglau. – Noi lupte și

1448 cucerirea cetații Praga de catre **George de Podebrad,** liderul utraquiștilor. Din

1452 locțiitor imperial, 1458 regele Boemiei, PODEBRAD este excomunicat dupa ridicarea de catre papa a contractelor din 1466 și înfrînt de **Matei Corvin** (p. 201), care ocupa

1468–1469 Moravia, Silezia și Lusația. – Starile din Boemia îl aleg succesor pe

1471–1516 VLADISLAV AL POLONIEI. Acesta ajunge la o înțelegere cu MATEI în

1478 pacea de la Olmütz și devine rege al Ungariei în 1490. Taboriții și waldensienii se alatura dupa 1467 în **Comunitatea fraților boemieni și moravi.** – Compromis între catolici și utraquiști prin

1485 pacea de la Kuttenberg.

Urmări: slabire a coroanei, bisericii și elementului german din Boemia; marea nobilime se îmbogățește pe seama averilor bisericești; nu este posibila crearea unui stat național ceh.

Germania sub primii Habsburgi

Dupa stingerea dinastiei de Luxemburg, coroana, cu Ungaria și Boemia, revine lui

1438–1439 Albrecht II al Austriei din familia Habsburg. Curator al fiului născut dupa moartea sa LADISLAUS POSTHUMUS (1440–1457) devine

1440–1493 FREDERIC III. – Consilierul sau, ENEA SILVIO PICCOLOMINI, îl cîștiga de partea papei EUGEN IV; mișcarea conciliara se încheie prin

1448 concordatul de la Viena (p. 181). Împaratul asista inactiv la lupta pentru putere a principilor.

1471 Dieta de la Regensburg: **interzicerea dreptului de răzbunare a dușmăniei.** Pentru pastrarea pacii,

1488 se întemeiaza **Liga suaba** (principi, cavaleri și orașe). **Decăderea imperiului:** dupa moartea lui LADISLAUS

1457 ridicarea regilor naționali în Ungaria (MATEI CORVIN) și Boemia (GEORGE PODEBRAD); pierderi imperiale în favoarea Poloniei (p. 201) și Burgundiei (p. 193).

1471–1480 Campanii de prada ale turcilor în Stiria; divizarea succesiunii Habsburgilor.

1485 cucerirea Vienei și ocuparea Austriei Inferioare, Carintiei și Stiriei.

Politici dinastice: în pofida tuturor eșecurilor, împaratul are încredere în forța Habsburgilor. Moștenirea și contractele sale de casatorie pun **bazele unei puteri mondiale a Habsburgilor.**

1463 Înțelegere de moștenire cu Ungaria. – Prin contractul de casatorie al fiului lui FREDERIC, MAXIMILIAN, se obțin:

1477 Burgundia (p. 193);

1490 eliberarea Vienei; moștenirea Tirolului,

1491 tratat de moștenire cu Boemia și Ungaria.

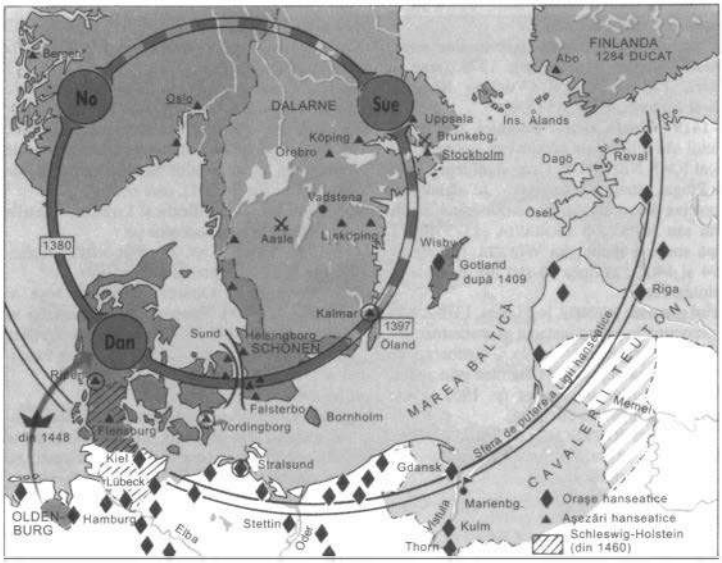

Statele baltice, cca 1400

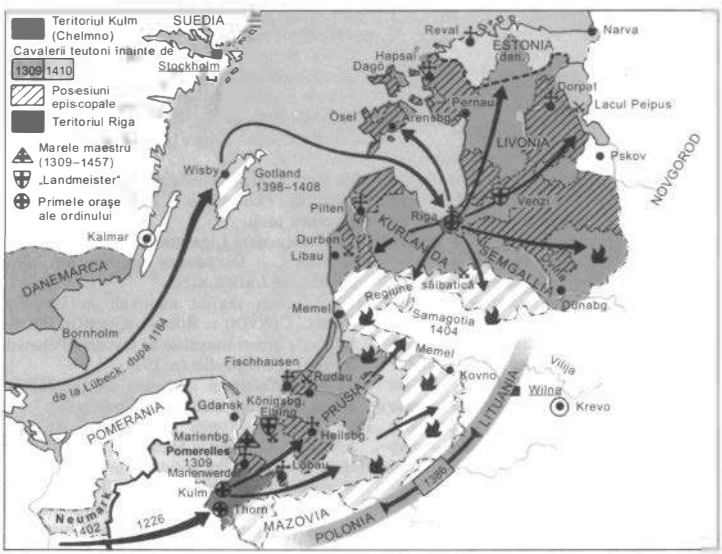

Înaintarea cavalerilor teutoni, 1226–1410

Cavalerii teutoni (1226–1410)

Livonia: ALBERT VON APPELDERN, membru al capitulului din Bremen, 1199–1229 episcop de Livonia, aduna o armată de cruciaţi, fondeaza 1201 Riga şi întemeiaza Ordinul fraţilor spadei (cruce roşie pe mantie alba).

Pîna la 1230: supunerea Livoniei şi Kurlandei, colonizare a nobilimii, întemeierea unor oraşe şi episcopii germane, dar nu şi asezari sateşti. Dupa

1236 înfrîngerea de la Saule în faţa lituanienilor şi semgalilor

1237 unire între Ordinul fraţilor spadei şi cavalerii teutoni. O campanie spre Novgorod se încheie cu

1242 b. de la lacul Peipus.

1346 Ordinul cumpara Estonia de la Danemarca.

Prusia: ducele KONRAD DE MAZOVIA cere ajutorul ordinului împotriva prusilor pagîni şi îi cedeaza teritoriul **Kulm.**

1209–1239 Marele maestru Hermann von Salza obţine de la FREDERIC II (p. 173), prin

1226 Bula de Aur de la Rimini, Prusia ca teritoriu al ordinului; Prusia este subordonata papei

1234. – Maestrul ţarii (*Landmeister*) HERMANN VON BALK porneşte cruciada împotriva prusilor de la Thorn (1231) şi Kulm (1233).

1283 Prusia este cucerită.

1351–1382 Ordinul cunoaşte punctul sau culminant datorita lui **Winrich von Kniprode.**

1370 Înfrîngere a lituanienilor la Rudau; colonizare sistematica (întemeierea a peste 1400 de sate); noile oraşe (organizate dupa legea de la Kulm) aparţin Ligii hanseatice.

1393–1407 Pentru a proteja comerţul baltic, KONRAD VON JUNGINGEN îi alunga

1398 pe Vitalienbrüder (p. 183) din Gotland (Wisby). Cea mai mare cuprindere teritoriala a ordinului dupa luarea ca zalog a regiunii Neumark

1402 şi ocuparea Samagotiei (Samaiten) 1404.

Din 1386 statul este înconjurat de un inamic superior ca forţa, graţie uniunii polono-lituaniene (p. 201).

Constituţie: ordinul (p. 153) consta din fraţi cavaleri şi fraţi preoţi nobili, carora le servesc semifraţi nenobili. **Statutul ordinului** (juramîntul monastic, reguli, legi) este completat prin hotărîri ale capitulului şi ordonanţe ale **marelui maestru,** „asociat cu imperiul", avînd sediul la **Marienburg** (din 1309). Ales de capitulul general, guvernează împreuna cu 5 **autorităţi,** mareşalul (razboi), *Großkumtur* (administraţie), *Spittler* (bunăstare), *Trappier* (îmbracaminte), *Tressler* (finanţe), precum şi *Landmeister*-i ai Prusiei şi Livoniei. Mai mulţi cavaleri ai unui ordin formează *ocoluri* în afara ţarii care gazduieşte ordinul, care se subordoneaza **maestrului german** (*Deutschmeister*).

Scandinavia în Evul Mediu tîrziu

Suedia: în timpul domniei unor regi slabi creşte puterea nobilimii (provenind din familii ţaraneşti bogate; nu exista contradicţie între ei şi ţaranii liberi).

1319–1363 MAGNUS ERIKSSON. Primul rege al uniunii norvegiano-suedeze pierde Schonen, Öland şi Gotland în favoarea Danemarcei.

Norvegia: MAGNUS trebuie să-i cedeze ţara lui

1355–1380 HAAKON VI. Acesta se casatoreşte în 1363 cu MARGARETA, din 1387 regina a Danemarcei şi Norvegiei.

Danemarca: contele GERHARD III DE HOLSTEIN, ales regent al regatului, pune capat conflictelor dintre coroana, nobilime şi cler. El determina în 1326 alegerea ca rege a ducelui de Schleswig, VALDEMAR III, primind în schimb Schleswig. GERHARD este asasinat în 1340.

1340–1375 Valdemar IV Atterdag. Campanii împotriva Ölandei şi Gotlandei (Wisby).

1361–1370 Razboi cu Liga hanseatica. Danemarca este nevoita să se încline înaintea adversarului superior financiar.

1370 Pacea de la Stralsund, care asigura Ligii hanseatice dominaţia asupra Balticii. – Fiica lui VALDEMAR impune alegerea fiului ei OLAV (5 ani) în Danemarca şi în Norvegia (1380). Dupa moartea acestuia,

1387–1412 regenta **Margareta** devine regina a Danemarcei şi Norvegiei. – Opoziţia nobiliara din Suedia o cheama pe „Semiramida nordului" în ţara; regele suedez ALBRECHT este prins

1389 la Aasle, Stockholm se apara pîna în 1395 cu ajutorul „Vitalienbrüder" (p. 183). Consiliile de coroana ale celor trei state se unesc

1397 Uniunea de la Kalmar. – Un al doilea Mare Imperiu Nordic nu se realizeaza, deoarece Suedia respinge ideea unei uniuni monarhice daneze.

1412–1439 ERIK DE POMERANIA favorizează comerţul olandez şi englez; din cauza taxelor vamale

1423 din **Sund (Sundzoll),** intra în conflict cu Liga hanseatica şi Holstein.

1435 Pacea de la Vordingborg.

1434–1436 În Suedia, revolta populara condusa de eroul naţional ENGELBRECHT ENGELBRECHTSSON (cca 1400–1436). Dupa uciderea lui, KARL KNUTSON BONDE este regent pîna în 1441 (apoi rege, CAROL VIII 1448–1470).

1439–1448 CHRISTOFOR DE BAVARIA nu este capabil sa mai menţina uniunea. Succesorul sau

1448–1481 CHRISTIAN I din **din. Oldenburg** este ales de stari

1460 duce de Schleswig şi Holstein. Cele 2 ducate sînt unite de atunci „veşnic indivizibile" pîna la 1863.

1464 Rascoala în Suedia: regentul STEN STURE I [1470–1504] îi învinge

1471 în b. de la Brunkeberg pe danezi. Şi sub IOAN [1481–1513] au loc tulburari şi lupte cu Suedia, destramîndu-se Uniunea de la Kalmar (p. 249).

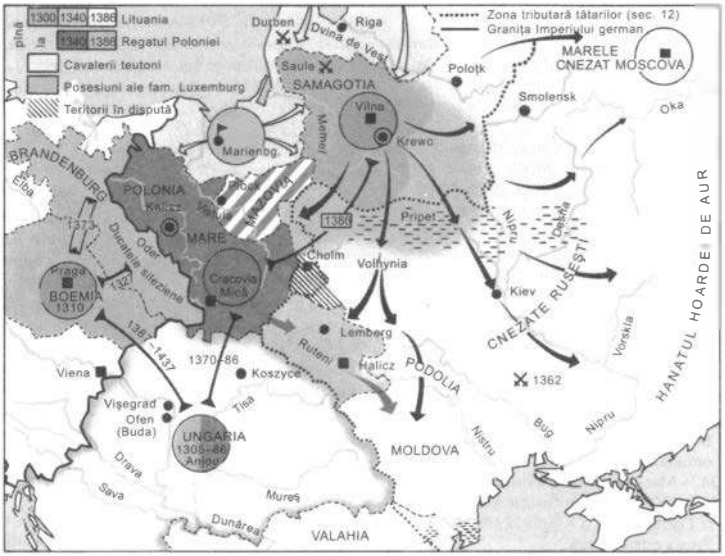

Dezvoltarea Lituaniei în sec. 14

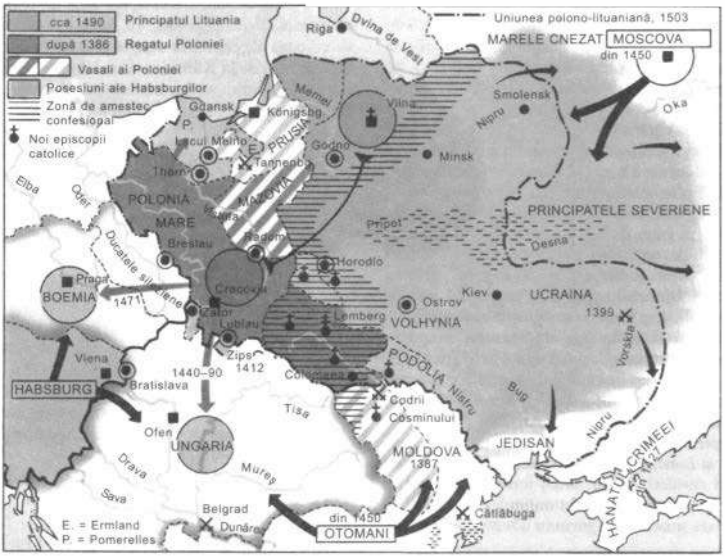

Statul polono-lituanian în sec. 15

Lituania ca putere dominantă în E

Unita prin limba şi cultura pagîna, ramura baltica a indo-europenilor ocupa terenurile mlaştinoase de pe rîurile Memel şi Dvina (Düna). Atacurile Ordinului cavalerilor teutoni silesc clanurile sa se uneasca într-un stat cca 1250.

1316 GEDIMIN construieşte castele şi oraşe. Începutul expansiunii spre SE, prin anexarea cnezatelor rutene (bielorus şi ucrainean).

1345–1377 OLGIERD îi înfrînge pe tatari în

1362 b. de la Apa Albastra şi se lupta cu Polonia pentru Galicia şi Podolia. – În marele stat lituanian predomina populaţia rusa (ortodoxa), superioara cultural lituanienilor pagîni. Dupa trecerea lui la catolicism, JAGIELLO [1377–1434] efectueaza în calitate de rege al Poloniei

1386 uniunea cu Polonia. Lituania ramîne un mare ducat autonom, sub suzeranitate polona.

1392–1430 VYTAUTAS (WITOLD) consolideaza puterea lituaniana la M. Neagra în pofida

1399 victoriei tatare de la Vorskla. Conflictele dintre nobilimea şi populaţia lituaniana (catolica) şi cea rusa (ortodoxa) favorizeaza ascensiunea Moscovei, care contraataca din 1450 (p. 203).

Stabilizarea Poloniei în sec. 14

1306–1333 VLADISLAV I LOKIETEK reuşeşte unirea naţionala cu ajutorul papal. Sprijinindu-se pe Ungaria, regatul este consolidat de

1333–1370 Cazimir III cel Mare.

1335 Tratatul de la Vişegrad.

1343 Pacea de la Kalisz (Kalisch) cu Ordinul teutonilor. Regele cîştiga

1366 principatul Halici (Rutenia).

1347 Legile poloneze sînt înglobate într-un cod. – În schimbul scutirii de impozite, nobilimea accepta o uniune personala cu Ungaria. Sub

1370–1382 LUDOVIC CEL MARE (DE ANJOU), „baronii de la Cracovia" îşi sporesc puterea.

1374 Charta de la Koszyce (Kaschau): se acorda pentru prima oara privilegii politice nobililor, care la rîndul lor afirma dreptul de succesiune pe linie feminina şi determina ca fiica regelui

1382–1399 JADWIGA (HEDWIG) sa rupa logodna cu un principe de Habsburg şi sa accepte cererea în casatorie a lui JAGIELLO al Lituaniei prin tratatul de la Krewo (1385). Dupa convertirea la catolicism, casatoria şi încoronarea lui JAGIELLO la Cracovia,

1386 uniune personala a Lituaniei şi Poloniei.

Regatul polonez al Jagiellonilor în sec. 15

1386–1434 VLADISLAV II JAGIELLO întîmpina rezistenţa în timpul creştinarii Lituaniei. Inamicul principal este **Ordinul teutonilor**, al carui declin este anunţat de

1410 b. de la Tannenberg. HEINRICH VON PLAUEN [1410–1413] apara Marienburg. Dupa

1411 (prima) pace de la Thorn, încearca sa introduca reforme şi ca urmare este detronat. Ungaria recunoaşte pacea în

1412 tratatul de la Lublau; i se încredinţeaza din partea conciliului de la Konstanz raspîndirea credinţei catolice în Rasarit.

1422 Pacea de la lacul Melno: Ordinul teuton renunţa definitiv la Samagotia (Samaiten).

1454 Razboiul izbucneşte din nou.

1457 Cucerirea Marienburgului.

1466 (A 2-a) pace de la Thorn: marele maestru trebuie sa depuna juramînt de credinţa şi sa îndeplineasca obligaţii militare (suzeranitatea Poloniei din 1525). Acordarea de drepturi speciale oraşului Danzig (Gdansk).

1434–1444 VLADISLAV III, din 1440 rege al Ungariei, cade în cruciada împotriva turcilor în

1444 b. de la Varna (p. 209), dezastruoasa şi plina de consecinţe. Este succedat de marele duce lituanian

1447–1492 CAZIMIR IV; se sprijina pe mica nobilime (şleahta), care din 1454 se aduna în diete, iar din 1468 formeaza a 2-a Camera a Seimului. Dupa a 2-a pace de la Thorn, Polonia Mare se întinde de la M. Baltica la M. Neagra. Fiul lui CAZIMIR, VLADISLAV, devine

1471 rege al Boemiei, 1490 al Ungariei.

1485 Principatul Moldova recunoaşte suzeranitatea Poloniei, care astfel intra în conflict cu turcii.

1497 Înfrîngere la Codrii Cosminului de catre ŞTEFAN CEL MARE.

Sfîrşitul Regatului ungar

Dupa stingerea din. arpadiene (p. 169), regatul trece prin conflicte interne, pîna cînd coroana îşi consolideaza iarăşi forţa sub din. **Anjou** (1307–1382).

1342–1382 Ludovic (Lajos) I cel Mare îi lipseşte pe magnaţi de putere; burghezia şi oraşele înfloresc.

1387–1437 Sigismund, rege al Germaniei 1410, al Boemiei 1419, împarat 1433, planuieşte un mare regat slav al din. Luxemburg.

1396 B. de la Nicopole (p. 209) pune capat campaniei sale turceşti. Magnaţii obţin privilegii feudale.

1446 Alegerea lui IANCU DE HUNEDOARA ca regent. El lupta împotriva pretenţiilor habsburgice (LADISLAUS POSTHUMUS, p. 197);

1456 Victoria asupra turcilor la Belgrad.

1458–1490 Matei Corvin cucereşte teritoriile ereditare ale din. Luxemburg de la Habsburgi şi ocupa Stiria şi Carintia.

1485 Îşi muta reşedinţa la Viena (p. 197). Regatul dunarean decade repede sub

1490–1516 VLADISLAV II AL BOEMIEI, care în

1491 pacea de la Preßburg (Bratislava) confirma pretenţiile de moştenire ale Habsburgilor.

1515 Tratat de moştenire cu Habsburgii, carora le-ar fi revenit Ungaria dupa moartea lui LUDOVIC II [1516–1526] în

1526 b. de la Mohacs (p. 209).

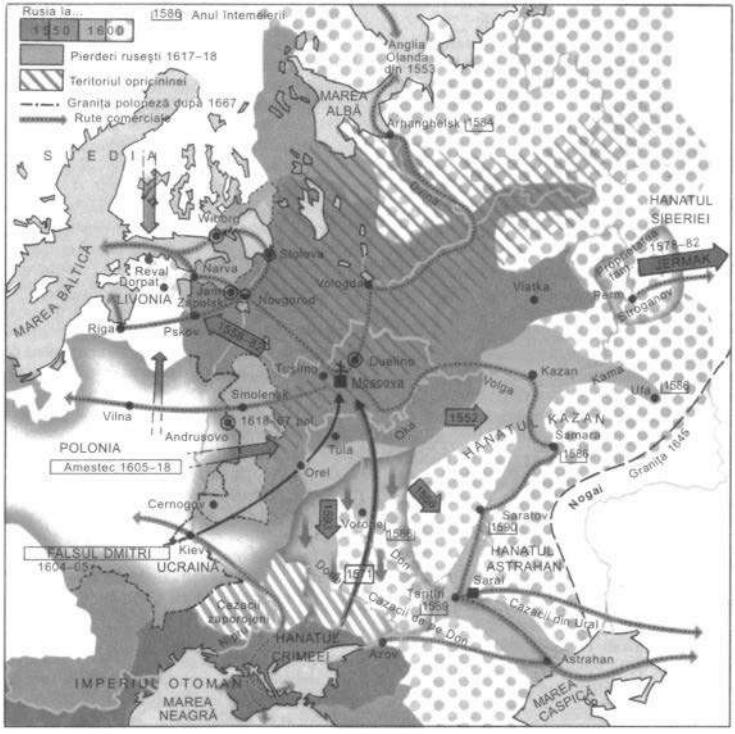

Rusia, cca 1600

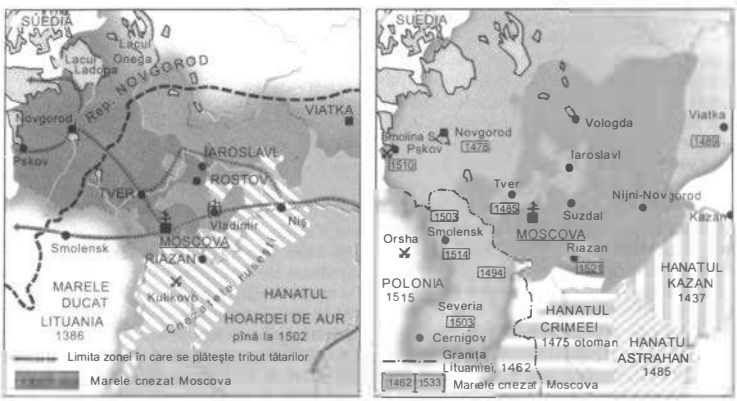

Marele cnezat Moscova, 1300–1533

Ascensiunea Marelui cnezat Moscova

Printr-o dezvoltare politica şi culturala diferita, vechea unitate a ruşilor se desface în **ucraineni** sub suveranitate poloneza, **bieloruşi** sub suveranitate lituaniana şi **ruşi mari** sub suveranitate tatara (mongola). Cnezatele ruseşti intra în stare de anarhie politica. **Moscova,** menţionata pentru prima oara în 1147, beneficiind de o poziţie geografica avantajoasa, protejata de paduri şi suficient de dens populata, devine nucleul unui nou imperiu rus. Principii îşi extind nemilos domeniile.

1325–1341 IVAN I KALITA (Punga de bani) este considerat cel dintîi „unificator al pamîntului rus". El îşi asigura bunavoinţa tatarilor prin tributuri ridicate. Dupa

1328 victoria asupra Tverului devine mare-cneaz. Mitropolitul TEOGNOST îşi muta reşedinţa de la Vladimir la Moscova; succesorul sau, ALEKSEI, se foloseşte de autoritatea sa în lupta pentru realizarea unificarii naţionale sub conducerea Moscovei.

1359 DMITRI DONSKOI. Noi lupte cu Tver şi Riazan, sprijinite de Lituania, se sfîrşesc în 1375 cu dominaţia politica a Moscovei.

1380 Prima vict. a ruşilor asupra tatarilor în b. de la Kulikovo pe Don. În pofida conflictelor interne şi a unor eşecuri externe, Moscova este considerata conducatoarea luptei împotriva dominaţiei straine şi pentru adevarata credinţa.

1439 Uniunea de la Florenţa (p. 207) este respinsa. Separarea bisericii ruse de cea greceasca; caderea Constantinopolului este considerata o pedeapsa meritata.

„Unirea teritoriilor ruseşti"

1462–1505 Ivan III cel Mare – casatorit cu principesa bizantina ZOE – adopta denumirea de „autocrat (ţar) al întregii Rusii"; arhitecţi italieni construiesc **Kremlinul** (Castelul), reşedinţa acestuia. Cu ajutorul boierilor care i se alatura, IVAN transforma cnezatul moscovit într-un stat naţional unitar. Conceptul de stat autocratic şi simbolurile acestuia (vulturul cu doua capete, ceremonialul de Curte) sînt de origine bizantina: mitul Moscovei în postura de „a 3-a Roma" şi refugiu al adevaratei credinţe.

1478 Distrugerea republicii Novgorod.

1480 Ieşirea de sub suzeranitatea Hoardei de Aur (p. 179), care se destrama în multiple hanate şi este nimicita de tatarii din Crimeea în 1502. Tver, Pskov, Smolensk şi Riazan sînt incluse în „moştenirea Moscovei"

1502 Atac fara succes asupra Livoniei.

1533–1584 Ivan IV cel Groaznic (moştenitor la 3 ani) cunoaşte în copilarie umiliri, acte de violenţa, intrigi stîrnite de partidele boiereşti.

1547 Dupa încoronarea sa ca tar: reînnoirea imperiului prin autocraţie absoluta.

Politica interna: reforma administraţiei centrale (*pricazuri*), a sistemului legislativ (*Codex Sudjebnik*, 1550) şi a armatei cu ajutorul consilierilor personali (prinţul KURBSKI), a nobilimii îndeplinind funcţii (*pomestie*) şi a armatei permanente a ţarului (*streliţa* – arcaşii). Poporul şi biserica îl sprijina pe IVAN IV.

1551 Sinod reformator al mitropolitului MACARIE: introducerea calendarului sfinţilor şi a legii canonice (*stoglav*).

1553 Deschiderea rutei prin M. Alba de catre capitanul britanic CHANCELLOR şi începutul comerţului cu Anglia.

1584 Întemeierea Arhanghelskului, unicul port maritim al Rusiei în epoca.

1565–1572 **Opricinina:** împartirea imp. în teritorii ale ţarului (*opricinina*) şi ale boierilor (*zemscina*); deşi puterea boierilor este înfrînta prin deposedare, deportare şi distribuirea pamînturilor catre *dvorjani* (o noua clasa de luptatori), statul este supus unei îngrozitoare terori: omoruri în masa, distrugerea în întregime a unor oraşe (1570 Novgorod), declinul agriculturii, fuga în masa a ţaranilor, în ciuda unui decret care îi leaga de pamînt (cazaci, p. 273). Comportamentul arbitrar şi inconsecvent al ţarului indica faptul ca sufera de o boala mintala.

Politica externă: extinderea spre S, prin ocuparea în 1552-56 a Kazanului şi Astrahanului; contraatac al tatarilor din Crimeea:

1571 ocuparea şi incendierea Moscovei.

1581 Începutul cuceririi Siberiei (p. 273). Imperiul ortodox nu se realizeaza, din cauza

1558–1582 razboiului pentru Livonia (p. 249). IVAN moare; imp. este şubrezit.

1589 Moscova devine patriarhat independent.

Epoca tulburărilor (smuta, 1605–1613)

În timpul luptelor pentru putere şi obţinerea succesiunii la tron, boierul BORIS GODUNOV devine

1588 regent, iar dupa

1591 asasinarea lui DMITRI (DEMETRIUS), fiul ţarului, şi moartea ultimului descendent al Rurikizilor, debil mintal, este ales

1598–1605 ţar.

1601–1603 Dupa foamete şi revolte, apare în scena împotriva „uzurpatorului" şi „ucigaşului", cu ajutorul Poloniei, un aventurier politic: „FALSUL DMITRI", care se da drept fiu al ţarului; trupele poloneze ocupa

1605 Moscova. – Sub IVAN BOLOTNIKOV

1606–1607 primele revolte sociale ale cazacilor şi ţaranilor.

1609 Tratatul de la Wiborg. O adunare a imperiului alege un nou ţar,

1613–1645 MIHAIL III, care întemeiaza

1613–1672 **din. Romanov,** rezolva tulburarile şi ajunge la o înţelegere politica cu Suedia şi Polonia (p. 249).

Al doilea Imperiu bulgar, cca 1240

Regatul Serbia Mare, cca 1355

Al doilea Imperiu bulgar din sec. 13

Bulgarii asimilați de slavi au o scurtă perioadă de glorie în timpul Imp. latin (p. 175). Profitînd de evenimentele cruciadei a 3-a, IOAN și PETRU ASAN

1186 întemeiază al 2-lea Imp. bulgar, cu capitala la Tîrnovo. INOCENȚIU III ridica statul

1203–1204 la rangul de regat, care se extinde, în alianța cu cumanii.

1205 Vict. asupra latinilor la Adrianopol.

1218–1241 Ioan Asan II înfrînge Epirul în

1230 b. de la Klokotnița și, în alianța cu Niceea, lansează un atac asupra Imperiului latin.

1235 Întemeierea unei patriarhii bulgare.

1242 Navalirea mongolilor, atacurile ungurilor, precum și conflictele dinastice și religioase cu Bizanțul slăbesc statul. Din

1285, imperiul intra sub suzeranitate tatara (NOGAI HAN) și se dezintegrează în terit. feudale care, după

1330 b. de la Küstendil (Vekbujd), sînt integrate în Serbia Mare. După prăbușirea Serbiei, micile state devin vasale otomanilor și potrivnicele Bizanțului. Țarul IVAN III [1371–1393] devine vasal al otomanilor în 1386, dar nu acordă sprijin armat, iar în b. de pe Cîmpia Mierlei (Kossovopolje, 1389) lupta împotriva turcilor.

1396 Bulgaria devine provincie otomană (pînă la 1878).

Regatul Serbia Mare în sec. 14

Primul stat format în sec. 11 (regele MIHAIL DE ZETA) se destrama curînd în jupanate. Zeta (Muntenegru) se afla sub influența romano-catolică.

1151–1196 Marele-jupan **Ștefan Nemanja** unește triburile, abolește suzeranitatea bizantină și întemeiază Regatul sîrb (din. Nemanja). Opus orientării prooccidentale a fratelui său ȘTEFAN II [1196–1228], care obține

1217 coroana regală de la papa, **Sf. Sava** (1169–1236) întemeiază

1219 biserica națională sîrbo-ortodoxă, care devine elementul unificator al tuturor sîrbilor, inclusiv sub dominația turcilor. În sec. 13 se constituie un stat feudal și se formează o nobilime; țăranii liberi se transformă în șerbi, iar orașelor li se acordă privilegii speciale (în V țării după model italian, în S după cel grecesc). Regatul se extinde spre S (pînă la Morava), deoarece Bizanțul nu este capabil să opună rezistența (p. 207).

1330 Vict. asupra bulgarilor și grecilor la Küstendil: dobîndirea statutului de putere dominantă în Balcani.

1331–1355 Ștefan (Uroș IV) Dușan, urmînd politica unei mari puteri, se încoronează la Skopje

1346 „împărat al sîrbilor și grecilor".

1349 Adunarea legilor în *Zakonik*: adm. după modelul bizantin, sub conducerea nobilimii sîrbe; biserica devine cel mai prosper posesor de domenii. ȘTEFAN nu reușește să cucerească Constantinopolul (în slava Țarigrad) și nici coroana imperială. Planurile unei cruciade împotriva turcilor se lovesc de împotrivirea ungară. Cu UROȘ V [1355–1367], dinastia decade și statul se dezintegrează în principate feudale (despotate). Înfrîngerea popoarelor slave de S în

1389 b. de pe Cîmpia Mierlei (Kossovopolje); nimicirea nobilimii sîrbe.

1396 Serbia devine vasala turcilor; GHEORGHE BRANCOVIĆ [1427–1456] mută capitala la Smederevo, dar nu poate împiedica

1459 încorporarea Serbiei în Imp. otoman.

Cultura: înflorirea construirii de biserici (cladiri cu 5 cupole) în sec. 13–14; broderie în aur; mozaicuri, icoane și fresce; epopei naționale (ciclul Kossovo, avîndu-i în centru pe ȘTEFAN DUȘAN și pe eroul național MARKO KRALJEVIĆ); cel mai de seamă poet: IVAN GUNDULIĆ (1588–1638).

Muntenegru (Zeta): reîntoarcere la formele sociale patriarhale: păstrare a vechilor caracteristici ale libertății sîrbe, și ca vasal otoman (din 1528).

1526–1718 Ragusa oraș-stat independent sub suzeranitate otomană.

Albania: Conflictele intertribale împiedică formarea unui stat. Împotriva patrunderii otomanilor

1443–1468 revolta națională condusă de GEORGE KASTRIOTIS zis SKANDERBEG.

Statele balcanice marginale

Croația: în timpul luptelor cu Veneția și Ungaria din sec. 10–11, se formează un stat între Drava și M. Adriatică (924 regele TOMISLAV).

1074–1089 DEMETRIUS ZVONIMIR înlătură suzeranitatea bizantină; încoronarea de către papa în 1076 îi întărește orientarea către romano-catolicism și cultura occidentală.

1102 Uniune personală cu Ungaria (*Pacta conventa*); autoadministrație sub conducerea unui *ban* (comandantul unei marci de graniță ungare).

Bosnia: în sec. 13 cruciada împotriva **bogomililor** (din slava, prietenii lui Dumnezeu), o sectă maniheistă (p. 149), care, în ciuda luptelor împotriva ungurilor, sîrbilor, croaților și venețienilor, își întemeiază propriul lor stat. Sub „regele sîrbilor și al Bosniei"

1353–1391 ȘTEFAN TVRTKO scurta perioada de hegemonie (pînă la cucerirea turcească din 1463). Populația trece în parte la islamism.

Herțegovina (din 1448): reușește să se impună pînă în 1483 în fața turcilor.

Moldova/Valahia: în sec. 14 devin principate independente. **Valahia** devine dependentă de otomani după 1394. – În **Moldova**

1457–1504 Ștefan III cel Mare își înfrînge vecinii. „Campionul lui Hristos" luptă tenace împotriva turcilor și polonezilor.

1512 Recunoaștere a suzeranității otomane.

Imperiul latin, 1204–1261

Bizanțul după 1261

Înaintarea otomanilor în sec. 14–15

Imperiul latin (1204–1261)

Veneția pune la dispoziție o flota pentru transportul celor 34000 de cruciați flamanzi și francezi adunați de INOCENȚIU III (p. 153); în pofida interdicției papale, Veneția pretinde

1202 ocuparea Zarei. Pretendentul bizantin ALEXIE IV cere ajutor și promite unificarea bisericii și subsidii, și astfel

1202–1204 cruciada a 4-a îndreptata spre Egipt se abate spre Constantinopol (p. 153). ALEXIE nu-și ține fagaduiala și este rasturnat.

1204 (A 2-a) cucerire a Constantinopolului: ura latinilor fața de greci dezlanțuie un șir de cruzimi barbare: cel mai mare jaf de relicve, opere de arta și de valoare din întreg Evul Mediu. Împartirea imp. în **state cruciate** feudale:

Imperiul latin: BALDUIN I DE FLANDRA [1204–1205]; BALDUIN II [1216–1261].

Regatul Salonicului (HENRY DE MONTFERRAT); principatul Ahaia, ducatul Atena și alte state. Veneția își asigura baze pentru construirea unui imperiu colonial comercial. Subordonarea bisericii grecești fața de Roma sporește și mai mult ura împotriva stapînirii latine. Formarea unor **state succesoare ale Bizanțului:**

Imperiul Trapezunt: expansiune spre Armenia, cu ajutorul Georgiei; avanpostul creștin din Asia Mica rezista pîna în 1461.

Despotatul Epir: TEODOR I [1215–1230] intra în conflict cu Niceea dupa

1224 cucerirea Salonicului.

Imperiul de la Niceea: tradiția bizantina este continuata de TEODOR I LASCARIS [1204–1222].

1205 B. de la Adrianopol.

1222–1254 IOAN III VATAȚES smulge de la Imp. latin provincii de margine, ocupa în 1246 Salonicul și îi înfrînge pe toți rivalii (Epirul, Bulgaria). În alianța cu **Genova** (p. 183),

1285–1282 Mihail VIII Paleologul pune capat dominației latine și domniei lui BALDUIN II.

1259 Victoria asupra coaliției dintre Epir și Sicilia la Pelagonia; declinul cavalerimii france; în Moreea (Pelopones) se întemeiaza **Mistra,** nucleu al noii puteri bizantine.

1261 Dizolvarea Imp. latin. Genova devi doua forța comerciala din Levant.

Bizanțul în vremea dinastiei Paleologilor

Noul Bizanț nu se mai reface dupa distrugerea ultimului bastion creștin în calea islamismului. Veneția ramîne stapîna asupra insulelor, iar latinii rezista în Grecia. MIHAIL cauta sa stabileasca legaturi diplomatice cu Franța, cu Hoarda de Aur și în primul rînd cu papalitatea. Speranța lui de reunificare a bisericii prin

1247 conciliul de la Lyon nu se îndeplinește. Noii alianțe încheiate în

1281 la Orvieto între Veneția și CAROL DE ANJOU în vederea restaurarii dominației latine, împaratul îi raspunde prin uniunea cu PETRU III AL ARAGONULUI și nobilimea siciliana.

1282–1328 ANDRONIC II. Influența crescînda a bisericii ortodoxe și a mînastirilor ei (comunitatea mînastireasca de la Athos) asupra statului, care decade complet în

1321–1354 epoca razboaielor civile. Dupa lupte pentru tron, politica este condusa din

1328 de IOAN CANTACUZINO. Cu sprijinul mișcarii calugarești mistice a isihaștilor (în lb. gr. = care se odihnesc în pace), el se declara coîmparat. Sîrbii, bulgarii, selgiucizii sînt atrași în razboiul civil cu partidul social-revoluționar al zeloților. Cu ajutorul sultanului otoman ORHAN [1326–1359], IOAN recîștiga tronul în 1347.

1349 Cucerirea Epirului, dar otomanii ocupa aproape întreaga Asie Mica și

1354 Gallipoli, prima lor posesiune europeana. Dupa depunerea sa, IOAN devine calugar; fiul sau MATEI reușește sa-și apere pozițiile la Mistra pîna în 1382: înflorire tîrzie a culturii bizantine.

1354–1391 IOAN V ajunge în relație de dependența fața de otomani dupa

1362 căderea Adrianopolului. Dupa eșuarea cruciadei împotriva turcilor la Nicopole 1396, calatorie inutila

1399–1402 a lui MANUEL II [1391–1425] în Europa (Roma, Paris, Londra). Navalirea mongola din 1402 (p. 179) amîna distrugerea statului.

1422 Primul asediu otoman al Constantinopolului.

1425–1448 IOAN VIII spera sa obțina ajutor prin negocieri cu biserica, se convertește la catolicism și, dupa conciliul de la Ferrara (p. 181), încheie

1439 uniunea de la Florența cu papa EUGENIU IV (p. 181). Nu aduce ajutor împotriva turcilor și este respinsa de biserica greaca. Dupa recunoașterea uniunii de catre mitropolitul de la Kiev, ISIDOR, biserica rusa se declara independenta. Ultimele speranțe de ajutor dispar prin

1444 înfrîngerea de la Varna (p. 209). Aparat de bizantini, genovezi și venețieni, **Constantinopolul cade la**

29 mai 1453. Sfîrșitul Imp. roman de rasarit.

Semnificație: Întemeierea unui **imperiu turcesc asiatic-european,** care amenința nemijlocit Occidentul creștin. – Moștenirea Antichității este trecuta de învațatii greci în Italia (declanșarea **umanismului** european, p. 212). – **Țaratul și „a 3-a Roma"** (Moscova) devin urmașii de drept ai Bizanțului și ai șefiei Bisericii Ortodoxe (p. 203). O data cu accesul la M. Neagra (și Azov), Europa pierde și legatura pe uscat catre India; în cursul cautarii caii maritime se descopera **„Lumea Noua".**

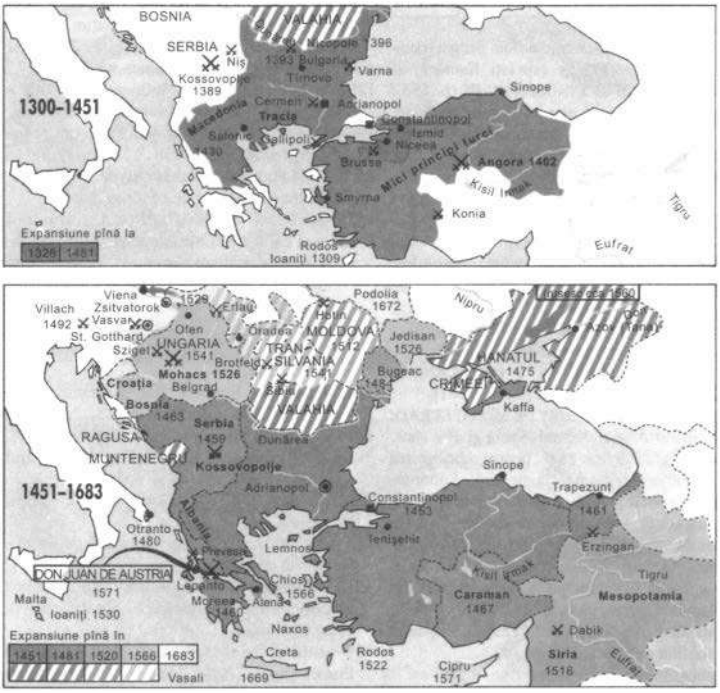

Creșterea Imperiului otoman (1300–1683)

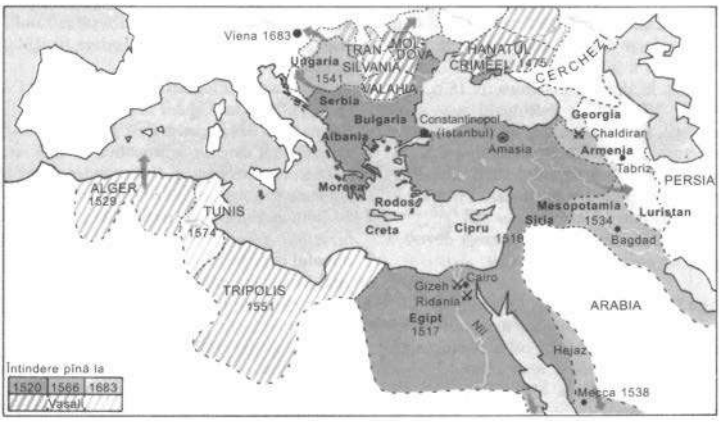

Imperiul otoman, 1683

Începuturile Imperiului otoman (1300–1402) Dupa înaintarea mongolilor (p. 179), nomazii din Turkestan migreaza spre V. Printre ei musulmani turci, care dupa valul mongol se aşaza dupa

1243 în Asia Mica. – Emirul unei comunitati de razboinici (*ghazid*) în serviciul turcilor selgiucizi de la Rum (p. 137), OSMAN I,

1281–1326 se proclama sultan şi fondeaza

1301 Imperiul otoman.

1326 Cucerirea Brussei. ORHAN [1326–1359], fiul lui OSMAN, desăvîrşeşte cucerirea Bitiniei prin

1337 ocuparea Nicomediei (Ismid). Introduce o noua moneda, iar ca simbol national fesul. Armata se compune din trupe uşoare (*achingii*) şi cavalerie feudala (garda de paşale a sultanului). Armata soldaţilor de elita devine spaima Europei: corpurile de **spahii** (calare), alcatuite din renegaţi (convertiţi la islamism), şi de **ieniceri** (copii de creştini, crescuţi ca sclavi şi educaţi într-un spirit musulman fanatic. Ajungînd pîna la 100000 de luptatori, ei formeaza mai tîrziu un „stat în stat"). Chemaţi de o factiune bizantina (p. 207), otomanii traverseaza în Europa:

1354 baza otomana la Gallipoli.

1359–1389 MURAD I avanseaza în Imp. bizantin şi, dupa

1362 cucerirea Adrianopolului, îl reduce la dimensiunile oraşului Constantinopol. Rezistenţa popoarelor creştine din Balcani este înfrînta ca urmare a

1389 b. de pe Cîmpia Mierlei (Kossovopolje). Teritoriul aflat sub stapînire otomana se întinde pîna la Dunare şi pîna la Eufrat. O cruciada a împ. SIGISMUND (p. 201), care ar fi urmat sa elibereze Bizanţul, se sfîrşeşte prin

1396 b. de la Nicopole, totuşi caderea Constantinopolului este amînata de navala lui TIMUR şi de victoria tatarilor în

1402 b. de la Angora (Ankara) şi prabuşirea imperiului din Asia Mica.

Creşterea şi înflorirea imperiului (1413–1566) Nefiind amenintaţi din partea europeana a imp., MEHMED I [1413–1421] şi MURAD II [1421–1451] depaşesc criza statului. O armata cruciata condusa de IANCU DE HUNEDOARA (p. 201) este nimicita în

1444 b. de la Varna.

1451–1481 Mehmed II Cuceritorul. Noua lege dinastica stabileşte ca fiecare sultan trebuie sa-şi ucida fraţii „pentru pastrarea ordinii în lume"

1453 Asediul şi caderea Constantinopolului (p. 207), ramas de atunci capitala sub numele de Istanbul. Serbia şi Bosnia devin provincii otomane; Albania (SKANDERBEG) opune rezistenţa pîna în 1468. Veneţia îşi pierde posesiunile din Moreea; o data cu Trapezuntul

1461, cade şi ultimul avanpost creştin.

1512–1520 SELIM I obţine Siria, Arabia şi Egiptul. – Sub

1520–1566 Suleiman II Magnificul puterea Imp. otoman atinge apogeul. Obţine 3 victorii decisive:

1521 cucerirea Belgradului;

1522 capitularea cavalerilor ioaniţi din Rodos (controlul turcesc asupra comerţului venetian şi genovez);

1526 b. de la Mohacs: Ungaria pierde, o data cu regele LUDOVIC II, independenţa pîna la 1918 (p. 237). Apararea Occidentului îi revine Austriei; Polonia şi Veneţia se aliaza în aceasta lupta, iar Franţa pactizeaza cu Imp. otoman.

1529 Primul asediu al Vienei.

1541 Ungaria turceasca devine prov. otomana. Dupa abdicarea ultimului calif abbasid (p. 137), SULEIMAN preia

1534 Persia; Bagdadul coboara la rangul unui oraş provincial. Şiiţii persani (p. 135) se transforma în adversari încrîncenaţi ai otomanilor.

Statul: succesele se datoreaza autocraţiei sultanilor şi fortei de şoc a armatelor. Pentru acest motiv, sînt importaţi anual 20000 de sclavi ruşi şi africani; în plus, se percepe „tributul de copii" (cedarea fiecarui al cincilea baiat creştin nascut, pentru corpul de ieniceri). – Administrat de mari viziri (adesea de origine slava sau greaca), teritoriul cucerit este împartit în feude militare şi lasat în exploatare în seama paşalelor. Localnicii (*rajahii*) nu patesc nimic atît timp cît sînt ascultatori şi platesc impozitele, şi nu sînt convertiţi fortat. – Nefiind dotaţi pentru comerţ sau meşteşuguri, turcii îi îngaduie pe armeni şi greci sa ramîna negustori, marinari, ajutoare în administraţie (fanarioţi) şi interpreţi (dragomani).

Începutul dezintegrarii imperiului (1567–1661)

1566 Navala asupra cetaţii Sziget, aparate de eroul national ungar ZRINYI;

1568 pacea de la Adrianopol, cu condiţia ca Habsburgii sa plateasca un tribut anual.

1571 B. navala de la Lepanto (p. 243) pune capat dominaţiei flotei turceşti.

1593–1606 Nou razboi cu Austria, iar sultanul trebuie pentru prima oara sa intre în negocieri cu adversarul în

1606 pacea de la Zsitvatorok. Bagdadul şi Mosulul se razvratesc împotriva imp.; intrigile de palat şi corupţia slabesc statul. MURAD IV [1623–1640] înabuşa rascoalele ienicerilor.

1639 Pacea cu Persia; reglementarea frontierelor ramîne în vigoare pîna în 1918.

1645–1669 Razboiul pentru Creta. Marele vizir albanez KÖPRÜLÜ-MEHMED PAŞA reuşeşte sa evite dezintegrarea interna a imp.

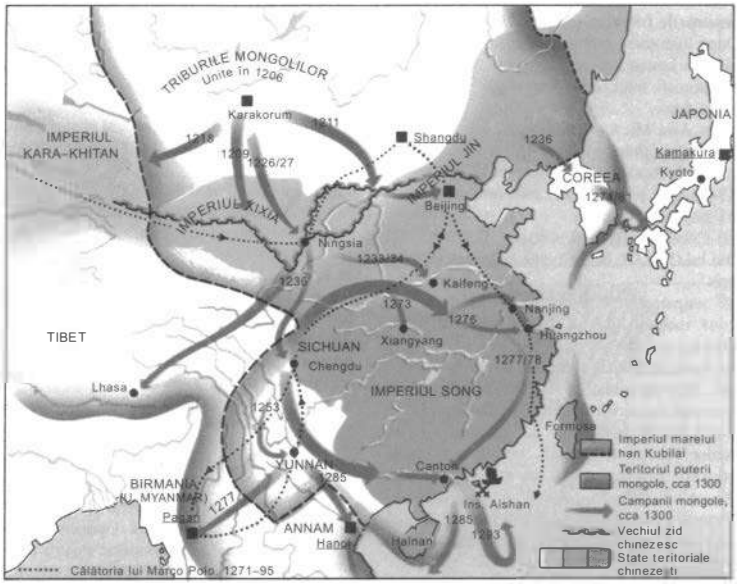

China în perioada mongolă (dinastia Yuan), 1205–1368

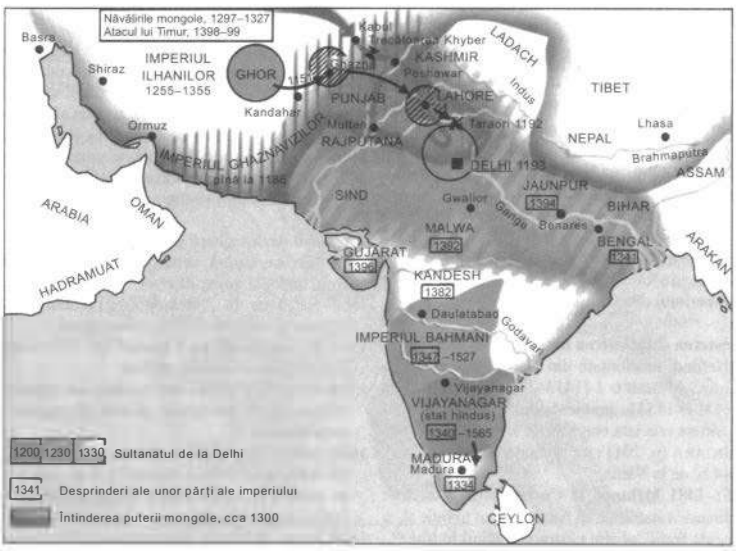

Sultanatul de la Delhi, 1206–1526

Stăpînirea mongolă în China (1264–1368)

1211–1215 GINGHIS HAN invadează Imp. Jin (p. 179), pe care îl devastează.

1215 Cucerirea Beijingului. Marele han moare după

1227 distrugerea Imp. Xixia. Mongolii şi din. Song încheie o alianţă de subjugare şi

1233–34 împărţire a Imperiului Jin. După cucerirea prov. Sichuan şi Yunnan, **Kubilai** (1214–1294), nepotul lui GINGHIS HAN, îşi mută în 1275 reşedinţa la Chengdu, 1264 la Beijing (Hanbalik).

1258 Atac asupra Imp. Song, încercuit la acel moment. Proclamat mare han, KUBILAI redistribuie Imp. mongol şi apoi desăvîrşeşte

1268–1279 cucerirea Imp. Song (utilizarea tunurilor şi puştilor). Pune bazele **din. Yuan** (1280–1368) şi conduce un vast imperiu sub denumirea de împăratul SHIZU. – Atacuri eşuate asupra Birmaniei şi Javei (1293).

1281 Ataca Japonia cu o flotă, dar un taifun (*kamikaze* = „vîntul zeilor") salvează insulele.

Formă de guvernare: împărţirea Chinei în 12 provincii, iar a populaţiei în 4 clase: mongoli (demnitarii, proprietari de pămînt scutiţi de impozite); originari din centrul Asiei (popoare turcice, dar şi europeni îndeplinind funcţii în administraţie şi comerţ); chinezi din N, coreeni (patura de jos a clasei mijlocii); chinezii Song („barbari" fără drepturi, care nu au voie să facă comerţ). – Toleranţă religios, mongolii permit pătrunderea islamismului în V Chinei.

1307 Prima arhiepiscopie catolică la Beijing.

Economie/comerţ: folosirea unor invenţii tehnice (maşini de zbor, submarine, torpile, telescop), la care cultura chineză renunţă apoi, considerîndu-le prea primitive. Uriaşe manufacturi de porţelan pentru export. Beijing devine metropola comerţului Eurasiei; intens comerţ cu Europa.

Venetianul **Marco Polo** (1254–1324) ajunge în cursul **călătoriei sale** 1275 la Curtea imperială şi parcurge mai multe trasee în interiorul Chinei. Relatările sale determină concepţia europeană asupra Asiei din sec. 14–15.

1325 Foamete: 8 din cele 45 de milioane de chinezi pier. Inferioritatea culturală a Imp. Yuan, precum şi rezistenţa naţională chineză îi grăbesc destrămarea (p. 227).

Primele incursiuni islamice în India

În cursul „războiului sfînt", arabii cuceresc

712–745 ţinutul Indului (Sind), inclusiv Multan.

999–1030 Mahmud cel Mare din Ghazni (V Turkestanului), primul sultan turc. **Firdousi** (939–1020: *Cartea regelui*), cel mai mare scriitor persan epic, şi matematicianul AL-BIRUNI (973–1048: descrierea teritoriului Indiei) sînt gazduiţi la Curtea sa.

1001–1026 Sultanul întreprinde 17 raiduri de pradă în India (superioritatea cavaleriei asupra infanteriei şi elefanţilor indienilor). Ghaznavizii se instalează în Punjab (Lahore); 1160 sînt alungaţi din Ghazni.

1162–1206 Muhammad din Ghur distruge

1186 statul Ghaznavizilor şi îi înfrînge pe micii principi hinduşi (*rajput*-i) în

1192 b. de la Taraori.

Sultanatul de la Delhi (1206–1526)

Ridicat la rangul de general de catre sclavi, AIBAK extinde puterea islamică, îl ucide pe MUHAMMAD şi se proclamă

1206 sultan de Delhi (aşa-zisa din. a sclavilor).

1221 GINGHIS HAN ajunge la Indus.

1296–1316 ALA AD-DIN KHALJI înfrînge rezistenţa rajputilor şi respinge atacurile mongolilor din NV sultanatului.

Formă de guvernare: despotismul militar-democratic al sultanului, dar fără ordonarea succesiunii la tron (de unde şi lupte dinastice pîrsarate cu asasinate); nu există o nobilime feudală ereditară, ci statul este condus prin **sistemul jagir:** înaltele oficialităţi (turci, arabi, indieni, mongoli etc.) primesc fiefuri pe care să le exploateze perioade limitate. Sistem strict de impozite, care nu împiedică o mare prosperitate: textile (Bengal), şaluri (Kashmir), covoare (Lahore), zahăr, comerţ intens cu lumea islamică (Egipt). – Contraste sociale puternice între stăpînitorii islamici (şi de orig. indiană), negustorii arabi şi indieni (relativa bunăstare) şi ţăranii, respectiv meşteşugarii indieni (sărăcie din cauza impozitării pînă la jumătate a venitului).

Distrugerea budismului: nimicirea mînăstirilor, templelor, scrierilor. Hinduşii, denumiţi „oameni ai cărţii" (nepagîni), sînt siliţi să plătească un impozit special (*jizya*). Relaţia dintre musulmani şi hinduşi este întotdeauna hotărîtă de poziţia fiecărui sultan.

Cca 1330 Cea mai mare întindere a sultanatului în timpul lui MUHAMMAD IBN TUGHLUK [1325–1351], „al 2-lea Alexandru"; cucerirea S Indiei (Deccan); începe destrămarea statului.

Cca 1340 Se întemeiază Imp. hindus **Vijayanagar** („Oraşul Victoriei"), centru independent al rezistenţei faţa de islamism. Lupte continue împotriva

1347 statului Bahmani întemeiat de rebelul musulman ZAFAR HAN.

1351–1388 FIRUZ III încearcă să stăvilească prăbuşirea sultanatului de la Delhi.

1398–1399 Invazia lui Timur (p. 179), distrugerea oraşului Delhi, Punjab este pradat şi anexat. În sec. 15, suveranitatea sultanului se limitează la teritoriul oraşului Delhi (p. 229). Din cauza descoperirii de către portughezi

1498 a căii maritime, India devine o zonă de interes europeană (p. 221).

Umanismul

Italia: în școli și universități, *studia humanista* (gramatica, retorica și poetica) sînt în mod tradițional predate de *oratores*, *poetae* sau *humanistae*. Nou este studiul literaturii antice, în vederea imitarii stilului. Superioritatea umaniștilor se manifestă în critica scolasticii (necunoașterea autorilor latini și a stilului latin). Mișcarea este stimulata de **neoplatonism:** învățați plecați din Bizanț (MANUEL CHRYSOLORAS, BESSARION) încep sa predea din 1400 limba elina, iar în 1440 pun bazele **Academiei platonice** la Florența. Se urmarește dezvoltarea spirituala libera a omului, considerat capabil sa se desavîrșeasca prin el însuși, prin studiul literaturii antice clasice.

Impulsuri puternice vin din partea lui **Petrarca** (1304–1374). Fiind familiarizat cu SF. AUGUSTIN, SENECA și CICERO, el cauta „înțelepciunea pagînului luminat" – pentru dezvoltarea intelectului și a sufletului și pentru a reînnoi misiunea Romei și Italiei în solitudinea pastorala. – Prietenul lui, **Boccaccio** (1313–1375), compune **Decameron,** prima culegere moderna de proza scurta.

Idealul individului cu formație culturala și în același timp activ pe tarîm politic este tratat de LEONARDO BRUNI în *Cicero novus* (Florența, 1415). **Ficino** (1433–1499), medic și traducator al lui Platon, este avocatul unei religii a esteticii (Dumnezeu ca expresie a frumuseții). **Pico della Mirandola** (1463–1494) proiecteaza un concept asupra lumii bazat pe valorile culturilor creștina, clasică și evreiasca.

Cel dintîi papa umanist, **Nicolae V** [1447–1455], întemeiaza la Roma **Biblioteca Vaticanului.** Secretarul lui, **Lorenzo Valla** (1405–1457), introduce **umanismul filologic** prin studiul critic al textelor și al Bibliei: comparația dintre *Vulgata* și textul grecesc inițial.

Noul stil poetic al lui Petrarca este adoptat de LUIGI PULCI, ARIOSTO și **Torquato Tasso** (1544–1595). La mijlocul sec. 15 umanismul se raspîndește în **Europa.**

Germania: scurt preludiu cca 1350 la Curtea lui CAROL IV de la Praga, deoarece cancelarul JOHANN VON NEUMARKT face cunoștința cu PETRARCA.

1348 Întemeierea Universității Praga.

Pregatit prin mistica și *Devotio moderna* (p. 184), umanismul german se caracterizeaza printr-o deosebita seriozitate religioasa.

Direcția filologica: utilizarea operelor clasice și ale creștinismului timpuriu pentru mai profunda înțelegere a vieții; conflicte cu stilul pedagogic scolastic. – **Rudolf Agricola** dorește o reforma a școlilor de latina (Schlettstadt, Deventer). Noua didactica se raspîndește pîna la 1500 aproape în toate universitățile. – MAXIMILIAN I îl invita la Viena pe **Conrad Celtis** (1459–1508), proclamat *Poeta Laureatus*, ca prim profesor de retorica și poetica. – **Johann Reuchlin** (1455–1522) susține studiul limbilor greaca și ebraica. Atacat pentru asta de dominicanii de la Köln, este susținut de **Cercul de la Erfurt** al lui MUTIANUS RUFUS în așa-numita „Cearta a lui Reuchlin" (1515–1517) prin lucrarea satirica **Scrisori de la barbați obscuri** (CROTUS RUBEANUS, HUTTEN), împotriva ignoranței scolastice. – Ca *Praeceptor Germaniae*, **Philip Melanchthon** (1497–1560) este creatorul gimnaziului umanist și elaboreaza o sinteza a Reformei și umanismului (p. 231).

Orientarea națională: descoperirea și adunarea operelor deosebite ale literaturii germane trezesc o **conștiința națională**, care se apara împotriva acuzației de barbarism german prin aducerea de dovezi istorice. CELTIS editeaza cea dintîi **ediție** Tăcitus (*Germania*); **Jakob Wimpfeling** (1450–1528) scrie în 1505 primul studiu de istorie germana; **Ulrich von Hutten** (1488–1523) lupta împotriva abuzurilor bisericii și curiei romane și pentru un nou imperiu german (p. 231).

Orientarea cosmopolita: cel mai renumit învațat al Europei, **Erasm din Rotterdam** (1467–1536), cauta un compromis între spiritul umanist și pietatea creștina. Opera sa științifica culmineaza prin **ediția în limba greaca** a **Noului Testament** din 1516.

Printre poeții și traducatorii neolatini se numara WILLIBALD PIRCKHEIMER, EOBANUS HESSUS; istorici: BEATUS RHENANUS, JOH. TURMAIR (zis AVENTINUS) și PEUTINGER.

Anglia: „noua învațatura" (*new learning*) se raspîndește de la Oxford. Elevul lui FICINO, **John Colet** (m. 1519), fondeaza la Londra St. Paul's School și este prieten cu ERASM, la fel ca și cancelarul lui HENRIC VIII, **Thomas Morus** (1478–1535); în **Utopia** (1516) concepe un stat ideal dupa modelul lui PLATON. WYATT și HOWARD transpun formele poetice ale lui PETRARCA în engleza. Cea dintîi **înflorire a literaturii** prin poeții LYLY, SIDNEY și EDMUND SPENSER și **dramaturgii** CHRISTOPHER MARLOWE (1564–1593), BEN JONSON, JOHN WEBSTER. – Deosebita ramîne opera lui **William Shakespeare** (1564–1616).

Franța: *studia humanitatis* devin parte a unei tradiții ferme de la sf. sec. 15. ROBERT GAGUIN îl face cunoscut pe PLATON. Noua istoriografie cinstește moștenirea galo-romana. **Jacques Lefèvre** (FABER STAPULENSIS) traduce în 1523 Testamentul grecesc; specialistul în elenism **Guillaume Budé** fondeaza Collège de France și Bibliothèque Nationale. **François Villon** (1413?–1489?) scrie poeme în maniera vaganților; scriitorul satiric **Rabelais** (1495–1553) abordeaza deja noul stil (*Gargantua și Pantagruel*), ca și poeții Pleiadei: **Ronsard,** PELLETIERS, DU BELLAY, care dezvolta o teorie a limbii, accentuînd tradițiile romane. MALHERBE susține o purificare a limbii naționale; moralistul **Michel de Montaigne** (1533–1592) pune bazele eseisticii.

Renașterea în Italia (sec. 15–16)

Conceptul francez (*Renaissance*, ital. *rinascita, rinascimento*) de Renaștere este introdus cca 1550 de pictorul VASARI ca o categorie de clasificare în

istoria artelor, fiind general raspîndit de la MICHELET și BURCKHARDT (dupa 1860).

„Întoarcerea spre lume" (p. 215) și umanismul schimba fundamental atitudinile fața de viața de la *viator mundi* („pelerin spre căminul ceresc") la *faber mundi* („creator și stapîn al lumii"). Scriitorul CASTIGLIONE (1478–1529) este creatorul imaginii de **uomo universale,** a marii personalități cu educație universala, care se știe pe el însuși în armonie cu natura și „este capabil sa îndeplineasca tot ceea ce vrea" Acest ideal influențeaza conceptia despre **gentilhomme** (în Franța), **gentleman** (în Anglia), **caballero** (în Spania) și **Kavalier** (în Germania).

Marea deschidere spre descoperirea lumii și a omului este cel mai pregnant exprimata de **arta.** Exemplul Antichității stimuleaza **fidelitatea în imitarea naturii;** țelul suprem este depașirea Antichității. Precursorii din sec. 14 (*trecento*) sînt CIMABUE, GIOTTO, GIOVANNI PISANO. Sub patronajul orașelor-republici Veneția, Florența, al familiilor Medici (p. 215), Sforza (Milano), Este (Ferrara) și al papilor (p. 217) se declanșeaza în sec. 15 (*quatrocento*) **Renașterea timpurie.**

În sec. 16 (*cinquecento*) asistam la punctul culminant al **Renașterii dezvoltate,** care dupa 1530 capata forma **manierismului,** caracteristica **Renașterii tîrzii.**

Arhitectura: recurgerea la forme antice (bolți cilindrice drepte, arce rotunde, cladiri centrale cu cupola); o noua abordare a spațiului prin accentuarea verticalelor datorita proporțiilor bine echilibrate; dezvoltarea palatului italian citadin, cu 3 etaje cu fațade structurate, curți interioare și alei acoperite cu arcade. La construirea Catedralei **Sf. Petru** de la Roma, comandata în 1506 de IULIU II, participa **Bramante** (1444–1514), **Rafael,** PERUZZI și **Michelangelo** (cupola).

Sculptura: prin Antichitate se produce „redescoperirea corpului omenesc"; forme tridimensionale libere (busturi, grupuri ecvestre, monumente funerare). Principalele direcții sînt stabilite de **Ghiberti, Donatello** (1386–1466) și **Michelangelo** (1475–1564).

Pictura: nazuința de a surprinde frumusețea naturala ideala duce la **dezvoltarea perspectivei,** la observarea **proporțiilor** anatomice, la tehnica picturii pe lemn (uleiuri) și a **frescei.** Lucrari timpurii, cu inspirație relig.: MASACCIO, FRA ANGELICO, DOMENICO VENEZIANO; capodopere de **Sandro Botticelli** (1444–1510), **Rafael Sanzio** (1483–1520), **Michelangelo, Leonardo da Vinci** (1452–1519) (și scrieri despre teoria artei), **Tiziano** (1477?–1576).

Muzica: o data cu adaptarea muzicii vocale polifonice (liturghie, motet) la instrumente (lauta, clavecin), se dezvolta **muzica instrumentala** pura. Maeștri ai stilului imitativ sînt **Orlando di Lasso** (1532–1594) și inovatorul muzicii liturgice, **Palestrina** (1525–1594).

Goticul european tîrziu

Renașterea se raspîndește abia în sec. 16, grație comenzilor princiare (FRANCISC I al Franței) catre artiști italieni și studiilor efectuate de artiști europeni în Italia, aceasta fara sa înlature goticul tîrziu. **Palatul** și reședința princiara iau locul castelului; artistul se elibereaza de constrîngerile diferitelor școli meșteșugaresti de pictura, constructori de catedrale sau zidari.

Germania: caracterul burghez al perioadei se reflecta în casele patricienilor și primăriile din orașe. Primariile și palatele proiectate dupa modelul italian cu precadere în S (palatul din Heidelberg) – în timpul „Renașterii de pe Valea Weserului" (cca 1600). Realismul vechii grafici (gravura în lemn) și picturi germane crește în lucrarile (decorații de altar) realizate, printre alții, de STEPHAN LOCHNER (școala de la Köln), KONRAD WITZ, MARTIN SCHONGAUER (m. 1491), HANS HOLBEIN CEL BATRÎN, ajungînd la desavîrșire prin „cel din urma artist al goticului", **Matthias Grünewald** (m. 1528) din Würzburg (altarul din Isenheim).

Albrecht Dürer (1471–1528) combina tradițiile goticului tîrziu și sensibilitatea germana cu punctul de vedere italian. Prin știința perspectivei și a echilibrului proporțiilor, autoportrete, picturi cu subiect religios pe lemn, peisaje în acuarela, gravuri în lemn (Apocalipsa, viața Sf. Fecioare, patimile Mîntuitorului), gravuri în arama (Madone) și acvaforte, DÜRER devine maestrul noii generații de pictori.

Influența italiana este evidenta și în portretele lui **Hans Holbein cel Tînar** (1497–1553), în picturile lui ALBRECHT ALTDORFER și în grafica lui LUKAS CRANACH CEL BATRÎN.

Înflorirea **plasticii** se reflecta în altarele france sculptate de **Tilman Riemenschneider** (m. 1531) și în lucrarile lui **Veit Stoss, Adam Kraft** și **Peter Vischer** din Nürnberg.

Olanda: dezvoltare grandioasa a „stilului moale" al picturii realiste de atmosfera (portrete, peisaje timpurii) realizate, printre alții, de frații **van Eyck** (altarul de la Gent, 1432) și **Rogier van der Weyden** (p. 193). Reprezentarile grotești ale lui **Hieronymus Bosch** (m. 1516) îl influențeaza pe **Pieter Breughel cel Batrîn** (m. 1569).

Franța: „goticul flamboaiant" tîrziu ascunde forma arhitecturala sub o bogație de ornamentații. Înflorire a arhitecturii renascentiste prin **castelele de pe Loara** ale lui FRANCISC I și la Paris prin operele lui LESCOT (o aripa a Louvrului 1556–1564) și DELORME (fațada de la Tuileries, începuta în 1564). În **pictură,** trecerea de la miniatura la tablou: **Jean Fouquet** (m. 1481) și „școala de pe Loara", „școala de la Fontainebleau", precum și datorita lui **Jean** și **François Clouet** cca 1540.

Anglia: dezvoltare insulara a goticului în **„stilul perpendicular"** cca 1350–1530 (bolta în evantai, arc plat, decorațiuni geometrice verticale). Influențele Renașterii se combina cu goticul, rezultînd **„stilul Tudor"** (pîna la 1600).

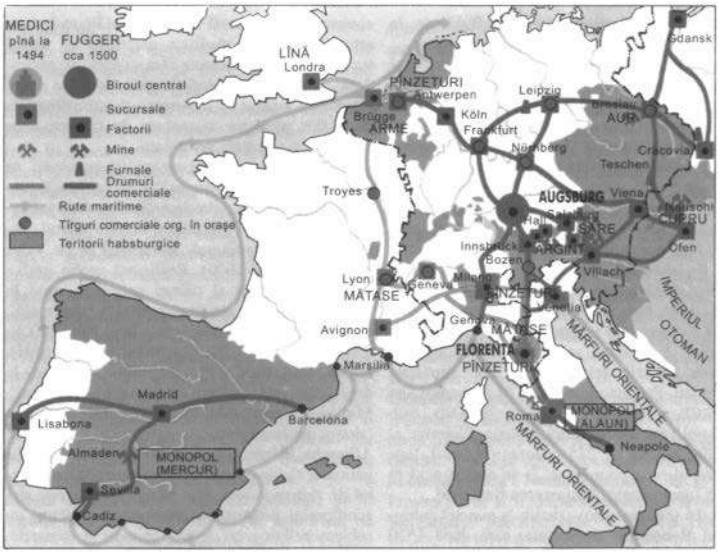

Asociații comerciale din capitalismul timpuriu

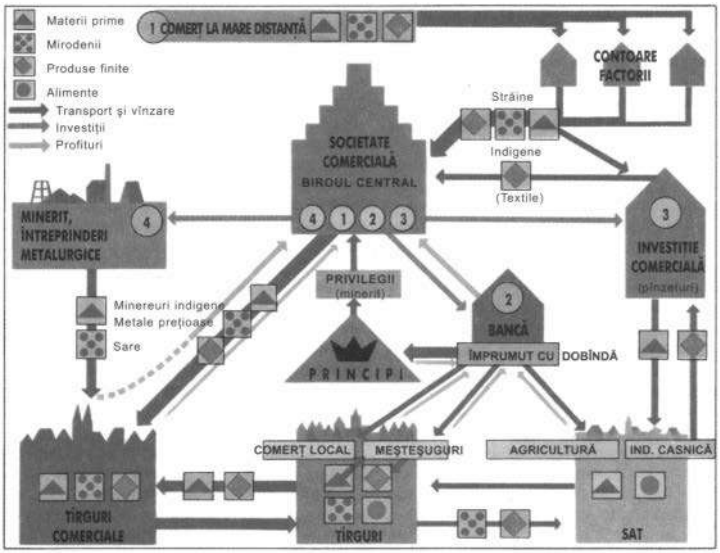

Dezvoltarea unei companii comerciale în sec. 15–16

Capitalismul timpuriu
Trecerea treptata de la economia naturala (troc) spre cea bazata pe bani începînd cu cruciadele (p. 153) pornește din Italia Mijlocie și de Nord (p. 183), prin S Germaniei, Franța și Olanda, cuprinzînd întreaga Europa. Noua **economie bazată pe asocierea productiva** elibereaza gîndirea în termenii de calcul al profitului. Talentul și capacitatea, nu originea și starea, devin trasaturile esențiale ale candidatului la intrarea în aristocrația banului.

Comerț și meșteșuguri: dezvoltarea comerțului la mare distanță, negustorii întemeiaza **companii comerciale** particulare și investesc capital pentru a finanța transportul de bunuri (construcții navale) și contoare (factorii) din strainatate. Ei își conduc întreprinderea cu ajutorul noilor tehnici ale contabilității și acorda credite. Interdicția bisericeasca a dobînzii (cametei) este ocolita chiar de biserica prin **sistemul de rente.** Devenind prima putere financiara europeana. biserica se folosește de mari negustori (chiar și de cavalerii templieri, p. 153) pentru a-și asigura adunarea impozitelor, care obțin în schimbul avansurilor lor **rente** (privilegii). Principii laici imita acest sistem și arendeaza drepturile de vama, de emitere a monedei, de organizare a pieților, de minerit sau funciar.
Banci se întemeiaza la Genova, Florența (familiile Bardi, Strozzi ș.a.), Augsburg (Welser) și Antwerpen (p. 245). **Bancherul comercial** își creeaza propria sa **industrie de export** (textile, prelucrarea metalelor), care produce în virtutea **sistemului de investiție (plasament) a banilor cu dobînda.** Marele capitalist (negustor, bancher și producator) dorește sa obțina monopoluri și influența politica prin controlul asupra unei ramuri economice. asupra exportului sau creditelor. Concurentul lui este adesea statul, care considera monopolurile ca parte a dreptului de suveranitate (Spania, p. 243). Începînd cu sec. 16, apar în Anglia, Olanda și Franța **companii comerciale** privilegiate, care duc la îndeplinire politica coloniala a statului (p. 275).

Familia Medici la Florența: îmbogațit prin comerțul cu Orientul și **monopolul de alaun** acordat de curie, GIOVANNI MEDICI întemeiaza cea mai mare companie bancara și comerciala europeana, care numai în domeniul textilelor deține 300 de firme cu 10000 de angajați.
1434–1464 În calitate de „parinte al patriei", COSIMO CEL BATRÎN exercita o stapînire urbana monarhica sub forme republicane. El îi promoveaza pe PETRARCA și pe BOCCACCIO (p. 212) și fondeaza
1440 Academia platonica. – Important ca poet și om de stat,
1469–1492 Lorenzo il Magnifico duce o politica de reconciliere pașnica în Italia și poarta Florența spre punctul ei de maxima înflorire. La Curtea sa sînt prezenți cunoscuți artiști renascentiști: BOTTICELLI, MICHELANGELO (p. 213), care își continua activitatea la Roma și în vremea fiului lui LORENZO,
1513–1521 papa Leon X (monumentul funerar al Medicilor de la Florența; frescele Capelei Sixtine; cupola Bisericii San Pietro).

Familia Fugger la Augsburg: ridicarea în sec. 15 a acestei familii de țesatori, provenind din țarani saraci, datorita comerțului și tranzacțiilor cu bani. În calitate de bancher al Habsburgilor și al papilor
1511–1525 JAKOB FUGGER CEL BOGAT finanțeaza razboaiele împaratului CAROL V, controleaza producția europeana de plumb, argint și cupru și obține **monopolul mercurului.**
1525–1560 ANTON FUGGER poseda concesiuni comerciale în Chile, Peru, Moscova. Întreprinderea intra în declin la sf. sec. 16, din cauza falimentului de stat din Spania, conflictelor de familie și dezinteresului moștenitorilor.

Agricultură: cererea crescînda de alimente și materii prime din partea orașelor provoaca o schimbare structurala:
1. Tranziția spre producția specializata (secara și grîu pe terenurile potrivite, ferme de lapte);
2. Declinul sistemului feudal patriarhal (p. 126) prin transformarea muncilor obligatorii prestate de țarani în rente (iobagi);
3. Noi forme de proprietate asupra pamîntului: arende țaranești ereditare (Franța); munca agricola salarizata (Anglia); arendarea domeniului feudal catre administratorul de moșie (*Meier*); clacașii decad în stare de șerbie; administrare directa a domeniilor nobiliare;
4. Aparitia **moșiei** (*Gutsherrschaft* – sistem seniorial) în E (producția agricola proprie a stapînului, prin robota și legarea de glie).

Crize și cutremure sociale: producția pentru obținerea de profit sporește circulația baneasca; din cauza supraproducției de argint, monedele se depreciaza continuu și prețurile cresc. În orașe se formeaza un proletariat timpuriu (meșteșugari retribuiți), care staruie ca breslele sa lupte împotriva patriciatului, pentru controlul asupra orașului. Adîncirea diferențelor dintre saraci și bogați, împreuna cu aparitia unor boli contagioase și molime (p. 155), constituie cauza crizelor social-religioase:
1357–58 revolta breslelor pariziene și „Jacqueria"
sec. 14–15 lupte partizane în orașele italiene;
1378 rascoala daracitorilor de lîna din Florența;
1381 rascoala țaraneasca (WAT TYLER) și revolta lollarzilor în Anglia (p. 189);
1419–1436 razboaiele husite;
sec. 15 lupte ale breslelor și rascoale țaranești în Germania (p. 233);
sec. 16–17 revolte ale țaranilor și cazacilor din Polonia (p. 249) și Rusia.

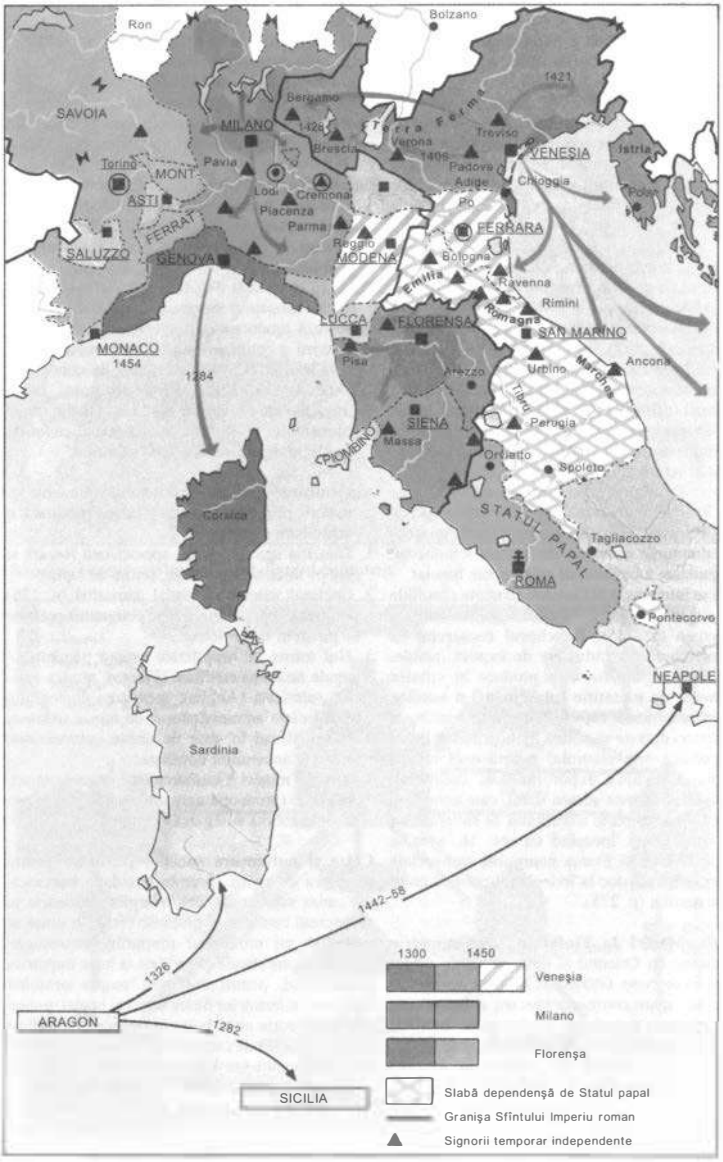

Italia, cca 1450

Sfîntului Imperiu roman îi lipsește forța sa controleze politic Italia dupa declinul Hohenstaufenilor (p. 173). Curia își are reședința la Avignon (p. 181); Franța este în razboi cu Anglia (p. 191).

Sfîrșitul politicii imperiale germane

1310–1313 HENRIC VII în Italia. Salutat de DANTE (p. 184) drept „eliberator", el îi numește pe VISCONTI (Milano) și SCALIGER (Verona) vicari ai sai. Dupa

1312 încoronarea ca împarat, HENRIC moare la Siena, înaintea unei campanii împotriva Neapolelui. Din cauza demiterii unui vicar

1324 ultima cearta dintre împarat (LUDOVIC IV) și papa (IOAN XXII) (p. 181).

1327–1330 Marșul spre Roma al lui LUDOVIC: alianța cu Sicilia împotriva Neapolelui; încoronare prin reprezentanți ai poporului roman (COLONNA); dar ideea unui imperiu laic (p. 184) nu se impune. – **Carol IV** renunța la o politica imperiala activa și întreprinde calatoria la Roma pentru incoronare (1335).

Statele italiene în sec. 14–15

Apar orașe-stat (*signoria*): lupte între partida **ghibelinilor** imperiali și a **guelfilor** susținatori ai papei. între meșteșugari, patricieni și familii nobiliare, avînd de obicei ca rezultat alegerea unor conducatori politici. În ciuda neliniștilor perpetue, Italia traiește o perioada de înflorire economica și culturala (p. 213).

Noul concept de stat: considerațiile de natura economica (p. 215) determina politica și administrația. **Statul autonom** este guvernat de funcționari oficiali retribuiți, în conformitate cu „ragione di stato" (**rațiune de stat**). Razboaiele sînt purtate de mercenari-întreprinzatori (*condottiere*), care evita „angajarea capitala" în batalii, schimba adesea tabara gratie „simțului unui agent de bursă" sau intra în politica. **Teoria noului stat de esență laică** este elaborata de florentinul **Niccolo Machiavelli** (1469–1527): *Il Principe* (1513). De la mijlocul sec. 15 (1451 pacea de la Lodi), între statele italiene de dimensiune medie se stabilește un oarecare echilibru:

Veneția: Constituția republicii aristocratice se desavîrșește prin

1297 „închiderea Marelui Consiliu" și

1310 Consiliul celor 10 (pentru preîntîmpinarea apariției conjurațiilor). Dupa

1381 vict. asupra **Genovei** (p. 183) **„Terra ferma"** este extinsa, în rivalitate cu Milano.

Florența: republica adopta

1282 o Constituție democratica. Breslele conduc *signoria*; patricienilor li se interzice prin

1293 „Ordonanța dreptații" orice activitate politica. Luptele dintre partide se sfîrșesc cu victoria „negrilor" (guelfii); exilarea „albilor".

1409 Supunerea Pisei.

Milano: HENRIC VII rezolva conflictele din interiorul nobilimii în favoarea fam. **Visconti.**

1385–1402 GIANGALEAZZO extinde statul cu scopul de a deveni rege al Italiei.

Cca 1450 În timpul luptelor cu Veneția, Florența și Neapole, condotierul **Francesco Sforza** obține puterea.

Statul papal: în perioada exilului papal la Avignon, apar signorii independente. Dupa conflicte între familiile ORSINI și COLONNA la Roma și dupa

1347 încercarea de rasturnare eșuata a „tribunului popular" COLA DI RIENZI (1313–1354),

1353–1367 cardinalul ALBORNOZ redobîndește Roma pentru curie; codul sau de legi (Constituțiile Aegidiene) este valabil pîna la 1816. Naruirea statului este evitata de

papii renascentiști care se considera principi, artiști sau învațați, grabind astfel macinarea din interior a bisericii.

1447–1455 NICOLAE V pune bazele **Bibliotecii Vaticanului.** Diplomatul și umanistul

1458–1464 PIUS II (ENEA SILVIO PICCOLOMINI) cheama fara succes la o cruciada împotriva turcilor în cadrul

1459 congresului de la Mantua. – Dupa marele patron al arhitecturii SIXTUS IV [1471–1484], Curtea papala decade. Apogeul decaderii morale este atins sub INNOCENȚIU VIII [1484–1492] și

1492–1503 ALEXANDRU VI BORGIA, al carui fiu CAESARE (1475–1507) distruge entitatile distincte ale statului.

1503–1513 IULIU II se remarca în calitate de comandant de armata și om de stat.

1513–1521 Estetul rafinat, patronul artelor și risipitorul LEON X MEDICI plateste lucrarile de construcție ale Bisericii San Pietro printr-un sistem de indulgențe care declanșeaza Reforma. Papalitatea renascentista se încheie prin luarea în captivitate a lui CLEMENT VII în

1527 Sacco di Roma (p. 237).

Neapole: Robert cel Înțelept (1309–1343), aliatul curiei, cîștiga hegemonia asupra Italiei.

1347–48 LUDOVIC I al Ungariei (p. 201) ocupa regatul, dar nu este capabil sa opreasca declinul dinastiei Anjou. ALFONSO V DE ARAGON cucerește Neapole în 1442.

Sicilia: condus de o ramura a dinastiei de Aragon din zilele lui FREDERIC III [1296–1337], statul se destrama din cauza luptelor cu Neapole și a conflictelor dintre partidele de baroni.

1442–1458 Unire cu Neapole;

1479 Sicilia îi revine Spaniei (p. 187).

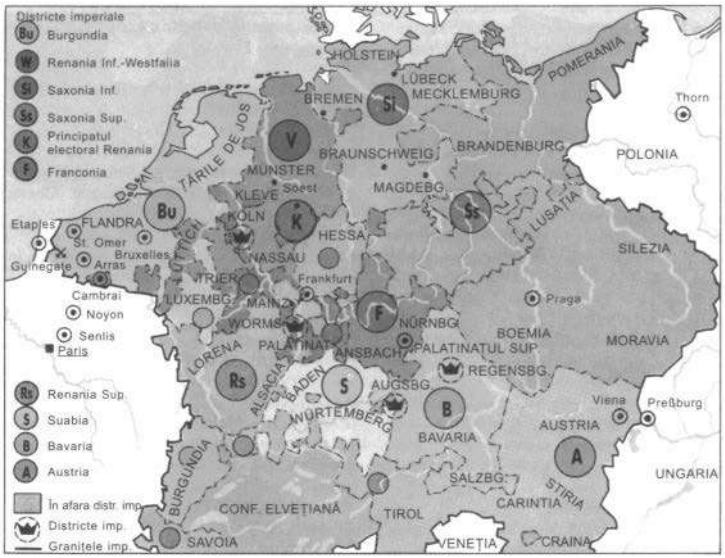

Organizarea Imperiului german în districte imperiale, 1512

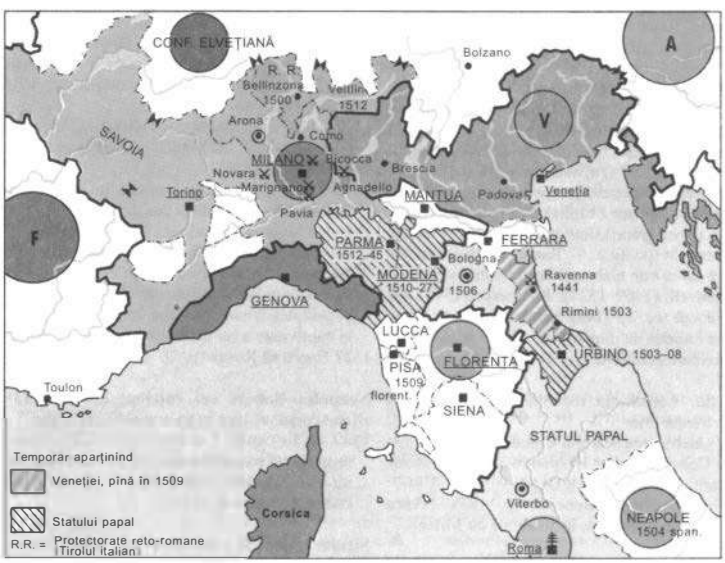

Lupta pentru Italia, 1494 - 1516

Reforma imperială (cca 1500)

1493–1519 Maximilian I (rege din 1486), în calitate de moștenitor al tuturor domeniilor Habsburgilor, deține o poziție-cheie în Europa, ceea ce îi și atrage rivalitatea Franței în **Burgundia** (p. 193) și **Italia de N.** – Reprezintă cu succes **politica familiei Habsburg:** fiul său FILIP CEL FRUMOS se căsătorește cu moștenitoarea Spaniei (p. 187).

1515 Contractele de căsătorie și moștenire cu Boemia și Ungaria (p. 201) constituie **premisele puterii mondiale a Habsburgilor. Reformele imperiale** sînt rezultatul opoziției interne conduse de arhiepiscopul de Mainz,

1484–1504 Berthold von Henneberg. – La conciliul de la Basel (p. 181), cardinalul **Nicolaus Cusanus** (1401–1464) susține în

1433 „De Concordatia Catholica" (Despre unitatea bisericii) conceptul de acțiune în comun a stărilor imperiului și împăratului în domeniul legislativ și al guvernării, concept fundamentat pe dreptul natural. – Cererile de reforma se exprima în cursul dietelor imperiale de la mijlocul sec. 15. Reformele încep cu

1495 dieta de la Worms: proclamarea **păcii publice veșnice.** Pentru eliminarea dreptului de rezolvare prin duel/vendeta a diferendelor se întemeiaza **Camera imperială de justiție**, Curtea Suprema a țării, la Frankfurt (din 1527 la Speyer). Se percepe și „banutul general" – cel dintîi impozit imperial, fara stabilitate. Elveția respinge hotărîrile și își obține independența ca urmare a

1499 razboiului suab.

1500 Dieta de la Augsburg: instituirea unui „consiliu imperial de regență" (*Reichsregiment*) permanent (dizolvat 1502; reintrodus 1521).

1512 Dieta de la Köln: puterea suprema este acordata **dietei imperiale,** care delibereaza asupra propunerilor imperiale în cadrul a 3 **colegii** (principi electori, principi, reprezentanții orașelor). Hotarîrile ei sînt proclamate ca **hotarîri imperiale**. – Formarea a 10 **districte imperiale** sub *directorium* a cîte 2 principi care se ocupa de pastrarea pacii publice, perceperea impozitului imperial și de **armata imperială.**

1521 Dieta de la Worms: ordonanța imperială a înmatriculării (registru al venitului diferitelor ținuturi, ca baza a stabilirii numarului de recruți și a impozitelor).

Urmare: începuturile unei Constituții imperiale și ale eliminarii particularismului cu baze tribale se abandoneaza, deoarece dietele imperiale nu se întrunesc cu regularitate.

Lupta pentru Italia (1494–1516)

1483–1498 Ca urmaș al angevinilor, **Carol VIII al Franței** revendica regatul Neapole, cu scopul reîntemeierii Imp. bizantin. Cucerirea este pregatita prin acordul de la Etaples încheiat cu Anglia (1492) și prin

1493 tratatul de la Senlis cu Habsburgii (confirmarea moștenirii Burgundiei), la Barcelona cu Spania (Rousillon). În alianța cu ducele LUDOVICO SFORZA AL MILANULUI (IL MORO, 1480–1508) reușește

1494 cucerirea Neapolelui. Prabușirea sistemului statelor italiene.

Florența: expulzarea familiei Medici; predicatorul **Savonarola** (1452–1498), propovaduind cainta și pedeapsa divina, întemeiaza o teocrație democratica, este excomunicat de ALEXANDRU VI și ars pe rug ca eretic. Spania și Habsburgii mențin echilibrul de forțe prin fondarea unei

1495 ligi, căreia i se alatura Anglia și statele italiene, silindu-l pe CAROL să se retraga.

1498–1515 Ludovic XII al Franței reînnoiește atacul, în calitate de urmaș al fam. Visconti.

1500 Ocuparea orașului Milano. Pentru ajutorul dat (vict. de la Novara), Elveția primește Tessin (Bellinzona) prin

1503 tratatul de la Arona. **Neapole** devine dependent de Spania, fapt recunoscut de LUDOVIC în

1504 tratatul de la Blois: începutul dominației **hispano-habsburgice asupra Italiei.** MAXIMILIAN și LUDOVIC încheie

1508 liga de la Cambrai împotriva **Veneției,** care pierde Terra Ferma dupa înfrîngerea de la Agnadello. Papa IULIU II iese din liga dupa cucerirea Romagnei și, împreuna cu Spania, Veneția și Elveția, formeaza

1511 „Liga sfînta pentru eliberarea Italiei". MAXIMILIAN și HENRIC VIII AL ANGLIEI se alatura ligii și îl înconjoara pe LUDOVIC; acesta reușește sa incite Scoția, care ataca Anglia (1513 b. de la Flodden, p. 247), dar LUDOVIC se vede silit sa paraseasca Milano dupa înfrîngerea francezilor la Guinegate și Novara.

1515–1547 Francisc I recîștiga ducatul dupa

1515 vict. de la Marignano asupra elvețienilor. – Elveția renunță la tendințele ei de a juca rolul de mare putere și de atunci înainte duce o **stricta politică de neutralitate.**

1516 Concordatul de la Bologna: confirmarea bisericii naționale galicane de către papa LEON X. Spania garanteaza Franței prin

1516 tratatul de la Noyon dreptul de posesiune asupra orașului Milano. Noul rege spaniol, CAROL I (V) (Habsburg, 1516–1556) refuza să recunoasca înțelegerea.

Semnificație: pîna în sec. 18, **conflictul dintre Habsburgi și Franța** urmeaza sa ramîna problema centrala a comunității statelor din V Europei, care elaboreaza **principiul fundamental al echilibrului de forțe** în cursul luptei pentru Italia, formînd coaliții cu componența mereu schimbata.

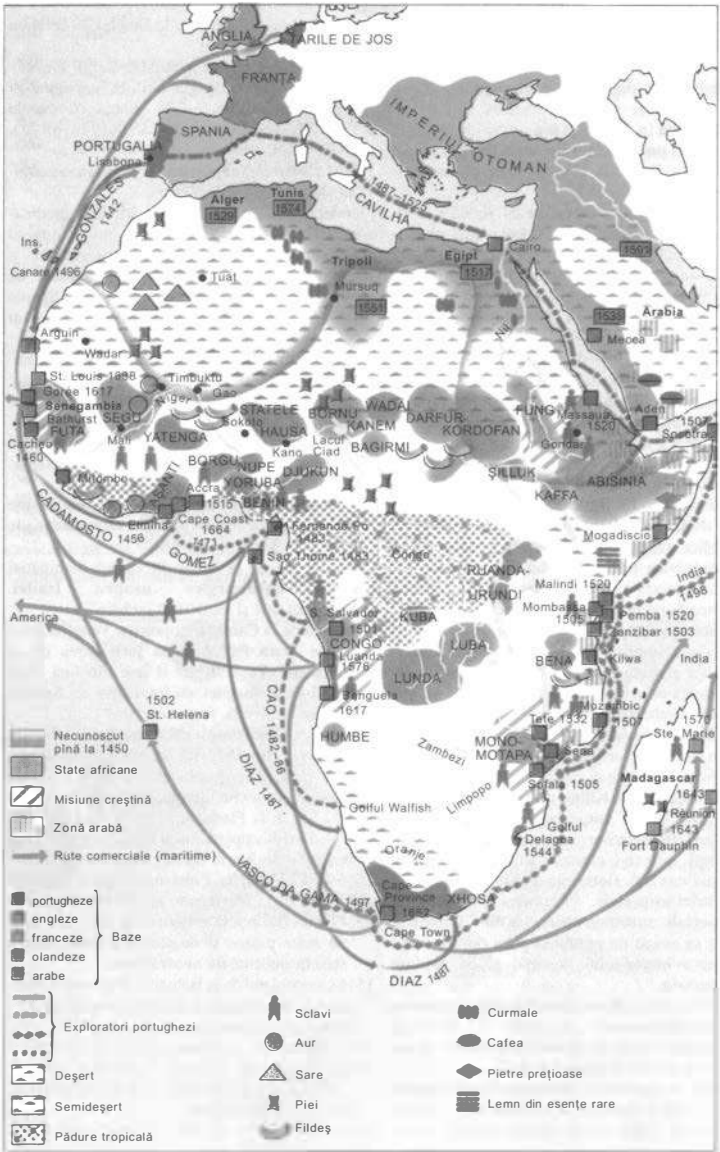

Africa, sec. 15–17

Noile descoperiri ale științelor naturale
Studiile umaniste, observarea naturii și un spirit explorator proaspat înlocuiesc concepția aristotelica tradiționala asupra universului (p. 58). Din vechile scrieri grecești se redescopera **forma de glob a Pamîntului.** Astronomul și tipograful din Nürnberg REGIOMONTANUS (JOH. MÜLLER) calculeaza poziția zilnica a corpurilor cerești în **„Efemeride"** (anuare, începînd cu 1475). MARTIN BEHAIM concepe în 1492 cel dintîi **glob pamîntesc.** Influențat de CUSANUS (p. 184) și de învațaturile pitagoreice, medicul și canonicul **Nicolaus Copernic** (1473–1543) din Torun (Thorn) descopera în 1507 **sistemul solar heliocentric,** înca nedovedit din punct de vedere matematic (publicat 1543 în *De revolutionibus orbium coelestium*). **Giordano Bruno** (1548–1600; ars pe rug ca eretic) extinde sistemul lui COPERNIC prin reprezentari panteiste despre Universul nesfîrșit și lipsit de un centru. Danezul TYCHO BRAHE (1546–1601) înalța primul observator (Kassel) și, ca profesor al lui KEPLER (p. 256), dezvolta astronomia moderna. **Georg Agricola** (1494–1555) este întemeietorul mineralogiei și metalurgiei, iar THEOPHRASTUS BOMBASTUS VON HOHENHEIM, zis **Paracelsus** (1493–1541), reformeaza medicina. El recunoaște sursele chimice și fizice ale vieții și încearca sa le explice în termeni proprii. Medicul spaniol MICHAEL SERVETUS (1511–1553, ars pe rug la Geneva, sub acuzația de ateism) descopera circuitul sangvin.

Invenții ale tehnicii
Din sec. 14 se utilizeaza **praful de pușcă** pentru arme de foc (p. 191); perfecționarea **busolei** și a aparatelor de navigație (utilizarea astrolabului pentru determinarea poziției pe mare). Cabotajul se transforma în **navigație maritima.** PETER HENLEIN descopera la 1500 ceasul de buzunar („oul de Nürnberg"), iar LEONARDO DA VINCI (p. 213) inventeaza printre altele pompa, strungul, presa hidraulica, aparatele de zbor. Cea mai importantă invenție îi aparține lui **Johann Gutenberg,** de fapt GENSFLEISCH (din Mainz, cca 1400–1467): cca **1445 tiparnița pentru carți,** cu litere metalice mobile, presa de tiparit și procedeul de tiparire pe ambele fețe pe **hîrtie din pînză** (utilizata din sec. 13 în Europa pentru tiparirea cu placa din lemn). Prima mare tiparitura a lui GUTENBERG: *Biblia cu 42 de rînduri* (cca 1455). – Tiparul se raspîndește repede în Europa și deschide posibilitați neașteptate pentru învațamînt, educație și comunicare.

Descoperiri geografice
Fac legatura dintre spațiul cultural european și cel asiatic și deschid astfel **epoca istoriei mondiale.** Prin patrunderea turcilor în Levant (p. 209), taxele vamale turcești împovareaza comerțul arab de tranzit. Infantul portughez **Henric Navigatorul** (1394–1460) fondeaza cea dintîi școala de navigație și planuiește parcurgerea Coastei de V a Africii
1. pentru combaterea islamismului (desavîrșirea reconquistei, p. 187);
2. pentru cucerirea Țarii Sfinte cu ajutorul presupusului regat creștin din Abisinia, al „preotului-rege Ioan";
3. pentru a stabili o legatura comerciala directa cu piețele de aur și sclavi din E Africii. Descoperitorii portughezi ajung

1419 în Arh. Madeira; 1431 în Azore; 1445 Capul Verde; 1482 la revarsarea fluviului Congo.
1487 Bartolomeo Diaz ocolește extremitatea de S a Africii (**Capul Bunei Speranțe**).
1498 Vasco da Gama descoperă calea maritima spre India cu 3 corabii și 150 de marinari.

Africa: Sudanul (în araba = țara negrilor) și Coasta de E sînt cercetate și islamizate de negustorii arabi dinspre N și E, începînd din sec. 7.
Sec. 11–15 Fondarea de state de catre state islamico-africane: printre acestea, **Kanem** (centru al comerțului islamic și arab), Bornu, Wadai, Așanti, Darfur.
Mali (oraș pe cursul mijlociu al Nigerului): cca 1235 SUN DIATA KEITA întemeiaza un imperiu. Apogeul în vremea împaratului
1312–1337 GONGO MUSA, decade însa în sec. 15 dupa distrugerea orașului Timbuktu de catre statul succesor **Songhai.**
1493–1528 Noul stat (capitala **Gao**) atinge stralucirea maxima sub MUHAMMAD ASKIA (Uzurpatorul). În 1590 este supus de Maroc.
Regatul Congo (aparut în epoca preeuropeana):
1490 Regele NZINGA A NKUWU accepta creștinismul. Declin dupa regele MBEMBA A NZINGA (ALFONSO I, m. 1541).
Regatul Monomotapa: exista indicii ca teritoriul bogat în aur al Rhodesiei are o îndelungata tradiție culturala (ruinele din **Zimbabwe,** la V de Sofala, datînd din sec. 5-6). – La sf. sec. 16, portughezii întemeiaza un protectorat și exploateaza minele de aur.
În sec. 15–16 apar **fortificații litorale portugheze,** asigurînd calea maritima spre India împotriva atacurilor arabe și fiind puncte de depozitare și comerț, și în primul rînd **piețe de sclavi.** Pîna la începutul sec. 19, Africa a „livrat" cca 11 milioane de sclavi. Cam același numar trebuie sa fi pierit în timpul transportului.

India: viceregii ALMEIDA și ALBUQUERQUE fondeaza între 1505 și 1515 un **imperiu comercial portughez** în Goa, Ceylon, Malacca și India insulara. Aduce profituri enorme.

Vechi culturi în America de Sud

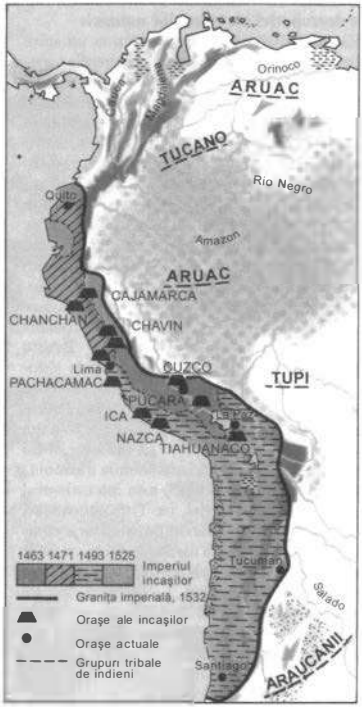

Imperiul incașilor, 1460- 1532

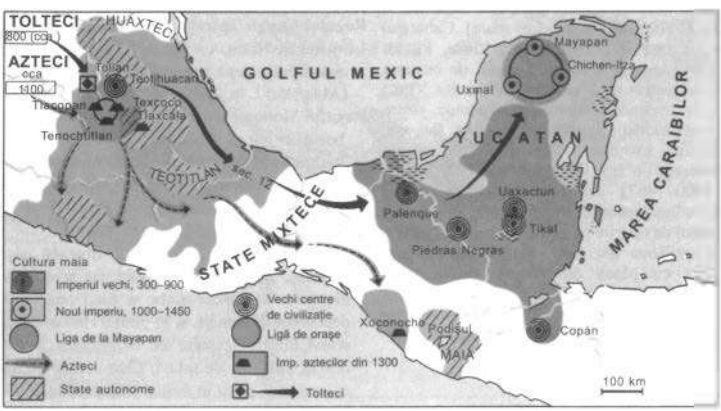

Vechi civilizații în America Centrală, pînă în 1520

Dupa 15000 î.Hr. (?) colonizarea Americii de valuri de imigranți din Asia (Str. Bering): pescari în N (Atlantic); vînători în padurile din N și în stepa; cultivatori de plante în S: primele culturi mai dezvoltate (cu movile funerare sau temple de-a lungul lui Ohio și pe cursul inf. al lui Mississippi).
Cca 200–500 d.Hr. Popoare care practica agricultura (olmeci) patrund în Mexic. Ei pun bazele (cultivarea porumbului, olarit, țesut) **culturii de la Teotihuacan.**

Civilizații indiene în America Centrală
Vechile cult. americane se afla în stadiul Epocii Pietrei timpurii; prelucrarea metalelor se afla la începuturi (cupru, aur, argint). Nu se poate demonstra influența unei cult. europene (vikingi), ci, eventual, din E Asiei. **Calatoria Kon-Tiki** a lui HEYERDAHL din 1947 aduce în discuție existența unei legaturi cult. cu Polinezia.
Toltecii
Imigrare în Mexic (cca 800) și întemeiere a capitalei **Tollan.** Dezvoltare a meșteșugurilor, artei, calculul calendaristic.
Aztecii
Preluarea unor forme de civilizație superioare de la tolteci, mixteci, zapoteci ș.a.
Cca 1200 apariția unor mici unități statale.
1325 (?) Fondarea orașului **Tenochtitlan** pe o laguna a Lacului Mexic. Reședința tribului cel mai important care, sub conducerea lui **Itzcoatl,**
cca 1430 silește alte triburi să le plateasca tribut și întemeiaza liga celor 3 orașe Tenochtitlan-Texacoco-Tlacopan, pentru menținerea controlului politic.
1502–1520 Moctezuma II extinde imp., curînd distrus, dupa uciderea conducatorului, de
1519–1521 Hernan Cortes.
Religie: Quetzalcoatl creeaza omul și pamîntul. Se presupune ca zeii solari se hranesc cu sînge din inimi omenești; ca atare apar ritualuri crude de sacrificiu, în fața mulțimii care asista (smulgerea inimii și devorarea celor sacrificați).
Cultura: simboluri pictografice asemanatoare unui rebus în piatra, piele de cerb sau coaja de copac; scrieri religioase și magice, planuri ale orașelor și socoteli contabile. Anul împarțit în 18 luni (a cîte 20 de zile) și 5 zile „fara nume". 52 de ani formeaza un „ciclu de timp".
Arhitectura: temple construite pe piramide masive, împodobite cu reliefuri și sculpturi.
Organizarea sociala: imp. este alcatuit din triburi formate din 20 de clanuri; conducerea prin 4 lideri aleși; populația organizata în clase: preoți, nobili, oameni liberi, dependenți și sclavi. Casatorie, în care femeia are drepturi egale; copii educați cu toata atenția.
Viața economica: clanul dispune în comun de pamînt; construirea de drumuri și poduri. Negustorii practica trocul.

Culturile populației maia
Triburi din S navalesc peste popoarele autohtone și dezvolta o bogata **cultura a Epocii Pietrei.** 120 de temple cunoscute (plastica ornamentala și ceramica, fresce). Populația maia avea o forma de scriere pictografica (descifrata partial) și cunoștințe despre astronomie și aritmetica (au valoarea zero).
Sec. 4–7 Imperiul vechi: orașe-stat cu dinastii locale. Dupa prabușirea lui în
sec. 9–10 (datorita toltecilor) locuitorii migreaza spre Yucatan: înflorirea **noului imperiu.**
Sec. 15 Liga de la Mayapan (tolteci) în vederea subjugarii orașelor maia.
1436 Rascoala pentru alungarea toltecilor; maya migreaza înapoi în Guatemala.

Vechile culturi peruane din America de Sud
Indienii din munți sînt reprezentanții celor mai vechi culturi descoperite pîna în prezent (sculpturi în piatra, ceramica) la **Chavin** (cca 100 d.Hr.), **Tiahuanaco** și **Recuay.** Popoarele de pe coasta oceanica își formeaza și ele centre proprii – orașul **Nazca** și cult. Chimu (sec. 12).
Imperiul incaș al indienilor munteni quechua
Sec. 13 Întemeierea capitalei Cuzco de catre primul conducator incaș, MANCO CAPAC.
1438–1531 Dezvoltarea statului începe cu al 9-lea conducator incaș, PACHACUTIC.
1471–1493 TUPAC YUPANQUI înainteaza mult spre S. HUAYNA CAPAC supune
1513 Țara Quito (Ecuador).
1527–1532 Lupte pentru tron între fiii sai HUASCAR (Cuzco) și **Atahualpa** (Quito),
1532 prins prin viclenie la Cajamarca de catre **Francisco Pizarro** și ucis.
1533 **Cucerirea orașului Cuzco** de catre spanioli.
Religia: 11 temple dedicate zeului soare, personificat de conducatorul incaș, caruia i se fac sacrificii animale (și uneori umane). Sînt venerate și zeitățile locale, în *huacas* (movile de pietre).
Arta: temple, fortarețe și drumuri din blocuri de piatra (fara mortar); mici sculpturi oferite ca jertfa, ceramica simpla. Nu exista scriere, doar *quippus* (șnururi colorate, cu noduri), pentru statistici și transmiterea de mesaje.
Guvernarea: teocrație absoluta. Conducatorul incaș (unit prin casatorie cu sora lui) dispune de doua treimi din venitul statului, din familia lui provin toți comandanții militari. Împarțirea pamîntului în domenii aparținînd conducatorului, templului și comunității. Hambarele publice, terasele, sistemele de irigație și drumurile (10000 km) sînt îngrijite de oamenii de rînd, controlați de oficialități și obligați sa efectueze munca forțata. Agricultura se face în comun, nu exista proprietate privata.
Cultura Chibcha
Triburile din pod. înalt al Bogotei sînt conduse de un preot-rege. Datorita comerțului (sare, fructe și aur), se formeaza o cultura pe rîul Magdalena, distrusa
1536–1541 de spaniolul QUESADA (p. 225).

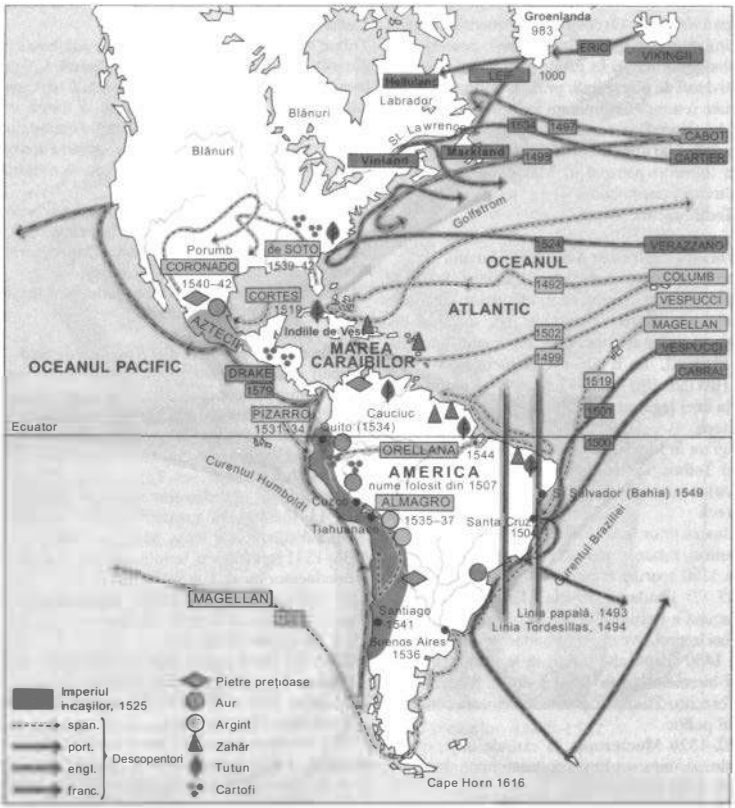

Descoperirea Americii

America Centrală în vremea marilor descoperiri

Descoperirea Americii de către vikingi

984 Islandezul ERIC CEL ROȘU ajunge în **Groenlanda** și fondează colonii. Fiul lui, LEIF ERICSSON, acostează

cca 1000 pe coasta Americii de N (Vinland), dar nu întemeiază o așezare permanentă.

Descoperirea și prima explorare a Americii

O harta a lui TOSCANELLI (1397–1482) îl inspiră pe **Cristofor Columb** (1451–1506) să caute ruta maritimă de V către India, în serviciul ISABELEI DE CASTILIA (p. 187).

1492 Descoperirea Americii după o călătorie de 61 de zile. Numit vicerege, COLUMB întreprinde de atunci și până în

1504 patru călătorii în Indiile de V și în 1498 descoperă zona continentală (vărsarea fluviului Orinoco; mai târziu Panama).

1499–1502 Călătorii de-a lungul coastelor întreprinse de florentinul **Amerigo Vespucci** (1451–1512). Relatarea călătoriilor sale face cunoscut noul continent, numit din 1507 **America,** la propunerea învățatului german MARTIN WALDSEEMÜLLER. – Călătorind spre India, portughezul **Pedro Alvares Cabral** (1460–1526)

1500 descoperă Brazilia. Traversînd Istmul Panama, spaniolul **Balboa** este primul european care ajunge la

1513 Oceanul Pacific. Continentul nord-american este descoperit (înainte de Columb) de

1497 florentinul **Giovanni Caboto,** care, în serviciul Angliei, caută drumul maritim spre India. Îl urmează VERRAZANO și CARTIER. Spaniolii DOMINGO, DE SOTO, ALVARADO, CORONADO explorează până în

1542 N Mexicului.

1519–1521 Prima călătorie în jurul pământului făcută de portughezul Fernao de Magalhaes (Magellan, cca 1480–1521). Descoperă Ins. Moluce, dar este ucis de filipinezi. Una din cele 5 corăbii ale sale ajunge în 1522 în portul de unde plecase, Sanlúcar de Barrameda, sub comanda lui SEBASTIAN DEL CANO.

1577–1580 A doua călătorie în jurul lumii a englezului **Francis Drake** (cca 1545–1596). America de Sud și Centrală sînt explorate și cucerite de **conchistadori,** nobili spanioli (*hidalgos*) și aventurieri, mînați de lăcomie, dorința de a face misionariat, de ambiția de a se acoperi de glorie, ajungînd adesea să se războiască între ei. – **Hernan Cortes** (1485–1547) fondează Vera Cruz și pătrunde în **Mexic.**

1519–1521 Cucerirea Imp. aztec provoacă o baie de sînge.

1531–1534 Ocuparea Imp. incașilor de către **Francisco Pizarro,** care întemeiază **Lima** în 1535, și pune să fie ucis ALMAGRO, cuceritorul Boliviei în 1538.

1535 QUESADA cucerește Columbia.

1544 ORELLANA traversează continentul.

1540–1554 VALDIVIA descoperă Chile.

Construirea imperiului colonial spaniol

La scurt timp după primele descoperiri

1494 tratatul de la Tordesillas: împărțirea lumii într-un imp. spaniol și un altul portughez. Papa ALEXANDRU VI trasează o linie de demarcație (la cca 370 de mile V de Azore). După principiul „lui Dumnezeu sufletele, regelui pământul", statul reacționează împotriva ambițiilor individuale ale conchistadorilor introducînd un regim colonial controlat din Spania.

1524 **Sevilla** devine port cu drept de monopol asupra comerțului și sediul **Consiliului Indiilor,** autoritate centrală pentru administrație, lege și biserică. **Viceregatele** Noua Spanie 1535, Peru 1542 (mai tîrziu Noua Granada 1718 și La Plata 1776) se organizează sub guvernarea unor căpitani-generali cu autonomie juridică (*audencias*). **Orașelor** li se acordă autonomie limitată (*cabildo*). Se întemeiază universități la Mexico 1553, Lima 1551, Bogota 1592, Caracas 1642.

1527 Venezuela este ipotecată familiei Welser (p. 215). Explorată (1530–1539) de FEDERMANN, Germania renunță la această primă colonie a ei în 1546. Acordarea, în schimbul unui tribut, de domenii ale coroanei (*encomiendas* sau *latifundia*) către conchistadori, care au dreptul de a pretinde de la indieni impozite în natură, fiind obligați să se ocupe de aceștia în spirit creștin. **Las Casas** (1474–1566), „apostolul indienilor", luptă împotriva exploatării.

1510–1511 Începe importul de sclavi negri din Africa (v. p. 221). Legislația de protecție

1542–1545 atinge punctul culminant prin Noile legi: indienii devin vasali liberi ai regelui.

Urmările descoperirilor

Economia: schimbarea centrului de greutate de la mările interioare europene (Nordului, Baltica, Medit.) la ocean (comerțul atlantic). Lisabona, Sevilla, Rotterdam iau locul porturilor Lübeck, Veneția și Genova (p. 183). Prin introducerea unor noi produse coloniale (cartofului, porumbul, tabacul) și a economiei intensive de plantație, are loc dezvoltarea grandioasă a **comerțului mondial** și a dimensiunilor întreprinderilor (coloniile ca beneficiare). Cererea sporită de bani (capital pentru antreprenori, formarea de monopoluri) favorizează marile firme capitaliste, care cîștigă și importanță politică (p. 215).

Politica: creșterea puterii țărilor din extremitatea de V a Europei; scăderea importanței politice a Europei Centrale. **Portugalia** și **Spania** devin **mari puteri**. Olandezii, francezii și englezii încep să practice navigația oceanică.

Cultura: începutul procesului de **europenizare mondială;** deplasarea unor popoare și amestecul de rase (transportul de sclavi, colonizarea); extinderea universului intelectual și a științelor: geografia și etnografia, astronomia și filologia.

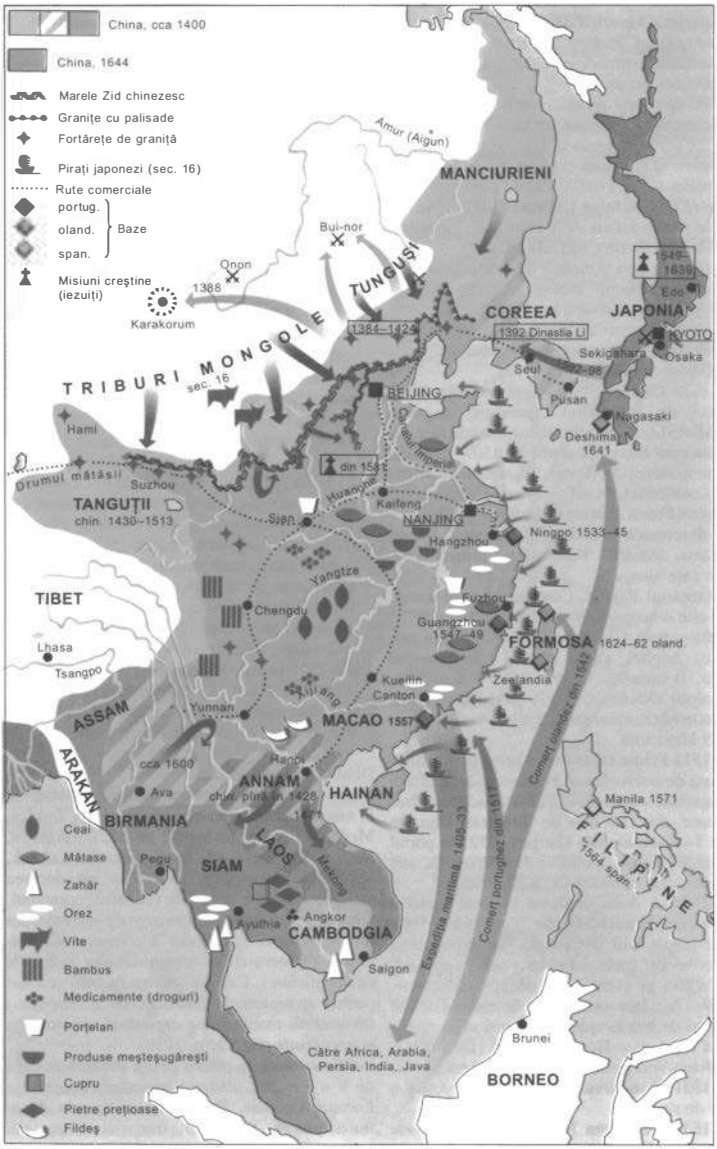

China în perioada dinastiei Ming, 1368–1644

China: dinastia Ming (1368–1644)
Recolte slabe și inundații cauzează răscoale ale țăranilor. „Profeți" ai sectei secrete a „Lotusului alb" anunță apariția unui „luminat".

1368–1398 ZHU YUANZHANG, un călugăr budist, îl alungă pe ultimul împ. mongol de la Beijing și întemeiază la Nanjing o nouă din. națională, care își continuă existența pînă în 1644. Imperiul este împărțit în 13 provincii și centralizat. Comerțul și industria sînt ținute sub control, îndoielnice din punct de vedere moral, în conformitate cu învățătura confucianistă. – Birocratizarea consolidează puterea mandarinilor (cea mai de sus casta de funcționari): pînă și eunucii palatelor primesc însărcinări politice. Cea mai importantă datorie devine siguranța imperiului. China reacționează prin izolaționism tot mai pronunțat împotriva patrunderii europenilor, împotriva navalirilor continue ale popoarelor mongolice și împotriva pirateriei japoneze.

1403–1424 CHENGZU (YONGLE) mută în 1421 capitala la **Beijing,** pentru a apăra mai bine granița de N. **Continuarea construirii Marelui Zid,** ajungînd la o lungime totală de 1450 km; 16 m lățime și 8 m înălțime.

1405–1433 Expediții maritime spre Africa deschid noi rute comerciale și îndreaptă emigrarea chineză spre SE Asiei.

1516 Prima bază portugheză la Canton; comerțul european este permis, în schimbul plății unui tribut, doar la

1557 **Macao.**

1522–1566 În timpul domniei lui JIAJING – mai mult poet decît conducător – raidurile tungușilor ajung pînă lîngă Beijing.

1563 Distrugerea piraților japonezi. WANLI [1573–1619] încurajează

din 1581 misiunea iezuiților (fratele RICCI). Grație priceperii lor la matematică și tehnică își cîștigă influența la Curtea imperială. Declinul dinastiei începe

1622 din cauza revoltelor sectei „Lotusul alb". Epoca este caracterizată printr-un stil rafinat de viață și maniere desăvîrșite.

Literatura: filozoful WANG YANG-MING (1472–1528) face critica scolasticii Song; culegerea de lucrări literare *Yung-lo ta tien* cuprinde 23000 de volume; reprezentări cartografice ale imp. și romane realiste.

Arta: monumente funerare ale împăraților la Nanjing și Beijing; extinderea reședinței. Realizarea **porțelanurilor Ming,** colorate, și a grădinilor chinezești cu pagode, podețe arcuite, păsări cîntătoare, chioșcuri pentru ceai și dragoni.

Medicina: dezvoltarea unei metode științifice de diagnostic și a acupuncturii.

Japonia: Șogunatul Așikaga (1338–1573)
Reședințele mikadoului la Kyoto și Yoshino.

1392 Șogunul YOȘIMITSU pune capăt schismei; totuși, crearea a 2 noi oficii guvernamentale (*kwanryo*) implica familiile nobiliare într-un razboi civil care dureaza 150 de ani.

1478–1573 Epoca „războiului dintre țări" (perioada Sengoku a „cavalerilor și eroilor"). Statul ajunge la un pas de dezintegrare; pirați bine organizați (*wako*) jefuiesc țara. Rasturnarea sociala antrenează întreg poporul, prin decaderea unor clanuri vechi și venirea la putere a unora noi. *Daimyo* (= nume mari) devin principi ereditari; vasalii lor sînt cuprinși în casta razboinica a **samurailor** (membru al suitei). Din spiritul confucianist ia naștere **bushido** (calea), idealul cavalerilor japonezi: în afara pregătirii în vederea luptei (tras cu arcul, scrima, lupte), cavalerul trebuie să aspire la anumite virtuți specifice; idealurile supreme sînt credința față de *tenno* (*Shu*) și față de familie (*Ko*). Disputele care implica probleme de onoare nu se rezolva prin dueluri, ci prin sinucidere (*harakiri, seppuku*) potrivit unor reguli ceremoniale. – Apar mișcări menite să protejeze realizările culturii japoneze și rituri secrete pentru intensificarea spiritului religios șintoist (p. 177). Capătă importanță ceremonia ceaiului, cu meditația estetică („iluminare").

1542 Se introduc arme de foc europene, care înlocuiesc arcul, lancea și sabia.

1549 Întemeierea cu succes a unor misiuni iezuite în S (FRANCIS XAVIER).

Perioada fără șogun (1573–1603)
în care își desfășoara activitatea trei dintre marii creatori ai noului Imperiu japonez:

Oda Nobunaga (1534–1582). Acest „Attila japonez" se luptă cu adversarii lui *tenno,* ocupa Kyoto și îl elimină pe ultimul șogun Așikaga în 1573. Pentru a slabi poziția călugarilor-razboinici budiști (*sohei*), el sprijină misiunea creștină.

Hideyoși Toyotomi (1535–1598). Cel mai genial comandant militar și om de stat japonez pune capăt dominației șefilor de clan (*daimyo*). Din 1582 cancelar, el înființează o nouă administrație centrală.

1592–1598 Campanie de cucerire a Coreei.

Ieyasu Tokugawa (1542–1616) îl înfrînge pe succesorul HIDEYORI TOYOTOMI în

1600 b. de la Sekigahara; își asigură puterea prin eliminarea tuturor membrilor familiei Toyotomi, redistribuirea fiefurilor și întemeierea unui stat polițienesc.

1603–1867 Șogunatul Tokugawa. – Edo (Tokio) înflorește, în calitate de reședință.

1637–1638 Revolta de la Șimbara se soldează cu nimicirea creștinilor.

1639 Închiderea tuturor porturilor (pînă în 1854).

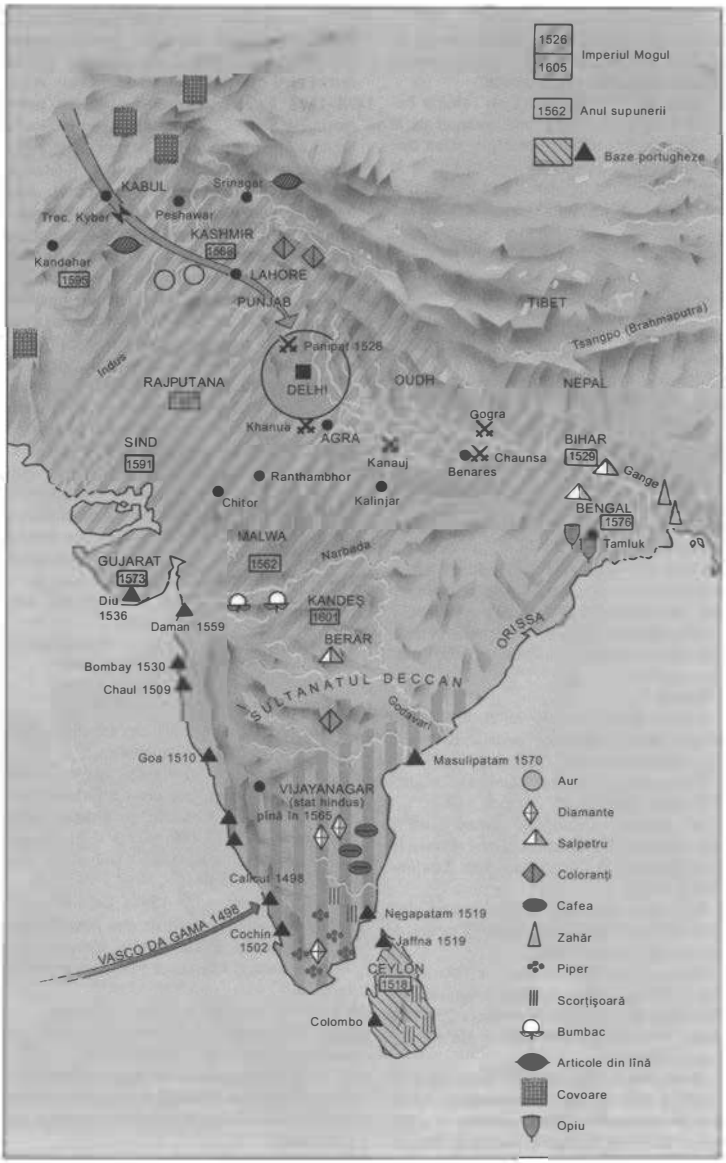

Imperiul Mogul din India

Imperiul Mogul din India (1526–1658)

Ultima navalire islamică în Hindustan (India) este întreprinsă de Timuridul

1494–1530 Babur, urmaș al lui GINGHIS HAN și TIMUR, stăpîn la Kabul din 1504. El îl înfrînge decisiv pe sultanul IBRAHIM LODI DIN DELHI, prin folosirea artileriei, în

1526 b. de la Panipat, apoi cucerește Agra.

1526 Vict. de la Khanua asupra unei Confederații a rajputilor; cucerirea N Indiei.

1530–1540 HUMAYUN se straduiește să păstreze imperiul tatălui său.

1539–1545 ȘER ȘAH, uzurpatorul afgan, întemeiază pentru scurt timp un imperiu interimar. Cea de a doua cucerire a Indiei de către

1556–1605 Akbar (în vîrstă de 13 ani), marele împărat mogul. Regentul BAYRAM HAN îi înfrînge pe rebelii hinduși în cea de-a 2-a

1556 b. de la Panipat. – Din 1559 AKBAR preia comanda campaniilor militare; pînă în 1576, el cucerește cu armata sa de profesioniști întreg N Indiei (fără Sind).

1591–1601 Ocuparea teritoriilor Sind, Kandahar, Berar și Kandeș.

Politica internă: căsătorii cu principese hinduse pentru **stabilizarea imperiului;** hindușii sînt acceptați în serviciul de stat.

1563 Renunțarea la un impozit special aplicat hindușilor; reorganizarea adm. centrale (divan): prevederi pentru prevenirea fraudelor sau a răzvrătirii funcționarilor (supraveghetori); din

1579 sistem de impozite fix (o treime din venitul țăranilor) și colectare riguroasă a impozitelor.

1583 Edict de toleranță pentru toate religiile. În timpul domniei fiului alcoolic al AKBAR

1605–1627 JAHANGIR, politica este influențată de soția favorită a acestuia, NUR JAHAN (1611–1622). Veniturile statului se risipesc pentru o viață de huzur.

1612–1613 Începuturile politicii coloniale a englezilor.

După obișnuitele conflicte dintre frați,

1628–1658 ȘAH JAHAN se urcă pe tron și extinde imperiul pînă în Deccan, ai cărui sultani

1636 devin vasali ai marelui mogul. AURANGZEB (p. 275) uzurpă puterea.

Cultura islamică în India (sec. 15–17)

Fuziune între elementul indian și cel arabo-persan. Aristocrația islamică preia obiceiuri indiene; sub infl. islamică: izolarea strictă a femeilor hinduse, creșterea numărului de căsătorii între copii și arderea văduvelor. Limba de stat devine **urdu,** cu gramatica hindusă și fond de cuvinte persano-arab. Formarea noilor dialecte populare indiene: **hindi,** bengali, punjabi, mahrati etc. Sultanii de la Delhi atrag la Curte poeți, istoriografi și învățați persani. **Babur,** un om educat, își scrie *Memoriile.* **Akbar** reorganizează învățămîntul și înființează biblioteci și universități. La Curtea marilor moguli sînt găzduiți poeții URFI (1555–1591), ABDUL FADL, istoricul BADAUNI. Toți împărații moguli sînt mari constructori. După modelul persan, apare o **pictură miniaturală.**

Literatura

Prin traducerea în persană a **Upanișadelor** (p. 43) făcută de DARA SHOKOH, Europa află de literatura indiană. – Rescrierea în limba hindi, sub titlul **Oceanul faptelor lui Rama,** a epopeii culte **Ramayana** de către **Tulsi Das** (1532–1624), devine **Biblia de casă a hindușilor.**

Arhitectura

Elementele stilistice asemănătoare ale edificiilor religioase ușureaza fuziunea tradițiilor constructive persane și hinduse (curți interioare și colonade). Noua reședință a lui AKBAR, Fathpur Sikri de lîngă Agra, 1569, prezintă palate și moschei care reflectă stilul mogul pur, la fel și mausoleul lui AKBAR de la Sikandra și templul Go-Mandal de la Udaipur (1600) ridicat în stil rajput. Cel mai de seamă monument este **Taj Mahal,** mausoleul soției favorite a lui ȘAH JAHAN (1632–1652): împodobit cu incrustații de pietre prețioase, edificiul cu cupola străjuită de 4 minarete (din marmură albă), dispus astfel încît să armonizeze cu grădinile și bazinele de apă, este considerat una dintre cele mai frumoase construcții ale lumii.

Apariția sectelor hinduse

Sectele pashupata și lingayat aparțin grupului Shiva, care propovăduiește ascetismul drept cale a salvării. Grupul Vishnu caută mîntuirea prin dăruire și iubire (**bhakti**) față de zei: **bhagavata** se bizuie pe cartea sfîntă de rugăciune **Bhagavadgita** (Cîntul celor sublimi), interpretat de RAMUNUJA (1055–1137) cu accent pe mila divină. Adepții **mahdva** ai lui MAHDVA ANANDATIRTHA (1199–1278) reprezintă o doctrină dualistă despre Dumnezeu și lume, VALLABHA (1479–1531) și secta sa de **maharaja** vorbesc, pe de altă parte, despre dragostea sexuală dintre Dumnezeu și suflet. CAITANYA (1485–1534) predică dragostea extatică prin cîntec, muzică și dans. – Hinduismul modern este marcat de **tantrism,** condus după reguli mistic-magice și un ceremonial prescris de cărțile sfinte ale Tantrei. **Secte sincretice** (amestec de concepte hinduse și islamice): RAMANANDA (cca 1400–1470) fondează la Benares o sectă bhakti; sînt admise toate castele, și musulmanii. Elevul său KABIR (1440–1518) leagă monoteismul islamic cu metempsihoza (*karman*). În jurul lui NANAK (1469–1538) se formează comunitatea religioasă **sikh** (în ind. = ucenici), purtînd haine, coafură și barbă cu o formă distinctă. Adoptarea ideii războiului sfînt împotriva musulmanilor necredincioși; se întemeiază o teocrație militară. Gruparea sikh asigură de atunci elita soldaților indieni.

Biserica și statul în Germania

Slabiciunea puterii politice centrale (p. 197) împiedica întemeierea unei biserici naționale, așa ca în Anglia, Franța, Spania. Deși decretele reformei de la Basel sînt acceptate în cadrul

1439 dietei de la Mainz, totuși curia (NICOLAE V) îi cîștigă pe principii prin

1447 încheierea de concordate separate, care consolidează **autoritatea ecleziastică** a principilor teritoriali (numirea în funcțiile bisericești, supravegherea proprietăților bisericii). FREDERIC III renunță prin

1448 concordatul de la Viena (p. 181) la reformele religioase. Avînd din ce în ce mai mare nevoie de fonduri, curia pretinde Germaniei o contribuție sporită, prin pierderea veniturilor din țările cu biserici naționale.

La mijlocul sec. 15 **„Gravamina** (Plîngeri) **ale națiunii germane"** cu prilejul dietelor imp. și provinciale. Foi volante cer un „împărat absolut" (*Endzeitkaiser*), care să apere „legea cea buna din vechime" și biserica germana de „exploatarea romanica"; umaniștii protestează împotriva tutelajului teologic al laicilor și critică hotărîrile judecătorești ale papei și lacomia de profit. Nemulțumire și amărăciune generale cauzate de:

1. **bogăția bisericii,** care duce la o nivelare a valorilor spirituale și la declinul moral al clerului. Posesiunea bisericească este considerată inechitabilă, mai ales ca nu este supusa judecății laice și impozitelor;
2. **clerul înalt;** acești „*Junkeri* ai lui Dumnezeu" considera proprietățile bisericești niște „adaposturi ale nobilimii", în măsură să le asigure un standard de viață conform poziției lor sociale. Canonicii lasă funcțiile cu spirituale în seama vicarilor, duc o viață opulentă sau întreprind studii savante, dar clerul marunt este neglijat și trăiește în ignoranța teologica;
3. **decăderea mijloacelor bisericești de mîntuire** (indulgențele, spovedania, canonul); formularistica scolastica și serviciul liturgic impersonal.

Evlavia populară germană

Într-o perioadă de prosperitate crescînda, neliniștile interne și anxietățile poporului de rînd sînt provocate de schimbarile de neînțeles ale concepției asupra lumii și vieții de pîna atunci. **Tiparul** aduce un val de **literatură morală de înălțare spirituală:** cărți de spovedanie, de rugaciune, de pregătire înaintea morții; explicații ale Evangheliei, viețile sfinților, diverse ediții ale Bibliei (18 traduceri pîna în 1521). – **Predicatori populari** (adesea calugări-cerșetori), care propovaduiesc o viață simpla în sărăcie evanghelica, sînt foarte raspîndiți, la fel și **fraternitățile** pentru ruga în comun și operele de caritate. JOHANN GEILER VON KAISERSBERG (1455–1510) protestează împotriva difuzării unor versiuni imperfecte ale Bibliei; SEBASTIAN BRANT (1457–1521) cheama la reforme; WESSEL GANSFORT și JOHANN RUCHRAT lupta împotriva traficului cu indulgențe (cca 1480); însă reformatorilor le lipsește puterea sau pregatirea teologica.

Donații și cadouri votive: construirea de spitale și orfelinate. Înconjurate de capele împodobite cu altare pictate, figuri de sfinți și vase sacre, bisericile și catedralele seamana cu niște muzee generos înzestrate. Köln (30000 loc.) posedă 19 biserici, 100 capele, 22 mînastiri, 12 spitale; fiecare al 9-lea locuitor al Germaniei este cleric; splendide demonstrații ale stralucirii bisericești prin procesiuni, piese de teatru pascale și dansuri macabre organizate în cele cca 100 de duminici și sărbători. – **Cultul relicvelor:** nenumarate relicve sînt venerate, consemnate în cataloage, adunate și tranzacționate la orice preț. În 1520, FREDERIC CEL ÎNȚELEPT posedă 19013 relicve, care îi asigura o perioada de indulgența de cca 2 milioane de ani. – **Venerarea sfinților:** bisericile, orașele, meseriile, starile, pîna și animalele au sfinții lor patroni și protectori, printre care MARIA și mama acesteia, SF. ANA, se bucura de o veneratie deosebita. Crește numarul calatoriilor de penitență și al **pelerinajelor.**

Persecuția vrăjitoarelor: pe baza bulei referitoare la vrajitorie a lui INNOCENȚIU VIII (1484) și a regulamentului de procedura *Malleus maleficarum* (Ciocanul vrajitoriei, 1489) al dominicanilor INSTITORIS și SPRENGER din Köln, peste un milion de femei cad victime acestei prigoane pîna în sec. 18 (ultimele procese de vrajitorie: la Berlin 1728, în Kempten 1775).

Evoluția lui Luther pînă în 1517

1483–1546 Martin Luther, n. la Eisleben, crescut la Mansfeld. La dorința tatalui sau, își începe studiile juridice dupa terminarea educației de baza la Magdeburg, Eisenach și Erfurt.

1505 Experiența convertirii (în timpul unei furtuni): intrarea într-o mînastire a augustinilor de la Erfurt și formarea ca teolog în tradiția scolasticii lui OCCAM (p. 184).

1508 Transfer la Universitatea Wittenberg, 1510 calatorie la Roma.

1512 Doctor în teologie și *magister* (profesor) de interpretare biblica.

1513–1517 Cursuri despre Psalmi și Epistolele lui Pavel. În încleștarea cu „întrebarea despre Dumnezeu cel milostiv" și dorind sa se elibereze de conștiința apasatoare a pacatului, ajunge să aiba îndoieli în legatura cu mijloacele de izbavire bisericești și începe un studiu intens al Bibliei.

1512/13 Revelație religioasa hotarîtoare (așa-numita experiență din turn): justificarea omului nu prin eforturi de voință sau fapte bune, ci doar prin mila lui Dumnezeu (Rom. 1, 17). – În jurul lui LUTHER se formeaza un cerc de teologi preocupați de studiul Bibliei și de SF. AUGUSTIN: NIKOLAUS VON AMSDORF, KARLSTADT (p. 233).

Începuturile Reformei (pînă în 1521)

1514 Papa LEON X reînnoieşte indulgenţa pentru reconstrucţia Catedralei Sf. Petru (p. 217). Împotriva întreprinzătorului comisar de indulgenţe al arhiepiscopului de Mainz, TETZEL, se îndreapta

31 oct. 1517 cele 95 de teze ale lui Luther, afişate la biserica de la castelul din Wittenberg, chemînd la o disputa despre abuzurile din traficul de indulgenţe. Tezele se raspîndesc rapid şi eficient în întreaga Germanie. Acuzat de dominicani, LUTHER este chemat la procesul de eretici de la Roma; însa este protejat de principele elector FREDERIC CEL ÎNŢELEPT [1486–1525].

1518 Interogatoriu în cursul dietei de la Augsburg susţinut de legatul CAJETAN: LUTHER nu-şi retrage tezele şi, dupa ce fuge, face apel la un conciliu general.

1519 Disputa de la Leipzig dintre KARLSTADT, LUTHER şi principalul sau adversar, JOHANN ECK (1486–1543), prof. la Ingolstadt: **ruptura cu Roma,** deoarece LUTHER respinge primatul papal, tradiţia bisericii şi caracterul infailibil al unui conciliu.

1520 Impunerea Reformei: LUTHER compune **3 scrieri programatice,** în

august cea **politica:** „Catre nobilimea creştina de naţiune germana: despre ridicarea starii creştinismului" – se adreseaza în stilul *Gravaminei* (p. 230) împaratului şi starilor din imp. Cheama la introducerea de reforme printr-un **conciliu naţional,** fiindca toţi creştinii aparţin aceleiaşi stari spirituale (preoţime generala);

octombrie cea **dogmatica:** „Despre robia babiloneana a bisericii" (în lat.) – din cele 7 sacramente accepta doar cele 2 justificabile de Evanghelie (de unde „evanghelic"), anume botezul şi împartaşania (**principiul Scripturii**);

noiembrie cea **etica:** „Despre libertatea unui creştin" – care nu poate fi cunoscuta decît în credinţa (*sola fide*), prin mila lui Dumnezeu.

Decembrie Arderea bulei *Exurge Domine* (amenintarea cu excomunicarea) la Wittenberg.

Consecinţe: scrierile şi faptele lui LUTHER au un impact enorm; crestere brusca a producţiei de carte; foi volante (gravuri în lemn) stimuleaza entuziasmul faţa de reformator în cele mai largi cercuri. Printre umanişti care se alatura reformei sînt şi MELANCHTHON, HUTTEN, **Zwingli.**

1521 Dieta de la Worms (p. 237): asigurîndu-i-se dreptul de libera trecere, LUTHER îşi întemeiaza poziţia pe Scriptura, dar este pus în afara legii de CAROL V (Worms).

Raspîndirea Reformei (1521–1525)

Pus la adapost sub numele de „Junker Jörg" de FREDERIC CEL ÎNŢELEPT, LUTHER traduce la Wartburg Noul Testament dupa textul grecesc original. Prin **Biblia din septembrie** (1522), LUTHER devine creatorul **limbii germane literare moderne.** (În teritoriile catolice, „germana lui Luther" nu se impune decît în sec. 18.) Traducerea completa a Bibliei în 1534.

Wittenberg: dupa tulburari provocate de exces fanatic (p. 233), care îl determina pe LUTHER în 1522 sa intervina, oraşul şi universitatea devin **centru al Reformei** („Roma germana"). Aici se afla alaturi de LUTHER, printre alţii, **Johannes Bugenhagen** (1485–1558), autorul ordonanţelor adresate bisericilor şi şcolilor evanghelice, juristul **Georg Spalatin** (1484–1545), pictorul **Lukas Cranach** şi în primul rînd **Philipp Melanchthon** (p. 212): prima formulare teologica a învaţaturii lui LUTHER, în *Loci communes* (1521).

Puncte focale timpurii ale Reformei sînt:

Strasbourg cu **Martin Bucer** (1491–1551), a carui doctrina asupra împartaşaniei îl influenţeaza pe **Calvin** (p. 238). Unire cu direcţia luterana prin „concordatul de la Wittenberg" (1536).

Nürnberg: Andreas Osiander (1498–1551) proclama noua doctrina; cercul de artişti din jurul lui **Albrecht Dürer** şi **Hans Sachs** se alatura lui LUTHER. – Desfiinţarea de mînastiri şi dizolvarea de ordine calugareşti; renunţarea la celibat (în 1525, LUTHER se casatoreşte cu fosta calugarita KATHARINA VON BORA); confiscarea proprietatilor ecleziastice (secularizare) de principii trecuţi la protestantism. **Pamflete religioase** compuse în „stilul grobian" al vremii: **Thomas Murner** (1469–1537), „Despre marele smintit luteran" (1522). Mulţi umanişti se îndeparteaza de LUTHER dupa ce acesta neaga cu severitate (*De servo arbitrio*, 1525) libertatea de voinţa susţinuta de ERASM (printre alţii PIRCKHEIMER, CROTUS RUBEANUS).

Reforma în Elveţia

Ulrich (Huldreich) Zwingli (1484–1531) este umanist, pastor, preot militar, şi din

1519 preot la **Zürich.** La fel ca ERASM sau LUTHER, ajunge la o critica a bisericii în urma studiilor sale umaniste. Dupa

1522 proteste publice împotriva abuzurilor bisericeşti, Consiliul oraşenesc îi accepta

1523 programul de reforma prezentat în **67 de teze:** interzicerea formelor catolice de cult: procesiuni, relicve, icoane; controlul prezenţei la biserica, respectarii moralei şi a grijii faţa de saraci; accent pe predestinare. – Mişcarea se impune, la Basel (KOLAMPADIUS), Berna, St. Gallen, mai tîrziu la Konstanz şi Strasbourg (BUCER), dupa un recul datorat

1526 disputei de la Baden cu ECK.

1529 Colocviul religios de la Marburg cu LUTHER duce la o neînţelegere asupra **împartaşaniei.** În razboiul dintre Zürich şi cantoanele catolice ale Elveţiei, ZWINGLI cade în

1531 b. de la Kappel. – Succesorul sau **Heinrich Bullinger** (1504–1575) respinge unirea dintre adepţii lui LUTHER şi cei ai lui ZWINGLI.

1539 Confesiunea elvetica; spre contracararea ei, se produce unirea cu biserica lui CALVIN din Geneva prin *Consensus Tigurinus* (1549).

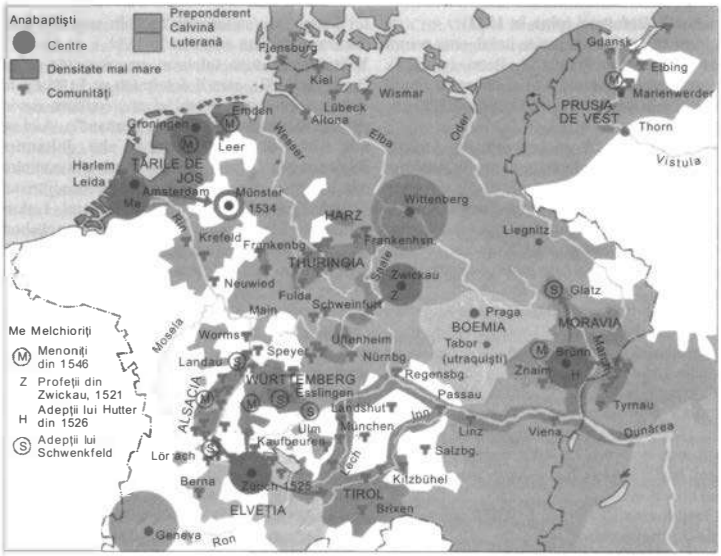

Mişcarea anabaptistă în sec. 16

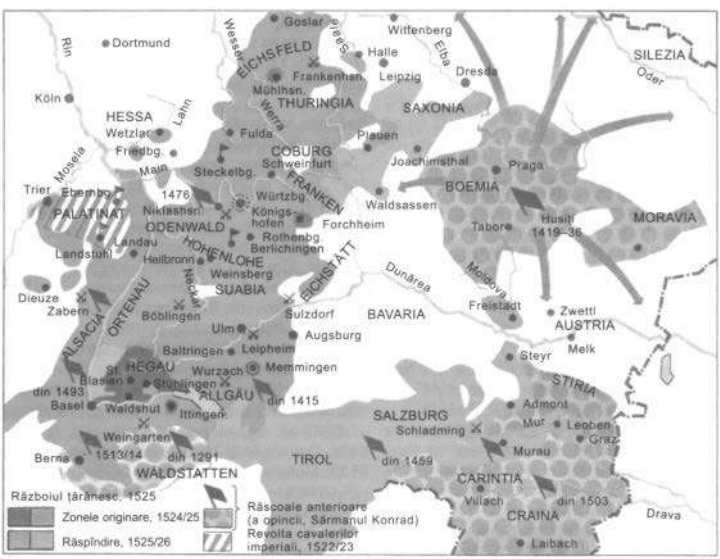

Războiul ţărănesc, 1525

Curente tributare Reformei

Lupta lui LUTHER împotriva autorităţii bisericeşti şi pentru o înnoire în spirit creştin a vieţii trezeşte în popor sentimente şi idei de exaltare. „Evanghelia omului mărunt" dezlănţuie răbufniri radicale şi pune în primejdie reforma. Fără ca învăţăturile lor să aibă claritate, **anabaptiştii** şi **fanaticii** resping orice ordine statală sau bisericească; cred în revelaţia personală, chemare profetică, în „lumina interioară" şi în sfinţirea omului printr-un nou botez.

ANDREAS BODENSTEIN, supranumit **Karlstadt** (1480–1541), introduce la Wittenberg reforme radicale (căsătoria preoţilor, dizolvarea ordinelor). Valul de iconoclasm declanşat de el devine cuvîntul de ordine al anabaptiştilor. Husiţii din Boemia şi KARLSTADT îi influenţează pe „profeţii de la Zwickau", THOMAS MÜNZER şi NIKOLAS STORCH. Sub influenţa viziunilor religioase, ei vestesc apropierea unor tulburări şi îi incită pe cei nemulţumiţi de starea socială din ţară. Predicatori itineranţi, cum sînt BALTHASAR HUBMAIER (Waldshut), JOHANNES DENK (Nürnberg), SEBASTIAN FRANCK (Donauwörth), fac cunoscute luminările lor, profeţind în întreg imperiul sfîrşitul vremilor. KASPAR SCHWENKFELD întemeiază o sectă mistică în Suabia şi Silezia. – După ce fusesera persecutaţi crud, susţinătorii lui JAKOB HUTTER din Tirol îşi întemeiază aşezări în Moravia.

Dacă mulţi anabaptişti îşi consideră suferinţele un martiriu ceresc, MELCHIOR HOFFMANN din Hall (Suabia) propovăduieşte nimicirea nelegiuiţilor prin sabie şi vesteşte începutul „împărăţiei de 1000 de ani a lui Hristos" pentru anul 1543. În Ţările de Jos, conducătorii **melchioriţilor** devin JAN MATTHYS, un brutar din Harlem, şi JAN BOKELSON, croitor din Leiden. În 1534/5 ei instituie regimul **anabaptiştilor de la Münster.** Trecut de partea reformei, în 1532, oraşul intră acum sub influenţa melchioriţilor. Pe perioada asediului ce urmează, fanatismul religios din „Regatul Sion" se manifestă pregnant (proprietate deţinută în comun, poligamie). După căderea cetăţii, toţi cei „cu convingeri anabaptiste" sînt supuşi pedepsei. Faptul că începînd de atunci sînt „tăcuţii din ţară" se datorează operei predicatorului **Menno Simons** (1492–1559) din Friesland. Paşnice, dar pătrunse de convingerea salvării lor, comunităţile menoniţilor se răspîndesc pînă în Rusia şi în America de Nord.

Revolta cavalerilor imperiali (1522–1523)

În ipostaza de „casta de războinici şomeri", cavalerii imperiali se unesc şi se împotrivesc decăderii lor sociale. De la noua învăţătură ei speră o reformă imperială, cuprinzînd şi confiscarea şi împărţirea domeniilor ecleziastice, precum şi ridicarea lor la rang princiar. Cîştigaţi de ULRICH VON HUTTEN (p. 212) de partea „libertăţii evanghelice germane", comandantul mercenarilor, FRANZ VON SICKINGEN (1481–1523), începe „războiul cu popii" (*Pfaffenkrieg*) împotriva arhiepiscopului de Trier. Este excomunicat şi rănit mortal. – Cavalerii imperiali ies de pe scena politică.

Marele război ţărănesc (1525)

Prosperi datorită preţelor de desfacere sigure, încrezători în forţele proprii şi capabili să lupte ca urmare a folosirii lor ca lăncieri pedestraşi, ţăranii din teritoriile fărîmiţate din sudul şi centrul Germaniei se opun presiunilor de a contribui cu bani şi muncă din partea seniorilor scăpătaţi. Dreptul roman (p. 185) le limitează mai mult drepturile obşteşti, libertatea personală şi dreptul la autoadministrare. Din sec. 15 apar societăţi secrete şi tulburări:

1476 răscoala „FLUIERAŞULUI DIN NIKLASHAUSEN" (Franconia);

1493 răscoala opincii (*Bundschuh*, Rinul Superior);

1514 răscoala „sărmanului Konrad" (*Armer Konrad*, Suabia). Reforma este reinterpretată cu entuziasm fervent şi îşi găseşte cel mai important ecou la ţară.

1524 Începutul războiului ţărănesc la Waldshut şi Stühlingen.

1525 Răspîndire bruscă în Thuringia şi Austria Superioară; totuşi, „hoardelor de ţărani" le lipsesc ţeluri, planuri şi conducere unitare. Unele oraşe imperiale (Rothenburg) şi cavaleri imperiali se alătură voluntar (de ex. „idealistul mişcării", **Florian Geyer**) sau silit (GÖTZ VON BERLICHINGEN). „Cancelarul ţăranilor", **Wendelin Hippler,** concepe un program moderat în cele „12 articole". „Apelul de menţinere a păcii" al lui LUTHER se adresează principilor şi ţăranilor. – După succese iniţiale, răscoala degenerează în jafuri, crime şi pîrjoluri. THOMAS MÜNZER vesteşte venirea unei „Împărăţii a lui Dumnezeu".

În mai 1525 apare scrierea lui LUTHER *Împotriva hoardelor de ţărani criminale şi prădalnice* – o severă chemare la adresa principilor de a-i distruge pe ţărani, pentru păstrarea ordinii emanate de la divinitate, şi faţă de care omul trebuie să aibă ascultare. Superioară din punct de vedere militar, Liga suabă (TRUCHSESS WALDBURG) înfrînge cetele suabe şi francone.

Consecinţe:

1. Pînă la începutul sec. 19, legea agrară „încremeneşte"; ţăranul devine şerb al proprietarului pămîntului şi nu are drepturi politice (excepţii: Westfalia, Friesland, Mecklenburg, Tirol).
2. Consolidat de doctrina lui LUTHER, referitoare la „ascultarea faţă de autoritate", statul princiar devine forţa determinantă a Epocii Moderne.
3. Mişcarea religioasă populară a Reformei devine una politică sub controlul principilor.

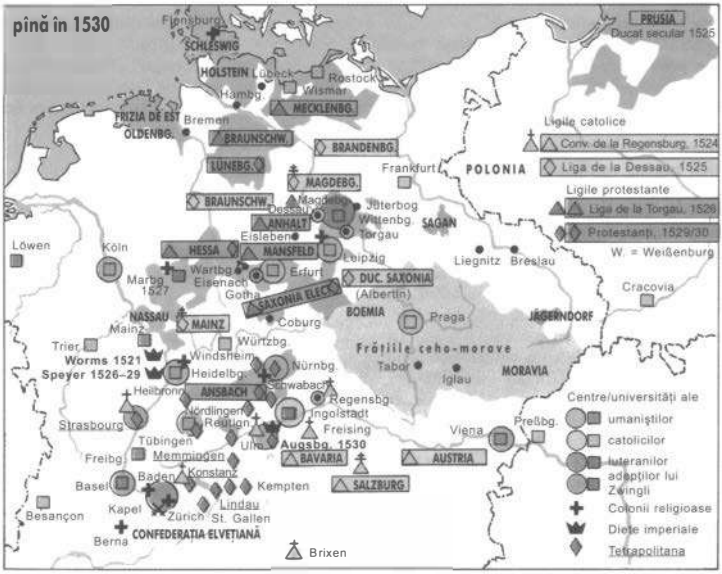

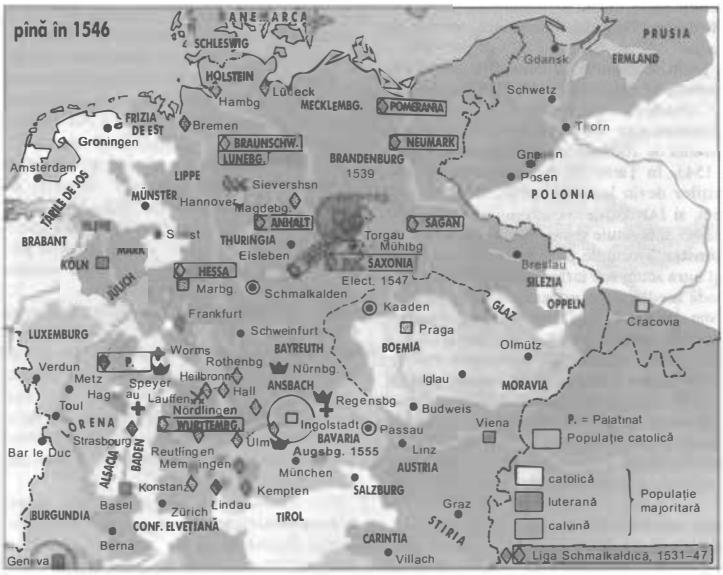

Reforma în Germania

Aspecte politice ale Reformei (1521–1555)

În pofida edictului de la Worms, Reforma se raspîndește.

1524 Dieta de la Nürnberg. Principii îi promit legatului CAMPEGIO să respecte edictul „atît cît este posibil" Convenția de la Regensburg 1524 și Liga de la Dessau produc înființarea unor ligi confesionale speciale menite să desființeze noua doctrina. Conducatorii starilor imperiale evanghelice, PHILIPP VON HESSEN [1518–1567], JOHANN DER BESTNDIGE [Perseverentul, 1525–1532], JOHANN FRIEDRICH VON KUR-SACHSEN [Saxonia electorala, 1525–1554], raspund prin Liga de la Torgau.

1525 Introducerea reformei în Prusia: Marele maestru ALBRECHT VON HOHENZOLLERN [1513–1568] transforma statul cavalerilor teutoni într-un ducat laic.

1526 Prima dietă de la Speyer.

1529 A 2-a dieta de la Speyer. Starile evanghelice fac apel la propria lor conștiința în problemele de credința și protesteaza împotriva edictului de la Worms. Fața de succesele de politica externa ale împaratului, PHILIPP VON HESSEN staruie la unirea **„protestanților"** și mijlocește între LUTHER și ZWINGLI

1529 colocviul religios de la Marburg. Protestanții din S Germaniei se unesc în convenția de la Schwabach.

1530 Dieta de la Augsburg. Împaratul vrea sa salveze unitatea de credința. Protestanții își prezintă poziția confesionala în **Confessio Augustana** (CA: alcatuita de MELANCHTHON), în *Tetrapolitana* (BUCER, CAPITO) și în *Fidei ratio* (ZWINGLI). Teologii catolici (ECK, FABER) li se opun prin **Confutatio;** CAROL V respinge apologia din CA și confirma edictul de la Worms. Starile imperiale evanghelice alcatuiesc atunci

1531 Liga Schmalkaldica, cu o armată a ligii și trezorerie comuna, cautînd sa stabileasca relații externe (Franța).

Întemeierea de biserici evanghelice teritoriale

În timpul razboiului țaranesc, LUTHER se declară de partea principilor teritoriali ca autoritate laica (p. 233). LUTHER însuși dezvolta bazele slujbei divine evanghelice și ale învățaturii luterane, redactînd

1526 **Liturghia germana** și

1529 Catehismele și cartile de cununie și botez. MELANCHTHON și BUGENHAGEN scriu carți pentru preoții comunali.

1526–1529 Vizitarea de biserici și școli din Saxonia electorala, a carei organizare bisericeasca devine model pentru bisericile luterane teritoriale: consiliat de *consistorium* (autoritatea bisericeasca teritoriala suprema) și de superintendenți, principele îi numește pe preoți (acum casatoriți) și supravegheaza averea bisericeasca, doctrina, liturghia și procesul de educație. Viitorii teologi sînt educați în școli latine sau princiare.

1527 Fondarea primei universitați evanghelice la Marburg (Königsberg 1544, Jena 1558). Autoritatea bisericeasca consolideaza statul princiar, care are de îndeplinit funcțiuni noi și își trece în stapînire fostele posesiuni ale bisericii.

Succesele Ligii Schmalkaldice

Deoarece pericolul turcesc îl silește pe împarat să încheie

1532 pacea religioasa de la Nürnberg (amînînd decizia finală), liga impune prin

1534 pacea de la Kaaden întoarcerea la Würtemberg a ducelui ULRICH, alungat în 1519. Diferențele de doctrina din cadrul ligii sînt rezolvate prin

1536 concordatul de la Wittenberg (BUCER, MELANCHTHON). – Sînt atacați „fanaticii" (p. 233) și se cîștiga noi adepți.

1539 Introducerea reformei în ducatul Saxonia și în principatul electoral Brandenburg.

CAROL V se straduiește sa ajunga la un compromis pașnic. Chestiunile de religie sînt zadarnic discutate

1540–41 la Worms și Regensburg. Împaratul reușește sa-i cîștige pe PHILIPP VON HESSEN și pe

1541–53 ducele MORITZ VON SACHSEN (mînat de egotism dinastic) și provoaca o paralizie a ligii.

1545 La dieta de la Worms, starile evanghelice refuza să ia parte la conciliul de la Trento (p. 239).

Criza protestantismului

În alianța cu papa, Bavaria și cîțiva principi protestanți, împaratul iese învingator din

1546/47 razboiul Schmalkaldic (p. 237). El dorește sa rezolve cu forța problema religioasa.

1548 Interimatul de la Augsburg: pîna la clarificarea chestiunii de catre un conciliu, starilor protestante nu li se acordă decît dreptul de a face comuniunea laica și de casătorie a preoților. – Magdeburg („Cancelaria Domnului") refuza sa se conformeze și este supus excomunicarii imperiale. – MORITZ VON SACHSEN („Iuda de la Meißen") devine salvator al protestantismului (p. 237).

1552 Convenția de la Passau: se recunoaște *statu quo*-ul.

1555 Pacea religioasă de la Augsburg. Caracterul ei urmeaza sa provoace conflicte.

1. Pacea nu este valabilă decît pentru confesiunile luterana și catolica.
2. Supușii trebuie sa urmeze confesiunea principelui (*cuius regio, eius religio*); numai orașele imperiale obțin toleranța religioasă.
3. Teritoriile ecleziastice sînt plasate sub „rezerva" (cînd își schimba confesiunea, un principe ecleziastic este obligat sa renunțe la funcțiile sale).
4. *Declaratio Ferdinandea* garanteaza libertatea de credința nobilimii și orașelor din teritoriile ecleziastice.

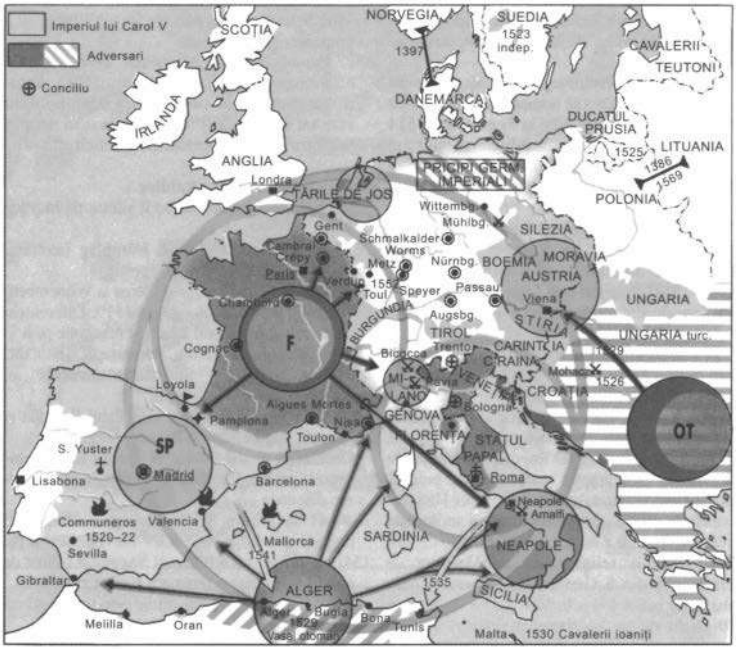

Imperiul lui Carol V

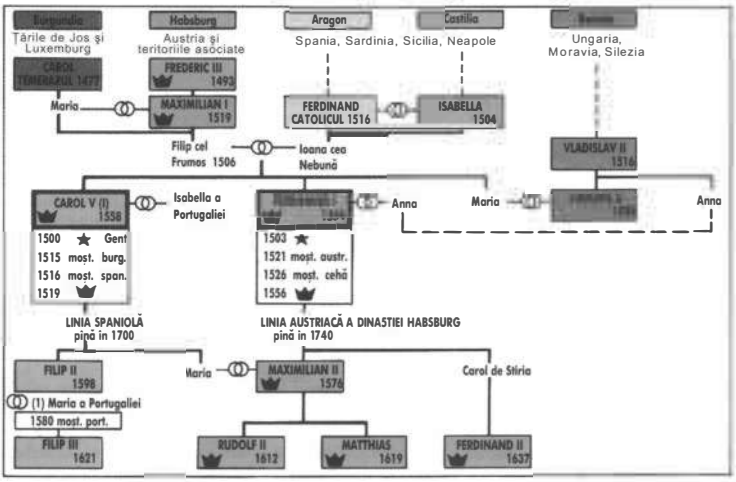

Habsburgii spanioli și austrieci

1519–1556 Carol V. – Nascut în 1500 la Gent, educat în maniera de Curte (profesorul sau este viitorul papa ADRIAN VI) și din
1515 duce de Burgundia; CAROL (I) moștenește
1516 Spania. O reforma a guvernării spaniole declanșeaza
1520–1522 rascoala comunităților urbane (*communeros*), fara succes. Criza consolideaza statul și Spania devine nucleul imperiului. Comandantul sau de oști (ducele de Alba) și mercenarii duc razboaie finanțate din impozitele adunate din Spania și Italia (Neapole).

Lupta pentru supremație în Europa

Cu ajutorul familiilor Fugger și Welser (p. 215), CAROL cîștiga, prin alegere, în concurența cu **Francisc I al Franței** [1515–1547]
1519 titlul de împarat german, dar trebuie sa respecte „libertatea germana". Așa-numita **capitulație a alegerii** prevede: respectarea privilegiilor princiare; aprobarea legilor, tratatelor, impozitelor și politicii imperiale; interzicerea utilizarii mercenarilor straini de catre principii electori etc. Consiliat de marele cancelar GATTINARA, CAROL considera ca datoria lui de împarat este sa **restaureze imperiul universal medieval** prin mijloace moderne (mercenari, funcționari). Adversarii sai sînt statele naționale europene, în primul rînd **Franța; principii electori** germani, în special cei protestanți; **turcii,** dar și papa. – Ajutor împotriva Franței obține la
1521 dieta de la Worms dupa stabilirea unei guvernari imperiale pe durata absenței sale, bazata pe stari și condusa de fratele sau **Ferdinand** (1503–1564). CAROL îi transfera teritoriile ereditare ale Habsburgilor din cadrul imp., întemeind ramura austriaca a dinastiei.
1521–1526 Primul razboi împotriva lui FRANCISC I. Hotarîtoare este
1525 b. de la Pavia, din care ies învingatori mercenarii spanioli și germani (PESCARA, FRUNSBERG). Regele luat prizonier pierde în
1526 pacea de la Madrid Milano, Genova, ducatul Burgundia și Neapole. Dupa eliberarea sa, denunța aceste condiții și încheie cu papa CLEMENT VII, cu Milano, Florența și Genova
1526 „Liga Sfînta" de la Cognac, care pornește
1526–1529 al 2-lea razboi cu Franța.
1527 Sacco di Roma: armata imperiala prada Roma.
1529 „Pacea doamnelor" de la Cambrai, încheiata sub presiunea atacurilor turcești, are mai degraba caracterul unui armistițiu.
1529 Primul asediu al Vienei de catre turci (p. 209). – Dupa (cea din urma)
1530 încoronare imperiala la Bologna, CAROL intervine în lupta religioasa germana:
1530 dieta de la Augsburg (p. 235); ramas fara armata și bani, este nevoit sa încheie
1532 pacea religioasa de la Nürnberg, pentru a primi ajutor împotriva turcilor. – În înțelegere cu FRANCISC I, corsarul și vasalul turcilor KHAIREDDIN BARBAROSSA (cca 1475–1546) întreprinde raiduri asupra coastelor spaniole și italiene.
1535 Campanie în N Africii împotriva lui BARBAROSSA. Cucerirea Tunisului.
1536 Alianța franco-turca și al 3-lea razboi împotriva lui FRANCISC I; papa PAUL III mijlocește
1538 armistițiul de la Nisa.
1541 O expediție de pedepsire la Alger da greș; Ungaria intra sub stapînirea turcilor. FRANCISC I formeaza o noua coaliție și începe
1542–1544 al 4-lea razboi împotriva împaratului. Acesta promite un consiliu național la
1544 dieta de la Speyer și pornește împotriva Parisului cu sprijinul principilor protestanți.

Carol V la apogeul puterii sale

1544 Pacea de la Crépy: FRANCISC I promite asistența împotriva starilor protestante ale imperiului și renunța la Neapole; CAROL V returneaza Burgundia. La insistențele împaratului, PAUL III convoaca
1545 conciliul de la Trento (p. 239). Starile protestante ale imperiului refuza sa participe.
1546-47 Razboiul Schmalkaldic în sudul și centrul Germaniei. Dupa
1547 b. de la Mühlberg, arestarea conducatorilor protestanți proscriși PHILIPP VON HESSEN și JOH. FRIEDRICH VON SACHSEN (din linia ernestina), a caror demnitate de principe elector îi este acordata prin
1547 capitulația de la Wittenberg lui
1541–1553 MORITZ VON SACHSEN.
1547–48 În cadrul dietei „împlatoșate" de la Augsburg, CAROL dicteaza așa-zisul **interimat**.

Eșecul politicii imperiale a lui Carol V

Preocupați de „libertățile" lor, principii rezista împotriva reformei imperiale și a așa-numitului plan de succesiune spaniola: transferul demnității imperiale catre FILIP, deși FERDINAND fusese ales rege roman în 1531. MORITZ VON SACHSEN, caruia i se încredințeaza executarea
1551 excomunicarii imperiale, conduce o rebeliune secreta a principilor și obține prin
1552 tratatul de la Chambord ajutorul lui HENRIC II AL FRANȚEI, caruia i se promite vicariatul asupra orașelor Metz, Toul și Verdun. MORITZ îl obliga pe împaratul amagit sa se refugieze. – Conciliul de la Trento este dizolvat. În vreme ce FERDINAND negociaza cu principii
1552 tratatul de la Passau și
1555 pacea religioasa de la Augsburg (p. 235), CAROL se lupta zadarnic
1552–1556 cu Franța pentru a recupera Metz, Toul și Verdun.
1556 Abdica și moare în 1558 la San Yuste. Fratele sau FERDINAND devine împarat; fiul sau FILIP (II) obține moștenirea spaniola.
Consecințe: statul național triumfa asupra ideii de imperiu universal. Dualismul din cadrul imperiului se decide în favoarea principilor; perpetuarea separarii confesionale.

Reforma de la Geneva (calvinismul)

1509–1564 Johann Calvin (JEAN CAUVIN), nascut la Moyon (N Franței); studii umaniste și juridice la Paris, Orléans, Bourges. După trecerea la credința evanghelica

1534 predicatorul se refugiaza de la Paris la **Basel.** Acolo este conceputa opera sa capitala,

1536 *Institutio religionis christianae* (*Instrucția religiei creștine*), o schița sistematica a dogmaticii protestante.

Doctrina: omnipotența și **onoarea lui Dumnezeu** pretind ascultare necondiționata. Omul este **predestinat** să se mîntuiasca sau să fie osîndit. La alegere pot spera cei ce-și sfințesc viața prin îndeplinirea obligațiilor lor pămîntești în conformitate cu legea Sfintei Scripturi. Împărtășania nu este nici o comemorare simbolica (ZWINGLI) și nici întrupare a lui Hristos (LUTHER), ci un contact spiritual cu Iisus. – Calatorind prin **Geneva,** CALVIN este

1536 convins să rămîna și să îndeplineasca prima sa funcție de acolo de catre reformatorul WILHELM FAREL (1489–1565).

1538 Expulzarea lui FAREL și a lui CALVIN din cauza cerințelor lor excesiv de severe. La invitația lui BUCER, CALVIN preia conducerea comunității franceze din Strasbourg (p. 231).

1541 Este rechemat și introduce

organizarea bisericii din Geneva: menita să-l preamareasca pe Dumnezeu și să ajute la mîntuirea membrilor ei, comunitatea se autoguverneaza (principiul **comunității religioase**) prin alegerea reprezentanților pentru:

1. 4 **oficii spirituale:** pastori (predica, asistența duhovniceasca), doctori (doctrina), decani de vîrsta (disciplina bisericeasca), diaconi (grija de cei saraci);
2. 2 **comitete** de alegere a preoților și de conducere a comunității prin intermediul **consistoriului (sinod).** Acesta supravegheaza conduita de viața, pedepsește delictele religioase sau cheama la pedepsirea lor de catre stat, care are obligația de a ajuta comunitatea religioasa (regim teocratic). – Obligativitatea mersului la biserica, control strict al comportamentului moral: interzicerea jocurilor de noroc și a dansului; îndepartarea icoanelor, altarelor și luminărilor din biserici („sopron de rugăciune"), pentru ca atenția comunității să se concentreze asupra **predicii, rugăciunii,** cîntarii de psalmi. – Se dezvolta o noua **etică a economiei** (capitalista). Încercările de împotrivire la „statul lui Dumnezeu" de la Geneva sînt întîmpinate cu deosebita severitate (58 de condamnari la moarte pîna în 1564). După

1553 execuția ateului MICHAEL SERVETUS (p. 221), **Geneva se transformă în centrul conducător al lumii protestante.** – Pentru raspîndirea calvinismului în Europa (p. 241)

1559 întemeierea Academiei de la Geneva. Aici preda succesorul lui CALVIN, THEODORE BEZA (1519–1605). – **Calvinismul** și **Ordinul iezuiților** devin protagoniștii luptelor politico-religioase.

Biserica anglicana din Anglia

Revoluția anticlericala se explica prin

1. **poziția speciala a bisericii engleze,** care, lipsita de reprezentanța în Camera Comunelor, are prea puțin contact cu națiunea. Marele cler, numit de rege și îndeplinind adesea funcția de consilier politic, are tendințe antipapale;
2. **invidia laicilor de origine burgheză** care, avînd pregatire umanista la Oxford și Cambridge, preiau pozițiile de frunte ale lumii intelectuale. Critica la adresa bogației bisericii (WYCLIFFE, p. 189); propuneri parlamentare de secularizare spre folosul coroanei și Parlamentului;
3. **falimentul financiar și moral al coroanei.** – Educat în spirit umanist și teologic, dar cu o fire tiranica și lipsita de scrupule,

1509–1547 Henric VIII obține printr-o scriere împotriva lui LUTHER din 1521 titlul papal de *Defensor fidei* (Aparator al credinței). Ambițiosul sau consilier **cardinalul Wolsey,** avînd și funcție de legat special al papei, deține controlul absolut asupra bisericii.

1529 Rasturnarea lui WOLSEY; clerul este obligat sa

1531 **recunoască pe rege drept conducator suprem al bisericii;** 1533 divorțul de regina, casatoria cu doamna de onoare **Anne Boleyn** (executata în 1536).

1534 Actul de supremație: confirmarea bisericii de stat anglicane de către Parlament. – Sfatuit de THOMAS CROMWELL, regele înabușa cu cruzime orice tentativa de opoziție. Îl silește pe THOMAS MORUS sa se retraga din funcția de lord-cancelar și pune sa fie executat în 1535.

1534–1539 Desființarea mînastirilor. Întinsele lor proprietați sînt vîndute la *gentry* (oameni cu educație, proprietari fara titlu nobiliar) și burghezie: cel mai mare transfer de proprietate din istoria moderna a Angliei. – Constituția și dogma bisericii ramîn catolice prin

1539 cele „6 articole" (statutul sîngeros). Influențe evanghelice patrund totuși și în Anglia. Acestea se consolideaza sub

1547 EDUARD VI (în vîrsta de 9 ani), datorita celui dintîi primat anglican și arhiepiscop de Canterbury, THOMAS CRANMER (1489–1556). Introducerea unei liturghii anglicane în

1549 Book of Common Prayer și a unui crez amestecat, luterano-calvin, în

1552 cele „42 de articole" (pastrînd formele de cult catolice). Reacție puternica sub **Mary I** („Bloody Mary", catolica de religie, casatorita cu FILIP II al Spaniei, p. 243). Prigoana împotriva partidei evanghelice, cca 300 de execuții, printre care și CRANMER, 1556.

1558–1603 Elisabeta I reînnoiește dominația regala asupra bisericii, prin

1559 jurămîntul de supremație și prin **actele de uniformizare:** restaurarea liturghiei.

1563 Cele „39 de articole": un nou crez calvin, revazut, formeaza baza bisericii de stat.

Refacerea catolica

Vechea biserica se consolidează din nou

1. prin **autoreforma:** – fara tulburări în **Spania** şi **Italia** – ca reacţie la discordia religioasă din cadrul **conciliului de la Trento** (**Tridentinum**);
2. prin **rezistenţa** şi **atac** la adresa protestantismului: **Contrareforma.** De la mijlocul sec. 16 ambele mişcări se unesc în aceea a **papalităţii Reformei.**

Spania: simţamînt religios naţional, Inchiziţia şi autoreforma (p. 243) împiedică pătrunderea doctrinelor protestante. Umanismul creştin dezvolta o cultura şi o scolastică spaniole proprii (p. 243), datorita lui **Francisco de Vitoria** (m. 1546), **Soto** şi **Cano.** Dus la desavîrşire de iezuiţi VASQUEZ, **Molina** şi **Suarez** (p. 243), **neotomismul** devine o forţa de seamă în noua varianta a doctrinei bisericeşti, a dreptului natural şi internaţional.

Mistica spaniolă capata caracter distinct prin **Sf. Teresa de Avila** (1515–1582): reforma carmelitelor (desculţe) şi scrieri mistice. **Sf. Ioan al Crucii** (1542–1591) este elevul ei.

Italia: exprimînd noua evlavie laică, **mişcarea oratoriană** de caritate se raspîndeşte de la Vicenza dupa 1494 – cardinalul **Contarini** (1483–1542). Apar **noi Ordine: theatinii** (clerici) 1524; **capucinii** (asistenţa duhovniceasca) 1525; **paulanii** (opere de caritate) 1530; **ursulinele** (şcoală) 1535 etc. Ordine şi şcoli sînt întemeiate şi de protectorul Elveţiei, cardinalul-arhiepiscop **Borromeo** (1535–1584) şi de episcopul FRANCIS DE SALES. **Neri** (1515–1595) se dedica idealului de caritate.

Ordinul iezuiţilor

1491–1556 Ignaţiu de Loyola (INIGO LOPEZ DE L.), nobil basc în slujba viceregelui de Navarra.

1521 Devine „cavaler în slujba lui Iisus". Autocercetarea ascetica şi viziunile mistice, consemnate în *Exercitia spiritualia (Exerciţii spirituale)*, îi servesc la educarea voinţei şi a sacrificiului religios.

1523 Pelerinaj la Ierusalim; 1526 începutul studiilor teologice (Alcala, Salamanca); după conflicte cu Inchiziţia, din 1528 studiaza la Sorbona.

1534 Fondarea „Societa Jesu" (S.J.).

1540 Confirmarea ordinului din partea papei PAUL III.

Constituţia: generalul ales („papa cel negru") guverneaza provinciile şi casele ordinului după modelul militar-absolutist. El este asistat de un admonitor (cel care avertizează), care trebuie să-l critice fără încetare. – Membrii ordinului depun juramînt monasticesc (şi poarta straie laice de preot); selecţie elitistă prin exerciţii şi supraveghere reciprocă. Dintre cei mai vrednici *coad jutori* sînt aleşi *profesii* (mărturisiţii), care depun al 4-lea juramînt special („ascultare de cadavru"). Scop unic: convertirea ereticilor şi a pagînilor; în acest scop sînt folosiţi la **curţile principare** ca pedagogi ai prinţilor şi **confesori;** în şcoli şi universităţi (colegii şi gimnazii iezuite) ca profesori, predicatori şi misionari.

Importanţa: cel mai important ordin pentru reînnoirea **bisericii papale** (BELLARMIN); pentru **lupta împotriva ereziei** (FABER, CANISIUS, p. 251) şi pentru **activitatea misionară din toată lumea,** mai ales în America (p. 277), India, Japonia, China (XAVER, RICCI).

1541–1556 Ca prim general al ordinului, LOYOLA organizează *Compania Jesu.*

1549 Ordinul devine direct subordonat papei; fondarea unor seminare de învăţamînt teologic:

1551 Collegium Romanum; 1552 Collegium Germanicum. – Succesori importanţi: **Lainez** [1558–1565] şi **Aquaviva** [1581–1615].

Papalitatea Reformei

PAUL III [1534–1549] convoacă o

1536 „deputaţie a reformei" (CARAFA, CONTARINI), care întocmeşte un program de învăţamînt şi avertizează curia să-şi recapete conştiinţa spirituală.

1542 Reintroducerea Inchiziţiei. Prin **Paul IV Carafa** [1555–1559], un prim reformator activ devine papă.

1566–1572 PIUS V atacă riguros simonia. – Versiune revăzută a catehismului roman; 1568 breviarul; 1570 liturghia.

1582 Reforma calendaristica sub GRIGORE XIII. După **Sixtus V** [1585–1590], rapoarte periodice despre inspecţiile bisericeşti şi reforma cardinalilor.

1590 O nouă ediţie a *Vulgatei.*

Conciliul de la Trento (1545–1563)

Convocat de PAUL III pentru a asigura unitatea credinţei şi bisericii şi condus de legaţii papali:

1545–1547 prima perioadă: diferende între împărat (reformă) şi papă (dogmă).

1547–1549 Conciliul se mută la Bologna.

1551–1552 A 2-a perioadă, cu reprezentanţi protestanţi, la ordinul lui CAROL V; după înfrîngerea acestuia, dizolvare (p. 237).

1562–1563 A 3-a perioadă: condusă magistral de MORONE, „salvatorul conciliului"; cu ajutorul iezuiţilor LAINEZ şi SALMERON, centralismul papal iese învingator.

Prevederi: decrete doctrinare, limpede distincte de învăţăturile protestante, referitoare la sacramente, tradiţie bisericească, jertfa din cadrul liturghiei, preoţime, păcatul originar şi spovedanie; **decrete de reforma** referitoare la pregătirea, îmbrăcămintea, îndatoririle şi celibatul clerului; eliminarea abuzurilor care ţin de veniturile bisericeşti şi indulgenţe.

1564 Clerul jură pe **Tridentium** (prevederile conciliului de la Trento); se stabileşte **index librorum prohibitorum** (indexul cărţilor interzise de biserică).

Semnificaţie: reorganizarea teologica şi ecleziastica fundamentala da direcţia întregii dezvoltări a catolicismului modern.

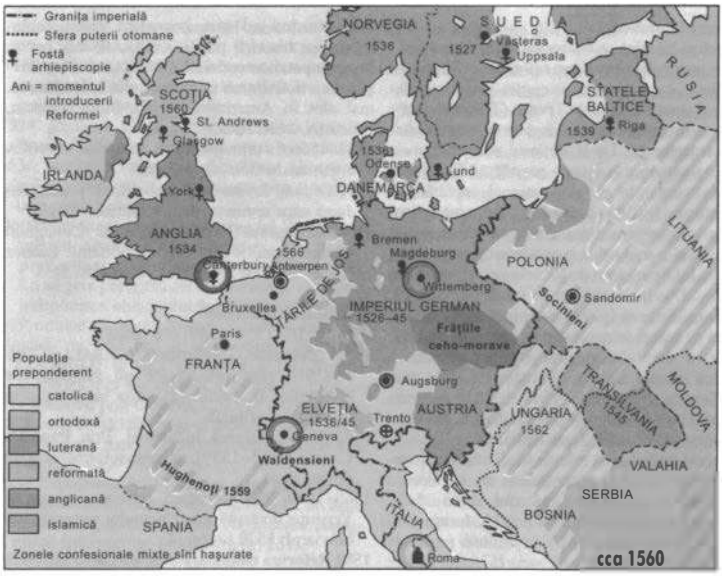

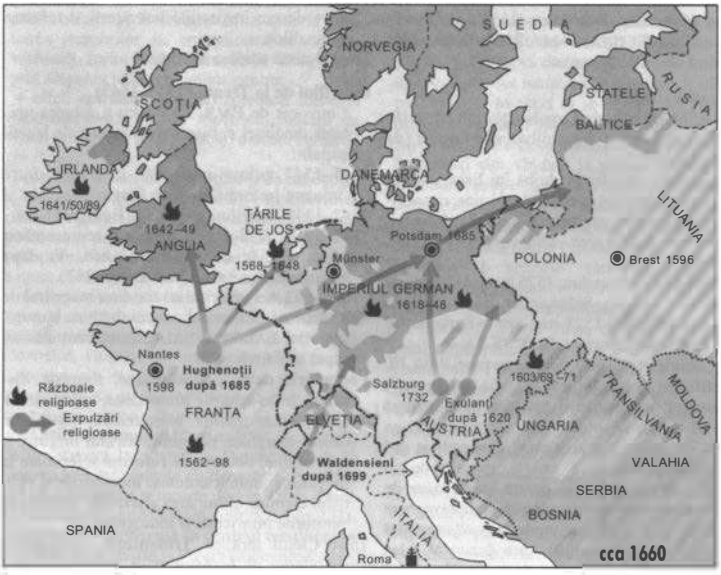

Schisma religioasă în Europa, sec. 16–17

Pornită din Germania și Elveția, Reforma cuprinde întreaga Europă cu excepția Spaniei, Italiei și a zonelor greco-ortodoxe.

Danemarca/Norvegia: FREDERIC I [1523–1533] permite predica evanghelică în Schleswig.
1527 Dieta de la Odense: luteranilor li se acordă toleranță. Sub CHRISTIAN III
1536 introducerea reformei. BUGENHAGEN alcătuiește organizarea ecleziastică, valabilă și pentru Norvegia. Proprietățile bisericești revin coroanei. În Islanda, din
1539 acceptare treptată a doctrinei luterane.

Suedia: GUSTAV WASA speră să realizeze o consolidare a coroanei prin reforma și își impune voința împotriva dorinței poporului în cadrul
1527 dietei de la Vasteras. Ceremonialul catolic este păstrat, biserica de stat i se supune regelui. Fiind catolic, regele SIGISMUND WASA trebuie să jure în fața
1594 adunării bisericești de la Uppsala că va respecta confesiunea luterană.

Statele baltice: noua credință se răspîndește de la Riga pînă
1539 în statul Ordinului teutonilor; după dizolvarea acestuia în 1561, zonele polonеză și suedeză (mai tîrziu rusă) rămîn luterane.

Polonia/Lituania: toate confesiunile protestante își croiesc drum în statul amestecat din punct de vedere al religiei (catolici, ortodocși, evrei). Începînd din
1540, JAN LASKI (1499–1560) răspîndește calvinismul. Grupările protestante încheie
1570 uniunea (consensul) de la Sandomir; toate denominațiile religioase sînt tolerate în conformitate cu
1573 *Pax dissidendum*. Unitarianul (negator al Trinității) FAUSTUS SOZZINI (1539–1604) întemeiază
1579 biserica sociniană. Inițiata de cardinalul **Stanislaus Hosius** (1504–1579), episcop de Ermland, Contrareforma începe în vremea lui SIGISMUND WASA cu persecuții, mai ales la adresa socinienilor. Protestantismul scade grație iezuiților pînă la mijl. sec. 17. Datorită eforturilor predicatorului PETER SKARGA (1536–1612), se ajunge la un compromis cu o parte a bisericii ortodoxe prin
1596 uniunea de la Brest.

Transilvania: reformatorul și întemeietorul bisericii naționale a sașilor este JOHANNES HONTERUS (1498–1549); cu excepția valahilor, celelalte naționalități trec la protestantism.

Ungaria: doctrinele evanghelice sînt acceptate de nobili (magnați) și în orașe, datorită activității lui MATTHIAS BIRO. Hotarîtoare este însă după
1562 *Confessio helvetica*, totuși nu se ajunge la o biserică proprie. În vreme ce Ungaria turcească rămîne protestantă, Ungaria austriacă redevine catolică în sec. 17.

Posesiunile ereditare austriece: doctrina luterană are un efect puternic asupra nobilimii, burgheziei și țăranimii. În **Craina** există
1561–1599 o biserică evanghelică, ale cărei scrieri pun bazele literaturii slovene.
1572 Introducerea ordinului iezuit și a
1579 comisiilor de reformă conduse de cardinalul MELCHIOR KHLESL (1552–1630), care să îndeplinească recatolicizarea Austriei. FERDINAND II conduce Contrareforma în Stiria, Carintia și Craina.

Franța: FRANCISC I nu îi tolerează pe eretici, avînd nevoie de veniturile bisericii catolice. În ciuda prigoanei crescînde sub HENRIC II, calvinismul se răspîndește.
1559 Primul sinod național de la Paris. După conversiunea familiilor Bourbon și Châtillon, hughenoții (confederați care își jură reciproc credință) se transformă în partid politic.
1562–1598 Războaiele hughenote. Hughenoții beneficiază de toleranță prin
1598 edictul de la Nantes (p. 247). Cardinalul RICHELIEU le va distruge punctele de rezistență (La Rochelle, 1628).
1685 Revocarea edictului de către LUDOVIC XIV: o jumătate de milion de hughenoți se refugiază peste hotare (p. 261).

Țările de Jos: luteranii și anabaptiștii (p. 233) sînt sever persecutați de CAROL V.
1523 Prima ardere pe rug a ereticilor dintre reformații de la Bruxelles. Ulterior, calvinismul consolidează rezistența împotriva Spaniei.
1566 Sinodul de la Antwerpen: întemeierea bisericii calviniste, care în Republica Olandeză devine biserica de stat, dar tolerează și pe cei de alte religii. – Emigrare în masă din Țările de Jos spaniole recatolicizate (p. 245).

Scoția: reformatorul **John Knox** (1505–1572), elev al lui CALVIN, îi unește pe protestanți.
1547 Sînt învinși la St. Andrews. Nobilimea se convertește totuși, iar în 1557, pentru a proteja „Cuvîntul Domnului", încheie un legămînt și
1560 întemeiază biserica națională scoțiană. După abdicarea forțată a lui MARY STUART, IACOB VI (IACOB I al Angliei) o transformă
1567 în biserică de stat.

Anglia: (p. 238).

Irlanda: EDUARD VI și ELISABETA I impun un cler anglican; în ciuda persecuțiilor și campaniilor de pedepsire, rămîne catolică (excepție Ulster).

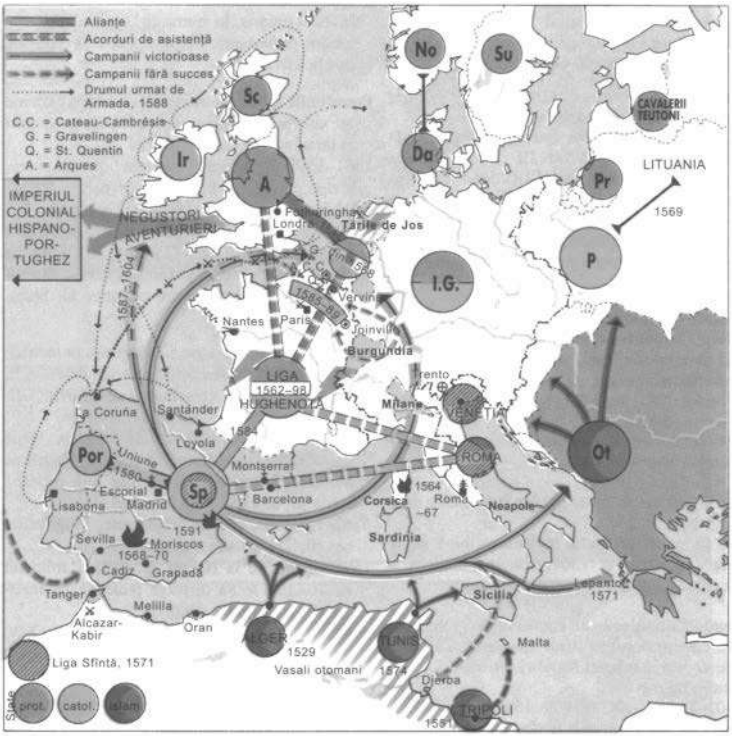

Spania, cca 1580 (Filip II)

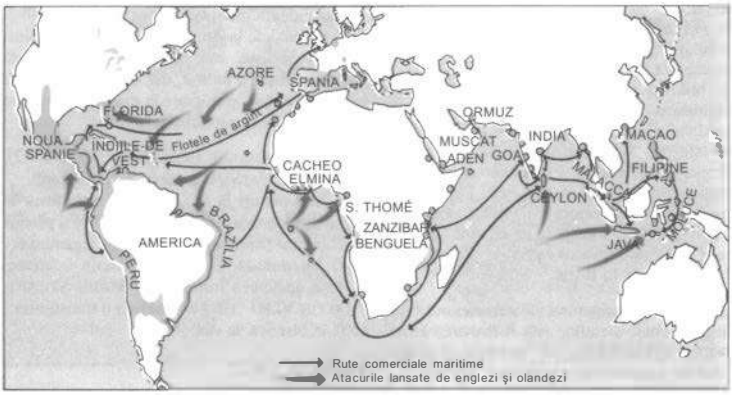

Imperiul colonial hispano-portughez, cca 1580

Imperiul portughez în sec. 16

1495–1521 MANUEL I CEL MARE pune bazele puterii comerciale portugheze, cu sucursale în India, Asia de E (monopolul mirodeniilor), Africa, Brazilia. Lisabona este cel mai mare oraș-port european. Scurta perioadă de stralucire supraslicita forțele naționale, pe care cel mai mare poet portughez, CAMÕES (1524–1580), le lauda în *Lusiade* (călătoria în India a lui VASCO DA GAMA; p. 221).

1557–1578 SEBASTIÃO I întreprinde o cruciadă teatrală în Maroc. El și o mare parte a nobilimii portugheze sînt uciși în

1587 b. de la Alcazar-Kabir. – În timpul

1580–1640 uniunii personale cu Spania, imp. colonial trece aproape în întregime în mîinile Olandei și Angliei.

1640 Eliberarea de Spania sub noua dinastie **Braganza** (JOÃO IV).

Epoca lui Filip II al Spaniei

Serios și încrezător în sine, în același timp banuitor, pedant și lent în luarea deciziilor,

1556–1598 Filip II domnește peste moștenirea sa prin mijlocirea ordinelor scrise. Izolat de supușii săi prin introducerea

1548 ceremonialului de Curte burgund, considera că are misiunea, în calitate de **spaniol, Habsburg** și **catolic,** să uneasca creștinătatea în credința catolica și sub conducerea Spaniei. – **Escorialul** (început în 1557), reședință, mînăstire și mausoleu al regilor Spaniei, devine simbolul dorinței sale de putere.

Politica interna: unitatea religioasa și politica a tuturor teritoriilor ereditare este realizată prin:

1. Inchiziția lipsita de scrupule, organizînd autodafeuri (arderea pe rug a ereticilor) și asuprirea maurilor (*moriscos*) și a evreilor (*maranos* = porci), cei care se ocupa de meșteșuguri și de comerț (1568–1570 rascoala a maurilor în Granada);
2. autoritate absoluta asupra bisericii naționale, cu aprobare (*placet*) regală pentru toate edictele papale; drepturile starilor sînt limitate;
3. controlul economiei și al coloniilor.

Țelul este atins cu prețul

1581 răzvrătirii Țarilor de Jos (p. 245); granzii sînt deposedați de putere, mica nobilime (*hidalgos*) migrează în colonii, iar economia este zguduita de falimentul statului, importul de argint (p. 277), interdicții de desfășurare a comerțului, inflație; declin al agriculturii și meșteșugurilor. – Capitalul se concentrează în mîinile familiei Fugger (p. 215). Armata (*terzios*) și comandanții ei se umplu de glorie: DUCELE DE ALBA (1507–1582); ALEXANDER FARNESE (1545–1592); JUAN D'AUSTRIA (1547–1578, frate vitreg al regelui); SPINOLA (1569–1630).

Politica externa: Franța și Anglia se opun tendințelor hegemonice ale Spaniei.

1556–1559 Razboi împotriva **Franței,** cu victorii la St. Quentin și Gravelingen.

1559 Pacea de la Cateau-Cambrésis: cîștigarea comitatului liber Burgundia și a Neapolelui.

În **Anglia,** după decesul lui MARY TUDOR, cea de-a 2-a soție (și mătușa) a lui FILIP, apare o puternică reacție anticatolica sub

1558–1603 Elisabeta I, care amîna să dea raspuns unei cereri în casatorie a lui FILIP, încurajînd într-ascuns pirateria aventurierilor-negustori împotriva navelor spaniole (p. 247). În luptele împotriva turcilor, „Liga Sfîntă" pune capat dominației turcești asupra Medit. prin stralucita

1571 vict. navală de la Lepanto. Eforturile lui FILIP sînt încununate prin cucerirea și

1580 unirea Portugaliei cu Spania.

1584 Alianța cu partida catolica (liga) franceză (p. 247).

În vederea cuceririi Angliei, care îi susține deschis pe rebelii olandezi, se aduna o flota de cca 130 de nave și 27000 de oameni, comandați de amiralul MEDINA SIDONIA.

1588 Distrugerea Invincibilei Armada, parte prin batalii de artilerie (DRAKE) în Canalul Mînecii, parte din cauza furtunilor.

Declinul puterii spaniole

1590 Ingerința Spaniei în razboiul hughenot face să sporească rezistența națională a Franței. Ea se alatura Angliei și Olandei.

1595 Razboiul Franței împotriva Spaniei.

1598 Pacea de la Vervins: Spania renunța la amestecul în Franța.

1598–1621 FILIP III lasa administrația statului sau secatuit favoritului sau, contele LERMA, „cel mai mare hoț al Spaniei".

1610 Expulzarea brutala a maurilor distruge total bunastarea țării. Sub FILIP IV [1621–1665], guvernarea este îndeplinita de

1621–1643 ducele OLIVRES. Amestecul Razboiul de 30 de ani și

1621–1648 reînceperea razboiului cu olandezii grăbesc declinul puterii. În 1640 se desprind Portugalia și Catalonia (reunificata în 1652).

1648 Recunoașterea Țarilor de Jos; pierderea poziției de mare putere în favoarea Franței prin

1659 pacea Pirineilor (p. 259).

Cultura în epoca dominației spaniole

Poezia și pictura ating apogeul. Romanul cavaleresc satiric *Don Quijote* al lui **Cervantes** (1547–1616) și piesele de teatru ale lui LOPE DE VEGA (1562–1635) și CALDERON (1600–1681).

Pictorii **El Greco** (1541–1613) și MURILLO (1617–1682) folosesc teme religioase, în vreme ce VELAZQUEZ (1599–1660) trateaza viața de curte. – Iezuitul SUAREZ (1548–1617) dezvolta o teorie a dreptului internațional.

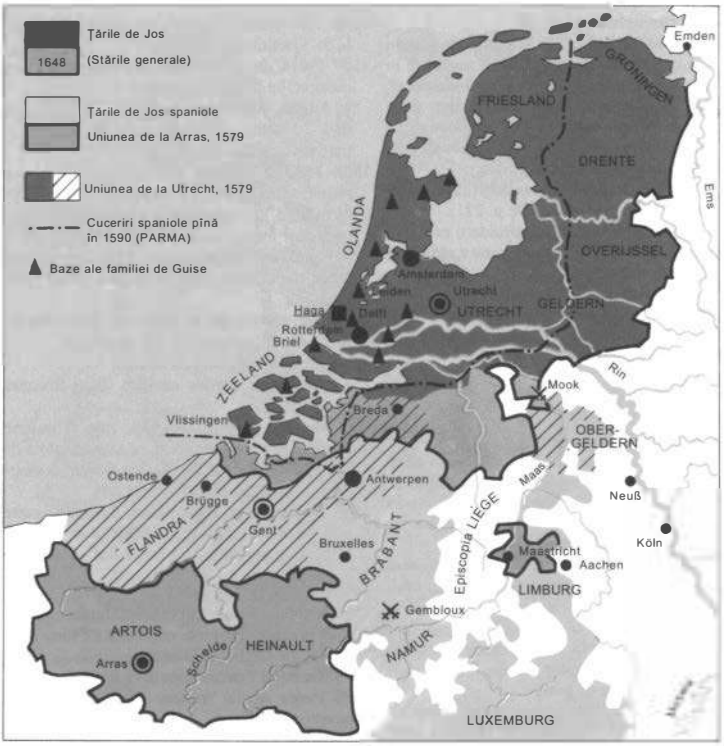

Lupta olandezilor pentru libertate, 1568–1648

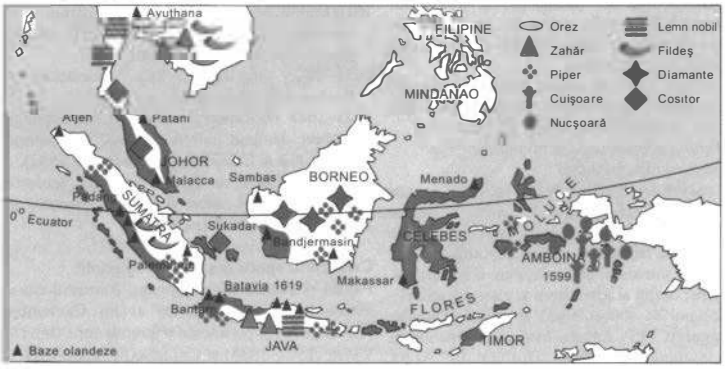

Indiile Olandeze în 17

Țările de Jos sub Habsburgi (1477–1568)

1477 Provinciile din S, inclusiv Olanda, îi revin lui MAXIMILIAN I o dată cu **moștenirea burgundă** (p. 193); provinciile de N sînt moștenite de Habsburgi pînă în 1543.

Caracterul celor 17 provincii: 1. contradicții național-etnice între S latin (valoni) și N germanic (flamanzi); 2. contradicții economice între nobilimea de țară scapatată și burghezia bogata din orașe; 3. contradicții religioase între S catolic și N, care este deschis de timpuriu pentru doctrina luterana, dar și anabaptiștilor (p. 233) și din 1563 calvinismului; 4. contradicții politice, urmare a privilegiilor locale tradiționale. Fiecare oraș și provincie își apara **vechile libertăți.**

Constituție: autoadministrație provinciala cu un guvernator regal și un corp reprezentativ al celor 7 stări; supraveghere guvernamentala relaxata din partea guvernatorului-general, consiliului de stat și dietei unite (stările generale).

Semnificație: cu cele peste 200 de orașe, cea mai activa zona industrial-comerciala a Europei aduce din impozite venituri de 7 ori mai mari decît argintul Americii. La Rotterdam și Antwerpen, „placa turnanta a comerțului", se desfășoară cca 50% din tranzacțiile mondiale. Centrul pieței monetare europene este bursa de la Antwerpen. – „Citadela Europei" este de asemenea un factor major în domeniul politicii puterii (înconjurînd Franța). Politicieni de seama sînt MARGARETA DE PARMA, guvernator-general [1559–1567], și consilierul ei, cardinalul GRANVELLA, guvernatorii (*stadhouders*) EGMONT, HOORN și **Wilhelm de Orania (1533–1584).**

FILIP II nu suporta libertăți religioase și nici politice; în vederea „hispanizării" Țarilor de Jos ordona

1565 intensificarea activității Inchiziției
Protestele sînt respinse, purtatorii de cuvînt (nobili olandezi) batjocoriți drept cerșetori (*geusen*). EGMONT și ORANIA iau atitudine împotriva

1566 tulburarilor și iconoclasmului. Regele îl deleaga pentru „pacificare" pe ducele de ALBA.

1567 Instaurarea unei dictaturi militare cu tribunale speciale.

1568 Executarea lui EGMONT și HOORN.

Lupta olandezilor pentru libertate (1568–1648)

WILHELM DE ORANIA aduna mercenari în Nassau: pe uscat este înfrînt de ALBA, dar ataca eficient transporturile maritime și punctele de sprijin spaniole.

1572 Cucerirea orașelor Briel și Vlissingen.

1573 ALBA este chemat în țara. – Pentru a se apăra de jafurile spaniole, toate provinciile se unesc în

1576 pacificarea de la Gent. Noul guvernator-general, priceput în ale politicii,

1578–1592 Alexander Farnese confirma provinciilor catolice din S libertățile lor și le cîștiga din nou de partea Spaniei prin

1579 uniunea de la Arras.

1579 Uniunea de la Utrecht a prov. din N separa Țările de Jos. FILIP II îl scoate pe WILHELM DE ORANIA în afara legii și-i cere înlăturarea. Uniunea răspunde prin

1581 Declarația de independență față de „tiranii și violatorii legii" spanioli.

1584 Asasinarea lui WILHELM DE ORANIA.

Constituția Republicii Provinciilor Unite: reprezentanți ai celor 7 republici se întîlnesc la Haga sub președinția **Olandei** (denumire folosita și pentru toate Țarile de Jos), care numește și pe pensionarul consiliului (sau avocat permanent al Țarilor de Jos), cu mandat de 5 ani. Primul ocupant al acestui post: OLDENBARNEVELDT (1547–1619).
Nou atac al lui FARNESE: recucerirea Flandrei și Brabantului. După

1585 căderea Antwerpenului, Anglia (LEICESTER) sprijină deschis Provinciile Unite (p. 247). Din raidurile asupra factoriilor spaniole și portugheze se întemeiază **Imperiul colonial olandez** în Africa de S, India, Asia de SE (Moluce; Indiile Olandeze). Chiar și Spania este nevoită să „facă comerț cu inamicul", finanțînd astfel indirect războiul împotriva ei înseși. Provinciile Unite nu mai pot fi înfrînte nici pe uscat. Armata spaniola este angajată în acțiuni împotriva Angliei și Franței (p. 243); în afară de asta, Olanda are în

1585–1625 Mauriciu de Orania un organizator și tactician genial.

1591–1598 Spaniolii sînt siliți să se retragă în S și E.

1609 Încheierea unui armistițiu pe 12 ani. Luptele de partid între ORANIA și pensionarul consiliului se încheie cu

1619 executarea lui OLDENBARNEVELDT.

1621 Bătalia finală. Spania este silită să recunoască noua republică prin

1648 pacea de la Haga.

Înflorirea Țarilor de Jos în sec. 17

În cei 80 de ani de luptă, comerțul și meșteșugurile se mută spre N (Amsterdam). Olanda devine prima putere comerciala a lumii. Avînd la dispoziție o armată proprie și bucurîndu-se de privilegii politice, **Compania Indiilor de Est** (1602) și Compania Indiilor de Vest (1621) preiau sarcina exploatării coloniale.

Înflorire culturală, mai ales în pictură: școala flamandă cu **Peter Paul Rubens** (1577–1640) și VAN DYCK (1599–1641): alegorii baroce, portrete. – Școala olandeză, cu tablouri de moravuri, peisaje, inclusiv marine, caracterizate de un realism mai pregnant: FRANS HALS (1580–1666), JAN STEEN, RUYSDAEL, VERMEER ș.a.; **Rembrandt** (1606–1669): portrete, tablouri de grup. **Știința:** filologul LIPSIUS, naturalistul LEEUWENHOEK, filozoful SPINOZA (p. 256) și „părintele legislației internaționale", **Hugo Grotius** (1583–1645).

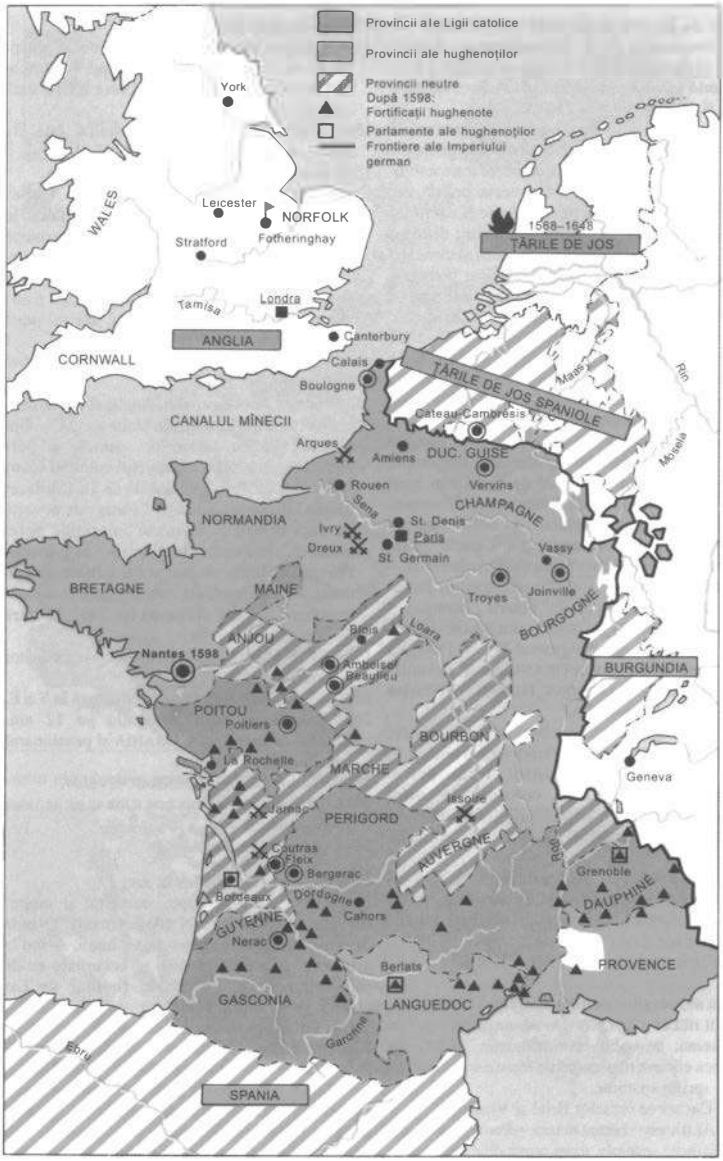

Franța în perioada Războaielor hughenote, 1562–1598

Războaiele civile din Franța

1547–1559 Henric II se aliază în lupta împotriva Habsburgilor (p. 243) cu principii electori protestanți (p. 237), îi prigonește în schimb pe hughenoții francezi (p. 241).

1559–1560 FRANCISC II (15 ani), căsătorit cu MARY STUART, se afla sub influența rudelor soției sale, familia catolica Guise.

1560–1574 CAROL IX (10 ani) este dominat de regenta, mama sa **Caterina de Medici,** care se folosește de Bourboni (ANTON DE NAVARRA) împotriva familiei Guise. Recunoscuți condițional prin edictul de la St. Germain, hughenoții sînt atacați de familia Guise în

1562 masacrul de la Vassy. Se poarta în total 8

1562–1598 războaie hughenote. Spania îi sprijina pe Guise, Anglia pe hughenoți (sprijin milit. și din partea principilor electori de Palatinat și Hessen). Conducatorii ambelor partide nobiliare, **François de Guise** și **Louis Condé,** sînt asasinați, urmare a teoriei **monarhomahilor,** care accepta uciderea tiranilor. **Henric de Guise** și amiralul **Coligny** continua lupta. **Jean Bodin** (1530–1596), autor al lucrarii *De la République* (1576), aparține unei a 3-a grupari, „partidul politicienilor" El pregatește absolutismul (p. 259), prin doctrina sa asupra **suveranității de stat.**

1570 Pacea de la St. Germain: hughenoții obțin patru fortificații. COLIGNY îl cîștiga pe rege de partea unei politici naționale și antispaniole. CATERINA se folosește de prilejul nunții fiicei sale cu **Henric de Navarra** pentru a-i îndeparta pe COLIGNY și pe hughenoți.

1572 Masacrul din noaptea Sf. Bartolomeu (nunta sîngeroasa de la Paris): masacrul a cca 20000 de hughenoți (3000 la Paris). Dar hughenoții își mențin pozițiile la **La Rochelle** și întemeiaza în S organizații militare proprii. HENRIC III [1574–1589] cedeaza la presiunile lor prin edictul de la Beaulieu 1576. Cînd hughenotul HENRIC DE NAVARRA devine moștenitor legitim al tronului, **Liga catolică** (HENRIC DE GUISE) se aliaza cu Spania, în 1584.

1585–1589 „Razboiul celor 3 Henric" pentru Paris. Regele pune sa fie asasinat HENRIC GUISE și este asasinat la rîndul lui.

1589–1610 Henric IV de Bourbon lupta împotriva Ligii și armatelor spaniole, trece

1593 la credința catolica și pune capat razboaielor.

1598 Edictul de la Nantes: hughenoților li se acorda libertate de conștiința, drept limitat de practicare a cultului, egalitate politica și fortificații.

Consecințe: Franța rămîne catolica, integrînd politic și cultural minoritatea protestanta. Coroana iese victorioasa din lupta cu nobilimea. HENRIC IV realizeaza statul național unitar. Ministrul **Sully** pune în ordine agricultura și finanțele; comerțul și meseriile se dezvolta; prima colonie franceza în Canada.

Anglia în timpul dinastiei Tudor

1485–1509 Henric VII restabilește legea și ordinea cu ajutorul **Star Chamber** (Curtea înstelata, un tribunal regal special), transfera administrația locală judecatorilor de pace și pregatește terenul pentru unificarea insulei (p. 267) prin casatoria dintre fiica sa și IACOB IV AL SCOȚIEI [1488–1513].

1509–1547 Henric VIII se lasă tîrît de cardinalul WOLSEY (m. 1530) în razboaie împotriva Franței și Scoției.

1513 B. de la Flodden: distrugerea armatei scoțiene. – Regele își consolideaza autoritatea pe seama bisericii (p. 238) și se proclama din

1542 rege al Irlandei. Ducele de Somerset (SEYMOUR) guverneaza ca protector în timpul domniei lui EDUARD VI (9 ani); urmeaza rivalul sau, ducele de Northumberland (DUDLEY).

1553–1558 Mary I Catolica (Bloody Mary; p. 238) își încredințeaza destinul politic lui CAROL V, implica Anglia în lupta spaniolilor cu Franța și în 1558 pierde Calais. Spania și biserica catolica (iezuiții) sînt considerate de atunci inamici naționali.

1558–1603 Elisabeta I (dupa opinia catolicilor, fiica nelegitima a lui ANNE BOLEYN) își impune ideile cu ajutorul lordului **Burghley** (WILLIAM CECIL, 1520–1598) (p. 238).

1559/60 Intervenție în Scoția, în favoarea opoziției nobilimii calvine (p. 241).

1542–1567 MARY STUART se întoarce în țara, se casatorește cu asasinul (BOTHWELL) soțului ei (DARNLEY), și trebuie, din aceasta cauza, sa abdice, apoi se refugiaza 1568 în Anglia și ridica pretenții la tron, susținuta și de o partida catolica (NORFOLK). Este luata prizoniera.

1587 Executarea ei declanșeaza conflictul deschis cu Spania (pîna la 1604). Anglia sprijinise Țarile de Jos (p. 245) și purtase un razboi pirateresc particular prin corsarii **John Hawkins, Francis Drake,** FROBISHER, CAVENDISH etc.

1588 Distrugerea Armadei spaniole (p. 243).

Comerț și economie: blocada asupra porturilor de destinație consacrate de către Spania (Antwerpen, Brügge), Franța (Calais) și Liga hanseatica (Hamburg) face sa fie cautate noi piețe. **Negustorii-aventurieri** înființeaza companii comerciale pe baza de acțiuni.

1600 Compania Indiilor de Est (p. 275). Economia capitalista engleza începe o data cu

1571 deschiderea Bursei londoneze.

1584 Fondarea primei colonii engleze, **Virginia,** de către **Sir Walter Raleigh** (1552–1618). Birourile Ligii hanseatice la Londra sînt închise în 1598 (p. 183).

Consecințe: Anglia pune capat hegemoniei spaniole, devine marea putere protestanta conducatoare, cunoaște o înflorire a culturii (p. 212) și pune bazele dezvoltarii ei ca putere coloniala.

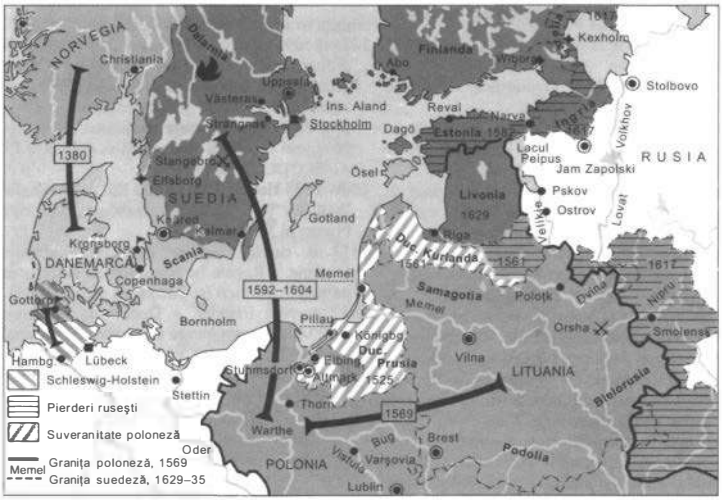

Țările Baltice în sec. 16

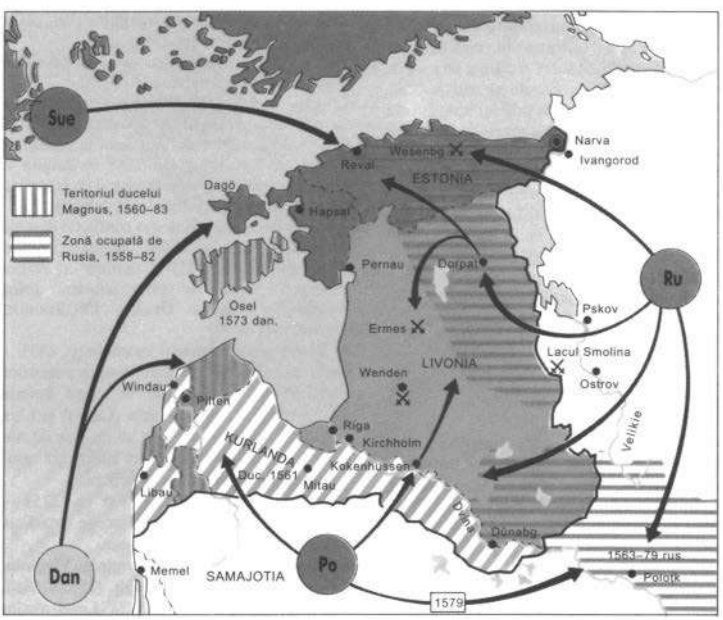

Lupta pentru Livonia, 1558–1582

Republica nobiliară poloneză

1506–1548 SIGISMUND I renunță în

1515 congresul de la Bratislava și Viena la Boemia și Ungaria; MAXIMILIAN I (p. 219) confirmă suveranitatea feudală a Poloniei asupra Prusiei, care este transformată

1525 într-un ducat laic (p. 235).

Amenințata de Rusia, de otomani și de Suedia, Lituania renunță prin

1569 uniunea de la Lublin la independența ei; înființarea unei diete comune; compromis între nobilimea lituaniană și cea poloneză.

Constituția: mica nobilime (**șleahta**) obține privilegii egale cu ale magnaților. Transformarea sistemului seniorial (dări în bani și natura din partea unor țărani liberi) în sistem **moșieresc** (p. 215); orașe autonome fără reprezentare în **Seim** (dieta), alcătuit din rege, magnați (în Senat) și șleahta.

Din 1505 este nevoie de acordul tuturor (*liberum veto*) pentru fiecare lege. Aflate adesea sub influență străină, partidele magnaților (confederații) dețin puterea politică.

1572 *Articuli Henriciani* (dupa HENRIC DE VALOIS, rege polonez 1572–1574).

Cultura: „Epoca de aur a Poloniei" începe sub ultimii Jagielloni: toleranță religioasă (p. 241); înflorirea „goticului de Vistula"; pătrunderea Renașterii italiene în „școala de pictură de la Cracovia"; influența artiștilor germani și flamanzi (VEIT STOSS). În cadrul Universității Cracovia, centru al umanismului, lucrează CONRAD CELTIS și COPERNIC, juriștii PAUL WLODKOWIC, JAN OSTOROK; poetul JAN KOCHANOWSKI (1530–1584).

Dupa sfîrșitul dinastiei Jagiello (1572)

1574 dublă alegere. MAXIMILIAN II (p. 251), candidatul partidei habsburgice, este exclus prin eforturile politicianului ZAMOYSKI (1542–1605) în favoarea lui

1575–1586 Ștefan Bathori, care întărește armata prin cooptarea de cazaci și întreprinde 3 campanii victorioase împotriva lui IVAN IV.

1587–1632 SIGISMUND III WASA, 1592–1604 și rege al Suediei, susține contrareforma (p. 241).

1607–1609 Revolte ale nobilimii împotriva absolutismului exercitat de rege; lupte împotriva turcilor în principatul Moldova; primele mișcări ale cazacilor ortodocși conduși de BOGDAN HMIELNIȚKI (1593–1657). – Intervenție în tulburările de la Moscova.

1610 Vict. a hatmanului ZOLKIEWSKI la Kloșino și ocuparea Moscovei, dar împotriva revendicării de către polonezi a tronului țarilor se ridică o opoziție națională rusă și suedeză și se ajunge la

1618 armistițiul de la Deulino.

1621 Pacea de la Hotin cu turcii, în schimb Livonia este pierdută în favoarea Suediei.

Suedia sub dinastia Wasa în sec. 16

1513–1523 KRISTIAN II (1481–1559) îl înfrînge pe regentul STEN STURE II, iar dupa încoronarea sa din

1520 se răzbună pe inamicii săi prin masacrul de la Stockholm. Răscoala populară la Dalarne.

1523–1560 Gustav I Wasa îl alungă cu ajutor financiar de la Lübeck pe ultimul rege danez al statului unit (1523). Ales rege cu prilejul dietei de la Strängnäs, WASA fondează statul național suedez în pofida opoziției interne. Administrația este reorganizată; aprobarea impozitelor de către dietă (avînd 4 curii: nobili, cler, orășeni, țărani). – Pentru rezolvarea dependenței financiare de Lübeck, proprietățile bisericii catolice sînt confiscate după

1527 introducerea reformei (p. 241). Sprijinul Danemarcei împotriva Lübeckului. JÜRGEN WULLENWEWER (1492–1537), devenit primar în revoluția din 1533, provoacă

1534–1536 „vrajba conților", ca să reînvie puterea Ligii hanseatice; este demis din funcție și executat. – Căsătoria lui

1568–1592 IOAN III pune bazele ramurii catolice a familiei Wasa poloneze. Fiul lui

1592–1604 SIGISMUND unește coroanele Poloniei și Suediei, dar din cauza politicii sale catolice este atacat și înfrînt în

1598 b. de la Stangebro și detronat de dietă. – După CAROL IX [1604–1611] urmează cel mai mare rege al Suediei:

1611–1632 Gustav II Adolf (17 ani).

1621 Datorită „articolelor de război" – serviciu militar obligatoriu pentru țărani –, Suedia își creează cea mai modernă armată din Europa.

Lupta pentru supremația în M. Baltică în sec. 16

Prima incursiune rusă la M. Baltică este respinsă de maestrul ordinului din Livonia

1494–1535 WOLTER VON PLETTENBERG în

1502 b. de la Lacul Smolina. – Sub IVAN IV (p. 203) se declanșează

1558 lupta pentru Livonia, care se pune sub protecția Poloniei. Cînd FREDERIK II AL DANEMARCEI [1559–1588] cumpără pentru fratele său, ducele MAGNUS DE HOLSTEIN, episcopiile Ösel și Kurlanda, Suedia intervine. Reval și Estonia recunosc suzeranitatea lui MAGNUS. Din prăbușirea ordinului, maestrul GOTTHART KETTELER salvează Kurlanda ca ducat laic sub suzeranitate poloneză. Astfel Polonia intră în conflict cu Rusia: în alianță cu Danemarca

1563–1570 „războiul celor 3 coroane" împotriva Suediei.

1582 Armistițiul lui JAN ZAPOLSKI: Rusia renunță la Livonia și Polotk. Din lupta pentru *Dominium maris Baltici* iese învingător **Gustav II Adolf.** Acesta încheie „războiul Kalmarului" pentru provinciile norvegiene din Laponia prin pacea de la Knäred cu CHRISTIAN IV AL DANEMARCEI (p. 253). Rusia pierde accesul la M. Baltica prin

1617 pacea de la Stolbovo.

1621 Cucerirea Livoniei de către GUSTAV II ADOLF.

Contrareforma în Germania, 1555–1648

Autoritatea imperială centralizată (1555–1618)
Cea mai lungă perioadă de pace din Europa Centr. seamănă cu un ragaz provocat de extenuare. Germania se află departe de căile comerțului mondial; orașele sărăcesc, meșteșugurile decad; autoritatea imperială dispare; marile personalități lipsesc.

1556–1564 Ferdinand I (împărat ales din 1558) este preocupat de asigurarea păcii religioase. Ultima încercare de reconciliere confesională:

1557 discuția religioasă de la Worms: principii protestanți refuză să recunoască „clauza eclezi-astica", iar cei catolici „declarația secretă" (p. 235). Având înclinații luterane

1564–1576 MAXIMILIAN II respinge proclamarea hotărîrilor luate la conciliul de la Trento (p. 239) și se declară neutru în chestiunile religioase. Protestantismul ajunge la cea mai mare întindere (convertirea episcopatelor germane din N).

1576–1612 RUDOLF II, educat în Spania de iezuiți, introduce Contrareforma în domeniile ereditare ale Habsburgilor. Fratele său

1612–1618 MATTHIAS se străduiește să refacă autoritatea imp. sub supremația habsburgică.

Dezvoltarea principatelor teritoriale
Fără să întîmpine vreo piedică din partea imperiului, principii își consolidează puterea prin ordonanțe polițienești și reorganizare administrativă. Politica lor externă este îndreptată spre sporirea posesiunilor lor (căsătorii, contracte de moștenire, procese și achiziționarea de fundații ecleziastice). Întemeierea bisericilor teritoriale (p. 235) lărgește spectrul serviciilor publice care revin statului, incluzînd și învățămîntul și asistența socială.

Sciziunea protestantismului
Teologii de Curte își intensifică reconsiderările și dezbaterile asupra doctrinelor credinței. Se impun direcții dogmatice, care dizolvă învățătura luterană și distrug și unitatea principilor protestanți. În locul puterii religioase se instalează dorința teologilor de a avea dreptate cu orice preț, manifestată în primul rînd prin conflictul dintre „filipiști" (susținatori ai *Variatei* elaborate de MELANCHTHON la 1540) și ortodocșii din jurul lui FLACIUS ILLYRICUS.
Formula de compromis a concordatului luteran din 1577 (conceput de J. ANDRAEA, cancelar al Universității din Tübingen) este recunoscută de cei mai mulți principi luterani. Crește opoziția lor față de statele calvine, al căror principal bastion este **Palatinatul,** crezul lor fiind exprimat de **Catehismul de la Heidelberg** (1563). Palatinatul devine element de legătură între protestantismul german, francez, olandez și boemian.
Saxonia este inima ortodoxismului luteran. Cu orientarea ei conservatoare și șubredă din punct de vedere politic, Saxonia este înclinată să se unească mai degrabă cu împăratul catolic decît cu Palatinatul protestant. Luteranismul se transformă în pietism al oamenilor simpli, obedienți autorității publice (chietism luteran).

Contrareforma catolică
Sciziunea protestantă vine în sprijinul restaurației catolice, sporind autoritatea **iezuiților** (p. 239). Aceștia cîștigă influență asupra principilor catolici, în universități, și asupra învățămîntului în general, iar prin construirea de magnifice biserici baroce, prin procesiuni și mistere, și asupra poporului. Fondat în 1552 la Roma, Collegium Germanicum îi pregătește pe preoți. **Petrus Canisius** (1511–1597), autor de catehisme populare, devine „al 2-lea apostol al Germaniei".
Prin înființarea

1573 *Congregatio Germanica* (un comitet de cardinali pentru chestiunile germane), curia intervine direct în afacerile bisericii din Germania; se înființează nunțiaturi permanente (Viena, Köln).

1563 Începutul Contrareformei în **Bavaria,** cea mai importantă putere catolică din Germania.

1579 Reacțiunea catolică din **Austria** capătă forme mai acute (cardinalul KHLESL).

1583 Razboiul din cadrul episcopatelor din Köln se soldează cu victoria partidei catolice.

1584–1602 Conflictul capitulului de la Strasbourg. După

1596 arhiducele FERDINAND (p. 241) îi extermină brutal pe ereticii din Stiria, Carintia și Craina. RUDOLF II este silit să acorde libertate religioasă stărilor din Ungaria în 1606 și celor din Boemia în

1609 printr-o „Cartă împărătească" (p. 253).
O alianță a principilor protestanți, la care aspiră FREDERIC IV DE PALATINAT [1583–1610], este posibilă de-abia după

1607 ocuparea Donauwörthului de către MAXIMILIAN I DE BAVARIA [1597–1651]. Proscris din cauza tulburării procesiunilor catolice, acest oraș imperial evanghelic al Bavariei este confiscat și recatolicizat, principele elector fiind însărcinat cu executarea decretului imperial. Această încălcare a păcii religioase duce la

1608 întreruperea intempestivă a dietei de la Regensburg și înființarea **Uniunii protestante** (CHRISTIAN VON ANHALT), cu legături în Franța, Anglia și Țările de Jos.

1609 Fondarea **Ligii catolice** de către MAXIMILIAN I DE BAVARIA, cu legături în Spania.

1609–1614 Conflict asupra succesiunii în Jülich și Clèves (Kleve), în care se amestecă Franța și Spania. O ciocnire este încă o dată evitată prin

1614 acordul de împărțire de la Xanten: dupa ce pretendenții își schimbă confesiunea, Brandenburgul (acum calvin) primește Clèves, Mark și Ravensburg, iar Palatinat-Neuburg (acum catolic), Jülich și Berg.

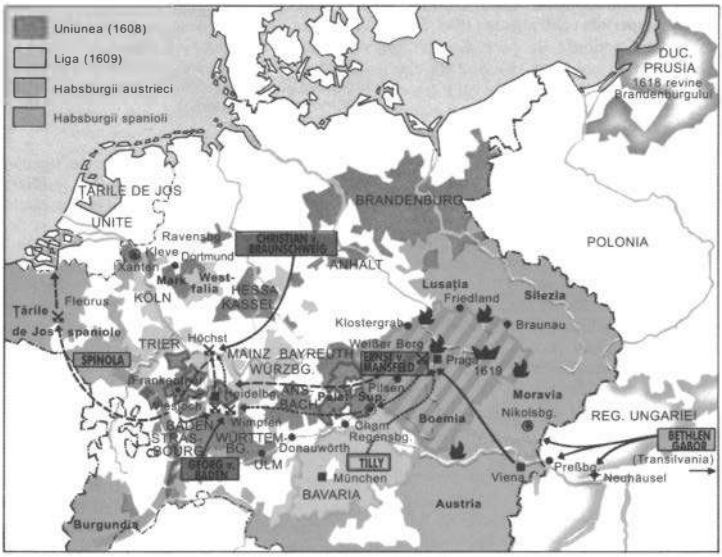

Perioada boemiană, 1618–23

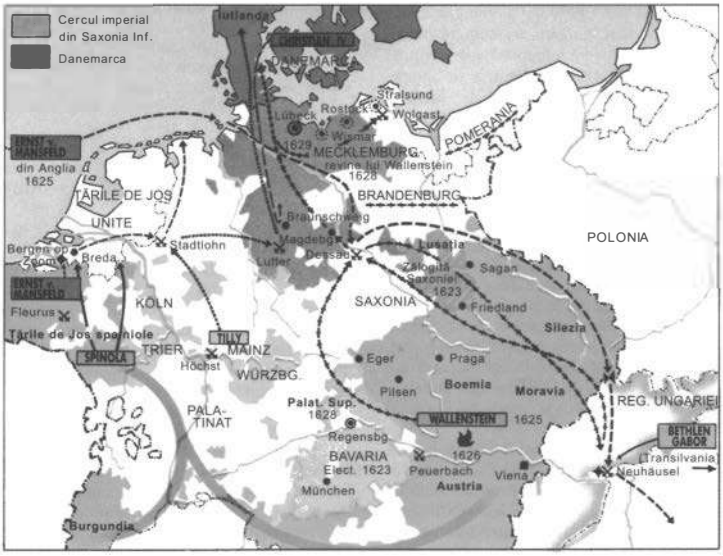

Perioada daneză, 1625–29

1618–1648 Războiul de 30 de ani. Începe ca un conflict religios și se termină ca o dispută pentru putere la nivel european. Prin acest război se descarcă tensiunile dintre statele catolice și protestante, stări și principi, orașe imperiale și împărat, Habsburgi și Franța.

Declanșarea conflictelor din familia Habsburg
În vrajba dintre frații RUDOLF (p. 251) și MATTHIAS, ambele părți fac curte stărilor. În 1608 stările din Austria, Ungaria și Moravia îl aleg rege pe MATTHIAS. Stărilor din Boemia RUDOLF le acordă

1609 libertate religioasă prin carta împărătească, iar MATTHIAS – dreptul de liberă alegere a regelui.

1617 Prin tratatul de la Praga, FILIP III AL SPANIEI își vede recunoscute pretențiile asupra posesiunilor habsburgice din Alsacia; în schimb, el cedează drepturile ereditare asupra Boemiei în favoarea arhiducelui FERDINAND (p. 251), care devine rege al Boemiei fără aprobarea stărilor. Tulburări cauzate de distrugerea bisericilor protestante și de violări ale privilegiilor provoacă a 2-a

1618 defenestrare de la Praga (a consilierilor imperiali). Revolta generală (contele THURN) și formarea unui guvern al stărilor cu ajutor militar din partea contelui VON MANSFELD, comandantul mercenarilor ducelui de Savoia.

Perioada boemiană (1618–1623)
THURN amenință Viena; unire a stărilor din Austria, Silezia, Moravia, Ungaria și din Transilvania (GABOR BETHLEN).

1619–1637 FERDINAND II, împăratul ales, nu este recunoscut de Boemia, care îl alege în schimb rege pe FREDERIC V DE PALATINAT (23 de ani). Contraatacul imperial devine posibil datorită subsidiilor papale, ajutorului Spaniei, Ligii (MAXIMILIAN I DE BAVARIA) și Saxoniei electorale luterane. În vreme ce Saxonia cucerește Lusația și trupele spaniole (SPINOLA) invadează Palatinatul, armata Ligii (TILLY) iese victorioasă asupra Boemiei în

1620 b. de la Muntele Alb. „Regele de iarnă" FREDERIC DE PALATINAT se refugiază în Olanda; Uniunea se destramă; cu BETHLEN GABOR se încheie

1622 pace separată la Nikolsburg.
TILLY ia cu asalt Heidelberg (transfer al bibliotecii – Palatina – la Roma)) și iese victorios la Wimpfen (asupra lui GEORG FRIEDRICH VON BADEN), la Höchst și în

1623 b. de la Stadtlohn (asupra lui CHRISTIAN VON BRAUNSCHWEIG); ocuparea Westfaliei și Saxoniei Inferioare.

1623 Bavaria obține demnitatea electorală a Palatinatului și Palatinatul Superior. Lusația e dată în grija Saxoniei. – Asupra **Boemiei** se abat pedepse teribile: execuții și deposedarea a jumătate din proprietățile funciare ale nobilimii. Recatolicizarea forțată (150000 de emigranți) și regermanizarea pun bazele urii cehilor față de germani.

1627 În virtutea „noii legi", Boemia, de atunci posesiune ereditară habsburgică, este condusă printr-o formă de regim absolutist.

Perioada daneză (1625–1629)
Întărit grație subsidiilor din Anglia, Țările de Jos și Franța, CHRISTIAN IV AL DANEMARCEI, duce de Holstein și „superior al cercului imperial din Saxonia Inf.", intră în luptă.
Albrecht von Wallenstein (1583–1634) îi pune împăratului la dispoziție o armată. Acesta provine din nobilimea cehă, trece la catolicism, intră în serviciul imp., se îmbogățește prin căsătorie și achiziționarea domeniilor confiscate din Boemia; în

1624 devine duce de Friedland. WALLENSTEIN îl înfrânge pe MANSFELD în

1626 b. de la Podul din Dessau și îl urmărește până în Ungaria (Neuhäusel).

1626 Vict. lui TILLY la Lutter am Barenberge asupra lui CHRISTIAN IV. Împreună cu WALLENSTEIN îl silește pe rege să se retragă în Iutlanda. WALLENSTEIN ocupă N Germaniei, excepțînd Stralsund, devine „generalisim al Balticii și al mărilor Oceanului" și primește Mecklenburg (și Sagan) ca ducat (1628).

1629 Pacea de la Lübeck: CHRISTIAN IV renunță la orice amestec și i se permite să-și mențină posesiunile. – FERDINAND II are trei posibilități politice: 1. întemeierea unei puteri habsburgice universale (planul lui CAROL V; adversari: Franța, Suedia); 2. reforma absolutistă a imperiului (planul lui WALLENSTEIN; adversari: toți principii electori); 3. recatolicizarea Germaniei (adversari: principii protestanți).

1629 Edictul de restituire: retrocedarea tuturor teritoriilor ecleziastice care intrașeră în posesiune protestantă după 1552 (p. 235).

1630 Dieta principilor electori de la Regensburg. Îngrijorați pentru „libertățile" lor, principii obțin demiterea lui WALLENSTEIN.

Caracterul războiului
Deoarece întreținerea lor este costisitoare, armatele sînt menținute la dimensiuni mici. Durata campaniilor se reglează funcție de finanțele avute la dispoziție. Mercenarii sînt scutiți de obligații dacă plata soldei lor întîrzie. Jefuiesc și chinuie populația civilă. Între ei luptă: 1. mercenari înarmați în diferite moduri; 2. armata spaniolă; 3. armata lui WALLENSTEIN; 4. armata națională suedeză.

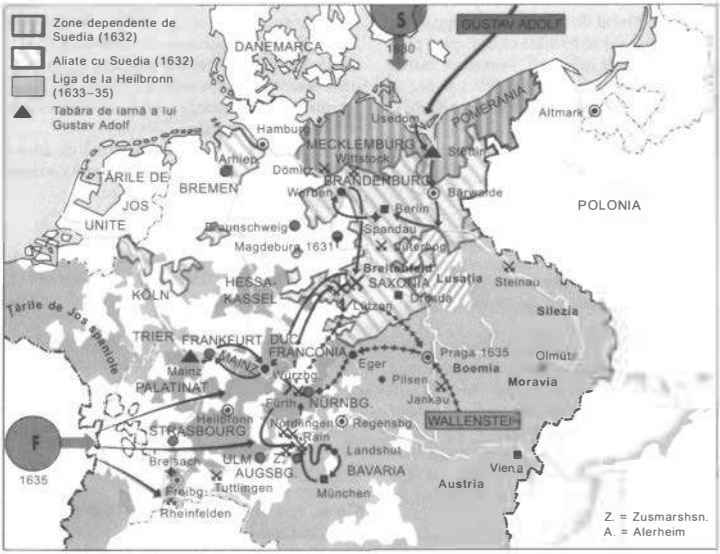

Perioada suedeză şi cea franco-suedeză, 1630–48

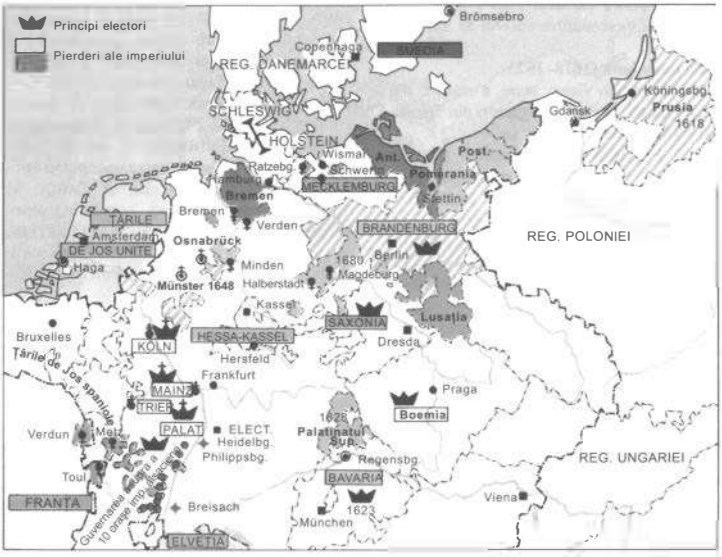

Pacea din Westfalia, 1648

Perioada suedeză (1630–1635)

Dupa pacea cu Polonia (pp. 249, 259) mediata de RICHELIEU,

1630 Gustav II Adolf al Suediei debarcă la Usedom pentru a proteja cauza protestantă, dar şi pentru a asigura Suediei o poziţie de forţă şi a spori posesiunile suedeze din Baltica.

1631 Franţa, forţa motrice în lupta cu Habsburgii, încheie cu Suedia tratatul de la Bärwalde, promiţînd subsidii. – Regele este întîmpinat cu bucurie de populaţia evanghelică; starile imperiale protestante (Brandenburg, Saxonia) i se alatura „leului de la miazanoapte" dupa

1631 distrugerea şi pradarea Magdeburgului de catre TILLY şi PAPPENHEIM. – Ridiculizat la Viena drept „crai al zapezilor". GUSTAV ADOLF salveaza protestantismul din N Germaniei prin nimicirea armatei imperiale comandate de TILLY în

1631 b. de la Breitenfeld; traverseaza Thuringia şi Franconia. elibereaza Palatinatul şi îşi face tabara de iarna la Mainz.

1632 Vict. la Rain am Lech, batalie în care TILLY cade. Rechemat în funcţia de comandant suprem, WALLENSTEIN îi alunga pe saxoni din BOEMIA. îl sileşte pe GUSTAV ADOLF sa renunţe la atacul asupra Vienei.

1632 B. de la Lützen: vict. suedeza, dar GUSTAV ADOLF este ucis. Succesorii sai militari sînt BERNHARD VON WEIMAR şi generalii suedezi HORN, BANR, mai tîrziu TORSTENSON şi WRANGEL. Conducerea politica este preluata de cancelarul suedez OXENSTIERNA (p. 271).

1633 Liga de la Heilbronn „pentru libertatea germana şi mulţumirea Suediei" – BERNHARD VON WEIMAR obţine ducatul Franconia, cucereşte Palatinatul Superior şi Bavaria pîna la Dunare.

Deşi WALLENSTEIN deţine Silezia, îl abandoneaza pe MAXIMILIAN I AL BAVARIEI.

1634 Prin declaraţia scrisa de la Pilsen, WALLENSTEIN se asigura de credinţa ofiţerilor şi iniţiaza negocieri de pace independente cu Suedia şi Saxonia. Este îndepartat din funcţie, exilat şi (în febr.) asasinat la Eger de o forţa comandata de colonelul irlandez BUTLER.

1634 B. de la Nördlingen, Suedia pierde S Germaniei. Renunţînd la edictul de restituire, FERDINAND încheie cu saxonii

1635 p. de la Praga, careia i se alatura aproape toate starile protestante. O armata imperiala urmeaza sa-i alunge pe straini.

Perioada franco-suedeză (1635–1648)

În alianţa cu BERNHARD VON WEIMAR, în conflict se implica activ şi Franţa. Razboiul se desfaşoara nestavilit, pe 2 teatre de lupta separate. O data cu venirea lui

1637–1657 FERDINAND III, dorinţa de pace devine mai puternica. Dar noua alianţa

1638 franco-suedeza prelungeşte razboiul şi suferinţele poporului.

Saxonia/Boemia: Suedia iese de sub presiune şi porneşte într-o noua campanie dupa

1636 vict. lui BANR la Wittstock. Se renunţa la atacul asupra Vienei (TORSTENSON).

1643 Declaraţia de razboi a Danemarcei (p. 271).

1644 Începutul unor lungi tratative de pace la Münster şi Osnabrück; armistiţiu între Suedia şi Brandenburg, la care adera şi Saxonia.

Germania de S: o data cu oraşul Breisach

1638 BERNHARD VON WEIMAR ocupa şi ducatul Alsacia. Dupa moartea lui, patrunderea francezilor este oprita la

1643 Tuttlingen de generalul bavarez MERCY.

1645 Vict. franco-suedeze la Alerheim (TURENNE) şi Jankau (TORSTENSON). Prinderea Bavariei ca într-un cleşte pune capat razboiului.

1648 Pacea din Westfalia, la Münster cu Franţa, la Osnabrück cu Suedia (cele 2 forţe protectoare ale pacii).

Rezultatele Pacii din Westfalia

1. Prevederi religioase: confirmarea pacii religioase de la Augsburg (1555), incluzîndu-i acum şi pe calvini. 1624 urmeaza sa fie considerat „anul normal" pentru starea posesiunilor şi confesiunilor bisericeşti.

2. Prevederi constituţionale: privilegiile imperiale (legislaţia, tratatele) sînt condiţionate de aprobarea dietei imperiale (*Reichstag*; dupa 1663, o dieta permanenta de delegaţi, p. 263); **suveranitate deplină a stărilor imperiale** acordata prin *Ius foederationis* (dreptul de a încheia alianţe, atît timp cît nu sînt îndreptate împotriva împaratului şi imperiului). Bavaria ramîne principat elector; Palatinatului i se acorda din nou acest statut.

3. Prevederi politice: Franţa primeşte Sundgau (partea de S a Alsaciei Superioare), vicariatul asupra episcopatelor Metz, Toul, Verdun; guvernarea asupra a 10 oraşe imperiale alsaciene.

Suedia: primeşte Pomerania Anterioara cu Stettin, Wismar şi Rügen; ducatul Bremen şi Verden; – se obţine astfel controlul asupra gurilor fluviilor Weser, Elba şi Oder, precum şi loc şi drept de vot în dieta;

Brandenburg: Pomerania Posterioara, episcopiile Halberstadt, Kammin şi Minden, precum şi aspirantura la arhiepiscopia Magdeburg.

Elveţia şi **Ţările de Jos** se separa de imperiu.

Semnificaţie: începutul epocii statului secularizat, cu toleranţa religioasa.

În Europa se înlatura primejdia unei hegemonii habsburgice. Alte state se ridica la statutul de mari puteri (Franţa, Suedia, Ţarile de Jos).

În Germania învinge „libertatea" principilor asupra puterii imp. centralizate, imperiul se desface într-o confederaţie de state; se naşte premisa viitoarei neputinţe politice şi militare a Germaniei. Prima separare a Austriei de imperiu.

Barocul (1600–1750)
Ca epocă a stilului de Curte, barocul (din. port. *barocco* = perlă neregulată) reflectă spiritul prevalent din perioada Contrareformei şi absolutismului; el continuă Renaşterea, pornind, ca şi aceasta, tot din Italia (MICHELANGELO), se răspîndeşte mai întîi în sudul catolic, apoi în Ţările de Jos (pictură, p. 245) şi devine cel dintîi stil universal. Arta este în primul rînd reprezentată în clădirile ecleziastice şi aristocratice.
Arhitectura: tinde – în simbioză cu sculptura şi pictura spre „marele stil" (potrivit lui H. WÖLFFLIN), prin forme picturale, masivitate plină de avînt şi elemente decorative folosite pînă la saturaţie. În **arhitectura bisericească** (model: Il Gesù din Roma, 1585) se combină structurile cu plan central şi cupolă pe secţiune de bază preponderent ovală, cu spaţiu principal în culori strălucitoare (alb, auriu): fresce de tavan, sculpturi, elemente ornamentale şi grupuri de coloane în spirală. – Elemente asemănatoare prezintă şi **palatul princiar** înconjurat de parcul dispus geometric (model: Versailles, p. 261): construcţie cu corp central şi casă a scării, aripi laterale şi galerii, iar la colţuri pavilioane înalţate. **Oraşul-reşedinţă** princiară este astfel conceput încît să se armonizeze cu palatul (de ex. Karlsruhe). Arhitecţii de seamă din **Italia** sînt **Borromini** (1599–1667) şi **Bernini** (1598–1680); în **Franconia** familia **Dientzenhofer** şi **Balthasar Neumann** (1687–1753), constructori ai principilor episcopi de **Schönborn.** În Bavaria se fac cunoscuţi fraţii **Asam,** în Westfalia **Schlaun,** în Saxonia **Bähr** (Austria p. 265; Dresda, Berlin p. 263). INIGO JONES (1573–1652) şi CHRISTOPHER WREN sînt reprezentanţii englezi ai unui stil mai sever, influenţat de **Palladio.**
Muzica: stilul muzical se schimbă în Italia printr-o sinteză între formele vechi şi cele nou-inventate (fuga, suita, cantata, concerto grosso, sonata). Compoziţia **monodică** se impune înaintea celei polifonice (contrapunct), muzica bisericească se reduce la tonalitatea majoră şi minoră, cu accent pe melodie şi armonie (bas continuu). FRESCOBALDI (m. 1643), **Corelli** (1653–1713), **Vivaldi** (1680–1743) dezvoltă *ars nuova* (muzică la orgă, vocală şi instrumentală), adusă de PURCELL în Anglia. – Apare şi **oratoriul** religios, care combină liricul cu epicul; **Monteverdi** (1567–1643), CAVALLI şi SCARLATTI dezvoltă **opera** din recitativul dramatic şi aria lirică. Dirijorii italieni o fac cunoscută la curţile principilor europeni. **Lully** (1632–1687) pune bazele operei eroice, **Rameau** (1683–1764) ale operei naţionale franceze. – După ce calea este deschisă de SCHÜTZ (1585–1672) şi BUXTEHUDE (1636–1707), **muzica germană** atinge apogeul prin cantorul de la St. Thomas din Leipzig, **Johann Sebastian Bach** (1685–1750). **Georg Friedrich Händel** (1685–1759) trăieşte din 1712 în Anglia. – De la 1750, **Viena** devine centrul **perioadei clasice** (sonata, simfonie, lied, operă) prin GLUCK (1714–1787), **Joseph Haydn** (1732–1809) şi **Mozart** (1756–1791).
Literatura: (Spania p. 243, Franţa p. 261). În Germania, **societăţile lingvistice** îşi dau silinţa să păstreze puritatea limbii, prin eliminarea infl. franceze; **Martin Opitz** (1597–1639) întocmeşte reguli ale poeziei. **Grimmelshausen** (m. 1676) şi **Andreas Gryphius** sînt influenţaţi de evenimentele Războiului de 30 de ani.
Filozofia: în căutarea unei metode raţionale de a ajunge la o explicaţie „corectă" a lumii, fără influenţă a dogmatismului religios, **Francis Bacon** (1561–1626) pune bazele **empirismului** englez: experienţele, care conduc de la observarea particularului la legile universale (metoda inductivă), mijlocesc dobîndirea ştiinţei, echivalente cu puterea. **John Locke** (1632–1704) neagă existenţa „ideilor înnăscute". Numai simţurile interne şi externe mijlocesc cunoaşterea. **René Descartes** (CARTESIUS, 1596–1650) reprezintă **raţionalismul:** adevărul poate fi descoperit numai prin gîndire şi concluzii (principii) general-logice (metoda deductivă). Natura şi spiritul sînt lucruri absolut diferite (dualism). **Baruch Spinoza** (1632–1677) ajunge la unitatea dintre Dumnezeu şi natură (monism) pe calea identităţii (concordanţei) raţional deduse dintre gîndire şi existenţă. Panteismul sau are asupra Iluminismului tot atîta influenţă cît sistemul de mediere al lui **Gottfried Wilhelm Leibniz** (1646–1716): lumea constă dintr-un număr infinit de **monade** (unităţi dinamice de energie), care sînt dispuse de Dumnezeu în „armonie prestabilită", în trepte urcînd calitativ de la materie pînă la monada centrală, Dumnezeu.
Ştiinţele politice: BACON concepe în lucrarea utopică *Nova Atlantis* modelul unui stat perfect organizat; **Campanella** (1568–1639) propune ideala sa *Cetate a soarelui* (1602) în stil totalitarist-comunist. – Pornind de la **dreptul natural** înţeles raţional, **Hugo Grotius** (1583–1645) consideră statul o instituţie care se întemeiază pe un contract liber consimţit între oameni, spre propria lor siguranţă. În lucrarea sa *De iure belli ac pacis* (1625) face apel la **legea internaţională** pentru realizarea păcii generale. Numai războiul de apărare are justificare morală; marea trebuie să poată fi liber folosită de toate naţiunile. – Teoria **contractului social** este utilizată şi de HOBBES (p. 259) şi PUFENDORF (p. 263) pentru a justifica dreptul la suveranitate absolută al statului princiar. Dacă ei consideră contractul irevocabil, **Locke** (p. 269) este de părere că el poate fi desfăcut de popor, cînd conducătorul nu ţine cont de legea naturală.
Ştiinţa: Galileo Galilei (1564–1642) iniţiază perioada **fizicii clasice.** El descoperă legile corpului în cădere liberă, pe care **Johannes Kepler** (1571–1630) le completează cu legile mişcării planetare, în vreme ce **Isaac Newton** (1643–1727) explica legile gravitaţiei cu exactitate matematică. Noua concepţie ştiinţifică despre lume este confirmată de o multitudine de descoperiri şi invenţii (p. 279).

Iluminismul (sec. 18)
Pornind din V Europei, această extrem de importanta mişcare intelectuală care urmează Reformei se întemeiaza pe umanism (p. 212), pe filozofie şi pe concepţia natural-ştiinţifică asupra lumii din sec. 17, ale caror concluzii devin opinie general acceptata asupra lumii şi sînt aplicate tuturor domeniilor vieţii şi transmise **burgheziei,** clasă care devine conştienta de sine datorită prosperităţii şi destoiniciei ei. **Raţiunea,** curajul de a **critica, libertatea** spirituală şi **toleranţa** religioasă trebuie să depăşească tradiţia, dogmatismul religios, autoritatea bisericească şi statală (absolutismul), prejudecăţile morale şi de clasă (stare). Creşterea în maniera naturala (= raţionala) şi **educaţia** în spirit **umanist** a omului garantează **progresul,** favorizează „înfrăţirea omenirii" (**cetăţenie a lumii:** cosmopolitism) şi „pacea mondială" (KANT), dar şi fericirea personala (eudemonism) şi bunastarea tuturor.
Oraşele şi universităţile sînt punctele focale ale iluminismului. În vederea propagarii idealurilor iluministe, în Anglia ia naştere asociaţia internaţionala secreta a **francmasonilor** (1717 fondarea Marii Loje de la Londra), a cărei influenţa politica este cu mult supraestimata.
Filozofia: caracteristic pentru **Anglia** este **deismul:** Dumnezeu îşi lasă creaţia în seama legilor dezvoltării ei, fără să intervina prin miracole sau revelaţii. Credinţa raţională constă din acţiuni morale. Această „religie naturală" (reînnoită de Hristos) este nucleul tuturor credinţelor. **Libercugetatorii** deişti sînt CHERBURY, COLLINS, **Shaftesbury** (1671–1713).
Limitele gîndirii iluministe se arată la **David Hume** (1711–1776), care se îndoieşte de existenţa oricarei cunoştinţe absolute (scepticism). „Sufletul" – un „aparat asociativ" – face legătura dintre senzaţii doar în concordanţa cu legile psihologiei. La naştere, omul este *tabula rasa*, pe care experienţa îşi scrie „simbolurile" (teoria mediului). Deschizatorul de drumuri al **iluminismului francez** este **Pierre Bayle** (1647–1706), aparator fără rezerve al libertăţii ştiinţei şi credinţei.
Renumit ca satiric şi stilist stralucit, **Voltaire** (F.M. AROUET, 1694–1778) ataca biserica şi credinţa. El este un admirator al Angliei şi prieten al lui FREDERIC II AL PRUSIEI. La **enciclopedia** (1751–1777) editata de D'ALEMBERT şi DIDEROT, cu intenţia de a reprezenta şi propaga toate cunoştinţele vremii în spirit iluminist, lucrează, printre alţii, **materialiştii** şi **liber-cugetatorii** CONDILLAC, medicul LAMETTRIE („omul, o maşinarie") şi D'HOLBACH (religia ca produs al fricii şi o netrebnicie a preoţilor). – Colaborator este şi **Jean Jacques Rousseau** (1712–1778), care, în postura de critic al culturii, trecuse dincolo de limitele iluminismului: bun prin natura sa, omul se lasă corupt din cauza ca nu se lasă călăuzit de **sentiment.** Reflecţia cauzează degenerarea civilizaţiei (pizmă, minciună, ipocrizie). Omul trebuie să se „întoarca la natură" şi să redescopere „cultura inimii" simplă. Propuneri de educaţie adaptata la nevoile copiilor în spiritul acestei „evanghelii a naturii" sînt cuprinse în *Emil* (1762).
Iluminismul german (Aufklärung), avînd predominant intenţii pedagogice, este reprezentat de **Christian Wolff** (1679–1754), care propagă ideile lui LEIBNIZ. **Gotthold Ephraim Lessing** (1729–1781) susţine toleranţa (*Nathan cel Înţelept*, 1779), introspecţia naturală şi umanitatea (*Despre educaţia neamului omenesc*, 1780). MOSES MENDELSSOHN (1729–1786) militează în vederea obţinerii de drepturi egale pentru evrei.
Cel mai mare gînditor al epocii este **Immanuel Kant** (1724–1804) din Königsberg. **Criticile** lui rotunjesc iluminismul şi trec dincolo de el. **Critica raţiunii pure** (1781): deoarece viziunea empirică şi gîndirea raţională sînt dependente de categorii (forme esenţiale: timp, spaţiu, legile logicii) apriorice (preconcepute), lumea nu poate fi înţeleasă decît „aşa cum ne apare" şi nu aşa „cum este" (separare riguroasă între credinţă şi ştiinţă). – **Critica raţiunii practice** (1788): legea morală cere existenţa lui Dumnezeu, a libertăţii şi a nemuririi. Exigenţele eticii nu sînt morale decît atunci cînd, în absenţa unui interes (succes, înclinaţie) personal, sînt impuse şi îndeplinite de buna-voie ca **imperative categorice** (legi obligatorii) – autonomia morală a individului. **Filozofia germană idealistă** începe cu IMMANUEL KANT; opera lui influenţează clasicismul german (SCHILLER).
Religie şi biserica: în biserica catolică se dezvolta curentul iluminist al **febronianismului** (al sufragantului J.N. VON HONTHEIM), care critica ierarhia şi dependenţa episcopatului de Roma. Curia dizolva ordinul iezuiţilor 1773 (continuînd să fie tolerat în Rusia şi în Prusia).
În afara ortodoxiei luterane (p. 251), în protestantism ia naştere **pietismul,** un curent iraţional împotriva iluminismului. „Tacuţii din ţara" realizează o forma practica şi activa de creştinism evanghelic. **August Hermann Francke** (1663–1727) fondează orfelinatul de la Halle şi misiunea luterana în rîndul păgînilor. Contele **Zinzendorf** (1700–1760) colonizează fraţi exilaţi din Boemia-Moravia (p. 197), redactează scrieri de reculegere sufleteasca, întemeiază misiuni şi şcoli. G. ARNOLD susţine ideea unirii creştine în lucrarea *Istoria împărţiala a bisericilor şi ereticilor* (1699). Încetează vînătoarea de vrăjitoare.
Sub influenţa pietismului, cca 1770 WHITEFIELD şi **John Wesley** (1703–1791) întemeiază în Anglia **biserica metodistă** libera; metodismul presupune experienţa convertirii, a închinarii personale, activitatea misionara populara şi grija faţă de saraci. Mare succes în America de Nord: SHARP şi WILBERFORCE înfiinţează sclavia, care este abolită în Anglia la 1807.

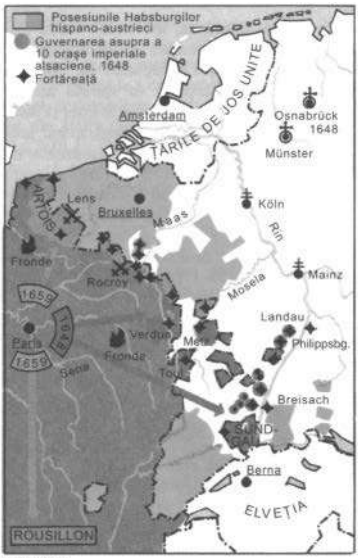

1648/59

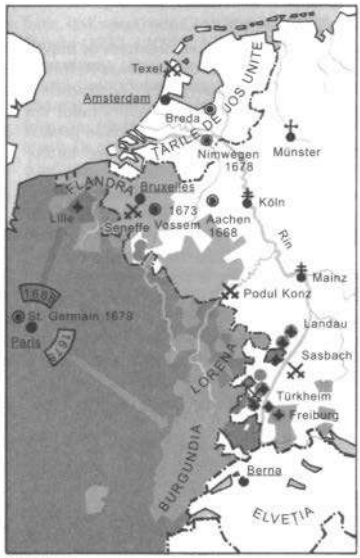

1668/78

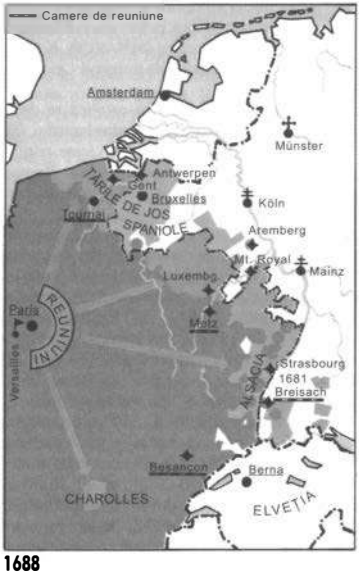

1688

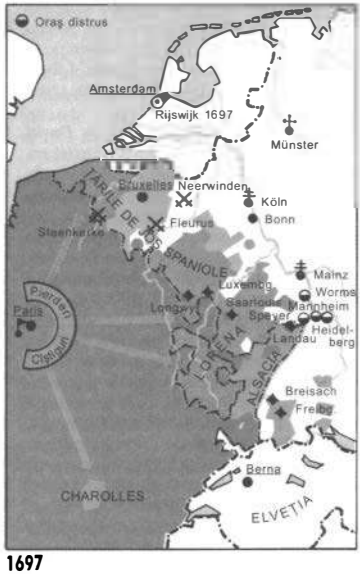

1697

Pătrunderea Franţei spre est în sec. 17

Instaurarea absolutismului în Franţa

Sub LUDOVIC XIII [1610–1643] se instalează statul absolutist, justificat teoretic de **Jean Bodin** (p. 247) şi **Thomas Hobbes** (1588–1679): *Leviathan* (1651). – Deoarece în starea naturală domneşte un egoist „război al tuturor împotriva tuturor", oamenii sînt siliţi, pentru autoconservare, să încheie un **contract** prin care îşi transfera drepturile lor naturale în mod irevocabil statului, a carui dominaţie asupra tuturor supuşilor devine astfel absoluta (indivizibila, indisolubila), fiind cel mai deplin exprimată printr-o persoana, regele **(monarhie absolută). – Jacques Bossuet** (1627–1704) rezuma absolutismul în formula „Un roi, une foi, une loi" (un rege, o credinţa, o lege). El evidenţiaza faptul ca principele depinde de **mila lui Dumnezeu** şi nu trebuie să dea socoteala bisericii sau poporului.

1614 Ultima convocare a stărilor generale (*états généraux*). În domeniul politicii, absolutismul este impus de

1624–1642 cardinalul Richelieu. În calitate de ministru principal al coroanei, el lupta împotriva opoziţiei nobilimii înalte şi a privilegiilor politice (nu religioase) ale hughenoţilor (p. 247), al caror ultim punct de sprijin fortificat (La Rochelle) este cucerit în 1628. Înfiinţarea unei armate permanente şi a administraţiei regale provinciale: **guvernatorii** aristocratici sînt înlocuiţi de **intendenţi** (oficiali regali).

1635 Se întemeiaza **Académie Française**.

Politica externa: obiectivul este ieşirea statului din încercuirea Habsburgilor şi refacerea „frontierelor naturale ale Galliei"; se acorda sprijin principilor protestanţi din Germania. – Mediere în conflictul polono-suedez asupra M. Baltice (1629, armistiţiul de la Altmark); ajutor financiar acordat Suediei (GUSTAV ADOLF).

1635 Intervenţie în Razboiul de 30 de ani (p. 255).

1634–1661 Cardinalul Mazarin (41 de ani) conduce statul continuînd politica lui Richelieu.

1648 Cîştiguri rezultate din „pacea din Westfalia" (p. 255). Razboi cu Spania pîna la

1659 pacea Pirineilor. Importanţa: Franţa ia locul de mare putere europeana al Spaniei. Începutul „epocii franceze"

1648–1653 Ultima revolta a nobilimii (*fronde*) careia i se alatura *parlement*-ul din Paris. Marea nobilime este deposedata de puterea politica.

Politica externă a lui Ludovic XIV

1661 LUDOVIC XIV (22 de ani) preia guvernarea. Scopul lui: **hegemonia europeană** şi întregirea frontierelor de stat spre V şi N (graniţa cu Rinul). – LUDOVIC poate 1. sa se bizuie pe Alianţa renana (p. 263) îndreptata împotriva Habsburgilor; 2. sa încerce încercuirea imperiului prin cîştigarea „vecinilor vecinilor": Suedia, Polonia, Ungaria, chiar şi Turcia, „cîinele în lanţ al Europei"

Subsidiile (ajutor financiar acordat cu scop politic) sînt principalul mijloc diplomatic.

1667–68 Razboiul de devoluţiune împotriva Spaniei, din cauza unor revendicări îndoielnice asupra Brabantului. Anglia şi Olanda ajung la un acord prin pacea de la Breda (p. 267), încheie împreuna cu Suedia o tripla alianţa, silindu-l pe LUDOVIC XIV să încheie pacea de la Aachen (1668). – Alianţe cu CHARLES II AL ANGLIEI (1670), Suedia (1672) şi unii episcopi din imperiu (Köln, Münster).

1670 Ocuparea franceză a Lorenei.

1672–1678 Razboi împotriva Olandei: JAN DE WITT, conducator al „partidei regentului", este răsturnat, **Wilhelm III de Orania** este numit *stathouder*-general pe viaţa.

1672–73 Alianţa antifranceză sub conducerea Austriei (LISOLA); LUDOVIC XIV raspunde prin sprijinirea candidatului profrancez la tronul Poloniei (JAN SOBIESKI) şi rascoalele nobilimii ungare (p. 265); blocarea Brandenburgului prin atacul suedez (p. 271).

1678 Pacea de la Nimwegen: Olanda nu sufera pierderi teritoriale; Spania cedeaza comitatul liber al Burgundiei (Franche-Comté); în pofida succeselor militare,

1679 Brandenburg trebuie să renunţe la Pomerania Anterioara, incl. Stettin, în virtutea pacii de la St. Germain; suparat din pricina politicii imperiale, marele principe elector încheie cu LUDOVIC XIV o alianţa bazata pe subsidii şi toleraza

Politica de anexiune pentru „cucerirea paşnica a graniţei Rinului" a acestuia. Punctul culminant al acestei politici:

1681 anexarea Strasbourgului.

1684 Ocuparea Luxemburgului. Sistem de fortificaţii pentru asigurarea frontierelor. Constrîns de atacul turcilor (p. 265), împaratul şi imperiul recunosc anexiunile prin

1684 armistiţiul de la Regensburg. Rezistenţa antifranceza continua prin Liga de la Augsburg (1686); LUDOVIC XIV ridica pretenţii de succesiune asupra Palatinatului în numele cumnatei lui ELISABETH CHARLOTTE – „LISELOTTE".

1688–97 Razboiul Palatinatului (al Ligii de la Augsburg). Dupa patrunderea francezilor în S Germaniei

1689 formarea **Marii Alianţe** (WILHELM III DE ORANIA) pentru menţinerea echilibrului european. Devastarea Palatinatului, inclusiv distrugerea oraşului Worms, a mormintelor imperiale de la Speyer şi a citadelei Heidelberg.

1692 Batalie navala la La Hogue: înfrîngere decisiva a noii flote franceze. Alianţa se desface înainte de

1697 pacea de la Rijswijk: prima pace încheiata cu pierderi pentru LUDOVIC XIV.

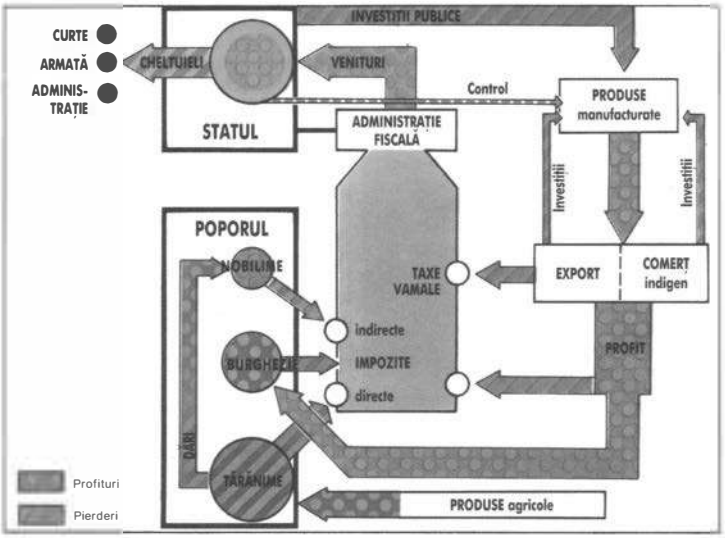

Mercantilismul

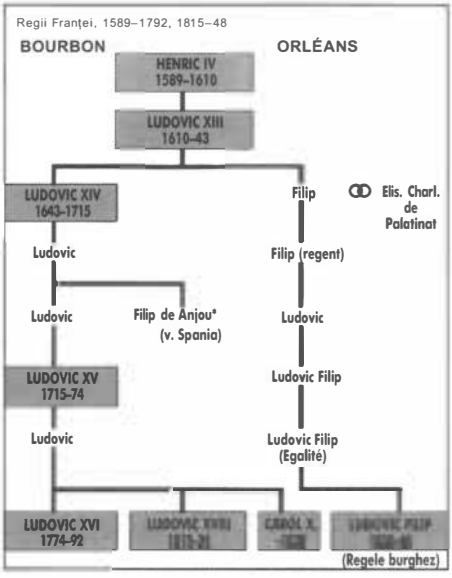

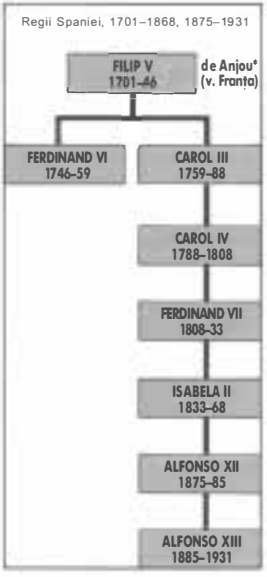

Dinastia Bourbon-Orléans

Dinastia Bourbon

Desăvîrşirea absolutismului în Franţa

(1643) 1661–1715 Ludovic XIV, „regele-soare". Înzestrat cu o ţinută graţioasă, politicos şi reţinut, dar maiestuos atunci cînd îşi face apariţia, pătruns de greutatea funcţiei sale („L'état c'est moi!"), se simte chemat să reprezinte şi să sporească gloria statului.

Guvernarea: este exercitată prin decrete, exclusiv de rege, sfătuit de un consiliu „secret" de stat şi de miniştri ai departamentelor, alcătuind cabinetul. Amestec în treburile justiţiei prin ordine regale de arestare (*lettres de cachet*), poliţie secretă şi detenţie politică (Bastilia).

Armata: Louvois (1641-91), ministru de război din 1668, creşte armata permanentă la 170000 de soldaţi (la 18 mil. de locuitori); introduce uniforme, echipament perfecţionat (baionete), organizare funcţională a trupelor (infanterie, cavalerie, artilerie) şi grade fixe. Regele numeşte şi plăteşte ofiţerii (aristocraţi). Condusă de mareşalii TURENNE, CONDÉ şi LUXEMBOURG, armata franceză devine cea mai mare şi mai bună din lume. – **Vauban** (1633–1707) revoluţionează construcţia de fortăreţe prin bastioane în formă de stea, care elimină unghiul mort de tragere; prin aceasta se modifică tehnica de asediu şi a războiului în general.

Administraţia: continuarea dezvoltării intendenţelor regale din provincii şi a magistraturilor regale din oraşe; la ţară, seniorii (nobilii proprietari de pămînturi) îşi păstrează puterile administrative şi poliţieneşti.

Economia şi finanţele: ca ministru de finanţe, **Colbert** (1619–1683) întemeiază prima economie naţională a epocii moderne controlată de stat, cu planificare statistică a bugetului şi contabilitate reglementată. **Mercantilismul** (numit şi *colbertism*) creează baza financiară a dezvoltării absolutismului, deoarece statul poate aduna prin taxe vamale şi impozite directe (*taille*) şi indirecte (de consum) profituri care-i permit să întreţină armata, administraţia şi Curtea. Mercantilismul ţinteşte la realizarea unei balanţe comerciale active, prin exportul de produse finite de valoare (articole de lux şi modă, produse din sticlă, parfumuri, porţelanuri etc.). În consecinţă se trece la înlăturarea taxelor vamale interne, dezvoltarea reţelei de drumuri şi canale, constituirea monopolurilor de stat, subvenţionarea **manufacturilor** (mari întreprinderi meşteşugăreşti în care se face diviziunea muncii); încurajarea navigaţiei şi a companiilor comerciale (politica coloniala, p. 277); tarife de protecţie, preţuri fixe în agricultura; încurajarea căsătoriilor, interdicţia de emigrare. În vreme ce mercantilismul promovează comerţul şi meseriile, sporind astfel prosperitatea burgheziei (*bourgeoisie*), ţăranii nu sînt stimulaţi să crească producţia.

Organizarea socială: structura de clase bazată pe stări este păstrată, dar fără privilegii politice. Clerul şi nobilimea sînt privilegiate prin faptul că posedă pămînt, scutire de impozite şi statut judecătoresc special. Marea burghezie ia parte la creşterea economică şi poate accede în rîndul nobilimii (dregătoreşti, în fr. *noblesse de robe*) prin cumpărarea de funcţii. Mica nobilime (*petits bourgeois*) şi ţăranii suportă toată povara economică a statului, prin plata unor impozite ridicate.

Politica bisericească: asigurarea unei biserici catolice de stat cu privilegii regale (numirea în posturi) şi cenzurarea deciziilor papale, care sînt confirmate de **Conciliul naţional de la Paris** (1682).

1685 Revocarea edictului de la Nantes provoacă refugierea în masă a unei jumătăţi de milion de hughenoţi; economia mercantilă sufera din această cauză o lovitură puternică şi apar primele critici la adresa regimului absolutist (FÉNELON). – Acceptarea refugiaţilor mai ales în Olanda, „suburbia iluminismului" (PIERRE BAYLE, p. 257) şi Brandenburg (p. 263).

Din 1710 persecuţia **jansenişţilor** (de la CORNELIUS JANSENIUS, episcop de Ypre), mişcare de înnoire interioară anticlericală a catolicismului în spiritul lui AUGUSTIN.

Absolutismul de Curte: opulentul palat **Versailles,** proiectat de MANSART (m. 1708; de la el a rămas *mansarda*), înălţat 1624–1708, devine simbol al statului absolutist; amenajat somptuos (decoraţiuni interioare LEBRUN, 1646–1708), cu risipa de materiale; inconfortabil, dar reprezentativ, înconjurat de „arhitectura verde" a parcurilor trasate geometric (LENTRE, 1613–1700). – Palatul şi parcul se transforma într-o modă europeana, tot atît de mult pe cît limba, obiceiurile şi cultura de Curte franceze, cu parade, opera şi balet, cu peruci cu bucle lungi şi pantalonii pînă la genunchi. Idealul epocii este „cavalerul galant".

Literatura: Boileau (1636–1711) elaborează prin *L'Art poétique* un cod de reguli formale al **clasicismului francez,** căruia i se conformează tragediile eroice ale unui **Corneille** (1606–1684) sau **Racine** (1639–1699), dar şi comediile tipologice ale lui **Molière** (1622–1673) sau fabulele lui LA FONTAINE (1621–1695).

Arta: picturile lui POUSSIN (1594–1665), CLAUDE LORRAIN (1600–1682), RIGAUD (1695–1743) reprezinta peisaje decorative „eroice" sau oameni de vaza înveşmîntaţi în straie antic-mitologice. – Regele este marele susţinator şi patron al artei de Curte.

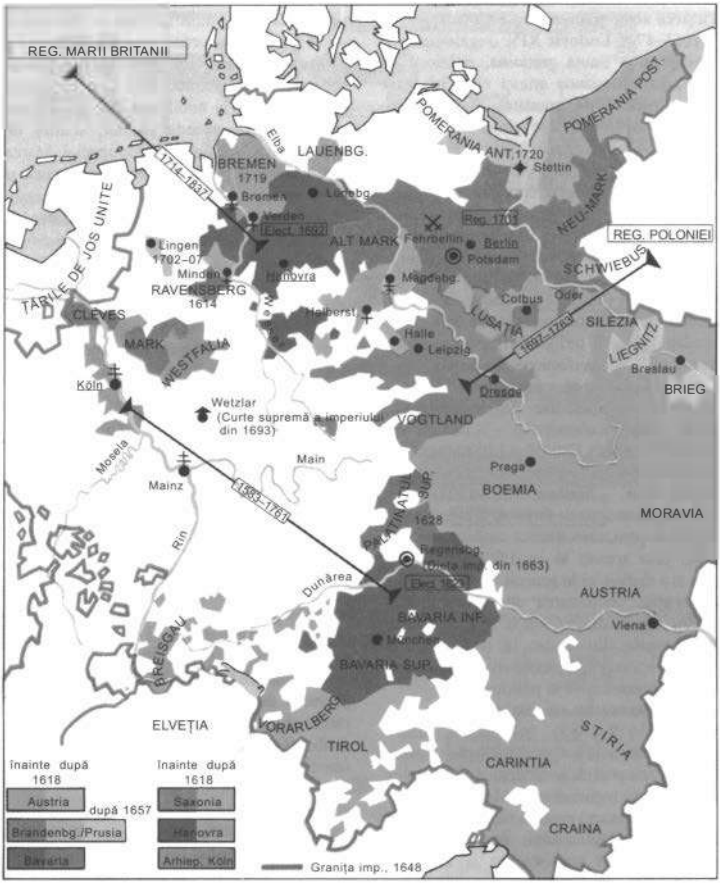

Teritoriile principilor imperiali germani după 1648

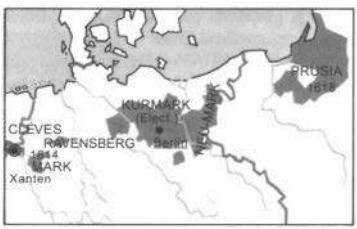

Brandenburg pînă în 1620

Prusia pînă în 1740

Imperiul german după 1648

În pofida distrugerilor grave provocate de războaie (devastări; reducere a populaţiei de la 15 la 10 milioane, în anumite zone pînă la 70%) şi degenerării cvasigenerale (răspîndirea hoţiei, brutalităţii, aviditaţii de plăceri şi a prigonirii vrăjitoarelor), refacerea este rapidă: o realizare a Curţilor princiare. Prin centralizarea administraţiei, armatei şi sistemului fiscal, ele devin puncte focale ale vieţii politice şi culturale (patrunderea elementului francez). În afara statelor absolutiste (Brandenburg, Bavaria), apar şi state a căror Constituţie este bazată pe stări (Württemberg, Mecklenburg).

Constituţie: imperiul este alcătuit din cca 300 de părţi suverane, lipsite de sentimentul aparteneţei la acelaşi imperiu.

Organele de conducere sînt împărţite între împărat şi imperiu după principiul dualist al stărilor: cancelaria Curţii (Viena) şi cancelaria imp. (Mainz); consiliul Curţii imperiale (din 1664 la Viena) şi Curtea supremă (din 1693 la Wetzlar); din

1663 dietă imperială (**Reichstag**) permanentă la Regensburg, şi anume un congres de delegaţi, structurat în 3 curii ale principilor electori (8), principii (165) şi oraşele imperiale (61), toate subîmpărţite în diferite partide confesionale. O **armată imperială** nu se alcătuieşte decît după luarea deciziei de declanşare a unui război imperial (deci nu are o valoare militară).

1658 Alegerea lui LEOPOLD I ca împărat.

1658 Alianţa renană a partidei antihabsburgice.

Creşterea importanţei principilor germani

Bavaria (dinastia Wittelsbach)

1597–1651 MAXIMILIAN I. – Conducător al Ligii catolice (1609), i se acordă demnitatea de principe elector al Palatinatului în 1623 (pe care o păstrează şi după 1648).

1651–1679 Sub FERDINAND MARIA, Münchenul este pregătit să devină reşedinţa principelui elector (Palatul Nymphenburg, Theatinerkirche).

1679–1726 MAXIMILIAN II EMANUEL, victorios asupra turcilor şi aliat cu LUDOVIC XIV în războiul de succesiune spaniolă (p. 269); München devine centru al barocului german din S.

Saxonia (dinastia Wettin)

1697–1763 Uniune personală cu Regatul Poloniei în vremea lui AUGUST II CEL PUTERNIC [1694–1733]. Dezvoltarea Dresdei după planurile arhitectului DANIEL PÖPPELMANN (1662–1736; Zwinger).

Hanovra (dinastia Braunschweig-Lüneburg)

1692 Ducele ERNST AUGUST [1679–1698] devine al 9-lea principe elector; din 1701 candidatura la tronul Angliei (*Act of Settlement*, p. 269).

1714–1837 Uniune personală cu regatul Marii Britanii.

Brandenburg-Prusia (dinastia Hohenzollern)

1608–1619 JOHANN SIGISMUND obţine Kleve (Clèves), Mark şi Ravensberg (prin tratatul de la Xanten, 1614), precum şi E Prusiei ca feudă poloneză prin moştenire (1618).

1640–1688 Frederic Wilhelm I, mare principe elector, este întemeietorul naţiunii-stat brandenburgo-prusace prin deposedarea de putere a stărilor (adică de dreptul de a consimţi la impozite), în schimbul acordării de privilegii nobilimii (scutirea de impozite, autonomia moşiilor). – Cea mai mare rezistenţă o opun stările din E Prusiei; sprijinul lor politic în Polonia este pierdut ca urmare a războiului dintre Suedia şi Polonia (1655–60, p. 271). Suveranitatea asupra E Prusiei este recunoscută de Suedia prin tratatul de la Labiau (1656) şi de Polonia prin tratatul de la Wehlau (1657) şi confirmată prin

1660 pacea de la Oliva.

1661–1663 Dieta permanentă de la Königsberg.

Administraţia: funcţionarii care colectează *Kontributionen* (impozit direct pe teren sau pe cap de locuitor) şi accizele (impozit de consum indirect la oraş); înfiinţarea de autorităţi fiscale la ţară (*Kriegskammern*) şi pe domeniile regale (*Domänenkammern*). Administraţia se află sub conducerea unui consiliu aulic.

Economia mercantilă în vederea ridicării bunăstării şi venitului impozabil: construirea de drumuri, diguri şi canale; ferme agricole model; politică colonială după modelul olandez:

1685 Edictul de la Potsdam: acceptarea a 20000 de refugiaţi (p. 261) dă avînt manufacturilor (de textile) (Berlin).

Armata: creşterea armatei permanente de la 8000 la 23000 de soldaţi duce la succese în războiul împotriva Franţei şi Suediei (1672-78, p. 271):

1675 b. de la **Fehrbellin** şi urmărirea armatei suedeze pînă la Riga. Cu această vict. asupra naţiunii militare conducătoare a Europei începe tradiţia milit. prusacă.

Politica externă: permanente manevre abile ale marilor puteri; cîştiguri prin pacea din Westfalia (p. 255), dar Pomerania Anterioară cu Stettin rămîne a Suediei; chiar şi aşa, Brandenburg este cel mai puternic stat german după Austria şi un nou factor de putere în Europa.

1688–1713 FREDERIC (III) I, „regele baroc", curtean, al Prusiei.

1701 Încoronarea lui la Königsberg, ca „rege în Prusia"

Berlin: reşedinţa Curţii; cladiri realizate de EOSANDER (1670–1729) şi ANDREAS SCHLTER (1664–1714). Sub protecţia reginei SOPHIE CHARLOTTE, întemeierea Academiei de Arte (1696) şi, la sugestia lui LEIBNIZ, a Academiei de Ştiinţe (1701).

Halle devine punctul central al iluminismului din N Germaniei şi al pietismului, datorită lui CHRISTIAN WOLFF şi A.H. FRANCKE.

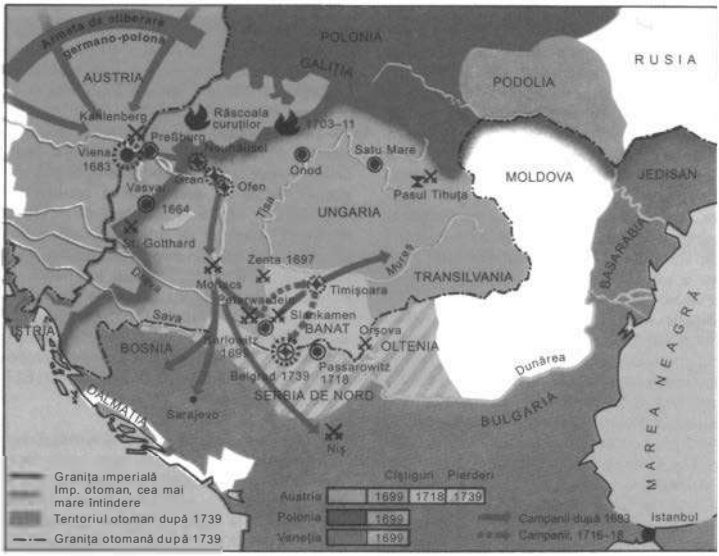

Războaiele turco-austriece, 1663–1739

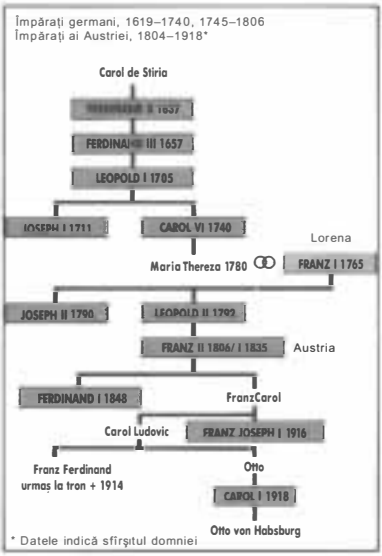

Dinastia Habsburg (din 1637)

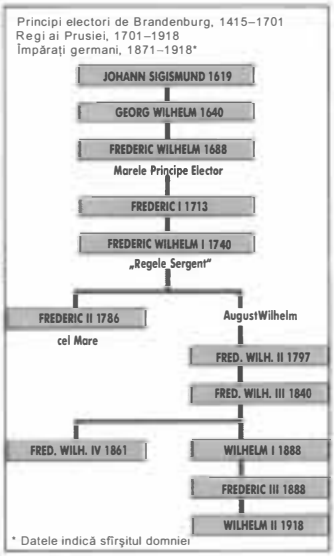

Dinastia Hohenzollern (din 1619)

Austria dobîndeşte statutul de mare putere
După stabilizarea internă a Imp. otoman sub marele vizir KÖPRÜLÜ-MEHMED PAŞA [1656–1661]

1663–1699 al 2-lea **atac turcesc asupra Europei Centrale** sub MEHMED IV [1648–1687].

1663–1664 Primul razboi turc, provocat de intervenţia austriecilor şi turcilor în confuzia politică din Transilvania.

1664 B. de la St. Gotthard/Raab (MONTECUCCOLI, SPORCK) şi pacea (rușinoasa) de la Vasvar (Eisenburg) cu împărţirea Ungariei şi plata unui tribut de către Austria.

1669–1671 Conspiraţia magnaţilor (înalta nobilime ungară) din cauza persecutării protestantismului prin încartiruiri forţate, execuţii şi condamnarea la muncă silnică pe galere; **răscoala curuţilor** condusă de contele IMRE TÖKÖLY (1656–1705), care îi cheamă în ajutor pe turci.

1683–1699 Al 2-lea (mare) război turcesc. Pătrunderea (marele vizir KARA-IBRAHIM PAŞA) şi

1683 asediul Vienei. Aparator: contele RÜDIGER VON STARHEMBERG. – O armata de eliberare europeană (în special germano-polonă), condusa de regele polonez JAN SOBIESKI, iese victorioasa la **Kahlenberg** sub comanda lui CAROL V DE LORENA: sfîrşitul presiunii turceşti asupra Europei.

1684 Sfînta alianţa (Austria, Polonia, Veneţia, din 1686 Rusia) împotriva turcilor sub protectoratul papei INNOCENŢIU XI. – În ciuda atacurilor lui LUDOVIC XIV în V, împaratul trece la ofensiva. Învingatorii turcilor sînt MAXIMILIAN II EMANUEL AL BAVARIEI (p. 263) şi LUDWIG VON BADEN.

1686–1697 Eliberarea Ungariei şi cucerirea Belgradului (1688).

1687 Dieta imperială de la Preßburg (Bratislava): starile transferă coroana ungară din. Habsburg (pe linie masculina). Întemeierea monarhiei dualiste austro-ungare. 1691 Victorii la Niş şi Slankamen (Salem Kemen); eliberarea Transilvaniei; răscoale ale popoarelor creştine din Balcani.

1697 **Prinţul Eugeniu de Savoia** (1663–1736) devine comandant suprem al armatei imperiale. Acest strănepot al lui MAZARIN se află din 1683 în serviciul austriac, după ce fusese refuzat de LUDOVIC XIV din cauza staturii sale mărunte.

1697 B. de la Zenta; cucerirea oraşului Sarajevo.

1699 Pacea de la Karlowitz: Austria capata statutul de mare putere. – Veneţia obţine Moreea, care este însa recucerita în 1715; ceea ce devine cauza

1716–1718 celui de-al 3-lea razboi turc. Victorii ale prinţului EUGENIU şi

1717 cucerirea Belgradului.

1718 Pacea de la Passarowitz: cea mai mare întindere atinsa de Imperiul habsburgic.

Austro(-Ungaria) 1700–1740: feldmareşal şi principal om de stat al noii mari puteri este **prinţul Eugeniu**. Unitatea **statului multinaţional** cu un nucleu de 11 popoare este menţinută datorită 1. pericolului turcesc din spaţiul dunarean; 2. dinastiei Habsburgilor (*Domus* Austria); 3. confesiunii catolice; 4. nobilimii habsburgice de Curte din toate ţările ereditare; 5. administraţiei absolutiste şi centralizate (folosind ca limba oficială latina, mai tîrziu germana).

Viena devine centrul economic şi cultural al imperiului. Maeştri ai arhitecturii baroce sînt JOHANN FISCHER VON ERLACH (1656–1723); LUKAS VON HILDEBRAND (1668–1745); JAKOB PRANDTAUER (1660–1726).

Administraţia: organul administrativ central, Conferinţa aulică (1709, *Geheime Konferenz*), constă din Cancelaria Curţii (afaceri interne), Consiliul aulic şi Cancelaria de stat (externe), Consiliul de razboi al Curţii (armată) şi Camera Curţii (finanţe). Lipseşte totuşi o organizare strictă. Risipa, protecţionismul, planificarea imperfecta a bugetului de stat slăbesc statul şi armata (vezi înfrîngerea din 1739).

Economia: monopolurile asupra sării, tutunului, fierului şi producţiei de textile (Silezia, Linz, Graz), mătăsii (St. Pölten) şi sticlei (Boemia) nu îmbunatăţesc finanţele statului.

1718 Înfiinţarea unei manufacturi de porţelanuri la Viena.

Politica de colonizare: o aşa-numită agenţie de organizare (1689) asigură condiţiile necesare colonizării zonelor dunărene depopulate din cauza dominaţiei turceşti (mutarea şvabilor bănăţeni şi a saşilor transilvăneni).

1711–1740 Carol VI. – Dupa mai multe revolte ale nobilimii

1711 pacea de la Satu Mare (Sathmar): Ungaria se administreaza după legi proprii, stabilite de dieta imperială.

Politica externă: hegemonie asupra Italiei, prin participare la războiul succesiunii spaniole, fără să se reuşească şi asigurarea hegemoniei (p. 269). Politica împăratului este determinată de

1713 sancţiunea pragmatică: se asigură succesiunea la tron pe linie feminina (MARIA THERESA, n. 1717); pentru aceasta se încheie tratate cu Spania (1725), Prusia (1728), Marea Britanie (1731) şi Franţa (1738). – Încercarea de a pune bazele unei politici coloniale proprii, prin întemeierea unei Companii orientale 1719 (Triest) şi a

1722 Companiei Indiilor de Est (Ostende), eşuează din cauza împotrivirii Marii Britanii.

1731 Tratatul de la Viena; Anglia recunoaşte sancţiunea pragmatica.

1737–1739 Al 4-lea razboi austro-rusesc cu Turcia.

1739 Pacea de la Belgrad reprezintă începutul rivalităţii balcanice dintre Austria şi Rusia. MARIA THERESA preia în 1740 un stat fara forţa interna sau prestigiu extern.

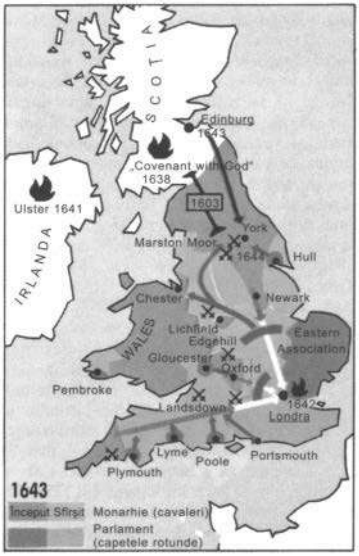

Lupta dintre coroană şi Parlament, 1642–1648

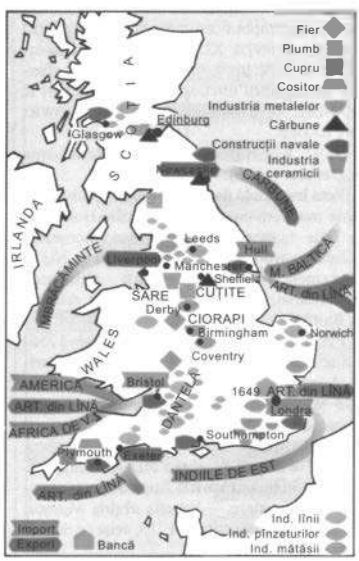

Dictatura lui Cromwell

Economia, cca 1700

Anglia în timpul dinastiei Stuart (1603–1648)

1603–1625 IACOB I (37 ani). Ca IACOB VI al Scoţiei şi moştenitor al Tudorilor, el se intitulează „rege al Marii Britanii" (1604); se sprijină pe biserica de stat anglicană. Conferinţa episcopilor de la Hampton Court condamnă puritanismul şi catolicismul (1604); rezultat

1605 complotul prafului de puşcă al catolicilor (GUY FAWKES). – Împotriva tendinţelor absolutiste (impunerea de impozite, cumpărarea titlurilor şi funcţiilor) se formează o opoziţie parlamentară a nobilimii de ţară (*gentry*) şi burgheziei (*city*), pentru păstrarea vechilor drepturi.

1625–1649 CHARLES I (25 de ani). Intensificarea conflictului din cauza procedurilor judiciare ale regelui (Star Chamber) şi a pretenţiilor fiscale (1635, bani pentru construcţii navale). În ciuda faptului că este dizolvat în mai multe rînduri, Parlamentul cere prin

1628 Petiţia drepturilor *(Petition of Rights)* garanţii împotriva arestărilor arbitrare şi impozitarii excesive.

1629–1640 Guvernare fără Parlament; persecutarea tuturor opozanţilor politici şi religioşi (schismatici şi disidenţi), în primul rînd a **puritanilor**, o mişcare calvinista de purificare a bisericii de cultul catolic, pe baza unei forme libere de creştinism evanghelic şi cuprinzînd principiul comunităţii (p. 238) şi un mod de viaţă ascetic.

1638 Rascoala a scoţienilor, care se unesc în „Covenant" („Legatura cu Dumnezeu" a prezbiterienilor, p. 247) împotriva introducerii bisericii anglicane de către WILLIAM LAUD, arhiepiscop de Canterbury. Pentru a obţine aprobarea cheltuielilor în vederea „războaielor episcopilor" împotriva rebelilor scoţieni

1640 convocarea Parlamentului „scurt", mai tîrziu cel „lung". Dominat de puritani (JOHN PYM), impune controlul asupra guvernului (1641 sumar al reclamaţiilor în „Marele protest" – *Grand Remonstrance*); procese şi execuţii ale consilierilor regali STRAFFORD (1641) şi LAUD (1645).

1642–1648 Război civil între coroana (cavaleri) şi Parlament (capetele rotunde: cu parul tuns scurt), provocat de o revolta a catolicilor irlandezi (masacrul de la Ulster, 1641) şi arestarea lui JOHN PYM. – Factori decisivi sînt intervenţia Scoţiei (1643) şi noua armată parlamentara a independentului **Oliver Cromwell** (1599–1658), care reuşeşte să formeze din cavaleria lui cucernica (*Godpossessed Ironsides*) trupe fanatizate, de elită, ale puritanilor.

1648 Vict. lui CROMWELL la Preston asupra scoţienilor, pe care CHARLES I îi convinsese să treacă de partea lui. Parlamentul cel lung (*Rump*) îl pune sub acuzare pe rege. Procesul se încheie cu

1649 executarea lui Charles I şi abolirea monarhiei.

Anglia ca republică (Commonwealth, 1649–1660)

Parlamentul cel lung guvernează republica fără o Cameră a Lorzilor şi Consiliu de stat. – Renaştere viguroasă a sectelor religioase (*levellers*).

Puritanii lui CROMWELL „curăţă" Irlanda catolică (1649) cu deposedare totală de pămînturi (începutul urii irlandeze) şi Scoţia (1650/51); după dizolvarea Parlamentului, CROMWELL devine

1653 Lord protector (dictatură militară a puritanilor). Strălucite succese de politică externă împotriva Olandei şi Spaniei.

1651 Legea navigaţiei (Navigation Act): îndreptată împotriva transportului comercial olandez, legea prevede ca toate mărfurile spre şi din Anglia să nu fie transportate decît cu nave engleze; ea provoacă

1652–1654 primul război naval anglo-olandez (flota engleză condusă de ROBERT BLAKE).

1654–1659 Război împotriva Spaniei. Guvernare puritană severă în Anglia. Prin poemul epic *Paradisul pierdut* (1667), fostul secretar al lui CROMWELL, **John Milton** (1608-74), exprimă sentimentul de popor ales, trimis într-o misiune, al puritanilor englezi.

1658 Moartea lui CROMWELL. Incompetentul său fiu, RICHARD, abdică. Generalul MONK restaurează monarhia.

Restaurarea dinastiei Stuart (1660-1688)

1660–85 CHARLES II (30 de ani), educat la Curtea lui LUDOVIC XIV. Imitarea absolutismului francez, persecutarea puritanilor şi restaurarea bisericii de stat anglicane (*Act of Uniformity*, 1662) produc noi tensiuni între coroană şi Parlament.

1665–67 Al 2-lea război naval anglo-olandez (cu victoria amiralului olandez DE RUYTER). Prin pacea de la Breda 1667, Noul Amsterdam (New York) este schimbat pe Surinam (Guyana Olandeză). CHARLES II încheie

1670 tratatul (secret) de la Dover cu LUDOVIC XIV şi începe un

1672–74 al 3-lea război nepopular împotriva Olandei (p. 259). Parlamentul răspunde Declaraţiei regale de indulgenţă în favoarea catolicilor şi schismaticilor prin

1673 *Test Act:* excluderea tuturor neanglicanilor din funcţii guvernamentale şi

1679 Habeas Corpus Act: protecţia împotriva arestărilor arbitrare şi garantarea libertăţii personale. În Parlament se formează partide: **Whigs** (porecla pentru ţăranii scoţieni): clasa mijlocie burgheză, opozanţi ai Stuarţilor catolici; şi **Tories** (bandiţi irlandezi): conservatori, anglicani şi credincioşi monarhiei.

1685-88 IACOB II (52 de ani) încearcă o restaurare catolică; împotrivire îndîrjita din partea bisericii anglicane şi a partidului Whig (W. RUSSELL; SHAFTESBURY).

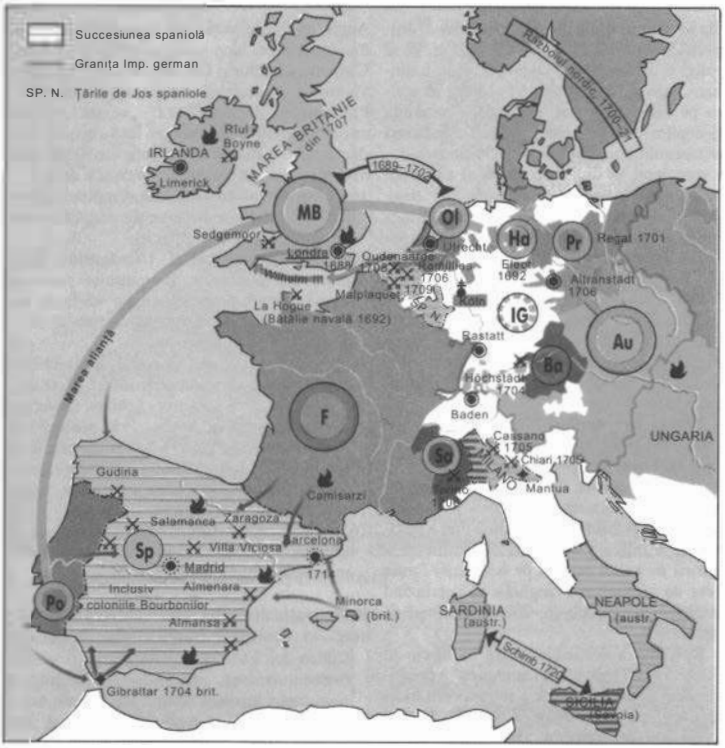

Gruparea de forţe din Războiul succesiunii spaniole

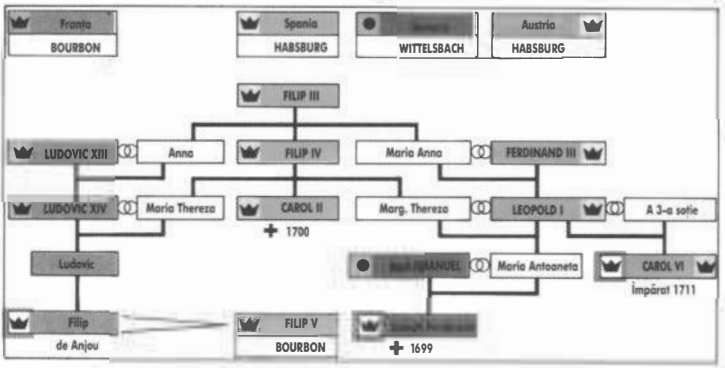

Revendicări dinastice la succesiunea spaniolă
(Pretendenţi la tron: Filip, Joseph Ferdinand, Carol VI)

„Glorioasa revoluţie" (1688)
Neaşteptata naştere a unui moştenitor al tronului (IACOB III) aduce primejdia unei dinastii catolice permanente pentru Anglia. Whigs şi Tories îl cheamă pe WILLIAM III DE ORANIA („pentru credinţa protestantă şi un Parlament liber").

1688 Glorioasa revoluţie se desfăşoară fără vărsare de sînge; IACOB II se refugiază în Franţa; campania lui WILLIAM III împotriva „iacobiţilor" catolici din Irlanda: 1690 b. de pe rîul Boyne şi capitularea de la Limerick (1692).

Semnificaţie pentru Anglia: 1. Dreptul de participare la decizii parlamentare acordat la *gentry* şi *city* prin

1689 Declaraţia drepturilor (Declaration of Rights: aprobarea impozitelor, libertatea de expresie, inexistenţa unei armate permanente). Justificarea teoretică a separării puterilor legislativa şi executivă în stat, în vederea asigurării libertăţii personale şi a proprietăţii cetăţenilor este făcută de JOHN LOCKE (p. 257): *Two Treatises of Government* (Două tratate de guvernare, 1689). – 2. Anglia devine prima putere comercială şi financiară a lumii.

Semnificaţie pentru Europa: 1. Locul absolutismului este luat de **monarhia constituţională.** – 2. Depăşirea politicii hegemoniste a Franţei graţie principiului echilibrului (*balance of power*), ceea ce provoacă războiul împotriva Franţei 1689–97 (p. 259).

Semnificaţie pentru lume: 1. Rivalitatea asupra mărilor este decisă în favoarea Angliei (în uniune personală cu Olanda pînă în 1702). – 2. Instalarea dualismului colonial franco-englez (p. 277).

Marea Britanie pînă la 1742

1701 *Act of Settlement* pentru reglementarea succesiunii la tron (dinastia de Hanovra).

1702–14 Regina ANNA (fiica lui IACOB II). Participare la Razboiul succesiunii spaniole sub comanda lui JOHN CHURCHILL (1650–1722).

1707 Uniunea Scoţiei şi Angliei sub numele de **Marea Britanie.**

1714–1901 Dinastia Hanovra (GEORGE I [1714–1727]); GEORGE II [1727-1760]. Dezvoltarea guvernării prin partide: majoritatea parlamentară asigură formarea cabinetului, condus de **prim-ministru.**

1721–42 Perioada de pace sub guvernarea Whig a lui ROBERT WALPOLE, „conducătorul naţiunii", cu patronarea posturilor din administraţie, corupţie în alegeri şi cenzurarea presei (critic şi satiric: JONATHAN SWIFT, 1667–1745; *Călătoriile lui Gulliver*, 1726); prosperitate crescîndă datorită politicii coloniale mercantile.

Razboiul succesiunii spaniole (1701–13/14)
Europa aşteapta din 1665 moartea ultimului Habsburg spaniol, CAROL II. Moştenirea spaniolă poate crea o nouă putere mondială (Franţa sau Austria); pentru a preveni aceasta, WILLIAM III doreşte o împărţire. Primul plan (1698): sprijinirea ca pretendent (urmaş) la tron a principelui elector din Bavaria; acesta moare în 1699; – al 2-lea plan (1700): sprijinirea revendicărilor de *secundogenitura habsburgica* (a 2-a linie ereditară dinastică) ale arhiducelui CAROL pentru Spania şi colonii. – Datorită eforturilor comune ale lui LUDOVIC XIV, Consiliului de stat spaniol şi curiei, CAROL II îl numeşte în testamentul său unic moştenitor pe FILIP DE ANJOU. Această soluţie pune în pericol echilibrul european, de aceea ia naştere

1701 Marea Alianţa dintre Marea Britanie, Olanda, Austria, Prusia, Hanovra, Portugalia (tratatul Methuen), Imperiul german (1702) şi Savoia (1703). Dinastia Wittelsbach (Bavaria, Kölnul electoral) este aliata lui LUDOVIC XIV.

1701–1713/14 Razboiul succesiunii spaniole, primul război mondial al epocii moderne, cu teatre de luptă în Spania (război civil), Italia (prinţul EUGENIU), Germania de S (LUDWIG VON BADEN), Olanda (MARLBOROUGH), pe oceane şi în M. Nordului.

1704 Britanicii ocupa **Gibraltarul.** – Strălucite victorii ale aliaţilor: Höchstädt (1704), Ramillies, Torino (1706), Oudenaarde (1708), Malplaquet (1709). După 7 ani de război, Franţa este sleita din cauza suprasolicitării sistemului mercantil, a presiunii taxelor, revoltelor interne (răscoala camisarzilor hughenoţi din Cevennes), în vreme ce Austria reuşeşte să facă faţă revoltelor din Ungaria (p. 265). Propunerile de pace ale lui LUDOVIC XIV eşuează, din cauza pretenţiilor prea mari ale învingătorilor.

1711 Cotitură a războiului, din cauza a două accidente: 1. Caderea guvernării Whig şi începutul erei BOLINGBROKE (Tory) în Marea Britanie, MARLBOROUGH fiind rechemat; 2. Moartea împăratului IOSIF (JOSEPH) I, urmat la tron de CAROL (VI; p. 265). Legatura dintre Spania şi Austria aduce primejdia unei noi dominaţii mondiale habsburgice, deci se ajunge la o înţelegere între Franţa şi puterile maritime.

1713 Pacea de la Utrecht (al doilea congres de pace al epocii moderne) cu împărţirea Spaniei: ţara în sine şi coloniile îi revin lui FILIP DE ANJOU; teritoriile europene Austriei, cu excepţia Siciliei, care revine Savoiei. – Prin tratatul de la Barrière, Olanda îşi asigura fortăreţele belgiene. – Marea Britanie obţine Gibraltar, Minorca, Newfoundland, Nova Scoţia şi monopolul comerţului cu sclavi cu America Latină (tratatul *Assiento*). Împăratul şi imperiul recunosc noua ordine prin

1714 pacea de la Rastatt şi Baden.

Consecinţe: triumf al politicii echilibrului de forţe. Marea Britanie devine „arbitrul Europei"

Expansiunea Suediei pînă în 1660

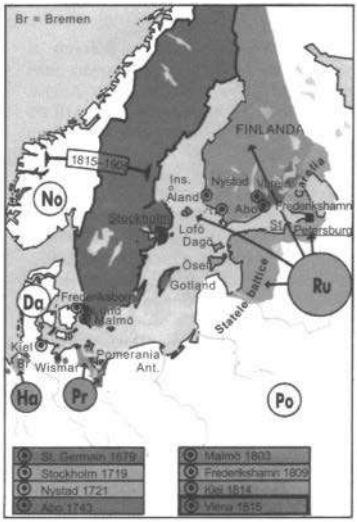

Pierderile Suediei pînă în 1815

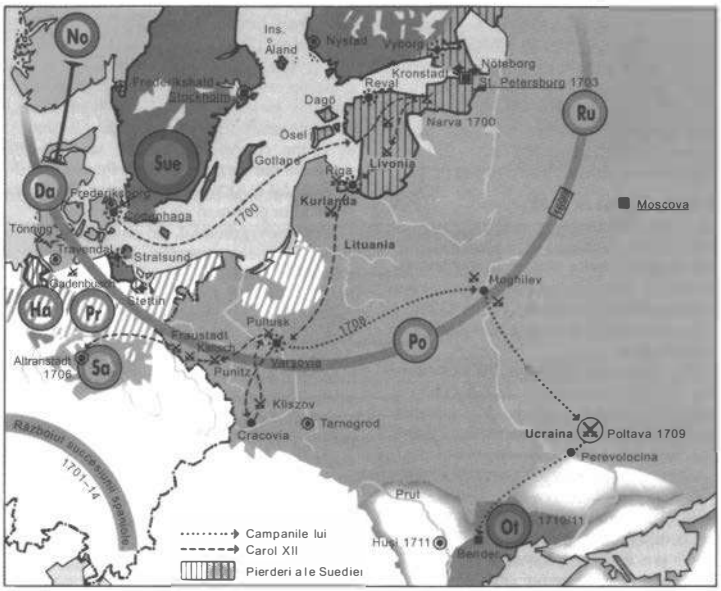

Războiul nordic, 1700–1721

Suedia ca mare putere

1632–1654 CHRISTINA (6 ani). După convertirea la catolicism, abdică. Condusă de cel mai mare om de stat al Suediei, cancelarul **Axel Oxenstierna** (1583–1654), ţara devine cea mai de seamă forţă în zona Balticii după

1643–1645 razboiul împotriva Danemarcei şi

1648 pacea din Westfalia (p. 255). Îi lipsesc totuşi mijloacele economice şi financiare pentru a purta politica independentă a unei mari puteri. Adversarii naturali ai Suediei: Danemarca, Polonia, Brandenburg şi mai tîrziu Rusia.

1654–1720 Dinastia Pfalz-Zweibrücken.

1654–1660 KARL (CAROL) X GUSTAV, „Alexandru al Nordului", invadează Polonia (condusa de IOAN (JAN) II CAZIMIR, 1648-68), care este slăbită de răscoala cazacilor zaporojeni (1654) şi de un atac al ruşilor.

1654–1660 Razboiul suedezo-polonez. După ocuparea Cracoviei şi Dünaburgului

1656 vict. de la Varşovia cu ajutorul Brandenburgului (tratatul de la Labiau, p. 263). Danemarca pierde S Suediei prin

1658 pacea de la Roskilde. Spre menţinerea echilibrului de forţe, „puterile maritime" silesc statele baltice să încheie

1660 pacea de la Oliva. – Rusia obţine Smolensk şi E Ucrainei prin

1661 pacea de la Kardis (recunoscută de Polonia prin acordul de la Andrusovo, 1667).

1660-97 KARL XI (4 ani), statul devine dependent de subsidiile Franţei (p. 259). Suedia este obligată de aceea

1675 sa invadeze Brandenburgul. Înfrîngere la Fehrbellin şi retragere în Prusia de E (1678); în acelaşi timp

1675–1679 atacarea Danemarcei (vict. în Golful Kjöge, 1677). Totuşi Suedia nu suferă pierderi prin tratatele de pace de la Lund (Danemarca) şi St. Germain (p. 259), datorită intervenţiei lui LUDOVIC XIV.

1682 Introducerea absolutismului ca nouă formă de organizare a statului (ca şi în Danemarca, *Lex regia* din 1665), inclusiv confiscarea pămînturilor cedate de coroană. Se creează un echilibru al distribuţiei pămîntului între coroană, nobilime şi ţăranii liberi; reorganizare a armatei şi flotei.

1694 Opoziţie a nobilimii din Livonia conduse de REINHOLD VON PATKUL.

Războiul nordic (1700-1721)

1697–1718 Karl XII (15 ani), „ultimul viking"; luteran convins, comandant genial, dar politician capricios. – PETRU I (p. 273) încheie împotriva lui

1699 alianţa cu Saxonia/Polonia (AUGUST II, p. 263) şi Danemarca (FREDERIC IV). PATKUL plasează Livonia sub protecţie poloneză; Danemarca şi Rusia pornesc marşul spre Suedia.

1700 Cu ajutorul flotei britanice şi olandeze, KARL XII debarcă în Zeeland şi înfrînge Danemarca (pacea de la Travendal).

1700 Vict. asupra lui PETRU I la **Narva** (împotriva unor forţe de 5 ori mai numeroase); în loc să distrugă complet armata rusă, regele (probabil din motive de ură personală) se întoarce împotriva convertitului AUGUST II, care este alungat din Polonia.

1704 Alegerea lui STANISLAW LESZCZYNSKI rege al Poloniei. Supunerea Saxoniei şi

1706 pacea (dictata) de la Altrandstädt: AUGUST II trebuie să renunţe la coroana poloneză şi să-l predea pe PATKUL. Trimis ca emisar al regelui englez, MARLBOROUGH (p. 269) îl opreşte personal pe rege să intre în Războiul succesiunii spaniole de partea Franţei.

1703 Întemeierea St. Petersburgului în mlaştinile de la vărsarea Nevei.

1708/09 Campania ruseasca a lui KARL XII. – Alianţă cu MAZEPA, hatmanul cazacilor, în vederea eliberării Ucrainei şi atacului asupra Moscovei. Instalarea iernii, epidemiile şi raidurile ruseţti decimează armata slabita, totuşi KARL XII are curajul să declanşeze

1709 b. de la Poltava, care se încheie prin înfrîngerea totală a suedezilor şi capitularea de la Perevolocina: cea dintîi catastrofă suferită de o armată străină în Rusia în perioada modernă. Regele rănit scapă refugiindu-se în Turcia şi îl îndeamnă pe sultan să pornească războiul (1711); armata rusă este înconjurată pe malul Prutului; totuşi PETRU I reuşeşte să se retragă prin mită, în schimbul cedării Azovului (pacea de la Huşi).

1713–1720 Atacuri concentrice asupra posesiunilor suedeze de-a lungul Mărilor Nordului şi Baltică;

Danemarca: pătrundere spre Bremen şi Verden; cucerirea oraşului Tönning (1713);

Rusia: ocuparea Ins. Aland şi a Finlandei (1714); invazia în Suedia (1719/20);

Prusia şi Hanovra – intrate în coaliţie după 1713 (Utrecht) – cuceresc posesiunile suedeze din Germania. KARL XII scapă din captivitatea turcă şi, după un marş forţat, apare la Stralsund (1718); cade în faţa fortăreţei Frederikshald (1718). – Interesele britanice şi franceze de menţinere a echilibrului nordic împiedică dizolvarea completă a posesiunilor suedeze. **1719–21 Tratate de pace:** la Stockholm cu Hanovra (Bremen, Verden) şi Prusia (Pomerania Anterioară); la Frederiksborg cu Danemarca (vama Sund); la Nystad cu Rusia (Balticum, care menţine biserica luterană, limba germană şi autonomia administrativă).

Învingator: **Petru cel Mare.** Se autointituleaza din 1721 „ţarul tuturor ruşilor". – Rusia preia rolul Suediei de mare putere (baltica).

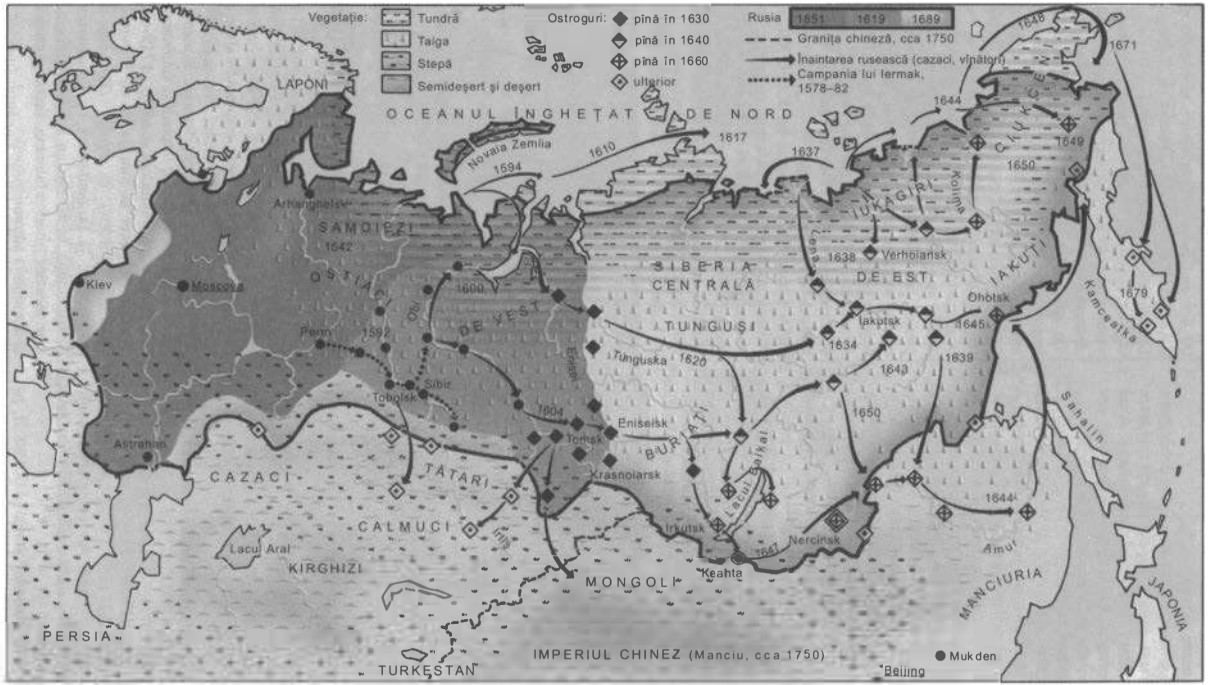

Deschiderea Siberiei în sec. 17

Deschiderea Siberiei în sec. 17

1558 IVAN IV CEL GROAZNIC acordă familiei de negustori Stroganov un document prin care se certifica faptul ca Siberia le aparţine, dar care îi obligă sa deschidă continentul prin colonizare. Neremarcată în Europa, începe astfel una dintre cele mai mărețe opere de cucerire din istoria umanităţii, îndeplinită de

cazaci, şerbi ruşi, respectiv ucraineni, fugiţi, care întemeiază comunităţi militare autonome (sotnii) în „cîmp liber" (stepa), sub comanda unor lideri aleşi (hatmani, atamani). Recunoscuţi de ţari din sec. 15, sînt utilizaţi pentru protejarea frontierelor împotriva turcilor, tătarilor şi polonezilor. – Lor li se alătura negustori şi ţarani colonişti (sibiriaci) în „vînătoarea de zibeline".

1581–84 La ordinul Stroganovilor, hatmanul Iermak traversează (cu 800 de oameni fara cai) Siberia de V pînă la Irtîş; cucerirea hanatului Sibir.

1610 Cazacii ajung la varsarea Eniseiului (din 1619 fluviul marchează graniţa de E a Rusiei). – Fondarea oraşelor Tomsk (1604), Eniseisk (1619), Krasnoiarsk (1628), Irkutsk (1652). Înainte de

1640 Siberia Centr. este cunoscută pînă la Lena, Jana şi Indigirka. De la Iakutsk (1632) şi Verhoiansk (1638) se întreprind expediţii: spre NE Siberiei sub POIARKOV şi **Simon Dejnev,** descoperitorul Str. Bering (1648); spre M. Ohotsk (1645); spre bazinul Amurului sub **Habarov** (1653); spre Pen. Kamceatka (1679). Un conflict de frontiera ruso-chinez este rezolvat prin cel dintîi

1689 tratat sino-european încheiat la Nercinsk (graniţa Amurului); înfiinţarea unei staţii comerciale ruseşti la Beijing este reglementată prin

1727 tratatul de la Keahta. – Siberia se transforma în destinaţie pentru criminali şi deţinuţi politici exilaţi. Primind mandat de la ţar, danezul **Vitus Bering** (1680–1741) întreprinde expediţii de studiu ştiinţific al Siberiei.

1742 CELIUSKIN descopera Cap Nord; explorarea Alaskai (din 1791 terit. rus).

1613–1672 Dinastia Romanov. Pune capăt „epocii tulburarilor" (p. 203). Subţarul ALEKSEI [1645–76] biserica ortodoxa se scindează din cauza reformei patriarhului moscovit NIKON (1653) (pentru restaurarea a ceea ce este considerat ritul grecesc). De atunci începe prigoana „pravoslavnicilor" (arderea pe rug a arhidiaconului AVACUM 1682). – Fiica ţarului, SOFIA, încearca cu ajutorul *streliţilor* (p. 203) sa-şi asigure regenţa, dar în 1689 este răsturnata de la domnie de fratele ei vitreg PETRU, cu care începe epoca moderna în Rusia.

Creşterea Rusiei

1689–1725 Petru I cel Mare (17 ani), „meşteşugarul de pe tron", doreşte sa europenizeze ţara cu energie despotică. Călătoriile sale în străinătate (1697/98; 1716/17) reflecta admiraţia sa faţă de „germani" (nume colectiv aplicat tuturor străinilor). Ţarul învaţă personal meseria de comandant de artilerie (Königsberg), constructor de nave (Amsterdam) şi navigator (Londra). – Rezistenţa împotriva reformelor este înfrînta nemilos: eliminarea *streliţilor* 1698; propriul lui fiu moare după ce este torturat în închisoare (1718).

Reformele: desfăşurate cu ajutorul străinilor (GORDON/scoţian; LEFORT/elveţian), au drept scop creşterea forţei financiare a statului şi întărirea noii flote şi a armatei (prin pregatire de tip european, reglementarea recrutarilor: 1 soldat la fiecare 20 de familii de şerbi şi obligativitatea serviciului militar pentru nobilime).

Administraţia: Senatului, autoritatea judiciară supremă (1711), i se subordonează ministerele de resort (11 colegii, 1718); împărţirea imperiului în 11 „gubernii", 50 provincii (şi districte); sistemul birocratic controlat prin procuratori (1722). (Un corp de oficialităţi de încredere nu se dezvoltă în Rusia, în pofida „ochilor ţarului".) Introducerea unui impozit direct (pe cap).

Politica ecleziastica: patriarhatul este înlocuit de sfîntul sinod (1721), prezidat de ţar (cezaropapism).

Ordinea socială: interzicerea vechilor tradiţii ruseşti (inclusiv hainele şi portul barbii); pentru restabilirea ierarhiei, nobilimea de sînge şi cea de funcţii (titluri obţinute prin înalte slujbe de stat) este înregistrată conform „Legii tabelului de ranguri" (cu 14 trepte, 1722).

1714/22 Reglementări referitoare la succesiune.

Economie: monopoluri de stat pentru manufacturarea de goblenuri şi textile, pentru exploatare forestiera şi minerit; construirea de canale şi porturi; recrutarea de specialişti străini (meşteşugari, negustori, ofiţeri, artişti). – Întemeierea de şcoli profesionale superioare şi a Academiei de ştiinţe de la St. Petersburg (1725).

Politica externă: accesul la mare liberă (fereastra spre Europa) este cîştigat prin Razboiul nordic (p. 271).

1722–23 Campania persană (Derbent, Baku).

Opera lui PETRU CEL MARE este subiect de controversă în Rusia. Revoluţia de sus europenizează poporul doar la suprafaţă, dar are un impact profund asupra istoriei Rusiei.

1725–1740 ECATERINA I şi ANA reprezintă „perioada germana" a favoriţilor de la Curte: MENJIKOV, BÜHREN, MÜNNICH, OSTERMANN; Curtea consuma pînă la 50% din veniturile statului; starea ţaranilor se înrăutăţeşte (comportamentul arbitrar al nobilimii).

1735–39 Razboi cu Turcia, cu victorii în Crimeea, lînga Oceakov şi Hotin. Prin pacea de la Belgrad (1739, p. 265), o data cu Azov se obţine şi ieşire la M. Neagra.

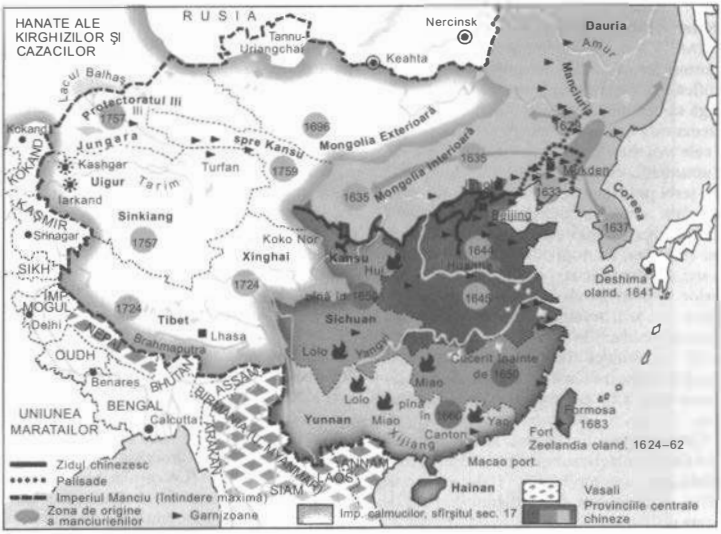

China în timpul dinastiei Manciu, sec. 16–17

India, cca 1700

China în timpul dinastiei Manciu

Cca 1600 NURHACHI [1583–1628] uneşte în SE Manciuriei triburile de tunguşi formînd naţiunea manciuriana, stabilind prin sistemul celor „8 steaguri" (1615) o organizare militară severa.

1620 Cucerirea oraşului Mukden (din 1625 capitala); 1637 campanie victorioasă în Coreea. Imperiul se destrama în timpul ultimului împarat Ming, SIZONG [CHONGZHEN, 1628–44]. Chemaţi în ajutor de trupele Ming

1644 manciurienii intra în capitala Beijing şi preiau guvernarea.

1644–1911 Dinastia manciuriană (Qing). Întemeietorul imperiului este principele regent DORGON, care supune China de S.

1662–1722 Împăratul Shengzu (Kangxi), cel mai de seamă conducator al Chinei în triplul sau rol de comandant militar, om de stat şi savant, care îi tolereaza pe iezuiţi datorita calitaţilor lor ştiinţifice şi tehnice (şi nu din motive religioase); iezuitul FERDINAND VERBIEST este profesorul sau.

1673–1681 Tulburari ale susţinatorilor partidei Ming în V şi S; cucerirea Formosei (1683).

Pentru a proteja „Imperiul celest" printr-un cerc de zone-tampon, au loc campanii împotriva mongolilor de V şi tangusilor din regiunea Koko Nor; protectorate asupra Mongoliei (1696) şi Tibetului (1724).

Asigurarea dominaţiei micului popor manciurian asupra unui imperiu uriaş reuşeşte datorita mijloacelor unui stat poliţienesc, prin: 1. crearea unei ierarhii funcţionareşti (calificare prin examene conform unor prevederi stricte), potrivit sistemului de dubla ocupare (chineza şi manciuriana) a tuturor funcţiilor; 2. pastrarea vechii organizari a armatei; 3. desfaşurarea comerţului cu Europa prin firme chineze (negustori *hong*); 4. supunere intelectuala a maselor largi ale populaţiei (de aceea se introduce şi obligativitatea portului manciurian cu coada); 5. dogmatizarea confucianismului şi transformarea lui în doctrina de stat prin cele 16 reguli ale **Edictului sfînt** (1671, dupa modelul iezuit). Se realizeaza o lunga perioada de pace interna, populaţia creşte de la 100 de mil. (1680) la 176 mil. (1780), colonizîndu-se şi zonele limitrofe ale Chinei.

Cultura: înflorire a filologiei chineze (principal reprezentant: KU YEN-WU). Descrieri geografice ale imperiului, cronici locale, culegeri literare, comentarii ale confucianismului. Lexiconul chinez standard,

1716 dicţionarul Academiei imperiale, îi influenţeaza printre alţii pe LEIBNIZ şi pe enciclopediştii francezi.

1736–1796 Împaratul Gaozong (Qianlong), un confucianist ortodox; el interzice misiunea creştina. – Sistemul manciurian începe sa se osifice: inchiziţie literara, inclusiv arderea de carţi; formarea de societaţi secrete; neîncredere crescînda faţa de „straini" şi împotriva patrunderii comerţului european (cu opiu).

China atinge cea mai mare întindere din istoria ei prin razboaiele coloniale din regiunea Ili (Ţungaria: 1729–34; 1754–61), din Birmania (U. Myanmar) (1767–69) şi Tibet (1791/92).

În sec. 18, China exercita o puternica infl. asupra Europei, reflectată în moda chineza idealizată (*chinoiserie*) rococo (obiecte lacuite, porţelan; gradini de inspiraţie chineza).

Dizolvarea dominaţiei mogule din India

1658–1707 Aurangzeb, ultimul Mare Mogul important şi musulman fanatic. Dupa cucerirea Kandaharului, Kabulului şi Deccanului

1691 cea mai mare întindere a Imp. mogul, dar şi începutul dezintegrarii interne din cauza persecuţiei hinduşilor din N Indiei (inclusiv distrugerea de temple), reintroducerea impozitului special pentru hinduşi (*jizya*, 1679) şi atacuri asupra vasalilor hinduşi (*jaipur*). Hinduşii raspund cu rascoale, secesiunea gruparii **sikh** (secta razboinic-religioasa din Punjab) şi a statelor **rajput** (vasali hinduşi).

Uniţi din punct de vedere militar de **Shivaji** (1646–80), populaţia **marathi** (probabil locuitorii originari din Deccan) devine susţinatoarea cea mai activa a hinduismului.

1681 Campanii anuale ale lui AURANGZEB împotriva marathilor, care devin mare putere indiana sub **Peshwas.**

Puterile coloniale europene în India

Destramarea Imperiului mogul şi înfruntarile sîngeroase dintre musulmani şi hinduşi uşureaza înfiinţarea de noi centre comerciale europene.

Olanda îi alunga pe portughezi din **Ceylon** (1609), dar intra în conflicte îndîrjite cu Anglia.

1615 Batalia navala de la Surat.

Anglia: Compania Indiilor de Est (1600–1858) îndeplineşte politica coloniala britanica; Madras (1639), Bombay (1661), Calcutta (1696), centrele viitorului imperiu indo-britanic, sînt în repetate rînduri ţinta marathilor.

Franţa se foloseşte de metode mercantile pentru a-şi construi imperiul colonial şi a dezvolta comerţul cu India.

1664 Colbert înfiinţeaza Compania Indiilor Orientale şi încurajeaza desfaşurarea expediţiilor coloniale de stat. – Guvernatorul **Dupleix** (1679–1763) reuşeşte sa faca faţa cu succes competiţiei cu Compania Indiilor de Est a britanicilor.

Din 1746 încep luptele coloniale între britanici şi francezi, partea franceza fiind reprezentata cu abilitate diplomatica de DUPLEIX, graţie bunelor sale relaţii cu principii din S Indiei.

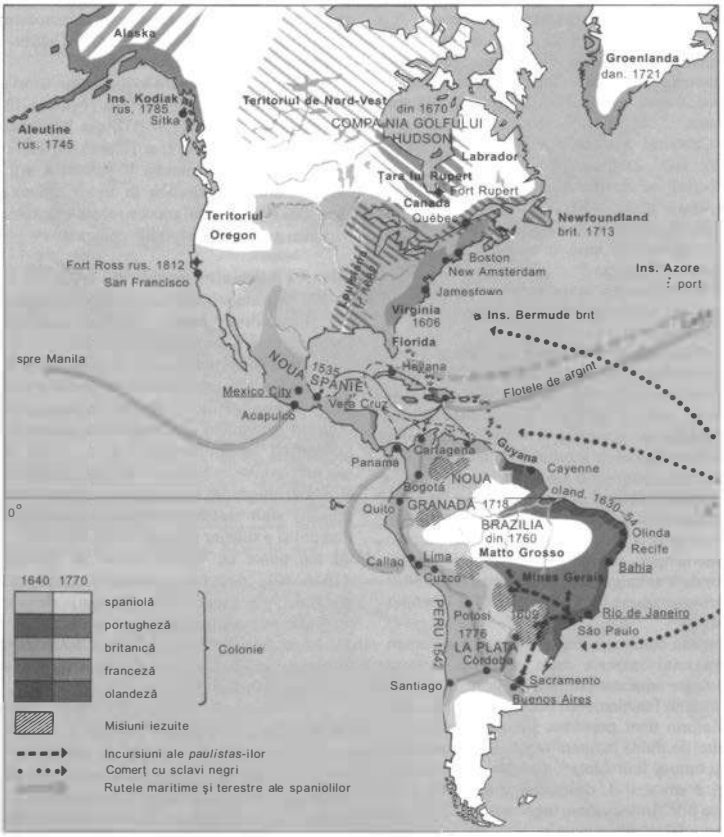

America în sec. 17–18

Indiile de Vest în sec. 17

Misiunea iezuită în America de Sud
Spania lasa „frontiera din jungla" de-a lungul fluviilor Parana, Maranon şi Orinoco Superior în seama ordinelor misionare. Iezuiţii obţin succese stralucite, inclusiv economice – mai ales în **Statul iezuit Paraguay**.

Din 1607 apar **misiuni indiene** (aşezari în care proprietatea este exclusiv colectiva), care se dezvolta în ciuda atacurilor continue (*entradas*) ale vînatorilor brazilieni de sclavi.

1767 Expulzarea iezuiţilor (p. 287); risipirea bunurilor ordinului duce la o criza sociala şi economica grava, reflectata în

1780–83 rascoala „celui din urma conducator incaş", TUPAC AMARU.

Exploatarea Americii de S şi Centrale

Colonii spaniole: plantele europene de cultura (grînele) şi animalele domestice (vitele, caii, oile) se raspîndesc rapid, dar interesul economic principal se îndreapta spre exploatarea metalelor preţioase, în pofida costurilor ridicate presupuse de transportul cu **flotele de argint** (din 1561 în sistem de convoi, ca masura de protecţie împotriva atacurilor engleze, olandeze şi franceze).

1546 Întemeierea oraşului minier **Potosi** (argint), la o înaltime de 4000 m, cca 1600, cel mai mare oraş din lume dupa Londra.
Urmarile importului spaniol de argint în Europa: inflaţie latenta, creşterea preţurilor, crize de desfacere, bancrute de stat (decaderea familiei Fugger, p. 215). – Tratatul Assiento din 1713 slabeşte controlul guvernamental asupra comerţului; comerţul cu America nu este liberalizat decît în 1797. – Birocraţia de intendenţa, introdusa în 1782 dupa modelul francez, înghite 80% din veniturile din impozite ale coloniilor.

Portugalia: Indiile de Vest reprezinta zona de principal interes colonial; Olinda (1537) se întemeiaza ca baza împotriva piraţilor, iar Bahia (1549) ca port de transfer pentru comerţul cu Indiile de Est. Coroana împarte zona fertila de coasta a Braziliei în 12 capitanii ereditare (teritorii semifeudale, politic aproape independente). – În jurul oraşului São Paulo, urmaşii aventurierilor (*paulistas* şi *mamelucos*) formeaza bande înarmate. Furînd animale domestice şi organizînd vînatori de sclavi, *bandeirantes* patrund spre interiorul continentului.

1680 Fondarea coloniei Sacramento în zona de suveranitate spaniola. – Descoperirea de aur în Minas Gerais (1693) şi Matto Grosso (1720) duce la deschiderea hinterlandului; graniţa coloniala este astfel împinsa mai la V, fiind recunoscuta de Spania prin

1777 tratatul de la Ildefonso.
Rivalităţile politice din Europa îşi gasesc ecoul şi în teritoriile de peste mari.

Ţările de Jos: atacuri ale Companiei Olandeze a Indiilor de Vest (1609) împotriva regatului Spania-Portugalia (unit 1580–1640), prin piraterie împotriva flotelor care transporta argint.

1624 Cucerirea Bahiei şi ocuparea a 6 capitanii în vederea utilizarii produselor lor (trestie de zahar, cafea) şi a preluarii comerţului cu sclavi.

Indiile de Vest: în lupta împotriva Spaniei, **posesiunile franceze din Antile** se dezvolta din aşezările grupurilor de **corsari** (*filibusters*) sub comanda „Companiei insulelor americane" (1639): printre altele, San Christoph (1625); San Domingo, Guadelupa, Martinica (1635); Haiti (1655; reprezentînd peste 25% din importul colonial). – Factorii ale Companiei Engleze a Indiilor de Vest sînt plasate în Barbados (1605) şi în Bahamas (1646/70).

1655 Jamaica revine Angliei (p. 267).

Colonizarea franceză şi engleză a Americii de Nord

Franţa: din 1603, primul guvernator al **Canadei,** SAMUEL DE CHAMPLAIN (1567–1635), ia în posesie Newfoundland, Nova Scotia şi New France.

1608 Întemeierea Quebecului (1643 Montreal); din 1625 activitate misionara a iezuiţilor francezi; schimb de blanuri şi alcool între Compania Indiilor de Vest franceza şi indieni. Dupa

1674, promovarea primului imp. colonial francez datorita lui COLBERT (p. 261).

1682 Explorarea şi întemeierea **Louisianei** în ţinutul Mississippi, de catre LA SALLE.

Anglia: Virginia, cea dintîi aşezare engleză din America (Jamestown 1607), este întemeiata de WALTER RALEIGH, 1584. În sec. 17, emigranţi persecutaţi din motive religioase fondeaza statele din **Noua Anglie;** acestea sînt fie colonii ale coroanei (cu guvernatori regali şi o adunare populara), fie colonii de proprietate (pe baza contractelor particulare cu coroana).

1620 Traversarea în **Massachusetts** a vasului **Mayflower** la bordul caruia se afla „parinţii pelerini" (puritani).

1632 Catolicii întemeiaza Maryland.

Statul sprijina coloniile (1640 peste 25000 de locuitori) prin „charta" (scrisori de protecţie) şi privilegii comerciale (Navigation Act, p. 267).

1664 Atac asupra Noii Olande (existenta din 1616), care revine Angliei prin pacea de la Breda (1667). State: New York, New Jersey, Delaware. – Carolina de S şi Ţara lui Rupert (Compania Golfului Hudson) sînt ocupate începînd cu 1670.

1683 WILLIAM PENN întemeiaza Philadelphia şi Pennsylvania, colonia quakerilor.

1713 Marea Britanie obţine Newfoundland şi Nova Scotia; conflictul colonial britano-francez ia forme acute (p. 283).

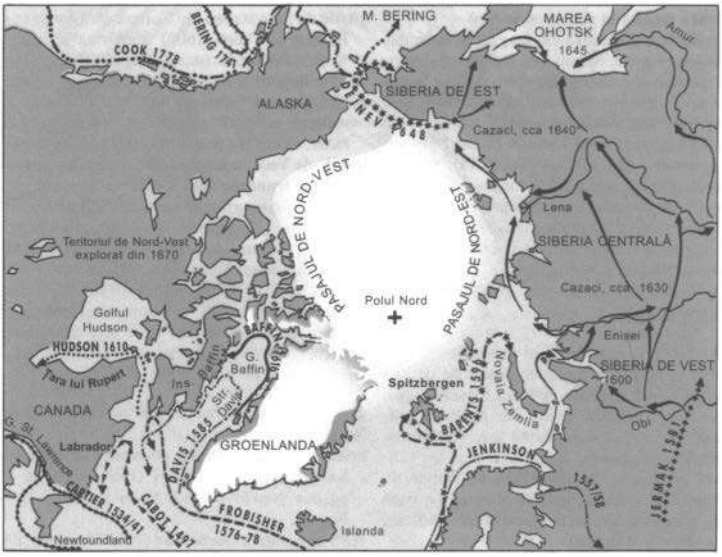

Explorarea Arcticii în sec. 16–17

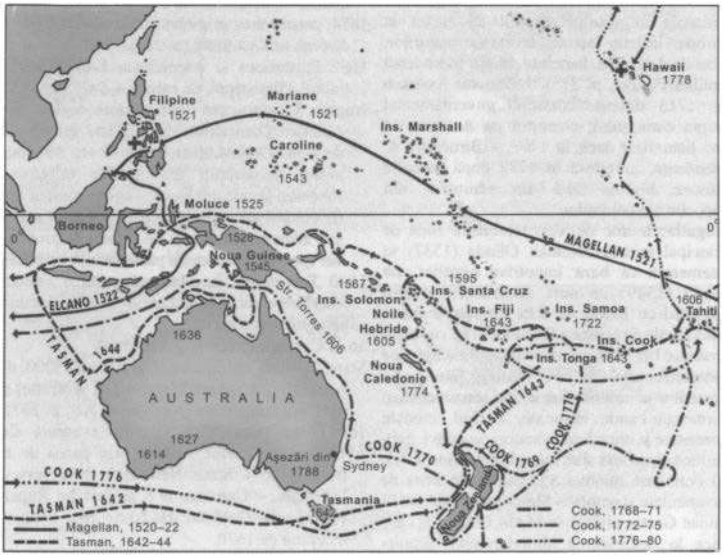

Descoperiri din Oceanul Pacific pînă în sec. 18

Descoperiri geografice în sec. 17–18

Explorarea lumii este continuata (în primul rînd de olandezi şi spanioli):

1. Cautarea legaturii nordice dintre Atlantic şi Pacific, care duce la descoperirea **Arcticii** şi a **pasajului nordic** (DEJNEV şi BERING p. 273); DAVIS/Trecatoarea Davis 1585; HUDSON/G. Hudson 1610 (Fort Rupert prima aşezare comerciala engleza 1674); BAFFIN/G. Baffin 1616.
2. Expediţii spre presupusa „Terra Australis". Explorare a **Oc. Pacific,** descoperirea unor insule importante şi a noi cai de navigaţie. Exploratori remarcabili: DE QUIROS şi DE TORRES/Ins. Paumotu, Noile Hebride, Str. Torres, Tahiti.

1642–1659 Calatorii ale olandezului ABEL TASMAN: descopera Ins. Mauritius, ţara Van Diemen (Tasmania), Noua Zeelanda şi NV Noii Guinee. ROGGEVEEN/Ins. Paştelui, Samoa, Ins. Solomon 1721/22; calatorul în jurul lumii BOUGAINVILLE/Polinezia, Melanezia 1766–68.

1768–1779 Englezul JAMES COOK exploreaza Coasta de E a Australiei, Noua Caledonie, Ins. Tonga, Sandwich etc.; ucis în Hawaii.

Cunoştinţele geografice se dezvolta datorita:

1. misiunii mondiale a iezuiţilor (p. 239);
2. luptei ilegale a piraţilor (corsari, filibusteri etc.) împotriva Spaniei, adesea cu sprijin guvernamental (p. 277, şi FRANCIS DRAKE p. 225);
3. mandatelor de stat pentru întemeierea de colonii sau promovarea comerţului: DE VRIES/Japonia 1643; CHAMPLAIN şi LA SALLE/America de Nord; IERMAK/Siberia;
4. calatoriilor, respectiv explorarilor ştiinţifice particulare din sec. 18: ENGELBERT KÄMPFER/Japonia 1690-92; TOURNEFORT/Armenia şi Persia 1700–1702; KOLBE/Africa de Sud 1710; GMELIN/Siberia 1733-34; C. NIEBUHR/Arabia interioara 1765; THUNBERG/Africa de Sud 1772 etc.

Cca 1600 se cunosc aprox. 49% din pamînt (32% din suprafaţa uscatului).

Cca 1800 se cunosc aprox. 83% din pamînt (60% din suprafaţa uscatului).

Descoperiri ştiinţifice

Empirismul şi raţionalismul favorizeaza dezvoltarea ştiinţelor naturale (p. 256).

Matematica:

1614 tabelul logaritmilor	NAPIER
1637 geometria analitica	DESCARTES
1665 calculul infinitezimal	NEWTON
cca 1700 calculul prob.	BERNOULLI
1788 geometria descriptiva	MONGE

Fizica:

1609 legile caderii libere	GALILEI
1609 legile mişcarii planetare	KEPLER
1618 legile refracţiei luminii	SNELLIUS
1662 legile gazelor	BOYLE
1665 difracţia luminii	GRIMALDI
1666 legea gravitaţiei	NEWTON
1675 viteza luminii	RÖMER
1690 teoria ondulatorie a luminii	HUYGENS
1728 aberaţia luminii	BRADLEY
1738 teoria cinetica a gazelor	BERNOULLI
1790 electricitatea de contact	GALVANI

Biologie şi chimie:

1618 circulaţia sîngelui	HARVEY
1677 spermatozoizii	LEEUWENHOEK
1727 sarurile argintului	SCHULZE
1735 clasificarea anim.	LINNÉ
1766 hidrogenul	CAVENDISH
1771 oxigenul	SCHEELE
1772 azotul	RUTHERFORD
1780 teoria combustiei	LAVOISIER
1783 gazul aerian	MINCKELAERS
1799 cimentul	PARKER

Invenţii din sec. 17–18

Noile descoperiri au fost în parte posibile datorita noilor **instrumente de observaţie şi măsură:**

1590 microscopul	ZACHARIAS
1610 telescopul astronomic	KEPLER
1643 barometrul cu mercur	TORRICELLI
1657 ceasul cu pendul	HUYGENS
1663 manometrul	VON GUERICKE
1669 telescopul cu oglinda	NEWTON
1718 termometrul cu mercur	FAHRENHEIT
1742 termometrul centigrad	CELSIUS

Metode tehnice, unelte şi instrumente, la început adesea inventate din întîmplare, începînd din sec. 18 sînt tot mai des rezultatul cercetarii ştiinţifice: Revoluţia industriala.

1623 ceasul-calculator	SCHICKHARDT
1642 maşina de adunat	ZACHARIAS
1673 maşina de înmulţit	LEIBNIZ
1681 oala de fiert sub presiune	PAPIN
1709 porţelanul (în Europa)	BÖTTGER
1711 tiparul în trei culori	LE BLOND
1735 oţelul turnat	HUNTSMAN
1738 maşina de ţesut	WYATT
1751 arma care se încarca pe la culota	CHAUMETTE
1752 paratrasnetul	FRANKLIN
1754 laminarea fierului	CORT
1767 maşina de tors	HARGREAVES
1769 maşina cu abur	WATT
1769 tramvaiul cu abur	CUGNOT
1778 clopotul de scufundator	SMEATON
1783 balonul cu aer cald	MONTGOLFIER
1785 razboiul mecanic	CARTWRIGHT
1795 presa hidraulica	BRAMAH
1769 litografierea	SENEFELDER
1799 maşina de fabricat hîrtie	ROBERT
1800 strungul	MAUDSLEY
1804 maşina de brodat	JACQUARD
1807 vaporul cu abur	FULTON

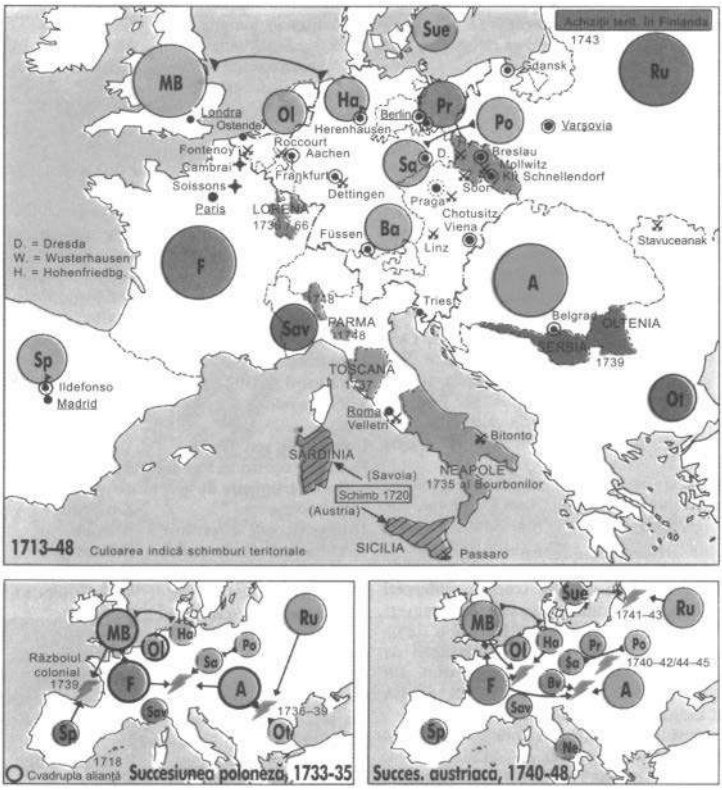

Alianţe, războaie şi schimburi teritoriale în Europa, 1713–1740

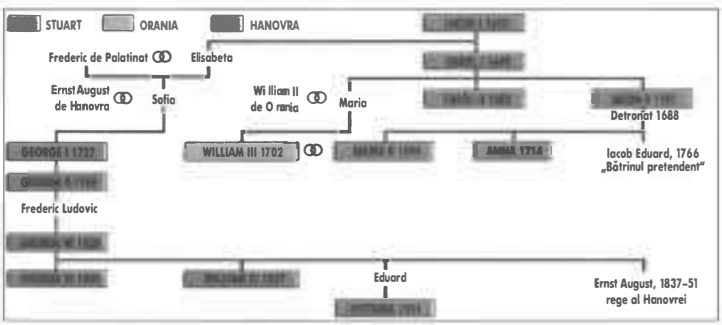

Dinastiile Stuart (Orania) şi Hanovra în Anglia

Politica europeană de convenienţă (1713-1748) După razboiul succesiunii spaniole (p. 269) devine evidentă puternica dorinţă de instaurare a calmului politic. Conflictele anglo-franceze sînt evitate prin compromisuri şi echilibrul de forţe se menţine prin **convenienţa** (înţelegeri între cabinete). Congresele, aliaţele, împărţirile şi schimburile de teritorii servesc **raţiunilor de stat,** fără a ţine seamă de populaţie. – Conflicte apar din urmatoarele cauze:

Spania: cardinalul ALBERONI, ministru al coroanei, doreşte sa reinstaureze hegemonia asupra Italiei. Folosindu-se de razboiul nordic şi de cel cu turcii (p. 265), Spania

1717 ocupa Sardinia şi Sicilia.

1718 Vict. navala a Cvadruplei Alianţe la Capul Passaro; Spania supusa presiunii militare pîna la demiterea lui ALBERONI.

1720 Savoia cedeaza Sicilia în schimbul **Sardiniei** austriece.

Polonia: în timpul

1733–1735 razboiului de succesiune polonez, trupele ruseşti forţeaza alegerea

1733–1763 lui AUGUST III DE SAXONIA, candidatul austro-rus la tron, împotriva pretendentului susţinut de francezi (STANISLAW LESZCZYNSKI). Francezii se dovedesc superiori pe teatrul de razboi din V (Italia).

1738 pacea de la Viena: Lorena îi revine lui STANISLAW LESZCZYNSKI (p. 271), după moartea acestuia în 1766 Franţei; **Toscana** lui FRANCISC DE LORENA (FRANZ VON LOTHRINGEN), care se casatoreşte în 1736 cu MARIA THEREZA; Neapole şi **Sicilia** revin unui Bourbon spaniol.

Austria: în pofida sancţiunii pragmatice (p. 265):

1740–1748 izbucneşte **razboiul de succesiune austriac,** declanşat de invadarea **Sileziei** de catre FREDERIC II AL PRUSIEI (p. 287). Saxonia şi Bavaria ridica pretenţii la tron. – O alianţa franco-prusacă şi

1740–1742 primul război al Sileziei; victorii prusace la Mollwitz şi Chotusitz; acţiunea franco-bavareza asupra Pragăi şi Linzului.

1741 Dieta de la Bratislava (Preßburg) îi acorda **Mariei Thereza** (p. 287) ajutorul ungurilor. – CAROL ALBERT DE BAVARIA este ales împărat [CAROL VII 1742-45].

1742 Pacea separată de la Breslau: Austria renunţă la Silezia, se întoarce împotriva Bavariei şi încheie o alianţă cu Savoia, Saxonia şi **Marea Britanie.**

1743 „Armata pragmatica" înfrînge o armată franceza în b. de la Dettingen. A 2-a alianţa franco-prusacă şi

1744-45 al 2-lea război al Sileziei. După vict. prusace la Soor şi Hohenfriedberg

1745 pacea de la Dresda: Austria confirma secesiunea Sileziei. În pacea de la Füssen, Bavaria îl recunoaşte pe

1745–65 împăratul FRANCISC (FRANZ) DE LORENA. Razboiul anglo-austriac împotriva Spaniei şi Franţei continua.

1748 Pacea de la Aachen: Franţa retrocedează Ţările de Jos austriece şi teritoriile coloniale britanice.

„Ancien régime" în Franţa

1715–1774 Ludovic XV (5 ani). – Chiar daca statul este împovarat de datoriile războaielor lui LUDOVIC XIV (p. 269), la Curtea regentului FILIP DE ORLÉANS [1715–23] risipa e în floare. Scoţianul JOHN LAW încearca sa echilibreze poziţia financiara a statului prin

1715 întemeierea primei banci publice de emisiune şi societăţi pe acţiuni pentru exploatarea coloniilor (1718–19). Sistemul Law ia sfîrşit prin febra speculaţiilor,

1720 **inflaţia monedei din hîrtie** şi bancruta publica.

1726–1743 Ultimele succese politice ale Franţei în Ancien régime datorită cardinalului **Fleury.** După aceea, creştere a influenţei amantelor regale (marchiza de POMPADOUR, contesa DU BARRY). Starile privilegiate (clerul, nobilimea) împiedica reformele financiare ale ministrului MACHAULT.

Cultura: perioada de strălucire a **rococoului,** jucauş stil de Curte, cu poezie pastorala şi graţioase drame muzicale. Decoraţiuni interioare cu frize ornamentale, oglinzi aurite, figurine de porţelan, tapiserii şi *chinoiserie.* – Înflorire a **picturii rococo** franceze: WATEAU (1648–1721); BOUCHER (1703–1770); FRAGONARD (1732–1806).

Statul prusac militar şi birocratic

1713–1740 Frederic Wilhelm I, cel mai mare „rege interior" al Prusiei, profund religios, dar aspru şi opus rafinamentelor de Curte, acest „instructor al naţiunii prusace" pretinde ascultare necondiţionata. Administrarea sa este un model al spiritului de economie: reforma a domeniilor regale şi a Camerei generale de finanţe (pentru controlul acestora).

1732 Colonizarea a 15000 de emigranţi din Salzburg (p. 241). Ridicarea standardului educaţiei publice (edictul din 1717). – Corpul de ofiţeri nobili reprezintă prima stare din stat. **„Regele Sergent"** este primul monarh european care poartă mereu uniforma militara. Armata sa regulata se ridica la 83000 de soldaţi (la o populaţie de 2,5 mil.).

1733 Regulamentul serviciului militar, care devine obligatoriu pentru ţărani.

Tensiuni grave între rege şi prinţul de coroană **Frederic** (1712–86), care se supune în 1730, după o tentativa eşuata de fuga şi executarea prietenului sau KATTE; pregatit pentru îndeplinirea serviciului public, el îşi conduce din 1736 propria Curte (castelul Rheinsberg); studii literare şi filozofice.

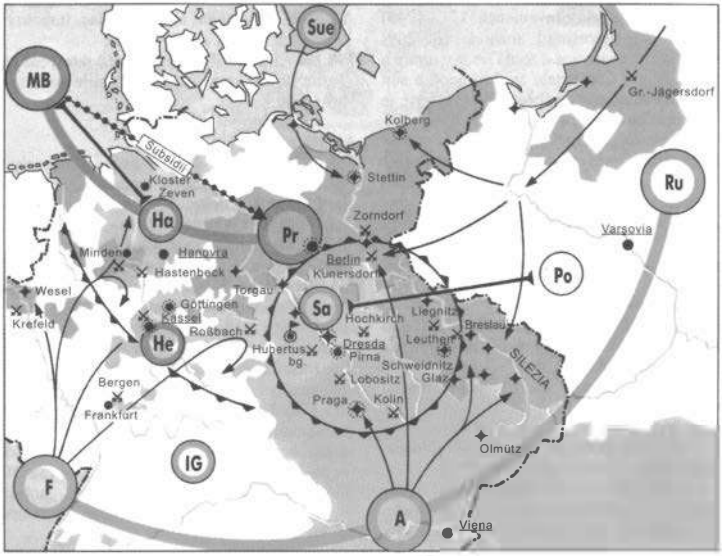

Războiul de 7 ani în Europa

Războiul franco-britanic în India

Războiul franco-britanic în America de Nord

Războiul de 7 ani (1756–1763)

Pacea de la Aachen din 1748 nu produce detensionarea internaţională; impulsul de rezolvare a conflictului politic mondial porneşte de la puterile coloniale şi Austria. Războiul este simultan purtat în Europa şi peste oceane.

Războiul colonial franco-britanic (1754/55–63)

America de Nord (războiul francez şi cu indienii): imigraţia creşcînd face sa sporeasca presiunea celor 400000 de coloniştı britanici asupra teritoriilor franceze cu populaţie puţina, dar bine aparata prin forturi. Permanentele lupte de graniţa se transforma în război deschis pe valea fluviului Ohio în 1754. – Succesele iniţiale ale francezilor duc la caderea guvernului Whig. 1757–61 WILLIAM PITT (cel Batrîn, Earl de Chatham) îşi asuma conducerea politica; el consolideaza forţa flotei şi a trupelor de dincolo de Atlantic; Prusiei i se acorda subsidii.

1758 Înaintare de-a lungul lui Ohio; cucerirea forturilor Louisbourg şi Duquesne (Pittsburg).

1759 Patrundere spre fluviul St. Lawrence; cucerirea oraşului **Quebec**, „inima puterii inamice" (generalul WOLFE îl înfrînge pe MONTCALM, ambii cad în batalie); înaintarea pîna la Marile Lacuri este posibila prin caderea **Montrealului** (1760).

Indiile de Vest: dintre Antilele franceze sînt cucerite Guadelupa 1759, Martinica 1762, iar dupa intrarea în război a Spaniei 1761 şi Cuba (şi Filipinele).

Africa de Vest şi coasta Atlanticului: pîna la 1760 sînt ocupate toate punctele de sprijin ale francezilor din Senegambia.

India: ostilităţile debuteaza cu succese ale francezilor; o data cu Calcutta se pierde aproape întreg S Indiei, cu excepţia Madrasului. ROBERT CLIVE (32 de ani), angajat al Companiei Indiilor de Est, consolideaza capacitatea de rezistenţa britanica; recucereşte Calcutta (Fort William).

1757 Vict. de la Plassey, obţinuta de el prin tradare, asupra unui inamic de 20 de ori mai numeros, cu pierderea a doar 10 oameni (!), pune bazele stapînirii britanice în India. Prabuşirea planurilor franceze legate de aceasta regiune.

1763 Pacea de la Paris: Marea Britanie obţine de la Franţa Canada, Louisiana, Cap Breton şi Senegalul, şi de la Spania Florida. Cea mai stralucita victorie engleza a epocii moderne: America de Nord devine anglo-saxona.

Războiul pentru Silezia (1756–1763)

Contele KAUNITZ-RIETBERG, cancelar de stat al Austriei din 1753, o cîştiga pe MARIA THEREZA de partea ideii unui compromis politic cu Franţa pentru încheierea unei coaliţii împotriva Prusiei. FREDERIC II se simte izolat, de aceea încheie cu Anglia în

ian. 1756 convenţia de la Westminster; pentru protecţia Hanovrei deschide calea „răsturnării tuturor alianţelor" urmărite de KAUNITZ.

Mai 1756 Tratatul de la Versailles; acestei alianţe ofensive franco-austriece i se alătură: ţarina ELISABETA PETROVNA, Saxonia, Suedia şi imperiul (mai puţin Hanovra, Hessen-Kassel, Braunschweig). După ce afla planul de atac pentru 1757, FREDERIC II acţioneaza în întîmpinarea acţiunii lor comune.

Aug. 1756 Incursiune în Saxonia (razboi preventiv), care după capitularea de la Pirna devine bază a operaţiunilor prusace.

Desfăşurarea războiului: pusă în faţa unui adversar de 20 de ori mai numeros (judecînd după raportul populaţiilor), Prusia luptă pentru existenţa într-o serie de „bătălii clasice" ale istoriei militare, trecînd pe rînd prin victorii şi înfrînger.

1757–58 FREDERIC II în ofensivă: victorii la Praga, **Roßbach** (SEYDLITZ), Zorndorf, **Leuthen** şi înfrîngeri la Groß-Jägersdorf (ocuparea Prusiei de E de ruşi), **Kolin** (crearea ordinului militar Maria Theresa) şi Hochkirch (DAUN).

Sprijinul britanic acordat Prusiei de **Pitt**: luptînd în serviciul Marii Britanii, FERDINAND DE BRAUNSCHWEIG respinge atacul francez din V prin vict. de la Krefeld (1758) şi Minden (1759). – După ce Marea Britanie îşi realizează obiectivele de peste Atlantic şi o data cu caderea lui PITT în 1761, se opresc subsidiile acordate Prusiei.

1759–1761 FREDERIC II în defensivă. Armatele reunite ale Austriei şi Rusiei sînt la un pas să distrugă armata prusacă în

1759 b. de la Kunersdorf. Lipsa de unitate a învingatorilor salveaza Prusia; devastarea Berlinului. După vict. de la Liegnitz şi Torgau 1760, semne ale unei epuizări generalizate. O întîmplare aduce întorsătura.

1762 Rusia iese din coaliţie după moartea ţarinei; PETRU III, admirator al lui FREDERIC, este asasinat, ECATERINA II (p. 287) pune capăt razboiului. – Lipsa de resurse obligă Franţa şi Suedia să renunţe la război; Austria este nevoită să negocieze.

1763 Pacea de la Hubertusburg – nu aduce schimbări teritoriale. Semnificaţie: echilibrul european se complica prin apariţia celei de-a 5-a **mari puteri, Prusia;** creşte influenţa Rusiei, în vreme ce eşecul Franţei intensifică în ţară critica la adresa **Ancient régime** (p. 281). Politica germana va fi dominată de conflictul pentru putere austro-prusac (dualismul german) pînă la „mica soluţie" germană a lui BISMARK din 1866.

Polonia în sec. 17

Cîştiguri teritoriale ale Rusiei, Prusiei şi Austriei

Expansiunea Prusiei şi a Rusiei

Dizolvarea Poloniei

Marele Ducat al Varşoviei

Polonia congresului

Succesele politice ale Rusiei după 1763

1764–1780 Contele PANIN conduce politica externa rusa, în calitate de ministru de externe al ECATERINEI II.

1764 Alianţa cu Prusia, care sprijina alegerea candidatului rus, PONIATOWSKI, la tronul Poloniei.

Polonia: amestecul în conflictele legate de succesiunea la tronul Poloniei provoacă

1768–1774 (primul) razboi ruso-turc. Împotriva ocupaţiei ruse în Moldova şi Valahia, Austria se aliaza cu Turcia. Ca mediator în acest prim **conflict balcanic,** Prusia îşi îndreapta atenţia asupra Poloniei.

1772 Prima împărţire a Poloniei. – Ruşii renunţă la principatele dunarene şi pacea este salvata.

Marea Neagra: cu ajutorul marinarilor britanici

1770 vict. a flotei ruse din M. Baltica la Cesmé, pecetluind declinul Turciei.

1774 Pacea de la Kuciuk Kainargi: Rusia obţine Azov şi devine protectoare a creştinilor ortodocşi din Balcani.

1783 Anexarea Crimeii. Dezvoltarea **„Noii Rusii"** datorită favoritului ţarinei, **Potemkin** (1736–91): construirea unei flote a Marii Negre, fondarea de noi sate şi oraşe (Cherson 1778, Sevastopol 1784). – Împreuna cu Austria

1787–92 (al 2-lea) razboi ruso-turc, condus de feldmareşalul conte **Suvorov** (1730–1800).

1792 Pacea de la Iaşi: zona litorala dintre Nistru şi Bug revine Rusiei.

Dualismul austro-prusac din Germania după 1763

Creşterea puterii ruseşti afecteaza Prusia şi Austria, care, pe rînd, cauta ajutorul rus.

1765–1790 Joseph II doreşte sa consolideze poziţia austriaca din imperiu după stingerea din. Wittelsbach din 1777. Planul de schimb teritorial cu moştenitorul CAROL THEODOR AL PALATINATULUI (Bavaria Inf. şi Palatinatul Superior contra Austriei la V de Tirol) provoaca

1778–79 razboiul succesiunii bavareze şi invadarea Boemiei de catre prusaci. MARIA THEREZA îl obliga pe JOSEPH sa capituleze.

1779 Pacea de la Teschen (Tesin), garantată de Rusia, Austria se mulţumeşte cu districtul Inn. JOSEPH II îşi urmeaza acum scopul

1781 în alianţa cu Rusia. Încercarii de a schimba Bavaria contra Belgiei, FREDERIC II ... raspunde prin formarea

1785 Ligii principilor germani (p. 255) pentru menţinerea pacii din Westfalia (p. 255). Austria nu mai este în masura sa se impuna în faţa Prusiei în cadrul imperiului.

1790 Convenţia de la Reichenbach sileşte Austria sa cedeze pretenţiilor Prusiei şi sa întrerupa

1787–1791 razboiul împotriva Turciei.

1791 Deşi austriecii ies victorioşi la Focşani şi cuceresc Belgradul, pacea de la Şistov nu le aduce nici un cîştig semnificativ.

Împărţirea Poloniei (1772–1795)

1764–95 STANISLAW II PONIATOVSKI. Ales sub presiune rusa, acest favorit al ECATERINEI II (p. 287) aspira ca rege la reforma unei „anarhii temperate de razboiul civil". Rusia îi ia sub protecţie pe disidenţi (necatolici) şi pe nobilii din opoziţie, reprezentaţi în

1767 confederaţiile de la Slutsk şi Radom şi împiedica o limitare a *liberum veto* (p. 249). Ajutaţi de Rusia, disidenţii înfrîng în razboiul civil

1768 contrafederaţia de la Bar.

1769 Austria ocupa teritoriul de-a lungul rîului Zips (p. 201), lasat zalog Poloniei de la 1412. Pentru evitarea unui razboi ruso-austriac

1772 prima împărţire a Poloniei (împotriva voinţei MARIEI THEREZA Puterile care efectueaza împarţirea cer ca Polonia sa-şi pastreze monarhia electiva, prerogativele nobilimii şi *liberum veto*. În timpul razboiului rus cu Turcia şi Suedia (1788–90)

1788–1791 „dieta de 4 ani" decide sa transforme Polonia într-o monarhie constituţionala ereditară, proclamata prin

1791 Constituţia din mai. – Sub influenţa Rusiei, opoziţia formeaza atunci

1792 confederaţia de la Targowize, în care este silit sa intre şi regele. Pentru „restabilirea ordinii"

1793 a 2-a împărţire a Poloniei, recunoscuta de „dieta tacuta" de la Grodno. Razmeriţele de la Wilna şi Varşovia aprind focul unei

1794 revolte naţionale generale conduse de eroul naţional TADEUSZ KOSCIUSZKO (1746–1817), înabuşita de trupele prusace şi ruseşti (SUVOROV).

1795 A 3-a împărţire a Poloniei: dizolvarea statului. – Sub conducerea generalului DABROWSKI (1755–1818), legiunile poloneze lupta sub NAPOLEON; acesta înfiinţeaza

1807 Marele Ducat al Varşoviei, care prin congresul de la Viena este alaturat Rusiei prin uniune personala, ca

1815 „Polonia congresului", iar dupa

1830–31 devine provincie ruseasca.

La Paris, **centrul emigraţiei poloneze,** poeţii **Adam Mickiewicz** (1798–1855), SLOWACKI (1809–49), KRASINSKI (1812–59) şi compozitorul **Frédéric Chopin** (1810-49) actioneaza pentru eliberarea patriei lor.

Urmările împărţirilor: mişcarea naţionala poloneza nu poate fi definitiv potolita. În sec. 19, Polonia este un focar de nelinişte europeana. **Prusia** se împovareaza cu o minoritate naţionala şi pune bazele unei relaţii germano-poloneze tensionate (consecinţe în sec. 20: politica germana de exterminare; ura poloneza faţa de germani). **Rusia** avanseaza spre V şi devine vecina directa a Prusiei şi a Austriei în 1795.

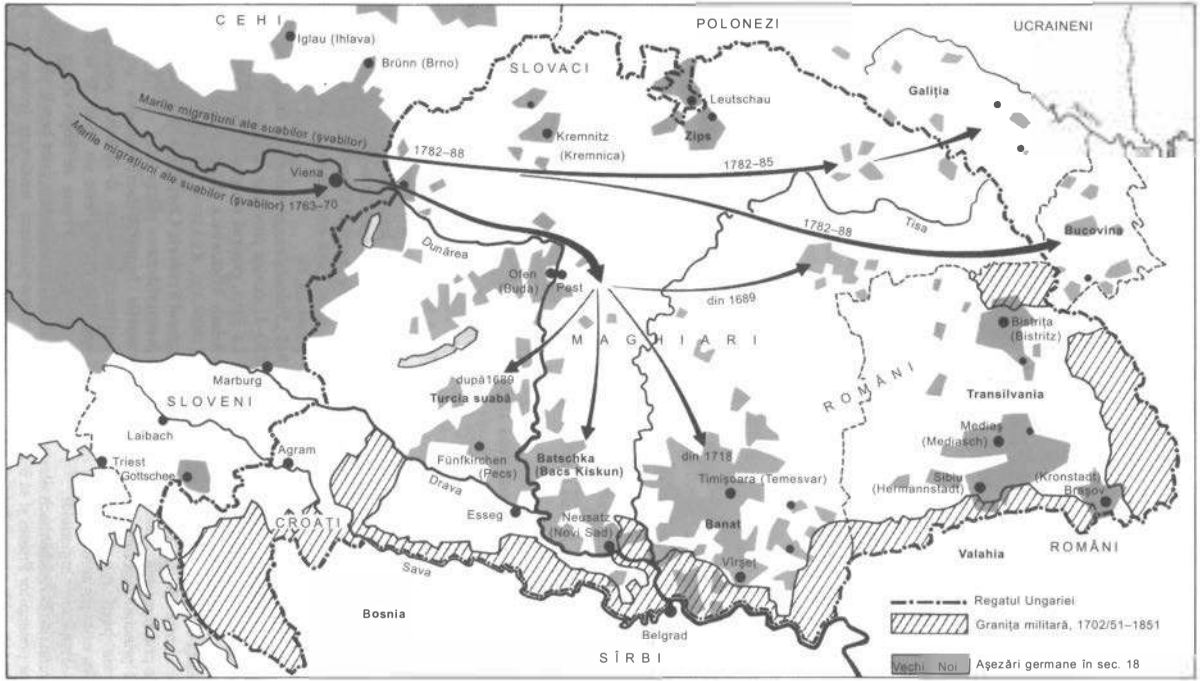

Noi aşezări în spaţiul dunărean, după războaiele cu turcii din sec. 18

Despotismul luminat în sec. 18
Ideile umanitare ale epocii influenţeaza şi teoriile asupra statului şi societaţii. Conducatorul luminat îşi guverneaza supuşii în chip de „prim servitor al statului" în virtutea unor principii raţionale. „Revoluţia de sus" creeaza statul absolutist cu birocraţie moderna şi sistem ordonat de legi.

Prusia: Frederic II cel Mare (1740–1786)
Continuarea operei de reforma a tatalui sau (p. 281): bugete fixe; monopoluri de stat asupra cafelei, tutunului, sarii.
Colonizarea interna: drenarea mlaştinilor de pe Oder, Warthe şi Netze; construirea de drumuri şi canale; construirea a 900 de sate cu 300000 de noi colonişti.
Încurajarea agriculturii: rotaţia culturilor, cultivarea cartofului; optimizarea creşterii animalelor, îngrijirea livezilor şi a padurilor.
Organizarea sociala: toate starile trebuie sa serveasca statului: **regele** (guvernare personala, cu ajutorul consilierilor şi secretarilor) se ocupa activ, prin inspecţii şi controale; **nobilimea** (marii proprietari de pamînturi şi moşierii) pune la dispoziţie ofiţeri şi funcţionari superiori; clasele **burgheze** (practicanţii meseriilor şi comerţului) duc povara fiscala, în schimb sînt sprijiniţi de stat (dezvoltarea industriilor matasii, sticlei şi porţelanului); **ţaranii** (agricultura) ramîn în stare de dependenţa ereditara (o forma specifica de şerbie). – **Libertate de opinie şi religie**.
Reforma a justiţiei iniţiata de **Samuel von Cocceji** (1679–1755): se elimina tortura, intervenţia regala în procedurile legale şi cumparareа de funcţii. Introducerea **egalităţii înaintea legii** şi a independenţei jurisdicţiei (separarea puterilor în stat). Juriştii sînt examinaţi şi platiţi de stat. Instanţele judecatoreşti, procedurile de judecare, masurile punitive şi sistemul de închisori sînt puse pe baze unitare. Prusia se transforma dintr-un stat poliţienesc într-unul **de drept.**

Austria: Maria Thereza (1740–1780)
Împarateasa urmeaza exemplul rivalului ei prusac. „Reînarmarea interna" în Austria este îngreunata din cauza diferenţelor sociale, politice şi economice dintre diferitele popoare din stat. Totuşi, partea austriaco-boemiana a imperiului se transforma într-un stat birocratic modern, organizat în provincii (*gubernii*) şi districte; obligaţia generala de plata a impozitelor pe baza recensamintelor periodice şi a cadastrului *theresian* (registrul pamînturilor).
Sistemul juridic: protestanţii şi evreii sînt supuşi unor restricţii legale; statul supravegheaza biserica şi are drept de *placet regium* (aprobare) asupra edictelor papale. – Cod penal unitar (*Nemesis Theresiana* 1768).
Învaţamîntul: şcoli populare şi meşteşugareşti; academii militare, politehnice şi de comerţ pentru ridicarea nivelului de cunoştinţe practice al poporului. Monopolul educaţiei deţinut de iezuiţi este desfiinţat o data cu ordinul (1773).
Colonizarea interna: din 1748 sporeşte numarul **„convoaielor de şvabi (suabi)"** spre zonele de SE ale imperiului (v. harta de la p. 286 şi p. 265). În vederea înfaptuirii unui **stat unitar**
1765–1790 Joseph II (pîna la 1780 coregent al mamei sale în Austria) ia masuri radicale şi pripite. Administraţie centralizata cu germana ca limba oficiala în întreg imperiul.
1781 Înlaturarea şerbiei şi a breslelor obligatorii; edict de toleranţa, dar diferitele confesiuni nu sînt puse pe o treapta egala.
Reforma bisericii: desfiinţarea ordinelor „inactive" (1300 de mînastiri); educaţia şi plata preoţilor de catre stat; şcoli şi instituţii de binefacere (spitale şi orfelinate; instituţii pentru cei suferinzi de boli nervoase sau orbire); casatorie civila. **„Josephinismul"** (biserica de stat creştin-liberala) eşueaza, în schimb are influenţa asupra sec. 19.
Urmările reformelor: popoarele din imperiu se apara împotriva desconsiderarii tradiţiilor naţionale şi a drepturilor lor speciale.
1790 Secesiunea „Republicii Provinciilor Belgiene Reunite". JOSEPH retrage majoritatea reformelor introduse de el. Fratele sau
1790–1792 LEOPOLD II domneşte cu precauţie, pentru a salva monarhia.

Rusia: Ecaterina II cea Mare (1762–1796)
Aceasta ţarina culta, aparţinînd din. **Anhalt-Zerbst,** propaga ideile iluminismului în Rusia.
1764 Colonizarea de ţarani germani pe Volga,
1783 şi în Crimeea.
1767-68 O comisie de reforma da greş; din
1775 guvernare autocratica: împarţirea ţarii în **gubernii** cu anumit grad de autoadministrare prin confederaţii ale nobililor. Urmînd exemplul **Universităţii din Moscova,** fondate înca din 1755 la sugestia chimistului LOMONOSOV (1712-65), se întocmesc planuri pentru şcoli populare şi gimnazii. Aceste încercari eşueaza, ca şi cele de a schimba felul de viaţa al ruşilor, din cauza lipsei de cetaţeni cu educaţie. „Scrisori de graţie" acordate nobilimii intensifica exploatarea şerbilor (suflete); de aici
1773–74 rascoala cazacilor (PUGACIOV).

Reforma în restul Europei
Portugalia: sub ministrul POMBAL, reforme ale învaţamîntului, finanţelor şi armatei.
1759 Expulzarea iezuiţilor din **Spania** prin contele ARANDA 1767.
Danemarca: perioada de reforme precipitate introduse de medicul german STRUENSEE, rasturnat şi executat în 1772.
1788 **Contele Bernstorff** (1735-97) impune eliberarea ţaranilor.
Baden: KARL FRIEDRICH (1746–1811) este considerat un model de **principe german** luminat.

Indice

În afara listei de abrevieri de la paginile 8 și 9, s-au folosit mai jos și următoarele prescurtări: p. = pace, c. = conciliu, co. = conferință, congr. = congres, împ. = împărat, t. = tratat
Cifrele aldine: la pagina respectivă, termenii în discuție ocupă o poziție importantă.

Aachen (Aix-la Chapelle) t. 123; 125, 143 și urm., 156, 163, 195; p. 259; p. 280 și urm., 283
Abbasizi, din. 130, 135 și urm., 178/9, 209
Abbevillian 12/3
Abd ar-Rahman I 121, 135; – III 137, 1877
Abisinia 25, 220/1
Abodriți 110/1, 143, 165, 171
Abraham a Santa Clara 265
Absolutism, asirian 29; luminat **287** europ. 155, 193, 247, 256, **259 și urm.,** 267, 271, 281; rom. 101 și urm.
Abu Bakr 135
Academia Franceza 259
Acheulian 12/3
Acropole (Atena) 55, 58/9, 65
Act of Settlement 263, 269
Actium b. 92/3
Actul de supremație 238
Adad-Nirari II 31; – III 311
Adalbert de Bremen 147; – de Praga 167; – de Reims. 159
Adelheid 119, 143
Adlerberg, cult. 19
Adolf von Nassau 193, 195
Adrian, papi: – IV 165; – VI 23737
Adrianopol, b. 102/3, 115; b. 204 și urm., 209; p. 209
Aegates, ins. b. 80/1
Aegidiene, constituții 217
Aegospotami, b. 60/1
Aetius 115, 117
Afghanistan 137, 155, 179
Afișarea tezelor (Luther) 231
Africa 12/3, 15, 51, 82/3, 105, 134/5, 186/7, **220/1,** 227, 236/7, 243, 245, 263, 283
Afrodita 48/9, 58
Agatocle 61
Ager publicus 83, 89
Agesilau 63
Agri decumates 97, 115
Agricola, G. 221
Agricola, R. 212
Agricultura 105, 109, 126, 171, 215, 287
Agrippa 93, 95/6
Agrippina 97
Ahab 37
Ahaia, ahei 33, 35, 46/7, 53, 67, 69, 85, 93, 206/7
Aheeana, liga 69, 85
Ahemenizi 45, 65, 69, 101
Ahura Mazda 45
Ain Jalut, b. 178/9
Aistulf 119, 123
Akbar 229
Akhiyawa 18, 34/5
Akkad **26/7**
Al-Mansur 137, 187
Al-Ualid I 135
Ala Ad-Din Khalji 211
Alalia, b. 72/3
Alamani(ia) 99 și urm., 114/5, 120/1, 125
Aland, ins. 270/1
Alani 111/2, 115
Alaric 115
Alaska 273
Alba 237, 243, 245
Alba Longa 73
Albania 204/5, 209
Albertus Magnus 149
Albigenzi 141, 149, 158/9
Albrecht Ursul 165, 171; von Hohenzollern 2355
Albrecht, Habsburg: I (rege) 194; – II ((împ.) 194, 197
Alcaeus 51
Alcazar-Kabir, b. 242/3
Alcibiade 61
Alcmaionizi 55
Alcman din Sardes 51, 53
Alcuin 127
Alegerea monarhului 145, 195
Aleksei 203; țar 273
Alep 35, 137, 175
Alexander Farnese 243, 245
Alexandria 39, 64/5, 67, 70/1, 90/1, 93, 107, 135, 140, 153
Alexandru cel Mare 25, 31, 39, 43, 45, 63, **64 și urm.,** 71, 157
Alexandru din Hales 149
Alexandru, papi: – III 149, 165; – VI 217, 219, 22525
Alexie I Comnenul 113, 151, 174/5; – IV 2077
Alfonso, Aragon: – I 187; – V 217. Castilia: VII 137, 187. Portugalia: – I 187. Spania: XII 260; -- XIII 260 260
Alfred cel Mare 129, 131
Alger 236/7
Ali 135
Alianța, marea 259, 268/9; sfînta (1684) 265; renana 259, 263
Allah 135
Allia, b. 77
Almohazi 136/7, 186
Almoravizi 136/7, 186
Alp Arslan 151
Alsacia 253 și urm., 269
Alsacia-Lorena 192/3, 258/9
Alsnö, statut 163
Altamira 13
Altranstädt, p. 270/1
Alungare din motive confesionale 240/1
Alyattes 35, 45, 49, 51
Amalfi 131
Amasia 37
Amasis al Egiptului 25, 51
Amaterasu 177
Ambroni 88/9, **115**
Ambrosius 107
Amenofis I 25; – III 25; – IV 25
America Centrala **222 și urm., 276 și urm.**
America de Nord **224/5,** 233, 257, **276/7,** 279. **282/3**
America de Sud **222 și urm., 276/7**
America v. și de Nord, Centrala și de Sud 131, 186, 207, **222 și urm.,** 239, **276/7;** comerț 277
Amicleea 53
Amintas 95
Amoniți 37
Amoriana, din. 139
Amphipolis, b. 60 și urm.
Amrah 17
Amsterdam 232, 244/5, 273
Anabaptiști 233
Anabasis 58
Anacletus II, papalitate 149
Anacreon **51,** 55
Anastasiu I 140
Anatolia 35
Anatoliana, cultura 19
Anaxagora 59
Anaximandru 51
Anaximene 51
Ancien régime 281, 283
Andaluzia 137
Andrei II al Ungariei 153, 169
Andronic II 207
Andrusovo, b 270/1
Angevin, imperiu 159, 161
Anghelos, din 175
Angli 114/5, 128/9
Anglia 128/9
Anglia v. și Marea Britanie 15, 19, 21, 99, 127, **128 și urm,** 148 și urm., 154 și urm., **160/1,** 172, 184, **188 și urm.,** 193, **212 și urm.,** 217, 219 și urm., 225, **238,** 240, 242/3, 245, **247,** 251, 253, 256/7, 259, 262/3, **266 și urm.,** 274 și urm., 280 și urm.
Anglicanism **238**
Anglo-olandeze, războaie maritime 266/7
Anglo-saxoni 140, 162/3
Angora (Ankara), b. 178/9, 208/9
Angrivariilor, Valul, b. 96
Anhalt-Zerbst, fam. 287
Anjou, din. 159, 161, 165, 172/3, 201, 207, 217, 219
Anjou-Plantagenet 161, **188 și urm.**
Ankara v. Angora
Annam 178, 210
Anno 147
Anselm din Canterbury 148/9
Antalcida, pacea lui 45, 63
Antigonas 66/7, 69
Antigonizi 66/7
Antile 276/7, 283
Antioh I 69; – II 69: III 67, 69, 84/5; IV 85
Antiohia 107, 140, 151/2, 175
Antipatros 65, 67, 69
Antisemitism v. și evrei 155
Antonie cel Mare 141
Antoninus Pius 98/9
Antwerpen (Anvers) 214/5, 244/5, 247; sinod 240/1
Apamea, p. 84/5
Apollo 47 și urm.
Apuleius 97

Apulia 76 şi urm., 118, 130/1, 147, 165, 173
Aquae Sextiae, b. 88/9
Aquaviva 239
Aquileia 85, b. 103
Aquitania 95, 117, 120 şi urm., 158 şi urm., 191
Arabia, arabi 43/4, 98 şi urm., 117 şi urm., 121, 123, 131/2, **134 şi urm.,** 143, 155, 175 şi urm., 208/9, 211, 220/1
Arachosia 44, 64/5
Aragon 172, 186/7, 193, 216/7, 236
Aramei 29, 31, 36/7
Ararat v. Urartu
Arausio, b 88/9
Arbogast 103
Arcadia 46, 49, 52, 56, 63
Arcadiu 103
Arctica **278/9**
Ardaşir I 69, 101
Arelat 164
Areopag 54/5, 59
Ares 48/9
Arginusae, insule, b. 60/1
Arginusae, proces 61
Argolida, 46/7, 52
Argonauţi 21
Argos 49, 52/3, 55, 59/60, 67
Arhelau 39
Arhidam 61
Arhidam, razboiul lui 61
Arhiloh 51
Arhimede 71, 83
Arhitectura v. arta
Arhonte, funcţia de 54/5, 57, 59
Aria 44, 64/5
Arianism 103, 107, 115, 117
Aribert din Milano 147
Arieni 42/3, 45
Ariovist 91, 115
Aristagoras 57
Aristarh din Samos 71, 221
Aristide 57
Aristofan 58
Aristogeiton 55
Aristotel 58, 65, 149, 184
Arius 107
Armada 242/3, 247
Armata imperiala 219, 263
Armeni(a) 32/3, 35, 69, 90/1, 97 şi urm., 139, 155, 206/7, 279
Armer Konrad (*sărmanul Konrad*) 232/3
Arminius 95
Arnold din Brescia 149, 165
Arnulf de Bavaria 143; – de Carinthia 119, 124/55
Arona, t 219
Arpachiyah 16/7
Arpad(ieni) 169, 201
Arras, t 191, 193; uniunea 244/5
Arsace 69
Arta, antica 33, 47, 51, 53, 58, 71, 87; chineza 227; europ. 156, 213, 243, 245, 249. 256, 263, 265; primitiva 13, 17, 23, 25, 27, 29, 31, 73, 223; indiana 229; incas 223
Artaban V 69
Artaferne 57
Artaxerxe II 63
Artemis 48/9
Artemision, b 56/7
Asam 256
Asan, Ioan II 205
Ascalon, b 150
Asclepios 48/9
Asia Mica 19, 21, 29, 35, 45, 47, 57, 59, 61, 67, 69, 155, 206 şi urm.
Asiria 20/1, 24/5, **28 şi urm.,** 34/5, 37, 39, 44/5, 51, 98/9
Askanieni 164, 171
Aspasia 59
Assiento, t. 269, 277
Assur 28 şi urm., 34/5, 45
Astiage 45
Astrahan 179
Asturia 186/7
Aşanti 220/1
Aşarhaddon 25, 31
Aşezări 15, 17, 109, 171
Aşoka 42/3
Aşur-Nasir-Pal II 31
Aşur-Uballit I 29
Aşurbanipal 25, 30/1
Atahualpa 223
Atal I 69, 83; – II 69; – III 69, 85
Atalia 37
Atalizi 66, 68
Atanasianismus 103
Ateism 49, 257
Atena 48/9, 55, 58/9
Athanasius 107
Athelstan 129
Athos 57, 207
Atossa 45
Attica 46 şi urm., 51/2, 56/7, 59, 63
Attila 112/3, 115
Augsburg 214/5; dietă 219, 231, 235, 237
August II 263, 271; – III 2811
Augustin 107, 117, 139/40, 149, 184, 230, 261; – de Canterbury 129
Augustini 141, 230
Augustus 87, **92 şi urm.,** 96, 98, 105, 115
Aurangzeb 229, 275
Aurelian 101
Aurignacian 12/3
Ausculum, b 78/9
Australia 278/9
Austrasia 121
Austria 19, 165, 169, 193, 196/7, 200, 209, 236/7, **240/1,** 250 şi urm., 255, 259, 261 şi urm., **264/5,** 268/9, **280 şi urm.;** -Ungaria 265
Autarhie 49
Avari 110/1, **112 şi urm.,** 119, 122/3, 138/9, 169
Averroes 149, 184
Avicenna 184
Avignon 155, 159, 180/1, 191, 217
Ayyubizii, din 136/7
Azilianul 15
Azincourt, b 190/1
Azore 221
Azov 207, 265, 271, 273, 285
Azteci 222 şi urm.

Baal, cultul lui 39, 49, 99
Babenberg, fam. 143, 164/5
Babilon 24/5, 27, **28 şi urm.,** 35, 37, 39, 44/5, 64/5, 155
Babilon, captivitatea evreilor 31, 37, 45; rom.-catolica 181
Babur 229
Bacchylides 55
Bach 256
Bacon, F. 256
Bacon, R. 184
Bactria 43 şi urm., 66, 69
Badari 16/7, 23
Baden, cult. 19
Baffin 278/9
Bagdad 136/7, 151, 178/9, 208/9
Bahamas, Ins. 276/7
Bahia 276/7
Bahmani, regat 210/1
Bähr 256
Baian 113
Balboa 225
Balcani 15, 21, 47, 115, 155, 175, **204/5,** 209, 240/1, 264/5, 285
Balduin I 151, 207; – II 2077
Baleare 38, 50, 186/7
Baltici, tări baltice 32, 110, 240/1
Bamberg 143
Bannockburn, b 188/9
Bar Kochba 99, 155
Barbados 276/7
Barcelona 122/3, 186/7; t 219
Barents 278
Baroc **256**
Bărwalde, t. 254/5
Basarabia 264
Basel, conc. 180/9, 219; p. 192/3; 231, 238
Batavi 95 şi urm., 108/9
Bathory, Ştefan 249
Batu 133, 178/9
Bautzen, p. 143, 166/7
Bavaria 19, 21, 115, 121 şi urm., 125, 142 şi urm., 164/5, 194/5, 235, 250 şi urm., 262/3, 268/9, 280/1, 285
Bayle 257, 261
Becket 161
Beda Venerabilis **129**
Beginen, mişc. relig. 184
Behaim 221
Beijing 210/1, 226/7, 272 şi urm.
Belşazzar 31
Béla III al Ungariei 169
Belgia 285, 287
Belgrad, b. 200/1, 209, 264/5; p. 265, 273, 285
Belizarie 116/7, 138/9
Benedict din Aniane 141; di Nursia 1411
Benedictini 141, 169
Beneventum(o), b. 78/9; 118/9; p. 165; b. 172/3; 175
Beoţia(ieni) 46/7, 53, 55 şi urm., 59/60, 63
Berberi 101
Berengar I 119; – II 119, 1433
Berg 250/1
Bergen, dieta 163; 182/3
Bering 273, 278/9
Bering, Str. 273
Berlin 262/3, 282/3
Bermude, Ins. 276/7
Bernard de Clairvaux 141, 149, 151, 153, 159, 171, 184
Bernhard von Weimar 255
Bernini 256
Bernoulli 279
Bernstorff 287
Berrhoia, b. 174/5
Berry, fam. 190
Berthold von Henneberg 219
Besançon, dieta 165
Bessus 45, 65
Bethlen, Gabor 252/3
Bhagavata 229
Biblioteca, Alexandria 71, 91; Nat. Franc. 212; – Pergam 69; Vatican 212, 217
Bielorusia 203
Birger, earl de Suedia 163
Birmania (U. Myanmar)13, 178, 210/1, 274
Biro, Matthias 241
Biserica imperiala 145, 148

Biserica naţională 181, 184, 191, 205, 219, 241
Biserica parohială 127, 141
Biserica teritorială 181
Biserica, anglicana **238,** 240, 267; franca 126/7; gallicana 181, 191, 219, 261; greco-ortodoxa 111, 133, 139, 147, 150/1, 175, 180, 207, 240/1; latina 149; luterana 232, **234/5,** 240/1; reformata 232, 234, **238,** 240/1; romano-catolica 111, 117, 121 şi urm., **127,** 129, 139, **140/1, 147 şi urm., 180/1,** 184, 215, 217, **230/1,** 234, **239/40,** 247, 257, 267; ruseasca 207, 273
Bismarck 283
Bitinia 69, 83 şi urm., 209
Bizanţ, Imp. bizantin 63, 84, 103, 113/4, 116 şi urm., 127, 130 şi urm., **138 şi urm.,** 143, 151, 153, 169, **174/5,** 179, 183, 204/5, **206 şi urm.**
Blocada maritima 269
Blois t. 219
Bloody Mary (Catolica) 238, 243, 247
Boccaccio 212, 215
Bodin 247, 259
Boemia 15, 19, 21, 142/3, 146 şi urm., 166 şi urm., **168 şi urm.,** 184, 194 şi urm., 200/1, 219, 236, 249 şi urm., 285
Boethius 117, 129
Bogdan Hmielniţki 249
Bogislav 163
Bogomili 149, 205
Bogotá 222/3, 225
Boieri 133, 203
Boileau 261
Boleslaw, Boemia: – I 143. Polonia: – I Chrobry 143, 146 6 şi urm.; – II 167; – III 16767
Boleyn, Anne 238, 247
Bolingbroke 269
Bolivia 225
Bologna 157, 180/1; concordat 219; c. 236/7, 239
Bombay 274/5
Bonifaciu 123, 126, 140
Bonifaciu VIII, papa 181, 189
Borgia, Caesare 217
Boris Godunov 203
Borneo 244/5
Bornhöved, b. 162/3, 173
Bornu 220/1
Borromeo 239
Borromini 256
Bosnia 21, 169, 175, **204/5,** 208/9
Bosporan, Regatul 69
Bossuet 259, 261
Bosworth, b. 188/9
Botticelli 213, 215
Bougainville 279
Bourbon, din. 241, 247, **260, 268**
Bourbon-Orléans, din. **260**
Bouvines, b. 158 şi urm., 173
Boyne, b. 268/9
Brabant 183, 192/3, 244/5, 259
Bragana, din. 243
Brahma(ni) 43
Brahmaputra (Yarlung Zangbo), fl. 274
Bramante 213
Brancović 205
Brandenburg 111, 143, 170/1, 194 şi urm., 235, 251, 254/5, 259, 261, **262/3,** 270/1
Brasidas 61
Braunschweig 165, 283
Brazilia 225, 243, 276/7
Breda, p. 259, 267
Breisach 254/5
Breitenfeld, b. 254/5
Bremen 123, 147, 231, 254/5, 270/1
Breslau (Wroclaw) 166/7, 171; p. 280/1
Bresle, organizare 185, 215, 295
Brest, uniunea de la 241
Betislav Boemiei 147
Bretagne 125, 129
Brétigny, p. 191
Breughel cel B. 213
Britania 73, 91, 97, 99 şi urm., 105, 128/9
Bruce 189
Brundisium 90, 92/3
Bruno, Giordano 221
Brussa, b. 208/9
Brutus 91, 93
Bruxelles 240/1
Bucer 231, 235, 238
Buddha 43
Budé 212
Budism 41, 43, 177, 211
Bugenhagen 231, 235, 241
Bula de Aur 169, 185, 195
Bulgari(a) 110/1, **112/3,** 132, 139, 149, 151, 172, 174/5, 179, **204/5,** 207/8
Bullinger 231
Bundschuh (*răscoala opincii*) 232/3
Burghley 247
Burgundia(zi) 102, 108/9, 114 şi urm., 119 şi urm., 144 şi urm., 156, 165, 169, 190/1, **192/3,** 197, 218/9, 236/7, 242/3, 245, 258/9
Burke 291

Cabira, b. 88
Cabot(o) 224/5, 278
Cabral 224/5
Caesar 69, **90/1,** 93, 95, 109, 115
Cairo 137
Cajetan 231
Calabria 131, 147
Calais, b. 190/1
Calauria 52/3
Calcidieni 55
Calcis 51, 55
Calcutta 274/5, 282/3
Caldeeni 31
Calendar, egipt. 23; aztec. 223; rev. franc. 299; gregor. 239; grec 47; iulian 91
Calicrate 58
Calif(at) 42/3, 130, 134 şi urm.
Caligula 96/7
Calistene 65
Calixtini (utraquişti) 197
Calixtus, papi: – I 140; – II 148
Callias 61, p. 59
Calmuci 274
Calvin 231, 238
Calvinism **238,** 241, 245, 255
Camaldulezi 141
Cambise II 25, 44/5
Cambrai, p. 237, c. 265; Liga 219
Camera imperială de justiţie 219, 263
Camisarzi 268/9
Campanella 256
Campania 73, 77, 79, 81
Canaan 27
Canada 247, 276/7, 282/3
Candaul 35
Cannae, b. 80/1
Cano 239
Canoane pseudoisidorice 140
Canossa 146, 148
Canterbury 129, 140, 240
Cao Pi 41
Cap Verde 221
Capeţieni **158/9,** 165, 191
Capitalism 215
Capitalism timpuriu **214/5,** 225, **247**
Capitularia 127
Cappadocia 44, 66, 90/1, 97
Capua 77, 79 şi urm., 119, 146/7, 165
Capucini 239
Caracalla 99, 155
Caria 38, 50, 56, 60, 65
Carintia 125, 142 şi urm., 168/9, 194 şi urm., 201, 241, 250/1
Carloman 121
Carmelite 141, 239
Carol de Anjou 172/3, 207;
Carol de Burgundia (Temerarul) 191, 193, 236
Carol I cel Mare 111, 113, 118/9, **122 şi urm.,** 127, 129, 131, 139 şi urm., 145, 148, 157, 169, 187; – II cel Pleşuv 124/5; – III cel Gros 119, 124/5; împ. ger. – IV 194/5, 197, 212, 217; – V 215, 219, 231, **235 şi urm.,** 239, 241, 245, 247, 253; – VI 264/5, 268/9; – VII 281; Franţa: – I V 190/1; – V 190/1; – VI 190/1; –VII 191, 193, 219; – VIII 191, 219; – IX 247; – X 260; Lorena: – V 265; Austria: – I 264; Suedia: – IX 249; – X Gustav 271; – X I 271; – XII 270/1; Spania: – I (V) 219; – II 268/9; – III 260, 269; – IV 260, 313; – IV 260, 313
Carol Martel 121, 126
Carol Theodor 285
Carolina 277
Carolingieni, din. 119, **123 şi urm.,** 143
Carrhae, b. 68/9, 90/1
Carta împărătească 251, 253
Cartagina 38/9, 50/1, 57, 59 şi urm., 65, 67, 73, 77, **79 şi urm.,** 85, 99, 117, 135, 139
Carthago Nova 80 şi urm.
Carthusieni 141
Cartier 278
Cartwright 279
Carus 101
Casandru 66/7
Cassius 91, 93
Cassivelaunus 91
Caste, în Grecia 49; în India 43
Castilia 137, 186/7, 193, 236
Catalonia 125, 186/7, 243
Catari 149
Catehismul de la Heidelberg 251
Caterina I 273; – II cea Mare 283, 285, 287?
Catherine din Siena 181, 184
Catilina, conjuraţia 91
Cato cel Bătrîn 85, 95
Catul 95
Cavaleri imperiali 233
Cavaleri, jap. 177, 227; medievali 157; rom. 83, 99
Cavalerii teutoni 153, 169, 171, 173, 182, 196, **198 şi urm.,** 242, 248/9
Cavendish 247
Cazaci 203, 215, 249, 271 şi urm., 287
Cazimir I 133, 167; – III cel Mare 201; – IV 20101
Cearta universaliilor 149, 184

Cehi 110/1, 122/3, 197, 253
Celebes 244/5
Celestin, papă 173
Celibat 147, 231, 239
Celiuskin 273
Celtis 212, 249
Celți 21, 32, 38, 49/50, 66, 69, 73, 76/7, 79/80, 85, 88
Centre de înflorire a civilizației **16/7, 22 și urm,** 222 și urm.
Centuriae 74/5
Cenzor 74/5
Ceprano, p. 173
Cera 42/3
Ceres 87
Cervantes 243
Ceuta, b. 186/7
Ceylon 105, 221, 274/5
Cezaropapism 139, 273
Chambord, t 237
Champagne 125
Champlain 277, 279
Chan-kuo, perioada 40/1
Charles, Anglia: – I 267, 280; – II 259, 267, 28080
Charta caritatis 141
Charta de la Koszyce (Kaschau) 201
Châtillon, fam. 241
Chaucer 189
Chavin 222/3
Chengzu (Yongle) 227
Cheops 23
Cheroneea, b. 62/3
Cherusci 95/6, 108/9
Chietism 251
Chile 215, 225
China 12/3, 16/7, **40/1,** 105, 113, **176/7, 210/1, 226/7,** 239, 272, **274/5;** – comerț 211, 226/7, 275
Chinon, p. 159, 161
Chioggia, războiul 183
Chlothar I 121; – II 1211
Chosroe I 101; – II 1011
Chotusitz, b. 280/1
Chremonediac, război 69
Chrétien de Troyes 157
Christian von Braunschweig 252/3
Christian, Danemarca: – I 199; – II 249; – III 241; – IV 249, 252 252
Chu-hi 177
Ciaghatai, Regat 178/9
Ciandragupta 43, 66, 69
Cicero 58, 91, 93, 95, 212
Ciclade 47
Cid 187
Cilicia 38, 50, 65, 90/1, 175
Cimbri 88/9, 115
Cimerieni **20/1,** 30/1, 34/5, 45
Cimon 57, 59
Cincinnatus 77
Cipru 47/8, 151/2, **175**
Cirene 50/1, 60
Cirus II 21, 31, 39, **44/5,** 58
Cistercieni 141, 169, 171
Cithera 60
Ciuma neagră 154/5, 184, 189, 191, 227, 267
Cîmpiile catalaunice, b. 102, 112/3
Cîmpiile Roncaliene, dieta 164/5
Cîmpul lui Crocus, b. 62/3
Cîmpurile cu urne, cult 18 și urm.
Clactonian 12/3
Clarendon, constituție 161
Clarise 141
Clastidium, b. 80/1
Claudius I 96 și urm., 101
Cleitos 65
Clement din Alexandria 107
Clement, papi: – II 147; – III 148; – V 153, 181; – VII 181, 217 217
Cleomene I 55; – III 699
Cleon 61
Cleopatra VII 91, 93
Clermont, sinod 148, 151
Cleruchii 56, 59
Clèves (Kleve) 250/1, 262/3
Clistene al Atenei **54/5** – din Sikyon 533
Clive 283
Clodius Albinus 99
Clouet 213
Clovis 117, **120/1,** 126
Cluny 129, 141, 147
Clusium, b. 76/7
Cnidos, b. 63
Cnossos 32/3
Cocceji 287
Cod general de legi 287
Codul lui Hammurabi 29; Iustinian 139
Cola 42/3
Colbert 261, 275, 277
Colet 212
Coligny 247
Colofon 34/5, 51
Coloman I 169
Colonii ale coroanei brit. 277
Colonizare, chin. **274/5;** col. ger. în E 111, 166, **170/1,** 199; engl. 276/7; franc. 276/7; greaca 38, **50/1,** 73; elenistica 68/9; austriaca 265, **286/7;** feniciana **38/9,** 50, 73; prusaca 287; rom. 76 și urm., 94; ruseasca 272/3
Colonna 217
Columb. 224/5
Columbia 225
Comedie 58
Comerț mondial 225
Comerț v. Economie
Comerțul cu Orientul 153, 183, 215
Comerțul pe Marea Baltica 130/1, 182/3
Comitia tributa 74/5
Commodus 99
Common Law 161, 189
Commonwealth 266/7
Comneni, din. 175
Compania Indiilor de E 245, 247, 274/5
Compania Indiilor de V 277
Companii comerciale 215, 245, 247, 275, 277
Comunități lingvistice 256
Concepții asupra statului 184, 217, 247, **256, 259,** 287
Conchistadori 225
Conciliu, al Apostolilor 107; Basel 180/1, 219; Calcedon 139 și urm.; Efes 139; Constantinopol 107, 140; Konstanz 180/1, 197, 201; lateran 149, 155; Niceea 107, 140; Trento 235 și urm., **239,** 251
Concilia plebis tributa 77
Concilii ale reformei 180/1
Conciliu apostolic 107
Conciliu național 261
Concordatul de la Viena 181, 197, 230
Condé 247
Condotier 217
Confederație v. Elveția
Confederație, pol. 249, 285
Confesiunea elvetica 231
Confessio Augustana 235
Conflictul asupra succesiunii în Jülich și Clèves 250/1
Confoederatio cum principibus ecclesiasticis 173
Confucianism 227, 275
Confucius 41
Confutatio 235
Congo 220/1
Conon 63
Consiliu (imperial) de regență 219, 235, 237
Constance a Siciliei 131, 165, 173
Constantin (Chiril), apostolul 111, 139, 169
Constantin, Bizanț: V 139; Roma: – cel Mare 102/3, 105, 107, 140, 155
Constantinopol 103, 107, 132 și urm., 139/40, 153, 175, 203 și urm.
Constantius I Chlorus 101, 103; II 103
Constitutio Antoniniana 99
Constitutio Romana 125
Constitutum Silvestri 140
Constituție imperiala, ger. 219, 255, 263
Constituție, antică 52 și urm., 74/5, 92/3, 102/3; medievala 122, 127, 157
Consulat, roman 74/5, 92/3
Contarini 239
Contrareforma 239, 241, 249, **250/1,** 253, 256
Cook 278/9
Copernic 184, 221, 249
Coran 135
Corcira 60/1
Cordoba 130, 135 și urm., 186/7
Coreea 177, 226/7, 274/5
Corint 21, 47 și urm., 51, 53, 59/60, 69, 84/5
Coriolan 77
Corneille 261
Coroneea 53
Corporații 185
Corpus iuris canonici 149
Corsica 182/3
Cortenuova, b. 173
Cortes 223 și urm.
Corvey 123
Cotrone, b. 118, 142 și urm.
Cracovia 166/7, 201, 249, 270/1
Craina 19, 142 și urm., 168/9, 194/5, 241, 250/1
Cranach 231
Crassus 69, 90/1, 95
Craterus 64/5
Cratinos **58**
Creștinare **107** Anglia 129; franci 121; Lituania 201; Norvegia 163; Polonia 167; Saxonia 123; slavi 111; Ungaria 169; vikingi 131
Crecy, b. 190/1
Crépy, p. 237
Cresus 25, **35,** 45, 51
Creta 19, 23 și urm., **32/3,** 46 și urm., 139, 175, 209
Crimeea 179, 203, 273, 285, 287
Criticism 257
Crize sociale 215
Croați(a) 21, 110/1, 168/9, 175, **204/5**
Cromwell 266/7, 283
Cruciada copiilor 153
Cruciade 149, **150 și urm., 155,** 159, 165, 173, 175, 183, 187, 199, 205 și urm., 215
Cuba 224/5, 282/3

Cucuteni, cult. 14
Cult. ceramicii ornamentate cu benzi 14/5
Cult. ceramicii ornamentate cu şnurul 14/5, 33, 109
Cult. cupei în forma de clopot 14/5, 19
Cult. cupei în forma de pîlnie 14/5, 109
Cult. toporului de luptă **14/5,** 19, 109
Cult. Chibcha 222/3
Cult. de prund 13
Cultul împăratului, la romani 39, 101
Cultul relicvelor 230
Cumae (Kyme), b. 57, 72/3, 77
Cumani 112/3, 174, 204/5
Curaçao 276/7
Curgane 20/1
Cuzco 222/3
Cvadrupla alianţa 280/1
Cvestor 74/5
Cyaxare 21, 31, **45**
Cybela 35, 49, 87
Cyprian 107, 140
Cypselos 53
Cyzicus, b. 60/1

D'Alembert 257
Dacia 97/8, 115
Dagobert I 121
Dalmaţia 123, 169, 175
Damasc 31, 37, 135 şi urm., 151, 179
Damasus I, papa 140
Dan-no-ura, b. 177
Dandolo 153, 183
Danelaw 129, 131
Danemarca, danezi 15, 128/9, **142/3, 162/3,** 182, **198/9, 240 şi urm.,** 248, 252 şi urm., 270/1, 277, 287
Dante Alighieri 184, 217
Danzig (Gdansk) 182, 200/1
Dardanos, p. 89
Darfur 220/1
Darius I 21, **43 şi urm.,** 51; – III 45, 65
Datis 56/7
Dauphiné 154/5
David 36/7
Decapolis 36
Deccan 275
Decebal 97
Deceleea 60/1
Deceleean, razboi 61
Decius 101, 107
Declaration of Rights 269
Declaraţia de la Pilsen 255
Decretele reformei 239
Decretum Gratiani 149
Dedal 51
Deiokes 45
Deism 257
Dejnev 273, 278/9
Delaware 277
Delfi 47/8, 53, 63; oracol 55
Delhi, sultanat 179, 210/1
Delion, b. 60
Delos 47, 57, 84/5
Demagogi 59, 61
Demeter 48/9
Demetriu Poliorcetes 67, 69
Demetrius Zvonimir 205
Democraţie, greaca 49, **54/5,** 59, 61
Demos 53, 55
Demostene 63, 69
Descartes 256, 279
Descoperiri, geogr. 131, 183, **220/1, 224/5, 278/9;** ştiinţifice **221, 279**
Desiderius **119**
Despoţie, orient. 45
Devotio moderna **184,** 212
Diadohi 61, **66 şi urm.**
Dialectica, antica 58
Diaz, B. 220/1
Dictatura, romana 89
Dictatus Papae 147
Diderot 257
Didius Iulianus 99
Dientzenhofer 256
Dießbach, Nikolaus von 193
Diocleţian 100 şi urm., 105, 107, 117
Dion 61
Dionysius Areopagita 184
Dionysios I 61; – II 61
Dionysos 35, 48/9, 55, 58
Disputa în jurul săraciei 181, 184
Disputa legata de împărtăşanie 231
Districte imperiale 218/9
Djoser 23
Djuci 179
Dmitri Donskoi 203
Doctrina celor 2 forţe 140
Döffingen, b. 194/5
Dolmen 15
Domesday Book 161
Dominat 101/2
Dominaţia asupra M. Baltice 198/9, 248/9, 270/1
Dominicani 141, 184, 187, 212, 230/1
Domiţian 97/8, 107
Donatello 213
Donatio Constantini 140, 212
Donauwörth 250/1
Donaţia lui Pepin 123, 140
Dorieni 18, 46/7, 50, 53, 58
Dorylaion, b. 150/1
Dracon 55
Drake 224/5, 243, 247, 279
Drepanum, b. 80/1
Drept cetăţenesc, atenian 59; roman 79, 89, 99, 155
Drept internaţional 243, 245, 256
Drept natural 256
Dreptroman 157, 175, 185, 187, 233; – Imp. 25, 39, 61, **93 şi urm.,** 115
Dreptul de a opune rezistenţa 161, 169, 247, 249
Dreptul de veto, pol. 249, 285; rom. 77
Dresda 262/3; p. 280/1
Droysen 65
Druizi 77
Drumurile mătăsii 41, 70, 178, 183, 226
Drusus 95
Dualism colonial (brit.-franc.) 275, 277
Dualismul german 283, **285**
Ducas, din. 175
Dunkirk 266/7
Duns Scot 149, 184
Dupleix 275
Duquesne 282/3
Dürer 213, 231

Earldoms **128/9**
Ebru, tratat 81
Ecbatana 64/5
Echilibru de forţe 269, 281, 283
Echnaton v. Amenophis IV
Eck 231, 235
Ecnomus, b. 80/1
Economia naturala 51, 105, 215
Economie (comerţ), antic. 50, 53, 55, 59, 65, 70/1, 83, 104/5; comuna primitiva 15, 17, 19, 21, 38/9, 223; medievala 109, 111, 126, 130, 139, 171; a capit. timpuriu: afro-asiatica 211; europeana 126, 245, 247, 261, 263, 265/6, 273, 277
Economie monetara (bani) 51, 215
Ecuador 223
Edgar 129
Edict. Nantes 240/1 247, 261; Potsdam 263
Edictul de la Worms 231, 235; – Concordatul de la 148, 173
Edictul de restituire 253
Edictum Chlotarii 121
Edil, 74/5, 77
Edom 36/7
Eduard (Prinţul Negru) 188 şi urm.
Eduard Confesorul 129
Eduard I 189, 191; II 190; – III 188/9; – IV 183, 188/9; – V 188; – VI 238, 241, 247 247
Efes 51; b. 57; Vecernii 89, 107; c. 139
Efialte 58
Eforat(i) 52/3, 57
Egbert de Wessex 129
Eger, p. 194/5, 254/5
Egina 56, 59/60
Egipt 15 şi urm., 19, **22 şi urm.,** 30/1, 33, 35, 37 şi urm., 44/5, 49/50, 53, 59/60, 63, 65 şi urm., 92/3, 101, 134 şi urm., 141, 150/1, 179, 208/9
Egmont 245
Einhard 127
El Greco 243
El Ubaid 16/7
Elagabal 99
Elam 7, 26 şi urm., 31
Elba 183
Eleea 51
Elenism 39, 51, **64 şi urm.**
Elenizare 51
Eleusis 49
Eleutherie 49
Eliberarea ţaranilor, dan. 287; Solon 55
Elida 46, 49, 53, 56, 60/1
Elisabeta, Anglia: I 238, 241, 247; Rusia: I 283
Elisei 37
Elveţia 15, 21, **192/3,** 195, 219, **231/2,** 234, **238,** 240/1, 254/5
Emancipare 55
Emesa 99, 101
Emigraţie, greacă 51
Empirism 256, 279
Enciclopedişti 257, 275
Enciclopedie 257
Enea 73
Enea Silvio v. Pius II
Engelbrecht Engelbrechtsson 199
Enisei 272/3
Eniseisk 272/3
Eolieni 46/7, 50/1
Epaminondas 62/3
Epicur 71
Epir 48, 56, 60
Epoca Bronzului **18/9,** 109
Epoca Fierului **21,** 73
Epoca lui Pericle 59
Epoca Pietrei **12 şi urm.,** 223
Epoca Pietrei mijlocii 15
Epoca Pietrei timpurii **14 şi urm.,** 109
Epoca Pietrei vechi **11 şi urm.**
Epoca raţiunii **256 şi urm.**

Epoca schismei religioase **230 şi urm.**
Erasm 212, 231
Eratostene 71
Eremiţi 141
Eretria 56/7, 84/5
Eribada-Adad 29
Eric cel Roşu 224/5
Eric Knutsson 163
Eridu 16/7
Ermaneric 103, 115
Ernst August, duce 263
Ertebölle, cult 15
Eschil 58
Escorial 243
Esenieni 39
Essex 128/9
Este 213
Estonia 162/3, 198/9, 248/9
Eşnunna 28/9
Etaples, t. 219
États généraux 191, 259
Ethelberht de Kent 140
Ethelred 129
Ethiopia 101, v. şi Abisinia
Etolia 46, 84
Etoliana, Liga 69, 83 şi urm.
Etrusci 20/1, 38, 47, 49, 60, **72/3,** 79
Eubeea 46/7, 56, 59/60, 63
Euclid 71
Eudes (Odo) 125
Eugeniu de Savoia 265, 269
Eugeniu IV papa 181, 197, 207
Eumene I 69; – II 67, 69, 85
Eunus 85
Euphronios 53
Eupolis 58
Euric 117
Euripide 58
Eurybiades 57
Eurymedon, b. 57
Evesham, b. 161
Evrei 31, **36/7,** 39, 45, 97, 99, **111,** 126, 131, **154/5,** 187, 189, 243, 257, 287
Evul Mediu dezvoltat 142 şi urm.
Evul Mediu timpuriu **108 şi urm.**
Evul Mediu tîrziu **180 şi urm.**
Exarhat 119, 139
Exekias 53
Extraterramariculi, cult. 73
Exulanţi 240/1
Eyck 213
Ezdra 39

Fabius Maximus 81
Faistos 32/3
Familie (rom.) **86**
Faraon 17, **23**
Farisei 39
Farnace 69, 90/1
Farsalos, b. 90/1
Fatimizi, din. 136/7, 143, 150/1, 175
Fayum 16/7
Fehrbellin, b. 263, 271
Feme 197
Fenicia 25, 36, **38/9,** 47, 50
Ferdinand, Aragon: II 187, 236; Bourbon (Spania); – VI 260; – VII 260; Habsburg: – I 236/7, 251; – II 236, 241, 251, 253, 255, 264; III 255, 264, 268; – I (împ. al Austriei) 264; Castilia: – I 187; – III 187/87
Ferrara, c. 180/1
Feudalism, biz: 139; chin. 41; franc 127; fr. 159
Ficino 212
Fidias 58/9
Filip Arabul 101
Filip de Orléans 281; – de Suabia 1733
Filip, Burgundia: – cel Bun 192/3; – cel Îndrăzneţ 191 şi urm.; Franţa: – I 148, 151, 159; – II August 150/1, 159, 161, 165, 173; – III 190; – IV 181, 190/1; – V 190; – VI 190/1; Hessen: – 235, 237; Macedonia: II 62/3; – V 67, 81, 83, 85; Spania: – II 236 şi urm., **242/3,** 245; – III 236, 243, 253, 268; – IV 243, 268; – V 260, 268/98/9
Filipine 278, 283
Filisteni 19, 25, 36/7
Filocrate 63
Filotas 65
Filozofie 51, 58, 71, 149, 184, 256/7
Finanţe 79, 185, 214/5, 260/1, 281
Finlanda 131, 270/1
Firdausi 211
Firuz III 211
Flamininus 67, 85
Flaminius 81
Flandra 125, 150, 158/9, 183, 190 şi urm., 215, 244/5
Flaviilor, din. 97
Fleury 281
Flodden, b. 219, 247
Florenţa, c. 180/1, 183; Uniunea 181, 203, 207, 212, 214 şi urm., 236/7
Florida 282/3
Focida 46/7, 49, 53, 59, 63
Foederati (vecini) 103, 114/5, 117, 120
Fontenoy, b. 124/5; b. 280/1
Forchheim, p. 169
Formosa (Taiwan) 226, 274/5
Fotios 139/40
Fouquet 213
Francesco d'Assisi 141, 184
Franci 100 şi urm., 108/9, 114 şi urm., **120 şi urm.,** 131, 134/5, 139/40; ducate 142/3, 254 şi urm.
Francia Occidentalis 125
Francisc, Franţa: – I 213, 219, 237, 241; II 247; Lorena: – I 264, 28181
Franciscani 141, 181, 184, 187
Francisco de Vitoria 239
Francke 257, 263
Francmasoni 257
Frankfurt, p. 165; 195, 219
Franklin 279
Franz (Habsburg) II (I) 264
Franz Ferdinand, arhiep. 264
Franz Joseph I 264
Franţa 15, 19, 21, 77, 130/1, 145, 147 şi urm., 154 şi urm., **158 şi urm.,** 168/9, 172, 183, 189, **190/1,** 193, 209, **212 şi urm.,** 217, 219/20, 225, 235 şi urm., **240 şi urm.,** 245, **246/7,** 251, 253 şi urm., **258 şi urm.,** 263, 265, 268/9, 271, 274 şi urm., **280 şi urm.**
Fraorte 45
Frederic cel Certareţ 197
Frederic Wilhelm I, mare principe-elector 259, 263/4, 271; – I 264, 281; – II 264; – III 264; – IV 264 264
Frederic, Danemarca: – I 241; – II 249; IV 271; Habsburg: – cel Frumos 149/50; – III 181, 194, 197, 230, 236; Hohenstaufen: – I 149 şi urm., 157, 165; – II 153, 155, 157, 159, 163, 172/3, 199; Hohenzollern: – I (burggraf) 197; – I 263/4; – II 257, 264, 281, 283, 287; – III 264; Palatinat: – IV 251; – V 253; Saxonia: – cel Înţelept 230/1; Sicilia: – III 2177
Frederiksborg, p. 270/1
Frigia 18, 20, 32, **34/5,** 38, 50/1, 56, 60, 65
Frisi 95, 108/9, 121, 126, 131
Friuli 119
Frobisher 278
Fronde 258/9
Fugger, fam. 214/5, 237, 243, 277
Fujiwara, fam. 177
Fulton 279

Galati, Galatia 66/7, 69, 76/7, 90/1, 95
Galba 97
Galeriu 101, 103, 107
Galileea 36
Galilei 256, 279
Gallia 51, 69, 77, 90/1, 95, 100/1, 115
Gallienus 101, 107
Gallipoli 206/7
Galvani 279
Gao 220/1
Gaozong (Qianlong) 275
Garizim, Mt. 36 şi urm.
Gasconia 125
Gaugamela, b. 64/5
Gaumata 45
Gedimin v. Lituania 201
Gedrosia 44
Gelasius I, papa 140
Gelon din Siracuza 57
Geneva (Genf) 231/2, 238, 240
Genova 153, **182/3,** 206/7, 209, 215 şi urm., 237
Genseric 115, 117
Gentry 157, 189, 238, 267, 269
Geoffroi de Anjou 161
George Kastriotis (Skanderbeg) 205, 209; – de Podebrad 1977
George, Anglia: – I 269, 280; – II 269, 280; – III 280; – IV 280
Germani, triburi germanice 20, 32, 88, 94 şi urm., 98, 100 şi urm., **108 şi urm., 114 şi urm.,** 139; – războaie 95 şi urm.; – regate 115, **116 şi urm.**
Germania, Împeriul german 19, 21, 95 şi urm., 130, **142 şi urm.,** 150, 154 şi urm., **164 şi urm., 170 şi urm.,** 185, **194 şi urm., 212/3, 216 şi urm., 230 şi urm.,** 240 şi urm., **250 şi urm.,** 258/9, **262/3,** 268/9, **280 şi urm.**
Germanicus 97
Germanii de E 108/9, 115, 117
Germanii de N 108/3, 115
Germanii de V 108/9
Gero 143
Gerusia 52/3
Gerzeh 17
Geta 99
Geusen 245
Geyer 233
Geţi 38, 50
Ghandara 42/3
Ghaznavizi 136/7, 210/1
Ghibelin 119, 217
Ghilgameş 27; – epopeea 177
Gia 46/7
Giangaleazzo 217
Gibraltar 135, 268/9

Ginghis Han 133, 178/9, 211, 229
Glaciaţie v. Pleistocen
Gnesen (Gniezno) 111, 143, 166/7
Gnoza 107
Goa 221
Godefroi de Bouillon 150/1
Godwin 128/9
Gongo Musa 221
Gordian III 101
Gorgias 58
Gorm cel Batrîn 163
Gotland 182/3
Gottfried von Straßburg 157
Goţi 101/2, 108 şi urm.
Gracchus, C. 89
Gracchus, T. 89
Gran 111, 142/3, 147, 169
Granada 136/7, 186/7, 242/3
Granicos, b. 64/5
Granvella 245
Gratian 103
Gravamina 219, 230/1
Gravelingen, b. 242/3
Greci(a) 19 şi urm., 25, 32/3, 35, 45, **46 şi urm., 69,** 85, 111, 133, 206/7
Grigore, papi: I 129, 140/1, 155; – II 140; – III: 139; – V 143; – VII 147/8, 151, 167, 187; – IX 149, 173; – XI 181, 184; – XIII 239
Grimelshausen 256
Grimoald I 119
Groenlanda 131, 163, 224/5
Grotius 245, 256
Guadelupa 277, 283
Guatemala 223
Gudea v. Lagaş 27
Guelfi (Welfi) 148, 164/5, 173
Guelfi 119, 217
Guericke 279
Guise 247
Gundahar 115
Gundobad 117, 121
Gundulic 205
Gupta, imperiu 42/3
Gustav I Wasa 241, 249; – Adolf 249, 254/5, 259
Gutenberg 221
Gutii 26/7
Guyana, oland. 276/7
Guyenne 190/1
Gyges 21, 35, 51

Haakon V I 199
Habarov 273
Habeas-Corpus-Act 267
Habsburg, din, 193 şi urm., 200/1, 215, 219, **236,** 243 şi urm., 247, 252 şi urm., 258/9, **264/5, 268/9**
Hadrian, împ.: 39, 98/9
Haga, p. 245
Hagia Triada 32/3
Haithabu 131, 162/3, 171
Haiti 224/5, 277
Halaf 16/7
Halberstadt 123, 254/5
Halle/Saale 262/3
Hallstatt, cult. 20/1
Halys 35, 45, 64
Hamburg 125, 162/3, 182/3, 247
Hamilcar Barcas 80/1
Hammurabi **28/9**
Han, din. 40/1
Hannibal 80 şi urm., 85
Hanovra (Hannover) **262/3,** 268 şi urm., 280, 282/3
Hanovra, din. **280**
Hansa 163, **182/3,** 189, 194, 198/9, 247, 249
Harald Blaatand („Dinte albastru") 143, 163; – al Angliei 129, 163; – cel Bălai 131, 163
Harappa, cult. 42/3
Haridjiţi 135
Harmodius 55
Harsha 43
Hartmann von Aue 157
Harun al-Rashid 137
Hasdrubal 81, 83
Hasmonei 39, 88
Hassuna 16/7
Hastings, b. 128/9, 160/1
Hatşepsut 25
Hatti, ţari 34/5
Hattin, b. 150/1
Hattusilis I 35; – III 255
Havelberg 111, 142
Hawaii 278/9
Hawkins 247
Hefaistos 49
Hegira 135
Heian, perioada 177
Heidelberg 252/3, 258/9
Heinrich von Plauen 201
Helgoland 183
Hellespont 65
Henan 41
Henlein, P. 221
Henric II Jasomirgott 165; – Leul 163, 165, 171, 173; – Raspe 173; – Navigatorul 221; – cel Trufaş 165
Henric Kietlicz 148
Henric, Imp. ger.: – I 143 şi urm.; II 119, 143 şi urm.; – III 133, 145, 147, 167; – IV 147/8, 151, 155, 157, 167, 169; – V 148, 159, 161; – VI 131, 153, 165, 173; – VII 173; VIII 193 şi urm., 217; Anglia: – I 148, 159, 161, 185; – II 161; – III 159, 161; – IV 188/9; – V 188/9;
VI 188/9; – VII 188/9, 247; – VIII 219, 238, 247; Franţa: I 159; – II 237, 241, 247; III 247; – IV 247, 260
Henry de Montferrat 207
Hera 48/9
Heracleea, b. 78/9
Heraclit din Efes 51
Heracliu (Herakleios) I 101, 139/40
Hermann Billung 143; – von Salza 153, 199
Hermes 49, 58
Hermioni 109
Herodot 23, 45, **58,** 59
Herţegovina 204/5
Hesiod 49, 51, 53
Hessen 247, 282
Hestia 49
Heyerdahl 223
Hicsoşi 23
Hideyoşi Toyotami 227
Hieron din Siracuza I 57, 73; – II 61, 81, 83
Hildebrand v. Gregor VII
Hildebrand, Lukas von 265
Hildegard din Bingen 184
Hildesheim 123
Hiloţi 52/3, 59, 61
Himera b. 57, 61
Hindus(ism) 43, 211, 229, 274/5
Hinduse, secte 229
Hinduse, state 274/5
Hiparh 55, 57
Hipodam 59
Hippeis 55
Hippias 55, 57
Hippolyt 107
Hipponax 51
Hiram al Tirului 37, 39
Hirsau 141
Hissar 17
Hitiţi 18/9, 24/5, 29, 31 şi urm., **34/5**
Hoarda Alba 178/9
Hoarda de Aur 133, 178/9, 200, 202/3, 207
Hobbes 256, 259
Hochkirch, b. 282/3
Höchstädt, b. 268/9
Hohenfriedberg, b. 280/1
Hohenmölsen, b. 146, 148
Hohenstaufen, din. **164/5, 172/3,** 181, 217
Hohenzollern, din. 196/7, **263/4**
Hojo 177
Holbein cel Tînar 213
Holstein 162/3, 171, 183, 198/9, 253
Homburg pe Unstrut, b. 146/7
Homer 47, 49, 51
Homo sapiens 11 şi urm.
Honoriu, împ. 103, 115
Honorius, papi: I 140; – III 141
Honterus, Ioan 241
Hoorn 245
Hopliţi, falanga 53, 55
Horaţiu 95
Horemheb. 25
Horus 23
Hosius 241
House of Commons 189; of Lords 189
Huşi, p. 271
Huayna Capac 223
Hubertusburg, p. 282/3
Hudson, golf, ţari 269, 276 şi urm.; Companie 276/7
Hughenoţi 240 şi urm., 246/7, 259, 261, 268/9; razboaie 241, 243, **246/7**
Hugo Candidus 147
Hugo Capet 159
Hugo de Vienne 119; de St. Victor 184
Hum, cult. 18
Humbert de Silva-Candida 147
Hume 257
Huni 40 şi urm., 69, 101 şi urm., 111, **112 şi urm.,** 177
Huriţi 28/9, 35
Hus 181, 184, 197
Husiţi (şi razboaie) 184, **196/7,** 215, 233
Hutter 212, 231, 233
Hutter, adepţi 232/3
Huygens 279
Hydaspes, b. 43, 64/5
Hyphasis 64/5
Hysiai, b. 52/3

Iacob. 107
Iacob, Aragon: – I 187; Anglia: – I 267, 280; – II 267, 269, 280; Scoţia: – IV 247; – VI 241
Iahve 37, 155
Iakutsk 272/3
Iancu de Hunedoara 201, 209; Zapolya 209
Ianus 87
Iaroslav cel Înţelept 133
Iaşi, p. 285
Iazid I 135
Ibykos 55
Iconion, b. 150/1

Iconoclasm (reforma) 233, 245
Iconoclasm 139
Ictinos 58
Idealism, ger. 257
Idistaviso, b. 96
Idumeea 36
Iehu 37
Ieniceri 209
Ieremia 37
Ierihon, cult. 15 şi urm.
Iermak 272/3, 278/9
Ieroglife v. Scriere
Ieronim 107
Ierusalim 31, 36/7, 39, 97 şi urm., 107, 134/5, 137, 140, 150 şi urm., 239
Ieyasu Tokugawa 227
Iezechia 37
Iezuiţi 226 şi urm., 238, **239,** 241, 247, 250/1, 257, 275 şi urm., 279, 287
Ignaţiu de Loyola 239
Igor din Kiev 133
Iisus 36, 39, 107, 257
Ildefonso, t. 277, 280
Ilhani 178/9
Ilie 37
Iliri 18/9, 21, 32, 38, 47, 49, 65, 73, 81, 115
Iluminism **256/7,** 263, 287
Imhotep 23
Imperiul roman de răsărit v. Bizanţ
Imperator 91
Imperiu colonial, brit. 247, 267, 269, 274 şi urm.; danez 277; franc. 247, 274 şi urm., 281; olandez 244/5, 274 şi urm.; port. 221, 242/3, 274 şi urm.; spaniol **225,** 242, 276/5
Imperiul atic 59
Imperiul Chimu 222/3
Imperiul Horezm 178/9
Imperiul latin 133, 149, 153, 172, 175, 183, 204/5, **206/7**
Imperiul roman de apus 103, 114/5
Imunitate 123, 126, 145, 175, 185
Incas 222 şi urm., 277
Inchiziţie, chin. 275; europ. 141, 149, 187, 191, 239, 243, 245
Independenţi 267
Index librorum prohibitorum 239
India 13, 17, 27, **42 şi urm.,** 64/5, 71, 105, 137, 155, 177 şi urm., 183, 207, **210/1,** 221, **228/9,** 239, 243, 245, **274/5,** 282/3
Indieni 222/3, 277
Indiile de V 225, **276/7,** 283
Indiile Olandeze **244/5**
Indo-europeni 15, 21, 23, **32/3,** 45, 47, 49, 201; limbi indo-eur. 33, 35, 43, 109
Indra 29, 43
Indulgenţe 181, 184, 217, 230/1, 239
Indus 44, 64/5, 211, 274/5
Indus, cult. 27, 43
Inflaţie, franc. 281; span. 277
Ingevoni 109
Innocenţiu, papi: – III 149, 153, 159, 161, 163, 172/3, 187, 205, 207; – IV 149; – VIII 217, 230; – XI 265
Insula Paştelui 279
Interimatul de la Augsburg 235, 237
Interregn 185, 195
Inveniţi **221, 279**
Ioaş 37
Ioan, Boemia: 194/5; Burgundia: 192/3; Anglia: – I fără de Ţară 159, 161; Franţa: – II 190/1; Polonia: – I Albert 201; – II Cazimir 271; Suedia: – III Wasa 249 249
Ioan, papi: – XII 119; – XXII 181, 184, 217; Bizanţ: – I 175; – II 174/5; – III 207; – V 207; – VIII 207; – Cantacuzino 207
Ioana d'Arc 190/1
Ioaniţi 153, 171, 187, 209
Ioniana, revolta 56/7
Ionieni 25, 44, 46/7, **50/1,** 53, **56/7,** 61
Ioram 37
Iordanes 111
Ipsos, b. 66/7
Irak 15, 26, 28, 45
Irina 139
Irineu 107, 140
Irkutsk 272/3
Irlanda (Eire) 15, 19, 127, 130/1, 161, **240 şi urm.,** 247, 266 şi urm.
Irod cel Mare 39; – Antipas 399
Isabela, Castilia: 187, 225, 236; Spania: – II 260
Isagoras 55
Isaia 37
Isis 49
Islam **134 şi urm.,** 150 şi urm., 187, 205, 211, 221, 229, 240
Islanda 131, 163, 241
Isle-de-France 125
Ismail I 179
Isocrate 63
Israel 25, **36/7,** 39, 45
Issos, b. 64/5
Istanbul 209
Istevoni 109
Istoria pământului şi a vieţii 11, 13
Istoria vieţii v. Istoria pământului
Ştar 29
Italia 15, 19, 21, 51, 61, **72 şi urm.,** 115 şi urm., **118/9,** 124/5, 130/1, 138/9, 142 şi urm., 154, 164/5, 168/9, 172 şi urm., 182/3, 207, **212 şi urm., 216 şi urm.,** 236/7, 239, 256, 261, 265, 268/9, 280/1
Italia de N 73, 85, 144 şi urm., **214 şi urm.**
Italici 20, 32, 38, 50, 73, 79
Itzcoatl 223
Iuda Macabeul 39
Iugurta 89
Iulian Apostata 103
Iulio Claudica, din. 96/7
Iuliu II, papa 217, 219
Iunona 86
Iupiter 86
Iustin Martirul 107
Iustinian 117, 138/9, 155
Iutlanda (Iuţi) 114/5, 128/9, 183, 252/3
Ivan Bolotnikov 203
Ivan, Rusia: – I 203; – III 179, 203; – IV 203, 249, 273
Ivo din Chartres 148
Izonomie 55

Împăraţi adoptaţi **98/9**
Împăraţi soldaţi 100/1
Împărţirea imperiului, franc 121, 123, **124/5;** mongol 179; rom. 92/3, 103
Înfeudarea obligatorie 157, 185
Învestitura (cearta pentru) 127, 147/8, 159, 161

Jadwiga 201
Jagiello 201
Jagielloni 200/1, 249
Jagir, sistem 211
Jahangir 229
Jaina 43
Jamaica 267, 276/7
Jan III Sobieski 259, 265
Jansenişti 261
Jansenius 261
Japonia 177, 211, **226/7,** 239, 279
Jasa, lege 179
Java 123, 211, 244/5
Jaxartes 44/5, 64/5
Jena 235
Jenkinson 278
Jeroboam 37
Jiajing 227
Jimmu-Tenno 177
Jin, imp. 176/7, 210/1
Jocuri, greceşti 47/8, 53, 55
Johann Friedrich von Kur-Saxen 235, 237
Joseph (Iosif), Habsburg: – I 264, 269; – II 264, 285, 287
Josephinism 261, 287
Juan d'Austria 208, 243
Jülich 250/1
Juramîntul de la Strasbourg 125
Jurcheni 177

Kaaba 135
Kabul 275
Kadeş, b. 24/5, 34/5
Kahlenberg, b. 264/5
Kalinga 42/3
Kalinin 421
Kalisch (Kalisz), p. 201
Kalka, b. 132/3, 178/9
Kalmar 249; uniune 183 199
Kamakura, şogunat 177
Kammin 255
Kanauj 43
Kandahar 275
Kanem 220/1
Kangxi 275
Kanişka 43
Kant 257
Kaphtor 18
Kappel, b. 231
Kara-Ibrahim Paşa 265
Kara Khitan 176, 178
Karakorum 178/9
Karbala, b. 134/5
Karl Friedrich von Baden 287
Karl, Danemarca: – VIII, 1999
Karlowitz 265
Karlstadt 230/1, 233
Karnak 23
Kashkai 34
Kassiten 28/9
Kaunitz 283
Kazan 179
Keahta, t. 272/3
Keilschrift v. Scriere
Kent 128/9
Kephren 23
Kepler 221, 251, 256, 279
Khaireddin Barbarossa 237
Khazar, Regat 112/3, 130, 132
Khlesl 241, 251
Kiev 113, 130, **132/3,** 166/7, 179
Kirghizi 176, 178
Kiş 26/7
Kithan 176/7
Knox 241
Knut cel Mare 129, 131, 147, **162/3;** – IV 163
Kolin, b. 282/3

Köln 123, 143, 165, 182/3, 212; dietă 219, 230, 251, 258/9. 262/3, 268/9
Königsberg 169, 235, 262/3, 273
Konrad de Mazoviei 199; cel Roşu 143, 147
Konrad, împ. resp. regi ger.: – I 143, 145; – II 145, 147, 157, 165, 167; – III 145, 150/1, 165, 167; – IV 173
Konradin 147
Konstanz, p. 165; c. 180/1, 197, 201, 231
Köprülü-Mehmed Paşa 209, 265
Kortrijk (Courtrai), b. 190/1
Kosciuszko 285
Kossovopolje (Cîmpia Mierlei), b. 204/5, 208/9
Kraft 213
Kransnoiarsk 272/3
Kristian II 249
Kşatrapa 42/3
Ku Yen-wu 275
Kuş 24
Kuban, cult. 19
Kubilai, han 178/9, 210/1
Kuciuc Kainargi, p. 285
Kujawia 166/7
Kulikovo, b. 202/3
Kulm, terit. 198/9, 201
Kunersdorf, b. 282/3
Kuriltay 179
Kurlanda 131, 162/3, 182/3, 198/9, 248/9 277
Kurupedion, b. 66/7
Kushana, regat 42/3
Küstendil, b. 204/5
Kuvrat 113
Kynoskephalai, b. 67, 84/5
Kynuria 52/3

La Hogue, b. 259, 268
La Rochelle 241, 246/7, 259
La Salle 277, 279
La Tène, cult. 21, 76/7
Labarnas 35
Labiau, t. 263, 270/1
Lacedemonieni 53
Laconia 46, 48/9, 52, 61, 63
Lacul Smolina, b. 248/9
Lade, b. 57
Ladislau I 169; – Posthumus 194, 1977
Lagaş 26/7
Lagizi (Ptolemei) 25, 66 şi urm., 84, 88, 93
Laibach 19
Lainez 239
Lancaster, fam. 188/9
Larsa 26/7, 29
Las Casas 225
Lascaux 13
Laski, Jan 241
Latini, Latium 8/9, 72/3, 77, 79
Lauenburg, ducat 163
Lavoisier 279
Law 281
Lechfeld, b. 142/3, 169
Leeuwenhoek 245, 279
Lefèvre 212
Legile celor 12 Table 77
Legile licinio-sextiane 77
Legnano, b. 164/5
Leibniz 256, 263
Leif Ericson 224/5
Leipzig 256
Lentschiza (Lenczyca) 167
Leon IV 175
Leon v. Asturia
Leon, papi: – I 139/40; – III 123, 140; – IX 147; –X 215, 217, 219, 231; 31; Bizanţ: I 139
Leonardo da Vinci 213, 221
Leonida 57
Leopold, împ. ger.: – I 263/4, 268; – II 264, 287; austr. (duce): – I 193; – III 1944
Lepanto, b. 208/9, 242/3
Lepidus 92/3
Lerma 243
Lesbos 51, 61
Lessing 257
Lethen, b. 282/3
Leuctra, b. 62/3
Levalloisian 12/3
Levant (şi comert) 153, 175, **182/3,** 207, 221
Lewes, b. 161
Lex Hortensia 77
Li Tai-Pe 177
Liang Wudi 177
Liao 176
Libertate religioasa 287
Libertatea (germana) 237, 253, 255
Liberum veto 249, 285
Libia 23, 25, 38, 45, 134
Licia 38. 50, 56
Licinius 103, 107
Licurg 53
Lidia(eni) 20, 25, 30, 34/5, 38, 44, 50/1, 53, 56, 60
Liegnitz, b. 166/7, 178/9
Liga celor 12 oraşe 73
Liga celor 12 triburi, Israel 36/7
Liga de la Augsburg 259
Liga de la Corint 62/3, 65
Liga de la Delos **56/7,** 59-63
Liga de la Dessau 234/5
Liga de la Heilbronn 254/5
Liga de la Torgau 234/5
Liga elenica 63
Liga lombardă 148, 164/5, 173
Liga suaba 197
Liga, ger. 251 şi urm., 263; franc. 242/3, 246/7; Sfînta 219, 237, 242/3; – de la Mayapan 222/33
Ligi de oraşe, renana 194/5; suaba 194/5, 197; a oraşelor ger. din S 195; veroneza 164/5
Liguri 20, 38, 50
Lima 225
Limes 97 şi urm., 101
Lindisfarne 128/9, 130/1
Linné 279
Lipan, b. 196/7
Lisabona 150, 153, 225, 242/3, 287
Lisandru 61
Lisimah 66/7
Lisip 58
Literatură, antica 47, 49, 51, 55, 58, 71, 95, 97; chin. 177, 211, 227, 275; europ. 157, 189, 212, 230/1, 243, 256, 261; istoria timpurie 23, 27, 29, 31; ind. 43, 229
Lituania 154, 198 şi urm., 240/1, 248/9, 281
Liu Xiu (Guangwu) 41
Liudolf 143
Liutiţi 166/7
Livius 97
Livonia 182/3, **198/9,** 202/3, **248/9,** 270/1
Locke 256, 269
Locris 59
Locuinţe lacustre, cult. 18
Lollarzi 184, 188/9, 215
Lomonosov 287
Londra 182/3, 188/9, 247, 257 266/7, 273, 277
Longobarzi 95/6, 108/9, 114/5, **118/9,** 123, 127, 138 şi urm., 143
Longshan, cult. 41
Lorena 125, 142 şi urm., 150, 169, 280/1
Lorrain 261
Lothar de Supplinburg 148, 165, 171
Lothar, împ. ger.: – I 124/5; – III 157; Franţa: 145
Louisiana 276/7, 282/3
Louvois 261
Lübeck 162/3, 171, 182/3, 185, 248/3; p. 253
Lublin, uniunea 248/9
Lucullus 91
Ludovic Filip I 260
Ludovic, Boemia: – II 236; împ. ger.: – IV 181, 184, 195, 217; franci: – I 123 şi urm., 131, 155; – II 124/5; – Germanul 169; – III 124/5; Franţa: – IV 145; – VI cel Gros 159, 185; – VII 150/1, 159, 165; – VIII 159; – IX cel Sfînt 153, 159, 161, 173; – X 190; – XI 191, 193; – XII 219; – XIII 259/60, 268; – XIV 241, **258 şi urm.,** 263, 265, 267 şi urm., 271, 281; – XV 260, 281; XVI 260; – XVIII 260; Italia: – III 119; Ungaria-Polonia: – I cel Mare 201, 207, 217
Lugal 27
Lugalzaggisi 26/7
Lully 256
Lund 162/3
Lüneburg 165
Lupta pentru libertate, olandeza **244/5**
Lusaţia 142/3, 146/7, 166/7, 171, 194/5, 252 şi Cult. lusaţiana, urne 18/9
Luther, M. 155, **230/1,** 233, 235, 238
Lützen, b. 254/5
Luvieni 32 şi urm.
Luxemburg 258/9
Luxemburg, fam. **193 şi urm.,** 200/1
Lygdamis din Naxos 51

Macao 226/7
Macedonia 45, 49, 56/7, 60/1, **62 şi urm.,** 67, 81 şi urm., 85, 93, 101 şi urm.
Machiavelli 217
Madagascar 220, 278
Madras 274/5, 282/3
Madrid, p. 237
Magdalenian 12/3
Magdeburg 111, 143, 170, 231, 235, 237, 254/5
Magellan 224/5, 278
Maghada 42/3
Maghiari v. Ungaria
Magistrat, rom. 74/5
Maglemozanul 15
Magna Charta, daneza 163; engl. 161
Magnaţi 167, 201, 249, 265
Magnesia, b. 69, 84/5
Magnus Eriksson 199
Maharaja 229
Mahayana, budism 177
Mahdva 229
Mahmud cel Mare 211
Mainz 99, 123, 143, 147; marea pace (Landfriede) 148, 155, 169, 173; dietă 230/1, 255, 262/3

Majordom 121, 126
Maka 44
Malacca 221
Malaya 13
Mali 220/1
Mallia 32/3
Malplaquet, b. 268/9
Malta 153
Mameluci 137, 153, 179, 206
Manase 37
Manciu, din. 274/5
Manciu, imp. 274
Manciuria 274/5
Manco Capac 223
Mani 101
Mansfeld 252/3
Mantineea, b. 62/3
Manuel I 151, 174/5; – II 207
Manuel I al Portugaliei 243
Manufacturi 261, 263
Manzikert, b. 150, 175
Marathi 274/5
Maraton, b. 45, 56/7
Marburg 235; – colocviu religios 231, 2355
Marca (de graniţa) 122, 142 şi urm., 146
Marchfeld, b. 168/9, 194/5
Marcionism 107
Marco Polo 211
Marcomani 95/6, **99,** 108/9, 115
Marcus Antonius 91 şi urm., 95
Marcus Aurelius 98/9
Mardonius 57
Marduk 29
Marea Britanie 262/3, 265, **268/9,** 276/7, 280 şi urm.
Marele Zid 227
Margareta de Danemarca 199; – de Parma 245
Mari 26 şi urm.
Maria Thereza 264/5, 281, 283, 285, 287
Marienburg 153, 198 şi urm.
Marignano, b. 218/9
Marius 89
Mark, comitat 250/1, 262/3
Marlborough 269, 271
Maroc 221, 243
Marsilius din Padova 184
Marte 86
Martin V, papa 181
Martinica 276/7, 283
Mary Stuart 241, 247
Maryland 277
Masageţi 44/5
Masinissa 82/3, 85
Massachusetts 277
Matei Corvin 197, 201
Materialism 257
Mathilda de Toscana 146 şi urm.
Matthias, împ. ger.: 236, 251, 253
Maupertuis, b. 190/1
Mauri 100/1, 186/7, 242/3
Mauriciu (Maurikios) 139
Mauriciu de Orania 245
Mauritius, Ins. 279
Maurya, din. 43
Maxentius 103
Maximian 101
Maximilian, Bavaria: – I 251, 253, 255, 263; – II Emanuel 263, 265; împ. ger.: – I 193/4, 197, 212, 219, 236, 245, 249; – II 236, 249, 251
Maximin Tracul 101
Maximinus Daia 103
Maia, cult. 222 şi urm.
Mazarin 259, 265
Mazdak 101
Mazeppa 271
Mazovia 166/7, 198 şi urm.
Mecca 134 şi urm.
Mecena 93, 95
Mecklenburg 165, 171, 183, 252/3, 263
Medici, Caterina de 247
Medici, fam. 214/5, 217, 219
Medina 134/5
Medina Sidonia 243
Megacle 57
Megalitica, cult. 14/5, 109
Megalopolis, b. 65
Megara 50/1, 53, 55, 59, 61
Megaron 15, 47, 51
Meggido, b. 24/5
Mehmed, otomani: – I 209; – II 209; – IV 265
Meister Eckart 184
Meißen 146, 171
Melanchthon 212, 231, 235, 251
Melanezia 279
Melchioriţi 232/3
Melfi, Constituţia de la 173
Memfis 22 şi urm., 60
Menandru 58
Mendelssohn 257
Menes 23
Mengü-Timür 179
Menno Simons 233
Menoniţi 232/3
Mercantilism 155, **260/1,** 263, 269, 275, 277, 281
Mercia 128/9
Mercur 87
Merimde 16/7, 23
Merovingieni **120/1,** 123
Mersen, t. 124/5
Mesopotamia 15 şi urm., 19, 24, 26 şi urm., 37, 57, 69, 98/9, 101, 137, 155
Messenia 46, 48, 52/3, 57, 59, 63
Metaurus, b. 82/3
Metodişti 257
Metodiu 111, 169
Metz 236/7, 254/5
Mexic 223 şi urm.
Mezi 21, 30 şi urm., 35, 37, **44/5**
Mezolitic v. Epoca Pietrei mijlocii
Mişcarea anabaptista 232/3, 245
Mişcarea oratoriana 239
Micene 19, 24, 33, **46 şi urm.**
Michelangelo 213, 215, 256
Mickiewicz 285
Micoquian 12/3
Midas 35
Mieszko I 111, 167; – II 147, 167
Migraţiunea popoarelor 20/1, 23; germ. 102/3, **114/5;** greaca **46/7;** indo-eur. **32/3;** slava **110/1;** popoarele stepelor **112/3**
Migraţiunile suabilor (şvabilor) 286/7
Mihail, Bizanţ: – I 123, 139; – III 139; – VIII Paleologul 153, 207; Rusia: – III 203
Mikado 177
Mila lui Dumnezeu 259
Milano 101, 103, 107, 146/7, 164/5, 183, 216 şi urm., 236/7, 281
Milet 35, 45, 47, 50/1, 53, **56/7,** 59
Miltiade 57
Milton 267
Mimnermus 51
Minden 123, 254/5, b. 282/3
Minerva 86
Ming, din. 226/7, 275
Ministeriales (mica nobilime) 157
Minoic, cult. 19, **32/3,** 47
Minoritaţi naţ. 285
Minoriţi 141
Misia 56, 60
Misiune 143
Mistica 184, 212, 239
Mistra 206/7
Mitanni (şi regat) 24/5, 29, 32, 34/5
Mithras 87, 99
Mitilene 65
Mitra 29, 43
Mitridate I 69; – II 69; – VI 89
Moab(iţi) 36/7
Moctezuma II 223
Mogul, imp. 179, 228/9, 275
Mohacs, b. 201, 208/9, 236
Moise 37
Mojmir 169
Moldova 204/5, 249, 285
Molfetta, cult. 73
Molina 239
Mollwitz, b. 280/1
Moluce, ins. 225, 244/5
Monarhia fierarilor 113
Monarhianişti 107
Monarhie constituţionala 269
Monarhie divina, egipt. 17; akkadiana 27; rom. 97, 101
Monarhie dunareană v. Austria
Monarhomahi 247
Mongoli (şi imp.) 113, 132/3, 137, 166/7, 169, 176/7, **178/9,** 200/1, 204, 206 şi urm., **210/1,** 226/7, 275
Mongolia 274/5
Montaigne 212
Montanism 107
Monte Cassino 141
Monteverdi 256
Montgolfier 279
Montpellier 180/1
Montreal 277, 282/3
Moravia 15, 19, 119, 139, 166, **168 şi urm., 194 şi urm.,** 252/3
Morgarten, b. 192/3
Moritz von Sachsen 235, 237
Morus 212, 238
Moscova 179, 200/1, **202/3,** 207, 215, 249, 271, 287
Mosul 137, 150
Mozi 41
Mstislav cel Mare 133
Muauia 135
Muhammad 134/5
Muhammad Askia 221
Muhammad din Ghur 211
Muhammad ibn Tughluk 211
Mühlberg, b. 237
Mühldorf, b. 194/5
Mukden 274/5
München 254/5, 262/3
Munda, b. 90/1
Munhumutapa, regat 220/1
Münster 123, 232/3, 250/1; p. 255, 258/9
Muntenegru **204/5**
Münzer 233
Murad I 209; – II 209; – IV 20909
Muraji 177
Muret, b. 158/9
Murner 231
Mursilis I 35; – II 355
Musterian 12/3
Muwatallis 35

Mycale, Mţii, b. 56/7
Mykerinos 23
Mylae, b. 80/1, 93
Mysiokephalon, b. 174/5

Nabonid 31
Nabopolasar 31
Nabucodonosor I 29; – II 31, 37
Nairi, ţari 28/9
Nanjing 226/7
Napoleon I 271, 285
Naqada 16, 23
Nara, perioada 177
Naramsin din Eşnunna 29
Narses 116/7, 138/9
Narva, b. 270/1
Natoufian 15
Naucratis 25, 50/1
Navarra 186/7, 190, 239, 247
Navas de Tolosa, b. 186/7
Navigation Act 267, 277
Nazca 222/3
Neanderthal 11 şi urm.
Neapole 118/9, 131, 173, 182/3, 186/7, 191, 216 şi urm., 236/7, 242/3, 280/1
Nearchos 64/5
Neemia 39
Neerwinden, b. 258
Nefertiti 25
Negustori-aventurieri 242/3, 247
Nemea 47/8
Neolitic v. Epoca Pietrei
Nercinsk, t. 272/3
Neri 239
Nero 96/7, 107
Nerva 99
Neumann 256
Neustria 121
New Jersey 277
New York 267, 277
Newfoundland 269, 276/7
Newton 256, 279
Niceea 153, 183, 206/7
Nicefor II Focas 175
Nicias, p. 61
Nicolae, papi: – I 140; – II 147; – V 212, 217, 230
Nicolaus Cusanus 181, 184, 219, 221
Nicomede 69
Nicomedia 69
Nicopole, b. 201, 206 şi urm.
Nikolsburg, p. 253
Nimwegen, p. 258/9
Ninive 31, 45
Nippur 26/7
Niš, b. 264/5
Noaptea Sf. Bartolomeu 247
Nobilime v. Ordine socială
Nobilime, rom. 77
Nogai, han 179, 204/5
Noile Hebride 278/9
Nominalism 149, 184
Nördlingen, b. 254/5
Noreia, b. 88/9
Noricum 88, 94/5
Normandia 125, 130/1, 150, 155, 159 şi urm., 191
Normanzi 125, 129, **130/1,** 147/7, 150, 153, 165, 175
Northumbria 128
Norvegia 130/1, 149, 156, **162/1,** 172, 182, **198/9, 240 şi urm.,** 248
Notium, b. 60/1
Noua Anglie, state 277
Noua Caledonie 278/9
Noua Guinee 278/9
Noua Scoţie (Nova Scotia) 269, 277
Noua Spanie 225
Noua Zeelanda 278/9
Novgorod 130 şi urm., 179, 182/3, 199, 202/3
Nubia 23, 25, 31, 45
Numantia 82/3
Numizi(dia) 38, 80/1
Nur Jahan 229
Nurhachi 275
Nürnberg 170, 231; dieta 235, 254/5
Nystad, p. 270/1
Nzinga a Nkuwu 221

Oceanul Pacific 225, 278/9
Octavian 92 şi urm.
Oda Nobunaga 227
Odense, dieta 240/1
Odoacru 103, 115, 139
Oenophyta 59
Ogodai 133, 178/9
Olanda (Ţările de Jos) 193, 214/5, 220/1, 225, 232/3, 240 şi urm., **244 şi urm.,** 251 şi urm., 259, 261, 266 şi urm., 274, 280
Olav Tryggvesson 163; – Sfîntul 163; – Skkötkonung 163
Oldenbarneveldt 245
Oldenburg 111, 143
Oleg cel Înţelept 133
Olga 133
Olgierd 201
Oligarhie 49, 59, 61, 63
Olimpia (mama lui Alexandru) 67
Olimpia 47/8, 58
Oliva, p. 263, 270/1
Olmütz, p. 197
Oltenia 264, 280
Omeiazi, din. 134/5, 137, 187
Omi 177
Omri 37
Opiu, comerţul cu 275
Opricinina 202/3
Optimaţi 77, 83, 89
Orşova 264
Oraş, franc 126/7; grecesc 47 şi urm., elenistic 65, 68, 71; centru al civilizaţiei 17, 27; medieval 170/1, 182/3, **185**
Oraşe imperiale 145, 147, 184
Oraşe-stat, ital. 217; feniciene 39; sumeriene 27
Orania, fam. 245, 259, 280
Ordine cavalereşti 153
Ordine de călugări-cerşetori 141, 231
Ordine de drept, germ. 109; greaca 53 şi urm.; imperiile timpurii 23, 29, 35; Evul Mediu 157, 185, 189; capitalismul timpuriu 219, 247, 287; romana 86
Ordine sociala, azteca 223; chin. 210; franca 126; franc. 261; germ. 109; greaca 49; hitită; 35; centre ale civilizaţiei 17; indo-eur. 33; islam. 135; medievală 157; miceniana 47; osman. 209; prusacă 287; rom. 83, 105; rus. 273; slava 111; popoarele stepei 113
Ordonanţa imperiala a înmatriculării 219
Orfic(i) 49
Orhan 207, 209
Origene 107, 140
Orléans 121, 127, 190/1
Orosius 129
Orsini 217
Osea 37
Ösel 248/9
Osiander 231
Osiris 23, 49
Osnabrück 123, p. 255, 270
Ostracizare 55, 57, 59
Ostrogoţi 100 şi urm., 112/3, **114 şi urm.;** 121, 138 şi urm.
Otakar, I 169; – II 168/9, 171, 194/5
Otho 97
Otoman, Imperiul 154, 178/9, 182/3, 200/1, 204 şi urm., **208 şi urm.,** 221, 236/7, 242/3, 249, 259, **264/5,** 270/1, 280, 285
Otto von Bamberg 167; – von Habsburg 264; – von Wittelsbach 165
Otto, împ. ger.: – I 111, 119, **143 şi urm.,** 167; – II 143 şi urm., 163, 167; – III 111, 119, 143 şi urm., 167; – IV 159, 173
Oudenaarde, b. 268/9
Oxenstierna 255, 271
Oxford 161, 238

Pace religioasa, Augsburg 235, 237; Nürnberg 235, 237
Pacea din Westfalia 185, **254/5,** 259, 263, 270/1, 285
Pacea Domnului 147/8, 157
Pacea Pirineilor 243, 259
Pacea publica veşnică 219
Pachacutic 223
Pacificarea generală (Landfrieden) 148, 157, 195, 197, 219
Paderborn 123, 250/1
Pahomie 141
Palatin(at) 122/3, 194/5, 247, 250 şi urm., 255, 258/9
Palatinat-Neuburg 251
Palatinatul Elect. 247, 250/1
Palatinatul Superior 194/5, 252 şi urm.
Paleolitic v. Epoca Pietrei vechi
Paleologi, din. 207
Palermo 131, 172/3
Palestina 13, 15, 19, 23 şi urm., 29, 31, **36 şi urm.,** 45, 85, 91, 97, 135, 151/2, 175
Palestrina 213
Palmyra 99 şi urm., 105
Pamfilia 38, 50
Panama 224/5
Pandya 42/3
Panin 285
Panipat, b. 228/9
Pannonia 88, 94/5, 102/3, 115, 119
Panormus, b. 80/1
Papalitate 125, 127, 139, **140, 147 şi urm.,** 153, 159, 165, 172/3, 181, 184, 195, 215, 217, 230, **239**
Papalitatea reformei 147, 239
Paraguay 277
Parinda 42
Paris 120/1, 145; t. 159; p. 159, 161; 180/1; t. 191; 215, 239, 241, 247; c. 261, p. 283, 285
Parma 280/1
Parmenide 51
Parmenion 65
Parni v. Parţi
Parnon, Mţii 52
Part, Regatul 43/4, 66, **68/9,** 71, 90 şi urm., 97 şi urm., 155
Partenon 58
Pascal II, papa 148
Passarowitz, p. 264/5
Passau, t. 237
Patkul 271

Patriciat, rom. 77; orăşenesc 185, 217
Patrimonium Petri v. şi Stat bisericesc 118, 140, 144/5
Paul, papă: III 237, 239; – IV 239
Paulanii 239
Paulus Diaconus 127
Pausanias 57
Pavel (Sf. Apostol) 106/7
Pavia, b. 101, 118/9, 122/3, 143, 165; b. 236/7
Pax Augusta 95, 105
Părinţii bisericii 107
Părinţii pelerini (puritani) 277
Pecenegi 111, **112/3,** 132/3, 174/5, 204
Pelagonia, b. 206/7
Pelerinaj 230
Pelopones 47, **52/3,** 56, 59 şi urm., 115; Liga 53; – razboiul 60/1
Pelusium, b. 25, 44/5
Penn 277
Pennsylvania 277
Pentakosiomedimnoi 55
Pentateuh 39
Pepin 121, **123,** 126/7
Perdicas 67
Pereea 36
Pergam 66/7, 69, 71, 84/5
Periandru 53
Pericle 59, 61
Perigordian 12/3
Perioada boemiana a razb. de 30 de ani 252/3
Perioada daneza a razb. de 30 de ani 252/3
Perioada fara şogun 227
Perioada franco-suedeza în razb. de 30 de ani 254/5
Perioada vedica 42/3
Perioeci 52/3
Persani 25, 31/2, **44/5,** 48, 51, **56/7,** 69, 100 şi urm., 137/8, 178/9; razboaie persane **56/7**
Persecuţia vrajitoarelor 181, 230, 257, 263
Persepolis 64/5
Perseu 67, 85
Persia v. şi Iran 17, 26, 28/9, 59 şi urm., 155, 209, 279
Peru 215, 222 şi urm.
Peshwas 275
Pesta (ciuma) 154/5
Peter de Amiens 151
Peterwardein, b. 264/5
Petition of Rights 267
Petrarca 212, 215
Petru, Apostolul 107, 140
Petru, Aragon: – II 159; – III 172, 187, 207; Rusia: – I 265, 271, **273;** – III 283
Petrus Abaelard (Pierre Abélard) 149; – Canisius 239, 251; – Damiani 147; – Lombardus 149; – Waldes 149
Pheidon 53
Philippi, b. 92/3
Phylie 52 şi urm.
Piasti, din. 133, 167
Pietism 257, 263
Pilos 46/7
Pindar 55
Piramide 22/3
Pireu (Peiraios) 59, 61
Pirus 61, 78/9
Pisa 175, 183, 187, 216/7
Pisaten 52
Pisistrate 55
Pisitratizi 51
Pitagora 51
Pitagoreici 49
Pitecantrop 11 şi urm.
Pitt, W. (cel Batrin) 283
Pius, papi: II 181, 197, 217; V 239
Pizarro 223 şi urm.
Plantagenet, fam. 161
Plassey, b. 282/3
Platea, b. 56/7, 61
Platon **58,** 61, 212
Plaut 95
Plebei 77
Pleistocen 11 şi urm.
Plinius 97
Poarta Colliniana, b. 89
Poezie v. Literatura
Pogrom 155
Pohai 176
Polibiu 67, 83, 85, 95
Policlet 58
Policrate din Samos 25, 51, 55
Polignot 58
Polinezia 279
Polis **47 şi urm.,** 58, 63
Politica de convenienţa 280/1
Polonia 15, 19, 110/1, 130, 133, 142, 148, 154, **166 şi urm.,** 172, 178/9, 197 şi urm., **200 şi urm.,** 209, **240 şi urm., 248/9,** 255, 259, 262 şi urm., 270/1, 280 şi urm., **248/9**
Polonia congresului 284/5
Polonia Mare 166/7
Polonia, împărţiri **248/9**
Poltava, b. 270/1
Polymedes din Argos 51
Polyperchon 67
Pomerania 162/3, 166/7, 170/1, 254/5
Pomerania Anterioara 254/5, 259, 262/3, 271
Pomerelles 162/3, 166, 198/9, 201
Pomorani 110/1
Pompadour 281, 283
Pompei 87, 97
Pompeius, Cn. 39, 69, 90/1; – S. 92/3
Pont, Regatul 69, 88/9
Pontic-aralica, cult. 15
Pontius Pilatus 39
Popoare turcice 111, 113, 137, 211
Popoarele de calareţi 16, **20/1,** 32, **112/3**
Popoarele marii 19, 24/5, 32, 34/5, 37
Popoarele stepelor **112/3**
Pöppelmann 263
Populares 83
Poros 43, 64/5
Portugalia 131, 149, 154/5, 172, 186/7, 220/1, 224/5, **242/3,** 268/9, 274 şi urm., 287
Poseidon 47 şi urm.
Posen 284
Potemkin 285
Potideia 60 şi urm.
Potosi 276/7
Poussin 261
Praga 111, 143, 167 şi urm., 195, 212, 250 şi urm.; p. 255; 280 şi urm.; – articole 197; – defenestrare 197, 253; – contracte 181, 197
Prandtauer 265
Praxiteles 58
Prehominizii 13
Preistoria şi istoria timpurie 11 şi urm.
Premonstrantencieni 141, 169, 171
Preston b. 266/7
Preßburg (Bratislava), p. 201; 249; dieta 265, 281
Pretorieni 97, 99
Pribislav 171
Prigoana creştinilor 101, 107, 227
Primat, papal 140, 147, 231
Principat 92/3, 97, 99
Principi electori 185, **194/5**
Principi electori imperiali 237, 262/3
Procopiu 111
Prodicos 58
Prokop 197
Proletariat 215
Proscripţii 89, 93
Proskynesis 45, 65, 103
Protagoras 58
Protestanta, uniunea 251 şi urm.
Protestanţi 234/5, 241, **251,** 255, 257, 265, 269
Protogermani 19
Provence 131, 154 şi urm., 159
Prusia 168, 173, 182/3, 198 şi urm., 234/5, 241/2, 248/9, 257, **262/3,** 265, 268, 270/1, **280 şi urm.,** 287
Prusia de E 131, 262/3, 271, 281
Prytanie 54/5, 59
Przemysl, din. 167, 169, 194/5
Przemysl II 167
Psametic I 25; III 25; al Corintului 5353
Pteria, b. 34/5, 44/5
Ptolemeu 109, 111
Ptolemeu I 66/7
Pufendorf 256, 263
Pugaciov 287
Punjab. 43, 45, 210/1
Punt 22/3, 25
Puritanism 267, 277
Pydna, b. 67/8, 84/5
Pym 267

Qin, din. 41
Qing, din 275
Qualat Jarmo 16/7
Quazii 95, 99 şi urm., 108/9
Quebec 276/7, 282/3
Quesada 223, 225
Quetzcoatl 223
Quierzy, t. 123; 159
Quippus 223
Qunran 39

Ra 23
Rabelais 212
Racine 261
Radbod 121
Raetia 94/5
Rafael Sanzio 213
Ragusa 204/5
Raimond de Toulouse 150/1; – VI 159; – VII 159
Rainald von Dassel 165
Rajput (state) 210/1, 229, 274/5
Raleigh 277
Rameau 256
Ramillies, b. 268/9
Ramses II 25; – III 25
Rapheia, b. 66
Rastatt, p. 268/9
Rastislav 169
Ravenna 87, 103, 114 şi urm., 119, 123, 139
Ravensburg 250/1, 262/3
Raţionalism 256, 279
Raţiune de stat 217, 281
Rascoala curuţilor 264
Rascoala slavilor 111, 142/3

Rascoala ţăraneasca, chin. 227; ger. 215, **232/3;** engl. 188/9, 215; franc. 190/1, 215; pol. 215; rus. 203, 215; ceha 215
Răscoala, a baronilor 161; sclavi (rom.) 91; slavi 111, 142/3
Războaie religioase 158/9, 196/7, 240/1, 246/7, 252 şi urm.
Războaiele meseniene 52/3, 57
Războaiele mitridatice 69, 88/9, 91
Războaiele punice 80 şi urm., 85
Războaiele ruso-turce 285
Războaiele samnite – I: 79; 2: 78/9; 3: 78/99
Război civil, arab. 135; bizant. 207; engl. 188/9, 266/7; franc. 246/7; japonez 227; rom. 88 şi urm.
Război, tehnici, antice 47, 52/3, 61, 63, 81, 89, 101, 103; primitive 21, 27, 29, 31, 41, 45; E v Mediu 109, 126, 131, 139, 179, 189, 193; moderne 253, 259, 261, 263, 281, 283, 285
Războiul aliaţilor, grecesc 63; rom. 89
Războiul celor două roze 188/9
Războiul corintic 63
Războiul cu Iugurta 89
Războiul de 100 de ani 183, **188 şi urm.**
Războiul de 30 de ani 243, **252 şi urm.,** 259
Războiul de 7 ani **282/3**
Războiul de la Mutina 92/3
Războiul împotriva Focidei 63
Războiul lamiac 69
Războiul macedonean, 1: 67, 81; 2: 67, 84/5; 3: 67, 85
Războiul nordic 268, **270/1,** 273, 281
Războiul ptolemeic 93
Războiul suab. 193, 219
Războiul succesiunii la tron, Polonia 280/1
Războiul suedezo-polonez 263, 271
Războiul tarentin 61
Războiul ţaranesc 232/3, 235
Reconquista 137, 186/7, 221
Recuay 222/3
Recuperări 173
Reforma 155, 217, **231 şi urm., 238, 241,** 249, 257
Reforma mînastirilor 140
Reforma serviana 75
Reforma sociala, brit. 267
Reforme, austr. 287; prusace 281, 287
Regensburg 99, 111; dieta 197; 234/5; dieta 251; dieta 259, 263; convenţie 234/5; – armistiţiu 259
Regiomontanus 221
R(eh)oboam 37
Reichenbach 285
Reims 190/1
Rekhared I 117
Rekiswinth 117
Religie, egipt. 23, 25; azteca 223; babil. 29; Epoca Bronzului 19; chin. 41; creşt. 103; hurita 29; germ. 109; greaca 47 şi urm.; hitita 35; ind. 43; indo-eur. 33; incas 223; evr. 37, 39; cretana 33; persana 45; frigiana 35; popoarele de călăreţi 113; rom. 86/7; scita 21; slava 111; Epoca Pietrei 13, 15
Rembrandt 245
Remedello, cult. 19, 73
Renaştere **213,** 217, 256
Renovatio 144/5
Rense, Kurverein (uniunea principilor electori) 195
Resaina, b. 100/1
Restauraţie 267
Retorica 58
Reuchlin 155, 212
Reuniuni 258
Reval 248/9
Revolta cavalerilor imperiali 232/3
Revoluţie, engl. 269
Rhetra 53
Rhodesia 221
Riade, b. 142/3
Ribemont, t. 124/5
Richard de Cornwall 195
Richard, Anglia: – I 150/1, 161, 173; II 188/9; – III 188/9
Richelieu 241, 255, 259
Riemenschneider 213
Rienzi 217
Rig-Veda 43
Riga 182, 198/9, 240/1, 249, 263
Rigaud 261
Rijswijk, p. 258/9
Rimsin din Larsa 27, 28/9
Rin 98/9, 258/9; Alianţa renana 259, 263
Rinaldone, cult. 19
Robert cel Pios 159; – Guiscard 131, 147/8, 175; de Normandia 150/1; – cel Înţelept 217
Robia ţaranilor 55, 215, 287
Roccourt, b. 280/1
Rococo 281
Rodos 46/7, 50/1, 63, 84/5, 95, 153, 206, 209
Roger II 131, 150/1, 175
Roggeveen 279
Roma 57, **72 şi urm.,** 99, 103, 107, 115 şi urm., 140, 143, 147, 172, 180/1, 212 şi urm., 217, 230/1, 237, 240, 242, 251
Roman I 175; – IV 1755
Romanov, fam. 203, 273
Romulus 73
Romulus Augustulus 103
Ron, cult 18
Roncevalles, b. 122/3
Ronsard 212
Roosebeke, b. 190/1
Roskilde, b. 270/1
Rostock 182/3
Roßbach, b. 282/3
Rotterdam 244/5
Rouen 190/1
Rousseau 257
Rubens 245
Rubicon 90/1
Rudolf de Suabia 148
Rudolf, Burgundia: II 119; Habsburg: – I 169, 194/5; – II 236, 251, 253; – IV 194
Rum 150/1, 175
Ruprecht de Palatinat 197
Rurik 131
Rurikizii 133, 203
Rusia 21, 35, 59, 110/1, **130 şi urm.,** 167, 175, 178/9, 183, 200, **202/3,** 233, 248/9, 257, 265, 270/1, **272/3,** 280 şi urm., **284/5, 287**
Rutherford, D. 279

Sabini 72/3, 78/9
Saca 43, 68
Sacco di Roma 217, 237
Sachs, Hans 231
Sachsenspiegel (cod de legi) 157
Saducei 39
Sagartia 44
Sagunt 80 şi urm.
Saint Germain, edict 247; p. 247; p. 258/9; 270
Sajo, b. 178/9
Sakje Geuzi 16/7
Saladin 137, 150/1
Salamina (Cipru), b. 59, 66/7
Salamina, b. 56/7
Salerno 118, 180/1
Salieni 115, 121
Salisbury 161
Salonic 85; edict 103; 175; congr. 206/7
Salzburg 110/1; arhiep. 122/3; 240/1
Samaria 31, 36/7, 39
Samarkand 135 şi urm., 178/9
Samarra 16/7, 29
Samniţi 72, 77 şi urm., 89
Samo 169
Samoa 278/9
Samos 46/7, 51, 53, 59, 61
Samurai 177, 227
San Domingo 276/7
San Germano, t. 173
San Salvador 224/5
Sancţiunea pragmatica 181, 191, 265, 281
Sandomierz (Sandomir) 166/7, 240/1
Sanscrit 43
Sarajevo 264/5
Sarapis 49
Sardes 44/5, 51, 56/7, 60
Sardinia 18, 38, 50, 80/1, 183, 186/7, 280/1
Sardur I 35; – II 31, 355
Sargon I **26/7;** – II 30/1, 35, 377
Sarmaţi 32, 99 şi urm.
Sarzi 18
Sasanizi 43, 100/1, 134, 138/9, 155
Satavahana, din. 42/3
Satrap(ie) **44/5,** 51, 64/5
Satu Mare (Sathmar), p. 264/5
Saul 37
Sauveterrianul 15
Sava 205
Savoia 154, 164, 238, 253, 268/9, 280/1
Savonarola 219
Saxoni (poporul) 100, 108/9, 114/5, 121 şi urm.
Saxoni(a), ep. 125, 128/9, 142/3, 164/5; – principat electoral 196/7, 234/5, 251 şi urm., 262/3, 271, 280 şi urm.
Saxonia Inferioara 252/3
Scaliger 217
Scandinavia 109, 115, 119, **162/3,** 182/3, **198/9,** 240/1, 248/9
Schiller, F. 257
Schisma 127, 139/40, 147, 149, 165, **175, 180/1**
Schlaun 256
Schleswig 109; ep. 143; 146/7, 163, 198/9
Schlüter, A. 263
Schmalkaldic(a), liga 234/5; razboi 235, 237
Schwabenspiegel (cod de legi) 157
Schwenkfeldieni **232/3**
Scipio Africanus 83, 85
Scipio, P. Cornelius 81; – Cn. Cornelius 81; – L. Cornelius 85
Sciţi **20/1,** 31/2, 35, 38, 44/5, 50/1
Sclavi 49, 51, 83, 85, 91, 187, 209, 220/1, 225, 257, 269, 276/7; rascoala 91; comerţ 220/1, 225, 269, 276/7; razboi 85

Scolastica 149, **184,** 212
Scopas 58
Scoţia 97, 129, 163, 188/9, 219, **240 şi urm.,** 247, 266/7, 269
Scriere 17, 23, 27, 33, 39, 41, 47, 223
Secularizare 231, 235, 238, 241
Seddin 19
Segesta 60/1
Seim 201, 249
Sekigahara, b. 226/7
Seleucizi 39, 66 şi urm., 84/5, 88
Seleucos I 43, 66/7, 69; – II 699
Selgiucizi 136, 150/1, 174/5, 178, 206 şi urm.
Selim I 209
Sellasia, b. 69
Semiluna fertilă 16/7
Semiramida 31
Semiţi 16, 23, 26/7, 29, 32
Sempach, b. 192/3
Senat, francez. 305; rom. 74/5, 89, 92/3, 99, 103
Seneca 97
Senegambia 283
Seniorat 167, 169
Senlis, p. 193; t. 219
Sennaherib. 31, 37, 39
Sentinum, b. 78/9
Separarea puterilor 269, 287
Septimius Severus 99
Septuaginta 39
Serbia (sîrbi) 110/1, 149, 172, 174/5, **204/5,** 270 şi urm., 264/5, 280
Servetus, M. 221, 238
Sesostris III 23
Sethi I 25
Sevastopol 285
Severilor, din. 99
Severus Alexandru 99
Sevilla 225
Seydlitz, F.W. 283
Sforza, Francesco 217; – Ludovico II 219
Shaftesbury 257, 267
Shakespeare 212
Shang, din. 41
Shivaji 275
Shogun(at) 177
Shotoku Taishi 177
Sialk 16/7
Siam 13
Siberia 203. **272/3,** 278/9
Sicilia 38, 50/1, 57, 59 şi urm., 79 şi urm., 89, 93, 115, 119, 130/1, 137, 149, 165, 172 şi urm., 182/3, 186/7, 207, 216/7, 268/9, 280/1
Sickingen 233
Siculi 18
Sidon 38/9, 152/3
Sigismund, Luxemburg: – 194, 197, 201, 209; Polonia: – I 249; Suedia: I Wasa 241; – III Wasa 241, 249
Signoria 185, 216/7
Sikh 229, 274/5
Sikyon 53
Silezia 166 şi urm., 195 şi urm., 200/1, 252 şi urm., 280 şi urm.
Silvestru II papa 143, 169
Simeon 175
Simon de Montfort 159, 189; – cel Tînăr 161
Simonie 147, 217, 239
Sincretism 49
Siracuza 55, 57, 60/1, 80 şi urm.
Siria 13, 17, 23 şi urm., 28/9, 31, 35, 45, 65, 68/9, 85, 90 şi urm., 99 şi urm., 135, 150/1, 175, 208/9
Siriana, din. 139
Siricius 140
Sirmium 102/3
Sistem de alianţe 242/3, 268 şi urm., 280/1
Sistem de investiţie 215
Sistem de rente 215
Sistem moşieresc 215, 249, 263, 281
Sistem monetar, atic 55; ionian 51; lidian 35; persan 45; rom. 79, 105; spartan 53
Sistemul feudal, biz. 139; chin. 41; franc 127; francez 159; civil. antice 35, 69; Ev Mediu 157, 185
Sistemul senioriał (moşieresc) 126, 215, 249
Sixtus, papi: – IV 217; – V 23939
Sizong (Chongzhen) 275
Skanderbeg 205, 209
Slankamen, b. 264/5
Slavi 32, **110/1,** 115, 122/3, 131 şi urm., 139, 143, 169, 175
Slavii de E 111
Slavii de S 111, 123
Slavii de V 111, 167
Slovaci(a) 110/1, 169
Sloveni 110/1
Snefru 23
Societas Jesu v. Iezuiţi
Societate pe acţiuni 281
Societăţi comerciale **214/5**
Socinieni 240/1
Socrate **58,** 61, 63
Sofişti 58
Sofocle 58/9
Sogdiana 4, 64/5
Sogdieni 45
Solomon 37, 39
Solomon, ins. 278/9
Solon **54/5,** 77
Solutrean 12/3
Song, din. 176 şi urm., 210/1
Songhai, Regatul 221
Sorbi 110/1, 122/3
Soto 239
Spahii 209
Spalatin 231
Spania 15, 19, 21, 77, 80 şi urm., 92 şi urm., 116/7, 127, 135 şi urm., 154/5, 169, **186/7,** 214/5, 217, 219, 223 şi urm., 236 şi urm., **242/3,** 245 şi urm., 251 şi urm., 259, 265, 267 şi urm., 280 şi urm., 287
Sparta 35, **52/3,** 55 şi urm., 69
Spartacus 91
Spartalos, b. 60/1
Spartiaţi 52/3, 57
Speyer, t. 173, 219; dieta 235, 237; 259
Sphacteria, b. 60/1
Spinola 243, 252/3
Spinoza 245, 256
Spoleto 118/9
St. Lawrence 282/3
St. Petersburg 270/1, 273
St. Quentin, b. 242/3
Stanislaw I Leszczynski 271, 281; – II Poniatovski 285
Star Chamber 247
Starhemberg 265
Stările generale 244/5
Stările generale v. États généraux
Stările imperiale 235, 255
Stat (papal) bisericesc 118, 122/3, 140, 144/5, 172, **216 şi urm.**
Stat al starilor 185, 195
Stat multinaţional 265
Stat naţional 237
Stat princiar 233
State cruciate 150 şi urm., 174/5, **206/7**
Statutum in favorem principum 173
Stefan Duşan v. Uroş IV
Stentinello, cult. 73
Stesichorus din Himera 51
Stettin (Szczecin) 254/5, 262/3
Stilico 115
Stiria 142 şi urm., 164/5, 168/9, 194 şi urm., 201, 241, 250/1
Stockholm 182/3, 198/9, 248/9; p. 270/1
Stoicism 71
Stolbovo, p. 249
Stonehenge 15
Störtebecker 183
Stoss, V. 213
Stralsund 171; p. 183, 199; 252/3, 270/1
Strasbourg, b. 103; 125, 231, 238, 250/1, 258/9
Strategoi (strateg) 54/5, 57, 59
Straubinger, cult. 19
Streliţa(i) 203, 273
Stroganov 273
Stuart, fam. 189, 247, 267, **280**
Sture, Sten I 199; – II 249
Suabi 121, 125, 142/3, 145
Suarez 239, 243
Subartu 26, 28
Subotai 179
Succesiune, razboaie de, Bavaria 285; Austria 280/1; Polonia 281; Spania 263, 265, **268/9,** 271, 281
Sudan 221
Suedia 15, 130/1, **162/3,** 182/3, **198/9,** 203, **240 şi urm., 248/9,** 253 şi urm., 259, 263, **270/1,** 280, 282/3
Suetonius 97
Suevi 108/9, 114 şi urm., 140
Suger de St. Denis 159
Sui, din. 177
Suleiman II 209
Sulla 89
Sully 247
Sumatra 244/5
Sumer(ieni) **26/7,** 43
Sun Diata Keita 221
Sundgau 255
Sundzoll 183, 199
Suniţi 135
Süntel, b. 122/3
Suppiluliuma 35
Susa 17, 31, 44/5, 64/5
Susiana 44
Sussex 128/9
Sutri, sin 147; t. 148
Suveranitate populara 184
Suveranitate teritoriala 185, 195
Suvorov 285
Svarez 287
Svatopluk 169
Sven Tveskaeg 163
Sverker cel Batrîn 163
Sverker cel Tînar 163
Sverrir 163
Sviatoslav 113, 133
Swift 269
Syagrius 120/1
Symmachus 117
Symmachus, papa 140

Şalmanasar I 29; – III 31, 45; – V 31
Şamşi-Adad I 29; – V 31
Şamani 21, 113

Şammuramat 31
Şapur I 101; – III 103
Şauştatar 35
Şcoala, învăţămînt 127, 180/1, 212, 235, 239, 250/1, 281, 287
Şiiţi 135, 209
Şimbara 227
Şintoism 177, 227
Şiva 43
Şleahta 167
Şogunatul Aşikaga 227
Ştefan Nemanja 205
Ştefan Tvrtko 205
Ştefan, papi: – II 123, 140; – IV 125; Moldova: – cel Mare 205; Ungaria: – I cel Sfînt 169
Ştefan, Sf. 107
Ştiinţa, antic. 58, 71; arab. 137; chin. 227; europ. 221, 245, 256, 279
Ştiinţe (ale naturii) 221, 256, 279

Taboriţi 197
Tacitus 97, 109, 111, 112
Tagliacozzo, b. 172/2
Tahiti 278/9
Taika, Reforma 177
Taizong 177
Taj Mahal 229
Talas, b. 176
Talmud 155
Tamerlan v. Timur Lenk
Tanagra, b. 59
Tancred din Lecce 151, 173
Tang, din. 176/7
Tanguţi 176/7, 226, 275
Tannenberg, b. 200/1
Tantrism 229
Tao 41
Taraori, b. 210/1
Tardenoisian 15
Tarent 52/3, 78/9, 83, 93, 119
Tarif de protecţie 261
Tarik 135
Tasa 16/7
Tasman 278
Tasmania 278/9
Tassilo 123
Tatari v. Mongoli
Taurica, cult. 21
Tayacian 12/3
Taygetos, Mţii 52
Teba, egipt. 22 şi urm.; greaca 46, 59, 62 şi urm.
Tegea 52/3
Teja 117
Telelat Ghassul 16/7
Telepin 35
Temistocle 57
Templieri 153, 181, 187, 191, 215
Tenno 177, 227
Tenochtitlan 222/3
Teodor I al Epirului 207; – I Lascaris din Niceea 207; – din Tarsus 129
Teodora 139
Teodoric cel Mare **115 şi urm.**, 121
Teodosiu I 103, 115, 140; 155
Teognost 203
Teoria conciliara 181, **184**
Teoria contractului (social) 256, 259
Teotihuacan 222/3
Tepe Gawra 16/7
Teresa din Avila 239
Terpander din Lesbos 51, 53
Terra Ferma 183, 216 şi urm.
Terramare, cult. 73, 87
Tertry, b. 121
Tertullian 107, 140
Tesalia 46, 48, 56/7, 60, 63
Test Act 267
Tetrapolitana 234/5
Tetrarhie 101, 103
Teutoburg, Padurea, b. 94 şi urm.
Teutoni 88/9, 115
Tezcuco 222/3
Thales din Milet 45, 51
Thapsus, b. 90/1
Theatinii 239
Theognis din Megara 55
Theophano 143, 159
Theopompus 53
Thermopile, b. 56/7; 69; b. 84/5
Thermos 51
Thespis 58
Theudebert I 121
Theutes 55, 57
Tholoi 33
Thor 109
Thorn 198/9; p. 201
Thuringia 115, 120/1, 125, 145, 173, 195, 232/3, 255
Tiahuanaco 222/3
Tiberius 95 şi urm.
Tibet 176, 274/5
Ticinus, b. 80/1
Tiglatpalasar I 29, 31; – III 31, 35
Tilly 252/3, 255
Timbuktu 220/1
Timocraţie (plutocraţie) 55, 69, 75
Timoleon 61
Timur Lenk 179, 206, 209 şi urm., 229
Tinchebrai, b. 160/1
Tiparirea de carţi 177, 221, 230
Tir 38/9, 57, 64/5
Tiranie 45, **48/9,** 51, **53, 55,** 57, 61, 63
Tirint 46/7
Tirol 193 şi urm., 232/3
Titicaca 222
Titus 39, 97
Tiwaz 109
Tizian(o) 213
Tlacopan 222/3
Toghrul Beg 151
Tohari 32/3, 66, 68/9
Tokio 227
Tököly 265
Tokugawa, şogunat 227
Toledo, c. 117; 186/7
Tollan 222/3
Tolteci 222/3
Tolui 179
Toma d'Aquino 149
Tomsk 272/3
Tonga, Ins. 278/9
Tordesillas, t. 225
Tories 267, 269
Torino, b. 268/9
Torquemada 155, 187
Toscana (Tuscia, Tusculum) 118/9, 148, 165, 173
Toscana 131, 280/1
Totila 117
Toul 236/7, 254/5
Toulouse 117, 125, 150/1, 158 şi urm.
Tours-Poitiers, b. 121, 134/5
Tracia 20/1, 32/3, 45, 56/7, 60 şi urm., 67, 97, 115
Traducerile Bibliei 107, 189, 231
Trafalgar, b. 303
Traian 98/9, 107
Transilvania 115, 153, 168/9, 208/9, 240/1, 252/3, 264/5
Trapezunt 207, 209
Trasibul 63
Trasimene, lacul, b. 80/1
Trebia, b. 80/1
Trebonianus Gallus 101
Trecatorile Caudine, b. 78/9
Trento 119; c. 235 şi urm., 239, 250/1
Tribun al poporului 77, 92/3
Tribur, dieta 125; 148
Tridentinum 239
Trier 101 şi urm., 195, 233
Triparadeisus 66/7
Tripolie, cult. 14/5
Triumvirat 91, 93
Troia 24, 33, 47
Tucidide 58/9
Tucidide, demagog 59
Tudor, din. 188/9, 247
Tufan, Regat 176/7
Tulsi Das 229
Tumul 19
Tumulilor, cult. 18/9
Tunguşi 272, 275
Tunis(ia), b. 80/1; 83, 117, 153, 236/7
Tuoba, Regatul 177
Tupac Amaru 277
Tupac Yupanqui 223
Turci 137, 175, 177 şi urm., 197, 237; razboaie **264/5,** 281, 285
Turenne 255, 261
Turkestan 21, 41, 113, 209, 211
Tuşratta 35
Tutankhamon 25
Tutmes I 25; III – 24/55
Tycho de Brahe 22
Tyhe 49
Tyler 188 şi urm., 215
Tyrtaios 51, 53

Ţarile de Jos, austr. 287; span. 241, 244/5

Ucraina 111, 203, 271
Uiguri(a) 176/7
Umanism 155, 207, **212/3,** 221, 230, 234, 257
Umar 135
Umbria 78/9, 119
Unam Sanctam 181
Unetice, cult. 19
Ungaria (unguri) 19, 110/1, **112/3,** 119, 125, 130, 142/3, 146/7, **168/9,** 172, 175, 178, 197, **200/1,** 204/5, 208/9, 219, 236/7, 240/1, 249, 251 şi urm., 259, **264/5,** 268, 281, 286/7
Uniunea, Brest 241; protestanta 251/2
Universitaţi **180/1,** 187/8, 195, 212, 234/5, 249 şi urm., 257, 287
Upanişade 43, 229
Uppsala 19, 115, 131, 163, 240/1
Ur 26/7
Urartu 21, 30/1, **34/5**
Urban, papi: – II 148, 151; – III 165; – V 181; – VI 181
Uro IV 205; – V 205
Uruk 16/7, 26/7
Utraquişti 197
Utrecht 121; uniunea 244/5; p. 268/9, 271

Vaclav (Wenzel, Wenceslas) I 169; – II 167, 169, 194/5; – III 169, 194; – IV 194, 197

Valahi(a) 110, 179, 201, 204/5, 208/9, 240/1, 264/5, 280, 285
Valdemar I cel Mare 163; – II Victoriosul 162/3, 173; – III: 199; – IV Atterdag 183, 199
Valens 103, 115
Valentinian I 103; – II 103; – III 140
Valerian 101, 107
Valla 212
Valois, fam. 190/1, 193
Van der Weyden 213
Vandali 108/9, **114 şi urm.**, 138/9
Vardhamana 43
Varegi 111, 113, 130 şi urm.
Varna, b. 201, 206 şi urm.
Varro 95
Varşovia, b. 270/1; Marele Ducat 284/5
Varus 95/6, 115
Vasalitate 41, 127, 157
Vasco da Gama 220/1, 228
Vasile cel Mare 141. Bizanţ: I 175; – II 133, 174/55
Vasteras, dieta 240/1
Vatican v. şi Stat Bisericesc 181
Vauban 261
Vecerniile siciliene 173, 187
Vechi civilizaţii americane **222/3**
Vedele 43
Veii 76/7
Vendeta 157, 197, 219
Venetia 123
Venezuela 225
Veneţi 19, 21, 32/3, 111
Veneţia 133; 153; p. 165; 175, **182/3,** 204 şi urm., 209, 216 şi urm., 242, 264/5
Venzi 111, 150/1, 153, 163, 165
Vercellae, b. 88/9
Vercingetorix 91
Verden 111, 122/3, 254/5, 271
Verdun, t. 124/5, 236/7, 254/5
Vergiliu 95
Verhansung, boicotare 183
Verhoiansk 272/3
Vermeer 245
Versailles 261; t. 283
Vespasian 39, 97/8
Vespucci 224/5
Vesta 87
Viaţa monahala 127, **141**
Victoria 280
Viena 99, 201, 208/9, 230, 236/7, 249 şi urm., 255/6, 263 şi urm., p. 281, 285
Vijayaganar 210/1
Vikingi 129 şi urm., 224/5
Villanova, cult. 73, 87
Villon 212
Vinland 224/5
Virginia 247, 276/7
Viriathus 83
Vischer, p. 213
Visconti 217, 219
Vitalienbrüder, liga piraţilor 183, 199
Vitellius 97
Vivaldi 256
Vizigoţii 100 şi urm., **114 şi urm.**, 120/1, 134/5, 140
Vladimir I 111, 133, 175; Monomahul 133
Vladislav, Boemia: – II (duce) 169; – II (rege) 201, 236; Polonia: – I Lokietek 167, 201; – II Jagiello 201; – III 201; – IV 197
Volga 287
Voltaire 257
Vouillé, b. 116/7, 120/1
Vratislav 169
Vucedol 19
Vulcan 87

Wadai 220/1
Waldensieni 149, 197, 240
Wales (Ţara Galilor) 128/9, 188/9
Wallace, W. 189
Wallenstein 252 şi urm.
Walpole 269
Walther von der Vogelweide 157
Wang-Mang 41
Wanli 227
Wasa, fam. 249, 271
Watt 279
Watteau 281
Wehlau, t. 263
Weißer Berg, b. 252/3
Welser 215, 221, 225, 237
Wesley 257
Wessex 128/9
Westfalia 165, 197, 233, 253, 256
Westminster, concordat 161; t. 277; convenţie 283
Wettin, fam. 164, 171, 196/7, 263
Weyden 213
Whigs 267, 269, 283
Whitby, s. 140
Widukind 123
Wilhelm de Orania 173
Wilhelm, împ. ger.: – I 264; – II 264; Anglia: – I 129, 161; – II 161; – III 259, 269, 280, 283; IV 280; Orania: – I 245; Sicilia: – I 165; – III 173
William Occam 184
Wimpfeling 212
Winrich von Kniprode 199
Wisby 182/3, 199
Wismar 182/3, 254/5
Witold 201
Wittelsbach, fam. 165, 193 şi urm., 263, **268/9,** 285
Wittenberg 230 şi urm., 240
Wodan 109
Wolff 257, 263
Wolfram von Eschenbach 157
Wolsey 238, 247
Wolter von Plettenberg 249
Worms 115; sinod 148; dieta 165, 173; b. 195; dieta 219; 231; dieta 235; 237, 251, 258/9
Wudi 41
Wulfila 115
Wullenwewer 249
Württemberg 195, 234/5, 263
Würzburg, dieta 165, 195/5; 250/1
Wycliffe 184, 189, 197, 238

Xanten, t. 251, 263
Xantip 57, 81
Xenofon 58, 63
Xenophanes 51
Xerxes I 45, 56/7
Xi-Yu, triburi 40
Xia, din. 41
Xixia (regat) 176/7, 179, 210/1

Yamato, Regat 177
Yangshao, cult. 41
Yingzheng 41
Yngling, din. 163
Yoşimitsu 227
Yoritomo 177
York 101, 127, 129
York, fam. 188/9
Yuan, imp., din. 210/1
Yuezhi, triburi 40, 69
Yukatan 222/3
Yunnan 210

Zaharia 123
Zama, b. 82/3
Zela, b. 69, 90/1
Zenobia 101
Zenon 71
Zenta, b. 264/5
Zeus 47 şi urm., 53, 58
Zhou, din. 41
Zhu Yuanzhang 227
Zigurat 26/7
Zimbabwe 221
Zinzendorf 257
Zizka 197
Zoroastru (Zarathustra) 45, 101
Zriny 209
Zürich 193, 231/2
Zwickau 232
Zwingli 231, 235

Atlasul de Istorie Mondială
este conceput în două volume.

Teme abordate în volumul 1:

- Preistoria și istoria timpurie
- Imperiile timpurii
- Antichitatea: Grecia
- Antichitatea: Perioada elenistică
- Antichitatea: Roma
- Evul Mediu timpuriu
- Evul Mediu dezvoltat
- Evul Mediu tîrziu
- Epoca tranziției
- Epoca schismei religioase
- Epoca rațiunii

Teme abordate în volumul 2:

- Perioada marilor revoluții
- Epoca napoleoniană
- Epoca restaurației și a revoluției
- Epoca statelor naționale
- Epoca imperialismului
- Primul război mondial
- Perioada interbelică
- Al doilea război mondial
- Perioada postbelică

rao
enciclopedia rao